

LI

LION FEUCHTWANGER

GOYA

FEUCHTWANGER

GOYA

„A megismerés gyötrelmes útja” — ezt az alcímet adta regényének Lion Feuchtwanger.

Francisco Goya, a nagy spanyol festő emberi és művészi megismerésének, kibontakozásának útja ez.

Spanyolország a XVIII. század második felében a külső fény és ragyogás mögött a legsötétebb elnyomás, az inkvizíció borzongató szellemét őrizte. Mindent üldöztek, mindent megöltek, ami az emberiség, a világosság, a szabadság jegyében született.

Goya cselekedeteivel, de elsősorban festményeivel harcolt a humanizmusért, a szellem és az ember szabadságáért.

Feuchtwanger regényéből elevenen, mozgalmasan bontakozik ki a spanyol történelemnek ez az izgalmas fejezete s Goya központi figurája körül a kitűnően ábrázolt szereplők — valóságos és költött személyek — egész sora.

Vas István fordítása formájában és szellemében híven tolmácsolja az eredeti szöveget.

ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ

LION FEUCHTWANGER * GOYA

Fordította
VAS ISTVÁN

LION FEUCHTWANGER

GOYA

A MEGISMERÉS GYÖTRELMES ÚTJA

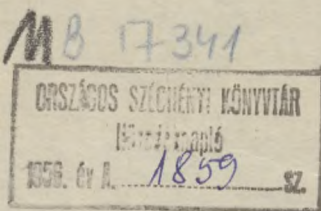
ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST 1956

A mű eredeti címe
GOYA
ODER DER ARGE WEG DER ERKENNTNIS
GREIFENVERLAG, 1951

A képszerkesztést
ZÁDOR ANNA
végezte

A borító- és fedélterv
CSILLAG VERA
műve

THOMAS MANN

EGY ÉLET ÜNNEPE

Feuchtwanger hetvenedik születésnapjára

Lion Feuchtwanger, „a Lion” – mert így mondja derekas, hűséges, segíteni tudó Mártája, aki mindig vigyáz, hogy a férje elegendő salátát egyen, mivelhogy az olyan egészséges – szóval a Lion hetven éves. Ezen az ünnepen nekem is részt kell vennem, ha mégoly távol vagyok is tőle, és hatalmas térségek akadályoznak, hogy jelen legyek azon a birthday party-n, melyet, úgy képzem, szép beszédek kíséretében ülnek meg odaát, az ő házában vagy valamilyen másik házban, talán éppen hivatalos formában, az University of Southern California rendezésében. Még mindig elég barátja van ott a napos tengerparton, pedig már annyi emigrációs bajtársa halt meg vagy költözött el azok közül, akik ott letelepedtek. Werfel, Bruno Frank, Alfred Neumann halott már, mi pedig, mint mások is, újra Európában vagyunk – és ha ezt sajnálom, akkor nem utolsósorban azért, mert elvesztettem ennek a kedves, szórakoztató embernek a jó szomszédságát.

Visszagondolok húszegynéhány évvel ezelőttre: akkor olvastam Münchenben sugárzó gyönyörűséggel nagy szatirikus regényét, a Siker-t. Felderítő balzsam volt mindazoknak, akik szenvedtek attól, ami borzalmasan terjeszkedett, a menthetetlenül felülkerekedő politikai bestialitástól. Csodálatos példája ez annak, milyen vigaszt tud adni a neveltető művészet az aljassággal szemben, holott nagyon jól tudja ez a művészet, és az ember maga is tudja, hogy csak felmutat-

batja és mulatságosan leleplezheti az aljasságot, de győzelmét nem tartóztathatja fel. Milyen furcsán könnyelmű az ember ilyenkor! Pontosan tudja: ha az, amit most kigúnyolok, hatalomra jut, ami nagyon is valószínű, akkor saját művem töri ki a nyakamat, akkor nincs maradásom, futnom kell – ha még tudok. Tudva ássa maga alatt a talajt – aligba féktelenségből. Meg kell tennie – a szellem megbízása ez, és ez a megbízás nem tűr magakímélést és legyűr minden félelmet.

Feuchtwanger akkoriban már híressége teljében állt. Megvolt a *Judas és A csúnya hercegnő*, és ezekben az elbeszélő művekben már egészen az volt, aminek meg is maradt: megbízható és mulató, komoly és egyúttal az, amit az angolok *readable*-nek neveznek, azaz: megközelíthető, élvezhető, érdekfeszítő, s bármennyire is szolid a történelmi megalapozása, mégis biján van minden nehezkeségnek. Olyan tekintélye volt már Angliában – ha Amerikában még nem is – hogy ő volt a mértéke mindannak, ami oda eljutott. A legnagyobb dicséret, amiben valakinek része lehetett, az volt: „*It's nearly like Feuchtwanger*.” És még hozzá a kiejtésük! Körülbelül így hangzott: „*Fustvenser*”. Név még soha nem volt népszerűbb s egyúttal kiejtethetlenebb.

Különös, hogy Münchenben, amelynek szülötte volt és ahol én is negyven évet eltöltöttem, alig ismertem személyesen. Alkalmadtán találkoztunk, de baráti érintkezés nem jött létre köztünk. Ez csak Sanary-sur-mer-ben történt, ahová 1933-ban érkeztem hosszabb luganói tartózkodás után. Milyen kellemes volt! A Németországból menekülteknek egy nagyon érdekes társasága gyűlt össze René Schickele köré, mert ő volt a központ: Julius Meier-Graefe, Arnold Zweig, Heinrich öcsém, ott volt Aldous Huxley, s találkoztunk Paul Valéryval és tapasztaltuk a nyugati esztéticizmus értetlenségét azzal szemben, ami bennünket Németországból elűzött. Valéry elbűvölőnek találta, hogy a nácik annyira megvetik a szellemet. „Ha valakiben van szellem – így szólt a felelet – akkor még megjárja az iyesmi.” – „*Ah, ça c'est très bien!*” – kiáltott Valéry, mert most meg ettől a fordulattól volt elbűvölve.

Az irodalmi kolónia kis kerti ünnepségeken gyűlt össze új írások megbírt felolvasásaira. Egy kis villában laktunk, a kék tenger fölött, a piros sziklás „*Colline*”-on – első magánotthonunkban hosszú szállodai lét után. De mi volt ez ahhoz a pompás házhoz képest, amelyikben a már régebben odaérkezett Feuchtwanger telepedett meg – pedig őt is alaposan kifosztották. Amikor megmutatta nekünk a házát, azt szerettem volna, ha ott van Goebbels doktor is, badd lássa, hogy máshol is szép

az élet. „A Lion” életművész, munkálkodásában szereti a kényelmet; ért hozzá, hogy mindenütt megtalálja a legjobb házat a legjobb kilátással s a legkellemesebb feltételeket biztosítsa kemény szorgalmának – mert hiszen alapjában véve erről van szó. Később Kaliforniában is így lett és így van ma is. Az ottani lakása mesészerű. Egy valódi tengerparti kastélya van, a Santa-Monica-öböl festői dombjai között, nagyszerű kilátással, s e kastély tágas helyiségeiben sorakozik értékes könyvgyűjteménye, melyet állandóan gyarapít. Emeleti dolgozószobája pedig – ez is inkább terem, mint szoba – olyan bútorokkal és kellékekkel van felszerelve, hogy ez a legalkalmasabb, legjobban megszervezett irodalmi műhely, amit valaha is láttam. Ott dolgozik a titkárnőjével, sajátos, sőt egyenesen csodálatos módszerekkel – ezekről még beszélnem kell. Ott keletkezett fáradhatatlan, szakadatlan tevékenységben a *Goya* és az eredeti felfogású *Jeannot et Jacques*. Ott diktálja most a szokásos, alapos előkészületek után késő délutánig *Atolodói zsidó nőt*, amely – mint nekem beszámolt róla – egyenesen balad előre, és közben jó hasznát veszi annak, hogy a *Goya* kapcsán annyira megismerte a spanyol történelmet és a spanyol légkört.

Az Egyesült Államokba mi hamarabb érkeztünk meg, mint ő – valószínűleg nagy nehezen tudott csak megmenekülni. Nagy ijedelmet álltunk ki miatta, és volt idő, amikor hitelt adtunk annak a híresztelésnek, hogy meghalt. Mint annyian mások, ő is túl sokáig időzött Franciaországban, még azután is, hogy kitört a báború, ami a német emigránsokra bajt és veszedelmet hozott. Koncentrációs táborba zárták, Golóval, a kisebbik fiammal együtt, aki hiszékenyen átment Svájcban Franciaországba, hogy a szövetségesek ügyéért harcoljon. Később az amerikai konzul vette partfogásába; azt hiszem, egy ideig elrejtette magánál; aztán Rooseveltnél „Presidential Emergency Advisory Committee”-je őt meg a feleségét – ez körülbelül 1940 augusztusában lehetett – az öcsémmel, Neumannékkal, Werfelékkal együtt áthozta hozzánk. Pacific Palisadesben aztán kibontakozott a Sanaryban meginduló baráti érintkezés – amelyiket most nélkülözni kell – sok este következett, nála vagy nálunk, komoly és derűs beszélgetések, emlékezések, tünődések a világ folyásáról, kölcsönös felolvasások abból, amin éppen dolgoztunk. Őt azonban nem elégítették ki ezek a meghitt közlések; időnként összegyűjtötte házában „Német-Kaliforniát”, hogy egy pulpitusról egy vagy másfél óra hosszat előzetes betekintést nyújtson valamely keletkező művébe, a maga kimért, minden túlzott drámaiságot kerülő szerény módján, amelyből nagyon is látható volt, milyen fontos neki a szó tisztasága és pontossága.

Mondtam már, hogy a könyveit diktálja. De ez még nem minden. Már embrionális állapotában diktálja első gondolatait és megfontolásait, a jellemek vázlatait, a cselekmény menetének különböző lehetőségeit, amelyeket latolgat, ingadozik közöttük – s amit a gyorsírás meg rögzít, az keletkezés- és fejlődéstörténet, teremtmény monológ, félig már a mű, félig még tünődés, s ha a végső fogalmazásra kerül sor, mindez ott van körülötte, az elbeszélés különböző változatai nagy tarkaságban, mert kék, zöld, barna, piros papírra vannak gépelve s még meg is számozva, így jelzik azokat az egymásra következő folyamatokat, amiken a mű diktálás közben keresztülment, és amiből leszűri a javát most, amikor végleges formát ad neki. Soba még nem tapasztaltam furcsább munkamódszert. Nekem, aki a diktálást már önmagában véve is rettenetesnek érzem, és egy regény kigondolása közben nem tudnék gyorsíró médiumot elviselni a szobában – nekem ez a módszer a lehető legidegenebb. De hogy eredeti, az bizonyos, és az írásmesterség tanulmányozói kétségkívül érdekesnek találják.

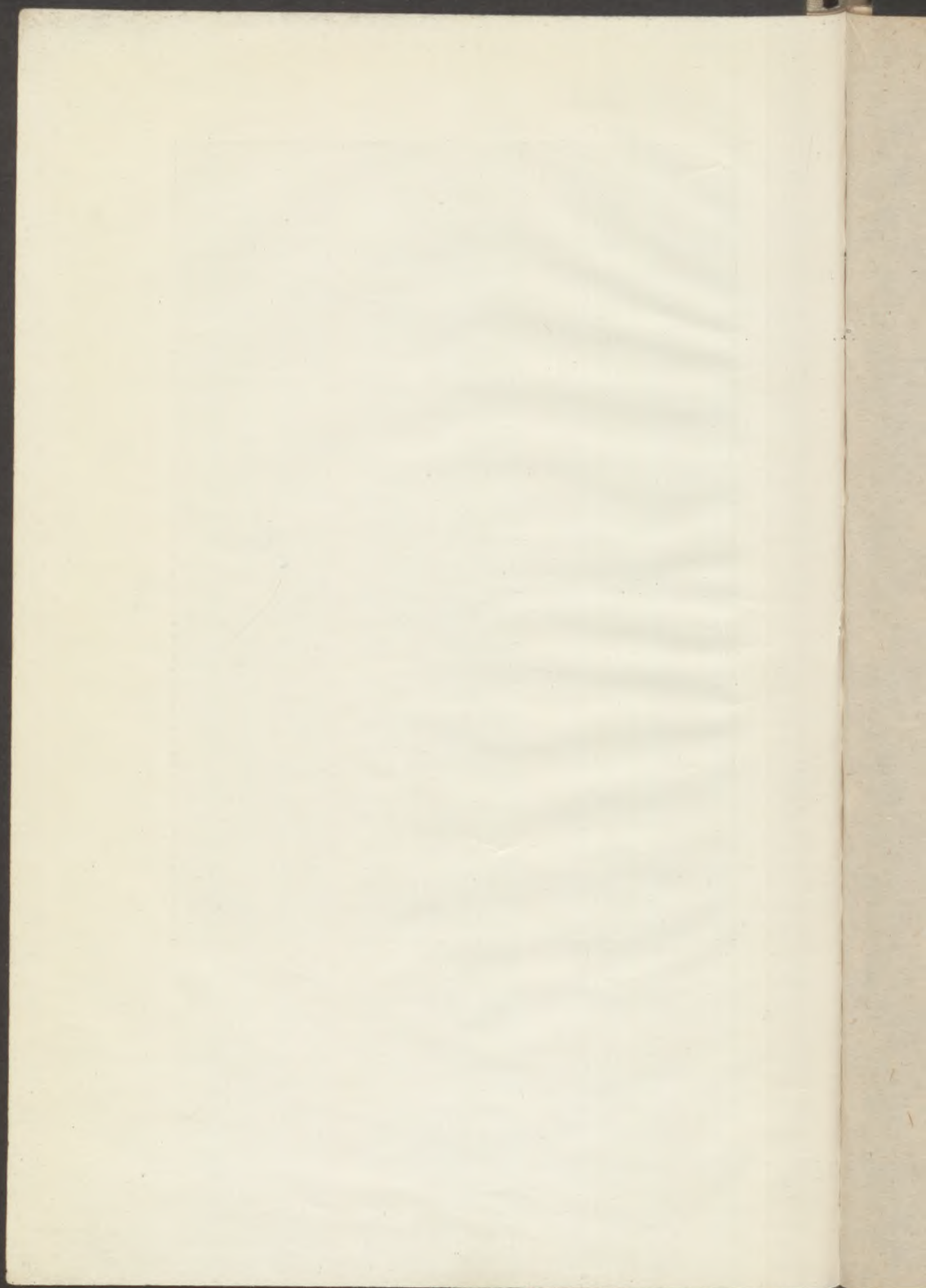
Én nagyon szeretem a „kis mestert”, ahogy nevezni szoktuk. Rendkívül művelt, tudós filológus és alapos történész, és mindenkinek tud valamit adni. Társalgása – az otthonra emlékeztető müncheni kiejtésével – akár irodalomról, akár politikáról vagy pusztán emberi dolgokról beszél, eleven és tanulságos, nevetése meleg és ragadós, ítélete a világról és az emberekről inkább humoros, mint szigorú. Különösen szívesen hallgatom, ha saját magáról beszél, személyes ügyeiről, kiadói és fordítói problémáiról, messze kiterjedt sikereiről – aminthogy csakugyan, ilyesmiről gyakran és részletesen beszél. Mindenki más hamarosan untatna ezzel, de az a jóleső biztonság, ahogy ő beszél, annyira megnyerő, hogy az ember igaz gyönyörűséggel hallgatja és még további kérdésekkel is igyekszik megtartani a témája mellett.

Egy élet ünnepe az, amit most megül, és ez nyilván mindenütt sok tollat megmozgat majd – és joggal, mert műve ezeket és ezeket gyönyörködtetett, megindított és gazdagított sokféle országban. Szívbeli kívánságaim szállnak át hozzá, a mi kissé barátságtalanná lett Amerikánkba. És én arra szeretném kérni Amerikát, legyen okos és bagyja békén Feuchtwangert a könyvei, a kertjének virágai között, a munkája mellett, mert becsületet hoz arra az országra, amelyikben dolgozik.

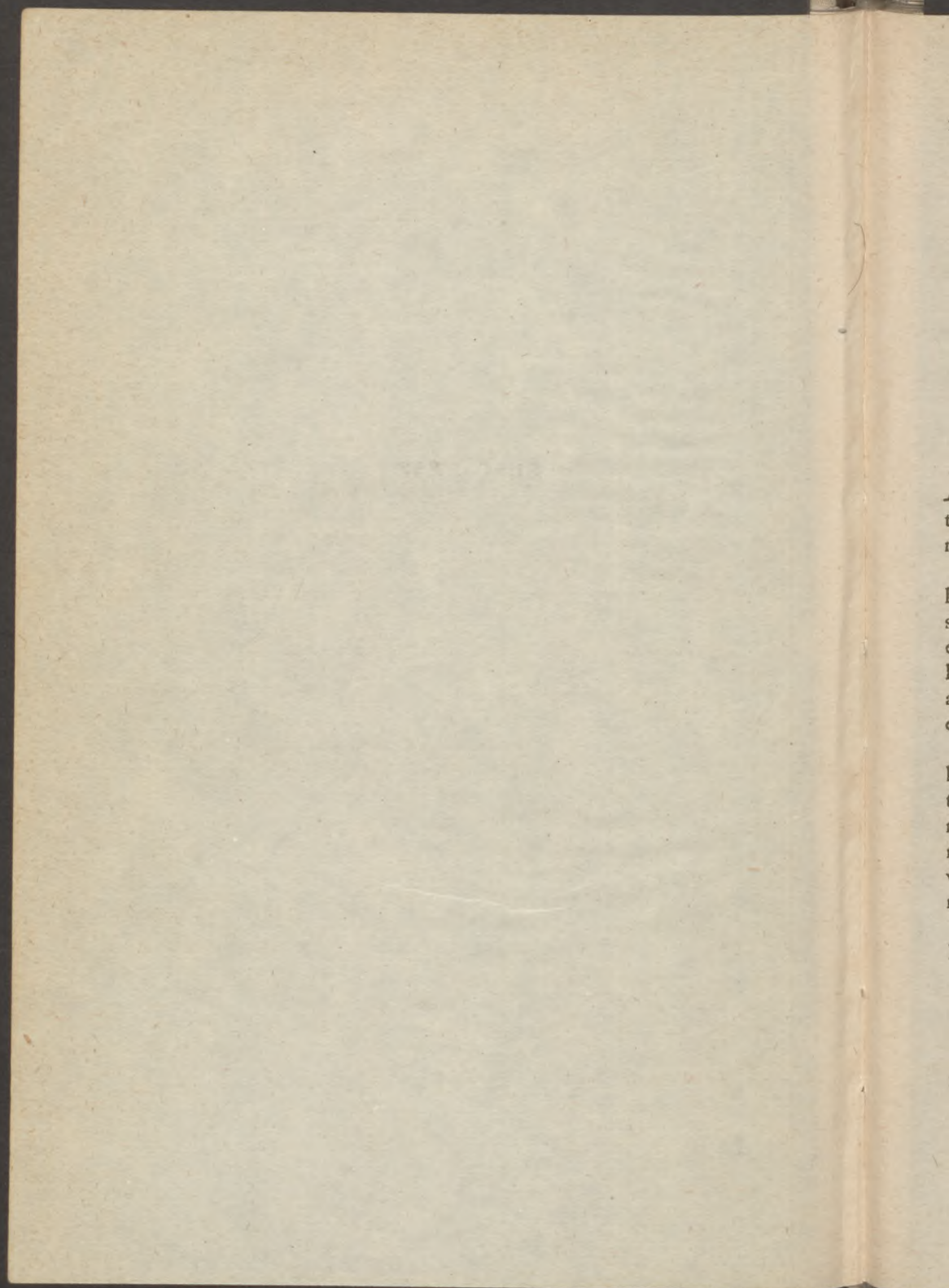
Kilchberg am Zürichsee, 1954. április.

LUCÍA BERMÚDEZ
(Budapest, Szépművészeti Múzeum)

ELSŐ RÉSZ

A tizennyolcadik század végére egész Nyugat-Európában kiirtották a középkort. De tovább folytatódott az ibériai félszigeten, melyet három oldalról tenger vesz körül, a negyediken hegység.

Évszázadokkal azelőtt a királyságnak és az egyháznak megbont-hatatlan szövetséget kellett kötnie, hogy az arabokat kiűzzék a félszigetről. Győzelemre csak akkor volt reményük, ha a királyoknak és a papoknak sikerül Spanyolország népeit a legszigorúbb fegyelemmel összekovácsolni. Sikerült nekik. Egyesítették őket vad és áhítatos rajongásban, a trónért és az oltárért. És ez a keménység, ez az egység megmaradt.

A tizennyolcadik század vége felé az ibériai hagyomány tragikusan és nevetségesen megmerevedett. Az ország legnagyobb költője már kétszáz évvel azelőtt a maradiság e sötét és groteszk akarárásából merítette anyagát. Örökre érvényes jelképet teremtett annak a lovagnak a történetéből, aki nem tud elszakadni a régi, lovagi, értelmetlenné vált szokásoktól, és rendkívül szeretetre méltó, megható és nevetséges hőse híres lett az egész földkerekségen.

A spanyolok nevettek Don Quijotén, de nem mondtak le arról, hogy ragaszkodjanak a hagyományhoz. A félszigeten a középkori lovagvilág tovább fennmaradt, mint bárhol Nyugat-Európában. Harci erények, eszeveszetten hősie gesztusok, Szűz Mária tiszteletéből fakadó, féktelen nőkultusz – Spanyolország eszményei ezek a tulajdonságok maradtak. A régóta értelmetlen lovagi tornák sem szűntek meg.

Ezzel a harcias hűhóval együttjárt, hogy némileg megvetették az észt és a tudást. Ugyancsak velejárt az óriási, világszerte híres és hírhedt büszkeség: a közösség büszke volt a nemzetre, az egyén büszke volt a maga kasztjára. Még a kereszténység is elvesztette Spanyolországban minden alázatát és derűjét, s vad, komor, úri jelleget öltött. Az egyház fennhéjázó lett, harcos, férfias, kegyetlen.

Így hát Spanyolország még a tizennyolcadik század fordulóján is a földrész legódonabb országa volt. Az idegen furcsán merevnek érezte városait, viseleteit, embereinek mozgását, sőt, ábrázatát is, mintha csak az előidők maradványait látta volna bennük.

De volt egy ország az északi hegyeken túl – és csak ezek a hegyek választották el Spanyolországtól – a világ legragyogóbb, legértelmesebb országa volt: Franciaország. És hiába volt minden határzár és rendszabály: Franciaország értelmessége és mozgékony-sága áthatolt a hegyeken. A merev felszín alatt, nagyon lassan, változtak a félsziget emberei is.

Spanyolországon akkor idegen királyok uralkodtak, francia eredetű uralkodók, Bourbonok. Igaz, a spanyolok rá tudták őket kényszeríteni, hogy alkalmazkodjanak hozzájuk, ahogyan régebben a Habsburgokat is rákényszerítették a hispanizálódásra. De a spanyol nemesség, a francia királyok és francia környezetük révén, megismerte az idegen szokásokat és néhányan közülük meg is szerették ezeket a szokásokat.

Miközben azonban a nemesség lassan megváltozott, a közösség szívósan kitartott a régi mellett. A nép komoly sóvárgással vette át azokat a jogokat és kötelességeket, melyeket a nagyurak elhagytak. A legnemesebb sport a bikaviadal volt, a főnemesség kiváltsága. Csak nemesek űzhették, csak nemesek nézhették. Most, amikor a *grand*-ok nem gyakorolták többé a bikaviadalt, a nép annál szenvedélyesebben folytatta ezt a vad szokást. És ha a *grandok* lazítottak is a modorukon, a népetikett annál szigorúbb lett. A vargák sokat adtak rá, hogy kurtanemeseknek, *bidalgó*-knak nézzék őket, a szabók cikornyás címekkel üdvözölték egymást. Don Quijote lemondott, Don Quijote elegáns versailles-i úrrá alakult, és most a nép vette át pajzsát és rozszant harci ménjét. Sancho Panzából Don Quijote lett, hősie és nevetséges Don Quijote.

Odaát, túl a Pireneusokon, a francia nép lefejezte királyát és elkergette nagyurait. Itt, Spanyolországban, a nép isteníttette uralkodóit, pedig Franciaországból származtak és rendkívül királyiatla-

nul viselkedtek. A király király maradt, a grand grand maradt a népnek, és miközben ezek a grandok egyre jobban hajlottak a francia szokásokhoz és már arra is ráfanyalodtak, hogy akár a köztársasági Franciaországgal paktáljanak, a spanyol nép lelkesen harcolt tovább az istentelen franciák ellen és agyonverette magát a királyért, meg a király grandjaiért és papjaiért.

*

*Sok spanyol volt, aki ezt az
Ellentmondást önmagában
Élte végig és a régi
Meg az új mód, a megérzés
S a megértés nagy csatáját
Megbarcolta önszívében
Fájdalmasan, szenvedéllyel,
Nem is mindig diadallal.*

Doña Cayetana, a tizenharmadik Alba hercegnő, madridi palotájában színházi estélyt adott barátainak. Egy királypárti párizsi színésztársulatnak a köztársaság terrorja elől át kellett szöknie a Pireneusokon és most az ő társulatuk mutatta be egy Berthelin nevű szerző darabját: *Marie-Antoinette vértanúsága*. A dráma tekintet nélkül időszerű tartalmára, klasszikus stílusban íródott.

A hallgatók – nem sokan voltak, legtöbben főnemes urak és hölgyek – szerteszéledtek a tágas teremben, melyet csak hiányosan világítottak meg, hogy több fény essék a színpadi eseményekre. Nemesen és egyhangúan zengtek le a színpadról a hatlábos jambusok, fennkölt francia nyelvüket nem mindig értették meg a spanyol fülek, a teremben meleg volt, a hallgatókat kényelmes székeikben lassan-lassan mélabús, jóleső álomosság fogta el.

A tűrő-szenvedő színpadi királynő éppen nemes intelmekben részesítette gyerekeit, a tizennégy éves *Madame Royale*-t és a kilencéves XVII. Lajos királyt. Aztán sógornőjéhez fordult, Erzsébet főhercegnőhöz és megfogadta, hogy jöjjön bármi is, úgy fogja elviselni, hogy méltó legyen meggyilkolt férjéhez, XVI. Lajoshoz.

Maga Alba hercegnő mindeddig még nem mutatkozott. Ott ült azonban az első sorban férje, marqués de Villabranca, aki a szokásnak megfelelően sok egyéb címe közé felesége címét is felvette. A csöndes, elegáns, kissé ványadt, de azért teltarcú úr szép sötét szeme eltűnődve szemlélte az ösztövért színésznőt, aki odafenn érzelmes, patetikus verseket szavalt és úgy tett, mintha ő volna az elhalt Marie-Antoinette. Alba herceget igen érzékenyen érintették a nem egészen elsőrangú művészi teljesítmények, és ezért már eleve szkeptikus volt. De az ő kedves hercegnője kijelentette, hogy a gyász, amit az udvar Marie-Antoinette királynő szörnyűséges elhunytá alkalmából elrendelt, halálosan unalmassá tette az életet Madridban, úgyhogy igazán kellene már valamit csinálni. Ilyen előadás, mint a *Vértanúság*-é, életet hoz a házba s egyúttal arról is tanúskodik, hogy ők is részt vesznek a gyászban a francia királyi család pusztulása miatt. Alba hercegnő szeszélyeiről Európa min-

den udvarában beszéltek, és a herceg meg tudta érteni, hogy felesége unatkozik madridi palotája tágas magányában, ezért habozás nélkül hozzájárult a tervéhez és most türelmesen és szkeptikusan elviselte az előadást.

A herceg anyja, X. Villabranca *marqués* özvegye, fia mellett ült és hanyagul hallgatta az előadást. Milyen hangos és hogy szeret könnyezni ez a Habsburg-asszony a színpadon! Nem, Marie-Antoinette nem ilyen volt, marquesa de Villabranca látta őt és beszélt is vele annak idején Versailles-ban. Elbűvölő dáma volt Marie-Antoinette, a Habsburg és Bourbon királynő, vidám és szeretetre méltó, talán egy kissé feltűnő, egy kissé túl hangos. De végeredményben mégsem volt más, csak egy Habsburg-lány, és nyoma sem volt benne a Villabranca-lányok tartózkodó nemességének. Marie-Antoinette viszonya az ő hallgatag, visszahúzódó Lajosához nem hasonlított-e valamennyire Cayetana de Alba és az ő don Joséjának viszonyához? Lopva a fiára pillantott, ez volt a kedvenc fia, mert olyan gyöngéd volt és olyan gyöngye, és amit marquesa de Villabranca látott és átélt, azt mind a fiára vonatkoztatta. Don José szerette a feleségét, ezt mindenki megértette, aki csak egyszer is látta őket; de ahhoz sem fért kétség, hogy a felesége árnyékában áll, a világ szemében nem volt egyéb, csak Alba hercegnő férje. Ő, csak kevesen ismerik az ő José fiát! Látják és dicsérik csöndes előkelőségét, de belső zeneiségéről, lényének csodálatosan kiegyensúlyozott lebegéséről csak kevesen tudnak, a felesége is túl keveset tud róla.

Fenn, a színpadon, most a forradalmi törvényszék elnöke szerepelt, egy durva ember, ő közölte az ítéletet a királynővel. Mindenekelőtt még egyszer szemére vetette minden gyalázatos tettét és felolvasta a féktelen bűnök éppoly ostoba, mint amilyen utálatos lajstromát.

Öblös karszékebe veszve, pompázó, követi egyenruhájában szárazon és véznán Monsieur de Havré ült, a trónörökös ügyvivője, a trónörökösé, aki Veronából uralkodott, a köztársaságiak foglya, Franciaország kicsi királya helyett. Nem volt könnyű olyan ország fölött uralkodni, amelynek egy négyzethüvelykje sincs a birtokában, még kevésbé könnyű volt ilyen régens követének lenni. Monsieur de Havré régi diplomata volt, évtizedeken át képviselte Versailles ragyogását és most nehezen illeszkedett bele új, szárnalmas helyzetébe. Azok az üzenetek, melyeket urának, a régensnek meg-

bizásából a madridi udvarnak kellett átadnia, néha meglehetősen nagyzóó üzenetek voltak és kissé különösen hatottak olyan ember szájából, akinek diplomata egyenruhája kifoszlott és aki a spanyol udvar támogatása nélkül nem tudta volna kifizetni az ebédjét. Itt ült hát Monsieur de Havré, kabátjának legkopottabb helyeit háromszögletű kalapjával takarta el, s mellette ült vékony, sápadt, csinos, tizenhat éves lánya, Geneviève. Őrá is ráfért volna néhány új ruha, Franciaország érdekében, meg a saját érdekében is. Ó, hogy lesüllyedt az ember. Boldogok lehetnek, ha Alba hercegnő meghívja őket.

Fenn, a színpadon, a törvényszéki ember kihirdette a halálos ítéletet a tűrő-szenvedő királynőnek, ő pedig azt felelte, vágyódik már arra, hogy egyesüljön hitvesével. Csakhogy nem adták ilyen olcsón a halált, hanem ezek az istentelen gazfickók még egy utolsó gyalázatot eszeltek ki. Marie-Antoinette – jelentette ki a színpadi mumus, még mindig versekben – féktelen paráznságának hosszú évein át Franciaországot megalázta a világ szemében; ezért a nép akarata az, hogy Marie-Antoinette maga is méltóságától megfosztva, köldökéig lemeztelenítve vezetessék a vesztőhelyre.

A nézők sok beszámolót olvastak erről a borzalmas eseményről, de ez új volt. Felfigyeltek, borzongva és csiklandósan, lerázták magukról az álmoságot és a színdarab általános érdeklődés közepette beveződött.

Most leereszkedett a függöny, udvarias taps hangzott föl. A vendégek felálltak, örültek, hogy tagjaikat megmozgathatják, s fel-alá sétáltak a teremben.

Több gyertyát gyújtottak. Most már lehetett látni, ki van jelen. Feltűnt egy ember, aki gondosan, sőt ragyogóan volt öltözve, mégis kissé esetlennek hatott a csiszolt urak és hölgyek között. Nem volt magas, súlyos szemhéja mögött mélyen ült a szeme, alsó ajka duzzadt volt s kissé erőszakosan előre állt, orra egyenesen, húsosan és laposan ereszkedett le homlokától, feje némileg oroszlánszerű volt. Végig bandukolt a termen, majdnem mindenki ismerte és tisztelettel viszonzta köszönését.

– Örülök, hogy látom, don Francisco – ezt hallotta itt is, ott is.

Don Francisco Goyának jól esett, hogy Alba hercegnő meghívta e válogatott vendégei közé, jól esett a megtiszteltetés, amelyre méltónak tartották. Hosszú út volt ez, Fuendetodos falu parasztjai közül ide az Alba-palotába, nem volt könnyű út, de most itt van

ő, a kis Franchó, a király festője, *pintor de cámara*, és ha a nagy dámák és urak arcképeit megfestette, nem lehetett eldönteni, melyikük részesíti kegyben a másikat.

Mélyen meghajolt az öreg marquesa de Villabranca előtt.

– Hogy tetszett a darab és az előadás, don Francisco? – kérdezte a *marquesa*.

– Nem tudom elképzelni – felelte don Francisco – hogy így beszélt Marie-Antoinette királynő. De ha igen, akkor nem nagyon bánnám, hogy meghalt.

A *marquesa* mosolygott.

– Azért mégiscsak kár – jegyezte meg – hogy őfelségeik nem voltak itt.

De volt a hangjában egy kis huncutság, ránézett a festőre szép, fesztelen tekintetével, s nagy, keskeny ajkú száját kissé félrehúzta. Goya is mosolygott, ő is azt gondolta, amit a *marquesa* nem mondott ki, tudniillik, hogy a spanyol Bourbonok nyilván kellemetlenül csiklandva éreznék magukat, ha egész este arról kellett volna hallaniok, ami francia rokonaik nyakával megesett.

– Mikor fest végre már engem, don Francisco? – folytatta a *marquesa*. – Tudom, én csak egy öregasszony vagyok, és magának jobb dolga is akad.

Goya tiltakozott, szenvedélyesen és meggyőződéssel. A *marquesa* a maga ötvenöt évével még mindig szép volt, érezni lehetett körülötte a nemrég lezárult, gazdag élet lehetőségét. Goya látta a sokat tudó, barátságosan lemondó arcot, látta az egyszerű, drága, sötét ruhát, a finom, fehér kendőt, melybe rózsa volt tűzve. A hercegnő pontosan az volt, akinek ifjúkori álmaiban a nagy dámát elképzelte. Előre örült, hogy festheti.

A *mayordomo* a nagy fogadóterembe invitálta a társaságot, ott várta őket a hercegnő. Goya a *marquesát* kísérte. Lassan vonultak át a képtáron, mely a színháztermet a fogadóteremmel összekötötte. A régi spanyol, flamand, olasz mesterek válogatott képei lógtak itt, és nehéz volt nem megállni egyik vagy másik kép előtt: a falakról a gyertyák lobogó fényében olyan behatóan sugárzott le róluk a régi élet.

– Nem tehetek róla – mondta a *marquesa* Goyának – én szeretem Rafaelt. Mindabból, ami itt van, nekem *A szent család* a legkedvesebb.

Goya az általános véleménytől eltérően nem volt híve Rafaelnek

és már készült, hogy semmitmondó, barátságos szavakkal válaszoljon.

De ekkor odaértek a képtár végébe és a nagy fogadóterem szárnyasajtaján keresztül meglátták Cayetana de Albát. Régi szokás szerint alacsony, szőnyegekkel borított emelvényen ült, melyet széles bejáratú kis rács választott el a terem többi részétől. A hercegnő nem modern ruhát viselt, mint a többi hölgy, hanem régi szabású spanyol viseletet. A marquesa mosolygott. Ilyen volt doña Cayetana: átvette Franciaországból, ha valami jó származott Franciaországból, de nem akarta megtagadni, hogy spanyol nő. Az ő estélye volt, a meghívások az ő nevében szóltak, nem pedig az ő meg a férje nevében, és senki sem vehette tőle rossz néven, ha az estély első, francia részét megtoldotta egy második, spanyol részszel. De saját házában, estélyi társaság közepette spanyol viseletben mutatkozni, majdnem úgy, mint egy *maja* – ez a hatás egy kissé mégiscsak túl hangos volt.

– Mindig új ötletei vannak a mi doña Cayetanánknak – szólt a marquesa a festőhöz. – *Elle est chatoyante* – folytatta franciául.

Goya nem felelt. Bambán, szótlánul állt az ajtóban, mozdulatlanul meredt rá Alba hercegnőre. A hercegnő ezüstszürke ruháján fekete csipkét viselt; festetlen, tojásdad arcának meleg haloványsága barnásfehéren ragyogott, s magas fésűvel koronázott, gyűrűs fekete haja buján fogta körül; apró, kecses lába hegyes cipőben kandikált ki bő redőkben leomló szoknyája alól. Nevetségesen kicsi, fehérgyapjas kutya ült az ölében, a hercegnő kesztyűs bal kezével simogatta. Keskeny, húsos, gyermektegy jobb keze pedig félig a karszék támláján hevert s hegyes, enyhén szétfeszített ujjai között hanyagul lefelé tartotta a majdnem összecukott, drága legyezőt. Goya még mindig hallgatott, s ezért a marquesa azt hitte, nem értette meg, amit franciául mondott. Lefordította hát:

– Csillog, mint a cica.

De don Francisco tovább is mereven bámult. Gyakran találkozott a hercegnővel, arcképet is festett róla, közönyösen, nem is lett igazán jó, s azokban a gáláns, semmitmondó vázlatokban, amiket a királyi kastélyok gobelinjeihez készített, gyakran felhasználta játékosan az előkelő dáma arcát, akiről olyan sokat szerettek beszélni Madridban. De most nem ismert rá, mintha még soha nem látta volna. Ez hát Alba hercegnő?

Reszketett a térde. A hercegnő minden hajszála, bőrének min-

den pórusa, sűrű, magasan ívelő szemöldöke, a fekete csipke alatt félig meztelen melle mértéktelen szenvedélyt ébresztett benne.

Még visszhangzottak benne a marquesa szavai, de nem fogta fel teljesen az értelmüket. Gépiesen válaszolt:

– Igen, doña Cayetana üdítően független és rendkívülien spa-nyol.

Még mindig ott állt az ajtóban, szemé az asszonyon. De most a hercegnő feléje emelte fejét. Láta őt, vagy élettelen pillantással kereszül nézett rajta? Tovább beszélt, bal kezével tovább is a kis-kutyát simogatta. De közben jobb keze most fölemelte a legyezőt, egészen szétnyitotta, úgyhogy láthatóvá vált a legyezőre festett kép – erkélyre feldaloló énekes – aztán újra becsukta és megint szétnyitotta.

Franciscónak a boldog ijedelemtől elállt a lélegzete. Létezett egy „legyező-nyelv” – a maják, a nép lányai, templomban, nyilvános ünnepségen, kocsmában így érintkeztek ismeretlen férfiakkal – és az emelvénnyről jövő jel határozott bátorítás volt.

Az öreg marquesa időközben talán tovább beszélt, Francisco ta-lán felelt is. Nem tudott róla. Most mindenesetre nyersen, nevelet-lenül faképnél hagyta a marquesát s áthaladt a termen az emel-vény, a hercegnő felé. Mindenünnen halk beszéd hangzott, nevetés, tányércsörömpölés, poharak csengése. De a fojtott zajongáson át az emelvénnyről egy hang szólalt meg, kissé keményen, de csöppet sem élesen, nagyon fiatal hang, az ő hangja.

– Ugye, hogy egy kicsit buta volt Marie-Antoinette, nem gon-dolja? – kérdezte Alba hercegnő és mivel, úgy látszik, észrevette, hogy ezek a hetyke szavak meghökkentik a festőt, kedves gúnnyal megmagyarázta: – Persze, a Monsieur Berthelin Antoinette-jéről beszélek.

Most már a festő is fent volt az emelvényen.

– Magának hogy tetszett a darabunk, señor de Goya? – kérdezte a hercegnő.

Goya nem felelt. Csak állt ott és zavartalanul nézte a hercegnőt. Goya nem volt már fiatal, negyvenöt éves volt és nem volt szép. A lapos, húsos orrot, a mélyen ülő szemet, a buja, előreduzzadó alsó ajkat, az egész kerek arcot furcsán koszorúzta a sűrű, divato-san púderezett haj, kövérvörös teste szorosan feszített az elegáns ka-bátban. Az oroszlánarcú férfi éppen az ápoltságával hatott olyan bárdolatlanul: paraszt volt túl divatos, udvari ruhájában.

Nem tudta, végül is felelt-e vagy sem, nem tudta, hogy mások beszéltek-e. De most újra megszólal a megdöbbentő hang a sápadtbarna, gőgös, szeszélyes arcból.

– Tetszik magának a csipkém? – kérdezte. – Alba generális zsákmányolta háromszáz évvel ezelőtt Flandriában vagy Portugáliában, már nem is tudom... – Goya nem felelt.

– Akkor hát mit fedezett föl rajtam? – folytatta a hercegnő. – Hiszen lefestett, már ismerhetne.

– Az arckép sehogy se sikerült – szakadt ki a festőből, s egyébként simulékony és zengő hangja most rekedt volt és faragatlanul durva. – És a gobelin-arcok... az is csak játék, semmi más. Megpróbálnám még egyszer, doña Cayetana.

A hercegnő se igent, se nemet nem mondott. Ránézett a festőre, halvány ragyogású arca mozdulatlan maradt, de sötét, fémes csillogású szemét nyíltan és behatóan rászegezté. Három pillanattig nézte így, és e három pillanat örökkévalóságában egyedül voltak ebben az emberekkel teli teremben.

De a hercegnő hirtelen félbeszakította varázssos közösségüket. Mellesleg megjegyezte, hogy a közeljövőben sajnos nem lesz ideje arra, hogy modellt üljön: elfoglalja a moncloai villa építése és berendezése. Erről a tervről sokat beszéltek Madridban: a hercegnő, a halott francia királynővel versengve, fel akarta építeni a maga Trianonját, egy kicsi kastélyt, ahol alkalomadtán egyedül is eltölthet néhány napot, nem a család barátaival, hanem az övéivel.

Nemsokára azonban az előbbi hangján folytatta:

– Nem akar nekem valami mást festeni, don Francisco? – kérdezte. – Talán egy legyezőt. Nem festené rá nekem az *El Abate y la Maja*-t?

De a darab címe *El Fraile y la Maja* volt, *A barát és a leány*, Ramón de la Cruz közjátéka, egy merész kis komédia, a nyilvános előadását betiltották és titkos műkedvelő előadásban játszották el.

Alba hercegnő megkérte Francisco de Goyát, az udvari festőt, fessen neki egy legyezőt. Ez csöppet sem volt szokatlan dolog, hölgyek gyakran adtak megrendelést legyezők festésére, doña Isabel de Farnesio például híres volt több mint ezer legyezőből álló gyűjteményéről. Semmi feltűnő dolog nem történt hát az emelvényen. Akik köröttük álltak, mégis úgy érezték, mintha egy vakmerő, meg nem engedett színjáték tanúi volnának.

„Szegény don Francisco” – gondolta odalent a teremben az öreg marquesa. Lelki szeme előtt ott állt Rubensnek egy képe, éppen az imént látta a képcsarnokban: Herkules, amint Omphale parancsára fon. Az öreg hölgy sokat adott a jómodorra, de nem vette rossz néven a festőtől – aki egyébként az egyetlen polgár volt a grandok társaságában – hogy olyan neveletlenül faképnél hagyta. A fia feleségétől se nagyon vette rossz néven, hogy ilyen kényes, sőt szemérmetlen módon szórakozik. Megértette doña Cayetanát, ő maga is sokat élt át, szerette az életet. A fia gyöngé és törékeny, erős áramlásra van szüksége, hogy saját életének vékony csurgóját táplálja, és jót tett neki, hogy ez az asszony van mellette – sokat el kell hát nézni ennek az asszonynak. Spanyolország nagy családjai hanyatlóban vannak, a férfiak egyre finomabbak és gyöngébbek, és ami erő még jelen van, az az asszonyokban van, ebben például, az ő kedves fiának a feleségében, aki odafent olyan szemtelenül és bájosan játszik a festővel, egyikével a keveseknek, akik még férfiak ebben az országban.

Maga Alba herceg is nagy, eltűnődő szemével követte a játékot, melyet felesége űzött a festővel. Itt ült don José Álvarez de Toledo, a XIII. Berwick és Alba herceg, XI. Villabranca marqués és sok más cím tulajdonosa; meg volt áldva a világ minden javával és a királyság száztizenkilenc grandja közül csak kettő volt vele egyenrangú. Itt ült véznán, előkelően, nagyon elegánsan, és nem érzett rá kedvet, hogy beavatkozzék a világ sorába, amire pedig jogot adott volna neki származása és szerzett neve is, a nagy, büszke, sötét Alba név, amelyiktől még ma is rettegetek Flandriában. Nem, ez az Alba belefáradt a fenségbe, fáradt volt ahhoz, hogy sokat gondolkodjék az élet bonyolult dolgain, nem kíváncsi volt másnak előírni vagy megtiltani valamit. Igazán boldognak csak akkor érezte magát, ha zenét hallgatott, vagy ő maga zenélt. Ha zenéről volt szó, akkor erőt érzett magában és merészen szembeszegült a királlyal, aki nem volt hajlandó az operát a *Coliseo del Principé*-ben tovább támogatni; akkoriban kihívóan ő maga vállalta magára az opera fenntartását, amíg végül a király megtiltotta neki. Most hát nézte a szép hercegnőjét, amint követi a horgát a festőre. Jól tudta, hogy az ő ereje nem elégséges, megértette, hogy Cayetana vonzódást érez don Franciscóhoz, aki festő és férfi. Az ő hercegnője szívlelte őt, de don José érezte, hogy ez a rokonszenv nem áll messze a részvétől. Soha nem vetett rá olyan pillantást,

mint amivel don Franciscóra nézett. Halk bánat remegett a hercegben. Ha majd egyedül lesz, előveszi hegedűjét és Haydnnal vagy Boccherinivel mossa le lelkéről a Marie-Antoinette vértanúságát és ami utána következett. Magán érezte anyjának gyöngéden aggódó tekintetét és szinte észrevétlen mosollyal feléje fordította a szemét. Szavak nélkül is megértették egymást: anyja tudta, hogy nem irigylí annak az asszonynak a játékát az emelvényen.

Az emelvényen Goya észrevette, hogy az asszony nem foglalkozik vele, és tudta, hogy ezen az estén már nem fog ránézni. A festő illetlenül korán elment.

Odakint barátságtalan idő fogadta, kellemetlen, jellegzetes madridi januári éjszaka, csupa szél és borzongató havaseső. Várta már a kocsija libériás inasokkal, mert így illett az udvari festőhöz, ha Alba hercegnőhöz volt meghíva. De embereinek csodálkozására elküldte a kocsit. Inkább gyalog sietett haza, és ő, aki olyan takarékos, nem bánta, hogy magas selyemkalapjának és cipőjének megárt az idő.

Vadul, csábítóan, kihívóan és ijesztően állt előtte a legközelebbi idő. Csak két napja, hogy Martín Zapater barátjának megírta Zaragozába, milyen jól elrendeződtek végre a dolgai, és valóban ez volt az igazság. Nem volt már veszekedés közte meg a felesége, Josefa között; örömét lelte a gyerekeiben; persze a sok gyerek közül, akit a felesége szült neki, csak három maradt életben, de ezek helyes, egészséges gyerekek voltak. Feleségének fivére, az elviselhetetlen Bayeu, a király első festője nem szólt már bele a művészetébe és az életmódjába, kibékültek, egyébként Bayeu nagyon szenved a gyomrától és nem húzza már sokáig. Nőügyei sem viselték meg őt, Franciscót annyira, mint azelőtt: Pepa Tudo, akivel most már nyolc hónapja dolga van, okos lány. Azt a súlyos betegségét, amelyik egy év előtt meglátogatta, kiheverte már és csak akkor hallott nagyot, amikor akart. A pénzügyei sem álltak rosszúl. Őfelségeik minden alkalommal megmutatták, milyen nagyra becsülik, ugyanígy don Manuel is, Alcudia hercege, a királynő kegyence, és mindenki, akinek csak neve és pénze volt Madridban, versengett, hogy megfesse az arcképét. „Gyere hamar, szívem Martínja – így fejezte be levelét – és nézd csak meg, milyen elégedetten él a te jó módú, örök barátod, a te kis Franchód, Francisco de Goya y Lucientes, az Akadémia tagja, az udvar festője.” Fent és lent azonban keresztet tett a levélre, hogy a szerencséje soká tart-

son, és egy utóiratban felszólította barátját, gyűjtson két vastag gyertyát az Oszlopos Szent Szűznek, hogy tartsa meg a szerencséjét.

De a keresztek és a gyertyák nem használtak, és ami két nap előtt igaz volt, annak ma már nyoma sincs. Az az asszony az emelvényen mindent felborított. Üdvösség volt magán érezni a szeszélyes, gőgös arc nagy, fémcsillogású szemét – Goyát új élet árasztotta el. De tudta: ami jó, azért fizetni kell, és mennél jobb, annál nagyobb árat. Tudta, hogy küzdenie és szenvednie kell majd ezért a nőért, mert az embert állandóan gonosz szellemek veszik körül, és ha nem vigyáz és óvatlanul átadja magát a kívánczóságának és álmodozásának, akkor a szörnyek megrohanják az embert.

Rosszul látta ezt az asszonyt. Szeszéyes habát csinált belőle. Az is volt, egyebek közt; de a többi, ami mögötte volt, azt nem látta. Pedig akkor már nem volt rossz festő, mindenesetre különb volt mindenki másnál, annál a kettőnél is, aki előtte volt az udvar rangsorában: Bayeu-nél és Maellánál. Azok talán többet tanultak az ő Mengsüktől és az ő Winckelmannjuktól, de neki volt a jobb szeme, és Velázquez volt a tanítója, meg a természet. És mégis kontár volt. Csak azt látta az emberekből, ami világos volt, határozott volt, de azt a sokféleséget, kuszátságot, amelyik minden emberben benne van, a veszélyességet, azt nem látta. Igazában festeni csak a legutolsó években kezdett, voltaképpen csak néhány hónapja, a betegsége óta. El kellett hagynia a negyvenedik évét, mielőtt csak sejteni is kezdte, mit jelent az: festeni. De most már megsejtette és most dolgozott, minden nap több órát. És most közbe kellett jönnie ennek a nőnek. Nagyszerű asszony és nagyszerű élmény lesz és sok bajt szerez majd neki ez a nő, elrabolja majd tőle a munkához való idejét és lelkét, és Goya elátkozta önmagát meg őt is és a sorsot is, merthogy olyan nagy árat kell majd fizetnie érte.

Kis csilingelés hallatszott a hóésésen keresztül, aztán meglátta, hogy egy pap és egy ministránsgyerek vergődik az oltáriszentséggel a sáron meg a havas esőn keresztül, nyilván útban egy haldokló felé. Goya halkan káromkodva elővette a zsebkendőjét, kiterítette a latyakban és letérdelt, ahogy a szokás, az inkvizíció és a szíve is megkívánta.

Rossz előjel volt, hogy a szent ostya éppen úton volt egy haldoklóhoz, amikor találkozott vele. Nem lesz jó vége, ha ezzel az asz-

szonnyal dolga akad. „Jobb egy kilencéves bikával összekerülni egy zsákutcában”, dohogott magában, „mintsem egy asszonnyal, ha a szíved fölgerjedt.” A népből jött és legbelül tele volt a nép régi mondásaival és véleményeivel. Kelletlenül szuszogott az orrán át, miközben a házfalak mentén tovább igyekezett a rossz időben, mert az utca közepén bokáig ért a latyak. Minden csupa bosszúság, egybe sincs az embernek. Erre rögtön Monsieur de Havréra gondolt, a francia követre. Megfestette az arcképét és a francia nem fizetett érte, a tetejébe, amikor harmadszor küldte el a számláját, az udvarnál értésére adták, hogy nem szívesen látnák, ha tovább háborgatná a francia urat. Franciscónak annyi megbízása volt, amennyit csak akart, de ha arra került sor, hogy megkapja érte a fizetséget, gyakran voltak nehézségei. A kiadások közben szaporodtak. A kocsi meg a lovak sokba kerülnek, a szolgák arcátlanok és egyre többet kérnek, meg is lopják őt, de ezen nem lehet segíteni, egy udvari festőnek ki kell tennie magáért. Ha megboldogult apja tudná, hogy ő, a kis Francho két nap alatt annyit költ, amennyit az egész Goya család Fuendetodosban egy év alatt, megfordulna a sírjában. De hát nem gyönyörű, hogy ő, Francisco ennyit költhet? És enyhe somolygás futott végig az arcán.

A háza elé ért, a *sereno*, a kapus beengedte. Goya felment a lépcsőn, lehajigálta nedves ruháit, ágyba feküdt. De nem tudott elaludni. Fölvette hálóköntösét és lement a műtermébe. Hideg volt. Lábujjhegyen végiglopózkodott a folyosón. Andreo nevű szolgája szobájának ajtóhasadékán fény szűrődött ki. Goya kopogott: ha már ez a fickó megkapja a maga tizenöt reálját, legalább gyűjtson tüzet. A félig felöltözött ember kelletlenül tette meg, amit parancsoltak neki.

Goya leült és a tűzbe nézett. Torz, titokzatosan vonzó-fenyegető árnyak kúsztak föl-alá a falon. Az egyik falon gobelin lógott, körmenetet ábrázolt, a lobogó láng kiszakított egy-egy részletet; az emelvényen hordott óriási szentet s arcokat a vad, áhítatos tömegből. A kecskeszakállú bíboros, akit Velázquez festett s a másik falról nézett le sötét, kissé unatkozó szemével, kísértetiessé vált a lobogásban és magának a Szűznek ősrégi, barnásfekete faszobra, a szögletesen bájos Virgen de Atocha, Francisco védszentje gúnyoros lett és fenyegető.

Goya felállt, nyújtózkodott és erőteljes vállrándítással kitepte magát az álmodozásból. Föl-le járt. Porzót vett elő, az asztalra szórta.

*A homokban rajzolgatni
 Nekikezdett, Meztelen nő
 Lett belőle, ott kuporgott
 Hanyagul, törökülésben,
 Homokká törülte vissza
 Goya s másikat csinált, ki
 Táncolt, ő is meztelen volt.
 Ezt is homokká törülte
 Vissza Goya. Rajzolt még egy
 Harmadikat, büszkeléptűt,
 Fején korsó. Ennek is csak
 Vissza kellett a homokba
 Tünnie. Irón után nyúlt,
 Rajzolt vele negyedik nőt.
 A hajában magas fésű,
 Fésűjéről feketéllő
 Csipkéje a mantillának
 Meztelen fehér testére
 Omlott alá. Tehetetlen
 Méreggel sóhajtvá, orrán
 Szusszantott Francisco Goya
 S nézte rajzát s összetépte.*

Dolgozott. A vászonról egy hölgy nézett le, igen csinos volt, hoszszúkás arca enyhén maszkyszerű és gúnyos, két szeme távol ült egymástól, magas szemöldök alatt, széles szájának keskeny felső- és erős alsóajka összecukva. A hölgy már háromszor ült neki. Azonkívül Goya különböző vázlatokat készített róla. Most a kép befejezésén dolgozott. Gyors munkás volt és biztos a mesterségében. Ezt az arcképet már negyedik hete nyúzta, és nem és nem akart sikerülni.

Közben minden „pontos” volt. Ez volt az a hölgy, akit ábrázolni akart, régóta jól ismerte, többször festette, barátjának, Miguel Bermúdeznek volt a felesége. Minden rajta volt, mindaz a titkolózás, gúnyorosság, mélységes huncutság, amit dámászerű maszkja mögé rejtett. De valami apróság hiányzott, és ez az apróság, ez volt a döntő Goya szemében. Láttá az asszonyt társaságban don Manuel-nél, az alcudiai hercegnél, a mindenható kegyencnél, akinek Miguel Bermúdez bizalmas titkára volt. Világossárga ruhát viselt, fehér csipkével borítva, és Goya ekkor meglátta őt egészen, azt a zavarbaejtő, mélységek fölött lebegő valamit, ami a lényege volt. Volt a megjelenésében bizonyos ezüstös tónus, és Goya akkoriban, amikor megpillantotta ezt a doña Lucía Bermúdezt a fehér csipkés, világossárga ruhában, pontosan felismerte, mit akar csinálni, mit kell csinálnia. Most ezzel gyötrődött és minden itt volt a helyén, az arc és a hús és a tartás és a ruha és a világosszürke háttér – ez kétségkívül a helyes háttér volt. És mégsem volt itt semmi: a lényeg nem volt itt, az árnyalatok; nem hiányzott más, csak egy apróság, de ami hiányzott, az volt minden. Legbelül titkon tudta, mért nem sikerül a kép. Több mint két hét múlt el az Alba-palotában lefolyt színházi estély óta, és azóta sem hallott az emelvényen ülő nőről. El volt keseredve. Ha az asszony nem jött, miért nem hívatta legalább őt és miért nem kérte a legyezőt? Persze, el van foglalva azzal a pimasz, nevetséges moncloai kastélyával. Hiszen hívatlanul is elmehetne hozzá és elvihetné neki a legyezőt, de ezt nem tűrte a büszkesége. Az asszonynak kell őt hívnia. Az asszony fogja is hívni.

Ami az emelvényen történt, azt mégsem lehet egyszerűen eltörölni, mint azokat a figurákat, melyeket ő szokott a homokba rajzolni.

Francisco nem volt egyedül a műteremben. Mint majdnem mindig, most is ott volt a tanítványa és munkatársa: Agustín Esteve. Volt elég hely, nem zavarták egymást.

Don Agustín ma Ricardos generális lovasképén dolgozott. Az öreg generális hideg, keserű arcát Goya festette meg, a lovat meg az egyenruha és az érmek számtalan részletét, amiknek pontos kidolgozását a tábornok fontosnak tartotta, Goya rábízta lelkiismeretes Agustínjára. Agustín Esteve harmincegy-néhány éves, szikár ember volt, koponyája boltozatos a hátrasimuló haja alatt, homloka magasan domborodó, arca beesett, ajka vékony, egész ábrázata hosszúka és kissé hegyesen végződő. Nem volt beszédes ember; a közlékeny természetű Francisco azonban szeretett munka közben is fecsegni. De ma ő is hallgatag volt. Szokásától eltérően Alba hercegnő estélyéről még hozzátartozóinak sem mesélt.

Agustín a maga halk módján Goya mögé lépett és megszemlélte az ezüstszürke vásznat az ezüstszürke asszonnyal. Hét éve élt már Goyánál, majdnem egész nap együtt voltak. Don Agustín Esteve nem volt nagy festő és ezt fájdalmas határozottsággal tudta. De nagyon értett a festéshez és nem volt még valaki, aki olyan pontosan tudta, mi volt Francisco ereje és mi a nehézsége. Goyának szűksége volt rá, a mogorva dicséretére, a mogorva gáncsolódásaira, néma szemrehányásaira. Goyának kellett a kritika, felfortyant el-lene, gúnyolta és szidta a kritikust, piszkolta, de kellett neki, a helyeslése is, az ellentmondása is. Szüksége volt a maga hallgatag, mindig kedvetlen, mélységesen megértő, sokat tudó, műértő, szikár Agustínjára, aki úgy járt-kelt, mint a hét sovány tehén, akit vadul gyalázott, pokolba kívánt, szeretett. Nem tudott meglenni nélküle, éppúgy, mint Agustín sem az ő nagy, gyermeteg, megcsodált, kibírhatatlan barátja nélkül.

Agustín sokáig nézte a képet. Ismerte ő is a hölgyet, aki olyan gúnyosan nézett le rá a vásznonról. Jól ismerte, szerelmes volt belé. Nem volt szerencséje a nőknél és tudatában volt, milyen kevésbé vonzó férfi. Doña Lucía Bermúdez úgy ismerték, mint egyikét annak a kevés madridi asszonynak, akinek a férje mellett nincs *cortejó*-ja, hivatalos szeretője. Francisco, aki, ha akarta, minden nőt megkaphatott, bizonyára lehetett volna a cortejója. Hogy nyilvánvalóan nem akarta, ez meglepéssel töltötte el Agustínt és sér-

tette is. De mindezen túl eléggé műértő volt ahhoz, hogy a képnek csak a művészi értékét nézze. Láta, hogy jó, de azt is látta, hogy éppen azt nem érte el Francisco, amire törekedett. Ezt sajnálta is, meg örült is neki, visszament a nagy vásznához és némán tovább dolgozott a tábornoki ló farán.

Goya hozzászokott, hogy Agustín mögötte áll és nézi a vásznát. Doña Lucía arcképe nem sikerült, de azért amit itt csinált, új volt és merész, és Goya feszülten várt Agustín ítéletére. Most, hogy ez megint némán ült a lovagló generálisa előtt, Goyát elöntötte a düh. Milyen pimasz ez, ez a félresikerült növendék, akinek ingyenebéddek kolduslevesein kellett élnie. Hová jutott volna ez a nyomoronc, ha ő, Francisco nem nyúlt volna a hóna alá? Ez a hűbér; aki minden nő után eped és soha nem bízik magában és semmit nem ér el. És egy ilyen alak merészel szótlanul elfordulni az ő képétől. De uralkodott magán. Úgy tett, mintha nem vette volna észre, hogy a másik megnézte a képet. Tovább dolgozott. Két percig kibírta, aztán tele méreggel, veszedelmesen szelíden, félvállról azt mondta:

– Mit kegyeskedtél kinyilvánítani? Hiszen tudod, hogy ma megint romlott a fülem állapota. Nyugodtan kitáthattad volna azt a lusta szádat.

Don Agustín nagyon hangosan és nagyon szárazon így felelt:

– Egy szót se szóltam.

– Ha az ember hallani akar valamit tőled – szidta Francisco – akkor sóbálványt játszol, de ha senki se kérdez, akkor úgy beszélsz, mint a vízfolyás.

Agustín nem válaszolt. Goya azonban haragosan folytatta.

– Megígértem Ricardos generálisnak, hogy még e héten leszállítom azt a sonkát. Mikor leszel végre készen a lovaddal?

– Még ma – felelte szárazon Agustín. – De maga akkor majd rájön, hogy még rengeteget kell dolgoznia a tábornok lelken.

– A te hibád – háborodott fel Goya – ha nem tudom idejében leszállítani. Azt hittem – gúnyolódott – annyit legalább megtanultál a mesterségből, hogy nem kell egy hetet eltöltened egy lóseggel.

Agustín nem vette zokon barátjától a gorombaságot. Hogy Francisco mit beszél, az nem számít, csak az számít, amit fest. Belefestette érzelmeit és nézeteit a képbe, híven és igazán, már-már a karikatúra határáig. És azok a képek, amiket Francisco róla, Agustínról festett, nemcsak feliratukon viselték: „Don Agustín Estevének barátja, Goya” – hanem igazán egy jó barát művei voltak.

Goya megint nekilátott az arcképnek, és egy darabig megint mind a ketten hallgatagon dolgoztak. Aztán valaki kopogott az ajtón, és bejelentetlenül belépett egy vendég, don Diego, az abbé.

Goyát nem zavarta, ha munka közben nézték; fegyelmezett ember volt és gúnyolódott azokon a festőkön, akik, mint például Antonio Carnicero, a kontár, sokat emlegették a hangulatot. Francisco barátai és gyerekei bármikor bejöhettek a műterembe, kérdezhették és kedvük szerint fecseghettek, ő meg festett. Nem zárkózott be máskor a műtermébe, csak vacsora után – ez mindig igen korán volt – ilyenkor csak azt engedte be, akit ő maga választott magának, valamelyik barátját vagy barátnőjét, de néha magányosan maradt.

Éppenséggel nem bosszankodott hát, amikor az abbé megjött, sőt, ma szinte jó szemmel nézte. Érezte, hogy azt, ami előtte lebeg, ma úgyse fogja „meglátni”, mert ez a valami azokhoz a ritka dolgokhoz tartozik, amiket munkával nem lehet kikényszeríteni, hanem türelmesen várni kell rájuk.

Tétlenül nézte, hogyan jár-kei az abbé a műteremben. Ez a testes úr soha nem ült nyugton, most is feltűnően könnyed léptekkel járt a szobában. Don Diegónak az volt a szokása, hogy bárhol tartózkodott is éppen, valamilyen magától értetődő módon mindent megvizsgált, kezébe vett, aztán újra letett, könyveket, iratokat, mindenféle tárgyakat. Goya gyorsan tudott betekinteni az emberekbe, az abbét meg régóta ismerte, mégis soha nem látta át tisztán a lényét, úgy érezte, mintha ez az igen okos ember állandóan valamilyen mesteri álarcot hordana. Don Diego magas, szép homloka alól eszes, vidám szem tekintett a világba, alatta egyenes, lapos orr húzódott; szája telten, rendkívül szélesen, élvezetesen nyúlt el. Az egész arc halványan, kedélyesen, értelmesen és nagyon oda nem illően ült a fekete reverenda fölött. Az abbé eléggé esetlen volt, mégis mindene a gondozottság benyomását keltette, még a papi ruházatot is elegánssá tudta tenni: drága csipkék kandikáltak ki a súlyos, fekete selyem alól, cipőcsatjai ékkövekkel villogtak.

Az abbé ide-oda bolyongott a nagy műteremben, mindenféléről pletykázott, nyájas iróniával, néha élesen is és sohasem unalmasan. Mindenről jól volt tájékozva, mert éppen úgy otthon volt az inkvizíció urainál, mint a szabad szellemek köreiben.

Francisco nem nagy figyelmet szentelt neki. De egyszer csak ezt hallotta:

– Amikor ma doña Cayetana *lever-jén* voltam...

Hirtelen izgalomban fölrezzent. Mi ez? Láta, hogy az abbé ajka mozog, de egy szót sem hallott. Borzasztó ijedtség fogta el. Visszatért az a betegség, amelyikről azt hitte, végleg kigyógyult belőle? Megsüketült? Rémült és gyámoltalan pillantást vetett a szemközi falra, az atochai Szent Szűz régi faszobrára. „A Szűzanya és minden szentek őrizzenek ettől” – gondolta, többször is elgondolta és egyebet sem tudott gondolni.

Mire újra hallott, az abbé már Joaquín Peral doktorról mesélt, aki nyilván szintén ott volt Alba hercegnő *lever-jén*. Peral doktor csak nemrég tért haza külföldről és egyik napról a másikra a madridi társaság csodadoktora lett; azt beszéltek, Espaja grófort halot-taiból támasztotta fel, azonkívül, mesélte az abbé, a doktor járatos minden művészetben és tudományban, remek társalgó is, az emberek versengenek érte. De elkényeztetett ember és nagy árat fizettet magáért. Alba hercegnőnél persze naponta udvarol, és a hercegnő rendkívül nagyra is becsüli.

Francisco minden igyekezettel azon volt, hogy nyugodtan szedje a lélegzetet. Remélhetőleg Agustín és ez a don Diego semmit sem vett észre a rohamából – mind a kettőnek hiúzszeje volt.

– Rajtam még egyik sem segített – mondta mérgesen – semmi-féle szőrvakaró és köpölyöző sem.

Az orvosok ugyanis csak nemrégén válhattak ki a borbélyok céhéből. Az abbé mosolygott.

– Azt hiszem, don Francisco – mondta – Peral doktorhoz igazságtalan. Ért a latinhoz is, meg az anatómiához is. A latin tudásáról legalábbis biztosan elmondhatom ezt.

De aztán egy darabig elhallgatott. Goya háta mögött állt és nézte az arcképet, amelyen a festő dolgozott. Agustín élesen figyelte. Az abbé Bermúdezné baráti köréhez tartozott, és Agustín mintha észre-vette volna, hogy az a figyelmesség, amit a szép Lucía iránt szóban is, tettben is tanúsított, néha több volt egy világfias abbé szokásos, gáláns modoránál.

Most tehát don Diego ott állt doña Lucía képe előtt, és Agustín feszülten várta, mit fog mondani. De a különben olyan beszédes úr nem nyilatkozott.

Inkább tovább beszélt Peral doktorról, a nagy orvossról. A doktor pompás festményeket hozott magával külföldről, de még nem csomagolta ki őket. Peral doktor házat keres a gyűjteményének. Egye-

lőre csodálatos kocsit szerzett be, a don Franciscónál is szebbet. A karosszéria angol típusú, aranyozva van, a díszítését Carnicero tervezte, aki egyébként szintén ott volt doña Cayetana lever-jén.

– Még ő is? – kiáltotta Goya, mert nem tudta magát türtőztetni. Nyugalmat parancsolt magára és megfogadta, hogy nem engedi magán eluralkodni a düh és a süketség újabb hullámát. Ez sikerült is neki, de csak nagy nehezen. Maga előtt látta mindnyájukat, a festő szemével látta őket, az abbét, a szőrvakarót és Carnicerót, a tudatlan mázoló, aki az udvari festő címét is kijárta magának, látta, amint ott ül a három undok, miközben az asszonyt öltöztetik és fésülik. Látta, ahogy fecsegnek, látta széles mozdulataikat, látta, amint a szemüket legeltetik az asszonyon, és látta, amint az asszony rájuk mosolyog gögösen és mégis bátorítóan.

Hiszen egyszerűen ő is elmehetett volna a lever-jére. Neki bizonyára mélyebb, kedvesebb mosolyt tartogat, mint a többieknek. De más ebet csalogasson ezzel a konccal! El nem ment volna hozzá még akkor sem, ha bizonyosságot szerzett volna róla, hogy azonnal lefekszik neki, az ágyba. Egy egész Indiáért se ment volna el oda.

Az abbé időközben arról számolt be, hogy amint letelik az udvari gyász ideje, szóval néhány hét múlva, a hercegnő fogadást rendez moncloai kis kastélyának, a Buenavista-palotának felavatására. Persze most nehéz terveket kovácsolni a tegnapi hadihírek után.

– Miféle hadihírek után? – kérdezte Agustín élénkebben, mint egyébként.

– Hol élnek maguk, kedves barátaim? – kiáltott az abbé. – Igazán én hozom maguknak először a rossz hírt?

– Miféle hírt? – faggatta Agustín.

És az abbé így felelt:

– Igazán nem tudják, hogy a franciák visszafoglalták Toulont? Doña Cayetana lever-jén másról sem volt szó. Eltekintve természetesen – tette hozzá kedves rosszmájúsággal – Costillárez kilátásaitól a következő bikaviadalnál, meg Peral doktor úr kocsijától.

– Toulon elesett? – kérdezte rekedten Agustín.

– A hír, úgy látszik, már néhány napja befutott – felelte az abbé – nyilván eltitkolták. Egy egészen fiatal tiszt foglalta el az erődöt a mi flottánk meg az angol flotta orra előtt, egy közönséges kapitány. Buonafede vagy Buonaparte, ilyesféle neve van.

Most Goya szólalt meg és nem lehetett tudni, fájdalom volt-e a hangjában vagy cinizmus.

- No igen, akkor nemsokára békét kötünk.

Agustín komoran nézett rá.

- Spanyolországban - mondta mogorván - nem sokan kívánják, hogy ilyen alapon legyen meg a béke.

- Sokan bizonyára nem kívánják - helyeselt az abbé.

Félvállról és kétértelműen beszélt, a másik kettő mégis felnézett. Az abbé személyét félhomály burkolta. Évek óta ezt a címet viselte: „Az inkvizíció titkára.” Még az új és rendkívül fanatikus főinkvizitor is meghagyta a címét. Némelyek egyenesen azt mondták, hogy don Diego kémkedik az inkvizíciónak. Másrészt igen közeli barátságban volt haladó államférfiakkal, s az a hír járta, ő a szerzője bizonyos műveknek, amelyek e haladó államférfiak nevére jelentek meg; sőt sokan azt híresztelték róla, hogy titkos híve a francia köztársaságnak. Goya sem tudott egészen kiokosodni ebből a gúnyoros, türelmes úrból; annyi bizonyos volt: az az élveteg címizmus, melyet fitogtat, nem egyéb álarcnál.

Amikor az abbé elment, azt mondta Agustín:

- Most aztán a maga barátjának, don Manuelnek mégiscsak le kell ereszkednie hozzá, hogy átvegye a kormányzást, akkor aztán maga még kényelmesebben ül a nyeregben.

Az a hír járta ugyanis, hogy don Manuel Godoy, Alcudia hercege, a kegyenc, kezdetűl fogva ellenezte a háborút és nem volt hajlandó hivatalosan átvenni a kormányzást.

Goya többször is lefestette don Manuelt a herceg legnagyobb meglepődésére, és Agustín előtt azzal kérkedett, hogy azt hiszi, Spanyolország leghatalmasabb embere tartja őt valamire. Ezért hát úgy hallotta, mintha Agustín gúnyjának kettős éle lett volna. Agustín ugyanis lázasan érdekelték a közügyek, buzgón és hozzáértően beszélt róluk, és keserűen felrótta barátjának, hogy eltolja magát az ilyesféle gondokat. Amit Agustín most megjegyzett, meglehetősen birizgálta Goyát. Csakugyan az volt az ő első gondolata is, hogy nemsokára béke lesz, és pártfogója, don Manuel átveszi a kormányzást. De hát nem volt-e természetes, hogy ez örömet okoz neki? Hiába, ha egyszer nem politikus, és a politikai ügyek túlságosan kuszákat előtte! Háború és béke, ez a királyra tartozik meg a tanácsosaira meg a grandjaira. Nem az ő dolga, Franciscóé: ő festő.

Nem is felelt. Odalépett a kép elé, doña Lucía portréja elé.

- Egy szót se szóltál a képről - panaszkolta.

- Magától is tudja, mi azzal a helyzet - felelte Agustín és oda

is lépett a kép elé. – Semmi sem hiányzik és minden hiányzik belőle – jelentette ki duzzogva és fensőbbiségesen.

– Rossz órákra nem is választhattam volna nálad kellemesebb társaságot – gúnyolódott Goya. És mert Agustín még mindig a képe előtt állt és azt szemlélte, folytatta: – No de hát itt van, ez a te Luciád. Ez csak látnivaló, vagy ez sem? – és mert azon járt az esze, hogyan bánthatná meg a másikat, kajánul folytatta: – Nézd csak meg jól! Mert mi máshoz is tudnál kezdeni vele, te Plátó, te!

A Plátó szót nyomatékosan szótagolva ejtette ki. Agustín összeharapta ajkát. Ő maga soha egy szót sem szólt arról, hogy szerelmes doña Luciába, de Goya rossz hangulatában mindig ezzel gúnyolta.

– Tudom, hogy nem vagyok vonzó – felelte Agustín, és a hangja még tompábban csikorgott, mint máskor. – De ha én volnék a maga helyén, a maga tehetségével és címeivel, akkor sem próbálnám meg, hogy a barátunknak, don Miguel Bermúdeznek a feleségét elcsábítsam.

*

– *Nemes elvek – gúnyolódott
Don Francisco. – Büszke szólam!
Kezdve hosszúkás fejétől
Erénycsász tetőtől talpig.
Kár csak az, hogy erényedet
Próbára még sohse tette
Körülepedett szerelmed. –
Nem szólt Esteve. Sötétén
Simogatta állát. Némán
Nézte megfestett szerelmét.*

*Goya mérges volt azonban:
– Senki, még a legkülönb sem
Találná meg itt a színt, a
Formát, ritmust a savanykás
Levegőben, mely belőled
Árad. – Goya dülva-fúlva
Fogta köpenyét, kalapját
És kiment a műteremből.*

Olyankor, amikor nem volt semmi különös elfoglaltsága, mint ezen a napon sem, szerette az estéket a családjával tölteni: kedvelte a feleségét és gyönyörködött a gyerekeiben. De félt, hogy mai hangulatában nehezen bírná el a családi asztal ártatlan cseverészését. Inkább elment hát a barátnőjéhez, Pepa Tudóhoz.

Pepa kellemesen lepődött meg. Sohasem volt lomposan öltözve, mint annyi más madridi nő; ma is takaros kék pongyolát viselt, melyből kitündöklött fehér bőre. Kerevetén hátradőlve ült, lustán, buján, legyezőjével játszva, és lassan beszélgetett Goyával.

Bejött a dueñája, Conchita, és megkérdezte, mit szeretne don Francisco vacsorára. Az ösztövé Conchita már a születése óta gondozta Pepát és kitartott mellette úrnője fiatal és mozgalmas életének minden viszontagságában. Megbeszélték a vacsora összeállítását, aztán az öregasszony eltávozott, hogy beszerezze, ami szükséges, mindenekelőtt a kissé közönséges *manzanillá*-t, amit Francisco nagyon szeretett.

A festő hallgatag volt akkor is, amikor Conchita már elment. Pepa csinos nappali szobájában nagyon meleg volt, a szenelő színültig rakva, mindkettőjükön jóleső lustaság vett erőt, pedig tudták, hogy volna egy és más megbeszélőnivalójuk. Pepának furcsa és szégyentelen szokása volt, hogy arcát egyenesen és kitartóan az ember felé fordította; nagyon fehér arca volt, szép vörössesszőke haja alatt széles, alacsony homloka és zöld, egymástól távoleső szeme.

– Hogy töltötted az elmúlt napokat? – kérdezte végül Francisco.

Pepa azt felelte, hogy énekelt, megtanult három helyes kuplét, amiket María Pulpillo énekel az új *zarzuela*-ban, aztán kártyázott a dueñával – érdekes, hogy Conchita olyan becsületes, a tűzbe tenné érte a kezét, de a játékban csal: nem is kétes, hogy három reállal becsapta. Továbbá volt Pepa a szabónőnél, Mademoiselle Lisette-nél, a Puerta Cerradán. A barátnője, Lucía biztosította róla, hogy Mademoiselle Lisette kivételes árat szab majd neki. De a köpeny, amelyikre már szüksége volt, ezen a kivételes áron is túl drága lett volna. Úgyhogy továbbra is a Bucetánál kell dolgoztatnia.

– Egyébként Luciánál is voltam – mesélte – egyszer pedig Lucía volt itt.

Goya várta, hogy majd megtudja, mit mondott Lucía az arcképről. De Pepától várhatott, neki kellett kérdeznie. Igen, a portréről is beszélt, többször is.

– De hiszen a sárga ruhájában fested, azt is Mademoiselle Lisette-nél csináltatta. Nyolcszáz reált szedett el tőle a ruháért. No látnod, milyen árai vannak!

Goya uralkodott magán.

– És mi a véleménye doña Luciának az arcképről? – kérdezte.

– Csodálkozik – mesélte Pepa – hogy sehogyan sem akar elkészülni. Ő úgy látja, már régen befejezted, és nem érti, miért húzódol úgy tőle, hogy az urának megmutasd. Őszintén szólva én is csodálkozikom – fecsegett tovább Pepa. – Don Miguel persze nehézkes ember és mindenben talál valami gáncsolnivalót. De hát máskor te nem szoktad így gyötörni magad. És ugyan mit fizet majd érte don Miguel? Valószínűleg semmit, hiszen a barátod. De az bizonyos, hogy nem fizeti meg a háromezer reált, amit te kapni szoktál.

Goya felállt és ide-oda járkált. Talán mégis jobb lett volna, ha a családjával vacsorázik.

– Mondd csak, Francisco – folytatta Pepa az előbbi témát. – Igazán, miért kínozod így magadat? Az én portrémon, amit az admirálisnak készítettél, három napig sem dolgoztál, és négyezret fizetett érte. Hát annyiival nehezebb Lucía, mint én? Vagy mi az oka? Hálni akarsz vele? Vagy már meg is történt? Az igaz, hogy nagyon csinos.

Pepa csak úgy odavetve beszélt, minden indulat nélkül.

Goya tömör arca elsötétedett. Ugratni akarja őt Pepa? Valószínűleg nem. Gyakran volt ilyen viszolyogtatóan tárgyilagos. Ha ő, Francisco, komolyan akarná, bizonyosan megkaphatta volna már doña Luciát, akármilyen dímás maszkot visel is. De – és itt sok volt a de...

Pepát néha nehezen lehetett elviselni. És alapjában véve nem is az ő ízlése. Telt asszony volt, egy *jamona*, egy csinos, bájos kis malac azzal a sima bőrével.

Pepa előhozta a gitárját és énekelt. Halkan énekelt, odaadással. Szép volt, amikor így itt ült és régi néprománcait énekelte és gitárral kísérte magát. Goya tudta, hogy lelkében saját élményeit helyettesíti be a régi, poétikus dalokba.

Pepa huszonhárom éves volt és már sokat megélt. A gyarmatokon nőtt föl, Amerikában, jómódú ültetvényes lánya volt. Tízéves volt, amikor apja elvesztette hajóit és vagyonát. Családjával együtt visszatért Európába, Pepát a tágas, dús életből szűkös, szegényes életbe ültették át. Szerencsés természete megóvta attól, hogy e változás komoly szenvedést okozzon neki. Aztán megjelent életében Felipe Tudo, a fiatal tengerésztiszt, csinos volt és könnyen irányítható. Kellemes házasság volt, de Felipe szegény volt és adósságokba verte magát a feleségéért. Valószínű, hogy huzamosabb időn át nem sok örömeük telt volna egymásban. Felipe azonban elpusztult hajórajának egyik útján, a mexikói vizeken, és bizonyosan a paradicsomba jutott, mert jó ember volt. Amikor aztán Pepa De Mazarredo admirálisnak átnyújtotta kérvényét a nyugdíj fölemeléséért, a kövér, öregedő úr féktelenül beleszeretett. *Viudita*-nak, kíváncsú kis özvegynek nevezte és berendezte neki ezt a csinos lakást a Calle Mayoron. Pepa megértette, hogy az admirális nem mutatta be főnemesi barátainak; már az is sokat jelentett, hogy elkészíttette az arcképét a híres udvari festővel. Most, a háborúban, don Federico távoli tengeren cirkált az armadájával, és jó, hogy Pepa találkozott a festőjével, aki teljes tűzzel hajlandónak mutatkozott, hogy a magányos nőt elszórakoztassa.

Pepa nyugodt kedélyű nő volt és örült annak, amije van, de gyakran visszaemlékezett a tágas életre a gyarmatokon, az óriási földbirtokokra, a számtalan rabszolgára. Ebből az egész bőségből egyebe sem maradt, csak öreg, hűséges Conchitája, aki olyan becsületes volt, hogy tűzbe tette volna érte a kezét, és csak a kártyában csalt. Francisco, Francho, remek barát volt, igazi férfi, akiben egy *viudita* örömét lelhetette, azonkívül nagy festő is, de sok dolga volt, elfoglalta a művészete, elfoglalta az udvar, elfoglalták a barátai meg az asszonyok, és ha nála volt, a gondolatai akkor se mindig vele foglalkoztak.

Pepa Tudo minderről elábrándozott, amikor a románcait trillázta. Elábrándozott arról, hogy ő maga egy-egy ilyen románc hősnője, szép fiatal asszony például, akit a mórok megtámadtak, vagy akit a szeretője elad a móroknak. Lehetett jó oldala annak is, egy vitéz, barna fejedelem istenített szeretőjének lenni. Bizonyára arról is ábrándozott, hogy itt Madridban is találkozhatnak még egyszer a szerencséivel. És már látta is magát azok között a hölgyek között, akik városi palotájukból évente háromszor-négyszer elutaznak vidéki kas-

télyaikba, aztán újra vissza az udvarhoz, s mindig házi udvarmes-
terek, komornák és fodrások veszik őket körül, s mindig a legdi-
vatosabb párizsi ruhák borítják őket és ékszerek, amiket évszáza-
dokkal ezelőtt zsákmányolhattak Katolikus Izabella vagy V. Károly
hadvezérei.

A dueña megkérte Pepát, segítsen megteríteni az asztalt. Leültek
enni. A vacsora jó volt és gazdag, nagyon élvezték.

Federico de Mazarredo admirális képe lenézett rájuk. Az admi-
rális lefestette magát Goyával a nővére részére, aztán egy másola-
tot rendelt Pepának. Agustín Esteve lelkiismeretesen kidolgozta a
másolatot, most hát az admirális végignézte, amint Pepa és a festő
együtt vacsorázik.

Nem valamilyen nagy szenvedély volt, ami Goyát Pepához fűzte,
de az a magától értetődő és meleg odaadás, amellyel Pepa az övé
lett, örömmel és elégedettséggel töltötte el. Parasztian realista esze
fölmérte, hogy Pepa áldozatot hozott a szerelmének. Mindent tudott
a vagyoni helyzetéről. A tengerésztisztje halála után színészetet ta-
nult a nagy Tiranától, és erre ráment az a kevés is, ami megmaradt
neki. Most, a háború kezdete óta, havonta ezerötszáz reált utaltak
ki neki. Nem volt egészen világos, hogy ebből mennyi a kormány
nyugdíja és mennyi az admirális személyes ajándéka. Ezerötszáz
reál nem volt se sok, se kevés. Mademoiselle Lisette-nél nem lehe-
tett belőle ruhát csináltatni. Goya nem volt fősvény és gyakran ho-
zott ajándékot szép, kellemes barátnőjének, néha kis ajándékot, néha
jelentékenyebbet is. De mindig újra felülkerekedett benne a garast
fogához verő aragon paraszt természete és gyakran, ha megtuda-
kolta valamilyen Pepának szánt ajándék árát, végül is inkább nem
vette meg.

Az asztalt leszedték, nagyon meleg volt, doña Pepa a kerevetjére
dőlt, szépen, kényelmesen, henyén, kíváncsian, formás kezével ha-
nyagul legyezte magát. Nyilván megint doña Luciára és a portré-
jára gondolt, mert legyezőjével az admirális képére mutatott és így
szólt:

– Sok fáradságot ezzel sem okoztál magadnak. Valahányszor rá-
nézek, mindig arra kell gondolnom, hogy a jobb karja túl rövid.

Goyát egyszerre elárasztotta annak a sokféle balszerencsének az
érzése, ami ezekben az utóbbi napokban meglátogatta: a felörlő vá-
rakozás Alba hercegnőre, a tehetetlenség doña Lucía képe előtt,
aztán a bosszúság a politika meg a miatt a kritizáló Agustín miatt.

És most még a Pepa is ostoba szemtelenségekkel hozakodik elő. Hát egy férfinak, akire úgy néz Alba hercegnő Spanyolország grand-jainak jelenlétében, mintha ágyban feküdne vele, végig kell-e hallgatnia ilyen együgyű fecsegést és még hozzá ilyen jamonától? Fogta szürke selyemkalapját és belenyomta Pepa fejébe.

– Most éppen annyit látsz az admirális képéből, mint az előbb – jelentette ki bőszen.

Pepa kivergődött a kalapból, mulatságos volt és csinos a szétkuszált magas frizurájával.

– Conchita – kiáltott dühöngve, amikor az öregasszony megjelent: – nyisd ki a kaput don Franciscónak.

De Francisco csak nevetett.

– Ostobaság, Conchita – mondta. – Menj vissza a konyhádba! És amikor az öregasszony kiment, mentegetőzni kezdett.

– Ma egy kicsit nehéz velem megférfni, sokat bosszankodtam. Egyébként, amit a képről mondtál, az igazán nem volt nagyon okos. Nézz csak oda jól, akkor majd nem látod túl rövidnek a karját.

De Pepa duzzogva kitartott a magáé mellett:

– Mégis túl rövid.

– Vak vagy, de csinos ezzel a szétzilált hajaddal – mondta Francisco jóindulatúan – és egy új fejdísz is kapsz tőlem – vigasztalta tovább és megcsókolta.

Később, az ágyban, azt mondta Pepa:

– Tudod-e, hogy don Frederico hamarosan visszaérkezik? Morales kapitány mondta nekem az ő nevében, üdvözlétet is hozott tőle.

Ez új helyzet elé állította Franciscót.

– Mit csinálsz, ha az admirális csakugyan hazatér? – kérdezte.

– Megmondom neki, mi történt – felelte Pepa. – Megmondom neki: „Köztem és közted mindennek vége” – idézte egyik románcát.

– Ez kellemetlen lesz neki – fontolgatta hangosan Goya. – Előbb elveszti Toulont, aztán téged.

– Tulajdonképpen nem ő vesztette el Toulont – védte meg Pepa tárgyilagosan az admirálisát – hanem az angolok. De őt okolják, ez már mindig így van.

Kisvártatva Francisco kimondta egy gondolatát, ami egész idő alatt foglalkoztatta:

– És hogy lesz az a nyugdíjaddal? – kérdezte.

– Azt nem tudom – válaszolta Pepa, de nem nagy aggodalommal.

– Valami majd csak megmarad nekem.

Nem Goya dolga volt, hogy egy asszonyt kitartsion; egy nagy festőnek nem is volt ilyesmire szüksége. Azt is meggondolta, hogy nagyon jól el tudná képzelni az életét Pepa nélkül. Másrészt azt is természetesnek találta, hogy egy csinos asszony kellemes körülmények között akar élni, és bántotta volna, ha Pepa csak azért, mert ő nem ad neki elegendő pénzt, végül valaki másnak jut, vagy éppen viszszerül az admirálishoz.

*

— *Ne bántson ez téged – mondta.*
— *Gondom lesz rá, hogy tovább is*
Élbess, ahogy eddig éltél. –
Szenvtelenül mondta mindezt.
— *Köszönöm – szölt Pepa lustán.*
— *És az admirálist akkor*
Leakasztjuk – élénkiült fel
Goya. – Ugyan, mire jó az? –
Kérdi Pepa. – Talán, mert a
Karja kurta? – Debogy kurta. –
Azért mondom csak, mert annyit
Bajmolódol Luciával.

Ott állt az arckép előtt egyedül s nézte a legélesebb pillantással, hibát fürkészett benne. Ez doña Lucía volt, nem is kétséges. Ez ő, izről izre, így látta őt Goya. Minden rajta volt, a maszkyszerűség, az a kis mesterkéeltség, az a lappangó valami. Mert valami titokzatosság lappangott benne, és sokan azt hitték, hogy ezt az asszonyt, aki most harminc éves lehetett, látták már régebben is, e dámaszerű maszkja nélkül.

Hálni akar-e ezzel az asszonnyal? – kérdezte tőle Pepa. Ostoba kérdés. Minden egészséges, erejében levő férfi szeretne együtt hálni minden félig-meddig csinos asszonnyal, márpedig doña Lucía Bermúdez fölingerlően csinos volt, dámásan csinos, másképpen csinos, mint mások.

Férje, don Miguel, barátja volt Goyának. De Goya becsületesen bevallotta magának: nem ez tartotta vissza attól, hogy időt és fáradságot fordítson Lucía megnyerésére. Ha valami gátolta, sokkal inkább éppen az a talányos, bizonytalan valami. Ez ingerelte benne a festőt, de nem a férfit. Hogy mi volt doña Lucía és mi nem volt, ez egymásba folyt, nem lehetett elválasztani, kísérteties volt, borzongató volt. Egyszer meglátta ezt, akkoriban, don Manuel báltermében. Az ezüst tónus volt a sárga ruhán, a csillámlás, az az átkozott, áldott fény. Ez volt doña Lucía igazsága, az ő, Goya igazsága, ez volt az a kép, amit csinálni akart.

És egyszerre újra meglátta. Egyszerre tudta, hogyan állíthatja elő azt a kápráztató, visszfénylő, ezüstösen elfolyó szürkét, amelyiket akkor látott. Nem a háttér teszi, nem a fehér szöveték a sárga ruha fölött. Ezt a vonalat itt, ezt kell feloldani és itt, a hús tónusainak kell velehatniuk, a fénynek, amely a kézből ered és az arcból. Egy árnyalat volt csak, de ez volt minden. Behunyta szemét és látott. Tudta, hogy kell csinálnia.

Dolgozott. Változtatott. Egy kicsit elvett, egy kicsit hozzátett. Minden magától ment, fáradság nélkül. Hihetetlenül rövid idő alatt megvolt.

Megnézte a művét. És látta, hogy jó. Mégis sikerült. Ez valami

új, valami nagy. Ez az az asszony, igazán, a maga egész irizálásával. Megragadta az elfolyót, az ellebegőt. Ez az ő fénye volt, az ő levegője, az ő tekintetének világa.

Arca elvesztette a feszültségét, majdnem bamba lett a meglegedéstől. Leroskadt egy székre, kissé kimerülten, dologtalanul.

Bejött Agustín. Mogorván köszönt. Néhány lépést tett. Elment az arckép mellett élettelen tekintettel. De valami föltűnhetett neki. Hirtelen megfordult, a szeme éber lett.

Sokáig nézett. Torkát köszörülte.

– Ez az, don Francisco – mondta végül rekedten. – Most megfogta. Most megfogta a levegőt és a fényt. Most megfogta az igazi szürkédet, Francisco.

Goya egész arca kisiúsan sugárzott.

– Ezt komolyan mondd, Agustín? – kérdezte, és karjával átfogta a vállát.

– Én ritkán tréfálok – mondta Agustín.

Mélységesen fel volt dülva, szinte mélységesebben, mint Francisco. Nem tanulta meg, hogy Aristotelésből és Winckelmannból való idézetekkel dobálózzék, mint don Miguel Bermúdez vagy az abbé. Semmit sem tudott, nyomorúságos festő volt, de jobban értett a festéshez, mint bárki más, és tudta, hogy ez a Francisco Goya, az ő Franchója most valami nagy dolgot vitt véghez, olyasmit, amiről az egész századnak még sejtelve sem volt: megszabadult a vonaltól. A többiek csak a vonalat akarták egyre tisztábban kidolgozni, festészetük végül egyéb sem volt már színezett rajznál. Ez a Francisco azt tanította, hogy a világot újféléképpen, többféleképpen kell látni. És akármilyen rátarti volt is, valószínűleg még ő maga sem tudta, hogy itt milyen nagy és új dolgot vitt véghez.

Goya most nagyon lassan megfogta az ecsetjeit és körülményesen kimosta őket. E művelet közben csöndes ujjongással, de még mindig lassan így szólt:

– Még egyszer lefestlek, Agustín. Azt a barna, lompos kabátodat kell viselned és a legmogorvább ábrázatodat. Nagyszerű lesz az én szürkémme, nem gondolod? A te mogorvaságod és az én ragyogásom, meglátod, egészen különös hatása lesz. – Odalépett a lovasgenerális óriási képe elé, amelyiken Agustín még mindig dolgozott. – Egész jó ez a lósegg – ismerte el. Aztán, egyébként fölöslegesen, még egyszer kimosta az ecsetjeit.

*Agustín meg telve volt a
 Mély örömtől, hogy e férj
 Társa lehet és barátja.
 Hisz a maga suta módján
 Segített Goyának, míg a
 Helyes utat megtalálta.
 A szemében barátság ült,
 Úgy nézett don Franciscóra,
 Az ő Franchójára, majdhogy-
 Nem apásan, mint egy édes,
 Tebetséges kis kölyökre,
 Aki mindig buta, vad csínyt
 Forral újra. S önmagának
 Fogadalmat tett, hogy ezt az
 Elviselhetetlen társát,
 Jó barátját, elviseli
 Most és mindörökké.*

D
 kép
 I
 egy
 min
 hát
 bar
 ben
 Fra
 rejt
 azo
 vés
 ki,
 Wi
 fen
 ő s
 nyo
 rias
 sür
 I
 épp
 a s
 Mi
 vés
 - a
 szü
 ma
 bec
 Eze
 gév
 kés
 I
 bát

Don Miguel és doña Lucía Bermúdez értesült róla, hogy az arckép immár készen áll, és másnap beállított Francisco műtermébe.

Francisco Goya és Miguel Bermúdez kölcsönösen talált ugyan egymáson kivetnivalót, mégis jó barátságban voltak. Don Miguel a mindenható don Manuelnek, az alcudiai hercegnek első titkára, a háttérből irányította Spanyolország sorsát. Ennek a haladó, alapjában véve franciabarát embernek sok ügyességébe került, hogy ezekben az időkben megvédje magát az inkvizíció intrikái ellen, és Francisco csodálta azt a szerénységet, ahogyan Miguel inkább elrejtette, semhogy megmutassa hatalmát. Mint tudományos férfi azonban, különösképpen mint művészettörténész, Miguel már kevésbé volt szerény, és annak a nagy művészlexikonnak, amit ő adott ki, szerfölött fensőbbes hangja volt. Señor Bermúdez – követve Winckelmann és Raphael Mengs elméleteit – csak az egyszerű, fennkölt vonalnak, a régiek utánzásának akart érvényt szerezni. Az ő szemében Raphael Mengs és Goya sógora, Bayeu, voltak Spanyolország legnagyobb élő mesterei, barátját, Franciscót pedig udvariasan pedáns sajnálkozással korholta, amiért utóbbi időben egyre sűrűbben tért el a klasszikus elmélettől.

Francisco kaján várakozással már előre örült, hogy barátjának éppen a felesége arcképén mutathatja meg, mi mindent lehet elérni a szabályok megsértésével: meg volt róla győződve, hogy hiába van Miguelnek olyan szigorú doktrínája, mégis van érzéke az igazi művészethez. Az volt a szándéka, hogy az ő szabályoskodó barátját – aki persze minden megjátszott hidegvére mellett is bizonyára feszült kíváncsisággal akarja már látni az új művet – arra ingerli majd, hogy előbb megint csak hosszú fejtegetésekben bocsássa közre becses alapelveit, még mielőtt meglepi őt az irizáló doña Luciával. Ezért hát a festett hölgyet minden levegőjével, fényével és szépségével fálnak fordította, úgyhogy a képnek csak nyers, pőre, szürkésbarna háta volt látható.

Úgy történt, ahogy várta. Ott ült don Miguel, keresztbe tette lábát és fehér, enyhén púderezett, négyszögletű, derűs homlokú áb-

rázatán könnyű mosollyal rámutatott egy nagy mappára, amit magával hozott.

– Szerencsém volt – magyarázta – és akármennyire háború van, sikerült megszereznem ezeket a párizsi metszeteket. Bámulhattok majd, kedves barátaim, te is, Francisco, és maga is, don Agustín. A metszeteket Morel csinálta, és visszaadják mindazt, amit Jacques Louis David az utóbbi években alkotott.

Jacques Louis David pedig Franciaország leghíresebb festője volt, feje annak a klasszikus iskolának, amelyiket señor Bermúdez olyan nagyra becsült.

A metszetek a klasszikus ókorból vett jelenetek mellett a legújabb történelem alakjait és eseményeit ábrázolták, de ezeket is antik modorban: így például a francia képviselőket, akik a Labdateremben esküsznek, hogy ezentúl nem tűrik a zsarnokság önkényét, továbbá Danton és Desmoulins arcképeit, és itt volt mindenekelőtt a fürdőkádban meggyilkolt Marat.

A francia festő munkássága éppen ellentéte volt Francisco lényének és művének. De senki nem ismerhette fel nála jobban, mennyi művészettel készültek ezek a művek. A halott Marat például. Feje ernyedten oldalra dőlt, jobb karja ernyedten lógott ki a kádból, miközben bal keze azt a kérvényt tartotta még, melyet a ravasz, gyilkos lány átnyújtott neki. Hideg, mesteri kéz műve volt ez, fölényes nyugalomé, és mégis milyen izgató volt! Minden realizmusa mellett is milyen szépség és nagyság ragadja meg az embert a halott csúnya arcában. Milyen nagyon szerethette a festő ezt a „nép barátját”. A kép története a maga szörnyűséges és nagyszerű valóságában olyan erővel hatott a szemlélődő Goyára, hogy egy ideig már nem is a művész volt, aki kritikusan vizsgálja a másik festő művét; sokkal inkább a szorongás fogta el, félelem a végezettől, amely lesben áll mindenkire, hogy rejtekhelyéből megrohanja, a festőállvány előtt, miközben az ember dolgozik, az ágyban, ha szeretkezik, a fürdőben, amikor elernyed.

– Az ember didereg, ha ránéz a képeire – mondta végül. – Utálatra méltó nagy ember. – És ekkor mindnyájan arra gondoltak, hogyan szavazott David, a festő és forradalmár a nemzeti konventben pártfogójának, XVI. Lajosnak halálára. – Egy hónapig sem – tette hozzá Goya – élném az ő életét a magamé helyett, Velázquez minden dicsőségéért sem.

De señor Bermúdez azt fejtegette, hogy a francia festő képein

megint csak bebizonyosult, hogy minden igazi művészet az antik kor tanulmányozásán alapul. Csak a vonal számít, semmi más. A szín szükséges rossz és csak egy rendeltetése van: az, hogy engedelmeskedjék.

Francisco jóindulatúan vigyorgott. Most azonban beleszólt don Agustín. Tisztelte, sőt csodálta señor Bermúdez bátor és mégis rugalmas politikáját. De minden egyéb ezen az emberen visszaszította. Mindenekelőtt a szárazsága kedvetlenítette el, a pedáns, rajongó tanárossága. Felfoghatatlan volt, hogy olyan kényesen finom és édesen szeszélyes hölgy, mint doña Lucía, férjhez ment ehhez az emberhez, aki nem egyéb, csak egy kétlábon járó enciklopédia, és legbelül steril. Dühös örömet érzett arra a gondolatra, hogy őt is, meg az egész bárgyúan tudós elméletét megszegyeníti doña Lucía előtt Francisco a művével.

Szóra nyitotta széles, vékony, mogorva száját, és csikorgó hangján, szokatlanul udvariasan azt mondta:

– David képei, amelyeket most megmutatott nekünk, don Miguel, valóban a művészet egyik csúcsának látszanak.

– A csúcsának – javította ki Bermúdez.

– A csúcsának – ismerte el Agustín. – Mégis, el tudnám képzelni – folytatta alattomos nyájassággal – hogy azzal is, amit maga annyira ócsárol, a színnel is el lehet érni új, meglepő hatásokat. Csúcs-hatásokat.

És merev léptekkel odament a falhoz, és egy erőteljes mozdulattal fölemelte a szürkésbarnán tátongó vásznat.

– Sejttem már – mondta mosolyogva don Miguel – miről beszél, don Agustín. Mindketten, doña Lucía meg én is, feszülten várjuk a portrét, amely olyan sokáig...

Nem fejezte be a mondatot. Mert most az állványról a festett, irizáló Lucía nézett rá.

Don Miguel állt és hallgatott. A műértő, aki hozzászólt, hogy a képeket jól megfontolt elméleteihez mérje, megfeledezett alapelveiről. A nő a vásznon az a Lucía volt, akit ismert és ugyanakkor egy zavarbaejtően más nő is. Megint csak elveivel ellenkezve, ránézett a hús-vér Lucíára és csak nagy nehezen tudta elrejtetni megdöbbenését.

Akkor, évekkel azelőtt, amikor elvette, Lucía maja volt, a nép lánya, heves és kiszámíthatatlan, és az, hogy feleségül veszi, nagy elhatározás volt, gyors, merész és veszedelmes elhatározás. De ősz-

tön, tapasztalat és a klasszikusok tanulmányozása megtanította don Miguel, hogy aki nem tud elszántan megragadni, az gyakran megy el üres kézzel, s hogy az istenek a halandónak csak egyszer nyújtanak nagy lehetőséget. Gyors cselekedetét nem is bánta meg soha. Ma is éppúgy szerette és kívánta szép feleségét, mint az első napon. Egyébként Lucía a kétes /csibészlányból azzá a mutatós señora Bermúdezzé alakult át, akit úgy irigyeltek tőle. Társaságbeli hölgy volt, kíváncsi és mutatós úgy is, ahogy most a vászonról nézett rá, de itt mégis volt körülötte valamilyen megfoghatatlan, ezüstös csillámlás, és don Miguel egyszerre tudatára ébredt: az a Lucía, akiről azt hitte, hogy ezekben az években a végsőkiig kiismerte, még ma is éppen olyan izgatón és idegenül, olyan fenyegető kiszámíthatatlansággal áll előtte, mint az első napon – még ma is maja.

Goya derűs elégtétellel figyelte az elképedést barátjának egyébként olyan fegyelmezett arcán. Ja, kedves Miguelem, a te Monsieur Davidod módszere helyes; a világos vonal helyes valami és a világos dolgokat világosan vissza is tudja adni. Csakhogy hiába, a világ nem világos, és az emberek sem világosak benne. Azt, ami alattomos, ami veszélyes, a koboldszerűséget, a boszorkányszerűséget, a mögöttes világot, azt nem lehet a te eszközeiddel lefesteni, azt nem lehet ellesni a tisztelt régiektől. Itt aztán megszűnik a te Winckelmannod, meg a te Mengsed okossága, és a te okosságod is.

Ő maga, Francisco, a festett asszonyról az elevenre fordította tekintetét. Ez az eleven asszony ott állt, ő is mélységesen hallgatott és csak nézett. Magasan ívelt, udvariasan tartózkodó szemöldöke alatt keskeny, ferde szeme nézte azt az irizáló fényt, mely a képen körülötte játszott, szeszélyes arca némileg levetette maszkyszerűségét, széles szája enyhén kinyílt, mosoly lebegett körülötte, de nem finom és gúnyos mosoly, mint legtöbbször szokott, hanem mélyebb, veszedelmesebb, talán közönségesebb, vétkesebb mosoly. És Francisco Goyának hirtelen eszébe jutott egy elfelejtett mozzanat, amelyet pedig már régen keresett emlékezetében. Egyszer, sok éve történt, egy nővel sétált a Pradóban és egy *avellanera*, egy mandulaárslány férközött hozzá, serdületlen volt, talán tizennégy-tizenöt éves lehetett. Goya mandulát akart venni a hölgyének, a kislány túl sokat kért, ő meg alacsonyabb árat kínált, és az ifjú elárusítólány, máris igazi maja, a gúny és a szitkozódás egész áradatát zúdította rá.

– Két reált! Majd megkérdezem a védőszentemtől. Várjon csak, szépséges uram, egy fél év múlva megjövök a válasszal – És kiáltozva másokat is odahívott a bandájából: – Győjjetek csak, kedve-seim! Van itt valaki, aki szórja a pénzt. Ma adakozó kedvében van. Két reált se sajnál a hölgyétől.

Goya pedig megszegyenítve és mérgesen hajította oda az öt reált a szemtelen kölyöknek. Most diadalul szolgált neki, hogy Luciájába belefestett ebből a rég letűnt időből valamit, ebből a közönséges, csibészes Luciából és sikamlós hajlamából a pimasz feleletek és durva tréfák iránt. És azt is a diadalának érezte, hogy az ő képének hatására Lucía egy kissé meglebbentette az álarcát.

Ami don Agustínt illeti, most, amikor Lucía az arckép előtt állt, látta, hogy a hús-vér asszony szépsége hogyan fokozza a festmény szépségét és a kép nagyszerűsége az asszony nagyszerűségét, és szívét kívánczóság és a gyönyör szorította össze.

Még mindig hallgattak. Ekkor végre megszólalt doña Lucía.

– Nem is tudtam – mondta kissé vontatott hangján don Francis-cónak – hogy ilyen vétkes nő vagyok.

Ezúttal azonban játékos hangja és mosolya többet árult el, mint amennyit eltitkolt. Kihívta Franciscót, ehhez kétség sem fért, s neki-fogott, hogy éppen a férjének, Goya barátjának a jelenlétében kezd-jen vele kétes játékba. Francisco azonban beérte azzal, hogy nagy udvariasan így válaszoljon:

– Örülök, hogy tetszik magának a portrém, doña Lucía.

Ez a párbeszéd felriasztotta Agustínt elragadtatásából és vissza-térítette a maga dolgához, don Miguel megalázásához.

– Kíváncsi vagyok – mondta töredezett hangján – vajon férje-ura ugyanígy meg van-e elégedve a képpel, mint maga?

Don Miguel az első megdöbbenés után azon igyekezett, hogy a nagyon is személyes szempontokat visszafojtsa, de a művészet teo-retikusa nem állt kevésbé megzavarodottan a festmény előtt, mint doña Lucía férje. Nem tagadhatta: ez a teljességgel szabályellenes alkotás megindította, közléről érintette – szóval szép.

– Ez teljes egészében helytelen – mondta végül – de elismerem, hogy nagyszerű.

– Maga egy hitvalló – mondta Agustín, és vigyorgás ömlött el csontos, sovány arcán.

A becsületes Miguel azonban még erősebb elismerést is kisajtol-t magából.

– Hiszen láttalak én, Lucía – mondta – ebben a sárga ruhában don Manuel bálján, és csodálatos voltál a sok gyertya fényében. De a képen még szebb vagy. És közben ez az ördögfattyú teljesen megmarad az igazságnál. Hogyan is vitted véghez, Francisco?

– Én megmondhatom magának, don Miguel – jelentette ki szárazon Agustín – van valami, ami több az igazságnál.

De Agustín kötekedése nem tudta felbosszantani don Miguel, és nem gyötörték már azok a szorongások és meggondolások sem, amiket az arckép szerzett neki. Remekművek fanatikus gyűjtője volt, és szíve fölmelegedett az örömtől, hogy kevés pénzért, azaz voltaképpen semmiért övé lesz ez a szabályellenes, de azért izgató és művészettörténetileg jelentékeny festmény.

Don Manuel ügyeit ő intézte, ideje kimért volt. Mégis ott késlekedett barátja műtermében. Keresztbe vetette lábát, gépiesen játszadozott a David-féle metszetekkel és közben megjegyezte:

– Kíváncsi vagyok, Francisco, alkalmazod-e majd az új módszereket, ha most a herceg arcképét fested?

Goya meglepetten fölnézett, Don Miguel azonban csak úgy odavetve folytatta:

– Mert magától értetődik, hogy most, miután don Manuel átvette a miniszterelnökséget, meg kell téged kérnünk, hogy legalább két újabb arcképet fess róla, és egy egész sorozat másolatra lesz szükségünk a minisztériumok és nyilvános intézmények számára.

Goya örült. Az ő Miguel barátja semmit sem akar ajándékba: nem fizet semmit Lucía portréjáért, de megszerezte neki ezt a megtisztelő és jövedelmező megbízást. Toulon eleste csakugyan belenyúlt az életébe: rákényszerítette Pepa gondját, de meghozta neki ezt a kövér megbízatást is.

Don Miguel közben ugyanazon a könnyed, félvállról vett hangon folytatta:

– Ha megfelel neked, elrendezek a legközelebbi napokban egy hosszabb ülést, már a lever-vel kezdődően.

– Ez különösen kedves tőled – köszönte meg Francisco.

De señor Bermúdez még nem ért a végére annak, amit mondani akart.

– Sok minden megváltozik – csevegett – most, hogy don Manuel személyesen vette át az ügyek intézését. Az országnak hozzá kell majd szoknia, hogy a francia köztársaságban olyan tényezőt lásson, amelyiket nem lehet többé kitörölni a világból.

Agustín fölnézett.

– Ha jól értem magát – kérdezte buzgón – don Manuel az ország belpolitikáját megint a korábbi alapelvekre helyezi? Az a szándéka, hogy megszüntet bizonyos rendszabályokat a liberálisok ellen?

– Pontosan ez – felelte Bermúdez és még mindig a metszetekkel játszadozva rá sem nézett Franciscóra, de azért hozzá fordult: – Egyébként segíthetnél nekünk, Francisco. Tudod, milyen szívesen lát téged maga körül don Manuel. Talán miközben ül neked, előhozakodhatnál bizonyos politikai intézkedéssel. – És még könnyedebben, társalgási hangon, keresztbe vetett lábát himbálva, így fejezte be: – Azt hiszem, ideje volna visszahívni don Gaspart.

A nyugodt kedélyű Agustín izgatottan állt fel. Goya erősen lélegzett lapos orrán át, egész arcán kényelmetlen érzés feszengett.

Don Gaspar Melchor de Jovellanos az ország legtekintélyesebb liberális államférfiúja és írója volt, általában a „spanyol Voltaire”-nek nevezték. Mint az előző király miniszterelnöke, egy csomó hasznos reformot vitt keresztül. IV. Károly és don Manuel azonban hamarosan kényelmetlennek találta a szigorú, állandóan igényekkel fellépő férfit, aki a koronát mindig új vihályokba keverte az inkvizícióval és a reakciós főnemességgel, s a francia forradalom kitörése kellemes ürügyet szolgáltatott rá, hogy a liberálisok vezérért, a felforgatót félreállítsák: száműzték távoli szülőföldjének hegyeibe és megtiltották, hogy további műveit kiadja. Nem volt kényelmes feladat don Manuelt arra kérni, hogy ennek az embernek megkegyelmezzon.

Francisco hallgatott. Agustín fel-alá járt nevetlenül, izgatottan, merev léptekkel. Doña Lucía meg a legyezőjével játszott, s fátyolos szeme kíváncsian tekintett Goya elkedvetlenedett arcára.

– Hogy van az, hogy ilyen kezdeményezéshez énram van szükség, Miguel? – kérdezte végül Francisco. – Miért nem jársz közbe te magad Jovellanosért?

– Attól a perctől fogva – válaszolta barátságosan és higgadtan don Miguel – amikor az én hercegem átvette a kormányzást, eltökéltem, hogy liberális tanítóim és barátaim rehabilitálását kérem tőle. De don Manuel természetesen éppen olyan jól tudja, mint mindenki más, mennyire lekötölezett engem don Gaspar, hogy neki köszönhetem egész pályafutásomat, sőt a filozófiámat is. Téged, Francisco, nem fognak gyanúba, téged politikailag semlegesnek tar-

tanak és semmi esetre sem don Gaspar párthívének, bár, ha jól emlékszem, térted is tett egyet-mást. Kétségkívül hatásos volna, ha az első lépés tőled eredne. A további nyomásról már én gondoskodnék, és ha aztán Jovellanos újra köztünk lesz, kieszközlöm majd Cabarrus grófnak és a többinek a rehabilitálását.

Francisco kedvetlenül borzolta füle elé a sűrű haját. Bosszantotta a célzás azokra a szolgálatokra, amiket Jovellanos tett neki. Valóban így volt: amikor ismeretlenül és koldusszegényen Madridba érkezett, Jovellanos nagy megbízást adott neki egy arcképre és hathatós ajánlásokat is. De a kérlelhetetlenül szigorú ember alapjában véve idegen maradt neki, ugyanazt a fagyos csodálatot érezte iránta, mint David, a festő iránt, és megértette, hogy a könnyedszívű don Manuel nem állhatta a komor Jovellanost, aki mindig úgy járt-kelt, mint az élő szemrehányás. Nos hát, azt követeli az erényes Miguel, hogy ő, Francisco, hálásnak és nagylelkűnek mutakozzék. „A jótetteket – jutott eszébe egy régi paraszti bölcsesség – rendszerint csak a mennyben fizetik meg, a rossz tetteket itt a földön.”

Don Miguel igyekezett meggyőzni:

– Éppen most, amikor don Manuel békét akar szerezni Franciaországgal, most jó kilátása van az ilyen kezdeményezésnek.

Ez a nézet valószínűleg helytálló volt. Miguel kérése azonban mégiscsak követelmény volt, és Goya fegyelmetlen arca világosan elárulta viszolygását. Az ő fölemelkedése lassú volt, teljesítményekkel, szívóssággal, ravaszsággal és óvatossággal kellett küzdenie. Most veszélyeztesse azt, amit elért, azzal, hogy beleavatkozik az államügyekbe?

– Végül is te vagy a politikus – mondta kedveszegetten – én meg festő vagyok.

– Értsd meg, Francisco – magyarázta neki még egyszer türelmesen señor Bermúdez – hogy ebben az esetben te vagy az alkalmasabb szószóló, éppen mert nincsenek politikai becsvágyaid.

Doña Lucía még mindig állhatatosan nézte Franciscót. A legyezőt most majdnem összecsuksva tartotta, mellének fordítva – a maják nyelvén ez gúnyos elutasítást jelentett – és a mosoly elmélyült hosszú ajka körül. Agustín is Goyára meredt feszülten, majdnem csúfondárosan, és Goya tudta, hogy a hű barát is helyteleníti tétovázását. Szemtelenség volt Migueltól, hogy doña Lucía és don Agustín jelenlétében hozakodott elő kínos ajánlatával.

—Jól van — mondta rosszkedvűen,
Szenvtelen — jó, megteszem bát,
És az atochai Szent Szűz
Örizzen meg attól engem,
Hogy ez rosszra forduljon. — S a
Faszoborra nézett, úgy hányt
Keresztet.

Doña Lucia
Mosolyogva szólt urához:
— Tudtam, Francisco barátod
Segítésre mindig készen
Nemes, bátor, önzetlen, hős,
Hidalgó tetőtől talpig. —
Bőszén nézett don Francisco.

Mikor doña Luciának
Arcképével ők elmentek,
Francisco haraggal támadt
Agustínra. — Te csak itt ülsz —
Tört ki — ujjongsz, röhögsz rajtam.
Könnyű a te érényednek,
Ébenkórász! Mit veszhetsz? —
És sóhajtott: — Bárhová juss,
Nem találsz, csak bosszúságot. —
Elmormolt egy régi mondást:
— Bárhová juss, kötelesség,
Sok adósság, gyermekáldás:
Minden föld jó föld a gyomnak.

Amikor két nap múlva Goya megjelent don Manuel lever-jén, hogy elkezdje a megrendelt arcképet, az előcsarnok már zsúfolva volt. A nyitott ajtón át be lehetett látni a dús hálósobába, ahol a herceget öltöztették és fésülték.

Mindenféle szállító gyűlt itt össze, csipkeárusok, ékszerészek, egy Amerikából nemrég visszatért kapitány, aki ritka madarakat hozott ajándékba a hercegnek. Itt volt señor Paván, aki az újonnan alapított, don Manuel szubvenciójával kiadott földrajzi folyóiratot, *A világutazó*-t szerkesztette, és itt volt don Roberto Ortega, a nagy botanikus, hogy legújabb művét átnyújtsa a hercegnek – don Manuel szívéen viselte a növénytan támogatását. A legtöbb látogató azonban fiatal, csinos nő volt: kérvényeket akartak átnyújtani a hercegnek.

Don Manuel, amint Goyát bejelentették, kijött az előszobába, félig felöltözve, háziköntösét hanyagul magára vetve, titkárok és szolgálk követték. A lakájok piros harisnyát viseltek. Ez a megkülönböztetés a király háznépének előjoga volt, de IV. Károly felhatalmazta a herceget, hogy az ő szolgaszemélyzete is viselhesse a kitüntető harisnyát.

Don Manuel szívélyesen üdvözölte Goyát.

– Vártam már magát – mondta és előre engedte a belső szobába, ő maga pedig egy ideig még ott időzött az előteremben. Megszólította ezt is, azt is, hanyagul, de nem barátságtalanul, volt néhány kedves szava a kapitányhoz, aki áttört az ellenséges blokádon, nyájas köszönetet mondott a botanikusnak, kedélyesen, fesztelenül felbecsülve nézett végig a várakozó nőkön, titkárainak meghagyta, hogy vegyék át a kérvényeket, aztán elküldte az egész gyülekezetet és visszament öltözőszobájába Goyához.

Miközben a herceg öltöztetését befejezték és miközben señor Bermúdez magyarázatok kíséretében mindenféle aláírandó okiratot helyezett eléje – Francisco munkához látott. A miniszter csinos, telt, lusta arcában, kicsi, buja, nagyon piros szájában volt valamilyen különös merevség. Legbelül, miközben dolgozott, Goya mosoly-

gott ennek az arcnak sok kontár ábrázolásán, amit mások készítettek. Kudarcot vallottak, mert heroizálni igyekeztek. Nem volt könnyű dolog don Manuelt helyesen látni: sok gyűlölet vette körül. A közügyek rosszul álltak, és a királyhű spanyolok nem uralkodójukat hibáztatták ezért, hanem inkább a királynőt, az idegen nőt, az olasz nőt, és mindenekelőtt a királynő barátját, cortejóját, don Manuelt, aki alulról jött, nem volt egyebe, csak az arcátlan szerencséje, és úgy illett volna viselkednie, mint nekik maguknak, nem pedig mint egy nagyúrnak vagy királynak.

Goya másképpen vélekedett. Éppen szerencséje, meseszerű föl-emelkedése tette a szemében rokonszenvessé ezt a fiatal urat.

Manuel Badajozban született, a soknyájú Extremadurában, széreny családból, mint gárdahadnagy már fiatalon az udvarhoz került, és ott keménykötésű, tetszetős testalkatával és kellemes hangjával föltűnt a trónörökös feleségének, az asturiai hercegnőnek. Az élnivágyó hölgy nem is engedte ki többé a keze közül, sem trónörökösne, sem királynő korában. Ma a huszonhét éves, daliás fiatalember Manuel de Godoy y Álvarez de Fariának címezte magát, Alcudia hercege, a vallon testőrség generálisa volt, a királynő belső titkára, a koronatanács elnöke, az aranygyapjas rend lovagja, birtokosa minden kincsnek, amit csak megkívánt, és apja a két legkisebb királyi gyermeknek, Izabella infánsnőnek és Francisco de Paola infánsnak, valamint számos fattyúnak.

Goya tudta, milyen nehéz ennyi szerencsét úgy elviselni, hogy az ember szíve el ne gonoszodjék. Don Manuel megmaradt jóindulatú embernek, tisztelte a művészetet és a tudományt, volt érzéke a szépség iránt és csak akkor vált közönségessé és kegyetlenné, ha valaki nem teljesítette az akaratát. Nem lesz egyszerű munka életet festeni a fiatal herceg széles arcába, mert don Manuel szerette figyeltetni a tekintélyét, és e célból gőgös, unott álarcot öltött. Francisco rokonszenvet érzett iránta s ezért képes lesz rá, hogy láthatóvá tegye azt az életkedvet és az enyhén blazírt arkifejezés mögött elrejtőző nevetnivágyást.

Don Manuel aláírta az eléje tett aktákat.

– És most – szólott señor Bermúdez – néhány közölnivalóm van kegyelmes urammal, és ezek nem nyilvánosság elé valók – és mosolygó pillantást vetett Goyára.

– Don Francisco nem nyilvánosság – mondta kedvesen a herceg, és don Miguel hozzáfogott a beszámolójához.

Franciaország régensének ügyvivője, Monsieur de Havré fennhéjázó hangon azt kívánta, hogy Spanyolország nagyobb eréllyel folytassa a háborút az istentelen francia köztársaság ellen. Don Manuel inkább mulatott, semmint bosszankodott.

– Louis, a mi kövér princünk, könnyen lehet harcias a veronai hotelszobájában – jegyezte meg és magyarázkodva fordult a festőhöz: – *A három púposhoz* címzett fogadóban lakik, és ha nem küldünk neki pénzt, föl kell adnia az egyiket a két szobája közül. Hátározott követelésekkel lép fel? – intézte a szót ismét Bermúdezhez.

– Havré kinyilvánította nekem – válaszolta ez – hogy további tízmillió frank és húszezer ember a legkevesebb, amit fejedelmi ura a spanyol koronától elvár.

– Havrének van egy csinos lánya – tűnődött don Manuel – persze sovány, mint egy gebe. Nincs kifogásom a sovány nők ellen, de ha valaki túlságosan piszkafa, az nem ér semmit. Maga mit szól hozzá, don Francisco? – de nem várta meg a választ, hanem kiadta Miguelnek az utasítást: – Közölje Monsieur de Havréval, hogy mindent megtettünk, ami tőlünk tellett. És utaljon ki neki Isten nevében még egyszer ötezer frankot. Egyébként maga megkapta a pénzét a portréjáért? – fordult megint Goyához. És amikor Goya nemmel felelt, a herceg ehhez is hozzáfűzte a maga megjegyzését: – No, tessék. Öt év előtt ez a Monsieur de Havré még egyike volt a legragyogóbb uraknak a versailles-i udvarban, most pedig még a festőjét sem fizeti ki.

– Monsieur de Havré – számolt be tovább Bermúdez – sajnos nem az egyetlen, aki azt kívánja, hogy megerősítést küldjünk a frontra. Garcini tábornok még sokkal erősebben sürget. A csatáterekekről rossz híreket kaptunk – folytatta és aktáiban lapozgatott. – Figueras elesett – ezt hagyta a végére.

A herceg mindeddig megmaradt a pózában. Most kínos meglepetéssel fölnézett és Bermúdez felé fordult. De rögtön újra visszafordította fejét a pózba.

– Bocsásson meg, don Francisco.

– Garcini attól fél – jelentette ki don Miguel – hogy most, miután szövetségeseinket megverték, a franciák majd a többi frontról vonnak el csapatokat és azokat küldik a Pireneusokba, és ha nem kap erősítést, a franciák három hét alatt az Ebrónál lehetnek.

Goya azt gondolta, most aztán majd elküldi don Manuel. De a herceg megmaradt a pózban.

- Nem hiszem - fontolgatta hangosan, de szelíd hangon - nem hiszem, hogy megerősítést küldök Garcininak. - Bermúdez válaszulni akart, de a herceg így folytatta: - Tudom, az egyház elégedetlen lesz, de hát ezt vállalom kell. Mi többet tettünk, mint a szövetségesek. Vérezzen el az ország? Az udvar egyre több korlátozást szab magára. Doña María Luisa elküldött két lovászt és tíz lakájt. Nem kívánhatok több nélkülözést a királynőtől.

Hangját egy kissé fölemelte, feje azonban abban a helyzetben maradt, melyet Goya kijelölt neki.

- Mit közöljek hát Garcini tábornokkal? - kérdezte tárgyilagosan Bermúdez.

- A francia köztársaság - felelte don Manuel - a sikertelen tábornokokat *guillotine* alá szokta küldeni. Mi beérjük azzal, hogy nem küldünk neki erősítést. Ezt közölje, kérem, Garcini tábornokkal, de udvarias formában.

- Szövetségeseink - számolt be tovább don Miguel - nyilvánvalóan felhagytak minden reménnyel, hogy Franciaországot térdre kényszeríthetik. A porosz követ egy emlékiratban, egy igen hosszú emlékiratban közölte kormányával nézeteit a hadi helyzetről.

- Kérem, fogja rövide - szólította fel don Manuel.

- Von Rohde úr - felelte don Bermúdez - értésünkre adta, hogy kormányának az a szándéka: békét köt, ha félig-meddig elfogadható feltételeket tud elérni. Nekünk is ugyanezt tanácsolja.

- Mit tekint a porosz követ félig-meddig elfogadható feltételeknek? - kérdezte don Manuel.

- Ha a francia köztársaság - felelte Bermúdez - kiadná nekünk a megboldogult felséges pár gyermekeit, akkor, úgy véli Poroszország, ez tisztességes béke volna.

- A francia királyi gyermekekért - vélte don Manuel - amennyiben földet nem adnak velük, kissé túl magas ár ötven millió réal és tizenkétezer spanyol halott. Nem gondolja, don Francisco?

Goya udvariasan mosolygott: hízelgett neki, hogy don Manuel bevonta őt a megbeszélésbe. Tovább festett, de feszült figyelemmel hallgatott.

- Ha a kis Lajos királyt és Madame Royale-t sikerül a mi oltalmunkba menteni - fejtegette Bermúdez - akkor a francia monarchia eszméje tovább él a mi földünkön. Ez nem becstelen béke.

- Remélem, don Miguel - felelte a herceg - maga kiverekszi nekünk a gyerekek számára még legalább a navarrai királyságot.

Bermúdez nyájasan válaszolt:

– Rajtam ne múlják, kegyelmes uram, de félek, ha Garcininak nem küldünk erősítést, be kell majd érünk a gyerekekkel.

Összeszedte iratait, elbúcsúzott és elment.

Goya a politikai beszélgetés közben megfedkezett a célról, amelyért don Miguel ezt a találkozást elrendezte a herceggel. A Jovellanos-ügy most hirtelen súlyosan ránehezedett a szívére.

Azon töprengett, hogyan hozakodjék elő kérelmével. De mielőtt még beszélni kezdhetett, don Manuel ragadta magához a szót.

– Sokan azt kívánják majd – mondta elgondolkozva – mondassam le Garcinit. Sokan azt is kívánják majd, mondassam le Mazarredo admirálist, mert nem akadályozta meg Toulon elestét. De a háború szerencse dolga, és én nem vagyok bosszúszomjas. Egyébként, ugye, maga festett néhány arcképet az admirálisnak? – folytatta élénkebben. – Úgy rémlik, mintha láttam volna egy festményét, amelyik ott lógott az ő házában. Úgy van – erősítette meg saját magát – az admirálisnál volt, ahol azt a szokatlanul jó hölgyportrét láttam.

Goya csodálkozva hallgatta. Hova akar kilyukadni don Manuel? Az a nő, akit az admirálisnak festett, Pepa Tudo volt, éppen akkor ismerte meg, amikor ehhez az arcképhez ült. Goya résen állt.

– Csakugyan – mondta meglehetősen közömbösen – festettem az admirálisnak egy hölgyet, aki az ismeretségi köréhez tartozott.

– A kép csodálatosan sikerült – vélte don Manuel. – A hölgy egyébként valószínűleg hús-vér alakjában is igen csinos. Özvegyasszony, viudita, azt hiszem, azt mondta róla az admirális. A férje állítólag elpusztult Mexikóban vagy azon a tájon, és a tengerészeti miniszter nyugdíjat ítelt meg neki. Vagy tévedek? Rendkívül csinos hölgy.

Goya csak most értette meg parasztian realista eszével, hova akar kilyukadni don Manuel, és hirtelen megzavarodott, két közbe került. Azon vette észre magát, hogy nyakig ül egy bonyolult csel-szövényben. Most már értette, miért nem Miguel maga emel szót Jovellanosért, miért küldi inkább őt előre: Miguelnek nem volt Pepája, akit felajánlhatott volna a vén liberálisért. Francisco úgy érezte, kissé hülye szerepet kell játszania. Az is lehet, hogy doña Lucía van az egész ügy mögött. Talán azért meredt rá olyan szemtelen kíváncsisággal és pimasz mosolygással, amikor nem válaszolt rögtön igennel. De bármennyire bosszankodott, ugyanakkor mula-

tott is, milyen furcsa utakat jár az erénycsősz Miguel, hogy egy még erényesebb valakit visszahozzon a száműzetésből. Miguel valószínűleg azt tartja, hogy neki, Goyának, kötelessége lemondani a barátnőjéről, ha ezzel olyan nagy dolgot lehet elérni, mint Jovellanos visszahívását. Az is valószínű, hogy Miguel nem tartja rendkívül nagynek az áldozatot, melyet megkövetel tőle és ebben nem is tévedett: Goya végül is el tudta képzelni az életét Pepa nélkül. De a szerep, amelybe itt beletuszkolják, viszolyogtató, sérti a büszkeségét. Pepa nem volt neki mértéktelenül fontos, de azt, hogy kicsikarják, megvásárolják tőle, azt nem tűri. Nem fogja átadni Manuelnak, ennek az önhitt süvölvénynek, csak azért, mert töri utána a nyavalya.

Másképp érezte, hogy hálára van kötelezve don Gaspar iránt, és nem helyénvaló, ha Jovellanosnak ott kell kuksolnia a hegyekben, tétlenségre ítélve Spanyolország nyomorúságának idején, csak azért, mert ő, Francisco, ragaszkodik egy nőhöz, egy jamonához, aki nem is nagyon fontos neki.

Mindenekelőtt most ő maga fog roharni, és előhozakodik a Jovellanos-üggyel. Don Manuel majd fitorítja az orrát, de nem szabad csodálkoznia, ha olyan a fogadjisten, amilyen az adjonisten volt, ahogy a közmondás is tartja. Ahogyan a helyzet most alakult, aligha mondhat don Manuel nemet, és akkor majd ő, Francisco meglátja, mi a következő lépés.

Nem szólt hozzá a Pepa Tudo-témához, hanem tovább dolgozott és csak egy idő múlva szólalt meg:

– Az ország hálás lesz önnek, don Manuel, ha békét szerez neki. Madrid visszanyeri a régi ábrázatát, és az embernek ellágyul majd a szíve, ha újra meglátja a régi arcokat, akiket olyan sokáig nélkülözött.

Don Manuel, ahogyan Francisco várta is, elcsodálkozott.

– Nélkülözött? – visszhangozta a kérdést. – Komolyan azt hiszi, don Francisco, hogy Madrid nélkülözött azt a néhány túlbuzgó hadadárt, akit meg kellett kérnünk, hogy válasszon vidéki tartózkodási helyet?

– Hiányzik valami – felelte Goya – ha bizonyos emberek nincsenek itt. Látja, kegyelmes uram, az én képeim a fél elevenségüket vesztenék el bizonyos apró fényekkel együtt. Éppen így Madridból is hiányzik valami, ha például, mondjuk, Cabarrus gróf vagy señor de Jovellanos nincs itt.

Don Manuel mérgesen kihúzta magát.

– Kérem, kegyelmes uram, tartsa nyugodtan a fejét – parancsolt rá rettenthetetlenül Goya.

Don Manuel engedelmeskedett.

– Ha Miguel barátunk nyilvánítana ki ilyesmit – mondta aztán – nem csodálkoznék. De a maga szájából meglepően hangzik.

Goya festett.

– Ezek a gondolatok – jegyezte meg könnyedén – csak úgy eszembe jutottak, amikor arra a megtiszteltetésre méltatott, hogy jelen lehessen a don Miguellel folytatott beszélgetésénél. Bocsánatot kérek, don Manuel, ha túl merész voltam, de az volt az érzésem, megengedhetem magamnak, hogy nyíltan szóljak ön előtt.

A herceg időközben megértette, mire megy az alku.

– Mindig szívesen hallok a nyílt véleményeket – mondta nyájasan, kissé leereszkedően. – Kezdeményezését jóindulatú megfontolás tárgyává teszem. – Aztán minden átmenet nélkül sokkal élénkebben folytatta: – Visszatérve arra a hölgyre, akinek sikerült arcképéről az imént beszéltünk, nem tudja véletlenül, itt van-e még Madridban? Nem találkozott vele az utóbbi időben?

Goyát mulattatta, milyen ügyetlen kerülő utakra kényszerül a herceg. Amit bárki tett vagy nem tett, pontosan elkönyvelték a rendőrség aktáiban éppúgy, mint a *Santa Casa*, az inkvizíció jegyzőkönyveiben, és don Manuel természetesen részletesen értesült mindenről, ami Pepa Tudóra vonatkozott, meg a vele, Franciscóval fennálló kapcsolatáról. Valószínűleg Miguellel is beszélt róla. Don Francisco tartózkodó maradt.

– De igen, don Manuel – felelte meglehetősen hűvösen – olykor-olykor látom a hölgyet.

A hercegnek nem maradt más hátra, csak a világos beszéd. Fejét derekasan tartotta abban az irányban, ahogyan Goya kívánta, és csak úgy mellesleg így szólt:

– Kedves volna magától, don Francisco, ha közvetítené az ismeretséget köztem és a hölgy között. Talán azt is megmondhatná neki, hogy nem vagyok olyan válogatás nélkül mohó, amilyennek az elenséges szóbeszéd feltüntet, hanem forró és megbízható szívvel szeretem azt, ami igazán szép. A señora arcképe okos asszonyt ábrázol. Bizonyára lehet vele beszélni. A legtöbb nő egyebet sem tud, csak lefeküdni, és ha az ember túl van a harmadik együttlétén, már nem tud mihez kezdeni velük. Nincs igazam?

Goya legbelül valami óriási trágárságot gondolt. Hangosan így szólt:

– Hát igen, kegyelmes uram, filozofálni csak kevés nővel lehet. Don Manuel most áttért a teljes nyíltságra.

– Mi volna – igyekezett magát érthetővé tenni Francisco előtt – ha egyszer egy kellemes és értelmes estét töltenénk együtt? Maga, a szeretetreméltó viudita és néhány más barátunk, akivel érdemes együtt enni, inni, fecsegni és énekelni? Ha nem tévedek, a mi doña Luciánk szintén ismeri a viuditát. De az az előfeltétele, hogy maga is részt vesz egy ilyen *tertuliá*-n, kedves don Francisco.

Az alku nem is lehetett világosabb: don Manuel készen állt, hogy Jovellanosról lehessen vele beszélni, ha Goyával is lehet beszélni a viuditáról. Francisco maga előtt látta Pepát, amint ott ül hanyagul, buján és kíváncsian, és ránéz azzal a zöld, egymástól távol fekvő szemével. Csak most tudná igazán festeni, például abban a nehéz, zöldes, csipkéekkel borított ruhájában, ez volna az igazi, aminek felhasználhatná az új ezüstösszürkjét. Nem volt rossz az a másik kép sem, amelyiket Mazarredo admirálisnak festett, akkoriban fülig szerelmes volt Pepába és ezt bele is festette a képbe. Tulajdonképpen mulatságos, hogy ő maga keltette föl don Manuel étvágyát azzal a jó képpel. Most egészen világosan látta Pepát, olyan-
nak amilyen és amilyennek festenie kellett volna és amilyennek talán meg is festi majd. És ámbár az volt a szándéka, hogy néhányszor még együtt hál vele, Francisco Goya mégis e pillanatban búcsúzott el barátnőjétől, Pepa Tudótól.

– Señora Josefa Tudo – mondta szertartásosan – bizonyára megtiszteltetésének érzi és örül majd, ha kegyelmes uramat láthatja.

Nemsokára megjelent az egyik piroscharisnyás szolgáló és jelentette:

– A hölgy már tíz perce vár, kegyelmes uram.

A legény mozdulatlan, tapintatosan tiszteletteljes arca elárulta, ki a hölgy: a királynő.

– Kár – sóhajtott don Manuel – akkor bizony abba kell hagynunk.

Goya kényelmetlen érzéssel ment haza. Előfordult már, hogy asszonyokkal rosszul bánt, asszonyokról lemondott a pályafutása érdekében. De soha senki nem mert ilyesmit feltételezni róla, és ő maga sem tudta elképzelni, hogy ilyen sértő feltevést eltűrt volna, ha nem Jovellanosról lett volna szó.

A műtermében Agustínt találta. Ez is, a maga savanyú, mindig követelő arcával hozzájárult ahhoz, hogy belehajszolják ebbe a kényelmetlen ügybe. Francisco elővette a vázlatokat, amiket don Manuelről készített. Tovább rajzolt: a herceg húsos arcából eltűnt a jóindulat, eltűnt a szellem, egyre faunszerűbb, egyre disznószerűbb lett. Goya eltépte a vázlatot, homokot szórt az asztalra, belerajzolt a homokba. Egy kíváncsi, veszélyesen játszi, rossz, macskaarcú Lucíát és egy ravasz, szögletes, rókaarcú Miguelt. Kedveszegetten sóhajtott, eltörölte az arcokat.

Rosszkedvűen tölti Goya
Ezt az éjt és rosszkedvűen
Tölt még egyet. Harmadnapra
Üzenet az Alba-házból,
Libériás szolga hozza:
Névjegy, rajta meghívás don
Franciscónak, ünnepélyre,
Mellyel felavatja Alba
Hercegnő új lakhelyét, a
Buonavista-palotát. És
Továbbá így szól a névjegy:
„Hát mikor kapom meg végre
Legyezőmet, don Francisco?”
Mosolyogva fellelélegzik
Goya s néz a kusza, apró
Kézírásra. Jeladás ez,
Ég jutalma, mert magát és
Gógös szívét Spanyolország
Ügyéért és Jovellanos
Kedvéért le tudta győzni.

A porosz követ, von Rohde úr ilyen beszámolót küldött Potsdamba don Manuel Godoyról, Alcudia hercegéről:

Korán kel föl s lovászainak és más alárendeltjeinek részletes utasítást ad egész napra és a legközelebbi teendőkre vonatkozóan. Nyolc órakor aztán elmegy villája lovaglótérére, itt látogatja meg minden reggel kilenc órakor a királynő, és az ő társágában lovagol. A herceg nagyszerű lovas. Így tölti az időt tízenegyig. Ha a király visszatér a vadászatról, ő is velük lovagol. A hercegre időközben már számosan várakoznak, mindenféle ügyeket akarnak vele megbeszélni. Negyedóra alatt végez velük. Aztán kerül sor nyilvános lever-jére, ilyenkor rendszerint hat rangbeli hölgy van jelen és a legjobb zenészek adnak koncertet. Egy órakor don Manuel a királyi palotába megy. Ott saját, külön nagy lakosztálya van, lakószoba, dolgozószoba, bálószoba. Kamarásúri minőségében részt vesz a király hivatalos ebédjén. Ebéd után magántermeibe vonul, ezek közvetlenül a királynő lakosztálya alatt helyezkednek el. Itt fogyasztja el don Manuel az igazi ebédjét a királynő jelenlétében. A királynő titkos lépcsőn megy le hozzá, miközben a király már újra vadászik. Ezeken a találkozásokon állapodik meg doña Maria Luisa és don Manuel azoknak a rendszabályoknak a tekintetében, melyeket a királynak javasolni fognak.

Hét óra felé don Manuel a királyhoz megy, hogy beszámoljon neki az ügyekről. Nyolc órakor visszatér magánlakásába, ahol rendszerint harminc-negyven minden rendű és rangú nő jelenik meg kérvényeivel. E kérvények elintézése több mint két óra hosszat veszi igénybe a herceget. Este tíz órára szokta magához rendelni az urakat, akikkel voltaképpen munkájához lát. Általában véve erre csak ezt a két, éjszakai órát tartja fenn. De súlyt vet rá, hogy a folyó ügyeket gyorsan és pontosan intézzék el. Hosszabb gondolkodási időt nem tűrő leveleket szinte mindig aznap válaszol meg. Felfogóképessége gyors és helyes, és ha igaz is,

hogy hamar megcsömörlik az ügyek intézésétől, biztos ítéletével kiegyenlíti a gyors munkájából származható károkat.

Mindent egybevetve, fiatalember létére nem látja el rosszul nebez tisztségét, és Európa nem panaszkodhatnék, ha minden állam legfelelősebb helyein ilyen hivatalnokok ülnének.

A don Manuel és Josefa Tudo, a viudita kedvéért egybehívott társaság doña Lucía Bermúdeznél gyűlt össze.

Senor Bermúdez háza nagy és tágas volt és teletömve műtárgyakkal. A falakon mennyezettől a padlóig sűrűn egymás mellett festmények lógtak, régiek és újak, nagyok és kicsik, zavarbaejtő, szőnyegre emlékeztető gazdagsággal.

Itt fogadta tehát doña Lucía a vendégeit, emelvényen ült, magas baldachin alatt, ősi spanyol szokás szerint. Tetőtől talpig feketébe öltözött és arca, akár egy teknősbéka feje, bájosan és maszkyszerűen kukucskált ki magas fésűje alól. Így ült hát karcsúan és feszesen, de huncutul izgatottan, s előre örült mindannak, aminek be kellett következnie.

Don Manuel korán jelent meg. Gondosan öltözött, elegánsan, de nem túlzóan. Paróka nem volt rajta, még csak nem is rizsporozta vörösesszőke haját. Sokféle rendjele közül csak az aranygyapjút viselte. Széles arcán nyoma sem volt a szokásos blazírtságnak. Igyekezett a háziasszonnyal gáláns társalgást folytatni, de nem vett részt benne teljes figyelemmel: várakozott.

Az abbé Goyának doña Lucíáról festett portréja előtt állt. Miguel kezdetben külön falat akart adni a képnek, de aztán úgy látta, hogy a kép sajátossága még jobban szemet szúr, ha egyéb remekiek veszik körül. Ott lógott tehát a terem sok más festménye között. Don Diego ráébredt, hogy nem állhat tovább némán előtte. Bőbeszédűen, mondatait latin és francia idézetekkel ékesítve, magasztalta a mű újszerűségét és kiválóságát, és mindez úgy hangzott, mintha szerelmi vallomás lett volna Lucía-hoz. Don Miguel vegyes érzelmekkel hallgatta az eleven és a festett Lucía dicshimnuszát, azt azonban el kellett ismernie, hogy don Diego talán még műértőbben magasztalta a művet és új tónusát, mint ahogy ő maga képes lett volna rá.

Megérkezett Pepa. Zöld ruha volt rajta, a vállán világos csipkekendő, és egyetlen ékszere egy drágakövekkel kirakott kereszt, az admirális ajándéka. Így látta őt Goya akkor, amikor don Manuel

előhozakodott arcátlan ajánlatával, így akarta lefesteni a maga új művészetével. Pepa hanyagul mentegetődzött, amiért így elkésett; a dueñája csak nehezen talált gyaloghintót. Goya csodálta kihívó közönyét. Csak halvány célzásokban volt szó köztük arról, aminek ma este történnie kell. Goya azt várta, remélte, hogy Pepa majd panasszal és átkozódásokkal halmozza el. De semmi ilyesmi nem következett, csak sejtelmes, gúnyoros, sokértelmű mondatok. Ahogyan Pepa most viselkedett, az természetesen betanult és szándékos tartás volt. Szándékosan jött későn, szándékosan fitogtatta szűkös viszonyait. Azzal akarta őt megszégyeníteni a herceg előtt, hogy fősvényen tartja el. Pedig csak ki kellett volna nyitnia a száját, akkor több szolgaszemélyzetet állított volna a rendelkezésére, persze morogva. Ez szemtelenség volt Pepától.

Don Manuel nyilván alig hallotta, amit Pepa mondott. Rámeredt, illetlenül, mégis olyan hódolattal, amire a többiek sohasem tartották volna képesnek. Amikor doña Lucía végre bemutatta őt Pepának, mélyebbre hajolt, mint ahogy valaha is a királynő meg az infánsnők előtt. Minden gátlás nélkül beszélt neki róla, mennyire föllekesítette első pillanattól kezdve Goya képe, és hogy ebben a kivételes esetben még ilyen nagy mesternek az arcképe is mennyire elmarad a valóság mögött. Tekintete csupa odaadás és szolgálatkészség volt.

Pepa hozzászólt a túlzott hódolathoz: ebben minden spanyol egyforma volt, a madridi *majó*-k, a vidéki hidalgók, az udvar grandjai. De volt érzéke az árnyalatok iránt és hamarosan felfigyelt, hogy ez a nagy úr végzetesebben a rabja lett, mint Mazzarredo admirális – akinek visszatérése nemsokára várható volt – és talán még végzetesebben, mint Istenben és a tengerben nyugvó férje, Tudo tengerészhadnagy. Ha Francisco elárulja és eladja őt, am lássa, hogy valami becses dologról mondott le: Pepa elhatározta, hogy nagyon megfizettet magáért. Nagy, ragyogóan fehér-fogú, széles szája barátságosan és semmitmondóan mosolygott, legyezője nem volt ugyan elutasító, de hívogató sem, s Pepa élvezettel látta, hogy Francisco is feléje néz és kelleetlen érdeklődéssel figyel don Manuel udvarlását.

Az apród jelentette, hogy tálalva van. Bementek az ebédlőbe. A falakat itt is mennyezettől a padlóig festmények borították, flamand, francia, spanyol mesterek csendéletei és lakmározásokat ábrázoló képei, Tűzhely körül foglalatoskodó férfiak – Velázquez

festette – aztán Van Dyck kánai menyegzője, aztán szárnyasok, vadak, halak és gyümölcsök olyan nedvdúsan kidolgozva, hogy a nézőnek összefutott a nyál a szájában. Maga az asztal választékosan, de nem túl buján megrakva: saláták, halak, kalácsok és édességek, malaga és jézezi bor, puncs és cukrozott jegesvíz. Inasok nem voltak jelen, csak az apród: a férfiak szolgálták ki az asszonyokat.

Don Manuel Pepa körül buzgólkodott. Biztosította őt, hogy telítve van azzal a derűs nyugalommal, melyet Francisco portréja sugároz magából. De – így folytatta – azt nem is sejtette, milyen izgató az, ami e nyugalom mögött rejlik. Hogy minden higgadt-ságában is milyen felforraló, *émouvante, bouleversante*. Beszél franciául? – *Un peu* – felelte Pepa nehézkes hangsúllyal. El is várta, hogy műveltebb, mint a többi madridi nő. A többieknek, az udvarbeli dámáknak, meg a mindenféle *petimetra*-nak és *maja*-nak nem mondhat az ember egyebet, csak üres galantériákat, vele, Pepával azonban az élet és a szellem minden dolgáról el lehet beszélgetni. Pepa evett, ivott és hallgatott, karjának húsa gyöngéden és féhéren csillogott kesztyűje csipkéin keresztül.

Később a legyezőjével értésére adta don Manuelnak, hogy nincs ellenére, ha közeledik. Don Manuel erre viharozva kijelentette, Goyának még egy képet kell róla festenie, úgy, ahogy itt ül, úgy kell megfestenie, minden erejét össze kell szednie, mert ő, Manuel rendeli tőle ezt a képet.

Ami Goyát illeti, őt doña Lucía vont a beszélgetésbe. A házi-asszony csöndesen, fölényesen ült és átpillantgatott a Pepa körül igyekvő don Manuelra. Abból, ahogyan a herceg Pepát nézte, ahogyan föléje hajolt, most mindenki felismerhette, milyen szenvedély-be keveredett, és doña Lucía élvezte a látványt.

Nagyon fölényesen, jeges italát szürcsölve mondta:

– Örülök, hogy a mi Pepánk szórakozik. Szegény kislány. Ilyen fiatalon özvegyasszony és azonkívül árva is. Csodálatos, hogy milyen nyugalommal viselte el életének föl-le hintázását, nem találja? – És még mindig don Manuel felé pillantva folytatta: – Milyen furcsa, don Francisco, hogy voltaképpen a maga képe izgatta fel don Manuel érdeklődését a mi szegény Pepánk iránt. Maga sorso-kat teremt, don Francisco. Már úgy értem, hogy a képeivel.

Goya azt hitte, többet tud a nőkről, mint minden más férfi, akit ismert. De most itt ült ez a bájos, vékony, hosszú, maszkyszerű, dá-

más és elvetemült Lucía és pimaszul gúnyt űz vele. Fülébe csengtek az arcátlan, kiáltó mondatok, ahogyan annak idején a pradói mandulaáruslány, ez az avellancra, ez a csibészlány ráuszította a vele egy húron pendülő bandáját – és úgy érezte, nagyon ostobán viselkedik. Még azt sem tudta, mennyire avatták be Pepát ennek az egész ügynék a hátterébe s vajon nem mulat-e rajta Luciával együtt. Mélységes harag fogta el, de erőt vett magán, kurtán válaszolgatott, butának tette magát és tompa tekintettel viszonzotta Lucía fátyolos, egymástól távol fekvő szemeinek pillantásait.

– Maga még tüskésebb ma, mint egyébkor, don Francisco – mondta Lucía. – Hát egyáltalában nem örül Pepa szerencsájének?

Goya boldog volt, hogy az abbé hozzájuk lépett, és így alkalma nyílt rá, hogy kiszabaduljon ebből a vigasztalan beszélgetésből.

De alig hagyta el Luciát, Pepa hívta magához. Rászólt, hogy hozzon neki egy pohár puncsot. Don Manuel észrevette, hogy Pepa egyedül akar maradni Goyával, ezt meg is értette és nem akart a kedve ellen cselekedni. Odalépett hát a többiekhez.

– Hogy tetszem? – kérdezte Pepa.

Lustán és törekenyen ült a székében. Francisco elbizonytalanodott. Ő mindig hajlandó volt őszintén beszélni Pepával: Pepa hibája hát, ha most idegenül válnak el egymástól és nem olyan barátságosan, ahogyan lehetett volna. Ha valakinek van oka nehezíteni, akkor ő, Goya az.

– Nem szeretnék sokáig maradni – folytatta Pepa. – Menjek én hozzád, vagy te jössz el hozzám?

Goya arca egészen bamba lett az elképedéstől. Mit akar Pepa? Elvégre talán mégsem olyan buta, hogy amikor erre az estélyre meghívták, ne értette volna meg, miről van szó. Vagy Lucía mégsem világosította fel? Talán mégis ő, Goya az, aki mindent hibásan intézett?

Valójában Pepa napok óta tudta, miről van szó, de a döntés nem volt olyan könnyű, mint ahogy Goya elképzelte. Pepa napok óta azon tűnődött, miért nem beszél Goya, s vajon nem az ő, Pepa delga volna-e, hogy a kibeszélésre alkalmat keressen. Akármilyen közönyös kedélyű volt is, mégis el volt keseredve, amiért Francisco olyan könnyen le tud mondani róla, akár a pályafutása kedvéért, akár mert meg akar szabadulni tőle és nem akar útjába állni a boldogulásának. E latolgatások közepette ébredt rá, hogy mennyire ragaszkodik Goyához.

Akármilyen sok élménye volt Pepának, mindazok után is érzelmeiben egyszerű maradt. A férfiakkal szemezett és kacérkodott, de az ő Felipe Tudója volt az első, akivel lefeküdt. Később, különösen, amikor színészetet tanult, a férfiak kézzelfoghatóbban udvaroltak a viuditának, de ez inkább visszataszította, mint vonzotta. Aztán a sokárbocú admirális bevitorlázott az életébe, és ez nagyon emelte Pepa önérzetét. De hogy mi a gyönyör, a mélységes, igazi gyönyör, azt csak Francisco Goya érezte meg vele. Kár, hogy Francisco nem szereti őt jobban, mint ahogy szereti.

Amikor Lucía arról beszélt vele, milyen fontos a mindenható miniszternek, hogy megismerje őt, Pepa természetesen megértette, milyen széles, tündöklően napos út nyílik meg előtte: megvalósulhatott románcainak álma a pompázatos kastélyokról és alázatos cselelésegről. Elmerült a képzelgésekbe, hogy milyen lesz az, ha most Alcudia herceg, a királynő cortejója az ő cortejója lesz, és eltúrte, hogy a dueña még jobban becsapja kártyázásnál, mint egyébkor.

De mindeközben el volt rá szánva, hogy megmarad Francisco barátnőjének, már amennyiben Francisco akarja, és ezt az elhatározását mostanáig sem változtatta meg.

Most hát világosan föltette neki a kérdést: „Menjek én hozzád ma éjszaka, vagy te jössz el hozzám?” És ott ült Goya és a tőle telhető legostobább arcot vágta.

Mínthogy Goya hallgatott, Pepa kedvesen tovább kérdezte:

– Más nőt találtál, Franchó? – és mikor Goya még mindig hallgatott: – Terhedre voltam? Miért dobsz oda a hercegnek?

Barátságosan beszélt, nem hangosan, a többiek azt hitték, jelentéktelen társalgást folytat. Ahogy itt ült, szép volt, kíváncsú, jólesett Goya férfi- és festőszemének, és a bosszantó az volt, hogy igaza van: Goya más nőt talált, nem is talált, hanem ez a másik nő egyszerűen belépett az életébe és megragadta őt szőröstül-bőröstül, s ezért adta át Pepát a hercegnek. De Pepának csak részben volt igaza. Az összefüggésekről, az áldozatról, amit Jovellanosért és Spanyolországért hozott, Pepa semmit sem sejtett. Goyában hirtelen vad düh ágaskodott. Mindig félreismerik az embert. Legszívesebben megverte volna Pepát.

Agustín Esteve Pepáról Luciára nézett, Luciáról meg Pepára. Sejtette az összefüggéseket. Francisco bajban van. Franciscónak szüksége van rá, különben nem hozta volna el ma este ide, és ez meg-

mutatta Agustínnak, mennyire közük van egymáshoz. De azért Agustínnak nem sok öröme telt ebben az estélyben. Elvesztetten ácsorgott, irigyelte Franciscót a bajaiért.

Lucía pezsgőt hozatott. Agustín, pedig nem volt szokása, inni kezdett. Felváltva ivott a malagából, nem ízlett neki, és a pezsgőből, az szintén nem ízlett neki, és szomorú volt.

Don Manuel úgy érezte, most már eleget tett az illemnek és megint a viuditának szentelheti magát. Pepa nem is bánta. Felkínálkozott Franciscónak, érthetően és határozottan megalázkodott, és ha Franciscónak nem kell, no jó, akkor megy azon az úton, amelyikre Francisco küldi. De akkor legyen is úgy, mint a románciaiban. Akkor itt áll majd, lehet, hogy meggyalázva, de megcsodáltan és a többiek fölé emelve. Nem úgy van az, hogy ilyen nagy úr, mint ez a herceg, egyszerűen jöhet és fölszedheti őt. Nem, inkább megkéri a maga árát ettől a Manueltól, mégpedig jó árat, igen magas árat, mivel a herceg hajlandónak mutatkozik, hogy megfizesse.

Pepa Tudo barátságban volt Lucía Bermúdezzel, gyakran megjelent Lucía tertuliáin. De nem vett részt a reprezentatív estélyeken, melyeket señor és señora Bermúdez néha adott. Pepa józan volt és megértette, hogy az előkelő társaság nem fogadja be körébe egy kis tengerésztiszt özvegyét. De ez most másképpen lesz. Ha kapcsolatra lép don Manuella, akkor nem hajlandó a kis titkos barátnői közé tartozni, hanem a hivatalos *maitresse*-e lesz, a királynő vetélytársnője.

Don Manuel ivott, fölhevítette, fölízgatta a pezsgő és a viudita közelsége. Parádézni akart Pepa előtt. Vajon lovagol-e, kérdezte tőle. Ez rendkívül együgyű kérdés volt: lovon csak a grandok és a leggazdagabb előkelőségek hölgyei lovagoltak. Pepa egykedvűen válaszolta, hogy apja ültetvényein ült néha lovon, de itt Spanyolországban csak számaron és öszvéren lovagolt. No, akkor még sokat kell pótolnia, felelte don Manuel, Pepának lovagolnia kell, istenien fest majd a lovon. Ő maga sem rossz lovas.

Pepa látta, hogy előtte a nagy alkalom.

– Egész Spanyolország tudja – felelte – hogy milyen jó lovas maga, don Manuel. – És: – Nem láthatnám egyszer lovagolni? – tette hozzá.

Csak hogy ez az ártatlan kérdés rendkívül merész volt, valóságos követelés, kihívás, még az ország legszebb viuditájának szájából is, mert don Manuel lovaglógyakorlatainál a királynő szo-

kott jelen lenni és gyakran a király is. És nem kellett-e Pepának is tudnia azt, amiről Madrid egész városa beszélt? A herceg egy pillanatra meghökkent, sőt mi több, kijózanodott, látta, hogyan nyílik meg előtte egy nagy ketrec, amelyikbe egy szép száj szavai betessékelik. De aztán látta ezt a szép, széles, ígésző száját, látta Pepa nyugodtan, várakozóan rászegzett zöld szemét és tudta: ha most nemet mond, ha most meghátrál, elvesztette ezt az asszonyt, ezt a remek asszonyt, akinek a vörös haja, a fehér bőre, a szaga olyan kellemesen elkábította. Persze, velehálhat akkor is, ha nemet mond; de don Manuel többet akart, azt akarta, hogy Pepa mindig körülötte legyen, mindig, valahányszor megkívánja, és hiába, a mindig az mindig, tehát egészen magának akarta. Nyelt egyet, ivott, megint nyelt és azt mondta:

- No, de persze, señora. Természetesen, doña Jozefa. Megtiszteltetés lesz számomra, ha maga előtt lovagolhatok. Az udvar a napokban az Escorialba megy, de eljön az a reggel, amikor a maga alázatos szolgálója, Manuel Godoy visszatér Madridba, a villájába, és néhány órára lerázza magáról az állam gondjait és ügyeit és lovagolni fog maga előtt, magának, doña Pepa.

Első ízben történt, hogy becéző formájában használta a nevét.

Pepa Tudo legbelül teljes szívéből diadalmaskodott. A románcaira gondolt: amit don Manuel most mondott, éppen olyan poétikusan hangzott, mint az ő románcai. Most majd sok minden megváltozik az életében, egy és más talán don Manuel életében is. És lesz, ami Francisco életében is megváltozik. Ő, Pepa, abban a helyzetben lesz, hogy szolgálátokat tehet neki vagy tagadhat meg tőle. Természetesen nem fogja őket megtagadni. De - és bosszúszomjas fény jelent meg zöld szemében - érezteti majd vele, hogy ő az, Pepa, aki a pályafutásában segíti.

Señor Bermúdez látta, milyen hevesen töri magát Manuel Pepa körül, és elfogta a gond. Az ő hercege gyakran viharzott, de még soha úgy neki nem gyürkőzött, mint most. Vigyázni kell, hogy valamilyen butaságot el ne kövessen. A herceg gyakran túl biztos volt a királynőben. Doña María Luisának nem volt ellene kifogása, hogy Godoy olykor kirúgjon a hámból, de nem az az asszony volt, aki eltűrné don Manuelnak valamilyen komoly kapcsolatát, márpedig ez a Tudóné-ügy nem úgy hatott, mintha csak egy vasárnapon át tartana. Ha doña Maria Luisa belelovalja magát dühébe, nem ismer határt és képes rá, hogy don Manuel politikáját, az ő,

Miguel politikáját keresztezze. De Miguel nem akart korán megijedni, elfordult Manueltól és Pepától és átnézett doña Luciára. Milyen szép, milyen dáma! Persze, amióta Francisco portréja ott lóg a képei között, már nem látta olyan egyértelműnek Lucía dámás szépségét, mint azelőtt. Sok éven át, végtelen tanulmányai közben megrendíthetetlen szabályokat állított fel; olvasta Shaftesburyt és nem volt felőle kételye, mi az, ami szép, és mi az, ami nem szép. De most kezdtek előtte összerosódni a határok és a két Luciából, a festettből és az elevenből valamilyen irizálás sugárzott, ami nyugtalanította őt.

Pepa, amióta megállapodásra jutottak, hogy meglátogathatja don Manuelt a lovaglótéren, bizalmasabban viselkedett. A gyerekkoráról mesélt neki, a cukorültetvényekről és a rabszolgákról, arról is, hogy milyen közeli ismeretségben, sőt barátságban volt Tiranával, a nagy színésznővel, és hogy leckéket vett tőle.

Bizonyára csodálatos volt a színpadon, jelentette ki azonnal tüzesen don Manuel: a takarékos és mégis beszédes mozdulatai, a kifejezésteljes arca, a vérig ható hangja első pillanattól kezdve azt juttatja eszébe, hogy Pepa voltaképpen színpadra született.

– Bizonyára énekel is – jelentette ki.

– Egy kicsit – felelte Pepa.

– Hallhatom egyszer énekelni? – kérte don Manuel.

– Csak magamnak éneklek – mondta Pepa, és amikor Manuel csodódott arcot vágott, hozzátette lusta, telt hangján: – Ha valakinek éneklek, úgy érzem, mintha nagyon közel engedném magamhoz – és jelentősen Manuelra nézett.

– Mikor énekel nekem, doña Pepa? – kérte Manuel halkán, mohón.

De Pepa nem felelt, hanem összecsupkta a legyezőjét, ami a megtagadás jele volt.

– És don Franciscónak énekelt? – kérdezte Manuel féltékenyen.

Most azonban Pepa az arckifejezését is összecsupkta. De Manuel viharos bűnbánattal kérlelte:

– Bocsásson meg, doña Pepa. Nem akartam megbántani, hiszen tudja. De szeretem a zenét, nem tudnék olyan asszonyt szeretni, akiben nincs muzsika. Én magam is éneklek egy kicsit. Engedje meg, hogy énekeljek magának – kérte.

Madridban mindenki azt mesélte, hogy doña María Luisának, a királynőnek legnagyobb öröme, ha kedvencét énekelni hallhatja,

csak hogy don Manuel soká kéreti magát, míg a királynő kedvére tesz, és négy eset közül háromban megtagadja a kérését. Pepa tehát belül igen büszke volt, hogy a herceget első találkozásukra így maga alá vetette, de volt rá gondja Pepának, hogy a kedvessége eléggé egykedvűnek lássék.

– Képzeld csak, Lucía – kiáltott – a herceg énekel nekünk.

Mindenki meglepődött. Az apród behozta a gitárt. Don Manuel keresztbe vetette a lábát, fölhangolta a gitárt és énekelt. Ő maga kísérte magát, legelőször egy régi, érzelmes románcot dalolt a fiúról, akit hadiszolgálatra kisorsoltak és el kell mennie a háborúba.

*Már indul az armada
És Rositám itt marad,
Ó Rosita, drága...*

énekelte. Jól énekelt, érzéssel, gyakorlott hangon. – Még, még! – kérték a hölgyek, akiknek hízelgett, hogy a herceg énekel, és don Manuel eldalolt egy kuplét, egy *seguidilla bolera*-t, az érzelmes-ironikus dalt a toreadorról, aki felsült a cirkuszban, úgyhogy már nem mutakozhatott az emberek előtt, hát még a bikák előtt. Azelőtt kétszáz szép és előkelő madridi nő, maják, petimetrák, sőt két hercegnő is kikaparta egymás szemét miatta, most pedig örülhet, ha szülőfalujában egy lány odaengedi a szalmájára. Erős taps tört ki, és don Manuel örült neki. Letette a gitárt.

De: – Még, még! – kérték a hölgyek. A miniszter vonakodva is, csábulva is hajlandónak mutatkozott, hogy előad egy igazi *tonadilla*-t, de ehhez még egy második énekesre is szüksége volt és Franciscóra nézett. Goya, aki szerette az éneket és nyilván a bortól is felpeszdvülve, kapható volt egy tonadillára. A herceg meg ő suttogva tanácskoztak, próbáltak, megegyeztek egymással. Eldalolták, eljátszották, eltáncolták a tonadillát az öszvérhajcsárról. A hajcsár szidja utasát, aki egyre igényesebb lesz, hajsolja az állatot és a hajcsárt, nem hajlandó leszállni, amikor fölfelé visz az út, végül még garasoskodik és egy *cuartó*-val sem akarja megtoldani a kialudott árat. Kettejük veszekedésébe és szitkozódásába belehangzik az öszvér ordítóása is, amit hol Manuel, hol Francisco utánzott természetűen.

Odaadással énekelt és táncolt legkatolikusabb öfelségeik első minisztere és udvari festője. A két választékosan öltözött előkelő

úr nemcsak hogy megjátszotta a szitkozódó hajcsárt és a fösvény utazót: azok voltak, akiket megjátszottak. Sokkal inkább azok voltak, mint miniszterelnök és udvari festő.

A hölgyek nézték őket, de az abbé és señor Bermúdez suttogva beszélgettek. Amikor azonban don Manuel és Goya egyre jobban belevadult, ők is elnémultak s minden nagyvilági okosságukban is elálméklodtak s kettejük iránt egy kis halovány, mosolygó megvetést éreztek, és ez a megvetés szellemiségük és műveltségük öntudatából származott. Hogy igyekszenek ezek a barbárok, csakhogy az asszonyoknak tessenek, hogy lealacsonyítják magukat és nem is veszik észre.

Aztán végül Manuelnak és Franciscónak elege volt az éneklésből és ugrálásból, s leültek kimerülten, zihálva, boldogan.

De ekkor mindenki meglepetésére még valaki produkálta magát: don Agustín Esteve.

A spanyolok a részegséget megvetendő valaminek érezték, mert megfosztja az embert a méltóságától. Don Agustín, emlékezete szerint, még soha bortól el nem vesztette agya tisztaságát. Ma azonban többet ivott a kelleténél és ennek tudatában is volt. Dühös volt magára is, még jobban a többi vendégre. Itt van ez a két férfi, Manuel Godoy, aki Alcudia hercegének nevezi magát és arany firlefancot akaszt a hasa elé, és Francisco Goya, aki úgy lottyantja el magát és művészetét, mintha mosogatóvíz volna. A szerencse mindkettejüket alacsony helyzetükből a legmagasabb csúcsra emelte és odahajított nekik, amit csak álmodni képesek voltak, gazdagságot, hatalmat, tekintélyt, kíváncsú asszonyokat. És ahelyett, hogy alázatosan hálát adnának a mennyországnak és a sorsnak, nevetségessé teszik magukat és bömbölnek és összevissza táncolnak, mint a megszűrt malac, a világ legcsodálatosabb asszonyának színe előtt. És neki, Agustínnek, itt kell állnia és ezt végignézni és inni a pezsgőből, pedig torkig van vele. De most legalább éppen megfelelő hangulatban van, hogy alaposan megmondja a véleményét az abbénak és don Miguelnek, ennek a tudós pergamenszamárnak, akinek fogalma sincs róla, micsoda kincse neki doña Lucía.

Agustín tehát csikorgó hangján elkezdte emlegetni bizonyos urak üres tudáosságát. Itt fecsegnek a világba görögöt meg németet az ő Aristotelésükről meg Winckelmannjukról. Könnyű ez, ha valakinek elég pénze és ideje volt a tanulásra és a piperkőc, galléros, csatos cipős *colegial*-ok közé tartozott és nem *manteísta* volt, mint

bizonyos Agustín Esteve, és nem kellett agyonnyúznia magát, hogy megkeresse vagy megkoldulja a híg levesét estére. Igen, bizonyos uraknak megvolt az a húszezer reáljuk, ami az ünnepi lakomájukhoz meg a bikaviadalukhoz és a doktori diplomájukhoz kellett.

– És a magunkfajta embernek, akinek nincsen doktorátusa, de a kisujjában többet ért művészethez, mint a négy egyetem és az egész akadémia, valamennyi doktorával együtt, az itt ül és pezsgőt kell innia, míg nem bírja tovább, és lovakat kell festenie legyőzött generálisok segge alá.

Agustín borospohara feldőlt, és most ő maga is az asztalra borult, zihálva. De az abbé barátságosan csak ennyit mondott:

– No, most már a mi Agustínunk is elénekelt a maga tonadil-láját.

Don Manuel megértéssel nézte házi festőjének ösztövére segédjét.

– Részeg, mint egy svájci – jegyezte meg jóakaratóan – márpedig a svájci gárda katonáiról mindenki tudta, hogy kimenős és-téken karonfogva, hosszú sorban vonultak végig az utcákon berúg-va, gajdolvá, a járókelőket zaklatva. Don Manuel elégedetten vette észre a különbséget Agustín súlyos, gonoszul ingerlékeny részegsége és a saját könnyed, jólelkű, kellemes melegű mámore között. Leült Goya mellé, hogy további ivás közben kiöntse szívét a festőnek, okos, idősebb, együttérző barátjának.

Don Miguel Pepával foglalkozott. Minthogy Pepának nyilván egy ideig befolyása lesz a hercegre, Miguel Spanyolország és a haladás érdekében helyesnek vélte, ha biztosítja magának Pepa barátságát.

Don Diego doña Lucía mellé ült. Azt hitte, ismeri az embereket, ismeri doña Lucíát. Ez az asszony sokat élt át, célhoz ért, kell, hogy blazírt legyen: ilyen nőt megnyerni nehéz dolog. De az abbé tudós volt, filozófus, elméleti ember, és fölépítette a maga módszerét, a maga stratégiáját. Ha doña Lucía olykor enyhe és nehezen elemezhető gúnyt tanúsít, holott az ember megelégedést várna tőle, akkor nyilván azért, mert tudatában van a származásának és büszke is erre a származására. A nép alsó rétegéhez tartozott, a majákhöz, ezt nem felejtette el, és éppen ez volt az ereje. Ezek senkinek a fö-lényét nem ismerték el, ezek a madridi majók és maják, éppen olyan tiszta spanyoloknak érezték magukat, mint a grandok, talán még tisztábbaknak is. Az abbé ezt a nagy dámát, ezt a Lucía Bermúdezt titkos forradalmárnőnek tartotta, akinek Párizsban meglett volna a maga szerepe – az abbé erre építette tervét.

Nem tudta, megbeszéli-e don Miguel az államügyeket a feleségével, még azt sem tudta, érdeklik-e egyáltalában doña Luciát az államügyek. De az abbé úgy tett, mintha ő, doña Lucía irányítaná a szalonjából, a maga emelvényéről Spanyolország sorsát. Az első, tapogatózó lépések a béke felé vezető úton nem sok sikerrel jártak: Párizs bizalmatlan volt. Nem képzelhető-e, hogy egy pap, akit az inkvizíció urai kedvelnek, és egy előkelő hölgy, akinek szalonja a legelsők közé számít Európában – kevésbé hivatalosan és éppen ezért hatásosabban intézhetné Spanyolország ügyeit Párizsban, mint az udvari államférfiak? Don Diego célzott rá, hogy van bizonyos befolyása a párizsiaknál, bejáratos olyan emberekhez, akikhez mások aligha juthatnak be. Óvatosan, sok galantéria beleszövésével kért tanácsot Luciától és felszólította, hogy kössön vele szövetséget. Az okos Lucía nagyon is észrevette, hogy az abbé céljai túlmennek a politikán. Az elkényeztetett hölgynek mégis hízelgett a művelt, titokzatos úr bizalma és a neki felkínált nehéz és kifinomult szerep. Ferde, kifürkészhetetlen szeme először nézett az abbéra komoly érdeklődéssel.

Aztán azonban a fáradtság jelci mutatkoztak doña Lucián, késő volt, és doña Lucía igényt tartott a bőséges alváásra. Visszavonult és magával vitte Pepát is, aki rendbe akarta hozni magát.

Don Manuel és Goya ott maradt. Semmit sem vettek észre abból, ami körülöttük történt, ittak és egymással voltak elfoglalva.

– Én a barátod vagyok, Franchó – biztosította a herceg a festőt – barátod és oltalmazód. Mi, spanyol grandok, mindig oltalmazói voltunk a művészetnek, és nekem van érzékem a művészethez. Hallottad, hogy tudok énekelni. Mi összetartozunk, te meg én, a festő és az államférfi. Te parasztszármazás vagy, ugye, Aragoniából, hallani a beszédeden. Az én anyám nemesasszony, de magunk közt szólva én is parasztszármazás vagyok. Én naggyá tettem magamat és naggyá teszek téged is, efelől légy nyugodt, Franchó. Te meg én, mi férfiak vagyunk. Nem sok férfi akad ezen a tájon. „Spanyolország nagy férfiakat szül, de gyorsan föléli őket” – azt tartja a közmondás, és így is van. Ez a sok háborútól van és most már csak kevesen maradtak meg. Te meg én, mi megmaradtunk. Az asszonyok is azért vetekednek értünk. Grand, az akad az udvarnál száztizenkilenc, de férfi csak kettő. Az apám mindig úgy hívott: „Manuel, én kis bikaborjóm.” Bikaborjúnak nevezett, és igaza volt. De erre a bikára még nem jött el a toreádor. Annak még csak most

kell megszületnie. Én mondom neked, Don Francisco, drága Franchóm: csak szerencsénk legyen. Bennünk kell, hogy legyen, mert nem kívülről jön az emberhez. A szerencse tulajdonság, mint az orr, mint a láb, mint a segg és minden egyéb: vagy van az embernek, vagy nincs. Te szimpatikus vagy nekem, Francho. Én hálás ember vagyok, és te hálára köteleztél. Természetből se rossz a szemem, de csak te tanítottál meg rá, hogy helyesen lássak. Ki tudja, hogy a te képed nélkül utamba akadt volna-e a viudita? És ki tudja, fölsímlertem volna-e a te képed nélkül az istennőt ebben az asszonyban? De hol van hát? Úgy látszik, nincs itt. Nem baj, majd visszajön. Tőlem el nem megy a szerencse. Én mondom neked, ez igazi, ez a señora Josefa Tudo. Ez az igazi, aki nekem kell. De hiszen te tudod, neked meg sem kell mondanom. Okos is, művelt is, beszél franciául. És ez még semmi: művésznő is, a Tirana barátnője. És nem dörgöli az ember orra alá, hanem tartózkodó, dáma, amilyen kevés akad. És hogy mennyi muzsika van benne, azt csak annak szabad megtudni, akit igazán a közelébe enged. De eljön az a nap, azazhogy inkább éjszaka, amikor meg szabad tudnom. Már el is jött ez az éjszaka, vagy nem gondolod?

Goya hallgatta e részeg férfit, vegyes érzelmekkel, nem minden megvetés nélkül, de nem is minden barátság nélkül. Amit ez magából kiadott, a legbensőbb igazsága volt. És Manuel minden részegségében is biztos volt Goyában, barátjának tartotta, és ő maga is barátja volt Goyának. Furcsa, hogyan kapcsolódnak egymásba a dolgok. Vissza akarta hívni Jovellanost és legyőzte önmagát és ezért lemondott Pepáról, és most a barátja lett don Manuel, a leghatalmasabb ember Spanyolországban. És most már nem volt szüksége a pedáns, gőgös Bayeu-re, a felesége fivérére; sőt a herceggel való kapcsolata most már bizonyossá tette, hogy minden ellenálláson át is a király első festője lesz. Persze, a sorsot nem szabad kihívni, és amit don Manuel az előbb mondott, hogy a szerencse tulajdonság – ez elbizakodottság. Ő, Francisco, nem elbizakodott. Ő tudatában van a sötét hatalmaknak, akik mindig körülveszik az embert. Lelkében keresztet vetett és a régi közmondásra gondolt: „A szerencse fut, a szerencsétlenség repül.” Még sok minden történhetik, mielőtt a király első festője lesz. De ebben bizonyosan igaza volt Don Manuelnak: ők ketten összetartoznak, ők ketten férfiak. És ezért volt, a sötét hatalmakkal is dacolva, bizonyos a dolgában. Mert ma csak egy szerencsét ismert, és ez nem valamilyen diploma

királyi pecséttel, hanem barnásfehér, tojásdad arca van és keskeny, gyermekes, párnás keze, és chatoyant és csillog, mint a cica. És ha kétségbeejtően sokáig is várakoztatta, végül mégiscsak meghívta Moncloába, a Buenavista-palotába, és saját kezével írt neki.

Don Manuel tovább fecsegett. Most azonban hirtelen elhallgatott. Pepa egyszerre megint itt volt, újonnan kifestve.

A gyertyák leégtek, a szobában áporodott borszag, az apród elbóbiskolva, halálos fáradtan ült a székén. Agustín az asztalra borult, nagy, boltozatos feje a karján, behunyt szemmel, horkolva. Don Miguel is fáradtnak látszott. De ő, Pepa itt ült, egykedvűen, mint mindig, de üdén és pompázatos húsban.

Señor Bermúdez készült új gyertyákat gyújtani. Don Manuel azonban most feltűnően józanul visszatartotta.

– Ugyan, hagyja már, don Miguel – kiáltotta – ne fáradjon. A legszebb ünnepélynek is véget kell érnie.

Odalépett Pepához, meglepően fürgén, és mélyen meghajolt.

– Részesítsen abban a megtiszteltetésben, doña Josefa – mondta behízelgő hangon – hogy hazakísérhessem.

Pepa hanyagul és kedvesen nézett rá a zöld szemével és legyezőjével játszott.

– Fogadja köszönetemet, don Manuel – mondta és megbiccen-tette fejét.

*

*S Manuel és Pepa együtt
Ellép Don Francisco mellett.
Kint gubbasztva elbóbiskolt
A dueña. Mosolyogva
Felköltötte Pepa, s ugrott
A sereno. Lópatáknak
Dobogása, és a herceg
Hintaja a ház elé hajt.
Pirosharisnyájú szolgálta
Feltépi a kocsiajtót.
Mély madridi éjszakában
Fut a kocsí dühörögve
S benne Manuel Pepával
Hazabajtat.*

Néhány nappal később, éppen amikor Goya, egyébként minden lendület nélkül, don Manuel képén dolgozott, váratlan vendég jelentkezett: don Gaspar Jovellanos. A miniszter nem tétozott, beváltotta ígétét.

Agustín sovány arcát zavar, öröm és tisztelet felhőzte be, amikor látta, hogy a bámulat övezte államférfi belép a műterembe. Goya maga is megzavarodott, büszke volt és szégyenkezett, amiért a nagy ember rögtön, amint megérkezett, eljön hozzá köszönetet mondani.

– Bátran elmondhatom – jelentette ki don Gaspar – száműzetésem egész ideje alatt soha nem kételkedtem benne, hogy ellenfeleimnek végül majd vissza kell hívniok. A haladás erősebb a romlott egyének zsarnoki akaratánál. De a maga közbelépése nélkül, don Francisco, nyilván jóval tovább tartott volna. Igazolásul és vigasztalásul szolgál az embernek, ha barátai megkockáztatnak egy mérész szót a haza ügyéért. Kétszeresen jólesik, ha ezeket a szavakat olyan ember mondja ki, akitől, őszintén megvallva, nem vártuk volna. Fogadja köszönetemet, don Francisco.

Méltóságteljesen beszélt, és szigorú, mélyen rovátkolt, csontos arca sötét maradt. Amikor szavainak végére ért, meghajolt.

Goya tudta, hogy a liberálisok köreiben kelete van a nagy szavaknak, tőle magától azonban távol állt minden, ami patetikus, így hát látogatójának körülményes mondatai zavarba hozták és csak bizonytalan választ adott. Aztán azonban valamivel élénkebben megjegyezte, hogy don Gaspar örömdetesesen egészségesnek és erősnek látszik.

– Hát igen – felelte zordan Jovellanos – ha némelyek azt hitték, hogy száműzetésemben elemészt a bánat és a borongás, akkor csalódtak. Én szeretem az én hegyeimet. Összevissza mászkáltam köztük, vadásztam, zavartalanul folytattam tanulmányaimat és, ahogy helyesen mondja, mindez nem ártott nekem.

– Azt mondják – szólt tiszteletteljesen Agustín – hogy ebben a nyugalmas idejében több jelentékeny könyvet is alkotott.

– Volt ráérő időm – felelte Jovellanos – és néhány eszmémet

papírra vetettem. Bölcséleti és államgazdasági tárgyokról szóló tanulmányok. Jó barátaim eléggé fontosnak tartották kézírataimat ahhoz, hogy kicsempésszék Hollandiába. De Madridba nyilván kevés jutott el belőlük, vagy semmi sem.

– Azt hiszem, téved, don Gaspar – mondta mosolyogva, rekedten és lelkesülten Agustín. – Van például egy kézirat, nem terjedelmes, de fontos. *Kenyér és bikacirkusz*, ez a címe. Szerzőjeként ugyan bizonyos don Cándido Nocedal szerepel, de aki olvasta valaha Jovellanosnak egy művét, az tudja, ki ez a Nocedal. Így csak egyvalaki ír Spanyolországban. – Jovellanos sovány, ráncos arca elpirult. Agustín azonban rajongva folytatta: – Az inkvizíció vadászott a könyve után és akit rajtakapott, hogy olvassa, az nem járt jól. De a madridiakat nem lehetett elijeszteni, újra és újra lemásolták a kéziratot, sokan kívülről is tudják. – És elkezdte idézni: – „Madridban több a templom és kápolna, mint a lakóház, több a pap és szerzetes, mint a laikus. Minden utcasarkon hamisított ereklyéket kínálnak és hazug csodákról adnak hírt. A vallás képtelen külsőségekből áll, a sok barát között kipusztult a barátság. A korhadt, széthulló, tudatlan, babonás Spanyolország minden zugában ott lóg egy bemocskolt madonnakép. Havonta elmegyünk gyónni, de a bűneinkhez ragaszkodunk minden napjainkban, a halálunkig. Nincs pogány, aki olyan barbár és gonosz volna, mint mi, spanyol keresztények. Az inkvizíció börtöneitől, attól félünk, de nem az utolsó ítélettől.”

– Don Cándido Nocedalnak igaza van – mondta somolyogva Jovellanos.

Francisco közben kedvetlenül és aggodalommal hallgatta a hangzatos mondatokat és haragudott Agustínra, amiért az ő fedele alatt mondja ki őket. Goya nem szerette az egyházat és az egyházi hatóságokat, de az ilyesféle vakmerő és istenkáromló beszéd veszedelmes volt: az ember nyakára hozhatta az inkvizíciót. Azonkívül az ilyen beszéd ki is hívja a végzetet. Goya fölneézett az atochai Szent Szűzre és keresztet vetett.

De festő lénye akaratlanul is megfigyelte közben a Jovellanoson végbemenő változást. Az államférfi kemény arca meglágyult, élvezte a helyzet humorát, hogy itt valaki szemébe idézi azokat a jó mondatokat, amiket ő idegen néven száműzetéséből Madridba csempésett. Goya látta, mi megy végbe Jovellanos megkérgesedett vonásai mögött, és most már tudta, hogyan fogja majd festeni: zord, bogaras erényességében is nagy embernek.

Jovellanos most szinte kényelmes jó érzéssel merült el politikai múltjának emlékeibe. Elmesélte, milyen ravasz kerülőket kellett tennie, hogy haladó intézkedéseit elfogadtassa. Például egyszer elrendelte, hogy nem szabad többé Madrid minden ürülékét egyszerre az utcára önteni. Erre az ellenfelei orvosi véleményeket szereztek, amelyek szerint Madrid ritka levegője veszedelmes betegségeket okoz, ha az ürülék kigőzölgése nem teszi sűrűbbé. Ő, Jovellanos, azonban megint más orvosi véleményezésekkel verte meg ellenfeleit: igaz, hogy Madrid levegője túl ritka, de kellőképpen megsűrítik füsttel és korommal azok az ipari vállalkozások, amiket ő hozott létre Madridban.

Don Gaspar barátságos hangulata azonban nemsokára elpárolgott, és egyre vadabb vádakba lovalta bele magát a mai rendszer ellen.

– Mi annak idején – így heveskedett – az adók csökkentésével javítottunk az alsóbb osztályok életmódján. Elértük, hogy legalább minden nyolcadik gyerek iskolába járhatott, és ha megjöttek az aranyhajóink Amerikából, még meg is takarítottunk valami keveset. A mostani rendszer megint mindent eltékozolt. Nem értették meg ezek az urak és hölgyek, hogy a forradalom egyik legfőbb oka Marie-Antoinette pazarlása volt. Sőt, csak még jobban tékoznak. Kegyeneket tartanak, meg angol és arab lovakat, ahelyett, hogy a hadsereget erősítsék. Mi előmozdítottuk a műveltséget és a jólétet, ezek tudatlanságot és nyomort vetnek, most aztán pusztulást és vereséget aratnak. Mialattunk sárga és piros volt a spanyol zászló, őaltuk arany és vér.

Francisco úgy érezte, Jovellanos torzít és túloz. A részletekben igaza lehet, de a gyűlölet meghamisítja az összképet a szemében, és ha Goyának most kellett volna őt lefestenie, sötét, szűkhomlokú rajongót csinált volna belőle, semmi egyebet. Emellett ez a Gaspar Jovellanos kétségkívül az ország legokosabb és legerényesebb emberei közé tartozik. Hiába, aki politikával foglalkozik, annak egyik vagy másik irányban túloznia kell. Goya örült, hogy neki semmi köze politikához.

Jovellanos egész idő alatt sötét pillantásokkal méregette don Manuel képét. Most fölemelte ujját és vádlóan mutatott rá a hercegre, aki féligkészen és gőgösen nézett le rá a vászonról.

– Ha ez az úr meg a hölgye – így dühöngött – nem volna olyan zabolátlan tékozló, akkor több pénz jutna iskolákra. De hát éppen

ezt nem akarják. Előmozdítják a tudatlanságot, hogy a nép ne ismerje föl, mi az oka szenvedéseinek. Hogyan lehetséges, hogy a szegény Franciaország győzedelmeskedik az egész világ ellen? Megmondom maguknak, uraim. Azért, mert a francia nép híve az értelemnek és az erénynek, és van nézete a világról. És van-e valamink nekünk, spanyoloknak? Igen, van egy királyunk, akinek nincs agyveleje, s egy királynőnk, akinek semmi más nem fontos, csak az altestének a gyönyörei, és egy miniszterelnökünk, aki egyetlen képesítési bizonyítványt hozott magával: a feszes combját.

Francisco felháborodott. IV. Károly nem túlságosan okos, azt el kell ismerni, és doña María Luisa szeszélyes és buja, de a király jóakarátú és a maga módján méltóságteljes, a királynő pedig pokolian okos és az eleven infánsok és infánsnők egész sorát ajándékozta az országnak. Ami pedig don Manuelt illeti, nagyon jól meg lehet vele férni, ha az ember nem ingerli. Ő, Francisco, mindenesetre boldog, hogy ezek a személyiségek a barátságukra méltatják. Meg volt róla győződve, hogy a királyoknak Isten kegyelme kölcsönzi hatalmukat, és ha Jovellanos igazán hiszi azt, amit itt világba beszél, akkor nem spanyol ember és hordja el magát Franciaországba, az istentelenek és lázadók hazájába.

De Goya uralkodott magán és csak annyit mondott:

– Nem igazságtalan egy kissé a herceg iránt, don Gaspar?

– Egy kissé? – kérdezte viszont Jovellanos. – Nagyon, remélem, nagyon. Nem is akarok igazságos lenni ez iránt a csirkefogó iránt. Hogy velem igazságtalan volt, ezt sok gaztette közül a legkevésbé írom a rovására. Nem lehet igazságosan politikát csinálni. Az erény nem azonos az igazságossággal. Az erény megköveteli, hogy olykor igazságtalanok legyünk.

Francisco még mindig szelíden, sőt végigízelve meghasonlott helyzetének egész iróniáját, megjegyezte:

– De végül is don Manuel mégiscsak igyekszik jóvátenni, amit maga ellen elkövetett. Miért is hívta volna vissza különben?

Jovellanos mérgesen rápillantott a féligkész arcképre és így felelt:

– Éjszakáim álmát rabolja el, hogy ennek az embernek hálával kell tartoznom.

De aztán így folytatta, azzal a hirtelen átlendüléssel, amelyért sokan szívesen elfelejtették Jovellanos lényének minden visszataszító keménységét és szöglezetességét:

– De ne beszéljünk erről, beszéljünk a művészetről, a maga mű-

vészetéről. Maga hálára kötelezett, don Francisco, és ha a művészete tére gondolok, szívesen érzem ezt a hálát. Azt hallom, maga most az ország legnagyobb portréfestői közé tartozik.

Don Gaspar arca, ha ilyesmiről beszélt, ragyogott és elbűvölően szeretetre méltó volt, Goya pedig szívből örült a szavainak.

De nem sokáig. Mert don Gaspar rögtön megint elviselhetetlen volt és ezt a magyarázatot fűzte előbbi szavaihoz:

– Sőt, azt mondják, egy és más, amit csinált, szinte utoléri Bayeu-t és Maellát.

Erre még Agustín is összereződött.

Jovellanos körüljárt a műteremben és megnézegette Goya képeit és tanulmányait, komolyan, lelkiismeretesen, hosszasan, némán.

– Köszönettel tartozom magának, don Francisco – mondta végül – éppen ezért tartozom nyíltsággal. Maga sokat tud, talán valóban épp olyan sokat, mint Bayeu és Maella, sőt talán többet is. De túlságosan sokat kísérletezik a nagy, hagyományos igazságokkal. Maga játszik a színnel, maga feloldja a vonalat. Ezzel elrontja a tehetségét. Vegye példaképül Jacques-Louis Davidot. Itt Madridban elkelne nekünk egy ilyen festő. Egy Jacques-Louis Davidot lángra gyújtana a harag az udvar romlottsága miatt. Az nem előkelő hölgyeket festene, hanem a fellegrázó Zeust.

„Vén bolond” – gondolta Francisco és eszébe jutott a közmondás: „Hol a harag tanyát üt, nincs helye az észnek.” Hangosan és a gúnyt nem is leplezve, így felelt:

– Fessek portrét magáról, don Gaspar?

Egy pillanatig úgy látszott, hogy Jovellanos rettenetes kitörésre készül. De megfékezte magát és csak ennyit válaszolt, majdnem kedvesen:

– Kár, hogy nem veszi komolyan a kifogásaimat, don Francisco, mert én komolyan veszem magát. A politika mellett semmi sem áll olyan közel a szívemhez, mint a művészet. A művészi tehetség a politikai szenvedéllyel egyesülve eljuthatna a legmagasabb csúcsra, ahová ember elérhet. Egy Jacques-Louis David nem kevesebbet használna ennek az országnak, mint egy Mirabeau.

Miután Jovellanos elment, Francisco előbb csak vállat vont, de aztán fölgerjedt benne a rosszkedv, hogy így némán végig kellett hallgatnia ennek az erénycsősznek tanáros ostobaságait.

– Ott kellett volna kuksolni hagyni a jól megérdemelt hegyeiben – tört ki belőle a vihar és Agustínhoz fordult. – Te vagy az oka.

Rám néztél azzal a buta, fanatikus, szemrehányó szemeddel, én pedig voltam olyan bolond, hogy igent mondjak. Most pedig, ki tudja, milyen sokáig, tűrnöm kell magam körül ezt a pedáns faszentet. Kiszárad az ember palettája, ha ránéz.

Agustín ezúttal nem hallgatott.

– Ne beszéljen összevissza – válaszolta mogorván és kihívóan.
– Persze, hogy sántít, amit don Gaspar magáról és Davidról mondott. De hogy a művészetet politikussá akarja tenni most, ma, Spanyolországban, abban igaza van, és ezt jegyezze föl magának.

Azt várta, hogy Goya kiabálni fog. De nem így történt. Hangját visszafogva, de mérgezett gúnnyal telítve, így felelt:

– És ezt olyasvalaki prédikálja nekem, akitől, ha éppen jó órában van, egy lósegg, annyi tán kitelik! A te lósegeidben talán politika van? Spanyolország Davidja! Hajmeresztő marhaság. Spanyolország Davidja, az te lehetsz, Don Agustín Esteve. Az még futja a tehetségedből.

Agustín azonban szikár, nagy koponyáját előreszegve, sötéten és konokul így szólt:

– Mondok magának valamit, don Francisco, mondok neked valamit, Francho, mondok neked valamit, udvari festő és akadémikus úr. Ezerszer is igaza van don Gasparnak, és ha mégúgy tekeregsz és ha mégannyi mérget okádsz is magadból. A te képeid sonkák, nem egyebek, don Francisco Goya, hiába minden tehetséged, és az én lósegeimben több értelem és politika van, mint a te előkelő dámaid buja pofáiban. És ameddig ilyen gyáván semleges maradsz és amíg nincs véleményed és nem is nyilvánítasz véleményt, addig az egész festészeted szart sem ér. – Rámutatott don Manuel képére.
– Merészelsz ránézni? Szégyen, igazán szégyen. *Qué vergüenza.* Összevissza mázolod már egy hete, és semmi se lesz belőle, nagyon jól tudod, hogy semmi se. Csodálatos színekkel, csodálatos egyenruhát csinálsz és csodálatos rendjeleket, és az arc üres és az egész üres. Szarva van ez, nem festve. És miért? Mert szépelegni akarsz a don Manuelodnak, mert ugyanolyan fából van faragva, mint te: gögös és hiú és szájalmasan el van foglalva azzal a kicsike reputációjával. Ezért nem mered őt olyannak festeni, amilyen. Félsz az igazságtól, az ő igazságától, meg a te igazságodtól. Szarházi vagy.

De most már elég volt. Goya, kerek, paraszti, oroszlánfejét előretolva nekiment Agustínnek, erős kezét ökölbefeszítve megállt előtte, egészen közel.

– Fogd be a szád, te szálnalmas pojáca! – parancsolt veszedelmes halksággal.

– Eszemben sincs – felelte Agustín. – Lekened és lemázolod azt a napi tíz órát és büszke vagy a szorgalmadra meg a sok száz képedre. Én pedig azt mondom neked, hogy lusta vagy és hanyag és vétkes és lompos. Minden elől kitérsz, gyáva vagy, nem érdemled meg a tehetségedet. Megcsináltad ezt a doña Lucíát és megtaláltad az új világításodat és az új levegődet. És mihez fogsz vele? Ahelyett, hogy összeszednéd magadat, ahelyett, hogy nekigyürkőznél az útnak, amíg mindörökre a tied nem lesz, rábízod magad a kezedre és belemázolsz durván a régi vacak rutinoddal.

– Befogod már a pofádat, te kutya! – mondta Goya olyan fenyegetően, hogy mindenki meghátrált volna. Nem úgy Agustín. Láttá, hogy Goya nehezen lélegzik, tudta, hogy barátja-ellensége dühében rögtön megszikett, fölemelte tehát a hangját.

– A te Manuelod – kiáltotta – az talán megelégszik ezzel a szárral. De mégicsak szar, hatásos szar, tehát dupla szar. És te ezt nagyon jól tudod. És miért vállalsz ilyen szálnalmas kudarcot? Mert büzlesz a lustaságtól. Mert nem akarod magadat összeszedni. Mert túl buja vagy ahhoz, hogy összeszedd magadat. Szégyen-nyalázat! Qué vergüenza. Mert egy asszonyra vársz, aki nem mond neked rögtön igent és aki valószínűleg nem éri meg, hogy várj rá.

„Qué vergüenza” – ez volt az utolsó szó, amit még Goya meghallott. Aztán elborította a düh sötétvörös felhője és betört a fülébe és az agyába, úgyhogy nem hallott egyebet.

– Ki innen! – bömbölte. – Menj a Jovellanosodhoz. Fesd le. Fesd le, ahogy a Davidod festette le Marat-t, fürdőben leölve! Ki innen, ha mondom! Ki innen! És örökre!

Amit Agustín felelt, azt Francisco már nem hallotta, csak azt látta, hogy mozog az ajka. Rá akarta vetni magát. De ekkor Agustín csakugyan elment. Sietve, időtlenül, szögletes léptekkel kiment a szobából.

*

*Bambán állt Francisco Goya
A féligkész Manuella
Egymagában. – Qué vergüenza
– Szólt magában, s még és újra:
– Qué vergüenza, qué vergüenza. –*

Aztán elszaladt, utána
A másiknak, ordibálva,
Mert hangjának harsogását
Fölmérni sehoggy se tudta:
Füle még használhatatlan
Volt. – Maradj hát – így kiáltott –
Maradj itt, te marha. Végig
Sem mondbattam. Hát ilyen vagy.
Te milyen goromba voltál
Hozzám, és ha visszavágok,
Megsértődöl rá, akár egy
Vénülő infánsnő-tanti.

Francisco Goya Spanyolország száztizenkilenc grandjának majdnem a feléről festett már portrét. Ismerte a gyöngéiket és emberi gyarlóságaikat, úgy mozgott köztük, mint hasonszőrűek között. Mégis most, úton Moncloába Alba hercegnőhöz, tele volt olyan félszegséggel, amihez hasonlót csak akkor érzett, amikor mint kisleának első ízben kellett megjelennie Fuendetodos gróf előtt, apjának mindenható földesura előtt.

Kinevette magát. Elvégre mitől fél és mit remél? Egy asszonyhoz utazik, aki határozottan bátorította – az nem lehetett hazugság. De akkor miért hallgatott ilyen sokáig?

A hercegnő nagyon el volt foglalva ezekben a hetekben, ez igaz. Goya sokat hallott róla, az egész város arról beszélt, mit tett, mit nem tett Alba hercegnő. Bárhol járt is Goya, mindig el lehetett rá készülvén, hogy a hercegnő neve elhangzik, és Goya ettől félt is, megpedett is érte.

Tudta, hogy ennek a névnek ugyanaz a hatása a majók és maják kocsmáiban, mint a grandok szalonjaiban. Szidták, gyalázták, a legvadabb dolgokat mesélték róla és ugyanakkor el voltak ragadtatva, hogy Spanyolország legvérengzőbb emberének, Alba marsallnak ükunokája ilyen tündöklően szép, ilyen gyermeteg, ilyen gőgös, ilyen játékosan szeszélyes. Egyik nap utcakölykökkel bocsátkozott beszélgetésbe a legközelebbi bikaviadalról, másik nap aztán, ha köszöntek neki, gőgösen elnézett mindenkinek a feje fölé. Egyik nap kihívóan fitogtatta vonzódását minden iránt, ami francia, másik nap aztán a spanyolnál is spanyolabban viselkedett, akárcsak egy igazi maja. És örökösen kereste a vizsályt a királynővel, az olasz nővel, az idegen nővel.

Mindent egybevetve, Cayetana de Alba semmiképpen sem volt kevésbé büszke és különcködő, mint a királynő, éppen olyan költségesek voltak a szeszélyei és sokkal erősebb sem igen volt nála. Mégis, ha Costillares, a toreádor, a királynőnek ajánlotta bikáját, akkor némaság fogadta. De ha Alba hercegnőnek ajánlotta, ujjongott az egész aréna.

Arcátlanság volt, hogy most, amikor az ország a háború miatt a legnagyobb nélkülözéseket vállalta magára, Alba hercegnő ezt az új kastélyt építtette. Vagy talán nem az a tékozlás, amivel Marie-Antoinette a maga Trianonját fölépíttette, nem az volt-e egyik oka, hogy a guillotine alá került? De doña Cayetana mosolyogva és elbizakodva, zabolátlan Alba-büszkeséggel ott folytatta Marie-Antoinette játékait, ahol a francia királynőnek abba kellett hagynia. És nem sokan tudták volna megmondani – így Francisco sem – csodálják-e ezért vagy gyűlölik. A madridiak mindig így jártak Alba hercegnővel. Mérgelődtek rajta. Kinevették. Szerették.

A palota kicsi volt. Cayetana csak legközelebbi barátait hívta meg és a grandok közül a legmagasabb rangúakat. Francisco büszke volt és örült, hogy a hercegnő őt is ezek közé számította. De Alba hercegnő kiszámíthatatlan volt, mint a jövő év időjárása: talán már nem is tud róla, hogy őt is meghívta. Hogyan fogadja majd? Mit ad értésére a legyezővel? És Goyának nevezi-e majd vagy don Franciscónak vagy egyszerűen Franciscónak?

A kocsi elérte Buenavista rácsos kapuját és ráhajtott a feljáróra. Herrera *estilo desornamentado*-jában zárkóztottan, mindent, ami oda nem tartozott, kirekesztve, végtelen göggel állt a homlokzat. A szárnyaskapu kinyílt, nemes ívben emelkedett magasba a belső lépcső, és felülről, a lépcső torkolatától nagyszerűen és büszkén nézett el a vendégek feje fölött a hercegnő egy korai ősenek arcképe. Goya nem tudott védekezni ellene, hogy szorongás ne fogja el az Alba-névtől, Spanyolország legelőkelőbb nevétől, mely régibb, híresebb, fenségesebb volt a Bourbonok nevéénél. Így haladt fölfelé udvari öltözetben, de belül parasztian, az udvarmester vezetésével a nagy lépcsőn, a szolgák kettős sora között. Előtte halkan és fontoskodva, szájról szájra suttogva szállt a neve: „señor de Goya, a király festője”, míg fönt az ajtónálló hangosan jelentette:

– Señor de Goya, a király festője.

Ez a lépcsőn fölfelé haladó señor de Goya minden félszégében és méltóságában is meglepetten vette észre, hogy a kis kastély belseje vakmerő, csúfondáros ellentétben áll klasszikusan szigorú építési módjával. Itt minden a legderűsebb luxus volt, az a fajta, amelyet egy emberöltővel azelőtt teremtetett meg a francia udvar, XV. Lajos és Madame Dubarry udvara. Talán azt akarta megmutatni a palota tulajdonosnője, hogy ő mind a kettő egyben: Spanyolor-

szág legbüszkébb és legsötétebb nevének hordozója és a megdöntött francia arisztokrácia gáláns életbölcességének híve?

Palotája falaira azonban Alba hercegnő egészen más képeket akasztott, mint amilyenek a francia nemesek hasonló kastélyait díszítették: nem Boucher- vagy Watteau-képeket, és semmit, ami megfelelt volna Goya vagy a sógora, Bayeu gobelinjeinek. Hanem itt csak a régi, nagy spanyol mesterek képei lógtak, egy sötét, kegyetlen grand-portré Velázquez kezéből, Riberának egy zord szentje, Zurbaránnak csak egy fanatikusan komor szerzetese.

Ezek alatt a festmények alatt ültek a vendégek – nem voltak sokan. A tizenkét, egészen nagy úr közül, akinek megvolt az a kiváltsága, hogy a király jelenlétében fején tarthatta kalapját, öten itt voltak a hölgyekkel. Itt volt Goya örökös adósa is, Monsieur de Havré, Franciaország királyi fiúcskájának és régensének követé, reprezentálóan, kissé kopottan és kihívóan ült itt, mellette csinos, vékony, tizenhat éves lánya, Geneviève. De itt volt az abbé is, don Diego. Itt volt továbbá egy szőke, tekintélyes úr, arca erőteljes vonású, de nyugodt, és Goya, még mielőtt bemutatták neki, már tudta: ez Peral doktor, a gyűlölt orvos, a szőrvakaró.

De ki az, aki még felbukkant a vendégek között, méltóságteljesen, sötéten, erényesen, eleven tagadása mindannak a finomkodón cirádás limlomnak, ami a palotát megtöltötte? Úgy van, ő volt az, don Gaspar Jovellanos, az egyház és a trón ellenzéke, akit nem szívesen hívtak vissza, akinek a király még nem engedélyezte, hogy hálából az új kegyért, kezét csókoljon neki. Példátlan vakmerőség volt, hogy doña Cayetana meghívta őt, ma, amikor a katolikus fellegeket ide várták. Az egybegyűlt urak és hölgyek nem is tudták igazán, hogyan viselkedjenek don Gasparral. Udvariassan és hűvösen köszöntötték, és kerülték a vele való beszélgetést. Úgy látszott, hogy ez neki éppen kedvére van. Úgyének győzelme volt, hogy az ország legelőkelőbb főúri hölgye ilyen alkalommal meghívta magához, egyébként pedig nem volt neki fontos, hogy a főnemesi csürhével közösködjék. Magányosan és dacosan ült egy aranyozott székecskén, és Goyának az volt az érzése, hogy a kis bútordarabnak össze kell törnie ennyi méltóság alatt.

Alba herceg és anyja, marquesa de Villabranca, üdvözölte a vendégeket. A herceg élénkebb volt, mint egyébként.

– Kis meglepetésben lesz része, kedvesem – mondta Goyának.

Az abbé erre felvilágosította Goyát, hogy a hercegnő a buena-

vistai színháztermet kamarazenével akarja felavatni, és maga a herceg is játszik majd. Goyát ez nem nagyon érdekelte. Ideges volt, nélkülözte a vendéglátó háziasszonyt, különös, hogy nincs itt, vendégeit fogadni. Az abbé erre is tudott magyarázatot. A ház megnezésével kénytelen-kelletlen, várnia kell, míg őfelségeik megérkeznek. Doña Cayetana azonban nem akar várni még a királyi párra sem. Így hát jó hírszolgálatot állított fel és a terembe csak közvetlenül őfelségeik előtt, őfelségeikkel egyidejűleg lép majd be.

Már meg is jelent. Francisco sokszor kiadta magának a parancsot, hogy nyugodtan maradjon, ha megpillantja a hercegnőt, de ugyanaz történt vele, ami akkor, amikor az emelvényen meglátta. Minden egyéb, a vendégek, az arany firlefanc, a képek, a tükrök, a csillárok, minden elsüllyedt, és csak ez az asszony volt itt egyedül. Rendkívülien, kihívóan egyszerű volt. Ruhája fehér és dísztelen, úgy, ahogyan most nyilván a köztársaság hölgyei viselhetik Párizsban: a széles szalaggal átfogott keskeny deréktól bőven, sápadt aranszegélyben végződve omlott a földre. Csuklója körül sima, arany karperecet viselt, egyébként nem volt rajta ékszer. Hajának sűrű, fekete tömege rakoncátlan fürtökben borult meztelen vállára.

Goya rámeredt. Tekintet nélkül a többiekre, akiknek előtte volt joga köszönteni a hercegnőt, oda akart tolazkodni hozzá. De ekkor, pontosan terv szerint, a lépcsőházból egyre erősödve hangzott a kiáltás:

– Ókatolikus felségeik!

A jelenlevők sorfalat alkottak, és Cayetana elébe ment az érkezőknek.

Az Alba-ház udvarnagya botját magasba lökve, utolszor hirdette:

– Ókatolikus felségeik és őfensége, az alcudiai herceg.

És már jöttek is. A király, a tekintélyes megjelenésű, hasas, teret betöltő IV. Károly, a negyvenhat éves úr, ezüsttel hímzett, piros frakkot viselt, rajta hatalmas rendszalagot és az aranygyapjas rendet; hóna alatt háromszögű kalap, kezében bot, és vörös, nyájas, tokás arca, a nagy, húsos orral, a buja szájjal és a kissé hátrafelé ívelő s kopaszodó fejtetővel együtt igyekezett imponálóan hatni. Mellette, fél lépéssel mögötte, széles, abroncsos szoknyájával, az egész szárnyasajtót betöltve, ékszerekkel elborítva, akárcsak egy szentnek a szobra, kezében hatalmas legyezővel megjelent parmai doña María Luisa, a királynő, óriási kalaptollai himbálózva majdnem súrolták az ajtó magas boltozatát. Mögöttük pedig don Ma-

nuel, szép, kissé elnehezedett arcán szokott, könnyedén blazírt mosolyával.

Cayetana udvari bókkaal térdet hajtott s előbb a király kezét csókolta meg, aztán doña María Luisáét. A királynő alig tudta elképzelését leplezni és kicsi, éles, fekete szemével mustrálta azt a kihívóan egyszerű ruhát, melyben a gőgös Alba hercegnő a katolikus felségeket fogadni merészelte.

A királyi pár *cercle*-t tartott. Ott állt, mintha csak idetartoznék, Gaspar Jovellanos, a lázadó. A kissé lassú felfogású király nem ismerte meg azonnal. Aztán torkát köszörülve megjegyezte:

– Rég nem láttuk egymást. Hát hogy van mindig? Az arcszíne remek.

Doña María Luisa viszont egy pillanatra nem tudta eltitkolni kínos meglepetését, aztán azonban azt mondta magában, hogyha már ezt az embert visszahívták, legalább használják föl a pénzügyi tudását. Így hát kegyesen eltűrte a lázadó kézcsókját.

– Ezekben a nehéz időkben, señor – mondta a királynő – a mi szegény országunknak szüksége van mindenki szolgálatára, bárki is legyen. Így hát a király meg én elhatároztuk, hogy önnek is adunk alkalmat, hogy kifejttesse képességeit.

Hangosan beszélt, egyáltalában nem kellemetlen hangján, úgyhogy mindenki megcsodálhatta azt a kétértelmű nyájasságot, melylyel a nehéz helyzetből kivágta magát.

– Köszönöm, felséges asszony – válaszolta Jovellanos, és ő is a maga gyakorlott, szónoki hangját vetette latba, úgyhogy a teremben mindent meg lehetett hallani. – Remélem azonban, hogy az alatt a hosszú idő alatt, míg pihenésre kényszerültem, nem rozsdásodtak be a képességeim.

„Mindezért fizetni fogsz” – villant át María Luisán, de Alba hercegnőre gondolt.

Végignézték a házat.

– Nagyon csinos, nagyon kedélyes – dicsérte don Carlos.

A királynő azonban irigyen és a műértő arckifejezésével nézegette a bájosan derűs berendezés pompás részleteit. Rámutatott a régi spanyol festők mesterműveire, amelyek különös hidegséggel és nagysággal tekintettek le azokra a kedves, semmitmondó csecsebecskékre, melyek körülvették őket.

– Furcsa dolgokat akasztott ki a falaira, drágám – vélte a királynő. – Én dideregnék ezek alatt a képek alatt.

A színházteremben még a hűvös, zárkózott grandok is elragadtattott kiáltásokba törtek ki. Pompázatosan és mégis izlésesen csillogott a kék és aranyos terem a számtalan gyertya fényében. A legnemesebb anyagból készült páholyok és székek gyöngéden és ugyanakkor szertartásosan hívogatták a nézőket. Az erkélyt fenntartó oszlopok pedig ódon címerállatokban végződtek, jelezve, hogy az ember olyan hölgynek a vendége, aki Spanyolország hét grandjának a címeit egyesíti.

És most érkezett el az a pillanat, amelynek Alba herceg már hetekkel előre örült. A ház udvarmestere felkérte a hölgyeket és urakat, foglaljanak helyet. A színpadon pedig megjelent a herceg, sógornője, doña María Tomasa, és a kis Geneviève, Monsieur de Havré lánya. A herceg sógornője, fekete hajú, szép alakú hölgy, vaskosnak hatott Geneviève és a herceg mellett, pedig a színpadon a három hangszer közül ő játszott a légkisebben, a violán. Geneviève viszont vékonyan, bájosan, testben is, ruhában is kissé szegényesen ült nagy gordonkája előtt. Maga a herceg olyan hangszeren játszott, melyet mostanában egyre ritkábban lehetett látni és hallani: barytonon, úgynevezett *viola di bordoné*-n, egy sokhúrú, nem túlságosan nagy, szívrehatóan kemény és ugyanakkor lágy, mélyzengésű térdhegedűn. A trió tagjai hangoltak, aztán bólintottak egymásnak és belekezdtek Haydn egy divertimentójába. Doña María Tomasa nyugodtan és biztos kézzel játszott violáján, Geneviève nagyra nyílt szemmel buzgón és félénken dolgozott hatalmas gordonkáján. Az egyébként annyira hűvös és szórakozott herceg azonban meglevenedett játék közben, a húrokat szorító és tépő ujjai önálló lényekké váltak s külön életet folytattak, a szép, mélabús szem tündökölt, az egész, egyébként annyira megfékezett test feloldódott, előre és hátra lendült, miközben a herceg feltárta a hangszer rejtett lényét. Az öreg marquesa de Villabranca megindultan és elragadtatva nézett kedves fiára. – Hát nem művész az én Josém? – kérdezte a mellette ülő Goyát. Goya azonban csak fél szemmel nézett, fél füllel hallgatott. Egy szót sem váltott még Cayetanával, azt sem tudta, meglátta-e őt a hercegnő.

A vendégeknek tetszett a zene, és őszinte volt a dicséret, mellyel a mosolygó és kimerült Alba herceget elhalmozták. Carlos király is elfelejtette, hogy don José lázadó módon, átlátszó, ízetlen ürügyekkel több ízben is visszautasította, amikor ő, a király, felszólította, játsszék vele együtt a kvartettjében. A király valami kegye-

set készült hát mondani a hercegnek. Az uralkodó telten és esetenül állt vézna első grandja előtt.

– Maga igazi művész, don José – jelentette ki. – Ez voltaképpen nem is illik egy úrhoz, akinek olyan jelentékeny rangja van, mint magának. De meg kell vallanom az igazat: az én szerény hegedűm nem versenyezhet a maga barytonjával.

Alba hercegnő kijelentette, hogy az ő színpada a műkedvelőké, akar-e hát valaki a vendégei közül közreműködni. A királynő odavetve, mégis úgy, hogy mindenki meghallhatta, megkérdezte:

– Ugyan hát, don Manuel! Maga nem akarja előadni valamelyik románcát, vagy seguidilla boleráját?

Don Manuel egészen rövid ideig tétovázott, majd hódolatteljesen azt felelte, attól fél, hogy ilyen kifinomult környezetben és ilyen remek teljesítmény után az ő szegényes művészete nem helyénvaló.

Most azonban doña María már nem engedett.

– Miért negédeskedik, don Manuel? – kezdte rábeszélni, és most már nem a királynő volt, aki kért, hanem az asszony, aki ismerősei előtt szeretné bemutatni szeretőjének sokféle tehetségét. Don Manuel azonban – talán Pepára gondolt – nem volt abban a hangulatban, hogy mutatványul szolgáljon.

– Kérem, higgyen nekem, Madame – felelte – nem jó most a hangom, és nem fogok énekelni.

Ez nagyon éles volt. Így nem válaszolhatott egy grand a királynőjének, de még egy cortejo sem a hölgyének, legalábbis nem mások jelenlétében. Rövid, elfogódott hallgatás állt be. De Alba hercegnőben volt annyi tapintat, hogy csak néhány pillanatig élvezze a királynő vereségét, aztán kedvesen asztalhoz hívta vendégeit.

Goya az alsóbbrendű nemesség asztalánál ült Jovellanossal és az abbéval együtt. Ez aligha is lehetett volna másképpen. Goya mégis bosszús volt, keveset beszélt, sokat evett. Még mindig nem beszélt a hercegnővel. Vacsora után – a herceg azonnal visszavonult – Francisco egyedül gubbasztott egy sarokban. Már nem volt mérges: bágyadt csalódás vett rajta erőt.

– Maga egyenesen kerül engem, don Francisco – hallott meg egy kemény hangot, de ez a hang mélyebben érintette, mint az osztrák mester zenéje. – Először hetekig nem mutatkozik – folytatta a hercegnő – aztán meg egyszerűen kitér előlem.

Goya rámeredt gátlástalanul, éppúgy, mint annak idején, a her-

cegnő pedig barátságosan nézett rá, semmiképpen sem úgy, mint annak idején. A legyezőjével játszott, nem Goya legyezője volt ugyan, de ennek a legyezőnek legalább kellemes mondanivalója volt.

– Üljön le mellém – parancsolta a hercegnő. – Nem sok időm volt ezekben a legutóbbi hetekben – mondta – elfoglalt ennek a villának az építése. A legközelebbi jövőben sem lesz sok időm, mert az Escorialba kell mennem az udvarral. De amint visszatérek, meg kell végre festenie az arcképemet az új módszerével. Mindenki a maga új portréiról áradozik.

Goya hallgatta, meghajolt, néma maradt.

– Egy szót sem szólt a házamról – folytatta Alba hercegnő. – Maga nem udvarias ember. És hogy tetszik magának az én kis színházam? Persze, sehogy se tetszik. Magának az olyan színpad tetszik, ahol nyers, férfias dolgokat adnak elő, és nagykeblű, nagyhangú asszonyok lépnek föl. Nekem is tetszik az ilyesmi, néha-néha. De az én színpadomon mást szeretnék játszani, az is nagyon merész lesz természetesen, de ugyanakkor gyöngéd és elegáns. Mi a véleménye például Calderon darabjáról: *Jaj annak, aki a szerelemmel játszik?* Vagy jobbnak találná a *Gómez Arias kedvesét*?

Francisco elvesztette hallását, szeme káprázott. *Gómez Arias kedvese* tarka, édes, vad komédia volt és arról szólt, hogy egy férfi bolondul beleszeret egy lányba, elcsábítja, de rögtön betelik vele és eladja a móroknek. Franciscónak elállt a szívverése. Alba hercegnő tehát ismeri már az ő esetét don Manuella és Pepával. A hercegnő kigúnyolja őt. Goya dadogott valamit, felállt, szögletesen meghajolt és elment a hercegnő mellől.

Dühöngött. Elismételte magában, amit a hercegnő mondott. Véggig gondolta. Fontolgatta. Gómez gazember volt, igaz, de formátumos gazember, olyan gazember, akire csak úgy szállnak a nők. Amit Alba hercegnő mondott neki, csak azt igazolja, hogy van reménye. De nem tűri, hogy így bánjanak vele, nem kisfiú ő, akivel játszani lehet.

Most don Manuel ült Goya mellé, megszólította s bizalmas beszélgetésbe kezdett, férfibeszédbe. Kitért arra a tréfára, amit a királynővel szemben megengedett magának, méghozzá Alba hercegnő házában.

– Nem tűrök beleszólást – magyarázta – senkitől. Akkor éneklek, ha én akarok. Olyan embereknek éneklek, akik megérteneek engem, nem pedig ezeknek a grandoknak. Hiszen én magam is

grand vagyok, de hát micsoda társaság ez! Mi mind a ketten könnyen tüzet fogunk, Francisco, maga is, meg én is, de sokat talál-e az itteni nők közül, akit az ágyába kívánna? Én ötöt sem. Hiszen ez a kis Geneviève egészen helyes, de gyerek még, és ahhoz még nem vagyok eléggé öreg, hogy gyerekek szerezzenek nekem mulatságot. Egyébként megvagyok a mi kedves háziasszonyunk nélkül is. Ennekem 'bizony túl bonyolult, túl szeszélyes, túlságosan önhitt. Azt kívánja, hogy hetekig, hónapokig udvaroljanak neki. Ez nem don Manuelnak való. Én nem szeretem a hosszú nyitányokat, az a kedvemre való, ha rögtön felgördül a függöny.

Goya tompa, keserű helyesléssel hallgatta. Don Manuelnak igaza van: ez az asszony nem más, csak egy játszadozó, gőgös baba. Neki elege van belőle, kitépi a szívéből. Amíg őfelségeik itt vannak, addig nyilván neki is maradnia kell. De a távozásuk után rögtön megy ő is, és örökre elsüllyed majd mögötte Alba hercegnő, meg a Buenavista-kastély is, ami éppen olyan bolond, mint ő maga.

Egyelőre csatlakozott egy csoporthoz a trióban szereplő két hölgy körül. Zenéről beszéltek, és Peral doktor, az orvos, nyugodt, nem hangos, de messze elhangzó hangján szakértően kitért a barytonra – erre a hangszerre, mely, sajnos, egyre jobban kikopik a divatból – és señor José Haydnra, az osztrák komponistára, aki igen sokat írt erre a hangszerre.

– Hallja-e, doktor – csendült fel doña Cayetana hangja – voltaképpen van-e olyasmi, amiben maga nem jártas?

Alba hercegnő kissé kemény hangja enyhén gúnyoros volt, de Goya kihallotta belőle a gyöngédséget, a kapcsolatot az orvossal, s ez őrijítette. Minden átmenet nélkül, kierőszakolt nyugalommal, elmesélt egy anekdotát arról, hogy egy ismerős úrfi egy egyszerű recepttel minden szalonban kivívta magának a legnagyobb tudományosság dicsfényét. Ez az úrfi mindössze három tudós adatot ismer, de ért hozzá, hogy ezeket mindenütt felhasználja. Idéz egy mondatot Szent Jeromos művéből, aztán alkalomadtán elmeséli, hogy Vergilius könnyes, babonás hőst csinált a maga Aeneasából, csak hogy hízelegjen Augustus császárnak, akiben megvoltak ugyanezek a tulajdonságok. Aztán a teve különleges vérösszetételéről beszél. E három adat okos felhasználásával ez a szóban forgó úrfi a legnagyobb tudományosság hírébe jutott.

Kurta, csodálkozó hallgatás követte szavait. Peral doktor egykedvű hangján félhangosan megkérdezte az abbétól:

– Ki ez a kövér úr? – aztán egy kis kedélyes sóhajjal megjegyezte: – Az udvari festő úrnak igaza van: minden emberi tudás csak töredékes. Az én fakultásomban például a legnagyobb tudós is csak kevés dolgot tud bizonyossággal. Alig négy-ötszáz olyan tény van, amelyhez nem fűződhet kétely. De amit egy komoly medikus nem tud és egyelőre nem is tudhat, mindazzal egész könyvtárakat lehetne megtölteni.

Az orvos minden ráartóság nélkül beszélt, azzal a nyájas fölény-nyel, ahogyan a szakértő könnyűszerrel leráz magáról egy bárdolatlan laikust.

Alba hercegnőt mulattatta, hogy a festő olyan hevesen támadja meg az ő barátait. Meg akarta mutatni Goyának, milyen hatalmas van a férfiakon. Minden átmenet nélkül, kedvesen az alcudiai herceghez fordult.

– Meg tudtam érteni, don Manuel – mondta – amikor az imént az én kis színházamban nem volt hajlandó énekelni. De itt nincs semmiféle igényes színpad, itt fesztelenül vagyunk együtt. Énekeljen nekünk most egy dalt, don Manuel, szerezze meg nekünk ezt az örömet. Mindnyájan olyan sokat hallottunk már a maga hangjáról.

Miközben a többiek feszülten és kissé zavartan néztek don Manuelra, don Carlos megjegyezte:

– Kitűnő ötlet. Most lesz csak igazán kedélyes.

Don Manuel egy pillanatig tétovázott: nem volt eszéyes dolog a királynőt tovább ingerelni. De ha meg kitér, nem vall-e szégyent mindezek az urak és hölgyek előtt? Márpedig ő nem papucshős. A dolog hízelgett neki, kegyesen mosolygott, meghajolt Alba hercegnő előtt, pózba vágta magát. Torkát köszörülte. Énekelt.

Doña María Luisa kicsi, fekete szeme haragosan nézett, de a királynő méltósággal viselte el ezt a második megaláztatást is vetélytársnője házában. Ott ült széles, ékszerekkel telehintett szoknyájában, előkelő tartással, hegyes állát felszegte, óriási legyezőjét lassan mozgatta. Ajka barátságosan mosolygott.

Goya gyakran festette María Luisát, alaposan ismerte mohó életkedvtől, kéjtől és kielégületlen vágyakozástól feldúlt arcának minden ráncocskáját. Szép sohasem volt. De ameddig fiatal volt, annyi vad, zabolátlan élet sugárzott belőle, hogy nagyon is képes volt férfiakat vonzani. Testének felépítése is szép volt; most persze a sok szülés meglottyasztotta alakját, és csak a szép karja maradt meg

romlatlanul. Goyának kesernyés mulatságot és némi meghatottságot okozott, ahogyan a minden pompával ékes királynő egész büszkeségében is szánalmasan ült ott a virágzó Alba hercegnő és kincses egyszerűsége előtt. Az öregedő María Luisának élesebb esze volt és korlátlan hatalma, de a másik nő szívszorítóan szép volt. Mind a két nő gonosz volt, boszorkányos, és csak az volt a kérdés, hogy a két boszorkány közül melyik a veszedelmesebb, a szép vagy a csúnya? Milyen fölösleges, milyen buta és kegyetlen dolog, hogy Alba hercegnő másodszor is megalázta vetélytársnőjét. Nem tesz jót neki, Goyának, ha tovább is nézi ezt az asszonyt. Sötét elszántsággal tizedszer is megparancsolta magának, hogy ő is menjen, amint a király elment.

De azt is tudta: maradni fog. Tudta, hogy ez a szép, gonosz asszony életének legnagyobb megkísértése és legmélyebb veszedelme lett, olyasmi, ami csak egyszer van és amivel soha többé nem találkozhatnak, a legmagasabb gyönyör és a legmagasabb fájdalom forrása. Őt azonban Goyának hívják, és nem fog kitérni az útjából ennek az egyszeri valaminek.

Don Manuel ezúttal csak három dalt énekelt. Alighogy a harmadiknak a végére ért, a királynő megszólalt:

– Maga holnap kora hajnalban vadászatra készül, Carlos, azt hiszem, indulnunk kellene.

A király azonban kigombolta pompás mellényét, alatta láthatóvá vált egy másik, egyszerű mellény, több óralánccal. A király kihúzott két órát, megnézte, füléhez emelte, összehasonlította őket: szerette az órákat és a pontosságot.

– Még csak tíz óra tizenkettő – állapította meg. Eltette az órákat, begombolkozott, egész székét betöltve, resten, nagy hústömeggel, emésztve, kényelmesen üldögélt. – Egy kurta félórát – jegyezte meg – maradhatnánk még. Olyan kedélyes ez az este.

A király kijelentése kapóra jött végszó volt don Diegónak, az abbénak. Teljes szívvel ellenezte a háborút, és tudta, hogy don Manuel és a királynő békét akar kötni, de mindeddig óvatosan húzódoztak attól, hogy ilyesféle hangulatnak kifejezést adjanak. Most arra számított az okos abbé, hogy a temperamentumos doña María Luisa, akit ingerel női mivoltában szenvedett veresége, boldogan fogadja majd az alkalmat, hogy államvezetői tehetségét megmutassa, és olyan területen ragyogjon, ahová vetélytársnője nem tudja követni. Megragadta hát az alkalmat és így szólt:

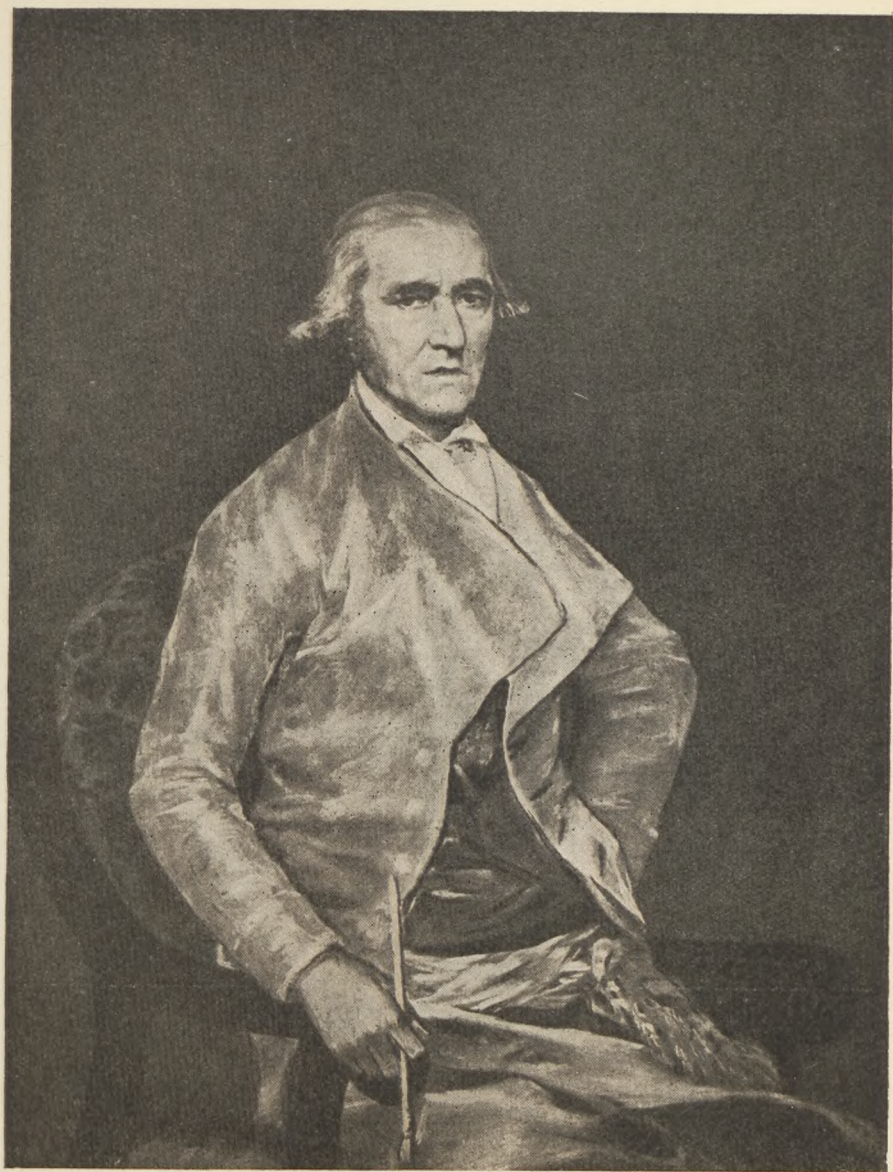
– Felsőged kegyeskedett megdicsérni a mai nap fölött lebegő derűs hangulatot, a „kedélyességet”, ahogyan felsőgednek magát ki-fejezni méltóztatott. De mindenütt, ahol ma spanyolok összejön-nek, legyenek magas vagy alacsony rangúak, ilyen fellélegzést vehet észre, Sire, mert mindenki érzi, hogy, hála felsőged uralkodói böl-csességének, ez a nehéz háború vége felé közeledik.

Don Carlos csodálkozva nézett a nehézkes, esetlen úrra, aki mégis olyan elegánsan viselte fekete papi köntösét. Micsoda furcsa bogár ez? Udvaronc vagy pap? Azt meg éppen nem tudta a király, mihez kezdjen azokkal a különös mondatokkal, amik ennek az úrnak a szájából elhangzottak. Doña María Luisa azonban, pontosan úgy, ahogyan az abbé szándékozta, annál inkább bekapta a horgot és felhasználta az alkalmat, hogy ha nem is mint asszony, legalább mint királynő tündököljön. Eljátszotta az ország jóságos anyjának a szerepét, aki előnyben részesíti a tűrhető békét a háború tisztességes, de túl sok aranyba és vérbe kerülő folytatásával szemben.

– Amit most mondott, abbé úr – jelentette ki szépen zengő hangján – elégtétellel tölt el bennünket. A király meg én mindenki másnál tovább és tüzesebben védelmeztük a monarchia szent alap-elveit, a lázadó franciák ellen. Könyörögtünk szövetségeseinknek és fenyegettük őket, s azt hittük, rá tudjuk szorítani őket arra a köte-lességükre, hogy Franciaországot visszanyerjük Istentől rendelt urá-nak uralma alá. De sajnos, a velünk szövetséges fejedelmek és népek nem olyan áldozatkészek, mint mi vagyunk és a mi spanyol-jaink. Ők hajlandók a francia köztársaságot elismerni, akár velünk, akár nélkülünk. Ha meg mi egymagunkban kitartunk, számítanunk kell arra, hogy egy másik, tengeri hatalmunkra irigy, mohó nemzet ránk támad, miközben mi határainkon élet-halál küzdelembe bo-nyolódunk. A király meg én tehát arra a következtetésre jutottunk, hogy becsületünknek és nemzetünk becsületének eleget tettünk s Isten és a világ előtt jogunk van rá, hogy népeinknek visszaadjuk a békét. Becsületes béke lesz.

Így beszélt a páрмаi és Bourbon-házból való María Luisa. Nem állt fel, széles szoknyájában, ékszereivel és tollaival úgy trónolt, akár egy bálvány. Őseinek arcképeiről elleste a királyi tartást, jó, gyakorlott hangja volt, és enyhe, olasz kiejtése csak fokozta az ün-nepélyes távolságot közte és hallgatói között.

Szavaira kétségbeesés fogta el a szegény Monsieur de Havrét, Franciaország királyi fiúcskájának és régensének követét. Örült en-

DON FRANCISCO BAYEU
(Madrid, Prado)

nek az estének. Elégtételül szolgált neki, hogy Alba hercegnő meghívta őt, és szegény, szép és annyira tehetséges kislánya közreműködhetett a divertimentóban. De Geneviève kurta szereplése a színpadon az egyetlen fényes pont volt ennek az estének a sötétjében. Előbb meg kellett látnia a ravasz abbé arcát, ezt a kövér kígyót, aki mérget fecskendett az ő királya-ura ellen, aztán meg éppen Jovellanos gyűlölt ábrázatát, az ő rebellisét, akinek fejét inkább a hóhér mutatta volna be a katolikus felségeknek, mint Alba hercegnő. Nem is beszélve egy másik látványról, a pimasz festőről, aki bugris módon, újra meg újra pénzért zaklatja őt, ahelyett, hogy boldog volna, amiért az a megtiszteltetés érte, hogy Franciaország kicsiny, megható, felséges urának követét a vásznon megörökítheti. És most érte a legrettenetesebb csapás. Saját fülével kellett hallania, hogy ennek az országnak királynője, grandjainak jelenlétében, póre, szégyentelen szavakkal elárulja a monarchia alapelvét, amelynek pedig ő volt első képviselője. Neki pedig itt kell ülnie, nyugodtan, megőrizve tartását, nem szabad a karjára borulni és üvölteni. Ő, bár ott maradt volna a lázadó Párizsban s bár halt volna meg királyával együtt a guillotine éle alatt.

Annál nagyobb volt az abbé és Jovellanos öröme. Az abbé büszke volt rá, hogy ügyes lélekismerettel megragadta a kellő pillanatot. Alapjában véve ő volt az egyetlen államférfi a Pireneusokon innen. Diadalérzetét csak kevéssé csökkentette, hogy a történelem valószínűleg sohasem jegyzi majd fel az ő érdemét a haladás szolgálatában. Ami Jovellanost illeti, ő természetesen tudta, hogy nem az országa jólétének gondja indította ezt a María Luisát, ezt a Messalinát, ezt a koronás szajhát, hogy békeszándékát kinyilvánítsa, hanem csak az a félelem, hogy neki és ágyastársának, az emelkedő hadiköltségek mellett, nem lesz elég aranya féktelen tékozlási szenvedélyük kielégítésére. De bármi volt is az oka, mindenki számára érthetően kijelentette azt a hajlandóságát, hogy véget vet a háborúnak. Eljön majd a béke és az a kor, melyben olyan ember, akit eltölt a jóért való buzgóság, hasznos reformokat vihet keresztül népének érdekében.

A legtöbb vendéget doña María Luisa kinyilatkoztatása, ha nem is váratlanul, mégis meglepetésként érte. A korona elhatározását nem tartották dicsőségnek, de józannak igen. Megelégedésükre szolgált, hogy a háború véget ér: folytatása mindenkinek anyagi korlátozásokat jelentett. Azt is el kellett ismerni, hogy a királynő nem

túlságosan dicsteljes döntését okosan és méltóságteljesen tudta előadni.

Doña María Luisa tehát tetszett a grandjainak. De nem tetszett doña Cayetana de Albának. A hercegnő nem akarta elszenvedni, hogy ezé az asszonyé, a vetélytársnőjéé legyen az utolsó, büszke, nagy szó, méghozzá az ő új házában. Válaszolt, ellentmondott.

– Bizonyos – mondta – hogy sok spanyol csodálja majd a királyi döntés bölcsességét. Én magam azonban, és velem együtt valószínűleg sok más spanyol is, ugyanakkor mélységes bánatot érzünk, amiért békekötésre gondolunk, miközben még ellenséges seregek állnak a mi földünkön. Emlékszem még, ahogyan a legszegényebbek is utolsó fillérüket odaadták a fegyverkezésre; emlékszem még, ahogyan a nép hadba vonult, dalolva, táncolva, dob-bantva, lelkesedve. Én biztosan nagyon ostoba fiatalasszony vagyok, de nem tehetek róla, én mindez után a lelkesedés után, ezt a véget kissé, hogy is mondjam csak, kissé túl józannak érzem.

Felállt. Fehéren és karcsún, magasrendű egyszerűségében állt ott a királynő terpeszkedő pompája előtt.

A szegény francia követnek, Monsieur de Havrének repesett a szíve. Van még hang Spanyolországban, mely azért csendül fel, ami szent, ami nemes, még vannak ebben az országban, akik a királyságot védik a lázadások, az istentelenség ellen. Meghatottan nézte ezt az ibériai Orleáns-i Szűzet, és gyöngéden simogatta Geneviève-je kezét.

A többiek sem tudtak ellenállni Cayetana hatásának. Persze, hogy a királynőnek igaza van, és ami Alba hercegnőből kitört, az romantika, tündöklő, hősies ostobaság. De milyen szép ez a nő és milyen merész! Van-e még valaki Spanyolországban, akár férfi, akár nő, aki merésznél a katolikus királynő előtt úgy kinyitni a száját, ahogy ő? Az egész gyülekezet szíve Alba hercegnőért dobogott.

Mikor szavait befejezte, senki sem szólt. Csak don Carlos csóválta nagy fejét és csitítóan így szólt:

– No, no, no. De kedvesem!

Doña María Luisa fájdalmas bizonyossággal érezte, hogy ez a győzelme is vereségbe fordult. Megfenyíthetné szemtelen ellenfelét, hatalmában áll, de nem engedheti magát szabadjára, nem szabad éreztetnie, hogy mások szavai érintik, nem szabad hevesnek lennie.

– A maga új házában, kedves, fiatal barátnőm – mondta hanya-

gul – igaz, a legszebb spanyol stílusban épült a homlokzata, de belül úgy rendezte be, ahogyan az új kor kívánja. Talán, ami a saját személyét illeti, abban is ehhez kellene tartania magát.

Aligha lehetett volna jobb választ találni, a királynő méltó módon utasította rendre legelőkelőbb főúri hölgységét. De doña María Luisa tisztában volt azzal, hogy ez mit se használ, mindenki szemében ő maradt a csúnya öregasszony, és a másíknak igaza lesz, bármennyire is nem volt igaza.

Ezt nyilván Alba hercegnő is tudta. Térdet hajtva bókolt a királynő előtt és pimasz alázattal így szólt:

– Mélységesen sajnálom, hogy felséged rosszállását idéztem magamra. Fiatalon árvaságra jutottam, és nem törődtek a neveléssel. Így fordulhat csak elő, hogy olykor akaratlanul is véték a spanyol udvar szigorú és bölcs szertartásrendje ellen.

De miközben így beszélt, futó, ferde pillantást vetett föl ősenek arcképére, a vérengző Alba hercegre, a marsallra, aki, mikor a király számadást követelt tőle, ezt a kimutatást küldte neki: „Spanyolország koronájának meghódítottam: 4 királyságot; kivívtam: 9 döntő győzelmet; sikeresen végrehajtottam: 217 ostromot; szolgáltam: 60 évet.”

Goya megosztott szívvel hallgatta végig a két nagy dáma vitáját. Hitt a királyság isteni eredetében, az alattvalók köteles engedelmessége éppen olyan szent volt a szemében, mint a Szűzasszony imádata, és Alba hercegnő szavait vétkesen merésznek érezte; legbelül kereszttet vetett a hallatukra, mert kell, hogy ennyi gőg szerencsétlenséget idézzon annak a nőnek a fejére, aki e szavakat ki mondta. De szívét mégis szinte fájdalmas elragadtatással szorította össze Alba hercegnő büszkesége és szépsége.

Őfelségeik nemsokára elvonultak, pompázva és nem nagyon kegyesen. Goya maradt. A többiek is legnagyobbbrészt maradtak.

Most aztán don Gaspar Jovellanos helyénvalónak találta, hogy a hercegnőt kioktassa. Ezt meg akarta tenni már rögtön a hercegnő szavai után, de úgy érezte, hogy ez a büszke és szép hölgy a maga lángoló hazaszeretetében meg a balgaságában is, hazájának allegóriája, és Jovellanos nem vitte rá a lélek, hogy a hercegnőnek vetélytársnője jelenlétében mondja meg a véleményét. Most azonban annál inkább kinyitotta a száját.

– Señora – mondta – doña Cayetana, megértem a fájdalmát arra a hírre, hogy a háború véget ér anélkül, hogy megnyertük

volna. Higgye el, az én szívem sem ver kevésbé spanyolul, mint a magáé. De az agyam a logika szabályai szerint gondolkodik. Ezúttal a korona tanácsadóinak van igazuk. Csak bajt hozna, ha a háborút tovább folytatnók és nincs rettenetesebb bűn a szükségtelen háborúnál. Nehezemre esik, hogy egy hölgyet arra kell kérnem, képzelje el magának a háború borzalmait. De hadd idézzek néhány mondatot egy írótól, a század legnagyobb írójától. – És idézte: – „Candide átlépett egy jó rakás halotton és haldoklón s előbb csak a szomszéd faluig ment; itt csak port és hamut látott, mivel ez avar falu volt, s a bolgárok felégették a nemzetközi jogszabályok szerint. Emitt megkínzott aggastyánok nézték asszonyaik haldoklását, akik végső percükben is csecsemőiket szoptatták; amott elgyötört lányok hörögtek, miután egy-egy avar hős természetes ösztöneit táplálták; megint mások félig elhamvadva könyörögtek, fejezzék be kínjaikat. Lépten-nyomon kilocsant és véres agyvelő hevert a földön, levágott karok és lábak mellett.”* Bocsássák meg, hölgyeim és uraim, ezt a kellemetlen leírást. De saját tapasztalatomból hozzátehetem: ennek az embernek igaza van. És hadd mondjam meg azt is, hogy ilyesmi, amit leír, ilyesmi történik éppen most, ezen az éjszakán, északi tartományainkban.

Tapintatlanság volt, de nem minden pikantéria nélkül való, hogy señor de Jovellanos, nem félve az inkvizíciótól, a világ legtiltottabb íróját idézte, Monsieur de Voltaire-t, éspedig Alba hercegnő palotájában. Élénk este volt, maradtak még. Goyára azonban úgy hatottak Jovellanos szavai, mintha Alba hercegnőtől óvták volna. Bármit tesz, bármit mond ez az asszony, minden baljóslatú. Goya nem akarta, hogy bármi köze legyen hozzá. Felkészült rá, hogy elmegy, végleg.

Ekkor Cayetana hozzá fordult. Könnyedén megérintette Goya kabátja ujját, másik keze a legyezővel játszott, hívóan.

✱

*És azt mondta: – Jut eszembe,
Valamit én elhibáztam.
Azt mondtam, hogy akkor jessen,*

* Gyergyai Albert fordítása (Voltaire: Candide).

*Majd ha az Escorialból
Visszatérek. – Goya nézte
Amulva és megzavartan
S várt egy új boszorkányságot.
De megbíten hajolt hozzá
S így folytatta Cayetana:
– Hiba volt ez, tévedés volt,
Bánom már és arra kérem,
Bocsásson meg. Nem tudok már
Addig várni, don Francisco.
Hallja, vagy szerzek magának
Az udvarhoz meghívót, vagy
Magam jövök nemsokára
Ide vissza. Kell, hogy engem
Fessen, éspedig azonnal.
Hallja, Francisco, nekünk most
Olyasmit kell a világra
Hoznunk, hogy a jó barátok
Bámuljanak, tátott szájjal.*

Amikor Goya övéinek körében ebédelt – mint egyébként legtöbbszörre – olyankor ízig-vérig családapa volt, örült a feleségének, Josefának, a gyerekeinek, az evésnek, ivásnak és az asztali beszélgetésnek. Ma azonban komoran folyt le az étkezés, és az asztal körül ülők, Goya, Josefa, a három gyerek és a szikár Agustín alig-alig böktek ki egy szót. Hírt kaptak, hogy a régóta szenvedő Francisco Bayeu-nek, Josefa bátyjának már legfeljebb két-három napja van hátra az életből.

Goya oldalvást nézte a feleségét. Josefa egyenesen ült, mint mindig, hosszú arca semmit sem árult el érzelmeiből. Ragyogó, élénk szeme egyenesen nézett, nagy orra alatt keskeny szája szigorúan összezárult, néha felső ajkát szívtá, álla talán még hegyesebb volt, mint különben. Aranyvörös haját súlyos fonatokban csomózta magas homloka fölé, úgyhogy ferdén borult hátrafelé, akárcsak egy régimódi püspöki sípka. Goya egyszer Zaragozában, amikor a házasságuk még új volt, lefestette mint Szent Szűzet ragyogó bájában, két gyermekével, a Jézuskával és a kis Jánossal. Azóta húsz évet élt vele együtt, reményeken és csalódásokon, rossz időkön és jó időkön át, az asszony gyerekeket szült neki, eleveneket és halottakat. De ahogyan akkor látta, úgy látta néha még most is: a sok terhesség után is volt a negyvenhárom éves asszonyban valamilyen kislányos gyöngédség, gyermetegség, szigorú kedvesség.

Goya pontosan tudta, mi megy ma végbe Josefában és részvétet érzett. Josefa sokat veszít a bátyjával. Ha belésszeretett öbele, Goyába, akkor csupán a férfiba, az erejébe, a dacosságába, lényének telítettségébe; Goyáról a *festőről* sohasem volt nagy véleménynel. Annál mélységesebben hitt bátyja lángelméjében; ő, Francisco Bayeu, a király első festője, az Akadémia elnöke, az ország leghíresebb művésze maradt Josefa szemében a család feje, tőle sugárzott minden tekintély a Goya-családra is, és hogy Goya fellázadt ellene meg az elméletei ellen, ez volt Josefa örök szívfájdalma.

Félreismerhetetlenül hasonlított a bátyjára. De amit Goya ki nem állhatott Bayeu-ben, ugyanaz tetszett neki Josefában. Amilyen dü-

hítoen önhittnek és konoknak látta sógorát, annyira növelte Josefa értékét, hogy büszke volt köztisztelőben álló családjára s hogy nyakas volt és elzárkózó. Goya szerette, mert olyan volt, amilyen, mert Bayeu-lány volt, Zaragozából. Gyakran vállalt el terhes megbízásokat csak azért, mert meg akarta neki mutatni, hogy elő tudja teremteni az eszközöket ahhoz a bőséges élethez, ami kijár egy Bayeu-lánynak.

Josefa sohasem dörgölte Goya orra alá a művészi alsóbbrendűségét, sem sokféle női kapcsolatát. Goya meg magától értetődőnek tartotta Josefa szigorú önmegadását. Annak az asszonynak, aki egy Francisco Goyához megy férjhez, tisztában kell lennie azzal, hogy az ura nem a kötelesség embere, hanem férfi.

Bayeu viszont annál gyakrabban tett rá kísérletet, hogy Goya életébe avatkozzék. Goya azonban alaposan orrára koppintott a sógornak, a király első festőjének, a tanár úrnak és a kötelességtudó embernek. Hát mit akar a sógor? Hát nem hál-e ő, Goya annyiszor a feleségével, ahányszor csak az asszony kívánja, sőt még gyakrabban is? Nem csinál-e neki minden évben egy gyereket? Nem osztja-e meg vele az asztalát? Nem tartja-e még különül, mint ahogy kijár neki? Josefa takarékos volt, sőt mondhatni fősvény – nem is csoda, egy ilyen kötelesség-ember nővére. Nem kellett-e egyenesen kényszerítenie Josefát, hogy ágyban reggelizzék? Mégpedig csokoládét, az arisztokraták szokása szerint. A legjobb csokoládét, Moho-csokoládét Bolíviából, amit a házbeli boltos tört meg Josefa szeme láttára. Bayeu gögösen válaszolt, célzott Goya falusi származására, megvető szóval illetett egy hölgyet, akivel Goyának dolga volt, és Goya kénytelen volt a sógort üstökön ragadni és megrázni, úgy-hogy Bayeu ezüsthímezű frakkja behasadt.

Most pedig doña Josefa el fogja veszteni a bátyját, és ezzel nagy ragyogás tűnik el az életéből. Mégis mozdulatlan arc-cal ült, kifogástalanul tartotta magát, és Goya szerette és csodálta érte.

Goyát azonban már nyomasztotta az asztal körül ülők némasága és komorsága. Váratlanul kijelentette, fejezzék be nélküle az ebédet, ő elmegy Bayeu-höz. Doña Josefa meglepetten fölnézett. Aztán azt hitte, megérti Goyát. Elégedett is volt: Francisco nyilván egy tanúk nélküli beszélgetésben akar bocsánatot kérni a haldoklótól mindazért, amivel megbántotta.

Goya alacsony ágyon találta a sógorát, sok párnával megtámaszt-

va. A sovány, sárgásszürke arc még ráncosabb volt, mint egyébkor, mogorva, szigorú, szenvedő.

Goya észrevette, hogy Szent Ferenc meghitt képe a falon fejjel lefelé lóg: a régi néphit azt tartotta, csak ilyen erőszakos intézkedésekkel lehet a szentet tevékeny segítségre ösztönözni. A művelt, szikáran ésszerű sógor aligha remélt segítséget az ilyesmitől, éppen ezért a legjobb orvosokat is konzultálta, de azért láthatóan nem riadt vissza a legelrugaszkodottabb eszközöktől sem, hogy életét megtartsa a családnak, az országnak és a művészetnek.

Goya igyekezett rávenni magát, hogy sajnálja a haldoklót: feleségének bátyja volt, neki, Goyának, is jót akart és néha hathatósan a segítségére volt. De nem tudott magából részvétet kisajtolni. Ez a beteg alaposan elkésérítette az életét. Ez a Bayeu újra meg újra úgy megmosta a fejét, akárcsak egy buta, rakoncátlan iskolásfiúnak az egész főképtelen előtt, akkoriban, amikor együtt festették a zaragozai székesegyház freskóit. Még most is égette őt a *sarna*, a szegény, annak az élménynek a sebhelye, a viszketeg ótvar. Azonkívül ez a haldokló el akarta tőle idegeníteni a feleségét, Josefát, meg akarta neki mutatni, milyen megvetett ember a férje, és mennyire tisztelik a bátyját. Kijárta, hogy a dómképtelen neki, Goyának, odahajította a bérét, és szégyenteljesen elkergette őt, a feleségének azonban ugyanezek a papi urak aranyérmet ajándékoztak, „mint nagy mesterünk, Bayeu testvérének”. Goya sötéten nézett le a szenvedőre, a haldoklóra és a jó öreg közmondást mondta magában: „Sógor és eke – földben a helye.”

Nagy kedvet érzett, hogy arcképet fessen Bayeu-ről. Semmit sem hagyott volna el a méltóságteljeségből, céltudatos szorgalmából, okosságából, eszéből, de belefestette volna a merevségét, a vizenyős, józan korlátoltságát is.

Bayeu időközben beszélni kezdett, gyötrelmesen, de jól kikerekített mondatokban, mint mindig.

– Meghalok – mondta – szabaddá teszem az utat előtted. Te leszel az Akadémia elnöke, ezt megbeszéltem a miniszterrel és Maellával, meg Ramónnal is. Maella inkább megérdemelte volna az elnökséget, mint te, a fivérem, Ramón is, ezzel az őszinteséggel tartozom neked. Igaz, hogy te vagy a tehetségesebb, de nem ismered a fegyelmet és túl sok benned a szemtelen önérzet. Másrészt, azt hiszem, magamra vállalhatom Isten előtt azt a felelősséget, hogy a nővérem kedvéért a gyatrább embert részesítsem előnyben.

Szünetet tartott, nehezeire esett a beszéd, zihált. „A bolond – gondolta Goya. – Nélküle is megkaptam volna az Akadémiát, don Manuel megszerezte volna nekem.”

– Ismerem azt a féktelen szívedet, Francisco Goya – beszélt tovább Bayeu – és talán jó neked, hogy nem marad a világra az arc képed az én kezemből. De eljön még az idő, amikor sajnálni fogod, hogy nem fogadtad meg az én terhes tanácsomat. Utolszór figyelmeztetek: tarts ki a klasszikus tradíció mellett! Olvass el minden nap néhány oldalt Mengs elméletéből! Rád hagyom az én példányomat, Mengs ajánlásával és sok jegyzetemmel. Láthatod, mit értünk el, ő meg én. Fékezd meg magadat! Talán te is elérheted ugyanezt.

Goya gúnyos részvétet érzett. Ez a szegény ember most még egyszer megfeszíti azt a kis végső erejét, azt hiszi, bebeszélheti önmagának és másoknak, hogy nagy festő. Szüntelenül törte magát az „igazi művészet” után, és mindig és újra a könyvekből akarta kiolvasni, vajon helyesen csinálja-e. Jó szeme volt és ügyes keze, de az elmélete mindent elrontott benne. „Te meg a te Mengsed – gondolta Goya – évekkel vetettek vissza engem. Az én Agustínomnak ferde pillantása, elhúzott pofája többet ér nekem, mint a ti minden szabályotok és elvetek. Megnehezítetted a dolgotat, te szegény első festő, a magadét is, meg a többiekét is, és könnyebb lesz nekünk a föld, amelyen állunk, ha te alatta leszel.”

Míntha csak arra várt volna Bayeu, hogy utoljára odamondogathasson a sógorának. Rögtön utána bekövetkezett a halálküzdelem.

Bayeu legközelebbi barátai és rokonai; Josefa, Ramón, Maella, a festő, elnehezült arcvonásokkal álltak az alacsony fekhely körül. Francisco Goya szemében semmi jóindulat sem volt, ahogyan hörgő sógorát nézte. Ennek az orrnak semmi szimata nem volt, ezek a száj felé futó ráncok áldatlan erőfeszítésről beszéltek, ez az ajak csak professzorosan szigorú szavakat tudott kimondani. A halál érintése sem tette jelentősebbé ezt a szikár arcot.

Carlos király nagyra becsülte első festőjét és elrendelte, hogy úgy temessék el, mint a birodalom grandját. A halott Francisco Bayeu-t a Keresztelő Szent János-templom kriptájában temették el a legnagyobb festő mellé, akit a félsziget világra hozott, don Diego Velázquez mellé.

A halott rokonai, meg néhány, kevés barátja, körülnéztek a műtermében és azon tanácskoztak, mi történjék hátrahagyott műveivel. Volt ott egy csomó befejezett és befejezetlen kép. A nézőket leg-

inkább az a festmény érdekelte, melyen Bayeu saját magát ábrázolta az állványa előtt. Néhány részlet, a paletta, az ecset, a mel-lény, különös gonddal volt kidolgozva, de az egész képet nyilván mégsem fejezte be: a lelkiismeretes férfi még nem készült el saját arcával. A fej félig készen, halott, mintegy még a születés előtt el-enyészett tekintettel meredt a nézőre.

– Micsoda fájdalom – mondta kisvártatva Ramón – hogy bá-tyáknak nem adatott meg ezt a képet befejezni.

– Majd én befejezem – mondta Goya.

A többiek meglepetten, nem minden aggodalom nélkül néztek fel. De Goya már meg is kaparintotta a vásznat.

Sokáig festett Bayeu képén Agustín szeme láttára. Kegyelettel működött, nem sokat változtatott azon, ami már kész volt. Csak egy árnyalattal lett sötétebb a szemöldök, csak egy árnyalattal let-tek mélyebbek és fáradtabbak az orrtól a szájig húzódó ráncok, csak egy árnyalattal lett akaratosabb az áll, csak egy árnyalattal mogorvábban biggyedtek le a száj sarkai. Persze gyűlölet és szere- tet is munkálkodott a művön, de nem homályosította el a festő hideg, merész, megvesztegethetetlen szemét. Ami végül is létre- jött, egy bosszús, beteges, öreges úr arcképe volt, olyasvalakié, aki egész életében robotolt és most belefáradt a méltóságba és az örö- kös igyekezetbe, de mégis túlságosan kötelességtudó ahhoz, hogy ki- pihenje magát.

Agustín Esteve ott állt Goya mellett és a befejezett művet szem- lélte. A vászonzól egy reprezentatív ember nézett le, aki többet kö- vetel a világtól, mint ami jár neki, és többet magától, mint amit megadhat. De mindezt átítatta valamilyen ezüstös derű, amely Francisco újonnan felfedezett, világos, lebegő szürkéjéből eredt, és Agustín kajánul vette észre, hogy ez a szuverén, ezüstös könnyed- ség csak kiemelte az arc keménységét és az ecsetet tartó kéz oktató józanságát. Amilyen kevésbé vonzó volt az ember, akit az arckép ábrázolt, olyan vonzó volt a kép.

– Ezt nagyszerűen csináltad, Francho – tört ki Agustín csodá- lattal és gyönyörködve.

*Hosszan állt Josefa, némán,
Bátyja képe előtt. Goya
Azt kérdezte: – A halottnak,
Ugye, megadtam a jussát? –
Josefa a felső ajkát
Szívtá. – Mi legyen a képpel? –
Kérdi. – A tiéd – felelte
Goya, és Josefa így szólt:
– Köszönöm.*

*Azon tűnődött,
Hol lógjon a kép. Sokáig
Nem látta kellő helyét és
Végül fivérének küldte
Zaragoza városába,
Manuel Bayeu-nek.*

Goya kínosan várakozott valamilyen hírré az Escorialból, de Cayetana hallgatott, és a gyászhetek unalma csak fokozta Goya idegességét.

Ekkor váratlanul látogató érkezett a szülőföldről: Martín Zapater.

Amikor Goya meglátta szíve Martínját, viharosan megölelte, valamennyi szentet tanúnak idézte öröméhez, megcsókolta, bele nyomta egy székbe, aztán újra fölrántotta s átkarolva hurcolta végig a műtermen.

Goya minden büszkesége mellett is közlékeny természetű volt. Gyakran és szívesen kiöntötte szívét Josefának, Agustínnak és Miguelnek. De szíve mélyét, legrejtettebb hiúságát és legrejtettebb elégedetlenségét csak barátjával és cimborájával tudta megbeszélni, Martínnal. Száz kérdéssel ostromolta a tekintélyes, potrohos, jóindulatú, méltóságteljes embert, és ő maga is vad összevisszaságban mesélt, miközben Agustín irigyen és féltékenyen hallgatta őket.

Ő meg Martín Zapater azóta voltak jó barátok, amióta a hat éves Francisco a falujából, Fuendetodosból Zaragozába ment. Együtt tanultak Fray Joaquín iskolájában írni-olvasni, de két ellenséges bandához tartoztak, Goya az Oszlopos Szent Szűz, Zapater pedig Szent Lajos bandájához. Miután a kis Goya egyszer rettenetesen elpüfölte a kis Zapatert, Martín csodálattal eltelve átlépett Goya bandájába, és azóta legjobb barátok voltak. Francisco a maga erős, kiszámíthatatlan személyiségének izgató közelségével ajándékozta meg Martínt, a józan Martín praktikus tanácsot adott és gyakorlati szolgáltatásokat teljesített. Francisco szegény családból származott, Martín jómódú, tekintélyes, polgári családból. Martín zseni ifjúsága óta hitt Goya művészi hivatásában; Pignatelli gróf, a zaragozai mecénás, Zapater-papa rábeszélésére adatott a kis Franciscónak rajz- és festőórákat.

– Semmit sem változtál, kisfiam – mondta most Goya Zapaternek, aki egy fejjel magasabb volt nála. – Csak az óriási orrod, az *el narigón*, az lett még óriásibb. Tekintélyesen nézel a világba,

méltóságteljesen, ott látni mögötted Zaragoza valamennyi nagy családját, a Salvadorokat és a Grasákat, meg az Aznarókat.

– Remélem – sikerült Martínnak közbeszólni – a Castelt és a Lonját és a Puentét is.

– Mindent – felelte szívből Francisco és valóban, lelki szemével pontosan látta fiatalokora városát, Zaragozát, fáradt nagyszerűségében, piszkában, porában, mór templomtornyaival, az ősrégi híddal a lusta, zöldesszürke Ebro fölött, mögötte a poros, bágyadt színű síksággal és a távoli hegyekkel.

Most, hogy összekerültek, megint mindketten kisfiúkká váltak. Megint előttük állt az élet, kalandosan, ingerlően, és minden zugból valami új dolog lesett rájuk, amit fel kellett kutatni, meg kellett vele verekedni, meg kellett hódítani. Mindketten érezték, milyen nagyon szükségük van egymásra. Franciscónak szüksége volt barátja földönjáró eszére, mindig rendelkezésre álló szolgálatkészségére; Martín szemében pedig megszínesedett az egyhangú világ, ha Goya bele engedte őt pillantani szemének és szívének látomásaiba.

Az elkövetkező napokban Goya festette a barátját, és ezek aldtott napok voltak. Jó mulatság és nagy öröm volt Martint a vásznon létrehozni, olyanak, amilyen, okosnak, méltóságteljesnek, szeretetre méltónak, kicsit nyárspolgárnak, melegszívűnek. Okosan, kényelmes derűvel pillantott a ravasz szem a húsos orcák és a hatalmas orr fölött.

– Ez vagyok hát – mondta Martín és csettintett.

Francisco nem tudta, mi szebb, a festés-e vagy a hosszú szünetek, amiket elfecsegett barátjával. Olyankor szívesen küldte el valamilyen ürüggyel Agustínt, hogy istenigazában kipakolhasson. Válogatás nélküli zürzavarban idézte fel a régi emlékeket, lányokat, pénzzavarokat, csetepatékat a rendőrséggel, kalandos szökést az inkvizíció elől, garázda kihívásokat, veszedelmes verekedéseket kés-sel és karddal, a viszálykodásokat a gögös Bayeu-családdal. Naiv kérdésessel tért ki a különbségre szűkös ifjúsága és mostani virágzása között. Itt ül tekintélyes, drága bútorokkal és műtárgyakkal berendezett madridi házában, libériás szolgálói vannak, előkelő barátai látogatják, akiket nem is mindig fogad, és nagyszerű kocsija van, angol stílusú, aranyozott *berlina*, amilyen csak három akad Madridban. Igen, ez a kocsí, ez a *carroza*, ez volt Goya büszkesége; a kocsí és különösen a lovak fenntartása drága mulatság Madrid-

ban, de Goya nem sajnálja az áldozatot, mert megéri. És, habár ez nem illett a gyász idején, Goya megkocsikáztatta barátját a Prádóban. Francisco és Martín néha énekelt és zenélt, seguidillákat, tiránákat, bolerókat játszottak, mindketten szenvedélyesen szerették a nép zenéjét. Igaz, gyakran veszekedtek a zenedarabok értékén, rendszerint Francisco győzte meg Martint, és olyankor aztán kigúnyolta lassan járó ízlését. Azért is ugratta, mert Martín Costillares toreádor híve volt, ő, Goya, pedig Ramiróra esküdött. Homokot szórt az asztalra és lerajzolta a két bikaviadort, egy kicsi, erőteljes Ramirót a sajátos oroslán képével és egy nagy, potrohos Costillarest óriási orral, mire mindketten harsogva nevettek.

De Francisco hirtelen abbahagyta a nevetést, és arca komoran elfelhősödött.

– Én csak nevetek itt – mondta – és fölvergok előtted azzal, hogy milyen sokra vittem. Hát mondhatom, sokra. Pintor de cámara vagyok és néhány nap múlva az Akadémia elnöke, nekem van Spanyolországban a legjobb szemem, a legmesteribb kezem, mindenki irigyl, és én mondom neked, Martín: mindez csak homlokzat és mögötte szar az egész.

Martín ismerte barátja heves átlendüléseit és mértéktelen kitöréseit.

– Francho, Francho – igyekezett csillapítani – ne beszélj ilyen vadul és bűnösen!

Francisco gyorsan ránézett az Atochai Szűzanyára, keresztet vetett, aztán mégis folytatta:

– De így igaz, Chico. Minden evilági javamnak megvan a maga gonosz oldala, minden mögött ott lapulnak és rám vigyorognak az ellenséges szellemek. Az a szerencse ért, hogy a sógorom, ez a besavanyított, nádpálcás tanár, végre túl van ezen a világon, de Josefa sápadtan üldögél mellettem és éjjel-nappal emészti magát. Az a szerencse ért, hogy don Manuel jó barátságot kötött velem, és ő a legnagyobb hatalom ma Spanyolországban és nagyszerű fiatalember, de bitang és azonkívül meglehetősen veszélyes is. Azonkívül piszkálja a csőrömet az, ahogyan barátságot kötött velem. Nem tudok napirendre térni afölött, amit don Gaspar ügyében megkívántak tőlem, és közben ki nem állhatom ezt az erénycsösz. És azt hiszed, megköszöni nekem valaki? A Pepa csak gúnyosan néz rám azzal a zöld szemével és nagyra van, mintha csak a maga ere-

jéből mászott volna fel az uborkafára. Mindenki akar valamit tőlem, és senkinek eszébe sem jut megérteni engem.

És heves szavakban tört ki azon a pimaszságon, ahogyan Miguel és Agustín minden második héten nekiesnek és elkezdik szorongatni, hogy avatkozzék bele a király meg az állam ügyeibe. Ő udvari festő, az udvarhoz tartozik, és ez jól van így, ő akarta így, büszke rá. A festészetével nagyobb szolgálatot tesz az országnak, mint valamennyi fontoskodó és politikai reformer a szájjáratásával.

– Egy festőnek az a dolga, hogy fessen – mondta mérgesen és határozottan, miközben egész tömör arca elsötétedett – egy festőnek az a dolga, hogy fessen. Punktum, *basta*.

– És a pénzügyeimről is beszélnem kell egyszer veled, hiszen te csak értesz hozzá – folytatta.

Ez meglepő és felvidító átmenet volt. De Martín el volt rá készülve, hogy Francisco kikéri a tanácsát: bankja volt Zaragozában, és Francisco szakértőnek tartotta őt.

– Örülök, ha tanácsot adhatok neked – mondta szívélyesen Martín és meggondoltan hozzátette: – Amennyire át tudom tekinteni, a finansziális ügyeid semmiképpen sem nyugtalanítóak.

Ezt azonban Goya nem akarta elismerni.

– Nem vagyok én hipochondér – felelte – és nem szívesen panaszkodom. Nekem nem fontos a pénz, csak az kell, hogy meglegyen. Itt Madridban igazán az a helyzet, ahogy a közmondás mondja: „Három hely várja csak azt, akinek pénze nincs: börtön, kórház, temető.” Bűnösen sok pénzt kell kidobnom a ruháimra és a csaló szolgálaimra. Reprezentálnom kell. Ha nem reprezentálok, a grandjaim rögtön lenyomják az árait. Azonkívül: ha már úgy dolgozom, mint egy öszvér, azt akarom, legyen is belőle örömöm. Márpedig ebben az életben nincs semmi mulatság pénz nélkül. Nem mintha a nők pénzt kérnének tőlem; de néha nagy dámákkal hálók, és azok igényt tartanak rá, hogy a szeretőjük úgy lépjen föl, mint egy nagyúr.

Don Martín tudta, hogy Franciscónak az a szíve szerint való, ha pompa veszi körül és hajigálózhatik a pénzzel, de aztán megint elfogja a lelkiismeretfurdalás meg a paraszti fősvénység rohama. Rábeszélés kellett neki, az ő Francisco barátjának, és Martín rá is beszélt. Francisco Goya, az udvari festő, egyetlen órában keres annyit, mint egy aragoniai juhász egész évben. Két nap alatt odaken egy portrét és, ugye, négyezer reált kap érte? Egy ilyen aranyszaró ne aggódjon a jövőjéért.

– A te műtermed – biztosította róla Goyát – külön pénzügyi alap, mint az én zaragozai bankom.

Goya még több ilyen vigasztaló dolgot is akart hallani.

– Ez mind nagyon szép, te nagyorrú – mondta – de ne felejtse el, milyen mértéktelen igényeket támasztanak velem szemben Zaragozában, hiszen tudod, mindenekelőtt a fivéreim. „Zsíros sajtot szeretnek a kukacok” – idézte keserűen a régi közmondást. – Az anyámnak természetesen ne legyen hiánya semmiben; először is szeretem, másodszor pedig egy pintor de cámara anyjának jólétben kell élnie. De az én Tomás öcsém pimasz, mint egy patkány. Hát nem berendeztem neki az aranyozó műhelyt a Calle de Morerían? Nem szereztem neki rendeléseket? Nem adtam neki ezer reál nászajándékot és háromszázat mindegyik gyereke születésekor? Camilóval pedig még nehezebb a dolgom. Inkább leharapom az orromat, mintsem magamnak kérjek valamit, miatta pedig megalázkodtam és kikönyörögtem neki a chinchóni plébániát. De ő soha nincs megelégedve. Ma a templomnak akar valamit, holnap meg a paplaknak. Ha vadászni megyek vele, annyiba kerül nekem egy nyúl, mint egy ló.

Mindezt Martín már többször is hallotta.

– Ne beszélj ostobaságokat, Francho – mondta jóindulatúan. – Hát nincs annyi jövedelmed, mint egy érseknek? Fussuk csak át a kontódat – javasolta.

– Meglátod – jövendölte Goya – nincsen harmincezer reáлом sem.

Martín mosolygott: barátjának megvult az a szokása, hogy hangulata szerint dagasztotta föl vagy zsugorította össze a számokat.

Kiderült, hogy Goyának kis híján nyolcvanezer reálja van, eltekintve a háztól és a ház berendezésétől.

– Ez is siralmas – vélte.

– Mindazonáltal – vigasztalta Martin – ezzel sok lyukas fogat be lehet tömni. – Kis ideig elgondolkodott. – Talán átenged neked a Spanyol Bank néhány elsőbbségi részvényt. Cabarrus gróf nem veheti át másképpen újra a bankot, csak señor Jovellanos közbenjárásával, akinek visszahívásában – fejezte be mosolyogva – elvégre van némi részed. – Goya ellenvetéseket akart tenni, de: – Bízd rám, Francho – biztosította Martín – én ezt méltósággal és tapintatosan fogom intézni.

Franciscónak jólesett és könnyebbségére volt, hogy Martín ilyen

Señor don Domingo Matín Zapatero. 1792

MARTIN ZAPATER
(Párizs, Durand Ruel magángyűjteménye)

SOLANA MÁRKINÓ
(Párizs, Louvre)

ok
szü
áln
tu
ne
me
fej
ho
dig
gás
me
ban
tag
néz
sza
me
nek
ár
rát
me
sele
elül
nak
let,
tín
tes,
olta
rán
a k
más
rasz
ez

okosan végighallgatta és ilyen értelmes tanácsot adott. Hozzáké-szült, hogy a végsőt is elárulja neki, a legrejtettebbet, a Cayetana-álmát. De nem sikerült, nem talált rá szavakat. Mint ahogy nem tudta, mi az a szín, mielőtt a szürkéjét föl nem fedezte, éppúgy nem tudta azt sem, mi az a szenvedély, mielőtt Alba hercegnőt meg nem pillantotta az emelvényén. A szenvedély hülye szó, nem fejez ki semmit abból, amivel Goya telítve érzi magát. Azaz hogy ezt nem is lehet szavakban megmondani, olyasvalaki pe-dig nincsen, még az ő Martinja sem, aki megértené a dado-gását.

Goya öröme, még miközben Martín Madridban tartózkodott, megtörtént a kinevezése az Akadémia elnökévé. Megjelent a házá-ban don Pedro Maella udvari festő és az Akadémia két másik tagja, hogy átnyújtsák neki az okiratot. Ezek az emberek annyiszor néztek el a feje fölött, mert nem festett nekik elég klasszikusan a szabályok szerint – most pedig itt állnak, és büszke pecsétű perga-menjükről a tisztelet és dicsőség ünnepies mondatait olvassák fel neki. Kedvtelve hallgatta őket.

Először azonban, amikor a küldöttség eltávozott, Francisco nem árult el semmit az érzelmeiből Josefa meg Agustín és Martín ba-rátja előtt, hanem csak annyit szólt megvetően:

– Évi huszonöt dublont hoz ez az ügy. Ennyit egyetlen képemért megkapok. Ezért meg most hetenként legalább egyszer udvari vi-seletbe kell csapnom magamat, ízetlen kontárokkal unalmas órákat elüldögtetnem, ünnepélyes ostobaságokat meghallgatnom, és magam-nak is ünnepélyes ostobaságokat kell kinyilvánítanom. „Nagy becsü-let, kicsi haszon” – idézte a régi közmondást.

De aztán egyedül maradt Martínnal.

– Sok szerencsét, áldást kívánok hozzá – mondta szívből Mar-tín – szerencsét és áldást, señor don Francisco de Goya y Lucien-tes, a király festője és a San Fernando Akadémia elnöke. És vegyen oltalmába a mi Oszlopos Szűzasszonyunk!

– És az Atochai Szűzasszonyunk – tette hozzá Goya sietve, ránézett a maga Szent Szüzére és keresztet vetett. De aztán mind a ketten nevetni kezdtek, nagy, örömteljes lármát csaptak és egy-más hátát veregették. Aztán elénekelték a seguidillát arról a pa-rasztról, aki váratlan örökséghez jutott, a seguidillát, amelyiknek ez a refrénje:

*És most táncra, táncra, táncra,
A fandangót most táncoljuk,
Ha pénzed van, járhatod most,
Eljárhatod a fandangót,
Akkor is, ha rosszul járod.*

És eljárták a maguk fandangóját.

Amikor befejezték és kimerülten leroskadtak, Goya egy kérés-sel hozakodott elő barátjának. Neki, úgymond, sok az ellensége, abbék és tréfacsinálók, akik előkelő hölgyek lever-jén az ő homályos származásából gúnyt űznek. Sőt, múltkoriban még az ő pimasz szolgája, Andrés is, kajánul és csak úgy mellesleg, okiratokat rakott eléje, amelyek arról tanúskodnak, hogy ő, Andrés, hidalgó, *bijo de algo*, „valaki fia”, nemes ember. Mármost Martín nagyon jól tudja, hogy a Goya-család tisztavérűsége és őskeresztény leszármazása minden kétséget kizár, s hogy Francisco anyja, doña Ingracia de Lucientes olyan családból ered, amelyiket követni lehet visszafelé, egészen a gótok uralmának ködös idejébe. Jó volna azonban, ha lenne egy okirat a házában, mely ezt a tiszta származást igazolná. Martín tegye meg neki azt a kedvességet, beszélje rá fray Jerónimót, hogy a fuendetodosi és zaragozai egyházi könyvek alapján rajzolja meg anyjának a családfáját, s akkor a jövőben, bárki kételkedik benne, Goya ezzel a családfával koppint az orrára.

A következő napokon sok szerencsekívánó vendég érkezett.

Don Diego abbé kíséretében eljött látogatóba a két hölgy is, Lucía Bermúdez és Pepa Tudo. Goya meglepődött, rendkívül kényelmetlenül érezte magát és rendes szokásától eltérően keveset beszélt. Zapater tiszteletteljesen és élvezettel fecsegett. Az ellentétes érzelmektől felkavart Agustín sötéten meredt a szép asszonyokra. Pepa talált rá alkalmat, hogy egyedül beszéljen Franciscóval. Tunya hangján kissé ironikusan elmondta, hogy most egy kis palotában lakik, a Calle de Antorchán, a Fáklya utcában: don Manuel vette neki az elhunyt Condesa Bondad Real hagyatékából. Don Manuel többször is eljött az Escorialból Madridba, Pepa látogatására; a villájába is meghívta, a lovaglóterére, hogy bemutassa neki lovaglóművészetét. Goya már hallott señora Tudo magasbatoréséről, de amit hallott, azt szívesebben eleresztette a füle mellett, most azonban tudomásul kellett vennie az eseményeket.

Egyébként, folytatta Pepa a beszámolóját, don Manuel közölte vele, hogy Goyát legközelebb meghívják az Escorialba.

– Én nagyon pártfogoltam ezt a tervet – mondta mellékesen és örömmel látta, milyen nehezére esik Goyának, hogy ne rontson rá ökölrel.

*

– *Én magam is – mondta nyájas,
Tunya bangon Pepa – voltam
Az Escorialban én is. –
S látva Goyát elsápadni
Némán, dübvel – így folytatta:
– Mi már karriert csinálunk
Mind a ketten, don Francisco.*

– *Hombre! – szólalt meg don Martin,
Hogy a hölgyek eltávoztak,
És csettintve ismételte:
– Hombre!*

*Másnap megjelent egy
Futár piros barisnyában.
Megbívót hozott magával
Don Francisco Goya elnök
Űrnak az Escorialba,
Az udvarhoz.*

Madridtól harminc mérfölddel északnyugatra emelkedik messze láthatóan a Sierra Guadarrama sötét háttere előtt az El Escorial kastély. Ott áll ez az óriási, imponáló kötömeg hideg pompában, sötéten, elutasítóan.

A Vatikán és a versailles-i kastély mellett az Escorial volt Európa leghíresebb építménye; a spanyolok úgy tekintették, mint a nyolcadik világcsodát. A kastélyt a tizenhatodik század második felében építtette II. Fülöp, ez a sötét, fanatikus, buja, bizalmatlan, művészi érzékű, bürokrata uralkodó. Mégpedig hármassal. Amikor katonái Saint-Quentinnek megverték a francia hadsereget, akaratlanul szétlőtték Szent Lőrincnek egy kolostorát; márpedig Lőrinc spanyol születésű volt, vértanúságának kegyetlen módja – elevenen, nyárson megsütötték – különösen becssé tette a spanyolok szemében, és Fülöp király kiengesztelésül olyan épületet akart neki szentelni, amilyen nincs még egy a földön. Továbbá teljesíteni akarta apja parancsát – Károly császár ugyanis végrendeletében meghagyta Fülöpnek, építsen méltó sírhelyet az ő és császárnője csontjainak. Végül pedig Fülöp utolsó éveit magányosan akarta tölteni, csak saját maga és istene társaságában, szerzetesekkel és imákkal körülvéve.

Semmi sem lehetett neki túl drága ahhoz, hogy ezt a magányosságot méltóvá tegye önmagához, a világ urához. Nyugat-indiai szigetéről és cuencaí erdeiből a legnemesebb, legjobb fákat hozatta. A granadai és aracenai hegyekben barna, zöld és vörös erezetű márványt fejtetett, fehér márványt a filabresi hegyekben, jaspist a burgo-de-osmai bányában. Nemcsak Spanyolországban dolgoztak neki a legjobb festők és szobrászok, hanem Flandriában, Firenzében, Milánóban is. Távoli országutakon gördültek, hét tengeren át úsztak kastélya felé a szállítmányok. A király saját kezével és szemével vizsgálta meg minden részletet; ha táborban volt, naponta jelentést kellett tenni neki. Egész tengeren túli tartományok jövedelmeit építette bele a kastélyba.

Az Escorial alapterve olyan volt, hogy a kastély egésze azt az eszközt jelképezze, melyet Isten használt fel Szent Lőrinc vértanú-

ságára: a vasrostélyt, amelyen megpirították. A hatalmas, négyszögletes építmény, sok udvarával együtt, e vasrostély fordított ábrázolásának volt szánva: a négy szöglettoronynak kellett megjelenítenie a négy lábát, a kiugró *Palacio de Infantes*-nek pedig a fogantyúját.

Ott emelkedett hát az épület szigorú, istenes pompában, dacosan, a legtávolabbi jövőnek szánva és készítve, akárcsak a piramisok, de szilárdabb anyagból, peralejosi fehérresszürke gránitból. Az Escorialnak 16 *patió*-ja volt, 2673 ablaka, 1940 ajtaja, 1860 terme, 86 lépcsője, 89 szökőkútja, 51 harangja.

Az Escorialnak remek könyvtára volt, 130 000 kötetten és több mint 4000 kézzel írttal. A különösen becses arab kéziratosokat azokon a zsákmányolt hajókon találták, melyek Zidiánnak, a marokkói szultánnak kincseit szállították a tengeren. A mór király két millió reál ajánlott fel a kéziratosokért, de a spanyolok a tetejébe még azt követelték tőle, bocsássa szabadon valamennyi keresztény foglyát. Mivel a szultán ebbe nem egyezett bele, a kéziratosok most az Escorialban leledzettek.

A kastélyban 204 szobor és 1563 festmény volt, köztük Lionardo, Veronese, Rafael, Rubens, Van Dyck, Greco és Velázquez remekművei.

De a spanyolok nem ezekre a műrekekre voltak a legbüszkébbek, hanem azokra a kincsekre, amiket az Escorial *relicarió*-ja őrzött, az ereklyékre. 1515 ereklyetartóból állt, aranyból, ezüstből, aranyozott bronzból és a legnemesebb fából készültek, sok közülük sűrűn be volt rakva ékkövekkel. 10 teljes épségben megmaradt szent és vértanú csontvázat tartottak bennük, továbbá 144 koponyát, 366 kar- és lábszárcsontot, 1427 kéz- és lábujjat. Köztük volt Szent Antal félkarja, Szent Teréz féllába, a Herodes legyilkolta csecsemők egyikének csontvázacskája. Ott volt azonkívül egy része a kötélnak, mellyel Jézus Krisztust megkötözték, két tövis a koronájából, egy darabja az ecettel átitatott spongyának, melyet a katona fölnyújtott neki, s egy fadarabka a keresztből, melyen kiszenvedett. Ott volt az agyagedény is, melynek vizét Jézus borra változtatta, valamint Szent Ágoston tintatartója és végül V. Piusnak, a Szentatyának egy veseköve. A gonosz szóbeszéd tudni vélte, hogy valaha egy szerzetes, akinek eszébe az ördög megzavarta, sok pompás edény tartalmát kiürítette és szentségtelen halomba hányta, végül már nem tudták megkülönböztetni, melyik Izidor karja és melyik Veronikáé.

Külön kápolnában őrizték az Escorial legbüszkébb ereklyéjét, a *santa formá*-t, egy ostyát, melyben Isten megrázó és fölemelő mó-

don megnyilvánult. Eretnekek, *zinglianó*-k hatalmukba kerítették, földre dobták, lábbal taposták ezt az ostyát. Az ostya azonban vérezni kezdett, határozottan vércsíkok váltak rajta láthatóvá: az istenség bebizonyította, hogy benne él az ostyában. Ez Hollandiában történt; egy ottani kolostorból Bécsbe vitték az ostyát, később Prágába, II. Rudolf császárhoz. Tőle szerezte meg Fülöp, a világ ura, nagy árat fizettetett érte, három németalföldi városát és fontos kereskedelmi engedményeket. Most tehát a santa forma az Escorialban nyugodott, és eretnek szeme nem pillanthatta meg.

Az udvar szertartásrendje, mely éppolyan szigorú és pompás volt, mint az Escorial, elrendelte Spanyolország uralkodóinak, hogy minden kastélyban pontosan megállapított időt kell eltölteniök. Az Escorialban 63 napot kellett tartózkodnia a királynak és udvarának, szigorúan kitűzött időpontban. III. Károly, a most uralkodó király atyja, e szabályzatba halt bele: hiába intették orvosai, kezdődő tüdőgyulladásakor, az előírt időpontban átköltözött az Escorialba.

A kényelmes IV. Károlyt nyomasztotta a kastély sötét nagyszűrűsége. Arra a kilenc hétre, melyet benne kellett töltenie, saját nyájas ízlése szerint rendezte be lakosztályait, és miközben lent szigorúan és szerzetesi kopársággal tátongtak a szobák – melyekben II. Fülöp utolsó éveit élte – fent IV. Károly komfortos termekben lakott, játszadozó gyermekeket, enyelgő pásztorlányokat, testes, feleségű mosónőket ábrázoló vidám fali szőnyegek és képek között.

Hetenkint egyszer azonban, ahogy a szokás parancsolta, ez az uralkodó is meglátogatta az Escorial templomában halott elődeit. Átment a *Patio de los Reyes*-en, ahol Júda királyai álltak gránitból: a hárfás és kardos Dávid, a könyves Salamon, a falromboló Ezékiás, a mérő Manassé, a fejszés Josafát. Ezek voltak azok a szerszámok, melyekkel e királyok a jeruzsálemi templomot felépítették, és most az Escorial folytatta a hagyományt, az Escorial ugyanaz volt a keresztény világnak, ami az Ószövetség népének Salamon temploma.

IV. Károly elhaladt e királyok mellett. Kitérult előtte a templom főkapuja, melyet csak királyi rangú személyek előtt nyitottak meg, akár elevenen, akár holtan készültek a templomba. A testes király kényelmetlen érzéssel, méltóságteljes és sötét arccal haladt át a nemes épület büszke és merész összhangján, és akármilyen tekintélyes külseje volt, mégis törpeszerűen hatott a hatalmas térségben, a gígászi kupola alatt.

A legválogatottabb márványból készült falak és ívek között ereszkedett alá, előbb a *Panteón de los Infantes*-be, ahová a főhercegeket, főhercegnőket temették és ama királyi asszonyokat, akiknek gyermekei nem jutottak trónra. Aztán még lejjebb, mindig gránitlépcsőkön, a *Panteón de los Reyes*-be. Itt állt IV. Károly a nyolcszögletű térségben, Európa legbüszkébb, legpompázatosabb mauzóleumában, jáspissal és fekete márvánnyal borított falak között. A kriptát pedig a *Capilla Mayor* főoltára alá építették, úgyhogy az ostyát emelő pap éppen a halott királyok fölött állt, s ezek a halott királyok részesedhettek a kegyelemben.

Tehát itt, a bronzkoporsók között, melyekben elődeinek maradványai pihentek, itt állt IV. Károly.

*

*A nevüket felsoroló,
Nemes, egyszerű betűket
Nézte, s azt a két koporsót,
Mely még tartalmatlan állt ott.
Az egyiknek felírása,
„Don Carlos, a negyedik e
Néven” – így szólt, a másik meg:
María Luisa királynő.”*

*Öt percet időzött. Ez volt
A szokás. Számolt magában
Háromszázig. Aztán ment a
Boltozat alól, a lépcsőn
Föl csak, egyre szaporábban.
Abogy ment, kongott a templom,
S át az udvaron, sietve,
Júda királyai mellett,
Üres szemmel. Föl saját, nagy,
Derűs, fényes termeibe.
Itt, kellemes képek között
Levetette nehez, komor
Viseletét s átöltözött
Vadászatra.*

Goyát nem magában az Escorialban szállásolták el, hanem a Posada de San Lorenzóban. Ez várható volt: akármilyen nagy volt az Escorial, mégsem fért bele az udvar valamennyi vendége. Goya mindazonáltal elkedvetlenedett.

Don Miguel meglátogatta. Goya érdeklődött doña Lucía iránt. Igen, doña Lucía itt van, jól van – Miguel kissé tartózkodó volt. Akkor lett élénkebb, amikor politikáról kezdtek beszélni. A béketárgyalások, mesélte, melyeket Baselban folytatnak a franciákkal, nem nagyon haladnak. Franciaország vonakodik kiadni az elhunyt XVI. Lajos kisfiát és lányát. Márpedig Spanyolország abba helyezte büszkeségét, hogy kiszabadítja a királyi gyermekeket, és don Manuel ezen a ponton nem akar engedni.

Goya később találkozott don Diego abbéval és doña Luciával. Az abbé részletesebben is beszámolt a kényes politikai helyzetről. A háborút katonailag elvesztették. De csak a királynő józan, csak ő hajlandó lemondani Franciaország gyermekeiről, hogy végre legyen a béke. Carlos tétovázik, mert don Manuel uszítja. Ez ugyanis azzal az ötlettel játszadozik, hogy feleségül veszi a kis francia főhercegnőt, hogy így megszerezze magának egy szuverén uralkodó címét.

– És a mi Pepánk csak megerősíti a terveiben – mesélte Lucía, s Goya még gúnyorosabbnak és huncutabbnak látta doña Lucía fátyolos, egymástól távolfekvő szeméit.

– Pepa még mindig itt van? – kérdezte Goya kellemetlen meglepetéssel.

Az abbé megmagyarázta:

– Mazarredo admirális elbocsátása óta señora Tudónak nehézségei támadtak nyugdíja miatt. Itt van, hogy az udvarnál kérvényezze.

– A királynő csodálkozik – egészítette ki Lucía – hogy señora Tudo nem Madridban várja be a döntést. De hiszen maga ismeri a mi Pepánkat. Ha egyszer itt van, nem akar visszamenni. Fejébe vette, hogy az ő Manueljének feleségül kell vennie a francia király

lányát. Minden második nap elénekli neki a balladát az ifjú Ramiróról, aki hőiesen megszökteti az infánsnőt.

– Annyi bizonyos – jegyezte meg az abbé – hogy señora Tudo jelenléte az Escorialban nem könnyíti meg a mi békeküldöttségünk feladatát.

Goyának nem tetszett, hogy az ő volt Pepája beavatkozik az uralkodó ügyeibe. Ez nem illik, ez véték az Isten-akarta rend ellen.

– Meg kellene látogatnia, don Francisco – jegyezte meg Lucía barátságosan és alattomosan. – Az alsó *posadá*-ban lakik.

Francisco elhatározta, hogy kitér Pepa útjából.

Másnap reggel elindult az Escorialba, hogy, amint a szokás előírta, megjelenjen a királynő lever-jén. Nem tudta, szolgálatban lesz-e doña Cayetana, azt sem tudta, szeretné-e látni a hercegnőt, vagy fél tőle, hogy megláthatja.

Az előszoba tele volt kiöltözött urakkal és hölgyekkel. Ott volt az abbé, ott a királyi Franciaország követe, Monsieur de Havré, és ott volt – s Francisco kedélye mindjárt beborult – Carnicero is, az ő kartársa, a kontár, aki semmihez sem értett, csak az olcsó hatásokhoz és borsos árakhoz.

A hálóterem szárnyas ajtaja kinyílt. Spanyolország királynője ott ült az öltözőasztalánál. A főnemesség hölgyei szertartásosan, pontosan megszabott mozdulatokkal végezték szolgálatukat; egy hercegnő átnyújtotta a szoknyát, egy grófnő a kabátkát, egy marquesa a szalagokat. Kicirkalmazott gesztusokkal, maszkszerűen kimázolt arc-
cal, mint ragyogó bábuk jártak fel-alá, arcukra fagyott mosolyuk mélabújával, és Goya csak nézett és nem tudta, vajon nevetséges-e vagy nagyszerű ez az évszázados, tarkán ünnepélyes ceremónia.

Alba hercegnő ott volt, és Goya szíve hevesen dobogott. Éppúgy mozgatta tagjait, mint a többiek, éppoly bábuszerűen föl volt maszkarázva. De ha a többiek itt az Escorialban, a világ halott urainak kriptája fölött, a hagyományos szokásokat gyakorolták – komédiát játszottak és nevetségesek voltak; ő, Doña Cayetana, azonban ide való volt: amit tett, az öröksége volt, vele született.

Don Manuel magához szólította Goyát. Azt mondta, már előre örül, hogy egy további arcképhez ülhet neki. Sajnos azonban egyelőre nincs hozzá elég ideje. Az amúgy is nehéz béketárgyalások magánproblémákkal is bonyolódtak.

– Közös barátnőnk, señora Tudo – magyarázta – azt akarja, hogy heroikus legyen. Ez kedves és hazafias tőle, de végeredmény-

ben nem hagyhatom az országot elvérezni csak azért, hogy hőst játsszak magam előtt, meg Pepa barátnőnk előtt. Államférfi vagyok. A józan észnek kell engedelmeskednem, a politikai szükségszerűségeknek, nem pedig az érzelemnek.

Goya kényelmetlenül hallgatta. Bizonyos, hogy megint valamilyen sértő kérdés van útban, valamilyen sértő, méltósága ellen irányuló követelmény.

– Azonkívül – folytatta a miniszter – a királynő ideges, nyomasztja, hogy súlyos döntéseket kell hoznia és megbotránkozik ártatlan semmiségeken, például Tudo barátnőnk jelenlétén. A señora természetesen alkalmazkodik a korona kívánságához, de sértve érzi magát, és joggal. Mármost szeretnék neki egy kis örömet szerezni, mielőtt Madridba visszatér. Mi lenne, ha megismételnők azt a fesztelen estét, mely a maga segítségével előkészítette az én örvendetes ismeretségemet a señorával?

– Ez Pepa ötlete? – kérdezte Goya, és alig tudta leplezni viszolygását.

– Félig az övé, félig az enyém – ismerte be don Manuel. – Pepa úgy képzei, hogy itt rendezzük az Escorialban, az én lakosztályomban. Ettől különleges mulatságot remél.

Goya erre rendkívül elkedvetlenedett. Mi szállhatott Pepa fejébe? Miért rendezi a maga kétértelmű tertuliáját Spanyolország legmagasztosabb házában? „Tyúk nem való székesegyházba” – gondolt sötéten a régi mondásra. És miért akarja, hogy ő is ott legyen? Be akarja neki mutatni, milyen sokra vitte? Goya mégsem látott rá lehetőséget, hogy a miniszter meghívását visszautasítsa.

Másnap este tehát az ünnepélyes díszlépcsőn és a hosszú, komor folyosókon át újra don Manuelhoz ment.

Az előteremben ott gubbasztott Pepa dueñája, a kiaszott Conchita. Alázatosan üdvözölte Franciscót, de szikár arcán pimasz, bizalmas, közönséges mosoly ült.

Don Manuelnál ugyanaz a társaság gyűlt össze, mint annak idején doña Lucíanál, csak Agustín meg az óvatos don Miguel hiányzott. Pepa nagyon szép volt egyszerű, zöld ruhájában, ezt Francisco eléggé kelletlenül ismerte el. Pontosan megértette, ami Pepában végbemegy, a sértettségét is, meg a diadalát is. Csak az kellett, hogy elmenjen tőle, Goyától, és az ölébe hullott minden, amit csak aszszony kívánhatott. Itt állt Pepa Tudo kihívóan, büszkén, a birodalom legbüszkébb palotájában, halott királyok kriptája fölött, itt

adta a tertuliáját, őt, Goyát, pedig ide parancsolta, és neki szót kellett fogadnia. „*Trágalo perro, zabáld meg, kutya.*”

Pepa elfogulatlanul, nyájas idegenséggel üdvözölte Goyát:

– Szép, hogy végre láthatom, don Francisco. Hallom, azért van itt, hogy megfesse őfelségeik portréját. Sajnálom, hogy megvárakoztatják. Én is a dolgaimat intézem itt. Már jóformán el is értem, amit akartam, és holnap már vissza is mehetek Madridba.

Goya szívesen megragadta volna Pepa mindkét vállát, jól megrázta volna, néhány erőteljes, trágár szót vágott volna abba a pimasz arcába, de don Manuel jelenlétében uralkodnia kellett magán.

Don Manuel úgy tett, mintha a legtermészetesebb dolog volna a világon, hogy a maga ünnepélyes lakását az Escorialban Pepa Tudo rendelkezésére bocsátja a tertuliájához. Vidám, beszédes, lármás volt. Elfogulatlansága azonban nem volt igazi. Igaz, hogy doña Maria Luisa sokat elnéz neki, de nem ment-e túl meszszire ezúttal?

Az estének csak az abbé örült tiszta szívből. Élvezte Lucía jelenlétét. Lassan, sok okos kerülővel férközött a közelébe, és Lucía most az ő szemén keresztül látta a politikai ügyeket és, akárcsak az abbé, ő is kaján mulatságát lelte ennek a tertuliának ironikus szentségtörésében. Ezt ugyan nem is álmodta volna II. Fülöp, a jövő nagy kiszámítója, hogy sírja fölött az ország első minisztere a barátnőjével vigadozik.

Ezen az estén Pepa elénekelt egy románcát, aztán egy másodikat, egy harmadikat is. Elénekelt a románcot don Alfonzo királyról, aki Toledóban beleszeret egy zsidó lányba, Raquel la Fermosába, „a szép Ráhelba”, és hét évig él vele s közben magára hagyja királynőjét, az angyali Leonórárt. De azután fellázadnak a grandok és megölik a zsidó nőt. A király mértéktelenül gyászol. „Zsidónőjét” – dalolta Pepa...

*Zsidónőjét elrabolták,
Alfonzó jajongva gyászol,
Ráhelért a vágy, a bánat
Gyilkosan emészti szívét.*

De azután jön egy angyal, és a király elé tárja bűnét. Alfonzó bűnbánatot érez és vezeklésül ezer mórt gyilkol le.

Így dalolt Pepa. A többiek elgondolkodva hallgatták.

- A mi Pepánk - mondta látszólag összefüggés nélkül don Manuel - mindenáron óspanyol hőst akar belőlem faragni.

És Pepa éppen ilyen összefüggéstelenül válaszolt:

- Egy csöpp zsidó vagy mór vér sincs bennem. Tiszta ócastíliai vagyok. - És keresztet vetett.

- Tudom - sietett don Manuel a válasszal - mindnyájan tudjuk.

- Még szebben énekelsz, mint régebben, Pepa - mondta Goya, amikor alkalma támadt, hogy négy szemközt beszéljen vele. Pepa zöld szemével a maga szemérmetlen módján egyenesen Goya szemébe nézett.

- Az én románcaim szebbek, mint a valóság - mondta.

Goya pedig így szólt:

- Hallom, most a politika érdekel?

Pepa barátságosan felelt:

- Spanyolország érdekel. És don Manuel. Amikor az én boldogult Felipém élt még és akkor is, amikor az admirálisommal töltöttem az időt, a tengerészet érdekelt. Amikor maga meg én barátok voltunk, a festészet. Emlékszik-e még, amikor figyelmeztettem, hogy señor Mazarredo karja rövidre sikerült a maga portréján? Most don Manuel érdekel. Ő a legnagyobb államférfi Spanyolországban, miért ne legyen a legnagyobb az egész világon? De ne higgye, hogy a régi barátaimat elfelejtem. Don Manuel az én ösztönzéseimre javasolta a királynak, töltsse be újra a király első festőjének állását. Sajnos, don Carlos egyelőre makacs és épp ezt a fizetést akarja megtagarítani.

Goya megőrizte nyugalját.

- Én a te helyedben, Pepa - mondta - ráhagynám Spanyolország királyára meg a francia köztársaság konventjére, mi legyen XVI. Lajos gyerekeivel.

Pepa, akárcsak az előbb, egy pillanatra sem fordította el a tekintetét Goyáról.

- Maga okos ember, don Francisco - felelte. - Maga nem olyan, mint azok a férfiak, akik az én románcaimban fordulnak elő. Maga mindig értett hozzá, hogy a művét hasznosan érvényesítse. Valószínűleg jó az a tanács is, amit most adott nekem. Egyébként már meg is fogadtam, még mielőtt maga adta.

Goya azt gondolta: „Húzz ki egy asszonyt a vízből, azt mondja majd, magad estél bele.” Ugyanakkor, habár szavakban aligha tudta volna kifejezni, a maga jó, paraszti, férfias ösztönével pontosan

tudta, mit érez Pepa. Éppen az, hogy ilyen fáradsággal igyekszik őt megsérteni, azt bizonyítja, milyen nagyon ragaszkodik hozzá. Csak intené kéne neki, és Pepa, akármilyen egykedvű, mégis ugrana az ágyába. Hadd gúnyolja ki őt, hadd higgye magát fölényben, Goya mégis részvétet érzett iránta.

Goya kíváncsi volt, hogyan fejezi be majd Manuel és Pepa az estét. Lesz-e hozzá merészségük, hogy éjszakára együtt maradjanak az Escorialban, a királynővel egy fedél alatt, V. Károly és II. Fülöp kriptája fölött?

Lucía és az abbé búcsúzott. Pepa egyáltalában nem készülődött távozásra. Goyának is nyilván haza kell már mennie.

– Jó éjszakát, Don Francisco – mondta Pepa tunya, kellemes hangján. – Jó éjszakát, Francho – mondta és egyenesen a szemébe bámult.

*

*Francisco az előtérben
Athaladt. A vén dueña
Ott gubbasztott. Vigyorogva
Biccentett, felállt és mélyen
Meghajolt. Goya keresztet
Hányt. Mintha az Escorialnak
Falai közt a dueña
Aszott léte még nagyobb bűn
Volna, mint don Manuelnak
S Pepájának éjszakája.*

A posadában levelet adtak le az Escorialból don Francisco de Goya y Lucientes udvari festőnek. Így hangzott:

Holnap nem vagyok szolgálatban a királynő mellett. Miért nem látom soha a lever-men? Barátnője,

Cayetana Alba

Goya várt erre az üzenetre, és szíve közben megtelt keserőséggel. Most minden rossz érzését mintha elfújták volna. „Barátnője, Cayetana Alba.” „Elle est chatoyante” – gondolta, de inkább gyöngéden.

Másnap, alig érkezett meg Goya, a hercegnő magához intette.

– Milyen jó, hogy végre eljött, don Francisco – így köszöntötte – sok megbeszélőnivalónk van. Ugyan, maradjon már, ha majd a többiek elmentek.

Vékony, kissé kemény hangja fesztelenül hangos volt, úgyhogy a többiek is hallhatták szavait, amellettszívesség hatotta át a hangját.

Sajnos, mások is sokan voltak, köztük néhány, akivel Goya nem szívesen találkozott itt. Ott volt természetesen a szőke, magas nővésű Peral doktor, ott volt Goya kartársa, a kontár Carnicero, ott volt a csinos, piperkőc marqués de San Adrian, akinek szeretetre méltó modorában Goya mindig egy csipetnyi leereszkedést is megszimatolt, ott volt Costillares, a toreádor, aki előtt, Isten a megmondhatója, nem szabad lett volna megnyílnia az Escorialnak.

És ennek az asszonynak mindenki számára voltak kedves pillanatai. Francisco öröme elpárolgott a várakozás közben. Ha valaki megszólította, csak kurtán fizette ki.

Hátat fordított a társaságnak, a falakon függő tarka gobelineket nézegette.

A király néhány lakosztályt az utolsó évtized derűs ízlése szerint rendeztetett be, és Albáék is ilyenben laktak. A gobelinek közt volt egy, amelyet maga Francisco tervezett még abban az időben, ami-

kor gondtalan derűvel festett a világba. Vidám népjelenet volt. Négy lány azzal mulatott, hogy egy *pelelé*-t, egy paprikajancsit egy lepedőről magasra dobált, az meg visszapattant. A csoport elhelyezése nem volt rossz, a mozdulatok természetesek. Goya mégis viszolygott hajdani művétől. Ezek a maják, ezek a nép lányai, akik a bábut a levegőbe repítették, nem voltak igaziak. Nem maják voltak, hanem udvarhölgyek, akik majákat játszottak, és vidámságuk az a festett, fagyott vidámság volt, melyet a királynő lever-jén megfigyelt. A paprikajancsi nevetséges, fájdalmas mozdulatai valószínűbbek voltak a lányok mozdulatainál.

Neki magának nagyon tetszett annak idején ez a jókedvű maszarajáték, ő maga is buzgón részt vett benne. Mindnyájan részt vettek. Párizsi kollégái versailles-i urakat és hölgyeket festettek le pásztoroknak és pásztorlányoknak, olyan mereven és mesterkéltén, mint ő a maga majóit és majáit. E gálás pásztorok és csinos pásztorlányok közül néhánynak időközben lenyisszantották az elegáns babafejét. Ő is, pedig most talán még jobban ment a sora, mint annak idején, tanult azóta valamit és népjelenetének derűjét most butának, görcsösnek, bosszantónak látta.

A gobelinek vidáman üres arcai nem voltak éppen portrék, és mégiscsak portrék voltak. Goya joggal tagadhatta, hogy a babaarcú hölgyek közül a harmadik Alba hercegnő – de azért ő volt az. Ebben a technikában mindenkinél jobban értett hozzá, hogy egy arcot jelezzen és mégis meghagyjon a maga anonimitásában. Kedvtelve pattantotta fel a peleléjét ez az Alba hercegnő.

– Uraim és hölgyeim, kész volnék – jelentette ki váratlanul gyorsan Alba hercegnő és kedvesen, de határozottan elbocsátotta látogatóit. – Maga marad, don Francisco – ismételte.

– Elmegyünk sétálni, Eufemia – közölte a dueñájával, miután a többiek eltávoztak, és bemutatta őt: – Ez doña Luisa María Beata Eufemia de Ferrer y Estala.

Francisco mélyen meghajolt és azt mondta:

– Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy megismerhetem, doña Eufemia.

Ha az ember előkelő dámával keveredett szerelmi ügybe, a dueña fontos személy volt, aki kedve szerint idézhet elő napfényt vagy árnyékot.

Komornák új tégely kenőcsöket és új üveg illatszereket gördítettek be egy öltözőasztalkán: a tervezett séta óvintézkedéseket köve-

telt a nap ellen. Goya látta, amint Cayetana barnásan sápadt, tojásdad arca rikító fehérrel színeződik, de így is, megdöbbenően magas szemöldökeivel is, megmaradt az Alba hercegnő páratlan arcának. Hova tette a szemét, amikor a harmadik lányt festette a pelelegobelin számára?

– És melyik ruhát parancsolja az én báránycám a sétához? – fordult a dueña Cayetanához. – A zöld párizsit vagy az andalúziait, vagy a madridi fehér muszlinruhát?

– Természetes, hogy a fehéret – parancsolt Alba hercegnő. – És a piros övet.

Goyához most már nem szólt többet; teljes figyelmét lefoglalta az, hogy öltöztetni hagyja magát. A madridi hölgyek hozzászoktak, hogy férfiak legyenek körülöttük, míg a toalettküvel elkészülnek, és közben nagylelkűen mutogassák karjukat, vállukat, hátukat, mellüket; csak arra helyeztek súlyt, régi szokás szerint, hogy a lábuk láthatatlan maradjon. Doña Cayetana azonban a lábát sem rejtette el.

*Ha a lába rád nevet,
Az egész nő tiéd lehet –*

egy régi tonadillának ez a refrénje járt Goya eszében.

Goya gyakorlott tekintettel, minden szenvedélyében és mohóságában is tárgyilagosan szívta magába az öltöztetés egész körülményes ceremóniáját. A műveletet a dueña vezette körültekintően. Doña Eufemia hosszú volt és ászott, ferde homlokú, lapos orrú, duzzadt szájú, széles feje orsónyakon ült. Alba hercegnő a fekete ruhás, méltóságteljes öregasszonnyal hol fennhéjázóan bánt, akár egy rabszolganővel, aztán megint tréfás, majdnem bűnös bizalmasággal. A fehér muszlinruha kurtább volt, mint ahogy voltaképpen meg volt engedve, nem söpörte a földet, éppen sétára való ruha volt. Most már a piros szalagövet is ráerősítették, és a buja, fekete haját vékony hálóra foglalták.

Megjelentek a kísérők is, akiket doña Cayetana magával szokott vinni: Julio, az apród, egy sajtarcú, hegyes orrú, pimasz szemű, mintegy tízéves kisfiú, és a kicsi, talán ötéves néger lányka, María Luz. A dueña vitte a napernyőt, az apród a púder- és a parfümtartót, a néger lányka don Juanitót, az apró, fehér, gyapjas kutyát vette karjára. A kis menet, élén Cayetanával és Goyával, áthaladt

ALBA HERCEGNŐ
(Madrid, Palacio de Liria)

az
kav
zött
elha
vén
ahh
Esc

A
szel
élve
leg
és l
tett
tag

C
lép
ven
és
piro
ked
is l
kell

C
tag
jese
tan
lány
lásh
hog
kis
kiet

A

—
érde

—
keze

—
pély
ről

az ünnepélyes folyosókon, le a nagy lépcsőkön, ki a kertbe. Kígyózó, kavicsos utakon mentek, virágágyak meg buxus és taxus cserjék között, mögöttük a kastély tömör komolysága. Aztán doña Cayetana elhagyta a kertek övezetét és rátért egy gyorsan elkeskenyedő ösvényre, mely fölvezetett a *Silla del Rey*-hez, a „király székéhez”, ahhoz az előreugró sziklához, ahonnan az a híres kilátás nyílt az Escorialra.

A levegő vidáman friss volt, a tiszta égről sápadt nap süttött, enyhe szellő járt. Alba hercegnő kecses cipőben lépkedett, szilárdan és élvezettel, lábát a divat előírása szerint kifelé fordította, a csukott legyezőt könnyedén himbálva tartotta bal kezében. Így, bájosan és határozottan ment végig apró alakja a keskeny, kövekkel behintett ösvényen, mely lassan kapaszkodott fölfelé a szürkésbarna sivatagon keresztül, bele a Guadarrama előhegyeibe.

Oldalvást mögötte lépkedett Goya. Mindenkinék, aki vendégként lépett az Escorialba, előírás volt az udvari viselet; Goya is mereven ment a kissé túl szoros ruhában, s feszélyezte a kalap, a kard és a paróka. Maga előtt látta Alba hercegnő kicsi testét, a széles piros szalag feszesen zárta körül a gyöngéden ívelt csípőt. Így lépkedett Goya előtt aprón, nádszálegyenesen és keskenyen, de nem is lépkedett, nem is haladt, nem is szökdécselt – nehéz lett volna a kellő szót megtalálni arra, ahogyan mozgott.

Goya hosszúnak érezte a napsütött, szürkésbarna, fehérítő kősvatagon át felkapaszkodó utat. A fekete ruhás dueña méltóságteljesen és zokszó nélkül mozgatta öreg tagjait, Julio, az apród, unottan vitte a parfümöket és púdertégelyeket, María Luz, a kis néger lány hol előreszaladt, hol hátra, a kiskutya rosszkedvűen, parancsoláshoz szokottan vakkantott és minden pillanatban le kellett tenni, hogy vizelhessen. Goya tudatában volt annak, milyen nevetséges a kis felvonulás, mely színesen, divatosan, piperkőcen vonul az ősrégi kietlenségen át.

Alba hercegnő félvállról hátraszólt.

– Señora Tudo ugyanabban a posadában lakik, mint maga? – érdeklődött.

– Señora Tudo, úgy hallom, elutazott – válaszolta Goya és igyekezett elfogulatlannak látszani.

– Hallom – folytatta a hercegnő – hogy maga csinos kis ünnepélyt adott señora Tudónak. Vagy don Manuel adta? Meséljen erről egy kicsit. Ne legyen olyan pedáns, olyan diszkrét. Don Manuel

makacs, de az olasz nő sem engedékeny. Mit gondol, ki szúrja majd le a bikát?

– Én ebbe túl kevésbé vagyok beleavatva, hercegnő – felelte szárazon Goya.

– Legalább ne szólítson hercegnőnek – kérte doña Cayetana.

Ott voltak már az előreugró sziklán, a Silla del Reyén, Fülöp király kedvenc helyén, ahonnan körül köre nőni láthatta kastélyát. Alba hercegnő helyet foglalt, legyezője csukva hevert ölében, a dueña és a két gyerek mögötte ült le. Goya állva maradt.

– Üljön le hát maga is – parancsolt a hercegnő megint, félvállról hátrafordulva.

Goya esetlenül lekuporodott a földre, akadályozta a kardja, akadályozták a hegyes kis kövek.

– *Cubrios*, fődje be a fejét – parancsolt tovább a hercegnő, és Goya nem tudta, vajon szándékosan, komolyan, tréfásan vagy ironikusan alkalmazza-e a hagyományos formulát, mellyel a király tünteti ki tizenkét első grandját. Ott ült a hercegnő szeszélyes, gyöngéd figurája a körülésen, és a csillámló sivatagon át a kastélyra nézett. Így ülhetett itt őse is, akit a fanatikus Fülöp király nemegyszer rendelt ide; itt gondolhatta végig ez a régi Alba azokat az utasításokat, amiket a király adott neki a maga halk, udvarias modorában, parancsokat valamely berzenkedő ország megrohanására, valamely eretnek tartomány megsemmisítésére.

Alba hercegnő teljes némaságban ült, a többiek sem mozdultak. Megbénította őket a csillámló, nagy kietlenség, melyből kinőtt a kastély, mereven és halottan, mint maga ez a kietlenség.

Goya a kősvatagra meredt, akár a többiek. Hirtelen azt látta, hogy a kietlenségből, a kietlenség fölött valami feléje mozdul, valamilyen teremtmény, léttelen és mégis igen éles, fehérleően szürkésbarna, mint a sivatag, valamilyen óriási béka vagy talán teknősbéka? Egy emberfejű valami, amiből óriási szem duvad elő. Ez a lény lassan, de kikerülhetetlenül mászott közelebb, szélesen, barátságosan, pokoli vigyorral, magában és zsákmányában biztosan közelítette meg az embert. Menniük kellene – miért maradnak mindnyájan ülve? Vannak szellemek, amelyek csak éjszaka munkálkodnak, és olyanok is, akiknek nappal van hatalmuk. Ezek ritkábbak, de veszedelmesebbek. Goya ismerte a kísértetet, amelyik itt fényes nappal feléje mászik, már kisgyerek korában hallott róla – ártalmatlan, sőt kellemes neveket viselt: *El Yantar*-nak hívták, „Ebéd”-

nek vagy még barátságosabban *La Siesta*-nak. De alattomos egy szellem volt a maga vigyarával, csillámlásával és nyájasságával, csak a napban mutatkozott, és erő kéne ide, hogy az ember felálljon és elmenjen.

Ekkor Alba hercegnő beszédbe fogott, és tüstént eltűnt a békaszellem, és a sivatag maradt, ami volt.

– Tudja-e – kérdezte Alba hercegnő – hogy ezúttal escoriali tartózkodásom alatt valamilyen rendkívüli dolog történik majd velem?

– Hogy jut ez eszébe? – kérdezte Goya.

– Az én Eufemiám mondta – felelte Cayetana – és neki lehet hinni. Sokat tud a jövődől. Boszorkányokkal cimborál. Egyszer, ha felmérget, majd följelentem az inkvizíciónak.

– Ne mondjon ilyeneket, bűn ilyet beszélni, lelkem-báránym – kérlelte a dueña. – Az udvari festő úr okos ember és érti a tréfát. De ha így eljár a szája, szívecském, akkor majd egyszer mások előtt is ilyeneket mond.

– Mesélj nekünk valamit, Eufemia – parancsolta Alba hercegnő.

– Mesélj azokról, akiket elevenen temettek el az Escorial falai közé.

– Régi históriák ezek – felelte a dueña – és don Francisco valószínűleg ismeri őket.

De Cayetana ráparancsolt:

– Ne kellesd magad – és Eufemia ekkor mesélni kezdett.

Egy fiatalember, San Lorenzo faluban, bizonyos Mateo, szitkozódott a magas szolgáltatások miatt, amiket a szerzetesek a parasztoktól követeltek, és egyáltalában, eretnek volt ez a Mateo. A klastromi barátok följelentették. Mateo ekkor fekete kutyává változott, éjszakákon át vonított, hogy a falubelieket a klastromi barátok ellen uszítsa. Végül a barátok felakasztották a kutyát a klastrom ormára. A kutya ekkor újra átváltozott, megjelent a faluban daliás, fiatal harcos alakjában, azt állította, százhuszonhét mórt kaszabolt le, ő is a kolostorbeliek ellen uszított. De egy tudós szerzetes kiderítette, hogy a harcos, a kutya és a hajdani Mateo azonosak, s följelentette a harcost az inkvizíciónál. Mikor a poroszlók megérkeztek, a harcosból megint kutya lett. A barátok ekkor megfogták a kutyát és élve elásták a toldalék alapjába, mert ez abban az időben volt, amikor a kolostort átalakították az Escoriallá.

– Még most is – fejezte be az öregasszony – hallani lehet néha, amint a kutya vonít telihold idején.

– Érdekes történet – mondta Francisco.

– Egyébként – fordult hátra Alba hercegnő Franciscóhoz – van másvalakim is, aki jósolgatott nekem: a nagyanyám egyik komornája. Ezt a komornát, Brigida volt a neve, annak idején mint boszorkányt elégették. Sokan azt mondták, ártatlan volt, de amikor a hóhér engesztelő csókot kért tőle, Brigida nem csókolta meg, ami biztos jele annak, hogy boszorkány volt. Néha eljön hozzám és megjósolja, mi fog történni. Nagyon ért a jövődöléshez.

– Hát mit jövődölt magának? – kérdezte Goya.

A hercegnő tárgyilagosan felelt:

– Hogy nem fogok megöregedni, és ki kell használnom az időmet, ha ki akarom venni a részemet az életből.

*

S Goya felé fordította
Arcát s nagy, fémcsillogású
Két szemét és: – Maga vajon
Azt hiszi, hogy vannak ma is
Boszorkányok? – kérdi tőle.
– Hogyne hinném – mondja Goya
Nyersen s otthoni, goromba
Tájszólásban, ahogy néha
Szokott: – Persze – tette hozzá –
Azt hiszem, hogy vannak ma is
Boszorkányok.

Múltak a napok, Francisco nem látta a hercegnőt, nem is hallott róla. Ült a posadai szobájában, várt. Lerajzolta a délkísértetet, lerajzolta másodszor, harmadszor. „*Elle est chatoyante*” – gondolta.

Váratlanul felszólították, költözzék át a kastélyba. Forró, örvendező ijedtség fogta el, úgy képzelte, a hercegnő járta ki neki ezt a kegyet. De nem a hercegnő, hanem maga a király kívánta őt a kastélyba. A kínos politikai feszültség fölengedett, véget ért a viszály doña María Luisa és Don Manuel között, s a királynak volt már ideje is, kedve is, hogy Goyával megfestesse a portréját.

Carlos becsülte Goyáját. A királynak, minden kényelmes egykedvősége mellett is volt érzéke a reprezentáláshoz. Azonkívül nem érezte tehernek a spanyol uralkodóknak azt a hagyományos feladatát, hogy a művészetet, és különösképpen a festészetet támogassák. Kellemes elképzelés volt arra gondolnia, hogy tovább él jó festők képeiben.

Szorgosan megfontolta Goyával együtt, hogyan festesse le magát ezúttal. Három igen reprezentatív festményt kívánt, amelyik alkalmas arra, hogy minden alattvalónak tüstént emlékezetébe idézze a király aláírását: „*Yo el rey*. Én, a király.”

Goya mindig is csodálta, ahogyan Velázquez a Fülöp-képein a királyi palást felségességét visszasugározta viselőjének arcára. Megtanulta Velázqueztől, hogy az emberekből és a ruhákból egyseget teremtsen. Carlost lefestette már piros, kék és barna kabátban, arany hímzéssel és ezüst hímzéssel, szalagokkal és csillagokkal, bíborban és hermelinben, azonkívül a testőrség egyenruhájában is, gyalog és lovon. Többször sikerült királyának, Carlosnak jóindulatú, kissé durva, erőltetetten méltóságteljes arcából és a felséges ruhákból, a mellre szorított tokás állból, a kövér hasból és a rendjelek ragyogó csillagaiból valami újat, szerveset képezni, ami a nézőnek a királyság fogalmát sugallta, de úgy, hogy közben nem hamisította meg Carlos elterpeszkedő testiességét. Előre örült, hogy új, hatásos változatokat talál a meghitt témára.

Carlos tudatában volt annak a feladatának, hogy segítenie kell

festőjének, s ezért kitartott a sokszor fárasztó pózokban. Nem kezdeményezett megszakításokat, de azért hálás volt értük. Ilyenkor barátságosan csevegett Goyával, mint egyik spanyol a másikkal. Olykor levetette a súlyos, királyi kabátot s leült testesen egy széles karosszékre, vagy zekében, nadrágban, nehéz léptekkel járt ide-oda. Ilyenkor aztán láthatóvá váltak az óraláncok, és gyakran beszélt is a király az óráiról. Egyben, jegyezte meg félig tréfásan, félig komolyan, felülmúlta nagy elődjét, Károly császárt: elérte, hogy órái másodpercre ugyanazt az időt mutadják. És büszkén húzta ki óráit, összehasonlította őket, fülelt rájuk, megmutatta őket Goyának, hogy ő is füleljen. A lényeges az, fejtette ki Goyának, hogy az órákat mindig viselni kell. Hogy egész teljesítőképességét elérje, az órának szüksége van az emberi test közvetlen közelségére, mert az óra emberi valami. Ő, Carlos, súlyt vet rá, hogy kedvenc óráit állandóan viseljék: azokat az órákat, melyeket nem ő maga visel, a komornikjával viselteti.

Goyának csak három vagy négy ülésre volt szüksége a megrendelt portrékhoz: az elkészített vázlatok segítségével és azoknak a kabátoknak és egyenruháknek a felhasználásával, amelyeket a műhelyébe is elküldhettek volna, valószínűleg gyorsabban és jobban tudott volna dolgozni. Csakhogy Carlos unatkozott az Escorialban, az ülések örömet szereztek neki, öt napon át, nyolc napon át ült a festőjének, egyik reggel a másik után, két-három órán keresztül. Nyilvánvalóan szórakoztatta a társalgás is Franciscóval. Kikérdezte a gyerekei felől, ő meg a maga gyerekeiről mesélt neki. Vagy vadászatról beszélt. Vagy részletesen kitért a kedvenc ételeire, miközben soha nem mulasztotta el, hogy ne magasztalja azokat a nagyszerű minőségi sonkákat, melyek Extremadurából érkeznek, az ő kedves Manuelja szülőföldjéről.

Végül a királynő kijelentette, hogy Carlos már éppen elég sokáig dolgoztatta Goyát, most ő, a királynő, akarja megkapni a festőt.

Doña María Luisa jókedvében volt. Pepa escorialbeli „orgiájának” hírét nem fogadta olyan megbotráncozással, mint ahogy várható volt. Neki az volt a legfontosabb, hogy most már azt a nőszemélyt elette a fene, s ő, a királynő, anélkül, hogy a büszkeségéből engedne, élvezheti Manuel közelségét. Ami meg Manuelt illeti, ő megkönnyebbült, amikor María Luisa nem rendezett neki olyan jelenetet, amilyentől félt, és az is egészen kapóra jött Manuelnak, hogy egy ideig nem kell végighallgatnia Pepa hősiességre való felhí-

vásait. Azonkívül az okos María Luisa rendkívüli nagylelkűséget tanúsított iránta. Úgy tett, mintha Manuel már régóta a francia köztársasággal való kiengesztelődésen működött volna, s úgy dicsérte őt a grandok és miniszterek előtt, mint azt az embert, aki Spanyolországnak meghozza a békét. A barátság a királynő és első minisztere között szorosabb volt, mint valaha.

Goya tehát egy derűs és igen kegyes María Luisára talált. Már festette őt, majdnem egy évtized előtt, amikor María Luisa még trónörökös volt. Akkoriban, minden élességével és csúnyaságával együtt is, ingerelhetett egy férfit. Most már öregebb és csúnyább volt, de még mindig arra törekedett, hogy ne csak a trónon érvényesüljön, hanem úgy is, mint asszony. Európa valamennyi fővárosából rendelt magának ruhákat, fehérneműt, a legdrágább kenőcsöket, olajokat, parfümöket, éjszaka pépekből és különös zsiradékokból készült maszkokat viselt, gyakorolta magát a táncmesterrel és bokáin láncokkal, föl-alá lépkedett a tükör előtt, hogy a járásán javítson. Szuverén szemérmelenséggel beszélt Goyának arról, milyen fáradságába kerül, hogy mint nő megállja helyét. Goyának imponált a királynő vad energiája, és olyannak akarta festeni, amilyen volt: csúnyának és érdekesnek.

Goyának hiányoztak műtermének segédeszközei, és még jobban hiányzott Agustín, a tanácsa, a mogorva gáncsoskodása, sokféle szolgálata. De tekintettel az Escorial korlátolt befogadó képességére, aligha kívánhatta meg, hogy Agustínt is elhozassák.

Történt pedig, hogy don Manuel a kiengesztelődés jeléül Marcial nevű csődörét ajándékozta a királynőnek, istállóinak büszkeségét, és a királynő ezen a lovon akarta magát lefestetni don Manuel részére. Ilyesféle nagyméretű képet segéd nélkül megcsinálni, mégpedig a kiszabott kurta határidőre, jóformán lehetetlen volt. Goyának tehát alapos oka volt azt kívánni, hogy bevonhassa barátját és tanítványát, don Agustín Estevét.

Agustín megjött. Széles vigyorral köszöntötte barátját, már kezservesen nélkülözte és elégtételül szolgált neki, hogy Francisco ki-járta az ő meghívását is az Escorialba.

Nemsokára azonban észre kellett vennie, hogy Goya a munka kellős közepén hirtelen lankadni kezd, gyötrődve vár valamire, ami nem jön. Nemsokára pedig Lucía, Miguel, az abbé szavaiból kitálta az összefüggést is, és felismerte, milyen menthetetlenül mélyen bonyolódott bele Francisco ezúttal a szerelembe.

Elkezdte barátja munkáját becsmérelgetni. A király portréi hozzávetőlegesen sem lettek olyanok, amilyenek lehettek volna. Igaz, hogy Goya nagy kézműves szorgalmat szentelt nekik, de kevés lelki elmélyedést; pusztán reprezentatív képek, és ez túl kevés a mai Goyától.

– Azt is tudom, miért kerül kátyúba – magyarázta Agustín. – Mellékes dolgokkal foglalkozik. A szíve nincs ott a munkájánál.

– Te okoskodó, te fecsegő, te irigy kutya, te bukott diák – vágott vissza Goya, de viszonylag nyugodtan. – Pontosan tudod, hogy ezek a képek éppen olyan jók, mint mind a többi, amit don Carlosról csináltam.

– Úgy van – felelte Agustín – és ez annyit jelent, hogy rosszak. Maga most már többet tud, mint régebben. Ismétlem: maga túl lusta. – Luciára gondolt és dühbe lovalta magát. – Maga túl öreg már kis nőügyekhez – mondta ellenségesen. – Még sokat kell tanulnia és kifogy az idejéből. Ha tovább is így folytatja, akkor mindaz, amit csinált, töredék lesz, és maga sem lesz egyéb, csak egy felhagyott tárna.

– Csak így tovább – felelte Goya halkán és dühösen. – Ma jól hallok, ma legalább teljesen meghallom a véleményedet.

Don Agustín nem volt rest a válasza.

– Valószínűtlen, meg nem érdemelt szerencséd van. A király ül neked és még egyszer ül neked és megmutatja magát neked zekében és ketyegteti neked az óráit. És mihez kezdesz azzal a páratlan lehetőséggel, hogy egészen beleláss ebbe az emberbe? Belefestetted-e a te Carlosod arcába azt, amit mi, hazafiak, látunk benne? Megvakulsz a puszta érzékiségtől és azt sem látod, amit minden laikus lát. *Qué vergüenza*. Mert Carlos barátságosan beszélgetett veled az extremadurai sonkákról, már nagy királynak tartod, és a díszfrakkjához és az aranygyapjújához méltóságteljes arcot is festesz.

– Úgy – mondta Goya még mindig feltűnően nyugodtan. – Most megmondtad a magadét. És most hazaküldlek, mégpedig a legöregebb öszvéren, amit San Lorenzóban fel lehet hajtani.

Féktelen választ várt. Azt várta, hogy Agustín elrohan majd és becsapja maga mögött az ajtót, hogy reng bele az egész Escorial. De semmi ilyesmi nem történt. Agustín kezébe vett egy lapot, amit Francisco, amikor elővette a fiókból a királyképek vázlatait, figyelmen kívül közéjük kevert: az El Yantar rajza volt, a délkísérteté. Agustín pedig ott állt és nézett és rámeredt a rajzra.

Goya azonban, éspedig szokásától eltérően szinte zavartan, azt mondta: – Semmi ez. Csak úgy oda van kenve. Szeszély. *Capricho*.

Ettől fogva Agustín nem beszélt többet Francisco új nőügyéről, sem arról, hogy elhanyagolja a művészetét. Sőt, még akkor is, ha munkájuknak csak a technikájáról volt is szó, gyöngéden és óvatosan megválogatta a szavait. Francisco nem is tudta, kedvére van-e vagy kedve ellenére, hogy Agustín ilyen mélyen belelátott abba, amibe ő, Goya, keveredett.

María Luisa királynő ott parádézott Goya előtt Marcialon, a tüzes csődörön mint a testőrezred tulajdonosnője. Férfi módon ült a nyeregben, nagyon jó lovas volt, fejét magasan, büszkén szegte föl a harcias egyenruha fölé. Elegendő lett volna, ha a további üléseken a fabakon pózolt volna. Goyának azonban mélységes élvezetet okozott, hogy másodszor is, harmadszor is bemutatassa vele lovagló művészetét, mégpedig Agustín jelenlétében. Kommandírozott a királynőnek, hogy így forgassa a lovat meg úgy, így tartsa a fejét, aztán meg másképp. És Agustínt tolta előtérbe, hangsúlyozta Agustín részét az alkotandó művön és megkérdezte tőle:

– Mit gondolsz, Agustín, hagyjuk így? Vagy jobbnak találod így?

*

*Még amikor első ízben
Festett nagyurat, magát is
A háttérbe ecsetelte:
Apró árny volt, ki a grandnak
Főlnyújtotta a megrendelt
Művet. Ez sok év előtt volt.
Ma pedig, ha cimboráját,
Tanítványát és segédjét
Fel akarja vidítani,
Szeme előtt Spanyolország
Királynőjét nyargaltatja:
Lássák, mit tud, majd csak aztán
Kegyeskedik lefesteni.
Kár, hogy apja, öreg Goya
Ezt már meg nem élte. Ó, hogy
Nézne csak, szemét meresztve!*

Végighaladt a folyosón, mely doña María Luisa termeiből az ő szobájába vezetett. A királynőtől jött, piros harisnyás lakáj vitte a festőszerszámát. Vele szemben aprón, kecsesen, szilárd léptekkel, Alba hercegnő jött, doña Eufemia kíséretében.

Goya térde reszketett, megingott alatta a föld. A hercegnő megállította:

– Jó, hogy találkozom magával, don Francisco – mondta. És lassú, tagolt francia nyelven folytatta: – Nem birom ki tovább itt, az Escorialban. Egy-két napra Madridba megyek. Szerdán utazom. Maga is ott lesz?

Rettenetes, boldog ijedelem vett erőt Goyán. Itt van, itt a beteljesedés. Pontos időre ígérve, szerdára, szerda éjszakára. De rögtön, ugyanabban a pillanatban azt mondta neki parasztian számító esze, hogy éppen ez az idő nem az övé már. A királynő ülésre várja őt, csütörtökön kora reggel. Ha nem megy, összeomlik a jövője. Soha többé nem festheti le az udvarnak egy tagját, soha nem lesz a király első festője. Visszahull a semmibe. De ha nem vág egy boldog *igen-t* ennek az asszonymak gögös, gúnyoros, csodálatos arcába, addig, amíg még ott lebeg a levegőben utolsó, kimondott szava – akkor ez az asszony tovább megy a folyosón és örökre elfoszlik előtte. A hercegnő már egy apró, alig észrevehető mozdulatot tett, hogy tovább menjen, és kis híja, hogy gúnyoros szájának gúnya elmélyüljön. Goya tudta, hogy ez a titokzatos asszony pontosan felismerte, mi megy benne végbe. Goyát szorongás fogta el, hogy eljátszotta a lehetőségét. Gyorsan, rekedten, akadozva, spanyolul azt mondta:

– Jól értettem? Szerdán este tehetem magánál tiszteletemet, Madridban?

A hercegnő még mindig franciául azt felelte:

– Megértette, uram.

Goya azt sem tudta, hogy jutott a szobájába. Elnehezülten, gondolatlanul ült hosszú ideig. Nem érzett egyebet, csak ezt: „El van vetve, a kocka el van vetve.”

De aztán elkezdett paraszti ravaszsággal kalkulálni. Helyénvaló-

nak találta, hogy a sors nagy árat kér tőle az Alba hercegnő éjszakaijáért; de kell-e, hogy mindjárt az egész karrierje rámenjen? Kell, hogy döntő, alapos ok akadjon arra, hogy lemondja az ülést a királynőnek. Ha például valaki megbetegszik halálosan, valaki a legközelebbi családtagjai közül. Ilyen tartalmú sürgönyt kell a királynő első kamarása elé tennie.

– Mikor még végre Madridba, Ezquerrához? – kérdezte egy órával később, kissé erőltetett nyersséggel Agustíntól. – Meddig akarsz még várni azokra a festékekre?

Agustín csodálkozva nézett rá.

– Még legalább három-négy napig megleszünk a festékekkel – mondta. – Azonkívül a mindennapi futár is beszerezheti. Ha pontos utasításokat adsz neki, Ezquerra kiismeri magát.

De Goya sötéten ragaszkodott a magáéhoz:

– Elmég Madridba! Még ma!

– Megbolondultál? – felelte Agustín. – Szentül megígérted, hogy a képet elkészíted don Manuel névnapjára. Magad kérted a királynőtől a négy ülést és most akarsz elküldeni?

– Elmég Madridba! – parancsolta Goya és rekedten, még morogóbban és határozottabban hozzátette: – Ott megtudod, hogy az én kis Elenám súlyosan megbetegedett, és Josefa sürget, hogy azonnal térjek haza.

Agustín még mélységesebben elcsodálkozva azt mondta:

– Egy szót sem értek belőle.

– Nem is kell, hogy érts – válaszolta türelmetlenül Goya. – Azt az üzenetet hozd meg nekem, hogy Elenitám megbetegedett. Ez minden.

Agustín nagy léptekkel, megdöbbenve, mélységesen elgondolkodva mérte végig a szobát.

– Tehát le akarod mondani a királynőt – következtetett végül helyesen. – Madridba akarsz menni.

Goya gyötrődve, szinte könyörögve azt mondta:

– Madridba *kell* mennem. Az életem függ tőle.

– És nem találsz más ürügyet? – kérdezte habozva Agustín.

Most Goya maga is megborzongott tőle, hogy ezt az ürügyet eszelte ki, de nem talált másikat.

– Ne hagyj most a pácban – kérlelte. – Tudod, hogyan dolgozom, ha terminusunk van. A kép kész lesz és jó lesz. Ne hagyj most a pácban.

Amióta Agustín látta a délkísértet rajzát, tudta, hogy Francisco egészen nagy örültségeinek egyikét készül elkövetni, és hogy senki és semmi nem tarthatja vissza.

– Elmegyek Madridba – mondta boldogtalanul – megkapod a leveledet.

– Köszönöm – mondta Goya. És: – Próbáld megérteni – kérte.

Miután Agustín elment, Goya igyekezett dolgozni. Fegyelmezett volt, de nem tudta gondolatait összeszedni: a madridi éjszaka körül keringtek s akörül, ahogyan az az éj majd eltelik. Ábrándos szerelem csendült föl benne; aztán a legrágárabb valamit mondta és képzelte el magában, amit csak külvárosi kocsmákban látott és hallott.

Együtt volt Luciával és az abbéval. Magán érezte Lucía sokat tudó, enyhén gúnyoros pillantását. Bizonyos, hogy elsajátította azt a technikát, ahogy a nőkkel bánni kell, hercegnőkkel és kurvákkal, de szerda éjszaka – ez a gond nyomasztotta – majd gyámoltalanul viselkedik. Irigyelte az abbét, a nagyvilágiasságáért, azért az eleganciáért, amit pedig oly gyakran kigúnyolt. Félt Alba hercegnő nevetésétől, még jobban a mosolyától.

Jóval éjfél után, Goya nyugtalan álomban feküdt, megjött Agustín. Porosan, útiruhában állt az ajtóban, mögötte fáklyás szolga.

– Itt a levele – mondta, és a levél súlyosnak látszott a kezében.

Francisco félig felült. Átvette a levelet, nem bontotta fel, hanem ő is csak tartotta a kezében, mintha nehéz súlyt latolgatna.

– A levél olyan, amilyenre szüksége van – mondta Agustín.

– Köszönöm, Agustín – felelte Goya.

Másnap reggel Goya kijelentette a királynő első kamarásának, marqués de Vega Inclánnak, hogy legmélységesebb sajnálatára le kell mondania doña María Luisa legkegyesebben engedélyezett üléseiről, az okát bővebben kifejtette – és ezzel átnyújtotta levelét. A marqués átvette a levelet, olvasatlanul letette az asztalra és azt mondta:

– A felséges asszonynak amúgy is le kellett volna mondania az üléseket. Francisco de Paula infáns súlyosan megbetegedett.

*

Goya sápadtan meredt a
Marquésra. Dadogva mondott
Néhány szót, majd támolyogva
És illetlen gyorsasággal
Ment onnan. A kamarás úr
Viszolyogva néz utána.
„Micsoda rossz modoruk van!
Művészek” – dobog magában.
„És ilyesmit el kell tűrni
Az Escorialban. Alja-
Népség!” – így szól gondolatban,
És hogy: „Chusma, csőcselék ez!”

Színházba megyünk, a Cruzba – jelentette ki Alba hercegnő, amikor Goya megjelent nála. – Az *Ellenséges testvérek*-et adják, buta darab, úgy hallom, de Coronado játssza a bolondot, és Gizmana a szubrettet, és a tonadillái nagyon jók.

Goya mérgelődött, amiért a hercegnő ilyen odavetett hangon közli ezt vele. Ez hát egy szerelmes éjszaka bevezetője? Mit vett a fejébe?

A színház bejáratánál sok legény várakozott, hogy végignézzék, amint a nők kiszállnak a kocsikból és gyaloghíntókból: ez volt az egyetlen alkalom, amikor női lábakat lehetett látni. Alba hercegnő kilépett a gyaloghíntójából.

– Milyen jó lába van – kiáltottak oda neki. – Finom, kerek, harapnivaló.

Goya sötéten állt mellette. Szívesen közéjük vágott volna, de félt a botránytól.

Hogy a színház belsejébe jussanak, át kellett haladni egy hosszú, sötét folyosón. Lárma és tolongás volt, árusok vizet, édességeket, dalszövegeket kínálgattak, mindenütt bűz és piszok. Lökdösték őket, és csak nagy nehezen tudták cipőjüket, ruhájukat megóvni a mocsktól. A kevés páholyt – mert férfiak kíséretében csak páholyokba engedték be a nőket – már kiárusították, és Goyának hosszú alkudozásba és szemérmetlen felárba került, hogy végül is kapjon egy páholyt.

Alighogy helyet foglaltak, a patióról, a földszintről lárma halatszott fel. A földszintiek, a *mosqueteró*-k azonnal fölismerték Alba hercegnőt. Kiáltoztak feléje, megtapsolták. Még hevesebben, bár kevésbé lármásan érdeklődtek a nők; a színházban külön terület, a *gallinero*, a „tyúkól” volt nekik fenntartva, ott ültek mindnyájan előírás szerinti fekete ruhában és fehér fejkendőben, s most mindnyájan a páholy felé fordultak, kodácsoltak, nevettek.

Goya tömör, felhős arca görcsösen mozdulatlan maradt. Cayetana úgy tett, mintha másvalakinek szólna a lárma és barátságosan, egykedvűen fecsegett Goyával.

A darab, az *Ellenséges fivérek*, csakugyan buta volt, Lope egyik színművének gyatra felhígítása. Az aljas kisebbik fiú kisemmizte a nagyobbat apjuk szeretetéből és kedvese szívéből is. Már az első felvonásban párbaft vívtak a temetőben, különböző szellemek jelentek meg, a gonosz fivér kiűzte a jót az erdőbe, az apát meg egy toronyba zárta, hogy éhen pusztuljon. A parasztok fellázadtak a gonosz új uraság ellen, a közönség is, és amikor a rendőrkapitány, az *alguacil* megjelenítője a nézőtérrel föllépett a színpadra a gonosz fivér támogatására, a nézők leköpték és el akarták verni; esküdöznie kellett, hogy hiszen ő csak Garro, a színész.

– Maga voltaképpen *chorizo* vagy *polaco*? – kérdezte Alba hercegnő a festőt. A madridi közönséget szenvedélyesen érdekelte a színház és már fél évszázada két pártra oszlott; az egyik párt hívei egy régóta elhalt komikus színész után „virliknek”, chorizóknak, a másik pártbeliek polacóknak nevezték magukat egy abbé nevéről, aki viszont vitairatot adott ki a rivális színésztársulat mellett. Goya bevallotta, hogy choriso.

– Gondoltam – mondta dühösen Alba hercegnő. – Mi, Albák, polacók vagyunk, már a nagyapám is az volt.

Az első felvonás után vidám tonadillát énekeltek, és ez lármás örömben egyesítette a két pártot. Aztán megkezdődött a második felvonás, a toronyban, láncsörgéssel és szalmazigéssel. Egy férfi-angyal korszerűen térdnadrágba öltözve, de vállán szárnyakkal, vigasztalagatta a bebörtönzött aggastyánt. A lány nem hitte el a gonosz fivér rágalmain és a zord erdőben találkozott a gróffal; a közönség feszülten, meghatottan elnémult. Alba hercegnő úgy vélte, ez az a pillanat, amikor feltűnés nélkül elmehetnek.

Belélegezték az üde esti levegőt.

– No, most elmegyünk a maga valamelyik *taverná*-jába – parancsolta Alba hercegnő.

Goya szándékosan félreértette és egy elegáns vendéglőt ajánlott.

– A Ceferinóba? – kérdezte.

– A *maga* tavernájába – mondta Alba hercegnő.

– Estélyi ruhában nem mehetünk a *Manolería*-ba – jegyezte meg Goya kényelmetlen érzéssel; a Manolería volt az a külvárosi kerület, amelyikben a majók és maják laktak.

– Ezt nem kell nekem magyaráznia – mondta vékony, fűrgé hangján Alba hercegnő. – Hazakocsizom, átöltözöm és várom magát.

Goya rosszkedvűen hazament. Ezért vállalt magára ennyi gyötrelmet, ezért agyalta ki azt a veszélyes levelet a kis Elenáról, ezért tette kockára a karrierjét? „*Qué vergüenza*” – jutott eszébe Agustín csikorgó hangja.

Mielőtt átöltözött, lábujjhegyen bement a gyerekszobába és megnézte a kis Elenát. A kislány békésen aludt.

Goya fölvette régi majó ruháját. Kedvetlensége szétfoszlott, boldog várakozás fogta el. A ruhadarabok, igaz, már kopottak voltak, s a nadrág, a méregzöld mellény, a rövid, piros kabát túl feszesen állt rajta. De sokat megélt már ebben a ruházatban és csupa jó élményt. Mire aztán a széles övet maga köré kötötte s beledugta a *navaja*-t, a kést, más embernek érezte magát, fiatalnak, kalandvágyónak. „Aki fölveszi a csuhát, latinul is tud” – jutott eszébe a régi közmondás. Aztán beburkolózott az óriási köpenybe, mely voltaképpen be volt tiltva, a *capá*-ba, és föltette a széles karimájú, az arcot majdnem teljesen beárnyékoló kalapot, a *chambergó*-t.

Így, a felismerhetetlenségig elleplezve, útra kelt. Somolygott, amikor Alba hercegnő ajtónállója nem akarta beengedni. Fölfedte neki az arcát, mire az ember vigyorgott. Alba hercegnő is mosolygott a láttára, Goya úgy érezte, elismerően. Maga a hercegnő drága, tarka szoknyát viselt és színes himzésű, kivágott pruszlikot. Haját hálóba szorította. Az egész viselet igen jól illett neki, és majának is lehetett nézni.

– Hova megyünk? – kérdezte.

– Rosalia kocsmájába, a Berquillóba – felelte Goya. – De meggyűlik majd a baja a *mantillá*-val – figyelmeztette a hercegnőt, mert Eufemia ráborította a mantillát, márpedig *tapadá*-kat, elfátyolozott nőket nem szívesen láttak a Manoleriában.

Cayetana válasz helyett még mélyebben arcába húzta a mantillát.

– Hadd menjek magával, báránkám – kérte a dueña. – Belehalok a félelembe, amíg ott tudom magát a Manoleriában.

– Ostobaság, Eufemia – mondta szigorúan Cayetana. – Don Francisco van olyan férfi, hogy meg tudjon védeni.

A kocsmá telve volt. Az emberek üldögéltek, ittak, füstöltek szófukaron, igyekeztek castiliai méltósággal viselkedni. Legtöbb legény a fején hagyta széles karimájú kalapját. A nők durvák voltak, sokan közülük csinosak, mindnyájan fátyol nélkül. Vastag füst állt a teremben. Valaki gitáron játszott.

Az új vendégeket tartózkodó kíváncsisággal, nem éppen barátságosan nézegették. Valamelyikük csempészett dohányt kínált Goyának.

- Mi volna az ára? - kérdezte Goya.

- Huszonkét réal - ennyit kért az ember.

- Talán *babachó*-nak nézel? - kérdezte Goya: ezzel a becsmérő szóval illették az idegent, különösen a franciát. - Tizenhat reált fizetek, úgy, mint mindenki.

Valamelyik lány közbeszólt.

- Uram, nem vesz legalább a hölgyének egyet? - kérdezte.

- Nem dohányzom - mondta a fátyola alól Alba hercegnő.

- Pedig jobban tenné - mondta a lány.

És a mellette ülő fiú meg is magyarázta:

- A dohányzás tisztítja az agyat, étvágyat csinál és a fognak is egészséges.

- Persze, a hölgynek le kellene bocsátania a mantilláját - piszkálódott a lány.

- Maradj nyugton, Zanca, gólyaláb - mondta a fiú - ne kezdj veszekedést.

De Zanca kitartott:

- Ugyan, señor, mondja meg már a hölgyének, hogy vegye le a mantilláját. A parkokba sem mehetünk elfátyolozva, ide meg még kevésbé illik.

És egy másik asztalnál ülő fiú így találgatott:

- Talán valamilyen *gabacha* ez a hölgy.

Francisco előre megmondta Cayetanának, hogy a mantillája rossz vért szül majd. Ismerte a majóit, ő maga is köztük tartozott. Ezek nem vágnak zsebre semmiféle tolakodó pillantást, magukat tartják a legjobb, legspanyolabb spanyoloknak és nem hajlandók eltérni az idegenek leereszkedő kíváncsiságát. Ha valaki eljön köztük, a kocsmájukba, annak alkalmazkodnia kell a szokásaikhoz és meg kell mutatnia az arcát. A gitáros abbahagyta a játékát. Mindnyájan Goyára néztek. Most semmilyen körülmények között sem volt szabad engednie.

- Ezt ki mondta a *gabacháról*? - kérdezte.

Nem emelte föl a hangját, egykedvűen beszélt, két szivarszipantás között. Kurta hallgatás következett. A kocsmárosné, a tenyeres-talpas Rosalia, így szólt a gitároshoz:

- Ne lustálkodj, játssz egy fandangót.

De Francisco megismételte:

– Ki mondta ezt a gabacháról?

– En mondtam – szólt a majo.

– Bocsánatot kérsz a seńorától? – kérdezte Goya.

– Nem kell bocsánatot kérnie – mondta egy másik – mert a hölgy nem bocsátotta le a mantilláját.

Ez így is volt, de Goyának nem volt szabad elismernie. Sőt.

– Ki kérdezett? – kérdezte. – Elhallgass – folytatta – vagy megmutatom neked, hogy akárkinek a hulláján el tudom táncolni a fandangómat.

Ez éppen olyan fordulat volt, ami a Manoleriába illett, meg is örveztette a jelenlevők szívét. De az a legény, aki Alba hercegnőt gabachának nevezte, így szólt:

– Most számolok tízig, és ha addig nem vetted rá a nődet, hogy levegye azt a fennhéjázó fátylát, te emberbarát, aki eddig megkímélt engem, akkor olyat rúgok beléd, hogy elszállsz Aranjuezig.

Goya látta, hogy most valamilyen tettet várnak tőle. Felállt, a capa, a hosszú köpeny teljesen lecsúszott róla, és megtapogatta a kését, a navaját.

Ekkor azonban nagy, meglepett kiáltozás tört ki. Alba hercegnő levette a mantilláját.

– Az Alba – kiáltották – a mi Alba hercegnőnk.

És a legény azt mondta:

– Bocsásson meg, seńora. Maga nem gabacha, Isten úgy segéljen, seńora. Maga közénk való.

Goya a hódolatot és a dörgölődzést még kelletlenebbül viselte el, mint az iménti civakodást. Mert sajnos, nem úgy volt, ahogy a fiú mondta: Alba hercegnő nem való volt ide. Legjobb esetben udvari dáma volt, aki megjátszotta a maját. Goya szégyellte magát az igazi maják előtt, hogy idehozta a hercegnőjét. Ugyanakkor az is eszébe jutott, hogy ő maga, Francisco Goya, sem majákat festett a gobelinjeihez a népjelenetekben, hanem kosztümös hercegnőket és grófnőket – és emiatt még dühösebb lett. A hercegnő közben fecsegett a többiekkel, az ő szájizük szerint. A szavak csak úgy röpködtek az ajkáról, elfogulatlanul, szeretetre méltóan, és úgy látszott, Goyán kívül senki sem érzi, hogy doña Cayetana viselkedése nem igazi; leereszkedő szíveskedés bujkál mögötte.

– Menjünk – mondta Goya hirtelen, és parancsolóbban hangzott, mint ahogy akarta.

Alba hercegnő egy pillanatig meglepetten nézett föl. De aztán rögtön barátságos fölénnnyel, egy árnyalatnyi gúnnyal jelentette ki a többieknek:

– Hát igen, señorok, sajnos, indulnunk kell. Az udvari festő úr egy nagyurat vár, aki meg akarja festetni a portréját.

Mindenki nevetett. A kifogás képtelensége mulattatta őket. Goyát tehetetlen düh emésztette.

Gyaloghintót hozattak.

– Jöjjön el újra, hamarosan – kiáltották a hercegnő után szívből és elismeréssel.

– Hova megyünk? – kérdezte Goya keserűen.

– Természetesen a maga műtermébe – felelte a hercegnő – ahová a modelljét várta.

Ettől az ígérettől elakadt Goya lélegzete. De Cayetana olyan változékony, talán még útközben megmásítja a szándékát.

Goya izgatottan, tehetetlen dühvel amiatt, ami történt, meg a hercegnő szeszélyei és a saját gyámoltalansága miatt, harag, várakozás, szenvedély között hányódva haladt a hercegnő gyaloghintója mellett az éjszakában. Most még mindennek a tetejébe csengettyűztek: egy pap jött az utolsó szentséggel. A hordárok letették a gyaloghintót, Alba hercegnő kiszállt, Goya leterítette eléje a zsebkenőjét és mindnyájan letérdeltek, míg a pap és a ministránsgyerek el nem haladt.

Végre megérkeztek Goya házához. A sereno kinyitotta a kaput. Fölmentek a műterembe. Goya, nem nagyon ügyesen, gyertyákat gyújtott. Alba hercegnő lustán leereszkedett egy székre.

– Sötét van itt – állapította meg – és hideg is.

Goya felkeltette inasát, Andrést. Andrés behozott két ezüst gyertyatartót, sok gyertyával, és tüzet rakott körülményesen, mogorván. Alba hercegnő nézte őt, fátyol nélkül. Ő meg Goya hallgatott, amíg Andrés a szobában tartózkodott.

Végre elment a legény. A termet most meleg, nem túlságosan nagy fény világította meg. A gobelin s rajta a körmenet az óriási szenttel és az izgatott tömeggel homályban maradt, és homályban Velázquez kecskeszakállú, sötét bíborosa is. Alba hercegnő közelebb lépett a képhez.

– Kié is volt ez a Velázquez maga előtt? – kérdezte Goyától, és önmagától is.

– Osuna hercegnő ajándéka – felelte Goya.

- Úgy van - mondta a hercegnő - már emlékszem, hogy láttam az Alamedában. Együtt hált a hercegnővel? - kérdezte közvetlenül, barátságosan, kissé kemény, gyerekes hangján.

Goya nem felelt. A hercegnő még mindig a kép előtt állt.

- Én sokat tanultam Velázqueztől - mondta kisvártatva Goya - többet, mint bárki mástól.

A hercegnő meg azt mondta:

- Van egy Velázquezem a montefriói villámban, kicsi, érdekes kép, jóformán ismeretlen. Ha egyszer Andalúziában jár, don Francisco, nézze meg, kérem. Azt hiszem, jól illene ide.

A hercegnő az asztalon heverő skicceket nézegette, a királynő arc-képének vázlatait.

- Úgy látszik - mondta - magának az a szándéka, hogy az olasz nőt majdnem olyan csúnyának fesse, mint amilyen. És ő ezt megengedi?

- Minthogy dofia María Luisa okos nő - felelte Goya - azt szeretné, ha a képei hasonlítanának rá.

- Hát igen - vélte Alba hercegnő - ha egy nőnek ilyen a külseje, kell, hogy legalább okos legyen.

Leült a pamlagra. Kényelmesen hátradőlt, kicsi, sápadtbarna arcán alig volt púder.

- Azt hiszem, magát majának fogom festeni - mondta Goya. - Vagy talán mégsem. Nem szeretném megint megkockáztatni, hogy maszkírozva fessesem magát. Rá kell jönnöm, melyik az igazi Cayetana.

- Sohasem fog rájönni - ígérte Alba hercegnő. - Egyébként magam sem tudom. Komolyan azt hiszem, hogy leginkább még maja vagyok. Nem törődöm vele, mit gondolnak a többiek; és hát nem ez-e a maják természete?

- Zavarja, ha így nézem? - kérdezte Goya.

A hercegnő azt mondta:

- Nem veszem magától rossz néven, hiszen festő. Egyébként csak festő maga? Mindig csak festő? Egy kissé beszédesebb azért lehetne.

Goya tovább hallgatott. A hercegnő visszatért korábbi szavaira:

- Engem majának neveltek. A nagyapám Rousseau elvei szerint neveltetett. Tudja-e, don Francisco, hogy ki volt Rousseau?

Goyát ez inkább mulattatta, mint sértette.

- A barátaim - felelte - néha ideadják olvasni az Enciklopédiát.

A hercegnő futólag fölnézett. Az Enciklopédia különösen gyűlöletes volt az inkvizíció szemében; nehéz és veszélyes volt ezt a művet megszerezni vagy akár olvasni. De nem felelt Goya szavaira, hanem tovább mesélt:

– Az apám nagyon korán meghalt, és a nagyapám minden szabadságot megadott nekem. Azonkívül olykor meglátogat a nagyanyám halott komornája és megmondja, mit tegyek, mit ne. Komolyan, don Francisco, mint maját kellene lefestenie.

Goya a tüzet piszkálta a kandallóban.

– Egy szavát sem hiszem – mondta. – Maga éppen úgy nem tartja magát majának, mint ahogy nem folytat éjszakai beszélgetéseket a halott komornával. – Megfordult és kihívóan nézett a hercegnő arcába. – Én megmondom, amit gondolok, ha kedvem tartja. *En majo* vagyok, ha olvasom is néha az Enciklopédiát.

– Igaz-e – kérdezte barátságosan és egykedvűen Alba hercegnő – hogy valaha megölt négy-öt embert késelés közben vagy féltékenységből? És igazán Olaszországba kellett szöknie, mert a rendőrség kereste? És igazán megszöktette azt az apácát Rómában, úgyhogy csak a követünk tudta kihúzni a csávából? Vagy mindezt csak azért terjesztette el, hogy érdekessé tegye magát és több megbízást kapjon?

Goya azt mondta magában, hogy ez az asszony aligha csak azért jött ebben az órában, hogy sértegesse. Azért akarja őt kisebbiteni, hogy majd később, utána, ne érezze túl kicsinek saját magát. Erőt vett magán és nyugodtan, barátságosan, tréfásan felelt:

– A majo szereti a nagy szavakat és a hetvenkedést. Ezt bizonyára ön is tudja, hercegnő.

– Ha még egyszer hercegnőnek nevez, elmegyek – felelte Alba hercegnő.

– Nem hiszem, hogy elmegy, hercegnő – mondta Goya. – Azt hiszem, magának csak az a célja, hogy engem ... – kereste a szót – engem tönkretegyen.

– Mért is akarnálak téged tönkretenni, Francho? – kérdezte szelíden Alba hercegnő.

– Azt nem tudom – mondta Goya. – Honnan tudjam, mi indítja magát arra, hogy egyáltalában akarjon valamit.

– Ennek filozófia- és eretnekségsgaza van – mondta Alba hercegnő. – Félek, te eretnek vagy, Francho. Félek, jobban hiszel az ördögben, mint Istenben.

– Ha valakivel kettőnk közül – felelte Goya – akkor magával kellene foglalkoznia az inkvizíciónak.

– Az inkvizíció nem foglalkozik Alba hercegnővel – felelte olyan magától értetődően, hogy még csak nem is hangzott gőgösen. – Egyébként – folytatta – nem szabad komolyan vened, ha néha komiszságokat mondok. Többször is imádkoztam a *Virgen del Pilar*-hoz, küldjön le rád minden jót, Francho, mert úgy látszik, az ördög nagyon keservesen meggyötör téged. De – és ránézett az Atochai Szűz faszobrára – hiszen te már nem bízol a *Virgen del Pilar*ban. Amellett régebben biztosan erősebben bízál benne, mint más, hiszen Zaragozából való vagy. Tehát még hűtlen is vagy.

Közben felállt, odalépett az ősrégi, barnásfekete faszobor elé és megnézte tetőtől talpig.

– De nem akarok tiszteletlenül beszélni a *Virgen de Atocháról* – mondta – erről meg még úgy sem, hiszen a maga védőszentje. Bizonyára neki is nagy hatalma van, és semmiesetre sem szabad megbántani.

*

*És gyöngéden, óvatosan
Nagy, fekete fátyolával,
Köpenyével beborítja
Atochai señoránknak
Sötét faszobrát: ne lássa,
Mi történik. Feketéllő
Hajából kibúgta már a
Magas fésűt s most kibúvik
Magassarkú cipőjéből.
A hercegnő kisebb immár.
Majd a kandalló tűzének
Fényében, a súlyos szoknyát
Vetkezi le szégyentelen,
Tárgyilagos komolysággal,
Aztán lekerül a tarka
Pruszlík.*

val
yan
. -
ko-
lar-
az
az
del
hint
és

ól -
izo-
meg-

MÁSODIK RÉSZ

E
Iza
üld
leg
hit
hit
köl
tele
kat
kus
kat
hat
der
mi
szö
má
meg
tek
fon
Így
ség
dön

Ezernégyszázhetvennyolcban a katolikus uralkodók, Ferdinánd és Izabella, külön törvényszéket létesítettek minden vallásellenes bűn üldözésére. Ez az arabok leveretése után történt, amikor az volt a legfontosabb, hogy az ország nagy nehezen helyreállított egységét a hit egységének segítségével óvják meg. „Egy nyáj, egy pásztor, egy hit, egy király, egy kard” – énekelte akkoriban Hernando Acuña, a költő.

Ez az egyházi bíróság, az inkvizíció, a Szent Hivatal, megtette kötelességét. Kifürkészték, kiűzték, kiirtották az arabokat és a zsidókat, hasonlóképpen mindazokat, akik felforgató nézeteiket a katolikus hit álarca mögé igyekeztek elrejteni: a titkos mórokat és zsidókat, a moriscókat, a judaizálókat, a marranosokat.

Mire azonban az inkvizíció ezt a feladatát elvégezte, már önálló hatalom lett az államon belül. Névleg persze csak az eretnkség felderítésére és megbüntetésére szorítkozott a tevékenysége. De hát mi mindent lehetett eretnkségnek tekinteni! Eretnkség volt először is minden olyan nézet, mely a katolikus egyház valamelyik dogmája ellen vétett, tehát az inkvizícióra hárult az a feladat, hogy megcenzurázzon mindent, amit írtak, kimondtak, beszéltek, énekeltek és táncoltak. Eretnkség volt továbbá minden tevékenység, amely fontos volt a közösség számára – ha egy eretnek ivadéka végezte. Így a Szent Hivatal kötelessége volt, hogy megvizsgálja a tisztavérűségét mindazoknak, akik hivatalért folyamodtak. Minden folyamodonak be kellett bizonyítania *limpiezá*-ját – őskeresztény szülőktől

és ősszülektől való leszármazását – ősei között nem lehetett se mór, se zsidó. Ilyen véleményezéseket csak az inkvizíció állíthatott ki. A vizsgálatot tetszése szerint halogathatta, tetszés szerinti magas illetéket számíthatott érte: a végső döntés, hogy lehet-e egy spanyolt állami szolgálatban alkalmazni, az inkvizíció kezében volt. De eretnokség volt a káromkodás is, a meztelenség ábrázolása, a bigámia, a fajtalanság. Eretnokség volt az uzsora, mivel a biblia megtiltotta. Sőt, a nem spanyolokkal folytatott lókereskedés is eretnokség volt, mert az ilyen kereskedés előnyhöz juttathatja a Pireneusokon túli hitetleneket.

Hivatali hatáskörének ezzel a felfogásával az inkvizíció egyre több jogot ragadott magához a koronától és aláasta az állam tekintélyét.

A Szent Hivatal évenként elrendelt egy ünnepnapot, melyen kihirdette az úgynevezett vallásediktumot. Ebben a rendeletben mindazokat, akik eretnek hajlamokban bűnösnek érzik magukat, arra intették, hogy egy harminc napos kegyelmi határidőn belül vádolják meg önmagukat a Szent Törvényszéknél. Továbbá minden hívőt felszólítottak, hogy jelentsenek fel minden eretnokséget, melyről tudomást szereztek. Hosszú jegyzéket bocsátottak közre a gyanús cselekedetokról. Titkos eretnokségre vallott minden zsidó szokás, a péntek esti gyertyagyújtás, ha szombaton váltottak fehérműt, ha nem ettek disznóhúst, ha minden étkezés előtt kezet mostak. Eretnek hajlamokra vallott az idegen nyelvű könyvek olvasása, és egyáltalában, világi művek túl gyakori olvasása. A gyerekeknek föl kellett jelenteniök szüleiket, a férjnek és feleségnek házastársát, amint valami gyanúsat vettek észre – különben a kiközösítés fenyegette őket.

Szorogató volt az a titokzatosság, ahogyan a törvényszék működött. A följelentésnek titokban kellett megtörténnie, mert súlyos büntetés fenyegette azt, aki a vádlottat a vádról értesítette. Aprócseprő gyanújelek elégségesek voltak a bíróságnak arra, hogy le tartóztatást rendeljen el, és senki sem merészelt azok után érdeklődni, akik az inkvizíció börtöneiben eltűntek. A feljelentőket, a tanúkat, a vádlottakat esküvel kötelezték hallgatásra, és aki ez ellen az eskü ellen vétett, azt éppen úgy büntették, mintha maga is eretnek lett volna.

Ha a vádlott tagadott vagy kitartott eltévelyedése mellett, olyankor a kőpadot alkalmazták. Hogy a hóhérlegények bérét megtakarítsák, az inkvizíció néha magas rangú polgári hivatalnokokat szó-

lított fel, hogy ezt az Istennek tetsző ténykedést ingyen gyakorolják. Mint egyébként az eljárás minden szakasza, a kínvallatás is kinosan pontos előírások szerint történt, jelen volt egy orvos és egy titkár, aki minden részletet jegyzőkönyvbe foglalt. Az egyházi bírák évszázadokon át nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a kínzás visszataszító eszközét csak irgalmasságból alkalmazzák, ezzel akarják ugyanis a megátalkodottakat eretnekségüktől megszabadítani és így az igazi felismerés útjára vezetni.

Ha a vádlott bűnét bevallotta és megbánta, ezáltal „megbékélt” az egyházzal. A megbékélés vezekléssel volt egybekötve: a megbé-kítendőt megkorbácsolták vagy nyilvános körmenetben, szegényruhában vezették keresztül a városon, vagy átadták a világi hatóságoknak háromtól nyolc évig terjedő, olykor életfogytiglani gályarabság kitöltésére. A vezeklő vagyonát elkobozták, olykor házát is lerombolták; ő és utódai ötödízíglén elvesztették jogukat arra, hogy hivatalt viseljenek vagy valamely tekintélyesebb foglalkozást űzzenek.

A Szent Törvényszék kitartott a szelídség alapelve mellett még olyankor is, ha az eretnek nem vallott, vagy bűnét csak részlegesen ismerte be. Az egyház nem ölte meg a bűnöst, hanem a makkacs vagy visszaeső vétkest csupán kitaszította közösségéből és átadta a világi hatóságoknak. Ezeknek is azt ajánlotta, ne alkalmazzák a bíróság pallosát, de fölszólította őket, szívleljék meg az Írás e sorait: „Ha valaki nem marad énbennem, kivettetik, mint a szőlővenyige, és elszárad, és egybegyűjtik ezeket és a tűzre vetik és el kell égniök.” Ennek következtében a világi hatóság elégette a kivettetett szőlőket, a közösségből kitaszítottakat, mégpedig elevenen. Ha már halott eretnekre került sor, a holttestet kiásták és elégették. Ha az eretnek elítéltetése után vallott, olyankor megfojtották és csak a holttestét égették el. Ha az eretnek megszökött, akkor képmását égették el. Vagyonát mindig elkobozták: a büntetés alá eső javak egy részét az állam kapta meg, másik részét az inkvizíció.

Az inkvizíció igen gazdag volt, felmentő ítéletet csak ritkán hozott. Mindazoknak a száma, akiket az inkvizíció Spanyolországban fennállásától kezdve IV. Károly koronázásáig elégetett vagy a legsúlyosabb büntetéssel sújtott, 348 907 volt.

Amilyen titkos volt az inkvizíció eljárása, olyan pompázó nyilvánossággal hirdette ki és hajtotta végre ítéleteit. Az ítélet kihirdetését és végrehajtását „hit-aktusnak” nevezték, „hit-kinyilván-

nításnak, hit-manifesztumnak, autodafé-nek". Ilyesmin részt venni Istennek tetsző cselekedetnek számított. Pompás körmenetek vonultak fel, ünnepélyesen kibontották az inkvizíció lobogóit, óriási tribünökön ültek a polgári és egyházi méltóságok. Mindegyik bűnözőt külön kihívták, elővezették, feladták rá a szégyenizinget és a magas, hegyes eretnek-főveget, s az ítéletet harsány hangon tudatták vele. A *quemaderó*-hoz, a máglya helyéhez, nagy katonai kísérettel vezették az elítélteket. Az eretnekek elégetését a tömeg olyan mohósággal nézte végig, mely felülmúlta a bikaviadal önkívületét is, és ha túl sok bűnös akadt, aki az ítélet után bűnbánatot tanúsított, s így megúsza megfojtással s nem kellett elégnie – olyankor zúgolódtak a nézők. Sokszor örömteljes események megünneplésére tartottak ilyen „vallás-aktusokat”, például egy király trónralépése vagy lakodalma, vagy egy trónörökös születése alkalmából; ilyenkor a királyi család valamelyik tagja gyújtotta meg a máglyát.

Minden autodaféről nyilvános tudósítás jelent meg, szerzői avatott egyházi írók voltak. Ezek a tudósítások igen nagy közkedveltségnek örvendtek. Például Padre Garau egy Mallorca szigeti autodafét beszél el. Hogyan szenvedett ott három megrögzött bűnös tűzhalált, s amikor a lángok elérték őket, hogyan akarták eltépni magukat a cölöptől. Az eretnek Benito Teronginak sikerült is magát elszakítania, de csak hogy a tőle balra felcsapó lángokba roskadjon. Nővére, Catalina, aki előbb azzal kérkedett, hogy maga fogja magát a lángokba vetni, most kiabált és vinnyogott, hogy oldják el. Az eretnek Rafael Valls kezdetben mozdulatlanul állt a füstben, mint egy szobor, de amikor a lángok hozzáértek, összegörnyedt és tekergett. Zsíros és rózsaszínű volt, mint egy szopósmalac, és amikor kívül a testén már nem lehetett lángokat látni, belül tovább égett, teste szétnyílt, belei kiszakadtak, mint a Júdáséi. Padre Garau könyvecskéje *La Fé Triunfante, A diadalmas hit*, rendkívüli sikert aratott, tizennégy kiadást ért el, az utolsót Francisco Goya idejében.

Az inkvizitorok közül sokat hajtott igazi hitbuzgalom, mások hatalomszomjuk, kapzsiságuk, érzékiségük kielégítésére használták fel tekintélyüket. A megmenekült áldozatok elbeszélései nyilván túlzóak, de az inkvizíció kézikönyve, perrendtartása is megmutatja, mennyire megkönnyítették az egyházi bírácoknak, hogy azt tegyék, amihez kedvük van, és az akták bizonyítják, milyen önkényesen jártak el.

Az inkvizíció azzal dicsekedett, hogy minden hispániai embert egyesített a katolikus hitben, és a félszigetet megóvta azoktól a vallásháborúktól, melyek Európa többi részét gyötörték. De ezt az eredményt drágán vásárolták meg. Az inkvizíció azt a meggyőződést ültette a spanyolokba, hogy az erkölcsös életmódnál fontosabb a dogmába vetett rendíthetetlen hit. A Spanyolországba utazó külföldiek szinte egyhangúan arról tudósítanak, hogy éppen az inkvizíció országában a vallásnak nincs sok köze az erkölcshez, és a dogmáért lángoló buzgalom gyakran erkölcstelen élettel párosul. A Szent Törvényszék gyakran elnézően büntetett az egész világ szemében visszataszító bűnöket, így például ha gyóntatóatyák, gyónás közben, gyónó lányaikat elcsábították. De a dogma ellen elkövetett legkisebb technikai vétséget is minden esetben keményen megtorolták. Córdovában például egyetlen tárgyaláson százhat embert, férfiakat, nőket, gyerekeket vegyesen, máglyára ítélték, mert meghallgatták az eretneknek nyilvánított Membreque prédikációját.

Abban az időben, amikor Goya született, egy egész sereg judaizálót, köztük egy tizennyolc éves lányt is, néhány zsidó szokás gyakorlata miatt, különösen pompás autodafén égettek el. Montesquieu, az akkori Franciaország legnagyobb írója, egy magaszerzette védőbeszédet ad az egyik vádlott szájába. Ebben többek közt ilyenek állnak:

„Szemére hányjátok a mohamedánoknak, hogy karddal terjesztették el a vallásukat: miért terjesztitek akkor a tiéteket tűzzel? Hogy vallásotok isteni voltát bebizonyítsátok, nagyra vagytok a mártírszükeid; most azonban ti magatok vettétek át Diocletianus szerepét és a mártír szerepet ránk osztjátok ki. Azt kívánjátok, hogy keresztényekké legyünk, és ti magatok lemondtok arról, hogy azok legyetek. De ha már nem vagytok keresztények, legalább tegyetek úgy, mintha megvolna bennetek az a nyomorúságos igazságérzés, mellyel a természet felruházta még a legalacsonyabbrendű lényeket is, amennyiben emberi arcot viselnek. Annyi bizonyos: a ti működésetek a jövő történetíróknak bizonyítékul szolgál majd arra, hogy a mi korunk Európáját vadak és barbárok lakták.”

Magában Spanyolországban a tizennyolcadik század második felében kézzől kézre jártak olyan írásművek, melyek legfőképpen az inkvizíciót okolták az ország hanyatlásáért, elnéptelenedéséért, szellemének és hatalmának elvesztéséért. Annak a kornak az uralkodói, a francia eredetű Bourbonok is felismerték, hogy az országnak

tönkre kell mennie bizonyos modern, „eretnek” reformok nélkül. Minthogy jámborak voltak és tisztelték a hagyományt, a Szent Hivatalnak forma szerint meghagyták egész tekintélyét, de megfosztották legfontosabb hatásköreitől és előjogaitól.

Közben azonban a nép körében semennyire sem csökkent az inkvizíció befolyása, és a hatalmát körülvevő homály és titokzatoság csak növelte a vonzerejét. Az a nap, melyen a vallás-ediktumot közhírré tették, nagyszerű és csábító volt, éppen a rendelet sötét fenyegetéseinek következtében. Még csábítóbbá tette az autodaféket a borzadás, kegyetlenség, bujaság keveréke.

*

*A sötétben ott fürkésző
Inkvizíció vigyázott
Mindenkit, akár a végzet.
Képmutatás segített csak:
Ki mit érzett, ki mit rejtett
Szíve mélyén, csak bizalmas
Emberének súgta meg. De
Az örök fenyegetettség
Ingert vitt az életükbe,
A spanyolok nem akartak
Inkvizíciójuk nélkül
Élni. Az adott a népnek
Istent, aki persze minden
Nép istene volt, de főleg
Spanyol isten. A spanyol nép
Inkvizíciója mellett,
Szívós, merev konoksággal
Kitartott, akár királya
Mellett.*

A
tott
ban
kein
érez
sana
kia
nem
ridi
daci
dia
Mac
min
sét.
meg
szín
De
a ki
ban
tek
tól.
D
rege
Gui
tetej
terén
élete
zetn
A
—
Span
adha

A béketárgyalások, melyeket a madridi udvar Baselban folytattott a francia köztársasággal, egyre húzódtak. A spanyolok titokban elhatározták, hogy lemondanak Franciaország királyi gyermekeinek kiadatásáról, de azért becsületbeli okokból kötelességüknek érezték, hogy éppen e feltétel mellett az utolsó pillanatig kitartsanak. Párizsban azonban tudni sem akartak arról, hogy a Capet-kiadásával megteremtsék a royalista ellenállás középpontját, hanem megmaradtak a fagyos *nem*-nél. Franciaország királypárti madridi követe, Monsieur de Havré azonban mégis és az ésszerűséggel dacolva is azt remélte, hogy a spanyolok heves ragaszkodása végül diadalt arat majd. Álmaiban már látta is a megmentett kis királyt Madridban, saját magát pedig mint a király tanítóját és gyámját, mint a nagy, hatalmas, szelíd, szeretett Franciaország titkos régensét. Ekkor rettenetes hír futott be: a királyi kisfiú, XVII. Lajos meghalt. Monsieur de Havré kétségbevonta ezt a halálesetet. Valószínűleg royalisták szöktették meg a fiút és tartották rejtkehelyen. De doña María Luisa és don Manuel nagyon is hajlandó volt, hogy a kis Lajos halálát ténynek fogadja el, sőt a madridi udvar titokban föllélegezve üdvözölte a rossz hírt. Most anélkül, hogy engedtek volna valamit a becsületből, megszabadultak a terhes vitaponttól.

De a béketárgyalások mégsem haladtak előre. A köztársaság se-regeinek sikerére hivatkozott és azt követelte, engedjék át neki Guipúzcoa tartományt fővárosával, San Sebastiánnal együtt, és a tetejébe négyszázmillió háborús jóvátételt.

– Arra számítok – jelentette ki doña María Luisa első miniszterének – a béke lehetővé teszi majd, hogy egy kissé bőségebb életet éljünk. – És don Manuel belátta, hogy nem szabad megfizetnie a négyszázmilliót.

Ami Pepát illeti, ő azt mondta:

– Én azt remélem, don Manuel, maga a háborúból egy nagyobb Spanyolországot támaszt fel. – Én Manuel felismerte, hogy nem adhatja fel a baszk tartományt.

- Én spanyol vagyok - jelentette ki fennköltén és komoran don Migueljének. - Sem San Sebastián nem adom át, sem ezt az óriási sarcot nem fizetem meg.

De a furfangos Miguel anélkül, hogy urát kompromittálta volna, máris tapogatózott Párizs felé és nemsokára abban a helyzetben volt, hogy érdekes közléseket adhatott át: a párizsi direktórium nemcsak békére törekszik, hanem azon túl, szövetségre is Spanyolországgal, és ha erről a szövetségről biztosítják, akkor a köztársaság hajlandó békefeltételeit lényegesen enyhíteni.

- Amennyire hallom - következtetett óvatosan don Miguel - Párizs alighanem beéri azzal, ha ön személyesen megígéri, hogy létrehozza a kívánt szövetséget.

Don Manuel fölrezzent.

- Én személyesen? - kérdezte kellemes meglepetéssel.

- Ön, señor - erősítette meg don Miguel. - Ha ilyen biztató természetű, sajátkezű írást intéz, természetesen bizalmasan, a direktórium valamelyik tagjához, mondjuk Sieyès abbéhoz, akkor a köztársaság nem ragaszkodik tovább a két zavaró klauzulához.

Hogy Párizsban ilyen jelentőséget tulajdonítottak a személyének, ez hízelt don Manuelnak. Azt mondta a királynőnek, bízik magában annyira, hogy tűrhető, sőt tisztességes békét hoz létre, ha felhatalmazzák őt, hogy nem hivatalos, személyes eszmecserét kezdjen a párizsi urakkal. María Luisa szkeptikus volt.

- Azt hiszem, túlbecsülöd magadat, *pico*, kicsikém - felelte.

Don Manuel sértve érezte magát.

- Jól van, doña María Luisa - mondta - akkor ráhagyom magára az ország megmentését.

És hiába sürgette don Miguel, nem küldte el az írást Sieyès abbénak.

A franciák beleuntak a hosszas alkudozásba és tábornokuknak, Perignonnak parancsot adtak az előnyomulásra. A köztársasági hadsereg gyors diadalmenetben bevette Bilbaót, Mirandát, Vitoriát és előrehatolt egészen Castilia határáig. Madridban kitört a vakrémület. Híre járt, hogy az udvar menekülni készül Andalúziába.

- Én megmentem önt, Madame - jelentette ki don Manuel - önt és Spanyolországot.

És megírta a levelet.

Egy héttel később aláírták az ideiglenes békeszerződést. Franciaország beérte az Antillákhoz tartozó sziget, San Domingo spanyol

részének átadásával és lemondott a baszk tartományról. A köztársaság elfogadta azt a spanyol javaslatot is, hogy a háborús jóvátételt osszák el tíz évre és élelmiszer-szállítványokkal lehessen megfizetni. Továbbá kötelezte magát a köztársaság, hogy Mária Terézia főhercegnőt, XVI. Lajos lányát kiadja, persze Ausztriának.

Az országban óriási volt a csodálkozás és nagy az ujjongás, hogy a veszített háborúból jóformán területátadás nélkül kerültek ki. Ez a Manuel Godoy!

- Te aztán kitettél magadért - mondta don Carlos és erőteljesen a vállára csapott.

- Megmondjam neked, hogyan ütöttem nyélbe? - kérdezte Manuel a királynőt.

- Ne, ne - mondta a királynő; mert sejtette az összefüggéseket és nem akart tudni róluk.

Minthogy az előnyös béke egyedül don Manuelnak volt köszönhető, olyan megtiszteltetésekben lett része, amelyeket régóta nem osztogattak. Ajándékul nevére írtak egy állami uradalmat, Granada mellett, és kinevezték *príncipe de la paz*-nak, békehercegnek és generalisszimusznek az ország minden hadserege fölött.

Generalisszimuszi egyenruhájában mondott köszönetet az uralkodópárnak. Combján ott feszült a fehér nadrág, a kabát pompázva duzzadt a mellén, hóna alá szorított kalapjáról dús tolldísz lengedezett.

- Nagyszerűen festesz - mondta don Carlos és gyorsan hozzátette: - Földd be a fejedet!

Csak az ország első tizenkét grandjának volt joga hozzá, hogy kalapját föltegye, még mielőtt felel. A másodrendű grandok csak a válasz után földhették be fejüket, a harmadrendűek csak akkor, ha már hellyel kínálták őket.

Doña María Luisa sejtette, hogy nem maga Manuel szerezte ezt a békét, hanem tanácsadói, a gyanús, felvilágosult, rebellis *afrancesado*-k, a franciáskodók, és hogy a látszólag oly ragyogó eredmény új háborúkkal és beláthatatlan s valószínűleg rossz következményekkel jár majd. De mégis, egyelőre ragyogó és tisztességes béke volt, és Manuel kezeskedett érte. A királynő maga bújtatta a fiatalembert ebbe az egyenruhába, de nem tehetett róla, most mégis imponált neki új, férfias pompájában, doña María Luisa szíve megdobbant a láttára.

Még volt tizenkét elsőrendű grand, olyan családok leszármazot-

tai, akik Nagy Sancho óta, tehát több mint kilencszáz éve uralkodtak a félszigeten; testvériesen tegezték egymást. Most, hogy a király kegye őt, a príncipe de la paz-t, ezt a legfőbb főurat tizenharmadiknak melléjük állította, Manuel legyőzte magában veleszületett tiszteletét és ő is tegezni kezdte Arcos, Béjar, Medina Sidonia, Infantago herceget, meg a többi nagy nevet. Egy árnyalatnyi csodálkozás látszott rajtuk, aztán visszategezték: Manuel boldog volt.

És így szólt Alba herceghez:

– Örülök, José, hogy ma olyan jó színben vagy.

A vézna, elegáns úr szerény, komoly arca mozdulatlan maradt, mozdulatlan a szép, sötét, méla szeme is, és barátságosan azt felelte:

– Köszönöm az érdeklődését, *excelentísimo señor*.

Igen, *excelentísimo* señort mondott és nem viszonozta a tegezését.

És Manuel így szólt don Luis María de Borbón, Conde de Chinchóhoz, a sevillai érsekhez:

– Régóta nem láttalak, Luis.

A nagyon fiatal és nagyon méltóságteljes úr úgy nézett rá, mintha levegő volna, és ellépett. Pedig ez a don Luis María de Borbón csak fél-Bourbon volt: mert bár egy castiliai infáns fia volt és a király vérbeli unokatestvére, de az anyja egyszerűen doña María Teresa de Vallabriga volt, aragóniai kisnemes családból, és a király nem engedélyezte don Luis Mariának az *infante* címet. Tehát don Luis María hiába származott királyi vérből, ma voltaképpen az övé, don Manuelé a magasabb cím és igényjogosultság. Azt nem lehet ráfogni, hogy hiú, de sohase felejtí el ennek a fattyúnak, ennek a fél-Bourbonnak arroganciáját.

María Luisa, hogy a kedvencét ért sérelmet jóvátegye, új megtiszteltetéseket eszelt ki számára. Az udvari asztrológus körülményes számításokat eszközölt, és ezek azt eredményezték, hogy a Godoyok családja rokonságban áll a bajor választófejedelemi családdal és a Stuartok királyi házával. A király genealógusa hosszú táblázatokra támaszkodva kijelentette, hogy don Manuel Godoy a régi gót királyoktól származik. Ezt már a neve is bizonyítja, mert a Godoy nevet vissza lehet vezetni ezekre a szavakra: „*Godo soy, gót vagyok.*”

Továbbá úgy rendelkezett Carlos, hogy valahányszor a príncipe de la paz nyilvános működést fejt ki, egy herold egy Janus-arcot

vigyen előtte, jelélül annak, hogy helyesen fejtette meg a múltat és a jövőt.

A Tudományos Akadémia megnyitása volt az első alkalom, amikor don Manuel ezt az új kitüntetést bemutatta.

*

*Nem a legkurtább úton ment:
Négyfogatú kocsijával
Került egyet, úgyhogy minden
Barátja közt legelőször
Pepa Tudo látta őt az
Új, kétarcú ragyogásban.
Ablakban állt, ő meg mélyen,
Hódolattal köszöntötte.
Pepa Tudo büszke volt, hogy
Férfit faragott belőle,
Mint akikről a románcok
Énekelnek, Spanyolország
Megmentőjét, ország első
Férfiúját. És e fényben
- Ezt most eldöntötte - kell, hogy
Don Manuelt don Francisco
Neki, Pepa Tudónak le-
Fesse.*

A felvilágosodás eszméivel rokonszenvező barátainak ösztökélésére don Manuel arra használta fel meglepő népszerűségét, hogy haladó intézkedéseket léptessen életbe. Mindig is sokat adott rá, hogy a művészetek és tudományok támogatójának tartsák; azonkívül az ilyesféle szabadelvű politikával a Párizsban hatalmon levő államférfiaknak bebizonyította azt a jószándékát, hogy előkészíti a megígért szövetséget.

De rendelkezései hatástalanok maradtak, mert az egyház felhasználta egész befolyását ellenük. Barátai azt tanácsolták neki, korlátozza tovább a Szent Hivatal joghatóságát és az inkvizíció jövedelmeinek sokkal nagyobb részét vegye igénybe az állam számára, sőt most, hogy már biztosította magának a nép szeretetét és csodálatát, megszüntetheti az egyház adómentességét s így egy régi álom megvalósításával egy csapásra helyrehozhatja az állam pénzügyeit, ugyanakkor végleg megtörheti az egyház ellenállását az ország modernizálásával szemben.

Az ilyen nyílt háború azonban ellentétben állt don Manuel lényével. És Pepa is megtett minden tőle telhetőt, hogy döntő intézkedésektől visszatartsa. Gyerekkorában megélt egy autodafét, és a vad, komor ünnepélyesség, a lobogók és a papok, a szegény bűnösök és a lángok, amelyek közt megégtek – mindez Pepa legmélyebb emlékei közé tartozott. Gyóntatóatyja nem szűnt meg azon fáradozni, hogy Pepa szellemét a Szent Törvényszék sötét misztikájával foglalkoztassa. Az inkvizíció urai ki-be jártak Pepánál, még a főinkvizitorhoz közelálló Despuig granadai érsek is fogadta őt utolsó madridi tartózkodásakor.

A hatvanas és hetvenes években csökkent az inkvizíció befolyása. De újra megerősödött, amikor a Pireneusokon túl felülkerekedett a lázadás és az istentelenség. Sierra, a liberális főinkvizitor megbukott és helyébe a fanatikus toledói bíboros-érsek, a sötét Francisco de Lorenzana került. A Szent Hivatal a kormányzat helyeslésével istentelen „filozofizmusként” üldözött minden olyan szellemi irányzatot, amely rokonszenvezett a francia elméletekkel. Számos

afrancesado ellen megindították az eljárást. Most azonban békét kötöttek a köztársasággal, sőt a velük való szövetség tervével foglalkoztak, a szabadgondolkodók megint felülkerekedtek és veszélyeztették az inkvizíció újonnan visszahódított hatalmát.

Lorenza, aki okos cselszövő politikus volt, megtette óvintézkedéseit. Majdnem minden miniszter és főtanácsos, don Manuella az élükön a „filozofizmus” és a „naturalizmus” gyanújába keveredett – naturalizmusnak Isten és a természet azonosítását nevezték. Lorenzana gyűjtötte az anyagot ezek ellen az urak ellen, törvényszékeinek irattárában halmozódtak a feljelentések. Önkéntes és fizetett segítők fürkésztek ki a príncipe de la paz életét, ehhez hozzájárult bizonyos prelátusok barátsága Pepa Tudóval: az első miniszter minden nappalát és minden éjszakáját gondosan nyilvántartották a Szent Hivatal jegyzőkönyveiben. A főinkvizitor pontosan megvizsgálta és meglátolgatta, hogyan lesznek melegebbek vagy hidegebbek a kegyenc kapcsolatai a királynővel – aszerint, ahogy Pepa Tudóval való szerelmeskedésének hőfoka megszabta. A főinkvizitor arra a következtetésre jutott, hogy don Manuel helyzete nem olyan erős, a Szent Hivatalé meg korántsem olyan gyöngye, mint ahogv általában föltételezték.

Megindította a hadműveleteket az istentelen miniszterelnök ellen: az eretnekekre irányította ellentámadását. Az inkvizíció több tartományi fővárosban eljárást indított filozofizmus miatt nagy tekintélyű férfiak, tanárok, magas rangú államhivatalnokok ellen. Letartóztatták és elítélték a volt franciaországi követet, Azora grófot, Yereguít, a filológust, aki III. Károly alatt a királyi infánsok udvarmestere volt, s a salamancai egyetem híres matematikusát, Luis de Samaniegót.

A főinkvizitor feszülten várta, vajon beavatkozik-e az első miniszter, megkísérli-e, hogy kiragadja keze közül e társait a szabadgondolkodásban. Don Manuel nem merészelt. Tétova kérelmeket intézett a Szent Hivatalhoz, hogy enyhe büntetést szabjanak ki ezekre az emberekre, mivel érdemeket szereztek a korona szolgálatában.

Lorenzana a döntő csapásra készült: a szabadgondolkodók egyik vezérének, az Európa-szerte híres írónak és államférfinak, Olavidének megsemmisítésére.

Don Pablo Olavide Limában született, Peruban. Csodagyerekek tartották és már igen fiatal korában bírónak nevezték ki. Ami-

kor Lima városát egy rettenetes földrengés pusztította el, rábízták azoknak a birtokoknak és pénzeknek a kezelését, amelyeknek tulajdonjoga a birtokosok halála következtében vitássá vált. Ha az örökösök nem tudták igényüket kellő törvényességgel bizonyítani, az így függőben maradt pénzeket az igen fiatal úr egy templom és egy színház építésére fordította. Ez bosszantotta a klérust. Azok az örökösök, akiknek igényeit visszautasították, hatalmas perui papok támogatásával Madridhoz fordultak panaszra. Olavidét Madridba idézték, bíróság elé állították, hivatalától megfosztották, több esetben kártérítésre kötelezték, fogságra ítélték. Betegeskedése miatt nemsokára szabadon bocsátották, s az országban a felvilágosodottak mint vértanút ünnepelték. Egy igen vagyonos özvegyasszony hozzámment feleségül. Olavide elérte, hogy elengedték hátralevő büntetését. Utazgatott. Gyakran járt Párizsban. Szerzett egy palotát a spanyol, egyet meg a francia fővárosban. Barátságot kötött Voltaire-rel, Rousseau-val, levelezgetett velük. Fenntartott egy színházat Párizsban s itt a modern francia darabokat mutatta be saját fordításában. III. Károly szabadelvű miniszterelnöke, Aranda, fontos ügyekben kikérte a tanácsát. Európa a vezető haladó szellemek egyikét látta Pablo Olavidében.

Mármost, a Sierra Morena déli lejtőjén nagy darab földek terültek el, régebben megművelt földek, de a mórok és moriszkók kiűzetése folytán teljesen kopárrá váltak. A *Mesta* – állattenyésztők egyesülése – kijárta, hogy ezeket a földterületeket ingyen átengedték legelőül az egyesülés nagy, vándorló juhnyájai számára. Most azonban, Olavide ösztönzésére, a kormányzat megvonta a Mestától ezt az előjogát és felhatalmazta Olavidét, hogy a puszta területen településeket létesítsen – ezeket *Nuevas Poblaciones*-nek nevezték. Olavide Thürriegl bajor ezredes segítségével körülbelül tízezer parasztot telepített ott le, többnyire németeket, de voltak köztük lyoni selyemhernyótenyésztők és selyemszövők is. Őt magát kinevezték a tartomány kormányzójává és teljhatalmat adtak neki. Azt is megengedték, hogy szabadelvű alkotmányt adjon a kolóniájának. Hozzájárultak, hogy az új telepések papokat hozzanak magukkal korábbi hazájukból, még protestánsokat is beengedtek. Olavide néhány év alatt a sivatagot virágzó vidékké változtatta, tele tanyákkal, falvakkal, kisvárosokkal, fogadókkal, műhelyekkel, gyárakkal.

Történt pedig, hogy pfalzi települők, lelkük gondozására, ma-

gukkal hoztak egy kapucínust, a freiburgi Romuald barátot. Ez a szerzetes nem fért össze a szabadelvű Olavidével. Amikor a vizálykodások egyre gyakoribbá váltak, Romuald feljelentette őt a Szent Törvényszéknél mint ateistát és materialistát. Titkon és mint az előírás megkövetelte, Olavide tudta nélkül az inkvizíció tanúkat hallgatott ki és anyagot gyűjtött. De szabályos vádat nem mertek emelni a nagy tekintélyű ember ellen. Csakhogy a Mestának volt egy hatalmas védnöke Despuig granadai érsek személyében. Ő, meg a király gyóntatóatyja, az osmai püspök, elérte, hogy Carlos megtette azt a tétova kijelentést: nem áll útjába az inkvizíciónak, ha a tényálladék elhomályosításának megakadályozására Olavidét letartóztatja.

Mindez megtörtént, még mielőtt don Manuel hatalomra került. Egy szigorú főinkvizitort felváltottak egy szabadelvűvel, ezt a még szabadelvűbb Sierrával, Olavide pedig egész idő alatt ott maradt az inkvizíció börtönében. Nem akarták a Szent Hivatal hitelét rontani azzal, hogy szabadon bocsátják, de nem is ítélték el.

A negyvenharmadik főinkvizitor, éppen ez a Don Francisco Lorenzana, más vágású ember volt, mint az elődei. Elhatározta, hogy kimondatja az ítéletet az eretnek Olavide fölött. Ez figyelmeztetés lesz a legmagasabb hivatalokban ülő gúnyolódóknak is, hogy az inkvizíció még él és működik.

Lorenzana felismerte don Manuel határozatlanságát. De azért fedezni akarta magát a Vatikán támogatásával is: bizonyos volt benne, hogy az energikus VI. Piusnál megértésre talál. Kötelességének tartja, írta a pápának, hogy Olavide bűneit egy autodafével engesztelje ki. Másrészt a világ ezen istentelen állapotában egy eretnek nyilvános elítéltetése – akit a „filozófusok” annyira becsülnek és védenek – bizonyára támadásokat fog kihívni a spanyol inkvizíció, sőt hihetőleg az egész emberlakta világ egyháza ellen. Utasítást kért a Szentatyától.

Az abbé a Szent Hivatal egyik titkára volt, és megtudta a főinkvizitor tervét. Ő és don Miguel megostromolta a príncipe de la pazt, tegyen óvóintézkedéseket és jelentse ki idejében Lorenzanának, hogy a kormány nem tűr el ilyen autodafét.

Manuel egy pillanatra megdöbbsent. De még mindig ki akart térni azelől, hogy nyílt küzdelembe bocsátkozzék Lorenzanával. Kijelentette, hogy Pablo Olavidét a haladó első miniszter, Aranda alatt tartóztatták le, és a király helyeselte az inkvizíció eljárását. Ilyen

körülmények között nem az ő tiszte, hogy az elítéltetést megakadályozza. Egyébként azt hiszi, Lorenzana csak meg akarja félemlíteni a kormányzatot és – ha ugyan egyáltalán sor kerül rá – az ítéletet zárt ajtók mögött fogja kihirdetni, nem pedig autodatén. Pepára gondolt, süket maradt Miguel könyörgéseivel szemben és megátalkodott tunya magabiztonságában.

*

*Don Miguel és don Gaspar és
Don Diego abbé búsan
Tanácskozott, leborgadtan
Ültek együtt. Úgy döntöttek,
A festőhöz, don Francisco
Barátjukhoz folyamodnak
Segítségért, mert ő éppen
E hetekben dolgozott a
Béke-herceg képén Pepa
Tudónak.*

G
Fé
tat
me
ass
mi
tuc
mi
zol
ma
I
bes
kap
ség
gyö
ass
O
szer
Go
Go
nül
Mo
viss
érte
ama
F
tett
Cay
árac
szél
hata
pán
pedi

Goya mélységesen belebonyolódott a szerelmébe Cayetana iránt. Félt is tőle, meg remélte is, hogy szenvedélye, amilyen megfoghatatlanul gyorsan jött, ugyanolyan hirtelen el is illan majd; többször megtörtént már vele, hogy azt hitte, féktelenül beleszeretett egy asszonyba, s aztán két vagy három hét múlva azon csodálkozott, mit is tudott találni benne. De Cayetana mindig új volt neki, s nem tudta kiismerni. Pontos festő-szemével kifürkészte külső lényének minden apró árnyalatát, úgyhogy emlékezetből meg tudta volna rajzolni. De azért valahányszor találkozott vele, másnak látta, megmaradt kiszámíthatatlannak a szemében.

Bármit csinált is Goya, ha gondolkodott, ha festett, ha másokkal beszélt, Cayetana valahogyan mindig ott volt a fejében. A vele való kapcsolata nagyon más volt, mint az a nyugodt, biztonságos kötöttség közte és Josefa között, és nagyon más, mint azok a boldog vagy gyötrő vonzalmak, amelyek régebben fűzték ehhez vagy ahhoz az asszonyhoz.

Cayetana színeváltozásai hirtelen következtek be, és mindig egészen az volt, ami éppen volt. Sokarcú lény volt és sok arcát látta Goya, de a sok közül a végsőt nem látta. Pedig ott volt ez az arc, Goya érezte, tudta, mégsem találta meg, mi az, ami a reménytelenül különböző álarcok mögött a sokfélét egységgé kapcsolja össze. Most ez a kőszobor volt Cayetana, aztán meg amaz, de mindig visszatűnt abba a kőbe, amelyet Goya nem tudott megfogni, megérteni. Régi játékát űzte, és a homokba rajzolta ezt az arcát meg amazt – igazi arca éppúgy szétfutott, mint a homok.

Festette őt. Felállította a szabadban és kényes gondossággal festette a tájat, de úgy, hogy a táj eltűnt és nem volt ott semmi, csak Cayetana. Fehéren, büszkén és gyöngéden állt előtte, hajának fekete áradatában, hihetetlenül magas szemöldökkel, magasan megkötött széles övvel, mellén piros szalaggal, előtte pedig ott állt kimondhatatlanul bután és aprón a fehér gyapjas kuttyája, hátsó lábán piros pántlikával, Cayetana szalagjának nevetséges utánzatával. Ő maga pedig mereven, mesterkéltén és gögösen mutatott le a lába elé, ahol

az állt vékony, finom betűkkel: „Alba hercegnőnek Francisco de Goya”, és a betűk hódolva fordultak a hercegnő szeme elé.

Aztán lefestette úgy, ahogyan először megpillantotta az emelvényén, aztán úgy, ahogyan a sétájukon látta az Escorial előtt, gyakran, újra meg újra lefestette. Nem volt megelégedve. Ami hatalmába kerítette őt annak idején az emelvényen, ami megzavarta annak idején a sétán, ami szüntelenül dühítette és csábította benne – az nem volt ott a képen.

Mindeközben Goya boldog volt. Cayetana minden aggodalom nélkül mutatkozott vele, ő pedig büszke volt, hogy ő, ez a kövérkés, már nem fiatal, alulról jött ember, ennek a hercegnőnek a cortejója. A legújszerűbb eleganciával öltözködött, még festés közben is és éppen festés közben. Ez volt a szokása annak idején is, amikor Madridba érkezett, de Josefa ragaszkodott hozzá, hogy ne piszkítsa be a drága ruhákat, hanem használja csak a szokásos munkaköpenyt, és Josefa rábeszélése, meg a saját takarékosága is lassanként belekényszerítette a köpenybe. Most újra eltűnt a köpeny. Amellett tudta, hogy nevetséges a szűk, divatos öltözékben és mutatott is magán. Például lefestett egy piperkőcöt, aki tükörben nézegeti magát: az óriási nyakfodor szorítja, fejét nem tudja megmozdítani, csuklóját sem az óriási kesztyűben, karját sem a szűk ruhaujjban, és lépni is alig tud az alacsony, hegyesorrú cipőben.

Elnéző volt magával is, másokkal is. Eltúrte Miguel pedantériáit, az abbé tudóskodó, elegáns sürgölődését, Agustín gondterhelt arcát. Családi körben figyelmes és jókedvű volt. Azt szerette volna, ha az egész világ részesedik az ő boldogságában.

Cayetana tudott gyerekes lenni, Goya még inkább. Ha például váratlanul jött a hercegnő, Goya fejére állt és a lábával integetett üdvözlésre. Örömmel használta fel azt a művészetét, hogy meg tudja nevetetni Cayetanát. Lerajzolta saját arcát mint egyetlen bolondos fintort, lerajzolta nagyvonalú eltorzítással a hercegnő dueñájának, Eufemiának a fejét meg a piperkőcszerű marqués de San Adriánét, meg a jóindulatúan esetlen, méltóságteljes királynét. Gyakran mentek színházba, és Goya boldogan nevetett a *tonadillá-k* és *saineté-k* naiv tréfáin. Gyakran mentek a Manoleriába is, szívesen látott vendégek voltak a majók kocsmáiban.

Új ifjúságot érzett az öregkor küszöbén. Nemrég még minden el volt koptatva, a jó éppúgy, mint a rossz, mindig minden egyforma volt, éppen olyan ismerős, mint az ételek íze. Most újnak, gazdagnak

érezte a világot, második ifjúsága volt ez, tapasztaltabb a vágyban is, az élvezetben is.

Közben tudatában volt annak, hogy a gonosz szellemek lesben állnak, s hogy ez a nagy boldogság nagy szerencsétlenséggel várandós. Vagy nem látta-e a délkisértetet? De hogy Cayetana egy része az életének, ez mérhetetlen szerencse, és ő hajlandó fizetni érte. Szerencséje áterjedt a munkájára is, sokat festett és kedvvel. Keze könnyű volt, pillantása gyors, éles, pontos. Festett egy portrét Castro Terreno hercegről és egy képet don Miguelről, egyet az ab-béról, don Manuel is rendelt még két portrét más-más pózban.

Aztán festett egy képet, amelyikre senki sem adott neki megbí-zást, egy képet pusztán a maga öröme, nehéz kép volt, körülmé-nyes, apró munkát igényelt, *romería* volt, búcsújárás Szent Izidor-nak, a főváros védőszentjének tiszteletére.

A vidám búcsújárás Szent Izidor mezejére és remeteségébe, ked-velt szórakozása volt a madridiaknak; ő maga is, Francisco, Josefa legutolsó szerencsés lebetegedése alkalmából, ünnepséget adott Szent Izidor mezején háromszáz barátjának, pulykát ettek és misét hall-gattak, ahogy szokásos volt. A főváros művészeit már ősidőktől kezdve különösen vonzotta, hogy ilyen romeriákat fessenek, Maella is festett, sógora, Bayeu is, ő maga is ábrázolta már Szent Izidor népünnepét tíz év előtt, amikor a király gobelin-műhelyének dol-gozott. De annak a gobelinnek ünnepi öröme jelmezes gavallérok és hölgyek mesterséges derűje volt – most a saját örömét festette meg és Madridjának ősi örömét.

*

*A háttérben messze ott áll
Kedves városa, fehérlő
Házak zürzavara, kastély,
Tornyok, kupolák, elől meg
Békésen a Manzanares
Csillog s egész Madrid ujjong
A két partján, védőszentjét
Ünnepelve. Kényelmesen
Járnak-kelnek, itt-ott hintók
És lovasok s gonddal festett
Apró alakok, tömegben.*

Mások ülnek, beverésznek,
Csevetelnek, esznek-isznak,
Enyelegnek, fiúk, lányok,
Gavallérok, tekintélyes
Polgárok, s lebeg fölöttük
Súlytalanul a derűs fény.
Banattalan szíve minden
Örömét, éles szemének
S biztos kezének tudását
Belefestette a képbe.
Lerázta a szigorú tant,
A vonal-dogmát, mely eddig
Szoritotta, most szabad lett
S boldog, és romeriája
Merő szín és fény és látás.
Elöl a nép, a folyó és
Hátul a fehér, a széles
Város, Madrid eggyé vált, és
Emberek és lég és város
Egymásba folyt lazán, tarkán,
S könnyed, tiszta, boldog lett itt
Minden.

Francisco levelet kapott Don Gaspar Jovellanostól: udvariasan követelő meghívás volt „teára”. A szabadelvűek ugyanis előnyben részesítették a teát a reakciós, arisztokrata csokoládéval szemben; hiszen az hozott forradalmat és szabadságot Anglia amerikai gyarmatainak, hogy a teát kedvelték, és hogy fellázadtak, amikor az abszolutizmus drágítani akarta.

Goya nem szerette ezt a langyos italt, sem a tüzesen pedáns Jovellanost. De hát nemigen volt rá mód, hogy nemet mondjon, ha olyan ember, mint Jovellanos, ilyen szigorú udvariassággal meghívja.

Jovellanosnál kis társaság gyűlt össze. Ott volt don Miguel Bermúdez és Cabarrus gróf, a nagy pénzember, természetesen don Diego, az abbé is. Az egyetlen vendég, akit Goya nem ismert, José Quintana volt, az ügyvéd és író. De Goya is, mint mindenki, jól ismerte Quintana verseit; a költő állítólag tizenhat éves korában írta őket. Még ma is fiatalnak látszott, aligha idősebbnek húsz-huszonegy évesnél. Goya maga lassan ért meg, s ezért bizalmatlan volt azokkal a teljesítményekkel, amiket ilyen fiatal korban érnek el, de a szerény és mégis élénk José Quintana tetszett neki.

A falon a háziúr nagy arcképe lógott – Goya festette, alighogy Madridba érkezett, mintegy húsz évvel ezelőtt. Ott ült egy kecsesen egyszerű íróasztal előtt egy kinyalt, lekötelezően nyájas Jovellanos. Az emberen is, a ruháján, a bútorain is volt valami keresettség, affektáltság; semmi sem volt rajta a mai Jovellanos sötét erényességéből. Lehet, hogy akkoriban sokkal szelídebb volt, de ilyen sima és barátságos bizonyosan nem volt, és ilyen simán és hazugul a fiatal Francisco de Goyának sem lett volna szabad látnia.

Ahogy Goya várta is, politikáról beszéltek. Hevesen gáncsolták a príncipe de la paz magatartását. Igaz, hogy a miniszter csakugyan túlon túl öntelt; éppen most, hogy don Manuel ült neki, Goyának alkalmat volt közvetlen közletről megfigyelni, hogy arcában, mozdulataiban milyen tetszelgő hanyagsággal igyekszik kifejezni új méltóságát. De árt-e ez a hiúság az országnak? Nem tanúsított-e don

Manuel elegendő jóindulatot, nem támogat-e mindent, ami haladó? Nem jótékony reformokra használja-e népszerűségét?

A príncipe de la paz intézkedései – vélte Jovellanos – felemás intézkedések. A lényeges most is és mindig a harc az inkvizíció ellen, a templomok ellen, márpedig a miniszter ugyanazzal a babonás félelemmel hátrál meg a klérus elől, mint amilyet a csőcselék tanúsít a Szent Hivatal iránt. Csak az lehet komoly reformkísérlet – háborgott tovább pattogó, fanatikus hangján – amelynek fő célja a klérust megfosztani hatalmától. Mert minden bajnak alapoka a tömegek tudatlansága, amit az egyház óv és hoz létre. Amit az ember Madridban tapasztalhat, az is éppen eléggé sötét, de a vidék tudatlansága és babonája szívszorongató. Don Francisco kérje meg csak egyszer Peral doktort, hogy mutassa meg bizonyos viaszból való kis Jézus-szobrok gyűjteményét: a doktor egy kolostori kertész közvetítésével szerezte meg.

– Az apácák – mesélte Jovellanos – úgy játszottak ezekkel a szent szobrocskákkal, mint a babákkal. Hol papnak öltöztették fel a Jézuskákat, hol bírónak, hol pedig doktornak, parókéval és aranygombos sétabottal. És hogyan lehessen ebben az országban higiéniai előírásokat végrehajtani, ha még egy Medina Coeli hercegnő is Szent Ignác porrátorrt ujját adja be a beteg kisfiának, felét levesben, a felét pedig beöntésben. Az inkvizíció pedig keményen és könyörtelenül eljár mindenki ellen, aki kétségbe meri vonni az ilyen eszközök csodatevő erejét. – De hirtelen elhallgatott és így szólt mosolyogva: – Bocsássanak meg, rossz házigazda vagyok. Csak a kedvetlenségem keserű italával kínálom magukat, bor meg ennivaló helyett.

És *bipocras*-t hozatott, meg *pajareté*-t, gyümölcsöt, pástétomot és süteményt.

Most aztán képekről és könyvekről beszélgettek. Az abbé felhívította az ifjú Quintanát, olvasson fel néhányat a költeményeiből. Quintana nem sokáig szabódott. De azt mondta, inkább egy kissé merész, új műfajú prózai darabot olvas föl. Rövid életrajz, magyarázta hallgatóinak, megfelel azoknak a kis arcképeknek, azoknak a „miniatűröknek”, amilyenek régen a könyvek elején álltak, és most újra divatba jönnek.

És miután mindnyájan beleegyeztek, felolvasta a dominikánus Bartolomé Carranzának, a toledói érseknek, az inkvizíció legragyogóbb vértanújának élettörténetét.

*Még most is, háromszáz évvel
Halála után, tilos volt
Őt dicsérni. De a nép közt
Szóba került mégis mindig:
Szent szavaiért és szentebb
Tetteiért magasztalták.
Suttogva beszéltek róla
Persze.*

Don Bartolomé Carranza már ifjú éveiben kivált mint a teológia professzora, és nemsokára Spanyolország legelső egyháztudósának tartották. V. Károly mint képviselőjét küldte el a tridenti zsinatra, ahol rendkívüli szolgálatokat tett hazájának és az egyháznak. Károly utódját, II. Fülöp királyt, Angliában és Flandriában egyházi és politikai tanácsaival segítette, s a király kinevezte toledói érseknek, s ezzel az ország hercegprímásának. Carranza szigorú felfogása a papság kötelességeiről, valamint rendkívüli jótékony-sága, egész Európában megszerezte neki azt a hírt, hogy kora legméltóbb egyházi férfiúja.

Csakhogynem volt politikus; márpedig magas állása, dicsősége, kérlelhetetlenül kemény ítéletei, ha a főpapság kötelességeiről volt szó – mindez kihívta az irigységet és ellenségeskedést.

Legelkeseredettebb ellenfele don Fernando Valdés volt, a se-villai érsek. Carranza – persze közvetve – egy teológiai véleményezésével arra kényszerítette, hogy érseksége jövedelmeiből ötvenezer dukát háborús adót fizessen Fülöp királynak – és don Fernando Valdés pénzéhes ember volt. Később meg Carranza egyenesen megkaparintotta orra elől az ország leggazdagabb egyházi javadalmait, éppen Toledó érsekségét, nyolc-tíz millió évi jövedelmével. Don Fernando Valdés csak az alkalomra várt, hogy Carranzát megalázza.

Ez az alkalom akkor adódott, amikor Valdést főinkvizitorrá nevezték ki. Carranza érsek kommentárt írt a katekizmushoz, s ezt a kommentárt sokan dicsérték, de sokan támadták is. Melchor Cano, a tudós dominikánus, akit Carranza teológiai kérdésekben felmerült véleményeltéréseik során megsértett, kijelentette, hogy a könyv kilenc pontja eretnekségre gyanús. További hasonló véleményezések is érkeztek, valamint feljelentések Carranza gyanús kijelentései miatt. A főinkvizitor elolvasta a véleménynyilvánításokat, tanulmányozta őket és úgy találta, hogy az anyag elegendő a vádemeléshez.

Carranzát figyelmeztették, hogy vizsgálat készül a könyve ellen, ezért véleményezéseket kért nagy tekintélyű teológusoktól, s ezek igen nyomatékos szavakkal magasztalták művének példás jámbor-

ságát és ortodoxiáját. Továbbá, védelemért fordult tanítványához, Fülöp királyhoz, aki abban az időben Flandriában tartózkodott. Valdés főinkvizitor tudta, hogy a király visszatérte után már nem férhet hozzá Carranzához. Láttá, hogy érkezett a rajtaütés pillanata.

Carranza hivatalos úton volt Torrelagunában. Az inkvizíció elrendelte, hogy két napig a helység egyetlen lakosa sem hagyhatja el házát, s számottevő fegyveres erővel vétette körül a kis palotát, melyben az érsek lakott. Felhangzott a kiáltás: – Nyissák ki a kaput a Szent Hivatalnak. – Castro inkvizitor könnyekkel a szemében térdelt az érsek ágya elé, felmutatta neki az elfogatási parancsot és bocsánatot kért tőle. Carranza keresztet vetett és elindult fogságába.

Úgy eltűnt az emberek szeme elől, mintha a föld színéről tűnt volna el.

A főinkvizitor sürgősen Flandriába utazott Fülöp királyhoz és jelentést tett neki. Egyházfők, püspöktől fölfelé, nem tartoztak az inkvizíció, csak a pápa joghatósága alá. De Valdés teljhatalmat nyert a Szentatyától, hogy különösen veszedelmes esetekben nem kell engedélyt kérnie Rómától, hanem maga is megindíthatja a vizsgálatot. A királynak kifejtette, hogy éppen ilyen esettel állnak szemben. Eléje tárta az anyagot. Hangsúlyozta, hogy a toledói érsekség jövedelmeit máris zárlat alá vette, s hogy az inkvizíció a perköltségek fedezése után e jövedelmeket átengedi a koronának. Erre aztán Fülöp belátta, hogy tanácsadója és vallástanára, Carranza, erősen eretnek szagú, s épp ezért helyeselte a főinkvizitor eljárását.

Carranzát Valladolidba vitték. Ott a San Pedro külvárosban, egyetlen kísérelőjével együtt, két levegőtlen és sötét szobába zárták.

Hosszadalmas vizsgálat kezdődött. Kilencvenhárom tanút hallgattak ki, feltúrták a toledói érsekség egész hatalmas irattárát. Találtak jegyzeteket prédikációkhoz, melyeket Carranza diákkorában tartott, negyven év előtt; részleteket eretnek könyvekből, melyeket kiírt mint a tridenti zsinat szakértője, hogy megcáfolja őket – és számtalan hasonló gyanús dokumentumot.

A teljhatalom, melyet a Szentatya az inkvizíciónak adott, Valdést pusztán a vádlottnak és az anyagnak biztonságba helyezésére hatalmazta fel. Pál pápa azt követelte, küldjék el neki a letartóztatott érseket és az aktákat Rómába. A főinkvizitor kibúvókat talált, a király élvezte a toledói érsekség jövedelmeit. Pál pápa meghalt, követte IV. Pius. A Rómától nyert teljhatalom két évre szólt. Pius

pápa követelte a letartóztatott érseknek és a per anyagának kiszolgáltatását. A főinkvizitor kibúvókat talált, a király az érsekség jövedelmeiből évjáradékot fizetett a pápa rokonainak. Pius pápa meghosszabbította a teljhatalmat két évre, aztán még egyszer egy évre.

Időközben a Carranza-eset európai botránnyá nőtt. A tridenti zsinat a súlyos jogtalanságban, mely Carranza érseket érte, az egyház megcsúfolását látta és a spanyol inkvizíció támadását a főpapok sérthetetlensége ellen. A zsinat Carranzának a katekizmushoz írt kommentárját, ugyanazt a művet, melyben a spanyol inkvizíció Carranza eretnekségének főbizonyítékát látta – nemcsak hogy nem helyezte a tiltott könyvek indexére, hanem úgy ítélte, hogy jó katolikus mű, és méltó, hogy a földön minden jámbor ember olvassa és okuljon belőle.

Erre aztán Pius pápa tudatta a zsinattal és az egész világgal, hogy a Szentszéket megalázza a katolikus király megátalkodott magatartása. Az inkvizíció teljhatalma a Carranza-eset vizsgálatára a következő január 1-én egyszer s mindenkorra lejár, és az elfogott érseket az egész okirat-anyaggal együtt át kell adni a római hatóságoknak. De Fülöp király fedezte az inkvizíciót. Nem akart lemondani a toledói érsekség jövedelmeiről, és tekintélye kisebbitését látta abban, ha most engedne a pápának. Carranza megmaradt szigorú őrizetben, Valladolidban.

A pápa ünnepélyesen kijelentette: ha tovább húzzák az érsek kiszolgáltatását, mindenki, aki vétkes benne, *ipso facto* egyházi átok alá esik, elveszti méltóságát és hivatalát, bűnözőnek tekintendő, és soha többé nem lehet hivatalába visszahelyezni. Carranzát magát haladék nélkül ki kell szolgáltatni a pápai nunciusnak. Fülöp király nem felelt; Carranza megmaradt fogságában, Valladolidban.

Végül megegyeztek abban, hogy egy pápai követtség, spanyol földön, a spanyol inkvizitorokkal együtt megvizsgálja a Carranza-ügyet. Rómából négy olyan válogatott követ érkezett, amelyet a Szentszék még soha semmilyen uralkodóhoz nem küldött. Az első a későbbi XIII. Gergely pápa volt, a második a későbbi VII. Orbán pápa, a harmadik Aldobrandini bíboros, a későbbi VIII. Kelemen pápa fivére, a negyedik a későbbi V. Sixtus pápa. A főinkvizitor a nekik kijáró tisztelettel fogadta a magas rangú urakat, de ragaszkodott hozzá, hogy a *Supremá*-nak, az inkvizíció legfelsőbb törvényszékének keretében ítélkezzenek, tehát tizenöt spanyollal együtt. Ez annyit jelentett, hogy tizenkilenc szavazat közül csak négy esett rá-

jük. Miközben erről tárgyaltak, meghalt IV. Pius pápa. Halálos ágyán kijelentette: csak azért, hogy kielégítse a telhetetlen katolikus királyt, Carranza érsek esetében vétett a kánoni törvények, valamint a zsinatok és bíborosok akarata ellen; semmi sem terheli úgy lelkiismeretét, mint gyöngesége a Carranza-ügyben.

Az elhunyt pápa utóda, V. Pius, nehézkes úr volt. A spanyol követ, Zúñiga csakhamar azt panaszolta királyának, hogy a Szentatyának nincs tapasztalata államügyekben és nincs semmiféle magánérdeke; sajnos, azt teszi, amit jogosnak tart, semmi egyebet. Az új pápa ki is jelentette, hogy a főinkvizitornak és embereinek jogi illetékessége azonnali hatállyal megszűnt. Valdés főinkvizitornak haladéktalanul szabadon kell bocsátania a letartóztatott érseket, hogy az eljöhessen Rómába, és a pápa saját személyében ítéljen fölötte. Az ügy okiratait három hónapon belül Rómába kell szállítani. Mind ezt Isten haragjának, Péter és Pál apostolok rosszallásának és a kiközösítésnek terhe mellett.

Az öreg, pénzre, hatalomra és bosszúra szomjas Valdés hajlandó volt az új pápa ellen is folytatni a küzdelmet. A katolikus király azonban súlyos külpolitikai és belpolitikai viszályokba bonyolódott és tartott a kiközösítéstől. Carranzát átadták a pápai legátusnak, és vele együtt Olaszországba utazott.

Nyolc évet töltött az érsek spanyol fogságban; most az Angyalfárban élt, kényelmesen, de őrizetben. Mert V. Pius, aki alapos ember volt, elrendelte, hogy előről kezdjék a vizsgálatot. Az egész óriási anyagot lefordították olaszra és latinra. Egy külön bíróság, tizenhét főpap, közöttük négy spanyol, minden héten egyszer összeült a pápa elnöklete alatt. A katolikus király a legnagyobb érdeklődéssel követte a tárgyalásokat és egyre újabb anyagot küldött.

A pör húzódott. A nyolc évi spanyol fogságot követte öt évi olasz fogság.

Addigra azonban a Szentatya meglátogatott minden *pro és contra*-t. Ő és törvényszéke úgy találta, hogy Carranza érsek nem vétkes az eretnekségben. Az ítéletet a pápa felügyelete alatt megfogalmazták gondosan, sok érvel. De a Szentatya még nem hirdette ki az ítéletet, hanem udvariasságból előbb Fülöp királlyal közölte.

Közvetlenül a fölmentést kimondó és megindokoló ítélet megfogalmazása után azonban megjött a hír Spanyolországba, hogy V. Pius pápa meghalt. Az ítéletet nem mondták ki. Az ítélet eltűnt.

V. Pius utódja, XIII. Gergely természetesen tudott a fölmentés-

ről. Csakhogy egyike volt ő annak a négy legátusnak, akit a Szent-szék annak idején a Carranza-ügyben Spanyolországba küldött, és mint ilyennek volt alkalma megismerni a katolikus király szívósságát. Kijelentette, hogy az ügyet újra személyesen megvizsgálja.

Fülöp király még több anyagot küldött. Aztán hamarosan azt írta a pápának, hogy a maga részéről teljesen meg van győződve Carranza eretnekségéről, és az érsek gyors elítélését kívánja. Három hét múlva másodszor is írt a pápának, sajátkezűleg, hevesen és ékes-szólóan. Követelte, hogy az eretneket máglyára küldjék. Bármely kisebb büntetés, ha későbbi időpontban is, de lehetővé tenné Carranza számára, hogy újra beiktassák érsekségébe, márpedig a spanyol király nem viselheti el azt a tudatot, hogy egy eretnek a birtokosa országa legmagasabb egyházi méltóságának.

De mielőtt még ez az írás a pápát elérte, a pápa már ki is mondta az érsek fölött az ítéletet, mégpedig diplomatikus ítéletet. Carranzát tizenhat esetben vétkesnek találták enyhe eretnekségben. Kimondták, hogy nyilvánosan meg kell tagadnia eretnekségeit, és öt évre felfüggesztik érsekségétől. Ez alatt az idő alatt egy orvietói kolostorban kell élnie, ezer aranykorona havi járandósággal. Továbbá könnyű egyházi vezeklést is róttak rá.

Gergely pápa magánlevélben közölte az ítéletet Fülöp királlyal. „Sajnáljuk – írta – hogy ezt az életmódjával, tudományával és jótekonyságával kiváló embert el kellett ítélnünk és nem menthettük fel, mint ahogy reméltük.”

Don Bartolomé Carranza toledói érsek, ezrek és ezrek hite szerint a legszentebb ember, aki valaha az ibériai félsziget földjén élt, tizenhét évet töltött spanyol és olasz börtönökben, s IV. Pál, IV. Pius és V. Pius pápa meghalt közben, míg végre kimondták fölötte az ítéletet.

Az érsek a Vatikánban megtagadta tévelygéseit, és alávetette magát annak az egyházi vezeklésnek, melyet a Szentatya kirótt rá. Ez a vezeklés abban állt, hogy az érseknek meg kellett látogatnia hét római templomot. Gergely pápa tiszteletének és részvételének jeléül e látogatások alkalmából saját gyaloghintóját bocsátotta rendelkezésére, valamint lovakat is a kíséretének. De Carranza ezt visszautasította. Gyalog ment. Tízezrek gyűltek össze, sokan messziről érkeztek, hogy lássák útján az érseket, és kifejezzék előtte tiszteletüket. Vezeklése olyan diadalmenetté vált, amelyben pápának is csak ritkán volt része.

Amikor Carranza visszaérkezett vezeklő útjáról, heves fájdalmakat érzett, ágyba kellett feküdnie. Néhány nap múlva megállapították, hogy nincs remény a felgyógyulására. A pápa egyetemes bűnbocsánatot küldött neki, valamint apostoli áldását. Carranza hét magas egyházi méltóságot kéretett magához. Az ő jelenlétükben, miután föloldozták, és közvetlenül az utolsó viatikum magáhozvétele előtt ünnepélyesen kijelentette:

„Arra a számadásra, melyet rövid idő múlva a Mindenható előtt tennem kell, és a Királyok Királyára, aki benne foglaltatik a szentségben, melyet magamhoz venni készülök, esküszöm, hogy mindazon idő alatt, amiközben teológiát tanítottam, valamint azután is, amikor Spanyolországban, Németországban, Olaszországban és Angliában írtam, prédikáltam, vitáztam és bivataltam ellátam – mindig az volt a szándékom, hogy Jézus Krisztus vallását segítsem győzelemre, és az eretnekek ellen küzdjek. Isten kegyelméből sokakat meg is térítettem a katolikus hitre. Fülöp király, akinek sokáig gyóntató atyja voltam, tanú volt erre. Szerettem őt, szeretem is szívből, fia sem ragaszkodhatnék hozzá őszintébben. Kijelentem továbbá, hogy soha nem estem bele egybe sem azon tévelygések közül, melyekkel gyanúsítottak; szavaimat elferditették és hamis értelmet tulajdonítottak nekik. Mindazonáltal, mert Krisztus helytartója mondta ki, igazságosnak ismerem el az ítéletet, mely pörömet lezárta. Halálom óráján megbocsátok mindazoknak, akik e pörben ellenem fölléptek, soba nem tápláltam irántuk rosszakaratot, és ha eljutok oda, ahova az Úr irgalmából eljutni remélek, könyörögni fogok értük.”

Elrendelték a holttest felboncolását. Az orvosok kijelentették, hogy a hetvenhárom éves érsek rákszerű betegségben halt meg. De ezt senki sem hitte el. Mindenki feltételezte, hogy ezt a halált, amely annyira kapóra jött a katolikus királynak, neki is kell tulajdonítani. Ez a büszke ember, mint maga is írta, nem viselte volna el, ha Carranzát újra visszahelyezik érsekségébe. A király és az érsek nem élhettek egy ég alatt, és a király Istentől ráruházott jogának tartotta, hogy megszabaduljon ellenfelétől, bármilyen módon is.

*És a pápának megírta:
 Sok tapasztalt, bölcs spanyol pap
 Ezt a döntést túl szelídnek
 Tartja. De ő méltányolja
 Öszentsége komoly gondját,
 Hogy jámbor és igazságos
 Ítéletet hozzanak. Hisz
 Isten keze máris módot
 Lelt, hogy elejét vehesse
 Minden bajnak, amit tán a
 Pápa enyhe ítélete
 Okozhatott volna.*

D
 hát
 Jov
 I
 tott
 oly
 fur
 tör
 C
 az
 neg
 izg
 log
 hog
 hoz
 köz
 aki
 Go
 vol
 A
 nér
 Jos
 és
 A
 crő
 -
 azt
 Sie
 vác
 cím
 me
 kis

Don Bartolomé Carranza, a szent és eretnek érsek története volt hát az, amit a fiatal Quintana egyik „miniatűrjének” formájában Jovellanosnak és Jovellanos vendégeinek felolvasott.

Mindnyájan ismerték a történetet, mégis idegenül és újonnan hatott, ahogy Quintana felolvasta. Nem átalított tényekként ábrázolni olyan történeteket, amiket nem lehetett tudni, legfeljebb sejteni. De furcsa módon, ahogy ő elmesélte, minden így is történt, nem is történhetett volna másképpen.

Goyát, akárcsak a többieket, magával ragadta a történet. Ezek az események, úgy, ahogyan ez a fiatalember előadta őket, nem egy negyed évezreddel előbb történtek, hanem mai újdonságok voltak, izgatóak, felháborítóak. De éppen ezért: nem rendkívül kényes dolog-e, nem lázadás-e, amit ezek művelnek? És nem ostobaság-e, hogy amikor az élet beteljesedést kínál és az ígéretek valóráváltását hozza magával – ő itt kuksol ezek között a rebellisek és fanatikusok között? Közben azonban tetszett neki ez a bolondos fiatalember, aki nehezen visszafojtott felháborodással adta elő történetét. És Goya akkor is végighallgatta volna, ha az illendőséggel össze tudta volna egyeztetni, hogy elmenjen.

Amikor a fiatal Quintana történetének végére ért, elfogódott némaság követte. Végül Jovellanos torkát köszörülte és így szólt:

– Hogy hányszor vétett a tiszta castiliai nyelv ellen, kedves Don José, azt össze sem lehet számolni. De erő, az van a mondataiban, és hát hiszen még nagyon fiatal, még sok minden le fog csiszolódni.

Az abbé felállt. Mindnyájuk közül talán éppen őt érintette leg-erősebben Quintana felolvasása.

– Hiába, van ész nálunk, az inkvizíciónál – mondta. Joga volt azt mondani: „nálunk az inkvizíciónál”, mert habár támogatója, Sierra főinkvizitor kegyvesztett lett, és kétséges teológiája miatt vád alá helyezték, ő még mindig viselte „a Szent Hivatal titkára” címét. Most tehát fel-alá járt don Gaspar tágas szobájában, itt-ott megállt, fölemelt egy-egy tárgyat, megnézegette, és közben folytatta kis előadását. – Nálunk az inkvizíciónál – mondta – mindig is volt

ész. Nem mi voltunk azok, akik Carranza érseket fogságra vetettük és végeztünk vele, hanem a pápa volt és Fülöp király. És ha most Lorenza főinkvizitor végre dülőre viszi az Olavide-ügyet: talán ő volt az, aki ezt a nagy embert letartóztatta? Hát nem kell neki végre lezárni egy ügyet, amelyik ilyen régóta függőben van?

Goya felfigyelt. Futólag ismerte don Pablo Olavidét, és megrázta őt, amikor annak idején, évekkel ezelőtt, ezt a bátor, szikrázóan okos embert letartóztatták és veszélyeztették nagy települését a Sierra Morenában. A legutolsó hetekben ő is hallott róla, hogy az inkvizíció most Olavidét is végleg meg akarja semmisíteni, de ezt eleresztette a füle mellett, nem akarta, hogy híresztelések megzavarhassák őt is meg a boldogságát is. Most Quintana felolvasásának hatására nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze:

– Igazán őt is? . . .

– Bizonyos, hogy őt is – felelte az abbé, és okos, vidám szeme most csöppet sem volt vidám. – Lorenzanának kezdettől fogva az volt a becsvágya, hogy a tiszta tanért folyó küzdelemben éppen olyan híres legyen, mint Valdés főinkvizitor. Már meg is szerezte a Szent-
atya áldását Olavide megsemmisítésére. Ha don Manuel továbbra is belesüllyed a letargiájába, ha a király nem fogja le végre a főinkvizitor kezét, akkor ez a főváros olyan autodafét láthat majd, amelyet évszázadok óta sem.

Goya határozottan érezte, hogy az abbé sötét jóslata, sőt hogy talán a fiatal Quintana felolvasása is, éppen neki volt szánva. De Jovellanos minden teketória nélkül egyenesen hozzá is fordult.

– Hiszen maga most a príncipe de la paz arcképén dolgozik, don Francisco. Azt mondják, don Manuel az ilyen ülések alkalmával nagyon hozzáférhető. Mi volna, ha egyszer megbeszélne vele az Olavide-ügyet?

Jovellanos igyekezett könnyedén beszélni, mégis minden szavának súlya volt. Mindenki elnémult, Goya feleletére vártak.

Kényelmetlen érzéssel szólalt meg:

– Nem tudom, komolyan vesz-e engem don Manuel más kérdésekben, mint a festészet. Őszintén bevallva – folytatta bágyadt tréfálkozással – nem is fontos nekem, hogy komolyan vegyenek, ha nem a festészetemről van szó.

A többiek rosszállóan hallgattak. Jovellanos azonban szigorúan és egyenesen megmondta:

– Maga felületesebbnek tünteti föl magát, don Francisco, mint

amilyen. Maga tehetséges, és aki tehetséges, az minden téren az. Caesar nemcsak nagy államférfi és hadvezér volt, hanem nagy író is. Szokratész filozófus, vallásalapító, katona volt, minden volt. Leonardo, festészetén kívül, tudós volt, technikus, erődöket és repülőgépeket szerkesztett. És hogy az én szerény személyemet is megemlítsen, én nemcsak azt kívánom, hogy a nemzetgazdaság területén vegyenek komolyan, hanem a festészet kérdéseiben is.

Goya úgy érezte, nem engedheti meg, hogy másodszor is elcsábítsák és politikai dolgokba keverjék – még ha megkockáztatja is, hogy ezek az urak származásukat látnak benne.

– Sajnálom, de mégis nemet kell mondanom magának, don Gaspar – felelte. – Az eljárás don Pablo Olavide ellen engem is éppúgy fellázít, mint magát, de – jelentette ki fokozódó energiával – *nem* beszéllek róla don Manuella. Don Miguel barátunk bizonyára taglalta neki ezt a csúnya ügyet, és bizonyára maga is, don Diego – fordult az abbéhoz – az okos rábeszélés minden művészetét felhasználta vele szemben. Ha maguk ketten kudarcot vallottak, maguk, a tapasztalt politikusok, mit érhetnek el akkor én, az egyszerű aragóniai festő?

Don Miguel elfogadta a kihívást.

– Ha sok nagy úr – mondta – különösen szívesen lát téged maga körül, Francisco, akkor ez nemcsak az arcképeid miatt van. Egész nap szakemberek veszik őket körül, közgazdasági emberek, technikusok, politikusok, amilyen én is vagyok. De a művész több, mint szakember, mindenkire hat, mindenkinek a lényét ismeri, mindenkiért szól, a népért szól, mint egészért. Ezt tudja don Manuel is, azért hallgat rád. Azért kell vele beszélned erről a hírhedt és kétségbeejtő Pablo Olavide-pörről.

A fiatal Quintana is beleavatkozott, szerényen és mégis izzóan.

– Amit maga most mondott, don Miguel – kiáltotta – azt én is gyakran éreztem. Nem mi, szegény írók, beszéljük azt a nyelvet, amelyet mindenki megért, az *idioma universal*-t, hanem maga, don Francisco. A maga képeiből mélyebben megértjük az emberek lényegét, mint magukból az arcokból vagy az írók szavaiból.

– Igazán nagyon megtiszteli a művészetemet, fiatalúr – felelte Goya. – De hiszen, sajnos, azt akarják, hogy *beszéljek* don Manuellel és akkor meg vagyok fosztva az én *idioma universalomtól*. Én festő vagyok, señorok – mondta szinte udvariatlanul hangosan. – Értsék meg hát, festő vagyok, semmi egyéb.

Amikor magára maradt, igyekezett lerázni magáról a kínos viszszaemlékezést Jovellanosra és társaságára. Ismételte magában visszautasításának érveit, és ezek jó érvek voltak. *Oír, ver y callar*, „hallani, látni, száját befogni” – a sok régi közmondás között ez egyike volt a legokosabbaknak. De kényelmetlen érzése megmaradt.

Kellett, hogy egy bizalmas emberének kiöntse szívét, hogy igazolja magát. Elmondta Agustínjának, hogy Jovellanos meg a többiek megint azt kívánták tőle, avatkozzék bele a király ügyeibe, ő meg magától értetődően visszautasította.

– Az embernek – fejezte be kissé kényszeredett vidámsággal – két év kell, amíg megtanul beszélni, és hatvan, amíg megtanulja a száját befogni.

Agustínt aggodalom fogta el. Úgy látszott, már tud az esetről.

– *Quien calla, otorga* – felelte vontatott hangján – aki hallgat, beleegyezik. – Goya nem felelt. Agustín erőt vett magán, nem kiabált, igyekezett nyugodtan beszélni. – Félek – mondta – ha befüggönyözöd ablakodat, hogy ne láss ki a korra, Franchó, akkor nemsokára a saját házacskádban is rosszul látsz majd.

– Ne beszélj ostobaságot – fortyant fel Francisco. – Rosszabbul festek most, mint azelőtt? – De ő is hidegvért erőltetett magára. – Néha imponál nekem ez a te erényes Jovellanosod – ismerte el tárgyilagosan – a merevségével és a nagy szavaival. De gyakrabban találok nevetségesnek.

*

– *Nevetséges a világot
Annak látni, aminek mi
Ábítózzuk s nem olyannak,
Amilyen. Hiába, kell, hogy
Illeszkedjünk a világhoz –
Szólt bevesen. – Maga aztán
Illeszkedik, don Francisco –
Mondta Agustín szelíden.
Francisco meg csöndben így szólt:
– Kell a két világ közt útnak
Lenni, én majd megtalálom.
Hidd el nekem, megtalálom,
Kedves Agustínom. Várj csak
Türelemmel.*

Goya Szent Izidor búcsújának derűs képét festette. Odaadón, vidáman festett. Egyedül volt. Hirtelen érezte, hogy valaki van a műteremben.

Igen, ott volt valaki, belépett kopogás nélkül, egy ember, a Szent Hivatal küldötteinek, a *nunciók*-nak öltözkében.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus – mondta ez az ember.

– Mindörökké, ámen.

– Kérem, szíveskedjék itt elismerni, don Francisco – mondta nagyon udvariasan a nuncio – hogy átadtam önnek a Szent Hivatal egy iratát.

Átnyújtotta neki a nyugtát, Goya aláírta. Az ember odaadta neki az iratot, Goya átvette és keresztet vetett.

– Áldott legyen a Szent Szűz – mondta a nuncio.

– Háromszor áldott – felelte don Francisco, és a nuncio eltávozott.

Goya leroskadtt, a lepecsételt írást még kibontatlanul tartotta kezében. Utóbbi időben sok szó esett arról, hogy az inkvizíció don Pablo Olavide ítéletét nem nyilvánosan szándékozik kihirdetni, hanem egy *auto particular*-on, egy kinyilatkoztatáson, melyen csak meghívott vendégek vehetnek részt. Ha erre meghívták az embert, az megtisztelő is volt, veszélyes is volt, fölért egy figyelmeztetéssel. Goya bizonyos volt benne, hogy az írás a kezében ilyen meghívót tartalmaz. Most érezte csak át egészen azt az ijedelmet, melyet a küldött halk és hirtelen megjelenése idézett benne elő. Gubbasztott a széken kimerülten, megroggyant térdel, sokáig tartott, míg elszánta magát, hogy kinyissa az iratot.

Josefa mélységesen megijedt, amikor Francisco a meghívóról beszélt neki. Most hát beteljesedett, amit bátyja megjósolt: Franchót erkölcstelen életmódja eretnokség hírébe hozta. Valószínű, hogy még sokkal inkább, mint az istentelenekkel folytatott rendszeres érintkezése, az inkvizíció urait az bírta rá erre a veszélyes meghívásra, hogy Francisco olyan szentelen nyilvánossággal űzi szerelmeskedését Alba hercegnővel. A baj az, hogy az ő Franchója csakugyan eret-

nek. És a legnagyobb baj, hogy ő, Josefa, ragaszkodik hozzá, anynyira, amennyire az ember egy másik emberhez ragaszkodni képes. És ha az inkvizíció kínpadra feszíti, akkor sem fog soha egy szót sem Francho ellen vallani. Igyekezett megőrizni arcának, zárt, gögös Bayeu-arcának nyugalmit, csak a száját szorította össze egy kicsit még jobban. Aztán így szólt:

– A Szűz Mária áldjon meg, Francho.

Még Alba hercegnő is, amikor Goya elmondta neki a meghívást, olyan mozdulatot tett, amelyen kínos csodálkozás érződött. De tüstént újra uralkodott magán.

– Ebből látni, don Francisco – mondta – milyen fontos ember maga.

Lorenzana főinkvizitor az ország legtekintélyesebb és legjelentékenyebb embereit hívta meg, hogy részt vegyenek az inkvizíció diadalában, nemcsak don Miguelt, Cabarrust, Jovellanost, hanem még don Manuelt is. Róma nyomatékosan ajánlotta neki, hogy az Olavide-ügyben ne tartson *auto público*-t, nehogy a koronát ingerelje, de azért biztosítson nagy nyilvánosságot az eretnek elítéltetésének. Lorenzana tehát „nyitott ajtók mögött” tartandó *auto particulart* rendelt el, úgyhogy a nyilvánosság kizárása mellett is Madrid egész lakossága részt vehetett az eretnek megalázásában. Egy héttel az ünnepség előtt az inkvizíció lovas szolgái és jegyzői vonultak végig Madrid városán, dobokkal, kürtökkel és trombitákkal, és egy hírnök az egész néppel tudatta, hogy Isten és a katolikus vallás nagyobb dicsőségére a Szent Hivatal a San Domingo el Real templomában *auto particulart* ül „nyitott ajtók mögött”, minden hívőt felszólítanak, hogy vegyen részt a szent színjátékon, mely istentiszteletnek számít.

Az aktus napja előtt bevitték a templomba a nagy zöld keresztet és a Szent Hivatal lobogóját. A dominikánusok perjele vitte a zöld keresztet, a *Miserere*-t éneklő, fáklyavivő szerzetesek vették körül. A gazdagon hímzett, bíborszínű damaszt lobogón a király címere volt látható, valamint a Szent Hivatalé is, a kereszt, a kard és a vessző. A lobogót követték a kiásott, halott eretnekek koporsói – mert az ő ítéletüket is ki fogják hirdetni – valamint a szökésben levő eretnekek képmásai. Óriási tömeg szegélyezte az utcákat és térdelt a lobogó és a zöld kereszt előtt.

Másnap reggel, még alig virradt, a San Domingo El Real templomban összegyűltek a meghívott vendégek, miniszterek, generáli-

sok, az egyetem rektora, a legkiválóbb írók, mindazok az előkelő állású emberek, akik a haladás gyanújába estek; az ilyen ünnepségre, ha valaki meghívót kapott, el nem menni, még betegség esetében is, fölért volna az eretnekség nyílt bevallásával.

Továbbá, hogy győzelmüknek örülhessenek, meghívták azokat is, akik Olavide bukását előidézték, Despuig granadai érseket, Osmá püspököt, Romuald freiburgi barátot, a Mesta embereit, akik Olavide települései miatt elvesztették ingyen legelőjüket.

Mindezek, barátok és ellenségek, egy nagy tribünön ültek, velük szemben egy második tribün állt az inkvizíció urai számára. Az ő fejük fölött lógott Szent Domonkos híres képe: földön feküdt az önsanyargatástól kimerülve, és a Szent Szűz irgalmasan tejet csurgatott a melléből Szent Domonkos szájába.

A templom közepén, egy összetákolt emelvényen álltak a halott eretnekek koporsói, és fekete posztóval bevont keresztekhez kötve a szökésben lévő eretnekek képmásai; egy második emelvény várt a hús-vérből való eretnekekre.

Odakint közeledett a bírák és bűnözők menete. Élén a murciai lovasezred haladt, a menetet az afrikai lovasság zárta be, Madrid egyéb helyőrsége teljes létszámban sorfalat állt. Az inkvizíció hivatalnokai két hosszú sorban vonultak, közöttük a bűnözők.

A bejáratnál a San Domingo templom papsága fogadta a főinkvizitort és kíséretét. Közvetlenül Lorenzana mögött lépkedett a főváros Szent Törvényszékének elnöke, doktor don José de Quevedo, valamint a három tiszteletbeli titkár, mind a három elsőrangú grand, aztán a hat hivatalban lévő titkár, köztük don Diego, az abbé. Amikor a menet beért a templomba, a vendégek letérdeltek.

Mire újra felnéztek, megtelt már az élő eretnekek színpada is. A halott eretnekek koporsóinak pódiumával szemben ültek az eleven eretnekek, alacsony padon, ők is egy feketével bevont kereszt lábánál.

Négyen voltak, rajtuk a *sambenito*, a *zamarra*, a szegyenruha. Zsákszerűen lógott rajtuk a sárga, durva ing, rajta a fekete András-kereszt, nyakukon kötél himbálózott, fejükön magas, hegyes kalap, a *coroza*, meztelen lábuk sárga, durva posztócipőben, kezükben eloltott, zöld gyertyákat tartottak. Goya mélységes izgalomban nézte a szegény bűnösöket sambenitóikban. Minden templomban lógtak ilyen szegyeningek, és Goyában feltámadt annak a sambenitónak az emléke, amelyik kisfiú korában első ízben adott neki fogalmat ar-

ról, mit jelent egy ilyen szégyenruha. Régimódi sambenito volt, ijesztő ördögök voltak ráfestve, akik bűnösöket taszítanak a pokolba, az ing fölött föl volt jegyezve annak az eretneknek neve és bűne, aki száz vagy még több év előtt viselte. Francisco pontosan emlékezett rá, milyen borzadályt és ugyanakkor elragadtatást is okozott neki az a gondolat, hogy ennek az eretneknek az utódai még ma is ki vannak taszítva a tiszta emberek közösségéből.

Szinte mohón, megszállott részvétellel kereste Pablo Olavide arcát. Mert a négy eretnek, sambenitóiban és a hegyes kalapok alatt szinte teljesen ugyanolyan volt, előrehajolva gubbasztottak, arcuk szürke, kihunyt, egy asszony is látszott közöttük, de alig lehetett megkülönböztetni a férfiaktól.

Francisco jól tudott emlékezni arcokra, és világosan látta maga előtt azt a Pablo Olavidét, akivel évekkal azelőtt találkozott: karcsú, elegáns, mozgékony úr volt, arca barátságos, élénk. Most sok időbe telt Franciscónak, amíg el tudta dönteni, a négy között melyik Olavide, mert nem is volt már arca, annyira elmosódott és kihunyt.

Egy titkár lépett a szószékre és felolvasta az esküformulát, melylyel a jelenlevők szigorú engedelmességet fogadtak a Szent Hivatalnak és kötelezték magukat, hogy állandóan üldöznek mindenféle eretnekséget. Mindenki áment mondott rá.

Aztán a dominikánusok perjele prédikált. „Kelj fel, ó, Uram, és ítélj a te ügyedben” – ez volt a textusa, s kurtán, vadul prédikált.

– A Szent Törvényszék – hirdette – s ez a színpad a szenvedésre rendeltetett bűnösökkel, szemléltető képe annak, amit egy napon, az utolsó ítélet napján, mindnyájunknak borzadozva át kell majd élnünk. De, kérdik a kétkedők, nincsenek-e néked egyéb ellenségeid, ó, Uram, mint a zsidók, mohamedánok és eretnekek? Nem sértik-e napról napra számtalan mások is a te szentségedet más bűnösökkel és vétkekkel? Bizonyára, válaszolja Isten, de ezek bocsánatos bűnök, ezeket elengedem. Engesztelhetetlen utálattal csak a zsidókkal, mohamedánokkal és eretnekekkel szemben viseltetem, mert bemocskolják nevemet és becsületedemet. Ez az, amit Dávid mondani akart, amikor így kiáltott az Úrhoz: „Ébredj szelídségedből, melyben felettébb való könyörületed altatott el téged! Kelj fel, ó, Uram, és ítélj a te ügyedben! Sújts le haragod súlyával a pogányokra és hitetlenekre.” És e szavak szerint cselekszik ma a Szent Hivatal.

Aztán felolvasták a négy eretnek ítéletét. Kiderült, hogy Pablo

Olavidét rang és név nélküli emberekkel fogták össze, nyilván meg akarták mutatni, hogy az inkvizíció ítélőszéke előtt a magasrangú egyenlő az alacsonyrangúval.

Először José Ortizt szólították, aki régebben szakács volt a palenciai szemináriumban. Kétségét nyilvánította az Oszlopos Szent Szűz képének csodatevő erejében. Továbbá kijelentette, a legroszabb, ami halála után érheti, hogy kutyák falják fel. A kutyákról szóló kijelentését csekély fontosságú eretnekségnek tekintették, mivel vértanú holtteste is esett már prédául kutyáknak, ragadozó madaraknak, sőt még disznóknak is. De a másik kijelentését a dogma szörnyűséges tagadásának nyilvánították. Ezt az embert arra ítélték, hogy nyilvános körmenetben vezessék végig a városon, továbbá kétszáz ostorcsapásra, aztán pedig át kell adni a világi hatóságoknak öt éves gályarabság letöltésére.

Utána Constancia Rodríguez könyvkereskedőnőt szólították. Raktárában tizenhét indexen lévő könyvet találtak, hármát hamis kötésben, ártalmatlan címek alatt. Az asszonyt a szokásos „mellékbüntetésekben”, száműzetésben, vagyonelkobzáson és ehhez hasonlókon kívül, a *vergüenza* büntetésére ítélték, azaz meztelen felsőtesttel végigvezettetik a városon, miközben egy hírnök kihirdeti bűnét és büntetését.

Manuel Sánchez Velasco licenciátus a San Cayetano-templom körzetében istenkáromló kijelentéseket tett, melyek szerint a szent nem tud rajta segíteni, és ehhez hasonlókat. Enyhe büntetéssel menekült. Életfogytiglan száműzték Madridtól és megfosztották attól a jogától, hogy tiszteletbeni állásokat betöltsön.

Az ítéleteket lassan olvasták fel, érvek és bizonyítékok pedáns felsorolásával. A meghívott vendégek unatkozva és izgatottan hallgatták: Olavide ítéletére vártak. De nem tudtak szabadulni attól a kényelmetlen érzéstől, hogy részvétellel ne tekintsék ezeket a siralmas alakokat a groteszk sambenitókban, akiknek életét egyszer s mindenkorra tönkretette egy elővigyázatlan szó, és a fent ülőket is hatalmába kerítette a félelem az eretnek-bíróságtól, amely millió füllel hallgatja ki a könnyelmű kijelentéseket, és mindenkit meg tud semmisíteni, akit kiszemel magának.

Végül Pablo Olavidét szólították, és pedig valamennyi címén: Peru alkirályság volt auditora, volt sevillai kormányzó, Nuevas Poblaciones volt főkormányzója, a Szent Jakab-rend volt parancsnoka, az András-kereszt volt lovagja.

Nagy volt a csönd az emberekkel rendkívülien telezsúfolt templomban, amikor elővezették a kicsi, összetört embert, akit óriássá magasztott az eretnek-kalap. Igyekezett a maga lábán járni, de a pap a jobb oldalán s az őt a bal oldalán kénytelen volt támogatni és húzni őt, hallható volt, amint a nevetséges, sárga posztópapucsba bújtatott lába végigcsoszog a templom kőpadlóján. Minthogy nyilvánvalóan nem tudott megállni, felszólították, hogy üljön le. Ott ült összeroskadva. Felsőteste ernyedten támaszkodott a vádlottak helyét elválasztó, alacsony korláthoz, hegyes, magas fővege groteszken meredt föl, körös-körül pedig az első miniszter és az egyetem rektora és mindazok a magasrangú urak és tudósok és írók ültek, akik barátai voltak, és ott ültek szálnalmas ellenségei is, és mindezek tanúi voltak szegényének.

Az ítélet részletes volt, jól megfontolt és sok teológiával megalapozott. A vádlott beismerte, hogy elővigyázatlan kijelentéseket tett, közben azonban azt állította, hogy soha nem tért el az igaz katolikus hittől és nem követte el az eretnekség bűnét. A Szent Hivatal azonban megvizsgálta a vádlott iratait és könyveit, kihallgatott hetvenkét tanút, és Pablo Olivadéra rábizonyult bűne. Kijelentette, hogy nem hisz a csodákban. Tagadta, hogy a nem-katolikus eleve pokolra ítéltetett. Kijelentette, hogy a pogány Róma néhány császára többet ér sok katolikus fejedelemnél. Egyházatyákat és skolasztikusokat azzal vádolt, hogy akadályozták az emberi szellem haladását. Kinyilvánította kétségét aziránt, hogy az imádság megakadályozhatja a rossz aratást. Mindez több, mint elővigyázatlan kijelentés: ez eretnekség. Továbbá sok tiltott írást találtak Olavide birtokában, sőt felkereste Svájcban az Antikrisztus bajnokát, a hírhedt Voltaire-t, tiszteletet és barátságot tanúsított iránta, és aktái között találtak leveleket, melyeket ez a főeretnek írt neki. Továbbá tanúk előtt kijelentette a vádlott, hogy vihar idején semmi haszna sincs a harangozásnak. Egy járvány idején elrendelte, hogy a halottakat ne a templomokban temessék el, hanem távol a falvaktól, kellőképpen föl nem szentelt földbe.

Szóval Pablo Olavidét százhatvanhat esetben vitathatatlanul eretnekségben marasztalták el.

E százhatvanhat eset felolvasása több mint két óráig tartott. A második óra végén Olavide ferdén oldalt hanyatlott és mindenki észrevette, hogy elájult. Vizet öntöttek rá, s amikor néhány perc múlva visszanyerte öntudatát, folytatták a felolvasást.

temp-
riássá
de a
gatni
ucsba
nyil-
Ott
ottak
otesz-
retem
akik
tanúi

lapo-
tett,
kato-
vatal
t het-
tette,
e po-
szára
ztiku-
lását.
ilyoz-
entés:
toká-
rhedt
között
canúk
sincs
takat
őkép-

lanul

tt. A
denki
perc

VEZEKLÉS (No. hubo remedio)
Los Caprichos, 24.

V
totta
jána
meg
kapu
lékb
nia
peru
lepü
és s
patil
ülne
visel
kolo
akas
zéké
utód
Se
ledt
seikk
radt
Az a
zición
zana
tudta
dolgo
vizic
tehát
gubb
nem
és n
táján
sát o
tózta
tudja
az o
Span
lését
D

Végül befejezték. „Ez okokból – így szólt az ítélet – bebizonyítottan eretneknek nyilvánítjuk, a keresztény közösség elrohadt tagjának, s arra ítéljük, hogy eretnekségét megtagadva, az egyházat megengesztelje.” Vezeklésül azt rótták rá, hogy nyolc évet a geronai kapucinus-kolostorban töltsön. Ehhez kapcsolódtak a szokásos mellékbüntetések. Vagyonát elkobozták. Életfogytiglan távol kell maradnia Madridtól és valamennyi királyi székhelytől, hasonlóképpen a perui és andalúziai alkirályságoktól, valamint a sierra-morenai településektől. Azonkívül semmilyen tiszteletbeli címet nem viselhetett és semmilyen hivatalt be nem tölthetett. Megtiltották neki az orvosi, patikusi, tanítói, ügyvédi, adóbérlői foglalkozást. Nem szabad lóra ülnie, ékszert hordania, selyemből vagy finom gyapjúból való ruhát viselnie, csak durva zsávolyt vagy más durva posztót. A geronai kolostorból való távozása után eretnekingét, a sambenitót fel kell akasztani a Nuevas Poblaciones-i templomban, eretnekségeinek jegyzékével együtt, hogy mindenki tudjon róla. A mellékbüntetéseknek utódai is ötödíziglen alá vannak vetve.

Sok gyertya égett, rossz levegő volt a templomban, hűvös és fülledt egyszerre. A papok régimódi stóláikban, csuháikban, köntöseikben, a nagyurak pompás díszegyenruhájukban némán ültek, fáradtan és izgatottan, többnyire nehezen lélegeztek és odafigyeltek. Az abbé, mint a madridi Szent Törvényszék egyik titkára, az inkvizíció bírái között ült. Barátja volt Sierra főinkvizitornak, akit Lorenzana megbuktatott és vád alá helyezett, és Lorenzana természetesen tudta, hogy ez a megbukott főinkvizitor azzal bízta meg az abbét, dolgozzon ki egy emlékiratot arról a módszerről, ahogyan az inkvizíció perrendtartását a korszellemhez alkalmazni lehet. Az abbé tehát tisztában volt vele, hogy ő is, éppen úgy, mint Olavide, ott gubbaszthatna szégyenruhában a zsámolyon. Ha Lorenzana egyelőre nem mert hozzányúlni, akkor csak azért, mert don Manuel bizalmasa és nyilvános könyvtárosa. De bizonyos, hogy rajta áll azoknak a listáján, akiket kiszemeltek, hogy megossza annak az embernek a sorát odalent, és ez után az autodafé után mindennap várhatta letartóztatását. Régóta meg kellett volna szöknie, hogy a Pireneusokat tudja maga és az inkvizíció között. Hogy nem tette, annak megvolt az oka, s ennek az oknak a neve: doña Lucía. Nem hagyhatta el Spanyolországot, mielőtt be nem fejezi doña Lucía politikai nevelését – nem tudott megenni anélkül, hogy lássa.

Don Manuel a nagy méltóságok első sorában ült. Kedve lett

volna fölállni és döngő léptekkel kimenni a templomból. Barátainak igazuk volt: nem lett volna szabad megengednie ezt a gyalázatos színjátékot. De alábecsülte Lorenzana pimaszságát, amikor pedig már kihirdették az autodafét, akkor már túl késő volt. Egy közhirre tett autodafét betiltani; ilyen égbekiáltó merénylet lázadást idézett volna elő, az pedig az ő biztos bukásához vezetett volna. De mégiscsak botrány, hogy ez a Lorenzana, aki ott trónol vele szemben, Istentől kapott méltóságának egész pompájában, így rátaposhatott olyan emberre, mint Olavide, akinek a kisujja többet ér, mint Lorenzana egész dagadt feje. Másrészt természetesen Pepának is igaza volt, és az, aki odaát trónol vaskos diadalában, az sem señor Francisco Lorenzana, hanem Róma és az oltár: maga az egyház. Attól a pillanattól fogva, hogy joga van a főinkvizitori köpeny viselésére, még olyan megvetésre méltó ember is, mint Lorenzana, az isteni igazságszolgáltatás megtestesülése, és nem eszélyes dolog föllepni ellene. De azért, fogadta meg don Manuel, ne mondják a barátai, hogy csalódtak benne. Nem fogja megengedni Lorenzanának, hogy ezt a siralmas színjátékot még folytassa; nem tűri, hogy Olavidét továbbhajszolja, halálba hajszolja.

Francisco Goya fölgerjedt részvétellel nézte a szegény bűnöst. Ami vele történik odalent, mindnyájunkkal megtörténhetik. A mindenütt lesben álló gonosz szellemek kényszerítették rá a szégyeninget és az eretnekföveget erre a szerencsétlen Pablo Olavidéra, a gonosz szellemek üznek belőle gúnyt a főinkvizitornak és pribékjeinek alakjában. „Trágalo, perro, fald fel, kutya.” És Goya ült és nézett, és mindannak, ami a San Domingo el Real-templomban végbement, legapróbb részletét is észrevette. Ugyanakkor azonban újra átélt néhány eseményt kora ifjúságából. Akkoriban szülőföldjén, Zaragozában, végignézett egy még ünnepélyesebb, még borzalmasabb autodafét. Ez az Oszlopos Szent Szűz székesegyháza előtt történt, majd benn a templomban, és végül elégették az eretnekeket a Puerta del Portillo előtt. Goya most szinte élesebben látta, mint akkor, ama zaragozai bírakat és bűnösöket meg tanúkat, orrában érezte a megégetett emberek bűzét, s a hajdani eretnekek és a mai szegény bűnösök egybeolvadtak előtte.

Olavide most térdenállva, szemben a feketén borított kereszttel, keze a felütött biblián, megtagadta eretnekségét. A pap felolvasta neki a szöveget, és ő elismételte, hogy megtagad mindenféle eretnekséget, különösképpen minden olyanfajta eretnekséget, amelyet ma-

ga űzött véleményeiben, szavaiban és tetteiben. A pap felolvasta, és ő elismételte az esküt Istenre és a Szent Szűzre, hogy alázatosan és türelmesen magára vállal mindenfajta rárótt vezeklést, és amenyire erejétől telik, végre is hajtja. Ha ez nem sikerül neki, vagy újabb vétséget követne el, úgy saját magát vezeklésre képtelen, visszaeső eretneknek tekinti, aki minden további eljárás nélkül alávettetik a kánoni jog szigorának és a máglyának.

*

*Tompán áradt be a templom
Nytott kapuján a kinti
Óriás tömeg morajja.
Az emberrel telezsúfolt
Templomban pedig magában
Csönd volt, oly csönd, hogy mindenki
Megrezzent, mert halkan egy szál
Alabárd a köre koccant.
De a csöndben csak ez hallszott,
Ahogyan a pap diktálta
A szöveget; mert magának
Olavidének szavát sem
Értették, csak annyit láttak,
Hogy a kihunyt, szürke arcban
Milyen kinnt nyitja-csukja
Ajkát.
Ezzel véget ért a
Szent aktus. Kintről parancsszó
S katonák ütemes lépte
Harsant föl. S abban a rendben,
Ahogy ide bevonultak,
Úgy vonultak most a bírák
És az árva bűnösök ki
Körmenetben San Domingo
Templomából.*

Goyát hajtotta valami, hogy közölje, amit a San Domingo-temp-lomban átélt. Agustín nem kérdezősködött róla, de szemlátomást várta, hogy Francisco elmesélje.

De ő hallgatott. Nem lelt rá szavakat. Amit átélt, túlságosan bo-nyolult volt. Többet látott, mint Olavide nyomorúságát és bírának durva fanatizmusát. Láta a démonokat, akik a bírák, az eretnekek, a vendégek körül szálltak, csúsztak, lesben álltak, azokat a gonosz szellemeket, akik mindig körülveszik az embert, és látta torzpofájú örömeiket is. Sőt, ő maga is – és ezt a derék, teaivó Agustín soha meg nem értené – ő maga is, bármilyen részvétet, gyűlöletet, undort keltett benne a borzongatóan groteszk színjáték, ő maga is együtt örült a démonok örömeivel. Sőt, mi több: újra felébredt benne az a gyermekien mohó, félelemmel teljes öröm, amit kisfiú korában érzett akkoriban, az elítélt és égő eretnekek láttán. Csakhogy ezt a zűrzavart, ezeket az összegabalyodott régi és új arcokat és érzéseket nem lehet szavakkal kimondani.

De megfesteni lehet.

És festett. Minden egyebet eltolt magától és festett. Lemondta az üléseket, melyeket a príncipe de la paz engedélyezett neki. Tartózkodott Cayetanától. Senkit sem engedett be a műtermébe. Még Agustínt is arra kérte, hogy egy pillantást se vessen a festményeire – ha kész lesz, Agustín elsőnek láthatja őket.

Legdrágább ruháit vette fel a munkához, néha akármilyen ké-nyelmetlen volt, még a majo-öltözetét is. Gyorsan festett, de neki-feszülten. Éjszaka is festett, olyankor alacsony, cylinder alakú kalapot viselt valamiféle fémellenzővel, arra gyertyákat erősített, és ezek adták meg neki az éppen megfelelő világítást. Érezte, hogy az alatt a rövid idő alatt, amióta a *Szent Izidor búcsúját*-t megcsinálta, új látást, új színeket növesztett magában. Örömteljes izgatottság fogta el. Diadalmaskodó szerénységgel azt írta szíve-Martinjának, hogy most néhány kis képen dolgozik, csak a maga kedvére, és ezeken egészen másképpen, mint ahogy megrendelt képeken lehet, a saját szívét, a saját megfigyelését és szeszélyét követi, megereszti a kép-

zelete gyeplőjét, és úgy festi a világot, ahogy látja. „Egész nagy-szerű lesz – írta – és kiállítom majd a képeket, először itt a barátaimnak, aztán az Akadémián, és csak azt szeretném, Martín lelkem, ha nemsokára eljönne meg nézni őket.” Egy nagy keresztet rajzolt a levélre, nehogy végül baj legyen, a gonosz szellemek közbelépjenek és mindent megghiúsítsanak neki a vakmerő bizakodása miatt.

És eljött a nap, amikor szinte dühös meglepéssel azt mondta Agustínnak:

– No, kész! Most megnézheted őket, és ha akarod, meg is mondhatod róluk a véleményedet.

Itt voltak a képek.

Az egyik szegényes, vidéki bikaviadalt ábrázolt. Ott volt a bikacirkusz a toreádorokkal, lovakkal, nézőkkel, mögötte néhány közömbös házzal. A bika maga meghajszolt és vérző, gyáva, rossz bika volt, a korláthoz lapult, vizet eresztett és nem akart már küzdeni, hanem csak meghalni akart már. És a nézők fel voltak háborodva a bika gyávaságán, amiért nem szolgáltatja nekik azt a színjátékot, amire igényük volt, és nem akar visszamenni az arénára és a napra, hanem aljasul az árnyékban akar maradni és kimúlni. A bika nem sok helyet foglalt el, Francisco nem a bikát akarta festeni, hanem a sorsát, és ahhoz a többiek, a toreádorok, nézők és lovak éppen úgy hozzátartoztak, mint a bika. Alakokban nagyon gazdag kép volt, de nem volt rajta semmi, ami fölösleges, semmi, ami lényegtelen.

A második kép egy csomó örültet mutatott meg a hajlékukban. Nagy, pincészerű térség, semmi egyéb, csak kő és ívalakú bolthajtások; a bolthajtásokon és a berácsozott ablakon keresztül szűrődik be a fény. Itt vannak összezárva az örültek, sok örült, mindegyik reménytelen egyedül. És mindegyik úzi a maga esztelen-ségét. A középen fiatal, erőteljes, meztelen férfi prédikál vad mozdulatokkal egy nemlétező ellenfélnek, követelően és fenyegetően. Többen közülük félmeztelenek, s koronák, bikaszarvak díszítik őket, meg tarka tollak, amilyeneket az indiánok viselnek a fejükön. Gubbasztanak, állnak, összehúzódkodva fekszenek az örök kőbolthajtásban. De sok könnyed fény veszi őket körül.

A harmadik kép nagypénteki körmenetet ábrázol. Nem lehet rajta túl sok embert látni, mégis látható és érezhető a zászlók, kereszték, résztvevők, nézők, vezeklők egész heves nyüzsgése. Feketével borított házak előtt egy súlyos emelvény imbolyog előre, erős,

izzadó férfiak cipelik, rajta a glóriás Szent Szűz óriási képe. Mögötte, távolabb, ugyanilyen emelvény Szent Józseffel, és még távolabb egy harmadik, rajta gigantikusan a Megfeszített. Messze, elől a menetben zászlók és keresztek. De legkivehetőbbek a vezeklők, a *disciplinanté*-k, félmeztelenül és fehéren, némelyek közülük fehér, hegyes, bűnös kalapban, másoknak a ruháin fekete ördögpfák, mindnyájan fanatikusan mozgalmasak, és sokágu ostoraikat suhintgatják.

Azon az autodafén, amelyen kilenc éves korában részt vett, akkoriban Zaragozában végignézte és végighallgatta, ahogyan egy papot elítéltek, Padre Arévalót, aki a nála gyónókat meztelenül megostorozta és aztán meghagyta nekik, hogy ők is ostorozzák meg őt, mégpedig azokon a testrészein, amelyek bűnöztek. A *padre* fölött mondott ítélet enyhe volt, de hosszú, terjedelmes volt a megindokolása, és felolvasták részletes leírását annak a szabályellenes, tiltott vezeklésnek, melyet a padre magára és a nála gyónókra kirott. Goyának ez évtizedek óta nem jutott már eszébe. A San Domingo-templomban azonban újra határozottan érezte azt a szorongatott, elfogódott, fölgerjedt érdeklődést, mellyel akkoriban annak az ítéletnek a felolvasását végighallgatta. És föltámadt benne az emlékezés arra a sok flagellánsra, akit azóta látott, ama különös vezeklők körmeneteire, akik kínozzák magukat, hogy jövődöbeli kínokat elhárítsanak. Elvezetettel verik magukat. Ostoraikon viselik kedveseik színeit, és ha elvonulnak mellettük, igyekeznek őket vérrükkel befröcskölni: ez megtiszteltetés és szerelmi szolgálat nemcsak a Szent Szűznek, hanem a földi kedvesnek is. És Goya most megfestette őket, a vezeklőket. Képén elől lépkednek, táncolnak, meztelenül, izmos hátuk meghajolva, fehér ágyékkötőkben és fehér, hegyes, vezeklő kalapokban. A fény rikítóan lebeg fölöttük. De szelíden és gyöngéden sugárzik a Szent Szűzről.

A negyedik kép, *A szardínia temetése*, egész más körmenetet ábrázolt, azt a vad ünnepséget, mely a farsangot lezárja, az utolsó ünnepet a hosszú, kemény böjt idő előtt. Sűrűn tolong a tömeg, igyekszik vigadozni, közepén nagy zászló, rajta egy ördögi hold, néhány fiú vad, gyermekijesztő álarcot visel, két lány, aki úgy hat, mintha nőnek öltözött férfi volna, s egy harmadik álarcos férfival nehézkes táncot jár. Kényszeredett, megszállott vidámság árad a képről, megszállott féktelenség, az ember érzi, hogy rögtön utána a zsák és a hamu ideje következik.

Goya ebbe a képbe is személyes dühét festette bele. Az angolok ugyanis arra használták ki a börtönt, hogy tömegesen hozzák be Spanyolországba a szárított halat, a pápa pedig, hogy a gyűlölt britek profitját csökkentse, mindazoknak, akik bizonyítványt hoztak orvosuktól és gyóntatótyjuktól, megadta a jogot, hogy börtön alatt is húst ehessenek. Aki azonban élvezni akarta ezt a kiváltságot, annak meg kellett vásárolnia a pápai engedély-bulla egy nyomtatott példányát, mégpedig évenként újat, egyházkerülete plébánosának aláírásával; a plébános a kérvényező jövedelméhez mért illetéket rótt ki rá. Francisco évről évre mérgelődött a magas illetéken, és így *A szardínia temetése*-nek vidámsága különösen dühökre sikerült neki.

Az ötödik kép végül autodafét ábrázolt. Nem a San Domingo-székesegyházban, hanem egy világos templomban, mely csupa fényvel átjárt, magas ív és bolthajtás. Elöl, a színpadon, gubbaszt szégyeningében az eretnek, a többiek fölé magasítva, a hegyes kalap világosan és groteszken, ferdén mered a levegőbe. Az egész ember magábaroskadt, egy nyaláb kín és szégyen, felmagasítása kétszerte szánalmassá teszi a nyomorúságát. Tőle elválasztva, sokkal mélyebben ül három másik bűnös, azoknak a keze is megkötözve, mint az övé, ők is szégyenruhát és hegyes kalapot viselnek, mint ő, egyikük összeesett, a másik kettő még egyenesen tartja magát. Háttérben a trónoló bíróság előtt a titkár felolvassa az ítéletet. Körös-körül méltóságok, egyháziak és világiak, parókában és kis sapkában ülnek ott, meglehetősen részvétlenül, kövéren, jámboran, reprezentálóan és maszkoszerűen, s a kör közepén az ember, akit elfogtak, az eretnek, aki fölött ítéletet mondanak.

Most hát ezek előtt a képek előtt állt Agustín. Állt és nézett. Magába itta a képeket. Meg volt döbbenve. Meg volt ijedve.

Örömteljes ijedtség volt. Más festészet ez, mint amit eddig látni lehetett. Egy másik Francisco ez, aki ezt festette, és mégis ugyanaz. Amit ezeken a képeken látni lehetett, csupa körülményes esemény volt, sok emberrel, mégis itt már nem volt semmi sem fölösleges. Takarékos bőség volt. Ami nem az egésznek volt alárendelve, azt elhagyta Goya, az egyes ember, az egyes tárgy nem volt semmi egyéb, csak szolgálattevő részlet. És ami még különösebb: mind az öt kép, Agustín jól érezte, mind az öt kép, akármilyen sokféle volt is a tartalmuk, mégis összetartozott. A haldokló bika, az eszeveszett farsangi körmenet, a flagellánsok, az örültek háza, az inkvizíció, ez

mind egy volt, Spanyolország volt. Benne volt az egész vadság, borzongás, fojtottság, sötétség, ami benne van még a spanyol örömben is. Mégis – és ezt csak egy ember festhette, az ő Francisco barátja – mégis az egész fölött ott volt valamilyen könnyed szárnyalás: a történések rettenetét ellensúlyozta az ég gyöngéd világossága, a lebegő, fokozatos fény. És amit Francisco szavak segítségével sohasem tudott volna megértetni az ő Agustínjával, azt Agustín most kiérezte a képekből: tudniillik, hogy ennek a különös Franchónak még a gonosz démonok is kedvére valók. Mert mindannak, amit Francisco itt festett, mindannak a komorsága fölött ott ragyogott, hogy milyen kedve van élni, látni, festeni, ott ragyogott óriási öröme az életben, akármilyen is az az élet.

*

*Lehet-e, hogy e festészet
Lázadás a kormány ellen?
Támadja a trónt, az oltárt?
Csakhogy ezt szem föl nem fogta,
Mondható se volt szavakkal.
De az embert föl kavarták
E kis képek, jobban, mint a
Szó, ha a leglázádozó is,
A bika, mely haldokolva
Még vizelt, a farsangéj vad.
Fojtott, sötét vidámsága
Éppúgy szívet hevített és
Epét keserített, mint a
Pőre, fehér, önostorzó
Vezeklők, meg az eretnek-
Bíróság.
– No, ehhez mit szólsz? –
Kérdi Goya. – Mit is szólnék? –
Felel Agustín. – Hisz ehhez
Nem is lehet szólni semmit. –
S széles vigyorgás sugárzott
Egész szikár, komor, csontos
Arcán.*

Jött Josefa, látta a képeket és hátrább húzódott a sarokba. Félelmetesnek érezte a férfit, akit szeret.

Jött Jovellanos a fiatal költővel, Quintanával. Jovellanos azt mondta:

– Maga hozzánk tartozik, don Francisco. Hajsza! hja, hogy igazságtalan voltam magához.

A fiatal Quintana örvendezett:

– Idioma universal. A maga képeit, don Francisco, mindenki érti, az öszvérhajcsártól le egészen az első miniszterig.

Don Miguel, Lucia, don Diego megnézte a képeket. Képtelenség volt ilyen képeket a Mengsek és Bayeu-k szabályaihoz mérni.

– Félek, újra kell tanulnunk az egészet, don Miguel – mondta az abbé.

De másnap reggel don Miguel még egyszer eljött Goyához. Francisco képei nem hagyták aludni. Éppúgy nyugtalanították Bermúdezt, a politikust, mint Bermúdezt, a műértőt. És nem érzik-e majd ki mások is a képek titkos lázadását, ellenségeid; például Lorenzana főinkvizitor? Azok nem sokat törődnek a művészettel, ami ezekben a képekben van, hanem egyszerűen azt találják majd, hogy ezek a készítmények zavaróak, lázadóak, eretnekek.

Ezt akarta most megértetni Miguel a barátjával. Kifejtette Franciscónak, hogy ezekkel a képeivel kellőképpen megmutatta bátorságát és hajlandóságát is ahhoz, ami politikailag helyes. Többet tenni, a képeket kiállítani, eszeveszett merészség volna. Ha egy ember, akit az inkvizíció meghívott, hogy vegyen részt a San Domingói autodafén, ilyen képeket állítana ki, ez kihívás volna, amit a Szent Hivatal nem fog eltűrni.

Goya somolygó meglepetéssel szemlélgette a képeit.

– Én semmit sem tudok találni ezeken a képeken – mondta – ami alkalmat adna a Szent Hivatalnak, hogy föllépjen ellenem. Boldogult sógorom jól belém verte Pacheco előírásait. Sohasem festettem meztelenséget. Sohasem festettem a mi Boldogasszonyunk lábát. Az én festézetemben semmi sincs, ami vét az inkvizíció tilal-

mai ellen. – Még egyszer végigjártatta szemét a képeken. – Én semmi megbotránkoztatót nem találok ezeken a képeken – ismételte és komolyan megcsóválta fejét.

Miguel sóhajtott Francisco naiv, paraszti ravaszságán.

– A lázadás nem megfogható – magyarázta türelmesen – de ezeknek a képeknek mégis a szó szoros értelmében rebellis szaguk van.

Francisco sehogyan sem értette, mit akar Miguel. Úgy látszik, sehogyan sem tud a barátja kedve szerint cselekedni. Először túlságosan csak-művész volt neki, most meg túlságosan politikus neki. Mi köze is lehetne az ő képeinek a politikához? Hát előtte talán nem festettek sokan inkvizíciós törvényszéket?

– De nem most! – kiáltott Miguel. – De nem így!

Goya vállat vont.

– El sem tudom képzelni – jelentette ki – hogy ezek a képek kellemetlenséget szerezzenek nekem. Meg *kellett* őket festenem. Bennük van az, amit tudok, és nem akarom őket eldugni, hanem meg akarom mutatni, ki fogom őket állítani. – És amikor észrevette a gondot és aggodalmat barátjának egyébként oly tiszta vonásain, melegen hozzátette: – Te magad annyiszor kockáztattad a veszélyt. Nagyon kedves tőled, hogy most engem akarsz megóvni az elővigyázatatlanságtól. – De aztán kurtán befejezte: – Ne koptasd már a szádat! Kiállítom a képeket.

Miguel feladta a küzdelmet.

– Elintézem majd – mondta gondterhelten – hogy legalább don Manuel eljőjön és nyilatkozatot tegyen a képek mellett. Lehet, hogy ez majd elővigyázatosságra inti a főinkvizitort.

Don Manuel nemsokára eljött, Pepa kíséretében. Kiderült, hogy amikor Franciscót meghívták az auto particularra, Pepa aggódott.

– Mindig mondtam magának, don Francisco – magyarázta neki – a maga nézeteinek eretnekszaguk van. Ha don Manuel néha nem olyan katolikus, mint szeretném, neki van rá mentsége: államférfi, és meg kell óvnia a korona bizonyos előjogait. De te, Francho, mégiscsak festő vagy, semmi más.

– Csak ne hagyja magát megfélemlíteni, don Francisco – vigasztalta derűsen Manuel. – Én majd megvédem magát. Egyszer átengedtem a Szent Hivatalnak a maga nagy spektakulumat, de másodszor nem teszek ilyet. És most mutassa a képeit! Miguel sokat beszélt nekem róluk.

Megnézték a képeket.

- Nagyszerű - mondta Manuel. - Voltaképpen hálásnak kellene lennie nekem, don Francisco, hogy megengedtem ezt az autodafét, különben soha nem festette volna meg a képeit.

Pepa hosszan, hallgatva szemlélte meg a képeket. Aztán telt, lusta hangján, kissé vontatottan azt mondta:

- Ezt igazán kitűnően csináltad, Franchó. Persze nem értem, miért olyan kicsi a bika és miért olyan nagy a torero, de biztosan megvan rá az okod. Te öntelt vagy, Franchó, és nem szabadna téged túlságosan megdicsérni, de azt hiszem, igazán nagy festő vagy. - És nyíltan és szemérmetlenül nézett a zöld szemével.

Ez nem tetszett don Manuelnak.

- Mennünk kell - mondta. - Kérem, küldje el nekem a képeket, don Francisco. Megveszem őket.

Goyát kellemesen meglepte, hogy ezek a képek, amiket csak magának csinált, mulatságból, most még pénzt is hoznának neki, Manueltól pedig magas árat kérhetett. Csakhogy nem neki csinálta a képeket és bizonyosan nem Pepának, nem szerette volna, ha olyan emberek birtokába jutnak, akik ilyen keveset értenek hozzá. Merész dolog volt és nem is eszélyes a príncipe de la pazt elkedvetleníteni, de Goya azt mondta:

- Bármennyire is sajnálom, don Manuel, nem engedhetem át magának a képeket, már elígértem őket.

- Hát azért - mondta Manuel minden kegyesség híján - kettőt mégiscsak át tud engedni nekünk, egyet señora Tudónak, egyet meg nekem.

Parancsolóan beszélt, úgyhogy ellentmondásnak nem volt helye.

A búcsúnál azt mondta Pepa:

- A bika túl kicsi, majd még belátja ezt maga, Francisco. De azért maga Spanyolország dicsősége.

Manuel kissé tüskésen megjegyezte:

- A mi Pepánk mindig úgy beszél, ahogy az ő románciaiban beszélnek.

Most már Goya minden barátja látta a képeket, csak Cayetana nem. Goya várt. Szenvedélyének hullámai összecsaptak fölötte, betöltötte a fekete düh.

Végre megjött Cayetana. De nem egyedül, hanem Peral doktor, az orvos társaságában. Azt mondta:

- Nélkülöztem magát, Franchó.

Egymásra néztek forrón, szemérmetlenül, boldogan, mintha egy örökkévalóság óta nem látták volna egymást.

Aztán ott állt Cayetana a képek előtt. Nagy, fémcsillogású szeme a magas, büszke szemöldök alatt felszívta Goya művét; gyermeki figyelemmel, odaadással nézett. Goya duzzadt a gyönyörtől, a büszkeségtől. Többet nem adhatott az embernek az élet. Itt van a négy fala között, a legszűkebb térségben egyesülve a mű, amit csak ő tudott megcsinálni, és az asszony, az egyetlen, a neki rendelt.

– Én is szeretnék ott lenni – mondta Cayetana.

Goya rögtön megértette, és mélységes öröm fogta el. Pontosan ezt érezte és ezt akarta éreztetni. „Ott lenni” – ezt akarta a bika-
viadalban, a farsangban, még az inkvizíciós bíróságon is. Sőt, mi
több: ha az embert az örültekháza előtt is nem ragadja el az a sötét
kívánczóság, hogy egyszer ő is megszabaduljon mindentől, ruháktól,
illetmtől, éstől, akkor hiába festett, akkor a képei csütörtököt mon-
d-
tak. „Én is szeretnék ott lenni.” Ő, Cayetana megérezte.

És Peral doktorról megfeledkeztek. Most azonban jelentkezett. Egykedvű hangján szólalt meg:

– Amit most mondott, *duquesita*, az bölcsebb, mint amit a mű-
vészettudósok vastag könyvekben kinyilatkoztatnak.

Hogy ez a fickó Cayetanát szemtelen bizalmassággal *duquesita*-
nak, „kis hercegnőnek” nevezte, ez Franciscót egy csapásra kivetette
a boldogságából. Mi a helyzet kettejük között?

– Amit legjobban csodálok – fordult most Peral doktor Fran-
ciscohoz – az, hogy a maga festészetének hiába olyan komor a tar-
talma, még sincs semmi nehézkessége, hanem laza, szinte azt mon-
danám: derűs. Doña Cayetanának teljesen igaza van: ahogy maga
festi, don Francisco, a borzalomban is van valami csábító. – És vá-
ratlanul így fejezte be: – Eladná nekem az egyik képét, don Fran-
cisco?

Goya legbelül dühösen mosolygott. Ennek a Peralnak van ér-
zéke a képekhez, ezt el kell ismerni, nem olyan tompaeszü, mint
Pepa. De azért majdhogynem gorombán felelt:

– Én nagyon drága vagyok, doktor.

Peral igen udvariasan így válaszolt:

– Én meg nem vagyok egészen szegény, udvari festő úr.

A hercegnő azonban kedves és határozott módján kiadta a pa-
rancsot.

– Engedjen át nekem kettőt a képek közül, Francisco.

Goya dühöngött. Mosolyogva és rendkívül nyájasan azt mondta:
– Engedje meg nekem, *amiguita de mi alma*, hogy két képet magának ajándékozzak. – Ezzel a „szívem kis barátnőjével” kellett visszafizetnie a „felcsernek” a „duquesitáját”. – A képeket aztán tetszése szerint elajándékozhatja.

– Köszönöm – mondta nyugodtan és kedvesen Alba hercegnő.
Peral, a műgyűjtőt nem zavarta Goya gorombasága, örült, hogy az egyik képet vagy talán mind a kettőt is, megkapja, és tovább rajongott.

– Ezek a képek – jelentette ki láthatóan meggyőződéssel – egy új művészet első alkotásai, az eljövendő évszázadok első képei. Mennyire vonzódik az ember ehhez itt – és az Inkvizíció eretnekére mutatott. – Örület, de teljesen igaza van, doña Cayetana, az ember szeretne a helyén lenni. – Magáról megfeledkezve és mégis élénken beszélt tovább: – A maga érzését, don Francisco, a történelem tényei igazolják. Voltak judaizálók, zsidózók, *marranó*-k, akik talán még megszökhettek volna, de ott maradtak az inkvizíció hatókörében, megvárták, hogy az inkvizíció rájuk tegye kezét. Mintha csak csábította volna őket, hogy itt üljenek ilyen sambenitóban.

– Érdekes, mennyire ismeri maga – mondta gonoszul Goya – a judaizálók érzéseit. Vigyázzon, nehogy az inkvizíció magát is közülük valónak tartsa!

– Honnan tudhatom – jegyezte meg nyugodtan Peral doktor – nincs-e bennem igazán zsidó vér? Ki az, aki ezt közülünk bizonyossággal állíthatja? Annyi szent: a zsidók és a mórok közül támadtak a legjobb orvosok. Én sokat tanultam a műveikből. Örülök, hogy külföldön tanulmányozhattam őket.

Goyának magában el kellett ismernie: bátor dolog Olavide bukása után ilyen szavakat mondani – és ettől csak növekedett a rosszkedve.

Nemsokára rá señora doña Josefa Bayeu de Goyának elhoztak az Alba-kincstárból egy küldemény régi ezüstöt a hercegnő üdvözlétével. Josefa megzavarodottan állt a drágaságok egész bősége előtt. Számító volt és örült a rendkívül gazdag ajándéknak, de azért meg is volt sértve. Goya megmagyarázta:

– Helyesnek láttam, hogy két képet a hercegnőnek ajándékozzam. Természetes, hogy viszonzza az ajándékot. No látod – folytatta elégtétellel. – Ha engedtem volna, hogy megfizesse a képeimet, aligha kérhettem volna többet hatezer reálnál, ez pedig,

ami itt hever, megér harmincezret. Mindig mondom neked: a nagylelkűség jobban kifizetődik, mint a takarékoság.

Kiállította a képeket az Akadémián. Goya barátai nem minden aggodalom nélkül várták, mivel felel majd rájuk az inkvizíció.

Goya értesítést kapott, hogy a Szent Hivatal szakértői megszemlélrik a képeit, és felszólították, hogy legyen helyben a kellő időpontban.

Az egyházi urak élén Despuig érsek jelent meg. Goya tudta, hogy Pepa barátságban van ezzel a főpappal. Azt mondta magában, talán Pepa küldte őt. Hogy segítsen neki? Vagy hogy tönkretegye?

Az egyházfejedelem megnézte a képeket.

– Ezek jó, jámbor művek – így döntött. – Ebből az *Inkvizíció*-ból árad az a jótékony rémület, melyre a Szent Hivatal törekszik.

– Fel kellene ajánlania nekünk a képet, fiam, oda kellene ajánlódzkodnia a főinkvizitor úrnak.

Goya meg volt zavarodva és boldog volt.

Odavetve megemlítette Josefának, hogy az *Eretnekbíróság*-ot felajánlotta a Szent Hivatalnak.

*

*Josefa meg sóbálvánnyá
Meredt ennyi pimaszságtól
S így szólt: – Majd máglyára bányják
Azt a képet, téged meg a
Börtönökbe. – Goya most is
Csak úgy odavetve így szólt:
– A főinkvizitor kérte
Tőlem azt a képet. – Amult
Josefa. – Ezt hogy csinálod,
Francho? – kérdezte. – Sehogy sem
Értem én ezt, Francho, Francho,
Te megbabonázol minden
Embert.*

Mióta az abbé ott látta kuporogni Pablo Olavidét a szegény bűnösök székén, szinte testileg érezte, hogyan kúszik hozzá óráról órára közelebb a veszély. Tudta, hogy Lorenzana gyűlöli őt, a megbuktatott Sierra barátját, az inkvizíció belső ellenségét. Az abbénak körmére égett az idő, ami még a rendelkezésére állt, hogy megszökhessen, de nem tudott elszakadni Madridtól és Luciától.

Manuel nagy szavakkal védelmet ígért neki, de ebben nem bízott az abbé. Csak egy mód volt rá, hogy Lorenzana számítását keresztülhúzzák. Don Maneulnak még most is, és éppen most el kell ragadnia Olavidét az inkvizíciótól.

Az abbé és Miguel ösztökölték, segítse megszöktetni Olavidét. A minisztert magát is viszkettette és égette a sarna, a San Domingo-templomban lejátszott színjáték szégyene, és nagy kedvet érzett rá, hogy Olavidét elragadja a fennhéjázó egyházi emberektől. De tudatában volt e vállalkozás veszélyének, nem kockáztathatta meg a királynő feltétlen helyeslése nélkül, az viszont lehetetlennek látszott, hogy elnyerje a beleegyezését.

María Luisát ugyanis bosszantotta, hogy don Manuel ügye Pepával folytatódott, és éppen ez idő tájt megint sok jelenetet rendezett neki. Igyekezett megbántani don Manuelt. Kigúnyolta a vere-ség miatt, amit az Olavide-ügyben szenvedett. Biztosan tudtára adja majd, hogy egye meg csak maga, amit főzött.

Don Manuel kijelentette liberális barátainak, hogy nem engedi Olavidét a geronai kolostorban tönkremenni; de egy elítélt eretnek megszöktetése csiklandós ügy, időre van szüksége, hogy Károlyt megnyerje a tervnek. Egyelőre más téren hadakozott az inkvizíció ellen. A háború óta egyre romlandóbb spanyol pénznek ugyanis támogatásra volt szüksége, és külföldi üzletemberek hajlandónak mutatkoztak, hogy nyélbeüssenek egy nem is jelentéktelen spanyol kölcsönt. Sajnos azonban ezek a vakmerő pénzemberek zsidók voltak. Az inkvizíció évszázadok óta gondosan ügyelt rá, hogy egy zsidó lába se mocskolja be Spanyolország földjét. A zsidó urak azonban, akik hajlandók voltak szanálni Spanyolország pénzügyeit, fontos-

nak tartották, hogy maguk tájékozódjanak az ország gazdasági helyzetében. Don Manuel előadta az ügyet a királynőnek és megmondta neki a kölcsön összegét: kétszázmillióról volt szó. María Luisának semmi kifogása sem volt ellene, hogy minisztere udvarias nyomatékkal engedélyt kérjen a főinkvizitortól a két úr bebocsátására.

Lorenzana azonnal és határozottan nemet mondott. A király magához hívatta, és Manuel jelenlétében megbeszélés folyt le, s ebben don Carlos a szokottnál kevésbé kedélyesnek mutatkozott. A főinkvizitor csak annyit tudott elérni, hogy két zsidónál többet ne engedjenek be, és hogy ezek is egész ott-tartózkodásuk alatt az inkvizíció ellenőrzésének, persze észrevétlen ellenőrzésének legyenek alávetve.

A zsidó urak, bizonyos Monsieur Böhmer Antwerpenből és bizonyos Mynheer Pereira Amszterdamból, szenzációt keltettek Madridban, a haladó szellemű emberek egymással vetélkedve igyekeztek, hogy szívélyesnek mutakozzanak hozzájuk. Jovellanos teaestét adott a tisztelőikre. Még Alba hercegnő is fogadást rendezett nekik.

Goya ebből az alkalomból megszemlélte a zsidókat. Csalódást érzett, hogy olyan egészen másképpen festettek, mint a zsidók Rembrandt képein. Monsieur Böhmer, a szörnyűséges módon elhunyt Marie-Antoinette udvari ékszerésze, elegáns francia volt, amelyet Goya százával is látott, Mynheer Pereira pedig az elképzelhető legtisztább castiliai nyelven beszélt. A grandokkal úgy érintkezett a két zsidó úr, mint hozzájuk hasonló rangúakkal.

Lorenzanát végsőkéig ingerelte, hogy az ő hivatali működésének ideje alatt zsidó lélegzet mérgezi a főváros levegőjét, s ezért fokozta küzdelmét a liberálisok ellen. Az utolsó években hallgatagon eltűrték, hogy befolyásos emberek tiltott könyvek birtokában legyenek. Most szaporodtak a házkutatások, és velük együtt az inkvizíció anyaga is.

Egyszer, amikor az abbé szokatlan időben tért haza, látta, hogy bizonyos López Gil lép ki az ajtaján, akit pedig ismert mint az inkvizíció kémjét. Megkérte don Manuelt, ne tűrjön el egy második Olavide-ügyet, könyörgött neki, figyelmeztesse Lorenzanát, vagy még jobb lenne, ha lehetővé tenné Olavide szökését.

Don Diego szemrehányásai megmozgatták a minisztert. Félígereket tett, de továbbra is határozatlan maradt.

Ekkor a főinkvizitor maga jött segítségére. A legutóbbi időben egyházi szerzők egy egész sor írásműben szólították föl a lakossá-

ely-
dta
nak
ma-

ma-
eb-
fő-
en-
kvi-
alá-

izo-
rid-
tek,
lott

lást
em-
nyt
lyet
leg-
két

nek
ozta
tűr-
nek.
íció

ogy
az
má-
nát,

ére-

ben
ssá-

A SZARDINIA TEMETÉSE
(Madrid, Academia de San Fernando)

got, égesse el Jovellanos, Cabarrus, Quintana lázító könyveit, és oktassák ki nyomatékosan a szerzőket, hogy Spanyolország katolikus ország. Most pedig egy különösképpen mérgezett röpiratban egyenesen arról volt szó, hogy nem lehet csodálkozni azon, ha mocsokos és istentagadó könyveket eltűrnék és magasztalnak, amikor az ország első hivatalnoka maga ad példát a hallatlan féktelenségre, mégpedig egyetértésben az ország első hölgyével.

Don Manuel, amikor a rendőrség eléje terjesztette a röpiratot, örvendezett: most már túl messze merészkedett ez a Lorenzana. A gyalázkodó írást elvitte a királynőnek. María Luisa elolvasta.

– Lorenzanának az ujjára kellene koppintani – mondta veszedelmes nyugalommal.

– Felségednek igaza van, mint mindig – felelte Manuel.

A királynő pedig azt mondta:

– Te persze örülsz, hogy megint csak rendbehozom, amit te elfuseráltál, elkontárkodtál.

– Az Olavide-ügyre gondol, Madame? – kérdezte ártatlanul Manuel. – Hát igen – folytatta – mindenesetre az a véleményem, meg kellene szöktetni az orruk elől Olavidét.

– Beszélek Carlosszal – felelte a királynő.

María Luisa beszélt Károllyal, aztán Manuel beszélt Miguellel, aztán Miguel az abbéval, aztán az abbé beszélt a főinkvizitorral.

Ez a beszélgetés latin nyelven folyt le. Az abbé mindenekelőtt kijelentette, hogy nem mint a Szent Hivatal szerény szolgája beszél az intézmény legfelsőbb hivatalnokához, hanem mint magánszemély; igaz, hogy don Manuel és maga a katolikus király is érdekeltek a megbeszélés kimenetelében és következményeiben. Lorenzana azt felelte, ezt jó tudni. Talán közölné – persze ezt sem hivatalosan – don Diego don Manuellel, ő pedig don Carlos őfelségével, hogy, sajnos, felhalmozódtak a gyanús mozzanatok Sierra, volt főinkvizitor ellen, és valószínűleg elengedhetetlen az elítéltetése.

– Te, ó, testvérem – mondta – aki jól ismered ezt az embert, ezt vagy az ehhez hasonlót, bizonyára előre láttad.

– Ismerem őt és ismerlek téged, ó atyám – felelte az abbé – tehát előre láttam.

A főinkvizitor azt kérdezte:

– Dolgozol-e még azon az íráson, amivel ő megbízott téged?

Don Diego esze azt parancsolta neki, hogy nemet mondjon, de lázadó szíve ezt nem engedte.

– Nem kaptam rá parancsot – felelte klasszikus latinsággal – hogy ezt a munkát félbeszakítsam. – És így folytatta: – A Mindenható rendeli a holdnak, hogy növekedjék és megfogyatkozzék. A Mindenható itatja át a Szent Hivatalt hol szelídséggel, hol szigorúsággal. Ennélfogva azon a szerény véleményen vagyok, hogy munkám valamikor talán mégis hasznos lesz.

– Félek, ó, testvérem – felelte Lorenzana – hogy szilárdabb vagy a reménységben, mint az igaz hitben. De mondd el az üzenetet, amit rád bízta – folytatta parancsolóan.

Az abbé azt felelte:

– A béke hercege felhívja rá figyelmedet, ó, atyám, hogy Pablo Olavide, az elítélt eretnek, nagyon törekeny testű férfiú. Ha pedig ez a test azalatt szenvedne ki, miközben Olavide a Szent Hivatal őrizetében van, akkor attól fél a béke hercege, hogy egész Európa keserves szemrehányásokat tenne ennek az országnak és a katolikus királynak. A béke hercege tehát arra kér téged, *reverendissime*, hogy különös gondot fordíts az eretnek egészségére.

– Tudod, testvérem – válaszolta a főinkvizitor – hogy a napoknak számát, amiket egy ember elérhet, nem a Szent Hivatal szabja meg, hanem a Szentháromság.

– Úgy van, atyám – felelte don Diego. – Ha azonban a Szentháromság olyan kurtán szabná ki az eretnek napjait, hogy még a Szent Hivatal őrizetében kimúlnék, akkor, *reverendissime*, a katolikus király ebben Legfelsőbb Urunk helytelenítését látná. Őfelsége akkor kényszerítve érezné magát, hogy a szentatyának változtatást javasoljon a Szent Hivatal vezetésében.

Lorenzana fél percig hallgatásba burkolózott.

– Mit parancsol tehát don Manuel a Szent Hivatalnak? – kérdezte aztán érdesen.

Az abbé fokozott udvariassággal válaszolt:

– Sem a béke hercege, sem a katolikus király nem gondol arra, hogy beleavatkozzék a Királyok Királyának ügyeibe, akinek jogszolgáltatását spanyol földön te intézed, ó, atyám. De arra kér téged mindkét világi fejedelem, gondold meg igen komolyan, hogy az említett eretnek teste gyöngé és gyógyító vizekre van szüksége. Fontold meg tehát, atyám, nem volna-e helyénvaló az eretneket gyógyfürdőbe küldeni. A béke hercege örvendene, ha legkésőbb három napon belül tudatnád vele megfontolásaid eredményét.

Lorenzana azt mondta:

– Köszönöm közléseidet, testvérem, és ezt a gondoskodást nem fogom elfeledni sem neked, sem uradnak.

Az abbé az egész beszélgetés közben élvezte a különbséget az ő csiszolt latin nyelve és a főinkvizitor durva latinsága között.

Lorenzana kurtán és tárgyilagosan közölte az első miniszterrel: a Szent Hivatal Pablo Olavidét, a vezeklő eretneket, megfogyatkozott egészsége helyreállítására, elküldi Caldas de Montbuyba, hogy ott a meleg fürdőket használja.

– Nos, señorok? – kérdezte don Manuel büszkén Miguel és Diego barátait. – Most a kedvükre cselekedtem?

– És hogyan képzeli a továbbiakat? – kérdezte az abbé.

Don Manuel nyájas ravaszsággal somolygott.

– Ebben az ügyben szerepet szántam magának, kedvesem – felelte. – Régóta az a szándékom, hogy egy külön követet küldök Párizsba, bizalmas üzenettel a szövetségi tárgyalások ügyében. Arra kérem, don Diego, vállalja el ezt a tisztséget. Felruházom teljhatalommal, mely rendelkezésére állítja a király minden alattvalójának szolgálatait. Nem lesz nagy kerülő, ha utazása közben meglátogatja barátját, Olavidét, a fürdőhelyén. Az sem fog nehezére esni, hogy hosszabb sétára beszélje őt rá. Ha aztán eközben francia területre téved, az ő dolga.

Az abbé máskülönben nem szokott zavarba jönni, ha okos feleletre volt szükség, de most elsápadt és elnémult. Legforróbb vágya volt, hogy elfogadja don Manuel ajánlatát, és az ő keze ragadja el Lorenzanától Olavidét s ő segítse át a Pireneusokon. De ha ezt megteszi, kénytelen lesz Franciaországban maradni, nem is rövid időre, hanem örökre.

Mert ha visszamerészkedik az országba, olyan rettenetes bűn után, mint egy elítélt eretnek megszöktetése, akkor Spanyolországban nem akad ember, még a király sem, aki megvédheti, akkor megragadja majd a főinkvizitor és – látta szemében a vad gyűlöletet – maglyára küldi az egész ország fanatikus ujjongásának közepette.

– Nagyon köszönöm önnek, don Manuel – mondta. – Kérek egy-napi gondolkodási időt, vajon való vagyok-e én ilyen kalandra?

Beszélt Luciával. Kifejtette neki, hogy hajlama és filozófiája egyaránt azt parancsolja neki, vállalja el a felajánlott küldetést, de nem tudja rászánni magát, hogy örökre száműzetésbe menjen Spanyolországból és az ő közelségéből. Lucía a szokottnál is elmélázóbb volt.

– Nem teremtet-e Olavide Párizsban egy új Spanyolországot a maga idejében? – beszélte rá az abbé. – Maga volt, aki erről mesélt nekem. Miért ne tenné meg most ugyanezt maga és Olavide? – És mivel az abbé hallgatott, így folytatta: – Jól ismertem Madame Tallient, amikor még köztünk élt, és Teresa Cabarrusnak hívták; azt is mondhatom, hogy barátságban voltunk. Nagy kedvem volna viszontlátni. Hallom, van befolyása Párizsban. Nem gondolja, Diego, hogy Párizsban hasznos tudnék lenni Spanyolország ügyének?

Don Diego, a politikus, a szelíd, szellemes, cinikus, elpirult, mint egy ifjú, akinek egy lány először mond igent.

– Tudna...? Akarna...? – ez volt minden, amit válaszolt.

Lucia azonban tárgyilagosan megkérdezte:

– Mit gondol, meddig tart, amíg az első francia helységet eléri? Az abbé gyorsan megfontolta.

– Két hétig – felelte. – Igen, két hét múlva Cerbère-ben leszünk.

– Ha elutaznék – latolgatta Lucia – egy kis előkészületre van szükségem. – Ránézett az abbéra. – Iktasson be, kérem, mielőtt Párizsba utazik, egy heti pihenőt Cerbère-ben.

A nehézkes férfi most egyáltalában nem volt elegáns és szellemes: kamaszos boldogsággal lihegett.

*

*Ó, ha ez valóra válnék –
Sóhajtott fel. – Ha Cerbère-ben
Francia földről és biztos
Helyről nézhetnék a Pire-
Neusokra, jobbra tőlem
Maga állna, maga, doña
Lucia, és balra tőlem.
A megszőktetett don Pablo
Olavide, akkor én is
Újra binnék Istenben.*

Körülbelül három hét múlva Miguel felkereste Goyát.

– Van miért örülnünk – számolt be neki. – Pablo Olavide biztonságban van. Don Diego átvitte a határon.

Bármennyire is el volt merülve Goya önmagában és boldogságában, Olavide megmentése fölkavarta. És az abbé szökése majdnem annyira. Tudatában volt, hogy nem térhet vissza egyhamar, talán soha többé sem. Eszébe jutott, hogyan kellett neki magának is, még egészen fiatalember korában menekülnie, akkoriban, amikor azt a halottat megtalálták. Világosan látta maga előtt, mintha csak ma történt volna, eltűnni Cádiz fehér partjait, érezte azt a megszö fájdalmat, hogy most ott kell hagynia az ő Spanyolországát, ki tudja, milyen hosszú időre. Pedig akkor fiatal volt még, a legnagyobb veszélyből menekült, és ké kellőn, varázslatosan ragyogott előtte a messzeség. Don Diego azonban már nem fiatal, s egy olyan életből, amelyet szeretett, elindul a bizonytalanba. Ha neki, Franciscónak, ma kéne menekülnie – ennél borzasztóbbat nem is tudna elképzelni. Itthagyni Madridot, Zaragozát, az udvart, a bikacirkuszt, Josefát és a gyerekeket, a dicsőséget, a majákat, a házát, a *carrozá*-ját és őt, Cayetanát – ezt nem is lehet elképzelni, nem tudná rászánni magát. Miguel itt ült előtte kedvenc tartásában, egyik lábát a másikra vetette, a fehér, enyhén rizsporozott, tiszta homlokú, barátságos arc nyugodtan tekintett maga elé. Goyának mégis úgy rémlett, amikor most emlékeiből felmerülve pontos szemével ránézett, hogy egy árnyalatnyi, alig észrevehető nyugtalanságot lát ezen az arcon.

Cabarrus gróf, mesélte tovább don Miguel és igyekezett könnyed hangon beszélni, régóta sürgette doña Lucíát, látogassa meg régi barátnőjét, az ő lányát, Madame Tallient, és minthogy most Olavide és az abbé Párizsban van, ő, Miguel, elfogadta a meghívást. Igen valószínű, hogy kettejükkel együtt doña Lucía politikailag sok mindent el tud érni befolyásos barátnőjénél.

Goya elképedt. Aztán megértette az összefüggést. Sajnálta barátját. Fölszedte Lucíát, ezt a kis csillogó piszkot és a város egyik

első asszonyává tette. Szegény Miguel! És milyen lovagiasan védi és fedezi őt.

Egyébként Francisco nem hitte volna Luciát ilyen szenvedélyre képesnek. Még ha egy ficsúr után futna, marqués de San Adrián vagy valamilyen más arisztokrata piperkőc után! De az abbé után, egy kövérkés, öregedő férfi után, akinek se pénze, se rangja, hát még milyen szánalmas figura lesz Párizsban, az inkvizíció kalandor, megszökött hivatalnok! Érthetetlenek az asszonyok. Ahányan vannak.

Este señor Bermúdez egyedül ült a dolgozósobájában, átnézte a nagy Művész-Lexikonhoz írt jegyzeteit. Azt remélte, ez a foglalatosság eltéríti majd. De valami elűzte kedves papírjaitól, odahajtott a Lucía képe elé.

Franciscónak igaza volt. A kép irizáló fénye és a mélységes kétértelműség, pajzánság a dámás maszk mögött, ez volt az igazi. Semmit sem ér a vonal, semmit a világosság, minden csak rendetlenség, kívül-belül. És ő, Miguel, ő volt az ostoba, mert azt hitte, meg tudja változtatni a fékezhetetlen maját. Mindig túlbecsülte ön magát. Ő, az elkésett, javíthatatlan humanista, egy Don Quijote, ő hitt az értelem isteni hatalmában, a szellemi emberek küldetésében, hitte, hogy le tudják győzni a tömegek butaságát. Micsoda tébolyult gőg! Az értelem örökké hatástalan marad, örökké arra kárhoztatva, hogy a hidegben éljen, a ritka levegőjű magányosságban.

Eszébe jutott egy este Olavidéval. Ez rajongott neki, hogyan űzi el majd a vadállatokat a Sierra Morenából, hogyan csinál művelt földet a sivatagból. Két-három évig úgy látszott, mintha sikerülne a kísérlete; de aztán azzal kellett fizetnie, hogy saját maga tönkrement, és most az a vidék puszta lesz, mint azelőtt. És ugyanígy járt ő, Miguel is. Azoknak, akik tudnak, sohasem fog sikerülni, hogy kiűzzék az emberek belsejéből a durvaságot, a vadságot, az erőszakosságot. Sohasem győzi az értelem, hogy a barbárságot műveltséggé változtassa.

Nyomorult kudarcát akkor kellett megéreznie első ízben, amikor Olavidét ott látta ülni sambenitójában a San Domingo-tempomban. Mindig csak egy kurta pillanatra sikerül, aztán visszaesnek az emberek, és állatok lesznek belőlük újra, ugyanazok lesznek, akik voltak. Franciaországban az értelem két évre felhozta a fényre a tömegeket, aztán újra és még mélységesebben betört a vadság, a féktelenség, az éjszaka.

Tisztaság, remény csupán a
Művészetben van. De ott sincs.
Mert a Mengsek, Bayeu-k hígak,
Mesterkélték, minden képük,
Vonaluk hazug, az ember
Nem ilyen, mert benne minden
Sötét, áthatolhatatlan,
Fojtott.
Miguel ült ernyedten,
Megrettent attól, hogy megbitt
Emberei idegenek,
Lucia is idegen és
Idegen barátja, Goya.
Bennük annyi ismeretlen,
Fojtott, sötét, ellenséges
Kuszaság van. És meredten
Bámult Luciára, arra,
Akit megfestett barátja.
És didergető magányban
Ült ott.

Ha Lorenzana főinkvizitor rágondolt, milyen szemérmetlen nyíltsággal adta ki neki a parancsot Manuel Godoy, ez a mocskok, az eretnek készenlétbe-helyezésére, hogy ő kényelmesebben szöktettesse meg külföldre, vagy ha éppen eszébe jutott az a latin beszélgetés, melyet az abbéval, ezzel a hitchagyottal kellett folytatnia – fehérén izzó gyűlölet lobogott fel az öregedő férfiban. A Szent Hivatalt fennállása óta soha nem érte ilyen szemtelen kihívás.

Lorenzana legközelebbi barátai és tanácsadói, Despuig granadai érsek és az osmai püspök, támadásra unszolták. Ha don Manuel szörnyű merénylete büntetlen marad, az inkvizíció örökre elveszti hatalmát. Sürgették a főinkvizitort, tartóztassa le azonnal a pimasz eretneket és állítsa a Szent Törvényszék elé. Egész Spanyolország hálás lesz neki.

Lorenzana a világon semmit sem cselekedett volna szívesebben. De attól tartott, doña María Luisa nem engedi majd, hogy elragadják tőle az ágyastársát. Don Manuelt letartóztatni, ebben biztos volt, annyit jelent, mint a koronával olyan küzdelembe keveredni, amelyet a Szent Hivatal még nem folytatott. Végül mégis kijelentette: hajlandó eljárni az első miniszter ellen, de csak akkor, ha a Szentatya ezt határozottan helyesli.

Despuig érsek egy római barátjához, Vincetti bíborshoz fordult. A bíboros kifejtette a pápának, milyen veszélyes döntések előtt áll a főinkvizitor. A pápa, VI. Pius, maga is szorongatott helyzetben volt. Bonaparte tábornok betört országaiba és azzal fenyegette a pápát, hogy elfogja. De a pápa olyan ember volt, akinek harci kedvét a fenyegetések csak fokozták, és ilyen hangulatban adott tanácsot Lorenzanának. Megbízta Vinzetti bíborost, válaszolja meg pontról pontra Despuig bíboros-érsek kérdéseit, hogy ő aztán közvetítse a pápa véleményét a főinkvizitornak. Az úgynevezett béke hercegének bűnei – így szól a latin válaszirat – égre bűzlenek és szégyen, gyalázat, hogy a katolikus királynak ilyen ember a legfőbb tanácsadója. A Szentatya tehát határozottan helyesli a főinkvizitor úr tervezett eljárását. Ha Lorenzana véget vet Manuel Godoy

gaztetteinek, úgy nemcsak Spanyolországot, hanem Krisztus helytartóját is egy gonosz ellenségtől szabadítja meg.

Történetesen azonban a futárt, akinek ezt az írást a Vatikánból Seville-be kellett volna vinnie, Genova közelében elkapták Napoleon Bonaparte tábornok katonái. Bonaparte elolvasta az írást. Ha nem is volt erőssége a latin nyelv, rögtön megértette belőle, milyen összeesküvést forral a főinkvizitor a pápa segítségével a príncipe de la paz ellen. A fiatal francia tábornok rokonszenvet érzett a fiatal spanyol miniszter iránt, aki hasonlóan meseszerű úton tört fölfelé, mint ő maga. Amellett fontos volt neki, hogy előbbre vigye a még mindig le nem zárt tárgyalásokat a francia-spanyol szövetség ügyében. Lemásoltatta a pápa levelét, a másolatot szívélyes üdvözlétével elküldte Manuelnak, és közölte vele, hogy magát az írást három hét múlva a címzettnek irányítja.

Manuel nagyon örült annak a nagy bajtársi szolgálatnak, amit Bonaparte tábornok tett neki. Tanácskozott Miguellel. Miguel szíve mélyén ujjongott. Minden politikai ellentétén túl is gyűlölte a főinkvizitort. Lorenzana volt, aki az abbét kiűzte az országból, és vele Luciát is. Lorenzana tette tönkre az életét. Most kezébe került.

Ezek az okmányok, fejtette ki don Manuelnak, egyértelműen azt bizonyítják, hogy Lorenzana és a két főpap visszaélt szent hivatásával: arra használták fel, hogy a katolikus királyra rákényszerítsék spanyolelles politikájukat. A király háta mögött összeszűrték a levelet egy idegen hatalommal, mely háborút visel a spanyol koronával szövetséges Köztársaság ellen. Don Manuel tartóztassa le a három főpapot és ítéltesse el őket Castilia legfelsőbb tanácsával mint hazaárulókat.

Don Manuel azonban visszariadt ilyen erélyes rendszabályoktól. Úgy vélte, hogy ezt jól meg kell fontolnia, hiszen egyelőre van még három hét ideje.

Több nap is elmúlt, egy hét is, don Manuel még mindig tétovázott. Az áruló írás birtokában kellőképpen biztonságban érezte magát; hogy ő maga kezdje a támadást, arra nyilvánvalóan nem volt hajlandó.

A nyugodt Miguel nem tudta fékezni kedvetlenségét. Készerűen panaszkodott barátjának, Goyának. Itt a csodálatos alkalom, hogy megszabaduljanak Lorenzanától, ettől a gonosz bestiától, Rómától függetlenné tegyék a spanyol egyházat, és halálos csapást mérjenek az inkvizícióra. És minden megfeneklik Manuel határozatlanságán.

Ha Manuel most el nem intézi halálos ellenségét, akkor nyilvánvalóan saját érdeke ellen cselekszik. De lusta a küzdelemhez és – ebben Pepa befolyása is közrejátszik – türelmességét őspanyol nagylelkűségnek tartja.

Francisco előtt komoran és dühösen kiöntötte egész felgyúlt haragját és panaszát. Ez a nyájas, jóindulatú don Manuel alig elképzelhetően makacs, egyszerre puha is, szívós is, lomha, egykedvű tömeg, nem lehet elmozdítani a helyéből. Amellett mértéktelenül hiú. Ha az ember bármit javasol neki, javaslatát hízelgésekkel kell megcukroznia. Az ő – Miguel – élete mindennapos kapituláció, mindennapos szégyenletes térdreesés az önteltség és a szeszély előtt.

– Mennyire utálom már – tört ki belőle – ezeket a megalkuvásokat, örökös kerülőket, amikhez folyamodnom kell, ha egy arasszal is közelebb akarok jutni a célomhoz. Idő előtt elfáradtam és megöregedtem. És ha ezúttal megint kudarcot vallok – fejezte be – ha Manuel nem kergeti pokolba Lorenzanát, akkor feladom a küzdelmet. Akkor lemondok a politikáról és ezentúl már csak a könyveimmel és a képeimmel foglalkozom.

Goya még sohasem látta az egykedvűen kitartó Miguelt ilyen komornak és szétmorzsoltnak. Tűnődött, hogyan segíthetne neki. Támadt egy ötlete.

Ebben az időben a legutolsó arcképen dolgozott, amit a príncipe de la paz rendelt tőle. Ha don Manuel modellt ült, olyankor különösen közlékeny hangulatban volt. Valószínű, hogy Manuel szokott, blazírtan ironikus módján mesél majd neki a főinkvizitor összeküvéseiről és arról is, hogyan sült fel. Akkor majd előhozakodik neki Francisco a maga javaslatával.

Manuel beszélt is neki Lorenzanáról és arról is, milyen mulatságos és megtisztelő módon jutott tudomására a főinkvizitor szándéka. Nevetett és úgy tett, mintha az egész csúnya intrikát könnyedén és tréfásan fogná fel.

Goya átvette ezt a derűt.

– Olyan ember, mint maga – jegyezte meg – a bíboros-főinkvizitor úr gonosz merényletét bizonyára humorral fizeti vissza.

Manuel mereven állt pózában, díszgyenruhában, szalagokkal és rendjelekkel pompázva, jobb karja érdemes működésének egyelőre még kivehetetlenül allegorikus ábrázolására mutatott rá. Fejét magasba szegve, azt kérdezte:

– Mire gondol, Francisco?

Goya nyugodtan tovább dolgozott és közben lassan válaszolt:

– A Szentatyát Bonaparte tábornok a legszorongatottabb helyzetbe hozta. Nem volna ilyenkor illő, ha a spanyol udvar vigasztalókat küldene neki? Például a főinkvizitor urat meg az érsek urat és a két püspök urat?

Don Manuel egy pillanatig elgondolkozott, aztán kimozdult a pózából és a festő vállára csapott.

– Nagy mókamester vagy te, Francho – kiáltott fel – remek ötleteid vannak. – És lármás nyíltsággal tört ki belőle: – Mi barátok vagyunk, te meg én, az első pillanattól fogva tudtam. Mi segítünk egymáson. Mi összetartozunk. A többi, az mind csak grand. Ha nagyon kell, le tudnak feküdni egy asszonnyal, de elhódítani a nőket, meggyúrni őket olyanra, amilyennek akarjuk, ezt csak mi tudjuk. Azért is van olyan nagy szerencsénk. A szerencse is csak asszony.

Manuel most már biztos volt a dolgában. Megerősödött szívvel ment el Károlyhoz és María Luisához, megmutatta nekik az írást és elmondta az alattomos főpapok cselszövéseit.

Károly a fejét csóválta.

– Ezt voltaképpen nem lett volna szabad megtennie ennek a Lorenzanának – jegyzete meg. – Ha panaszt akart emelni ellened, Manuel, akkor elvégre hozzám kellett volna fordulnia, nem pedig a pápához. És az én hátam mögött! Teljesen igazad van. Ez tiszteségtelen dolog, ez felségárulás. Ezt voltaképpen nem lett volna neki szabad.

Doña María Luisa szemében azonban gonosz fény csillant föl, és Manuel látta, örül az alkalomnak, hogy a főinkvizitornak visszafizetheti azt a gúnyíratot.

– Én így képelem – mondta Manuel. – Elküldjük őt meg a két főpapját a Szentatyához, akinek szorongatottságában nagy szüksége lehet tanácsra és vigasztalásra.

A király esze nem fogott azonnal. Doña María Luisa azonban mosolygott.

– Kitűnő – mondta. – Tőled származik ez az ötlet, Manuel? – fordult hozzá – vagy pedig a te señor Bermúdez barátodtól?

– Miasszonyunkra esküszöm – felelte felháborodottan Manuel – nem don Migueltől származik.

Lorenzanával és a két főpappal közölték, menjenek a király megbízásából a Szentatyához. Mivel Bonaparténak az a szándéka, hogy

az Egyházi Államot köztársasággá nyilvánítja, ajánlják fel neki Mallorca szigetét menedékül, és bárhogyan is dönt a Szentatya, az elkövetkező években nyújtsanak neki vigasztaló társaságot.

*

*Lorenzana bíboros-fő-
Inkvizitor útra készen
Római száműzetésbe
Búcsút vett a felségektől,
S a királyné kiváltképpen
Nyájas volt és így szólt hozzá:
– Adja át a Szentatyának
Alázatos üdvözlésem,
S gondolkodjék el az úton
Rómába, hogy olyan ember,
Aki úgy, mint ön, királya
Hitvesére rágalmat szór,
Nem vétkes-e ő is abban,
Ha a lázadás vad lelke
Mainapság Európában
Lobog, egész Európában
Lobog. És ezzel ajánlom
Istennek, s fűjja nyomát a
Jó szél.*

Franciscót kapcsolata Cayetanával kezdetben az elégedettség, az állandóság érzésével töltötte el, amelyet régen soha nem érzett. Később azonban az élvezet és a beteljesedés közepette egyre gyakrabban fogta el a nyughatatlanság. Meg volt róla győződve, hogy Cayetana szereti, mégsem tudott megnyugodni Cayetana kiszámíthatatlansága miatt. Soha nem lehetett előre látni, hogyan fogad egy eseményt, egy embert, egy képet. Néha fontos volt neki az, amit Francisco semmiségnek látott; néha meg udvarias részvétlenséggel ítelt meg embereket és eseményeket, melyek Franciscót megindították.

Goya a munkába menekült. Sok megbízatása volt, a munkát könnyedén győzte, a megrendelők elégedettek voltak, a pénz dőlt hozzá.

A condesa de Montijót festette a négy lányával. A kép merevre sikerült, mintha tizenöt év előtt készült volna. Agustín nem tudta megállni, hogy meg ne jegyezze:

– Ha a népet fested, majo és maja csoportokat, akkor természetes a kompozíciód. De amint arisztokrata családokról van szó, fából lesznek a figuráid.

Francisco mérgesen előre biggyesztette alsóajkát. Aztán nevetett.

– Végre megint látok valamit a régi Agustínból – mondta, két vastag vonallal átfestette a képet, hogy használhatatlan lett, aztán előlről kezdte.

Osuna hercegnő néhány fantasztikus témájú képet kért Goyától vidéki villája, az Alameda részére. Goya el volt halmozva munkával, de Osuna hercegnő régi barátnője volt, megbízásokat és ajánlóleveleket adott neki, amikor Goya még schol se tartott – így hát elfogadta a megbízást. Cayetana kissé neheztelve és csodálkozva megjegyezte:

– Maga hűséges barátnak mutatkozik, don Francisco.

Goya varázsló- és boszorkányjeleneteket festett Osuna hercegnőnek. Volt köztük egy boszorkánykonyha, melyben egy adeptust éppen állattá változtatnak át, a kutya feje és farka már rajta van. Aztán festett repülő, táncoló, meztelen felsőtestű, hegyes kalapú

boszorkányokat, a kép alján pedig leplekbe burkolt népség botor-
kál. Egy harmadik képen az ördög volt látható egy két lábon álló
óriási kecskebak alakjában, kecsesen hatalmas szarvakkal, s boszor-
kányok hódolattal veszik körül. Mindez könnyed és laza, fantaszti-
kus és izgalmas volt. Agustín megnézte a képeket.

– Virtuózan vannak megfestve – mondta.

– De? – kérdezte Goya.

– Régebben – felelte Agustín és óvatosan válogatta meg szavait
– ha valami újat találtál, nemsokára untatni kezdett és megint va-
lami újat kerestél, minden új ötletedhez, valami újat. Ez itt – és
megvető mozdulattal mutatott a boszorkányképekre – ez ugyanaz,
mint az inkvizíciós képek, csak éppen tartalom nincs bennük, üresek.

– Köszönöm – mondta Francisco.

Alba hercegnő ott állt a képek előtt.

– Csinosak – mondta. – Ezeket nem irigylem Osuna hercegnő-
től.

Goya bosszankodott.

– Azt mondd, rosszak ezek a képek? – kérdezte.

A hercegnő kérdéssel válaszolt:

– Hiszel a boszorkányokban?

– Ezt már egyszer kérdezted tőlem – felelte Goya elégedetlenül.

A hercegnő így folytatta:

– Akkoriban igennel válaszoltál. Azért mondom, hogy ezek a
képek... csinosak.

Goya örült a hercegnő szavainak, de el is kedvetlenedett tőlük.
Néha, gyakran, Cayetana bárki másnál mélyebben megértette azt,
amit Francisco fest, máskor meg egykedvűen fordult el egy képtől,
amelyikről pedig Goya azt hitte, kell hogy érdekelje őt. Ha igent
mondott, azonnal és minden fenntartás nélkül mondta, de ha valami
nem érdekelte, akkor soha többé nem érdekelte. Goya néha szoká-
sától eltérően, igyekezett neki megmagyarázni, miért csinált valamit
így és nem másképpen, de Cayetana nem nagyon figyelt oda, unat-
kozott, és Francisco lemondott a küzdelemről.

Azzal is felhagyott, hogy Cayetanát fesse. Bár a róla készült
portréi tetszettek Alba hercegnőnek is, meg mindenkinek. Csak neki
nem. Úgy látta, hogy nem adják vissza a teljes igazságot, tehát
semmilyen igazságot sem adnak vissza. Cayetana ösztökélte, hogy
fesse meg őt majának, igazi majának, nem pedig kosztümösnek. De
Francisco nem ilyennek látta, nem is festette ilyennek.

Annyiban maja volt a hercegnő, hogy gondtalanul közszemlére tette Franciscóval való barátságát. Színházban, bikaviadalon, sétakocsizáson a Pradóban, mindenütt mutatkozott vele. Goya kezdetben büszke volt rá, lassanként azonban kezdte sajnálni, hogy szenvedélye színházul szolgál az egész világnak; kellemetlenségektől is félt. De ha csak a leghalványabban is célzott ilyesmire, Cayetana még magasabbra vonta szemöldökét. Ő Alba hercegnő volt, hozzá nem férhetett semmiféle szóbeszéd.

Goyát meghívták minden estélyre, fogadásra, melyet a herceg vagy az öreg marquesa de la Villabranca palotájában adtak. Ezek ketten egy arcmozdulattal sem árulták el, tudnak-e róla, milyen kapcsolat van Francisco és Cayetana között. Franciscónak idegen volt a herceg, valamiféle szánakozó lebecsülést érzett iránta. De azóta olykor meglátta, ahogy megelevenedett az arca, ha zenéről volt szó. Ez meghatotta Goyát és imponált is neki: a legtöbb grandnak egyebe sem volt, csak a gögje.

Az öreg marquesa iránt Goya tiszteletet és rokonszenvet érzett. A marquesa értett az emberekhez; „elle est chatoyante” – mondta Cayetanáról, és hogy ez milyen találó volt, azt Goyának volt alkalma közben tapasztalni. Szívesen beszélt volna többet a marquesával Cayetanáról, de akármennyi természetes kedvesség volt is benne, mégis túlságosan előkelő dáma volt ahhoz, hogy Goya ilyet merészелjen.

Azok között, akik állandóan Cayetana körül voltak, Goyát leginkább Joaquín Peral doktor zavarta. A szép hintó, melyben a doktor kocsizgatott, ingerelte Franciscót, és ingerelte az a hozzáértő biztonság is, ahogyan ez az ember a világon mindenről beszélt, a herceg zenéjéről, meg az ő, Francisco képeiről. De mindenekelőtt az ingerelte, hogy ő, aki egyébként olyan gyorsan átlátott az emberi kapcsolatokon, nem látta tisztán, miféle kapcsolatok fűzhetik Cayetanát az orvosához. Az orvos udvariasan fegyelmezett arcából éppolyan keveset lehetett kiolvasni, mint Cayetana ironikus bizalmaságából. Franciscót lassanként már az orvos pusztja jelenléte is bosszantotta. Valahányszor don Joaquínal találkozott, erősen ráparancsolt magára, hogy őrizze meg nyugalmát, de tüstént valamilyen esetlenül göromba kijelentést tett, amit a többiek csodálkozással fogadtak, maga Peral pedig nyájasan megnyugtató mosollyal.

Mivel a doktor nem tudott méltóbb helyet találni külföldön gyűjtött festményeinek, végül a hercegnő Peral rendelkezésére bocsátotta

a maga óriási Palacio Liriájának két termét és meghívta barátait meg az orvos barátait Peral képgyűjteményének megtekintésére.

Nagyon különböző dolgok lógtak ott egymás mellett: flamand és német mesterek; régi, kevésbé ismert olaszok, egy Greco, egy Mengs, egy David, meg az a Goya, amit Cayetana ajándékozott a doktorának. De a sokféleség mögött mégis valamilyen egység volt látható: egy műértő határozott, habár szeszélyes ízlése.

– Amit sehogyan sem tudtam szerezni – panaszkodott az orvos Cayetana és mások jelenlétében – az egy Rafael. Az utókor talán úgy ítél majd, hogy gyakran túlbecsüljük Rafaelt, de ami engem illet, nem tehetek róla: az itt lógó képek közül bármelyiket minden meggondolás nélkül odaadnám egy Rafaelért. Maga, úgy látszik, helyteleníti ezt, don Francisco – fordult hozzá barátságosan – és bizonyosan igaza van. De közölje velünk legalább az érveit.

– Nagyon körülményes volna, don Joaquín, kifejtteni magának ezeket az érveket – felelte gorombán Francisco – és nyilván éppoly kevés célja volna, mintha maga meg akarná magyarázni nekem az orvosi nézeteit.

Peral doktor barátságos arckifejezése nem változott meg, hanem másokkal másról kezdett beszélni. Cayetana is tovább mosolygott, de eszeágában sem volt, hogy büntetlenül hagyja Francisco bugrisságát. Amikor a szokásos bál megkezdődött, menüettet játszatott, ezt a divatjamúlt táncot, és felszólította Goyát, táncoljon vele.

A kövérkés Goya tudatában volt, hogy feszes díszruhájában nem valami örvendetes látványt nyújt majd a kecses menüettben, és nem akarta a hercegnő pelelését, paprikajancsiját játszani.

Morgott.

De a hercegnő egy pillantást vetett rá, és Goya táncolt. Mogorván táncolt. Dühöngve tért haza.

Július közepén az udvar a San-Ildefonsó-i hegyi kastélyba szokott menni, hogy ott, az üde levegőn töltse a forró hónapokat. Cayetanának, mint a királynő első udvarhölgyének, szintén el kellett mennie, és Francisco félt a hosszú, magányos, madridi nyártól. Egy nap azonban kijelentette a hercegnő:

– Don José nagyon beteges ebben az évben, úgyhogy nem töltheti a forró hónapokat az udvarnál. Felmentést kértem, mert szeretnék don Josénak nyáron át társaságot szolgáltatni piedrahitai birtokunkon. Magát, don Francisco, meghívjuk, jöjjön velünk Piedrahitába. Megfesti don José és doña María Antonia arcképét, talán

meg

d és
ngs,
kto-
ató:

rvos
alán
gem
nden
szik,
s bi-

nak
épp-
kem

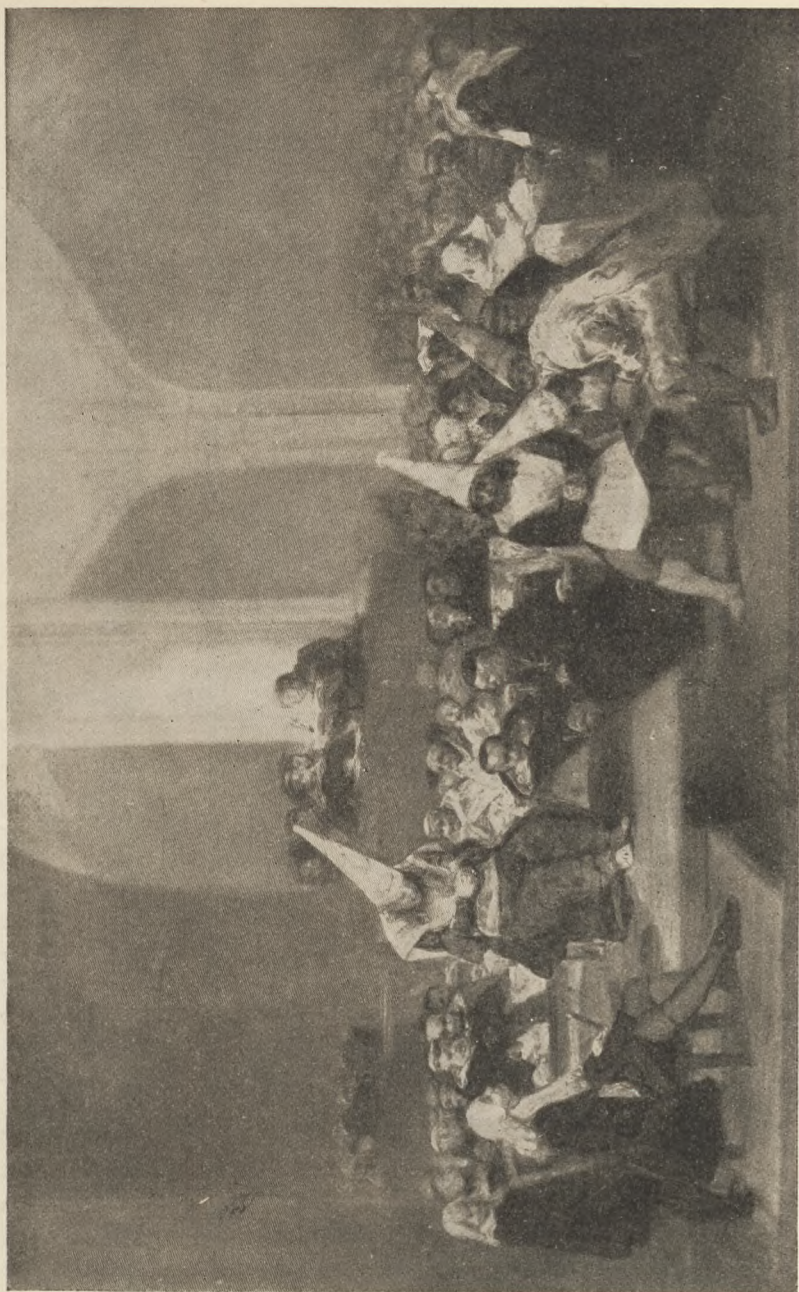
nem
, de
gát.
di-

nem
nem

ván

kott
aye-
llett
Egy

ölt-
sze-
itai
ied-
alán

INKVIZÍCIÓS BÍRÓSÁG
(Madrid, Academia de San Fernando)

kegy
anny
F
mer
jobb
mas
M
cegr
dás
Cay
—
nak
min
A
—
hez
zom
don
még
I
tott
I
—
hog
ged
keg
neh
von
Min
non
gan
rok
A
a g
dot
—
gun
feje
—

kegyeskedik majd engem is festeni. Időnk az lesz ott; mindegyikünk annyiszor ülhet magának, amennyiszer csak akarja.

Francisco sugárzott. Tudta, hogy Cayetana áldozatot hoz neki, mert akármilyen ellenszenvvel viseltetett a királynő iránt, mégis jobban szerette az udvari életet, mint a vidéken töltött hosszú, unalmas, nyári hónapokat.

Másnap, lever után, doña María Luisa visszatartotta Alba hercegnőt. Szívből kívánja – így beszélt – hogy a piedrahitai tartózkodás jót tegyen don José egészségének. Örömmel üdvözölte doña Cayetana elhatározását is, hogy társaságot szolgáltat a férjének.

– Így legalább – fejezte be nyájasan – az udvarnak és a városnak kevesebb alkalmja lesz rá, hogy az ország egyik első hölgyéről mindenfélét híreszteljen.

Alba hercegnő szemtelenül és édeskésen válaszolt:

– Ebben bizonyára igaza van, Madame. Ennél az udvarnál nehezen lehet híresztelések ellen védekezni. Mindig újra elcsodálkozom, ki mindenkivel hoz össze a pletyka. Itt van Teba gróf, itt van don Agustín Lancaster, itt van Fuentes gróf, Trastamara herceg és még egy tucatot felsorolhatnék.

De ez csupa olyan férfi volt, akit a királynő szeretőjének tartottak.

Doña María Luisa még mindig barátságosan így felelt:

– Magának, meg nekem, doña Cayetana, néha kedvünk van rá, hogy az etikettelt félretegyük és megjátsszuk a maját. Maga megengedheti magának, mert fiatal és nem csúnya, én pedig, mert Isten kegyelméből királynő vagyok. Egyébként azonban az én dolgom nehezebb, mert a fiatalságom elmúlt, és sok férfi már nem talál vonzónak. Ezt a hiányt ésszel és művészettel kell kiegyenlítenem. Mint maga is tudja, néhány fogamat gyémántfoggal kellett pótolnom, hogy harapni tudjak, és amit akarok, ki ne engedjem a fogam közül – szünetet tartott és mosolygott – ha egyszer neki akarok látni valaminek.

Alba hercegnő is mosolygott, de az a merev mosoly volt ez, ami a gobelinek álöltözetes majáin látszik. Amit az olasz nő most mondott, az fenyegetésnek hangzott.

– Piedrahitában – mondta Alba hercegnő – csak kis társaságunk lesz. Csak Goyát, a festőt hívtuk el hozzánk. Ő úgy érzi – fejezte be merészen – hogy sohasem készül el a portréimmal.

– Látom – felelte doña María Luisa – szereti a művészetet és

alkalmat ad a festőjének, hogy tanulmányozza magát. – És egészen könnyedén hozzátette: – Legyen hát gondja rá, Alba hercegnő, hogy ne legyen többé magáról szóbeszéd.

*

— *Ez királyi parancsolat
S intés? – mellékesen kérdi,
De egyenest szembe nézve
Cayetana. És a másik
Így válaszol nyájaskodva:
– Egyelőre úgy tekintse,
Mint anyai barátnője
Tanácsát.
És Cayetana
Megborzongott. De eszébe
Jutott a rá váró néhány
Hete Franciscóval, és úgy
Rázta le a királynőnek
Halk és éles szavait, mint-
Ha víz volna.*

A
doñ
Mac
meg
A
teke
Kár
Don
kast
híre
Szel
mel
az
K
heg
nak
be,
M
nál,
kec
gye
gya
önt
jára
val
ved
érte
egy
bab
rály
És
oly
jén

Amikor az udvar átköltözött San-Ildefonso-i, nyári székhelyére, doña Josefa Tudo is úgy találta, hogy árt neki a tartózkodás a forró Madridban. Don Manuelnak semmi kifogása sem volt ellene, hogy meghívja őt San-Ildefonsoba.

A faluban lakott, a Posada de Embajadoresben és a forró he-
teket kellemesen unatkozva töltötte a dueñájával, Conchitával.
Kártyázott vele vagy franciául tanult vagy a gitárját pötyögtette.
Don Manuel kijárta, hogy Pepát bizonyos órákban beengedjék a
kastély kertjeibe. Olyankor rendszerint órákat elüldögélt valamelyik
híres szökökút előtt, a Fama Kútja vagy a Diana Fürdője, vagy a
Szelek Szökökútja előtt, hallgatta a vízi játékok csobogását, vala-
melyik románcát dúdolta és lustán, jólesően és szomorúan gondolt
az óceánba merült fiatal férjére, vagy néha festőjére, Franciscóra.

Kirándulgatott Don Manuella a kastélyt körülfogó nagyszerű
hegyi erdőkbe: az utakat jó karban tartották a király vadászatai-
nak céljából. Ellovagoltak a Lozoya-völgybe vagy a valsaini erdők-
be, mert Pepa Madridban megtanult lovagolni.

Manuel néha Goyáról is beszélt, nyári tartózkodásáról Albáék-
nál, és obszcén tréfákat eresztett meg a bika Francisco és az apró,
kecses doña Cayetana egyesüléséről. Pepa egykedvű arccal, de fi-
gyelmesen hallgatta és semmit sem válaszolt. Don Manuel elég
gyakran beszélt Piedrahitáról. Elégtételül szolgált neki, hogy az
öntelt herceg, aki nem akarta visszategezni, most mindenki csúf-
jára ilyen meghitt kapcsolatba került Franciscóval. Az is kedvére
való volt, hogy a festő ilyen mélyen belegabalyodott ebbe a szen-
vedélybe és nem törődött többé Pepával. Másrészt sehogyan sem
értette, hogy egy férfi, aki egy Pepa szerelmét élvezhette, mit talál
egy Cayetanában? Ő viszolygott a bonyolult, mesterkélt, affektált
babától. Egyszer – de ezt nem mesélte el Pepának – amikor a ki-
rálynő lever-jén tréfás bizalmassággal megkérdezte Cayetanától: –
És mit csinál ma a mi Francisco barátunk? – a hercegnő ezt ugyan-
olyan nyájasan engedte el a füle mellett, mint a herceg annak ide-
jén a tegezését.

Egy napon, sétalovaglason a régi, valsáini vadászkastély romjaihoz, don Manuel megint csak azon gúnyolódott, hogy Francho még mindig Piedrahitában van, annyira nem tud betelni Alba hercegnővel. Pepa ezúttal sem válaszolt semmit. Később azonban, meglepően, visszatért don Manuel szavaira. Leszálltak, megpihentek a földön, a lovász kis villásreggelit készített nekik, ettek.

– Voltaképpen – jegyezte meg váratlanul Pepa – Franciscónak meg kellene festenie engem lovon.

Don Manuel éppen egy darabka nyúlpástétomot készült a szájába tenni. Keze lehanyatlott. Pepa ugyan nem volt éppen nagyon ügyes lovas, de remekül festett lovon, ezt mindenkinek el kellett ismernie, igazán érthető volt, hogy lovaglóruhában akarja magát festetni. Másrészt a lovaglás még nemrég a grandok előjoga volt, s olyanoknak, akik nem tartoztak a főnemességhez, nem volt ugyan egyenesen megtiltva, hogy lovasképet készíttessenek magukról, de mindaddig nem történt ilyesmi, legalábbis szokatlan dolog volt. És mit szól majd hozzá a királynő, mit szól az egész világ, ha az első miniszter lovon festeti le az ifjú özvegy Tudónét.

– Don Francisco – fejezte ki aggodalmait – Piedrahitában van, Alba hercegnőnél nyaral.

Pepa kissé csodálkozva válaszolta:

– Ha maga kívánja, Manuel, don Francisco talán hajlandó lesz piedrahitai vidéki tartózkodását a San-Ildefonsó-ira fölcserélni.

– *Vous avez toujours des idées surprenantes, ma chérie* – mondta don Manuel.

Pepa azonban nehézkes francia kiejtéssel megint csak kérdezett:

– *Alors, viendra-t-il?*

– *Naturellement* – felelte don Manuel – *comme vous le désirez.*

– *Muchas gracias* – mondta Pepa.

Minél tovább gondolkodott Manuel Pepa kívánságán, annál jobban mulatott azon az elképzelésen, hogy a gőgös Alba-familiától elveszi a festőt. De ahogyan Franchót ismeri, az képes rá, hogy felszólítását valamilyen ürüggyel visszautasítsa; ha valóban azt akarja, hogy eljöjjön, nagyon hatásos módon kell meghívnia.

Felkérte María Luisát, ugyan használja fel a San Ildefonsó-i pihenést, hogy megint egyszer lefestesse magát neki, persze Goya kezűműve legyen; akkor ő is megrendeli a saját portréját María Luisának. A szemtelen Alba hercegnő pásztor-idilljét megzavarni, ez a gondolat csábította doña María Luisát. Nem rossz ötlet, vélekedett.

Manuel közölheti Goyával, hogy eljöhet: a királynőnek valószínűleg lesz ideje, hogy egy portré céljából üljön neki.

Hogy üzenetének kellő fontosságot adjon, a príncipe de la paz külön futárt menesztett Piedrahitába.

Francisco itt nyugodt, örömteljes heteket élt át. Igaz, hogy a herceg halk, előkelő jelenléte tartózkodást rótt rá meg Cayetanára. De azért don José és az öreg marquesa Cayetanában nyilvánvalóan bájos, játékos kedvű kislányt láttak, akinek szeszélyeit barátságosan elfogadták még akkor is, ha kissé túl merészek voltak, így hát hagyták kettejüket, legyenek magukban, amennyit csak akarnak. A herceg hetenként kétszer-háromszor zenélt. A marquesa figyelmesen és csodálattal hallgatta, de láthatóan csak a fia iránti szeretetből. Franciscónak és Cayetanának pedig csak a népies dalokhoz és táncokhoz, a tonadillákhoz és seguidillákhoz volt érzéke, a herceg harmóniai túl választékosak voltak nekik. Az egyetlen, aki értett hozzá, Peral doktor volt.

Don José megkérte Franciscót, fesse őt. Francisco festette is, kezdetben nem minden gátlás nélkül, aztán növekvő érdeklődéssel, végül valódi kedvteléssel. A kép, amely így létrejött, igen előkelő, kissé mélabús urat ábrázolt, szép, nagy, elgondolkodó szemmel, aki-ről el lehetett hinni, hogy olyan szenvedéllyel viseltetik a klavicembalója meg a kottái iránt.

Goya a marquesát is festette és miközben festette, kezdte mélyebben megérteni. Ugyanaz az előkelő dáma volt, akinek kezdet-től fogva látta, egyenletesen derűs és szeretetre méltó, de most meglátta a halk melankóliát is szép, még nem öreg arcán. Bizonyos, hogy a marquesa megértette és meg is bocsátotta azt, ahogyan fiának felesége él, de doña María Antonia, a tizedik marqués de Villabranca özvegye mégis sokat adott a méltóságra, és szavaiból Goya olykor kihallani vélte azt az alig észrevehető aggodalmat, hogy Cayetana szenvedélye talán mélyebb és veszedelmesebb, mint ahogy illendő; szavai intésként hangzottak Goya fülében, és a marquesa arcképe nem lett meg olyan egy-kettőre, mint ahogy Goya remélte.

De végül mégis megvolt, és Goya úgy érezte, hogy az eleven, gyöngéd és tiszta arc, a finom, kék szalagok meg a rózsa, amit ő adott a marquesának, alapjában véve vidám képpé teszik. De a marquesa ott állt a kép előtt és azt mondta mosolyogva:

– Milyen fanyar öregedést festett bele az arcomba, don Francisco. Nem is tudtam, hogy olyan láthatóan magammal hordozom. – Aztán

élénken így fejezte be: – De csodálatos kép, és ha lesz még ideje magamkorú hölgyek számára, egy másodikat is kell rólam festenie.

Cayetana maga állandóan és gyermeketegen derűs volt. Goyát a kis melléképületben, a „Casinó”-ban, a *palaceté*-ben szállásolták el, ott egyedül lakhatott. Ott látogatta meg Cayetana napról napra. Rend szerint nem sokkal esteledés előtt érkezett, amikor már hűvösebb volt, dueñájának, Eufemiának kíséretében, aki feketén és méltóság teljesen lépdelt a nagy nyárban. Néha magával hozta Maria Lutz, a néger lánykát is, meg az apródot, Juliót, és majdnem mindig elkísérte két vagy három macskája is. Megjátszotta a természetest, majdnem gyerckesen viselkedett. Olykor egy gitárt is hozott és azt akarta, Francisco énekelje az együtt hallott seguidillákat és saine téket.

Néha meg azt akarta, hogy az öreg dueña boszorkányságokról meséljen. Cayetana úgy vélte, Franciscónak van hajlama a boszorkány mesterséghez, és felszólította, vegyen leckéket valamelyik híres boszorkánymestertől. Doña Eufemia azonban vitatta Goya hivatottságát, minthogy nincs lenőve a füle. Aki nekik élesen kiképzett a fülcimpájuk, azok inkább tartásuk távol magukat a varázskísérletektől: előfordult már, hogy ilyen növendékek átalakulás közepette megakadtak, aztán nyomorultul elpusztultak.

Cayetanához egyszer eljött látogatóba a halott komornája, Brígida. A halott lány megjósolta neki, hogy kapcsolata az udvari festő úrral sokáig fog tartani és csak sok félreértés, sok szerelem és boszúság után fog véget érni.

Cayetana unszolásának engedve, Goya megint megkísérelte lefesteni. Lassan festett, Cayetana kezdett türelmetlenkedni.

– Én nem vagyok a Fürge Lukács – mondta Goya dühösen: így nevezték el Luca Giordanót, aki sokat és gyorsan dolgozott II. Károlynak s nagyra tartott, jól megfizetett festő volt. De hiába igyekezett Francisco, ezúttal sem tudta megcsinálni Cayetana képét.

– Ez azért van – jelentette ki a hercegnő félig tréfásan – mert nem akarod meglátni, hogy Madrid hölgyei között egyedül én vagyok igazi maja.

Hogy Cayetana arcképe nem sikerült, ez volt az egyedüli kellemtelensége Picdrahitában. Minden egyéb csupa fény és derű volt.

Ebbe a vidám csöndbe érkezett bele a piros harisnyás futár a príncipe de la paz levelével, mely Goyát meghívta San Ildefonso-ba.

Francisco büszke volt, de meg is ijedt. Az bizonyos, hogy a spanyol királyok a segoviai hegyekben, San Ildefonsó-i nyári székelyükön való tartózkodásukat kizárólag a nyugalomnak és üdülésnek szentelték, az államügyeket hanyagabbul intézték, a körülményes etikettet egyszerűbbé tették, öfelségeik csak elsőrangú grandokat és meghitt barátaikat látták maguk körül, s igen magas kitüntetés volt, ha valakit meghívtak a San Ildefonsó-i kastély semmittevésebe. De azért Goya minden öröme mellett is teli volt kényelmetlen érzéssel. Ezeknél a piedrahitai heteknél semmi sem volt szebb az életében, semmi sem ért föl ezekkel, azonkívül mit mond majd Cayetana, ha ő el akar menni?

Megmutatta neki a levelet. Cayetana sajnálta ellenségétől azt a megiszteltetést, hogy Goyának megemlítsa a királynő gonoszkodó fenyegetését. Most sem beszélt róla, erőt vett magán.

– Nagyon udvariasan és elővigyázatosan kell megindokolnia a visszautasítását, Francho – mondta nyugodtan. – Ez az olasz nő bizonyosan azt hiszi, most valami nagyon okos és előkelő módot talált ki rá, hogy nekem és magának elrontsa a nyarunkat. Megzöldül majd a méregtől, ha megkapja a maga lemondó levelét.

Goya ránézett, majdnem bambán. Eszébe sem jutott, hogy a levelet netán nem is az ő művészete kedvéért írhatták, hanem azért, mert doña María Luisa borsot akart törni ellensége, Cayetana orra alá. Most aztán kezdte már sejdíteni az egész igazságot, tudniillik, hogy a meghívás mögött Pepa búvik meg.

Cayetana időközben hanyagul, játékosan összetépte kecses, hegyes és mégis húsos, gyermeki ujjával don Manuel levelét. Goya nézte, anélkül, hogy Cayetana mozdulatai a tudatába jutottak volna, mégis olyan éles, pontos szemmel, hogy mozdulatainak képe örökre megrögződött benne.

– Én udvari festő vagyok – mondta tétovázva – ő meg a királynőre hivatkozik.

– A levelet nem a királynő írta, úgy látom – felelte Alba hercegnő. És nem hangosan, de gyerekhangját keményre szorítva, így fejezte be: – Hát rögtön ugrania kell magának, ha Manuel Godoy fűttyent?

Goyát tehetetlen düh fogta el. Hát nem látja be ez a nő, hogy ő még mindig nem a király első festője? Hogy doña María Luisa kegyétől függ? Másrészt meg Cayetana csak az ő kedvéért ül itt az unalmas Piedrahitában, és ha ő elmegy, keserűen megbántódik.

– Talán kitolhatom – felelte gyámoltalanul – az elutazásomat két-három nappal, talán négy-ötten is. Megmagyarázhatom, hogy még itt be kell fejeznem egy arcképet.

– Ez kedves magától, don Francisco – mondta Cayetana azzal a kegyetlen szeretetreméltósággal, amit csak ő tudott beleadni a hangjába. – Kérem, mondja meg a mayordomónak, mikorra kívánja a kocsit!

Most azonban föltámadt Goyában annak az éjszakának egész nyomorúsága, amikor Cayetana miatt kellett várakoznia kis Eleonóra halálos megbetegedésének hírére.

– Értse meg hát – tört ki belőle – én nem vagyok grand. Én festő vagyok, egészen közönséges festő, aki doña María Luisa megbízásaitól függ. És – tette hozzá, s merően és sötétén ránézett – don Manuel megbízásaitól is.

Cayetana egy szót sem válaszolt, de szavak nem sebezhettek volna úgy Goyát, mint Cayetana arcának árnyalatnyi, de végtelenül gögös megvetése.

– Neked egyáltalában nem fontos az én sikerem – dühöngött Goya. – Neked egyáltalán nem fontos a művészetem. Neked csak a te mulatságod fontos.

Cayetana elment, csöppet sem gyorsan, apró, szilárd, mégis lebegő lépteivel.

Goya elbúcsúzott a marquesától, don Josétól.

*

*S nyelt egyet és fölkereste
Cayetanát. A dueña*

Szárazon közölte, hogy nem

Ér rá a fenséges asszony.

– Mikor jöjjelek újra? – kérdi

Don Francisco. – A fenséges

Asszony egész nap nem ér rá.

Holnap sem – részvétlen mondja

Es udvariasan doña

Eufemia.

A tizenhatodik században két nagy képviselője volt a spanyol emberfajtának: az egyik lovag, a grand, a másik a *pícaro*, aki már a társadalomkívüliség privilégiumában élt, a lump, aki mindenki ellen folytatott, szüntelen, földalatti küzdelemben tengette életét csellel, csalással, lélekjelenléttel. A nép és költői tisztelték és dicsőítették a hőst és a lovagot, de nem kevésbé magasztalták és még jobban szerették a *pícaró*-t és a *pícará*-t, a legalsóbb osztályok ravasz, soha nem csüggedő, mindig vidám, életrevaló csöcselékét. A *pícaro* a nép szemében éppen olyan érvényes kifejezése volt Spanyolországnek, mint a grand, kölcsönösen kiegészítették egymást, és nagy költők éppen olyan életet adtak a *pícarók*-nak, Guzmánnak és Lazarillónak, a kujonoknak és nyomorultaknak, egész nyomorúságukkal, nedvdús, semmiféle moráltól el nem savanyított materializmusukkal és józan, vidám, földközeli eszükkel együtt, mint a lovagság képviselőinek, Cidnek és Don Quijóténak.

A tizennyolcadik században a *pícaro* és *pícaro* átváltozott majóvá és majává.

Ezeknek jellemvonásai és szokásai, a *maísmo* nélkül éppoly kevéssé lehetett elképzelni annak a kornak Spanyolországát, mint a korlátlan királyság és az inkvizíció nélkül.

Majók minden nagyvárosban léteztek. De a *maísmo* székhelye Madrid maradt, Madridnak egy bizonyos része, a Manolería. A majók kovácsok voltak, lakatosok, takácsok, kis vendéglősök, mézszárosok, vagy pedig csempészésből, házalásból, játékból éltek. A maják többnyire kocsmát vezettek, vagy ruhát, fehérneműt foltoztak, vagy pedig utcai elárusítónők voltak, gyümölcsöt, virágot, mindenféle élelmiszert árultak, a motyójukkal együtt soha nem hiányoztak semmilyen búcsúból, semmiféle vásárról. Persze azt sem vetették meg, hogy gazdag emberektől pénzt csikarjanak ki.

A *maísmo* hívei szilárdan kitartottak a hagyományos spanyol viselet mellett. A majo feszes térdnadrágot hordott, csatos cipőt, kurta kabátot és széles övet, óriási, széleskarimájú kalapot, soha

nem hiányozhatott a hosszú köpeny, a capa, soha a navaja, az összecsuksukható kés, soha a hatalmas, fekete szivar. A maja alacsonyarsarkú cipőt hordot, kívágott, hímzett pruszlikot, mellén keresztülvezetve a színes sált; ünnepségeken csipkemantillában és magas fésűvel pompázott. Bal lába harisnyakötőjében igen gyakran viselte a kicsi tört.

A hatóságok gyanakvóan nézték a majók hosszú köpenyét és óriási, arcot eltakaró, széleskarimájú kalapját. A majók szerették a hosszú köpenyt, mert alatta könnyűszerrel el lehetett rejtteni foglalkozásuk foltját-szennyét, és olykor egyebet, amit nem akartak mutogatni; és szerették a széleskarimájú kalapot, mely kényelmes árnyékot vetett az arcra, ha nem szerették volna, hogy valaki fölismerje. „A madridiak – panaszkolta III. Károly – arcukat elfödve osonnak az utcákon keresztül, mint az összeesküvők, nem pedig mint egy civilizált uralkodó békés alattvalói.” Első minisztere, Squillace, akit Nápolyból hozott magával, végül betiltotta a köpenyt és a kalapot. De ekkor fellázadtak a majók és a néptől idegen minisztert elűzték az országból. Egy okosabb utódja elrendelte, hogy a hóhér hivatása gyakorlása közben a nemkívánatos kalapot viselje: ennek az volt a hatása, hogy sokan lemondtak a kalapról.

Mint ahogy megvolt a majóknak és majáknak a saját viseletük, éppen úgy megvolt a saját szokásviláguk, saját filozófiájuk, saját nyelvük. A majo tisztelte az ős-spanyol hagyományt és fanatikusán védelmezte a korlátlan királyságot és az egyházat, de gyűlölte és nem tartotta be a változó törvényeket és rendeleteket. A csempészt előjogának tartotta és becsület dolgának tekintette, hogy csak csempészett dohányt szívjon. A majók sokat adtak a méltóságra, hallgatagok voltak. De ha beszéltek, erőteljes képekkel, hangzatos szavakkal éltek, s nagyszájúságuk és tarka kérkedésük a költészet egyik forrása volt, s híres a határokon túl is.

A majo büszke volt. Senki sem tolhatta félre, de még csak ferdén sem nézhetett rá. Állandó villongásban élt a középosztálybeli piperkőccel, a *petit maître*-rel, a *petimetré*-vel. Egy polgárcsmete választékos öltönyét ruínálni, egy petimetra gondosan ápolat frizuráját összeborzolni a majók és maják fő mulatságai közé tartozott. A rendőrség kitért a majo útjából. Mások is kitérték az útjából, mert kötekedő volt és nem ment a szomszédba erős szavakért, sőt ütésekért és késért sem.

A felvilágosodás és az értelem, a franciáskodás, a forradalom

és a vele összefüggő sok minden ellen folytatott küzdelemben a majo volt a királyság és az egyház legbiztosabb szövetségese. A majo szerette a pompás királyi kastélyokat, a grandok színes felvonulásait, az egyház pompás körmeneteit, szerette a bikákat, a zászlókat, a lovakat és a kardokat, és vad nemzeti büszkesége bizalmatlanul és gyűlölettel nézett az intellektuelre, a liberálisra, az afrancesadóra, aki mindezt el akarta törölni. Hiába ígértek a haladó írók és államférfiak a majónak jobb lakást és bőségebb kenyeret meg húst. Erről lemondott, csak hagyják meg neki a nagy játékeit és ünnepségeit.

Mert ezeknek a nagy ünnepségeknek tarka és fanatikus közönsége a majók és maják voltak. Ők tolongtak a színház patiójában, belőlük telt ki a chorizók és polacók törzscsapata, ők randalíroztak, amikor betiltották az *auto sacramentalo*-kat, a népszerű szent játékokat, melyeken például Krisztus leszállt a keresztről, a töviskoronát és ágyékkötőt felcserélte a majo-viselettel és a passio többi szereplőjével együtt eltáncolt egy seguidillát. A majók az autodafék lelkes hívei voltak, apasionadók, és éppoly rajongó hívei, *aficionado*-i a bikaviadaloknak, s fel voltak háborodva, ha egy torero, egy bika vagy egy eretnek rosszul halt meg. Sokat adtak a kellő magatartásra.

Szerelem dolgában a majo tüzes volt, nagylelkű, tágszívű. Tarka ajándékokat adott a kedvesének, elverte, ha a nő csak egy kicsit is mérgesítette, és visszakérte az ajándékait, ha otthagytá a nőt vagy az hagyta el őt. A maja minden aggályoskodás nélkül utolsó garasáig ki tudott fosztani egy szerelmes petimetrét; ha férjhez ment, akkor is szívesen tartott magának egy jómódú cortejót vagy akár kettőt is. A spanyol férfiak azokért a tulajdonságokért magasztalták a majákat, amiket általában véve legtöbbször becsültek az asszonyban: hogy hozzáférhetetlenül büszke az utcán, angyali a templomban, ördögi az ágyban. A külföldiek is egyet értettek abban, hogy nincs asszony a világon, aki annyi gyönyört, érzékiséget és kielégülést tudna ígérni és szerezni, mint az igazi maja. XVI. Lajos követte, Jean-François de Bourgoing, Spanyolországról írt híres könyvében sok szót talál a maja szemérmertlenségének és féktelenségének kárhoztatására, még többet a belőle áradó ígézet és gyönyör magasztalására.

A majo érezte magát a spanyolság, az *españolismo* legkiválóbb képviselőjének, ebben semmiféle grand mögött nem maradt el. De

ugyanígy gondolkodott róla az egész ország. Minden igazi spanyolban kellett, hogy legyen valamennyi maísmo, a majo és a maja voltak a sainetéek és tonadillák legkedveltebb szereplői, az írók és művészek legkedveltebb témái.

*

*S a nagyurak és a dámák
Nem tekintve a tilalmat,
Mely tőlük a majók s maják
Viseletét megtagadta,
Szívesen hordták a tarka
Öltözéket, és szavukban
Felbukkant a majók s maják
Pompázó beszéde. Sok grand,
Sok gazdag polgár szerette
Játszani a majót, és az
Asszonyok a maját, sőt még
Hébe-hóba akadt, aki
Az volt igazán.*

San
sadá
bort
logat
Lako
gána
M
márp
akar
A
vcző
—
— m
vidé
M
gede
C
Hog
niüll
mag
hábo
nak
—
kedv
retn
mag
H
veze
pofc
elron
ha
tani
ágáb

San Ildefonsóban nagyon udvariasan fogadták Goyát. Nem a posadába szállásolták, hanem a kastélyba. Könyveket, édességeket, bort készítettek oda neki, láthatóan az ő ízlésének ismeretében válogatva. Egy piros harisnyás lakájt mellé adtak állandó szolgálul. Lakosztálya három szobából állt, ezekből egyet berendezhetett magának műtermül.

Manuel arra kérte, hogy este hatkor legyen a lovaglótéren, márpedig ez szokatlan találkozóhely volt az esti órákban. Manuel akarja-e magát újra lovon festeni vagy maga doña María Luisa?

A lovaglótéren Manuelt és Pepát találta. Pepa tündökölve üdvözölte.

– Nagyszerű ötlet volt don Manueltól, hogy magát idekérte – mondta. – Csodálatos heteket töltöttünk ezen a gyönyörű hegyvidéken. Remélem, Francisco, maga is jól szórakozott.

Manuel mellette állt lovaglőöltönyben, keménykötésűen, elégedetten, birtoklóan.

Cayetanának igaza volt hát. Pimasz, ostoba tréfát űztek vele. Hogy micsoda fájdalmat okoztak neki ezek ketten, hogy tudniillik szétrombolták élete legszebb boldogságát, ezt valószínűleg maguk sem tudták. De talán éppen ezért tették. Nevetséges és felháborító, hogy Pepának, ennek a rongynak, ennek a levetett ringyónak egy szeszélye pozdorjává törte ezt a csodálatos nyarat.

– Az a szándékom, Francho – mondta a príncipe de la paz jókedvűen – hogy nagyon igénybe veszem magát. Legelőször is szeretném, ha señora Tudót festené nekem. Lovon. Nem gondolja maga is, hogy remekül áll neki a lovaglórúha?

Hanyagul meghajolt Pepa előtt. Már futott is a lovász, hogy elővezesse a fölnyergelt lovat. Goya legszívesebben lekent volna egy pofont Pepának, igazi majo-módon. De hát ő nem volt már majo, elrontotta a siker és az udvari élet. Azt mondta magában, hogy ha már egyszer eljött ide, nem szabad haragjában mindent elrontania. De hogy lovon fesse le Pepát, ezt a jamonát, az persze eszé-ágában sem volt. „Sas a levégőbe, disznó a pocsolýába.” Micsoda

határtalan szemtelenség ettől a fölcifrázott személytől, hogy lóra mászik és le akarja magát festetni. Akár egy grand feleséggel Es éppen vele akarja magát lefestetni!

– Sajnos, ez a feladat túlhaladja erőmet, don Manuel – mondta udvariasan. – Én nem vagyok éppen a szépség festője. Ha olyasvalamit kell festenem, mint señora Tudo lovon, akkor, félek, a képem nagyon elmarad majd a valóság mögött, amögött, ahogyan maga látja, don Manuel.

Pepa fehér, egykedvű arca kissé eltorzult.

– Gondolhattam volna, hogy elrontod az örömet, Franchó – mondta. – Minden örömet el akarod rontani. – Széles, alacsony homloka összeráncolódott. – Kérem, don Manuel – mondta – adja ezt a megbízást Maellának vagy Carnicerónak.

Manuel megértette, hogy a festő túl veszedelmesnek látja ezt a feladatot. Alapjában véve ő maga is örült, hogy ilyen módon kibújt ebből a kockázatos ügyből.

– Fontoljuk ezt meg kétszer is, señora – mondta csillapítóan. – Ha egy Goya Goya nem bízik a tehetségében annyira, hogy magát lovon lefesse, hogyan tudná egy Maella vagy egy Carnicero visszaadni?

A Pico de Peñalara lenézett rájuk, enyhe, kellemes szellő járt, de kedvetlenség volt a jólesően üde levegőben.

– Akkor talán visszavonulhatok – mondta Francisco.

– Butaság, Franchó – felelte Manuel. – Ma estére szabaddá tettem magamat, Pepa majd észhez tér, és maga természetesen nálunk marad vacsorára.

Vacsora közben Pepa közönyösen ült, hallgató volt és szép. Goyának kedve támadt lefeküdni vele, ez jó bosszú lett volna Alba hercegnőn, Manuelon, magán Pepán. De nem akarta megmutatni, hogy Pepa még mindig éppúgy vonzza, mint azelőtt. Ő is szűkszavú volt.

Manuel viszont betegesen élénk volt.

– Tudom – jutott eszébe – hogy kell lefestenie nekünk Pepát: gitárral.

Francisco ezt az ötletet nem találta rossznak. Sas a levegőbe, disznó a pocsolyába, Pepa bambán álmódzó arca gitárral.

Kedvvel fogott hozzá a munkához. Pepa engedelmes modell volt. Hanyagul ült, kíváncsian, és szemérmetlen szeme egyenesen Goya arcába nézett. Goya nagyon megkívánta. Tudta, hogy Pepa először kigúnyolná, de csak azért, hogy aztán annál hajlandóbb legyen. Őt

azonban betöltötte Cayetana. „Most éppen nem” – gondolta. De az arcképbe belefestette minden kívánczóságát. Ha egyszer nekidurálta magát, fölvehette a versenyt a Fűrge Lukáccsal. Három ülés alatt kész lett a *Hölgy gitárral*.

– Ezt jól csináltad, Francho – mondta Pepa elégedetten.

Manuel el volt ragadtatva.

Doña María Luisa magához parancsolta Franciscót. Tehát valóban ő is benne volt az összeesküvésben. Goya megjelent a királynőnél, szívében keserűséggel.

Doña María Luisa barátságosan üdvözölte, és Goya visszanyerte józan esztét. Semmi oka se volt a királynőre nehezíteni. Nem neki akarta elrontani a nyarat és örömét, hanem kizárólag ellenségének, Alba hercegnőnek, és ez érthető volt azután, ahogy a hercegnő újra meg újra kihívta őt. Francisco legbelül bizonyos elégtételt érzett, hogy a királynő és Alba hercegnő versengenek érte. Ezt meg kell írnia Martinjának Zaragozába.

María Luisa őszintén örült, hogy Goya megjött. Becsülte okos, független és mégis szerény ítéletét, és volt érzéke a művészetéhez. Aztán meg az is mulatságot szerzett neki, hogy Goya most itt volt és nem Piedrahítában. Nem mintha irigyelte volna Alba hercegnőtől a kövérkés, öregedő Franciscót; ő maga keménykötésű, fiatal legényeket akart az ágyába, akik nem túl intelligensek, és elegánsan tudják viselni az egyenruhájukat. De ez a dáma már nagyon is szemtelen volt, kell, hogy olykor-olykor kapjon egyet a fejére. Ezért festi most Francisco Goya őt, María Luisa de Borbón y Borbónt, nem pedig Cayetana de Albát.

Az, hogy Alba hercegnőre gondolt, jó ötletet adott a királynőnek. Azt ajánlotta Goyának, fesse meg őt majának.

Ez kellemetlen meglepetés volt Goyának. Először Pepát kellett volna lovon megfestenie, most meg a királynőt majának. Magában elismerte, hogy a királynőben van valami a majából, abban is, ahogyan az etikett fölébe helyezi magát és nem törődik a szóbeszéddel, mindenekelőtt fékezhetetlen életszomjában. De a maja-viseletet a főnemesi hölgyeknek legfőbb kosztümös ünnepélyeken engedték meg, és ha doña María Luisa ilyen portrét készített magáról, ez legalábbis megütközést kelt majd. Az meg biztos, hogy neki újból meggyűlik a baja Cayetanával.

Óvatosan lebeszélte. A királynő ragaszkodott a szándékához. Csak egy engedményt tett: hogy a kosztüm ne tarka legyen, hanem fe-

kete. Egyébként, mint mindig, jó modell volt, aki inkább támogatta, mint akadályozta Goyát. Azt mondta neki újra meg újra:

– Olyannak csináljon, amilyen vagyok. Engem ne eszményítsen. Olyan akarok lenni, amilyen vagyok.

De azért a portré mégsem haladt úgy, ahogy kellett volna. Nemcsak hogy a királynő sokat kívánt Goyától és Goya is sokat saját magától, de a királynő ideges is volt, nyilván féltékeny mérgében Manuelra, akinek szerelmeskedése azzal a személlyel még mindig tart, ezért a királynő gyakran lemondta az üléseket.

Ha Goya nem dolgozott, a kastélyban és a parkban kószált, unottan és ingerlékenyen. Maella és Bayeu freskói előtt álldogált, ajkát előrebígyesztve, gúnyosan, kritikusan. Vagy megállt a szökőkutak mitológiai alakjai előtt, látta a vizeket felszökni és visszahullani és játszani, és a vizeken át és a vizek fölött látta az óriási, fehérén ragyogó palotát, a spanyol Versailles-t, ezt a végtelen fáradsággal ilyen magasan megépített légvárat. Bárki másnál jobban meg tudta érezni a szándékolt ellentétet az építmény és a kertek franciás meszterkedtsége és a spanyol természet vadsága között. És bárki másnál jobban megértette V. Fülöpöt, aki az idő, pénz és fáradság végtelen tékozlásával megépíttette ezt a palotát, és aztán belefáradva szeszélyébe, amikor a vízijátékok először működtek, kijelentette: „Ötmilliót fizettem ki ezekért a szökőkutakért és öt percig szórakoztatottak.”

Goya nem tudta elviselni, hogy az udvar hölgyeivel és uraival együtt legyen, Manuel és Pepa társasága meg mérgecsigitte. De ha egyedül volt a merev, világos, kiszámított, ellenszenvesen francia pompa közepette, megrohanták a Cayetanáról való gondolatok, bármennyire is igyekezett távol tartani magától. Minden józan észszel dacolva azt hitte, Cayetana majd ír neki, visszahívja. Elképzelhetetlen volt, hogy mindennek vége köztük: Cayetana is éppen úgy kötve van hozzá, mint ő Cayetanához.

Elvágódott San Ildefonsóból; úgy érezte, hogy madridi műtermében több nyugalmat találna. De a portré elhúzódott. María Luisa, aki éppen olyan ideges volt, mint ő maga, egyre gyakrabban mondta le a megbeszélte üléseket.

Aztán közbejött egy esemény, mely további hetekkel elodázta a mű befejezését.

Parmában ugyanis meghalt a királynőnek egy kis unokaöccse, és mivel a királynőnek fontos volt, hogy hangsúlyozza annak a nagy-

atta,

tsen.

Nem-
saját
ében
indig

unot-
ajkát
kutak
ni és
n ra-
ággal
tudta
mes-
más-
vég-
radva
tette:
szóra-

raival
De ha
rancia
latok,
n ész-
Elkép-
éppen

nűter-
Mária
abban

ázta a

cse, és
nagy-

MARIA LUISA KIRÁLYNŐ, MINT MAJA, FEKETÉBEN
(Madrid, Prado)

herceg
az et
herceg
gint
hogy
kinth
tést k
kát. I
son m
Mi
amiko
Marq
sége
haris
gyan
egy m
Ezútt
sen l
Carlo
-
Go
-
M
Go
lépet
-
be k
Itt
és ki
áll f
arc t
mant
re cs
hany
csuk
G
ő do
csillo
haját

hercegi családnak méltóságát és fenségét, melyből ő is származott, az etikett követelményein túl is udvari gyászt rendelték el a kis főhercegért, s ez azt jelentette, hogy a portréhoz való üléseket megint félbeszakították. Goya egy beadványban engedélyt kért rá, hogy Madridba visszatérhessen: a portré már jóformán késznek tekinthető, s ami hiányzik, azt Madridban kiegészítheti. Rideg döntést kapott: a felséges asszony kívánsága, hogy itt fejezze be a munkát. Körülbelül tíz nap múlva új ülést engedélyeznek neki, hozaslon magának fekete ruhákat Madridból.

Mivel Madridból elfelejtettek neki fekete harisnyákat is küldeni, amikor végre újra ülésre rendelték, szürke harisnyában jelent meg. Marqués de la Vega Inclán tudtára adta, hogy így nem léphet öfelsége színe elé. Goya elkeseredetten visszament lakosztályába, fehér harisnyát húzott, a jobb harisnyájára tussal egy embert festett, aki gyanúsan hasonlított az udvari marsallra, a bal harisnyájára pedig egy másik, a marquésszel vérmérsékletre rokon kamarás ábrázatát. Ezúttal nem engedte magát feltartóztatni, hanem pimaszul és dühösen behatolt María Luisához. A király társaságában találta. Don Carlos semmit sem értett és kissé rosszállóan megkérdezte:

– Mit jelentenek ezek a furcsa, illetlen emberkék a harisnyáján?

Goya húsos arca elsötétedett és azt felelte:

– A gyászt, felség, a gyászt.

María Luisa harsogón kacagott.

Goya még egy hétig dolgozott. Akkorra elkészült a portré. Hátra lépett a képtől.

– Doña María Luisa királynő mint maja, feketében – mutatta be királynőjét a hús-vér királynőnek.

Itt áll természetes és ugyanakkor reprezentatív tartásban, *maja* és *királynő*. Szeme a karvalyorr fölött okos és mohó, ajkát a kemény áll fölött összeszorítja – a gyémántfogak miatt. Az egész kimázolt arc tele tudással, mohósággal, erőszakossággal. A parókáról lehulló mantilla keresztbevetve a mellén, a nyak-kivágás fiatalosan és mélyre csupaszítva csábít, a kar húsos és jó formájú, a gyűrűs bal kéz hanyagul lelóg, a jobb kéz a mell fölött egy apró legyezőt tart csukva, a csábítás és várakozás mozdulatával.

Goya igyekezett, hogy ne fessen se túl sokat, se túl keveset. Az ő doña María Luisája csúnya volt, de ő ezt a csúnyaságot elevenné, csillogóvá, majdnem vonzóvá tette. Egy kékesvörös szalagot tett a hajába, s ennek a szalagnak a fénye megragyogtatta a csipkék büszke

feketéjét. Aranycipőket adott rá, s ez előragyogott a sok feketéből, s Goya az egészet a hús tompa csillogásával hangolta be.

A királynő már semmi kifogásolnivalót nem talált. Hízogató szavakkal fejezte ki megelégedését és felszólította Goyát, hogy még itt, San Ildefonsóban, ő maga készítsen róla két másolatot.

Goya ezt tiszteletteljesen, de határozottan visszautasította. Ha ilyen sok, komoly fáradságot fordított egy műre, nem tudja lemásolni. De munkatársával, Don Agustín Estevével, akinek ügyességét és megbízhatóságát doña María Luisa ismeri, elkészítteti majd a kívánt másolatokat.

Végre elmehetett Madridba.

De itt sem érezte magát jobban, mint San Ildefonsóban. Százszor is elmondta magában, a legokosabb az volna, ha írna Cayetanának, vagy egyszerűen megint elmenne Piedrahitába. De ennyire nem tudta legyűrni a büszkeségét.

*

*Átkozta magát: miért is
Olyan ő, mint amilyen? De
Mért is éppen Cayetana
Babonázta őt meg? Máris
Áldozatot áldozatra
Kívánt tőle ez a kerge
Szenvedélye. Drágán kellett
Megfizetni minden ízét.
S egész dübe Cayetana
Ellen fordult. A sok démon,
A rossz szellemek, kik minden
Zugban ott kuksolnak, lesve,
Mikor rontsanak rá – Goya
Egynek tudta őket Alba
Hercegnővel.*

Nyár utóján Albáék visszatértek Madridba. Cayetana láthatatlan maradt, és semmi üzenet nem érkezett tőle. Francisco többször is találkozott az Alba-ház valamely kocsijával. Igyekezett erőt venni magán és nem odanézni. De odanézett. Kétszer a herceg volt, kétszer egy idegen, más alkalommal meg az öreg marquesa.

Aztán hoztak egy kártyát, melyen meghívták Goya y Luciente udvari festőt és señora doña Josefát, vegyenek részt a herceg zeneestéjén; señor don José Haydn operáját játsszák, *A holdbéli világ*-ot. Francisco egy óra hosszáig megmaradt annál a szilárd elhatározásánál, hogy elutasítja, a következő órában éppen olyan szilárd elhatározása volt, hogy elmegy. Josefa magától értetődőnek tartotta, hogy a meghívást elfogadják.

Akárcsak azon az estén, amikor megkezdődött Goya szerencsétlen belegabalyodása, Alba hercegnő kezdetben megint csak nem volt látható. Franciscónak először is végig kellett hallgatnia señor Haydn egész operáját. Ott ült Josefa mellett, türelmetlenség, félelem és remény emésztette, gyötörte az emlékezés a piedrahitai órákra, amikor a herceg hasonló zenei előadásain Cayetana mellett ült.

Közben az opera könnyed és kecses volt. Arról szólt, hogy a csillagászati szenvedélyétől megszállt, gazdag úrral, Bonafedével, két csinos lány atyjával egy csaló szélhámos, Eccletico elhiteti, hogy a holdban él; Bonafede élményei e csillagzaton rábírják, hogy lányait olyan kérőkhöz adja, akiket a földgömbön sohasem fogadott volna el vejeiül. Az olasz szöveget maga a herceg fordította spanyolra, még a nemrég eltűnt abbé segítségével, a rendezés jó volt, a zene nem olyan érthetetlenül pufogó, mint ahogy Goya félt tőle – más körülmények között még örült volna is a bájos előadásnak. Így azonban legbelül morgott és átkozódott.

Egyszer aztán mégis vége lett az operának, s a mayordomo a díszterembe hívta a vendégeket.

Doña Cayetana, mint akkoriban, most is hagyományos spanyol módon fogadta vendégeit, az emelvényén. A magas mennyezetet, amely alatt ült, ezúttal a Szűzanya festett faszobra díszítette, Juan

Martínez Montañés műve. A Szűzanya összekulcsolt kézzel, szégyenlősen meghajtott fejjel, egy árnyalatnyi büszke spanyol mosollyal, kecsesen állt egy félhold zsámolyán, azt pedig édes angyalfejek tartották. Alba hercegnő megjelenésében, ahogy bájosan ült e bájos szobor alatt, volt valamilyen vétkes igézet. Ezúttal ki volt festve és púderezve, régi, versailles-i szabású, gyönyörű toalettet viselt, végtelen karcsú derekáról szélesen omlott le a szoknya. Szándékolt babaszerűség látszott rajta és majdnem nevetséges gőg. Mereven mosolygó fehér arcát s ellentétét, a megdőbbentően eleven hatású, fémes csillogású szemet a magas szemöldök alatt kétszerte bűnössé tette égies és kihívó hasonlatossága e Szűzanya ábrázatával, amely mosolyogva és illedelmes meglepődéssel figyel az Angyali Üdvözletre. Francisco a dühtől és elbűvöléstől megrázva, vad kívánságot érzett, hogy valamit mondjon neki, ami csak kettejükre vonatkozik, valamilyen határtalanul szerelmes vagy határtalanul illetlen dolgot. De a hercegnő nem adott neki alkalmat, hogy négy szemközt beszéljenek; sőt inkább nagy és távortartó udvariassággal bánt vele.

Ez az este egyébként is csak bosszúságot hozott Goyának. Magától értetődően ott volt Carnicero, a kartárs, a kontár. Ő tervezte a díszleteket *A holdbéli világ*-hoz; Goyának még mindig fáj a szeme az édeskés, limonádé-mázolmánytól. A herceg és az öreg marquesa meg éppen a kedvességükkel mérgeztették. Don José ugyan nagyon tetszetősnek ítélte Carnicero mester kulisszáit, de azért sajnálta, hogy nem ő, Goya tervezte a díszleteket; de hát őt olyan nehezen lehet elérni az utóbbi időben, ahogy Cayetana mondta neki. Az öreg marquesa is sajnálkozott, hogy Goya semmiképpen sem talál időt arra, hogy a Villabranca-házba ellátogasson és megfesse róla a második arcképet. Francisco enyhe iróniát hallott ki a szavaiból; bizonyára sejtette a marquesa, mi történt közte és Cayetana között.

Peral doktor aztán teljesen elviselhetetlen volt. Visszataszító szakértelemmel magyarázta don José Haydn zenéjét. A hercegnek egyébként annyira zárkózott arca tündökölt, amikor az orvos nagy lelkesedéssel és a legtechnikusabb szakkifejezések felhasználásával kifejtette, milyen ötletesen és szellemesen változtatja Haydn a hangszerelést, valahányszor Bonafede látszóba néz, hogy közhírré tegye megfigyeléseit a hold világában, vagy milyen realizmussal adja vissza zenéje a repülés érzését. De a tudakos, széllel bélelt orvos okoskodó fecsegésénél még jobban borzolták Franciscót azok a bizal-

mas,
máss
vala
Álta
mily
G
tét.
badu
te, h
nész
M
Szűz
műv
tegye
dérse
kor
gyor
vissz

-
-
a ké
M
már
évig
amia
E
term
Fran
ni, C
a se
E
nem
ami
elkö
úgy
R
olya
szer
mun

mas, számára kivehetetlen szavak, amiket szeme láttára váltott egymással Cayetana és Peral doktor, meg Cayetana nevetése az orvos valamilyen tréfáján, amit bizonyára csak ő meg a férfi érthetett. Általában, ahogy a „felcser” Cayetanával beszélt, abban volt valamilyen kihívó, birtokló érzés.

Goya már napok óta kínok és gyönyörök között várta ezt az esetét. Most keserű elégedettséget érzett, amikor elbúcsúzott és kiszabadulhatott Cayetana légköréből. Hazafelé menet Josefa megjegyezte, hogy kivételesen sikerült este volt. Don José igazán kiváló zenész, az opera pedig nagyon kedves.

Másnap Francisco belekezdett egy képbe egy kis fatáblán: a Szűzanya a félholddal és alatta Cayetana. Tökélyre vitte már azt a művészetet, hogy egy arcot személytelenné és mégis felismerhetővé tegyen. A mennyezet alatt fehérre festett hölgyben volt valami lederség, rosszindulatú gúny, istenkáromlás. Goya titkon festette, amikor Agustín nem volt ott, és elrejtette előle a kis képet. Buzgón és gyorsan festett. Egyszer elfelejtette félreállítani a táblát. Amikor visszatért, Agustín találta előtte.

– Csodálatos – mondta Agustín – az igazságok igazsága.

– Hogy *te* láttad, már az is túl sok – felelte Francisco, és eltette a képet örökre.

Megint elmúlt egy hét, és Cayetanáról nem hallott semmit. Most már tudta Goya, hogy három hónapig sem fog róla hallani, és egy évig sem, és soha még olyan forró megbánást nem érzett, mint amiatt, hogy otthagytá Piedrahitát meg őt.

Ekkor megjelent a műtermében a dueña, Eufemia, és a világ legtermészetesebb hangján megkérdezte, van-e ideje és kedve don Franciscónak holnap este doña Cayetanával a Cruz-színházba menni, Comella *Megcsalt csaló*-ját adják, és doña Cayetana sokat vár a seguidilláktól.

Elmentek a színházba, úgy tettek, mintha tegnap váltak volna el, nem kérdeztek egymástól semmit, nem szóltak egy szót sem arról, ami Piedrahitában megesett. Mintha semmi sem történt volna. Az elkövetkező hetekben gyakran látták egymást, úgy éltek egymással, úgy szerették egymást, mint piedrahitai veszekedésük előtt.

Rendszerint, amikor Cayetana el akart jönni, bejelentette magát; olyankor Goya gondoskodott róla, hogy egyedül legyen. De egyszer, amikor bejelentetlenül érkezett a hercegnő, Agustín éppen munkában volt: *A királynő mint maja, feketében-t* másolta.

Cayetana megnézte ellensége portréját. Ott állt a királynő hanyag méltósággal. Franchó nem titkolta a csúnyaságát, azt meg kellett adni, de igyekezett előnyösen feltüntetni azt a keveset, ami María Luisának volt, a kar és a nyakkivágás húsát. És formátumot is adott a királynőnek. Ahogy ott állt a vásznon, minden hasonlósága mellett is maja is volt, meg nagy dáma is, és semmiképpen sem nevetséges. Cayetana azt a kis borzongást érezte, ami akkor is elfogta, mikor a királynő figyelmeztette őt.

– Miért festetted ilyennek? – kérdezte haragosan és nyíltan, nem törődve Agustín jelenlétével.

– Jó kép – felelte felháborodottan és tárgyilagosan Francisco.

– Nem értelek – mondta Cayetana. – Ez a nő hitványul, közönségesen tönkretette a nyarunkat, a te örömet és az enyémet. Mind a ketten tapasztaltuk, hogy micsoda: egy olasz varrómamzell. Te meg lefested királynőnek és spanyolnak a fejbúbjától a talpáig.

– Ha ilyennek festem, akkor ilyen is – felelte Francisco nyugodtan, de olyan göggel, mely semmivel sem maradt el az Alba hercegnőé mögött. Agustín büszke volt a barátjára.

Ezentúl Cayetana mindent elkövetett, hogy a királynőt az ediginél is hevesebben bosszantsa. Megtudta, hogy María Luisa egy különösképpen merész ruhát rendelt Párizsból. Megszerezte magának a modellt, és egy nappal a fogadás után, amelyen María Luisa ezt a ruhát fölvette, megjelent a Prado sétányán az Alba-ház két kocsija, Cayetana komornáival: pontosan úgy voltak öltözve, mint előző nap a királynő. Mindenki nevetett, María Luisa mérgelődött, de azért nem annyira, mint Cayetana remélte. Az öreg marquesa nem érezte nagyon sikerült tréfának; még kevésbé sikerültnek érezte Francisco.

*

*De a gáncsát széjjelfűtta
Cayetana levegője,
Az a látvány, az a félig
Gyermek-, félig dáma-lénye.
Érezte a boldogságot,
Hevesen, mint rég. De nőtt a
Veszély is, mely oldhatatlan
Mélyen elvegyült e boldog-
Ságban.*

Abban az időben járvány tört ki Madridban, valamilyen torokbetegség, főleg a gyerekeket támadta meg. Mandulagyulladásal kezdődött. A gyerekek torokmirigyei megduzzadtak, nemsokára már csak fájdalmak között tudtak nyelni. Később lassúdott az érverésük, gyöngült a szívdobogásuk, orrukból undorító színű, rossz szagú nedvesség szivárgott. A megtámadott gyerekek fokozódó légzési zavarokkal küzdöttek, s a megfulladás veszélye fenyegette őket. Sokan meg is haltak.

Goya három gyereke közül megbetegedett Mariano, aztán a legfiatalabbik, a kis Elena.

Francisco csak zavart okozott, mégsem tudott elszakadni a szenvedő, lélegzetért ziháló Elena ágyától. Egyre nagyobb ijedtséggel látta, hogy a gyerek baja súlyosbodik. Első pillanattól kezdve tudta, hogy annak a démonokat kihívó levélnek – mely az első éjszakához juttatta Alba hercegnővel – meg kell majd adnia az árát.

Gallardo doktor, a házi orvos, forró italokat és borogatásokat rendelt, később, amikor a láz emelkedett, hideg fürdőket. Hippokratészt idézte. Magabiztosan viselkedett és nyilvánvalóan a sötétben tapogatózott.

Goya vallásos módszerekhez folyamodott. A „Gyógyító Szent Szűz”-nek szentelt és *Salus infirmorum*, „betegek megmentője”, felírású cédulákat kis golyóká gyúrták, és egy pohár vízben megittatták a gyerekekkel. Rossz előjel volt, hogy nem tudta lenyelni. Francisco sok pénzért kikölcsönzött a kolostorból, ahol őrizték, egy takarót, mely magában foglalta Elena védőszentje ruhájának néhány darabját, és abba burkolta a beteg kislányt.

Visszaemlékezett, mi mindent meg nem csináltak, amikor Josefa ezzel a gyerekekkel volt terhes. Hogyan hozták el a házba Szent Raimundus Nonnatus és Szent Vicente Ferrer képét, és hogyan könyörögtek e segítő szentekhez, tegyék kurtává és könnyűvé a gyermekágyas asszonynak a szülés óráját. És hogyan zárándokoltak ki aztán vidáman San Isidorhoz s köszönték meg neki és a többi szentnek, hogy minden rendben folyt le. Tovább is minden rendben

lett volna, ha ő maga bűnösen föl nem áldozza a gyereket a sötét hatalomnak.

Kiszaladt Atocha külvárosba és bevádolta magát az Atochai Szent Szűznél. A gyönyörűsége kedvéért elárulta a gyereket. Bánta bűnét és könyörgött a Szent Szűznek, fogadja el bűnbánatát és segítsen neki. Meggyónt egy ismeretlen, parasztos és ostoba megjele-nésű papnak. Azt remélte, ez a pap majd nem érti, amit vallania kell, de úgy látszott, megérti. Szelíd volt. Böjtnapokat rendelt neki, sok Miatyánkot és megtiltotta a további házasságtörést ezzel az asszonnyal. Goya megfogadta, hogy nem mocskolja be többé szemét Cayetana, a boszorkány, a ringyó látványával.

Tudta, hogy mindez téboly. Igyekezett vad érzéseit ésszel megfékezni. Ha az ember az észt szunnyadni hagyja, álmok törnek rá, kusza álmok, denevérszárnyú, macskaarcú álomszörnyek. Tébolyát magába kellett zárnia, megbéklyóznia, nem szabadott megengednie, hogy kitörjön belőle, szóhoz jusson. És hallgatott is, hallgatott Agustín, Miguel, Josefa előtt. De megírta a barátjának, Martín Zapaternek. Megírta neki, hogyan találta ki akkoriban azt az átkozott, bűnös kifogást a gyönyöre kedvéért, és hogyan teszik most hazugságát igazzá az ördögök, és hogy kedves gyereke halálos betegsége az ő hibája, és tudja, hogy mindez nem áll meg az ész előtt, és mégis ez az ő igazsága. És három keresztet rajzolt a levélre és megkérte barátját, ne takarékoskodjék, hanem ajánljon fel sok vastag gyertyát az Oszlopos Szent Szűznek, hogy gyógyítsa meg őt és a gyerekeit a betegségből.

Alba hercegnő hallott Francisco gyerekeinek betegségéről. Francisco soha nem említette neki, milyen kifogással élt akkoriban, de Cayetana sejtette, miféle zűrzavar tombolhat a szívében. Elküldte a dueñáját, és bejelentette látogatását. Nem csodálkozott, amikor Goya azt üzenve, hogy nem akarja látni. Fölkereste Josefát és ajánlotta, hogy elküldi orvosát, Peral doktort.

Goya nem mutatkozott, amikor Peral megérkezett. Josefa dicsérte az orvost, hogy milyen nyugodt, okos, hozzáértő. Goya hallgatott. Két nap múlva Mariano láthatóan jobban volt, az orvosok kijelentették, hogy túl van a veszedelmen. Harmadik nap meghalt a kis Elena.

Goya kétségbeesése, lázadása a sors ellen határtalan volt. A kislány halálos ágyától a műtermébe futott, elátkozta a szenteket, akik nem segítettek, elátkozta magát, elátkozta őt, aki mindennek az

oka, a boszorkányt, a ringyót és hercegnőt, aki gőgös szeszélyből és élvezetből arra kényszerítette, hogy feláldozza legkedvesebb gyermekét. Aztán megint – a halálos ágynál – a gyerek borzalmas fulladási rohamaira gondolt, s hogy neki milyen tehetetlenül kellett végignéznie. Tömör, oroszlánszerű arca a végső fájdalom maszkjává változott; soha még ember nem élte át, amit ő szenvedett és szenved. Aztán visszarohant a műtermébe, és fájdalma dühöngéssé és bosszúszomjjá változott, azzá a mohó vágyakozássá, hogy egész haragját, megvetését és felismerését belevágja az átkozott asszony gőgös babaarcába.

Agustín majdnem mindig mellette volt. De saját személyét most majdnem megszüntette, csak annyit beszélt, amennyi szükséges volt, és mintha csak lábujjhegyen járna. Nem kérdezősködött, hanem saját felelősségére intézte az éppen most különösképpen felhalmozódó ügyeket. Franciscónak jólesett, ahogyan barátja megmutatta részvételét. Hálás volt neki, hogy megérti és nem biztatja olcsó, szabadszellemű vigasszal.

Goya, Josefának majdhogynem rosszálló csodálkozására, olyan temetést rendelt Elenának, mintha csak infánsnő lett volna.

Aztán ott ültek az elsötétített teremben. Sokan eljöttek részvételeket nyilvánítani. Második nap Goya már nem tudta elviselni a látogatók üres, kényszeredett, szomorú arcát: fölment a műtermébe.

Ott gubbasztott, hevert, nyughatatlanul szaladgált föl-alá. Olykor-olykor ceruzájával álmokat vetett a papírra és eltépte a rajzokat, még mielőtt elkészültek.

Belépett Alba hercegnő.

Goya várta őt, félt tőle, vágyódott rá. Szép volt. Arca nem volt maszkyszerű, hanem egy szerelmes nő arca, aki eljött, hogy barátját megvigasztalja bajában. Goya látta ezt pontos szemével, és azt mondta magában: ha Cayetana megbántotta őt, ő még mélyebben bántotta meg Cayetanát. De ahogy ránézett, elsodorta az esztét a vad, gyönyört hozó dühe. Amit valaha is érzett ellene, azóta, hogy ott látta ülni az emelvényén, haragja a pimasz, kegyetlen szeszélyeiért, csüggedése saját kötöttségén, a vak rémület a sorssal szemben, mely ezt az asszonyt használta föl, hogy őt meggyötörje – mindez fölgerjedt benne.

Előrebígyesztette vastag alsóját, és hiába igyekezett magát megfékezni, húsos arca reszketett a fékezhetetlen gyűlölettől. Cayetana akaratlanul is visszahúzódott.

– Tel Te merészselsz idejönni! – mondta Goya. – Először megölöd a gyerekeimet, aztán eljössz, hogy gúnyt űzz belőlem!

A hercegnő még uralkodott magán.

– Szedd össze magadat, Francho – kérlelte. – Ne hagyd, hogy megőrjítsen a fájdalom.

Természetes. Nem értheti, hogy ő mit szenved. Hiszen meddő. Semmit sem tudott világra hozni, semmi sem jött benne létre, sem fájdalom, sem öröm, csak az üres élvezet. Mert meddő, mert boszorkány, mert maga a gonosz, amit az ördög küldött a világra.

– Te mindent egész pontosan tudtál – így hagyta kitörni magából haragját és örületét. – Így számítottad ki magadban. Te sugalltad nekem azt a gondolatot, hogy rákívánjam a betegséget az én Elenámra. Vagy az Elenámat kellett neked feláldoznom, vagy a pályámat, vagy a művészetemet. Ez volt az ára, hogy hozzád jöhettem. Aztán másodszor is megkísérelted Piedrahitában, és nem akartál elengedni az udvarhoz, hogy elveszítsem a dicsőségemet és a művészetemet. De ott nem mentem neked lépre. És most azt kívánod, hogy torzképet fessek María Luisáról. Mindenemet el akarod lopni, a gyerekeimet, a pályámat, a festészetemet. Az élvezetedért, azért az átkozott, meddő öledért – de egy trágár szót használt – mindenemből ki akarsz fosztani.

Cayetánát zabolátlan harag fogta el. A szerelmes, vigasztaló nőtől átváltozott Alba hercegnővé, a marsall, a pusztító, kései unokájává. Ajándék volt és nagy kegy tőle, ha csak azt is megengedte ennek az embernek, hogy szólni merjen hozzá, ha tűrte, hogy egy levegőt szívjon vele. És most a bárdolatlan paraszt, mert ostoba bűnbánatot érez az ostoba kifogása miatt, nem talál jobb kiutat, mint hogy őt gyalázza.

– Maga kezdettől fogva – mondta halkan, metsző nyájassággal – egyébre sem volt való, señor Goya, Fuendetodosból, mint udvari bolondnak. Még hogy maga majó? Maga megmaradt parasztnak minden ruhában. És mit gondol, miért engedték magukhoz a többiek, Osuna hercegnő, Medina Coeli hercegnő? Mulatni akartak a fajankón meg a viselkedésén. Nem kell ahhoz boszorkánynak lenni, hogy magát megtáncoltassa valaki, maga pelele, maga paprika-jancsi.

Még halkan beszélt, de a gyerekhangja már éles lett és csúnya.

Goya látta, ahogy Cayetana szemöldöke összehúzódik a dühtől, és örült, hogy ilyen haragra tudja gerjeszteni. De elégtétele őrijön-

géssé változott, mert a hercegnő egy régi sebéhez ért, olyasvalamiért gúnyolta ki, amit néha legbelül, titokban maga is gyanított. De ez nem igaz, nem lehet igaz. Nem mulatságból és pusztá időtöltésből húzták az ágyukba, sem Osuna hercegnő, sem Medina Coeli hercegnő és ez a hercegnő sem. Eszébe jutott, ahogy elolvadt alatta százszor is, feloldódva az élvezetben. A legközhözűsebb, a legtrágárabb szavakat fogja az átkozott, szép, pimasz, gögös, haragos arcába vágni. Aztán megfogja majd, odaviszi az ajtóhoz és a szó szoros értelmében kihajítja az ajtón.

Cayetana látja, ahogy Francisco jön feléje. Most majd megüti Francisco. Bárcsak ütné. Akkor persze vége lesz. Talán akkor öli meg Franciscót.

– No, gyere csak, paraszt! – így ingerli őt. – Büszke lehetsz rá, hogy erősebb a karod, mint az enyém! Csak gyere...!

De Goya nem jön feléje. Nem üti meg, nem fogja meg. Mozdulat közben hirtelen megáll. Látta, ahogy Cayetana ajka megnyílt és becsukódott, de szavakat nem hallott. Megint rajta van a betegség, megint süket.

*

*Székebe vetette magát. A
Kézét kétségbeesetten
Arca elé csapta.*

*És most
A hercegnő megértette.
Megijedt. Hozzászaladt és
Simogatta, mintha gyermek
Volna. Goya nem hallotta,
De megértette, hogy ez csak
Szelíd szó lehet. Lebunyta
Szemét. És elernyedte lassan.
Sírt is.*

Don Miguel napjait kitöltötte a politikai tevékenység, de ez most kevesebb örömet okozott neki, mint régebben. Esténként megkísérelte, hogy a művészettel foglalkozzék s közben megfélemedkezzék a Luciáért való bánatáról s a bosszúságról is, mely egyre fokozódott benne a don Manuel szolgálatával járó megaláztatások miatt.

Újra meg újra elolvasta azt a művet, melyben nagy tanítómesetere, Niccolò Machiavelli leírja, hogyan él bukása után kis birtokán, San Cacciano mellett. A nappal együtt kél, elmegy az erdőbe s utasításokat ad favágóinak. Aztán egy órácskát sétál, megpihen egy forrásnál, vagy a felállított madártörök mellett, előveszi könyvét, Dantét, Petrarcát, Tibullust, Ovidiust vagy más ilyesféle mestert, olvasgat szerelmi ügyeikről, visszagondol a sajátjaira és egy ideig eléleg az ilyen emlékeken. Aztán betér az országút melletti fogadóba, az utazóktól megtudakolja a híreket és kifürkészi, mit tartanak ezekről a hírekről. Visszatér kopár hajlékába s elfogyasztja szűköss ebédjét. Aztán megint elmegy a kocsmába s ott trikrakozik vagy kártyázik a fogadóssal, a hentessel, a molnárral és két téglagejtővel; rendszerint apró összegeken összekülönböznek, veszekedésük elhangzik egészen San Cacciano falváig. Este azonban Machiavelli leveti kopott ruháját, ünnepélyesen felöltözik s ellátogat könyvei közé, a nagy régiek társaságába. Velük társalog, s ők szívesen szóba állnak vele. Így tölt el szobájában négy derűs órát, elfelejti sivar hétköznapiját, nem törődik a szegénységével, nem ijeszti többé a halál.

Klasszikus auktorai között él, ő kérdez s azok felelnek, vagy azok kérdeznek s ő felel, olvassa a könyveiket és írja a magáét.

Őt igyekezett utánozni Miguel Bermúdez. Képektől, könyvektől, kéziratoktól körülvéve dolgozott Művész-lexikonán, s olykor sikerült is neki egy órát vagy akár kettőt is megmaradni a munkája mellett, s nem odalépni Lucía arcképe elé.

Lucía egyébként gyakran és elfogulatlanul írt neki. Úgy tett, mintha a párizsi utazást valóban Miguel megbízásából tette volna, és sokat írt politikáról. Kapcsolatban volt befolyásos emberekkel,

akik mindnyájan csodálkoztak és bosszankodtak, amiért Spanyolország még mindig halogatja a szövetséget.

A párizsi festőkről is beszámolt, mindenekelőtt Jacques-Louis David fejlődéséről. A festő Robespierre bukása óta kétszer is megjárta a börtönt, méltóságteljesen és okosan viselkedett, sikerült alkalmazkodnia az új rendszerhez, a szabadság és egyenlőség revíziójához, anélkül, hogy lemondott volna klasszikusan köztársasági eszményeiről. Most helyet kapott az Ötszázak tanácsában, ő szervezte a köztársaság műgyűjteményeit, s ő volt a legtekintélyesebb, legbefolyásosabb ember Franciaország festői között. Egy nagy festményen dolgozott, *A szabin nők*-ön. A képpel az volt a szándéka, hogy klasszikus vonalakkal és klasszikus meztelenséggel ábrázolja, hogyan közvetítenek az elrabolt asszonyok az ellenségek között; így akarta megjeleníteni a művész az ellentétek szükségszerű megbékülését. Monsieur David a festmény tervét már a fogságban felvázolta, hónapok óta dolgozik a képen, mert lassú, alapos munkás. Egész Párizs – írta Lucía – szenvedélyesen érdeklődik a mű előrehaladása iránt, amiről kéthetenként ki is adnak tudósítást.

Később azzal egészítette ki beszámolóit a párizsi mesterekről, hogy metszeteket küldött Miguelnek, sőt később festményeket is, melyeket állítólag olcsón szerzett meg, egyszer még egy David-képet is. Miguel vegyes érzésekkel állt az értékes művek előtt. A mohó gyűjtőnek mindenestre örömet okozott, hogy ezek a birtokában vannak. De azt mondta magában, hogy a franciák politikai szolgálatakat várnak tőle, mindenekelőtt, hogy tőle telhetőleg siettesse a szövetségi szerződés megkötését. Ez a politika megfelelt a meggyőződésének, de kedve ellen való volt, hogy most ezt a meggyőződését félremagyarázhatják.

Közben napnál világosabb volt, hogy don Manuelnak ama írásbeli kötelezettsége nélkül is meg kellett volna kötni a szövetséget Franciaországgal. Igaz, hogy ez a szövetség veszedelmes, függő helyzetbe hozhatja a királyságot az erősebb francia köztársaságtól; de Franciaország segítségével nélkül Spanyolország már nem volt képes többé megvédeni gyarmatait a hatalmas túlerőben levő angol flotta ellen. A príncipe de la paz tehát végre beválthatta volna ígéretét anélkül, hogy ezért gáncs érhetne volna.

De tovább is habozott, és mindig újabb ürügyet keresett, hogy Párizst hitegesse. A királynőnek és don Miguelnek ontotta a hazafias fogadkozásokat, kijelentette: fél, hogy Spanyolországra olyan bilin-

cseket raknak, melyekből hosszú időre nem fog tudni szabadulni. Maria Luisa nyíltan mosolygott, Miguel csak titkon. Mindketten tudták, hogy nagyon is magántermészetű okok határozzák meg az első miniszter magatartását.

Don Manuel szerelmi ügybe kezdett a kis Geneviève-vel, Monsieur de Havré, royalista követ lányával.

Minden lendület nélkül, félig-meddig akarata ellenére csúszott bele ebbe az ügybe. Egy este, egy unalmas hivatalos társaság közepette futó vonzalmat érzett Geneviève iránt; tetszett neki a lány gyermekes soványsága – pedig ez egyébként inkább kellemetlenül érintette – meg az a gondolat is, hogy olyan ősrégi, francia nemesi családból származik. Azonkívül don Manuel anélkül, hogy ezt nyíltan bevallotta volna magának, kissé féltékeny volt Goyára, mert az volt a homályos érzése, Pepa még mindig nem szabadult meg teljesen a festője iránt érzett szenvedélyétől; helyénvaló hát megmutatni neki, hogy ő sem lehet teljesen bizonyos benne, Manuelban. Valamilyen ürüggyel magához kérte hát Geneviève-et és minden teketória nélkül rohamot intézett ellene. A lány elrettenve menekült és sápadtan mesélte el apjának a durva merényletet. Monsieur de Havré fogas kérdés előtt állt. A köztársaság szorongatta Spanyolországot, hogy ne támogassa tovább a királypárti francia emigránsokat; sőt az a hír járja, hogy a Direktórium a kiutasításukat követeli. Lehetséges, hogy ez egyik feltétele a küszöbön álló szövetségnek. Monsieur de Havré királyi ura, XVIII. Lajos, mint menekült, szánameles külső körülmények között bolyong Németországban, és rá van utalva a pénzügyi segítségre, melyet szegény követének kell kikölnölnie a katolikus király minisztereitől. Talán a Gondviselés intézte úgy, hogy ez a bestiális békeherceg beleszeretett az ő szegény lányába. Nem hazafias kötelessége-e, hogy odavesse a Minotaurusnak az ő édes Geneviève-jét?

Így tehát Geneviève de Havré besoroltatott don Manuel szeretőinek hadába. Don Manuelnak ugyan hamarosan elment a kedve a kicsikétől, különösen mivel új szerelmi ügye Pepát inkább mulattatta, mintsem sértette. De a vékony lányka szívósnak bizonyult, mögötte állt udvariasan és fenyegetően az apja, s elképzelni Monsieur de Havré, amint bejárja Európát s komoran elpanaszolja, hogy Spanyolország arra használja fel a francia monarchia szorongatottságát, hogy francia arisztokrata nőket gyalázzon meg – ez nem volt kellemes Manuelnak. Az persze csábító volt, hogy a szövetség

megkötésével és a royalisták kiutasításával megszabadulhat a szemrehányó Geneviève-től és atyjától. De milyen pofákat vágnak majd a rangjabeliek, tizenkét tetu-pajtása, az elsőrangú grandok, ha a prince de la paz kiűzi az országból kis barátnőjét! És hogy ug-ratná őt Pepa meg María Luisa!

De a párizsi Direktórium nem volt hajlandó eltérni, hogy politikáját megzavarják Manuel Godoy szerelmi ügyei. Visszahívták követüket, Pérignon tábornokot, mivel túl puhának mutatkozott Spanyolországgal szemben, és felváltották őt Ferdinand-Pierre Guillemardet polgártárrsal.

A párizsi spanyol ügynökök tudósításai Guillemardet polgártárs eddigi pályafutásáról kínosan zavarták meg az udvar ragyogó nyári nyugalma, a San Ildefonso kastélyban. Guillemardet még fiatal-ember, falusi orvos volt Párizs közelében; a fanatikus republikánust Saône-et-Loire megye küldte a Konventbe. XVI. Lajos pörében kijelentette: „Mint bíró a halálbüntetés mellett szavazok. Mint államférfi szintén a halálbüntetés mellett szavazok. Így tehát kétszer szavazok a halálbüntetés mellett.” Amikor három északi megye különleges biztosává nevezték ki, rendeletet adott ki, hogy a „székesegyház, templom vagy kápolna” név alatt ismeretes nyilvános épületeket ezentúl nem a babona céljaira, hanem kizárólag a közjólét céljaira kell felhasználni. És ilyen embert, egy királygyilkost, egy istentagadót küldött most a köztársaság San Ildefonsóba, hogy a royalisták kiűzését és a szövetség megkötését kicsikarja.

Guillemardet polgártárs megérkezett, és mindenekelőtt bemutatkozott a spanyol miniszteri kollégiumnak. Tetszetős külsejű, kifogástalan, felfuvalkodott, szertartásos, kurtán kimért embernek bizonyult. Legalábbis így látták a katolikus király miniszterei. Ami őt illeti, ő meg azt jelentette Párizsba, hogy a spanyol kabinet négy félkegyelműből áll egy pulykakakas vezetése alatt.

Amikor Guillemardet polgártárs a köztársaság szolgálatába lépett, az előírásnak megfelelően letette az ünnepélyes esküt: „Esküszöm, hogy őszinte odaadással szolgálom a köztársaságot és örökké gyűlölöm a királyokat.” De mint követ, a katolikus király udvaránál aligha mutathatta ki gyűlöletét nyíltan ez iránt az uralkodó iránt, és ezért utasítást kért a Direktóriumtól, hogyan kell viselkednie. Értésére adták, hogy minden tekintetben alkalmazkodjék a spanyol udvari etikethez, mert így annál erélyesebben ragaszkodhatnak politikai követeléseikhez.

Ennek az volt a következménye, hogy az új követ-polgártársnak sok megaláztatást kellett lenyelnie.

Mindenekelőtt egy ünnepélyes audiencián át kellett nyújtania megbízó levelét a katolikus királynak, és be kellett mutatkoznia az egész királyi családnak. A trónteremben a királyi páron kívül összegyűltek az infánsok és az infánsnők is, s a királygyilkos kénytelen volt tisztelettel kezét csókolni nem csupán a félkegyelmű Carlosnak és María Luisának, ennek a Messalinának, hanem külön-külön mindegyik kis csirkefogónak és taknyos kislánynak is. Egyébként a legfiatalabb köztük, a kis Francisco de Paula, a pulykakakas fattya, odaszaladt hozzá és vidáman köszöntötte: „Papa, papa!”

Guillemardet nemsokára megköstölhatta don Manuel olcsó gúnyolódását is. A francia követ egy jegyzékben kikérte magának az „excellenciád” megszólítást, arra utalván, hogy a Direktórium rendelkezése szerint a köztársaság hivatalnokait a „polgártárs” elnevezés illeti meg. Don Manuel így válaszolt: „Közlőnm kell excellenciáddal, hogy az »ön« megszólítás spanyolban nem szokásos. Az alacsonyabb rangú emberek szokásos megszólítása »nagyságod«, a magasabb rangúaké »excellenciád«. A legmagasabb rangú személyeket a velük egyenrangúak tegezik. Minthogy excellenciádat immár nem szólíthatom »excellenciádnak«, kérem annak közlését, hogy az excellenciáddal folytatott érintkezésben a jövőben a »te« megszólítással éljek-e.”

A kellemetlenségeket, melyeket Guillemardet-nak a köztársaság érdekében el kellett szenvednie, némileg jóvátette, hogy a király díszvacsorát rendezett a tiszteletére.

María Luisa tetszését elnyerte az új francia követ. Vonásai büszkék, erőteljesek, kissé komorak voltak, s jól illett arcához az a tarka, pompázó egyenruha, melyet a párizsi Direktórium újabban előírt a köztársaság főhivatalnokainak. Jóvágású férfi volt, mindenesetre sokkal csinosabb, mint a száraz, öregedő, kopott Havré. A királynő kijelentette: fontos, hogy Guillemardet polgártárs kedvét el ne rontsák, s ezért díszvacsorát akar adni a tiszteletére. Ez az ötlet nem jött kapóra a príncipe de la paznak. Már előre hallotta a kis Geneviève panaszait és szemrehányásait, mert a kislány halálosan meg lesz sértve, ha ő megengedi, hogy az udvar ilyen szokatlan megtiszteltetésben részesítse Geneviève királyának hóhérát; és őt magát is bosszantotta, hogy így ünnepeljék ezt az utálatos plebejüst. Kifejtette a királynőnek, hogy ennek a gabachónak ilyen nagy ki-

tüntetése annyit jelent, mint teljes kapituláció a köztársaság követeléseinek előtt. María Luisa ismerte Manueljának okait, és nagyon örült a zavarának.

– Ne koptasd a nyelvedet, *chéri* – mondta barátságosan. – Nekem tetszik Guillemardet polgártárs.

Don Manuel azt javasolta, hívják meg legalább Monsieur de Havrét is. María Luisa előre látta, milyen új nehézségek támadnak ebből Manuelnak, s ezért mosolyogva beleegyezett.

A díszvacsora alkalmából San Ildefonso kifejtette mindazt a pompát, amivel alig egy évtizede Versailles ünnepelte az ilyesfajta nagy lakomákat. Most azonban közel az asztalfőhöz a királygyilkos plebejus feszített pompában, az előzőtt király képviselője pedig messze az asztal végén viseltes egyenruhában, vékony lánya mellett. A tarka Guillemardet polgártárs sötét pillantásokat vetett a szegény royalistára, az pedig veleszületett méltósággal semmibe se vette.

Vacsora után öfelségeik cercle-t tartottak. Ötletes megtiszteltetésül Guillemardet polgártárs iránt népies fogást tálaltak fel, egy *olla podridá*-t; a király szerette ezt az ételt, s emellett jó témát adott neki a beszélgetéshez.

– Mit szól a mi nemzeti eledelünkhöz, kedves márkim? – kérdezte udvariasan Monsieur de Havrét.

Monsieur de Havrénak nem volt nagyon ínye szerint való a túl nehéz, plebejus módon fűszerezett étel, és nagy nehezen tudott csak kiszorítani magából néhány elismerő szót. A király, aki sohasem szenvedhette ezt a merev, besavanyított embert, otthagya és a másik követhoz fordult.

– Nos, excellenciád – kérdezte tőle harsogva – milyennek találja a mi nemzeti eledelünket? A maga tiszteletére főztük. – És részletesen kitért arra, milyen különféleképpen lehet a klasszikus *olla podridá*t elkészíteni. Mindenki egyetért abban a kilenc főzelékben és hét fűszerben, melyet fel kell benne használni; de hogy marha, ürü, tyúk, disznókolbász és szalonna adja-e a javát, vagy csak három húsféle és melyik három, erről eltérnek a vélemények. – Én a magam részéről – jelentette ki – mind az öt húsféleséget belefőztem. A lehető legsokfélébbet és jól összekeverve. És ha eszem, azt gondolom: allegória ez arra, hogyan függ össze a király a nép minden rétegével.

Guillemardet követnek hízelgett, hogy a zsarnok és a zsarnoknő

ilyen erőfeszítést tesz az ő kedvéért. De felháborította az a tapintatlanság, hogy vele együtt meghívták a royalista árulót. Gyorsan elfelejtette a megtiszteltetést, gyorsan növekedett dűhe az elszenvedett gyalázat miatt. Leült, és korábbi követelésekre hivatkozva megírt egy éleshangú jegyzéket, s fenyegető fordulatokban kívánta a királyhű francia menekültek azonnali kiutasítását.

María Luisa barátságosan figyelmeztette don Manuelt, hogy Havré meghívása – melyet ő javasolt – az oka a régi konfliktus kiélesedésének. Don Manuel erre nem tudott mit válaszolni. Éppen ezért érezte volna szégyenletes vereségnek, ha teljesíti a plebejus követeléseit.

Inkább bármi mást.

Díszhintaján elhajtattott Guillemardet-hoz, a Janus-fejet maga előtt vitette. Terjengősen kifejtette neki, hogy a spanyol udvariasság legелеmibb szabályaival ellenkeznék, ha megsértenék az egyszer már megadott vendégjogot.

– Ha a katolikus király kormánya – mondta hidegen Guillemardet polgártárs – továbbra is megtűr vagy egyenesen támogat royalista árulókat a földjén, a köztársaság ebben kénytelen volna elengedni magatartást látni.

Don Manuel kissé elsápadt, de el volt rá készülve. Monsieur de Havrének, felelte lekötelező nyájassággal, tapintatos módon értésére fogják adni, hogy nagy zavartól menten meg a spanyol udvart, ha, mondjuk, egy éven belül felkeresné urát, aki, úgy tudják, Németországban időzik.

– A köztársaság – mondta Guillemardet fagyosan és még fenyegetőbben – ilyen újabb halogatást nem tudna...

– Kérem, hagyjon kibe szólni excellenciád – vágott szavába a prince de la paz. – Őkatolikus felségének kormánya, hogy vendég-szerető hírét ne veszélyeztesse, más területen jelentékenyen elébemenne a köztársaságnak. – Felállt, rendjelei megcsörrentek és ünnepélyesen közölte: – Fel vagyok rá hatalmazva, hogy királyi uram nevében a következőket jelentsem ki excellenciádnak. Amennyiben excellenciád tudomásul veszi, hogy Monsieur de Havré nem hagyja el az országot egy év leforgása előtt, úgy a katolikus király hajlandó két héten belül megkötni a szövetségi szerződést abban a formában, ahogy a köztársaság javasolta legutóbbi jegyzékében.

Így tehát megegyeztek, hogy megkötik a hosszan előkészített védés dacsövetséget a katolikus király s az egy és oszthatatlan francia

köztársaság között, s a spanyol korona beletörődött abba, hogy ebből szükségszerűen összeütközése támad Nagy-Britanniával.

*

*Tüstént hadikészültséget
Rendeltek a hajóbadnak
S minden kikötőnek. Aztán
A San Ildefonso-kastély
Termeiben aláírták
S lepecsételték az ünne-
Pélyes szerződést, mely immár
Szövetséges barátokká
Tette a spanyol királyt és
A köztársaságot. Lord Saint
Helens, ő brit fenségének
Követe azonban rögtön
Ütlevelét kérte.*

Goya több napig teljesen süket maradt őrzöngésének börtönében. Féktelen volt, dühöngve visszautasította a közeledési kísérleteket, és igyekezett bolondságát mások előtt túlozni. Most mindenki úgy viselkedett, mint Agustín, lábujjhegyen jártak, ha Goya a láthatáron volt; tudták, nem engedi, hogy segítsenek rajta.

Eljött Alba hercegnő. A személyzet szigorú utasítást kapott, hogy minden látogatót feltartóztassanak, senkit se engedjenek Goyához betolakodni. Josefa fogadta a hercegnőt. Udvariasan és elzárkózva beszélt vele. Tisztán látta, hogy nem a gyerek halála okozta Franchó összeomlását, hanem ez az asszony. Don Francisco – jelentette ki a hercegnőnek – sokáig, talán hónapokig sem lesz képes dolgozni és társaságba járni.

Goya napokig, több mint egy hétig senkit sem engedett a közelébe, csak Josefát és Agustínt, de ezek előtt is tompa haragjába zárkózott.

A fáradhatatlanul szorgalmas Agustínnak ebben az időben kevés dolga volt, s azzal töltötte ki a napját, hogy a karcolatok technikájában tökéletesítette magát. Jean Baptiste Leprince, a rézmetsző, kitalált egy eljárást, amellyel lavírozott tollrajzokat rézmetszetek útján sokszorosított. Élete végéig titokban tartotta, de halála után közzétették az *Encyclopédie Méthodique*-ban, s most az igyekvő Agustín Esteve kísérletezett vele. Goya olykor-olykor, többnyire szórakozott elmével, odanézett. Ifjabb éveiben ő maga is készített metszeteket Velázquez után, nem sok sikerrel. Agustín sejtette, hogy az új technika bizonyára vonzza majd a mestert is, de bölcsen óvakodott, hogy beszéljen vele erről. Francisco sem intézett hozzá kérdéseket, de újra meg újra visszatért Agustín dolgozó asztalához és figyelte. Néha eljött don Miguel is. Kezdetben jóformán egy szót sem szólt, később halkán társalgott Agustínnal. Nem tudták, képes-e Francisco követni a beszélgetésüket.

Egyszer azonban nem titkolta Goya, hogy felfigyel. Ez akkor volt, amikor Miguel részletesen elmondta, hogyan állt át Jacques Louis David, a festő, az új rezsimhez. Miután befejezte, amit mon-

dani akart, Agustín gúnyos megjegyzéseket tett rá. Neki kezdettől fogva az volt a benyomása, hogy David műveiben minden formai tökéletességük mellett is van valami homlokzatszerű üresség, s őt nem lepi meg, hogy David elpártolt a szabadságtól, egyenlőségtől és testvériségtől s átkanyarodott az uralkodó hatalomhoz, a nagypolgári üzletemberekhez. Goya kajánul vigyorgott. Szóval Jacques Louis David is, a példás republikánus, az afrancesadók bálványa, alkalmazkodott az idők folyásához. S akkor azt kívánják a barátai, hogy ő, Francisco legyen forradalmár. „Ha az aranyat rozsdá fogja, mi lesz a vassal?”

– Meg tudom érteni – mondta végül dühösen – hogy nem vágyódott a vérpadra. De klasszikusabb lett volna s illőbb az ő vonalához, ha megölette volna magát.

Goya akkor derült föl első ízben, amikor váratlanul megjött Zapater, az ő szíve Martínja. Josefa írt neki Zaragozába, de sem ő, sem Martín nem árulta el Franciscónak, hogy barátja csak őmiatta jött el.

Végre volt valaki, akivel Francisco tartózkodás nélkül beszélhetett bajáról és haragjáról. Hogyan kényszerítette őt az az asszony arra a hazugságra, hogy a gyereke halálos beteg; mert senki más, csak ő, a gonosz, álnok Cayetana babonázta rá ezt az ötletet. S amikor megölte a gyereket, hogyan jött el hozzá, hogy kigúnyolja. S amikor ő meg világosan arcába vágta a bűnét, hogyan támadt rá közönséges szavakkal, mint egy szajha, aki nincs megelégedve a bérével. S őt meg hogyan fogta el akkor a dühöngés és a süketség.

Martín némán és figyelmesen hallgatta. Dohányzott. Nem választott semmit, hatalmas orra fölött ravasz, barátságos szeme elgondolkodva, részvevően nézegetett maga elé.

– Tudom már, bolondnak tartasz – tombolt Francisco. – Mindenki bolondnak tart, halkan járnak körülöttem, mint egy örült körül. Nem vagyok örült – tombolt tovább. – Ez sértés. És ha bolond vagyok, akkor ő babonázott meg, ő hozta rám. Amikor annak idején megnézte a bolondokházáról festett képet, azt mondta: „Szeretnék ott lenni.”

– Mondanom kell valamit neked – kezdte el újra Francisco egy idő múlva, és míg idáig inkább hangosan beszélt, most egészen közel lépett Martínhoz és halkan, titokzatosan szólt hozzá. – Még nem vagyok bolond – mondta. – De lehet, hogy megbolondulok. Néha; gyakran, érzem, hogy megbolondulok.

Martín Zapater óvatosan, kurtán válaszolt, de már pusztán a nyugodt jelenléte is megnyugtatóan hatott.

Nem sokkal azelőtt, hogy Martínnak vissza kellett mennie Zaragozába, üzenet érkezett az öreg marquesától. Doña María Antonia megkérdezte, van-e most Goyának ideje megfesteni róla azt a másik portrét, amelyről Piedrahitában szó volt.

Martín rábeszélte, hogy fogadja el a megbízást, de előtte úgy tett Goya, mintha ez megerőltetésébe kerülne. Alapjában véve azonban rögtön szilárdan elhatározta, hogy elfogadja. Talán Cayetana búvik meg a megbízás mögött, s ha nem, akkor talán egy véletlen elhozza őt a marquesa házába, miközben ő, Goya ott dolgozik. Égetően, dühöngés és kívánczóság közepette vágyott rá, hogy viszontlássa. Hogy mit tesz majd akkor, nem tudja, de kell, hogy viszontlássa. Elfogadta a megbízást.

Nemsokára rájött, hogy mindarról, ami közte és Cayetana között történt, doña María Antonia de Villabranca többet sejtett, mint amennyi neki inyére volt. Néha, amikor a marquesa nyájasan gögös szeme fésztelenül és nyíltan szembenézett vele, úgy érezte magát, mintha meztelenül állna előtte. Megbánta, hogy elfogadta a megbízást.

Mégis elhúzta a munkát. Most már nemcsak félt tőle és reménykedett benne, hogy Cayetana eljön, hanem a marquesa társaságában kezdte felismerni, hogy Cayetana életében és lényében van valami lappangó homály, s ő eddig óvakodott attól, hogy ezt észrevegye vagy elgondolkodjék rajta. Dühében meddőnek nevezte. Csakugyan az? Ha valamelyik férfitől, akivel együtt alszik, gyereket hozna a világra, vajon a herceg és a marquesa örökbe hagyná-e a fattyúra a Villabranca és az Alba nevet? Talán hogy ilyen gondok elől kitérjen, felhasználta Peral doktor segítségét vagy Eufemiáét, vagy mindkettőét. Talán ez magyarázza bizalmasságát az orvossal. Goya, miközben a marquesa képén dolgozott, kezdte belátni, hogy az Alba-házban nem olyan egyszerű az élet, mint ahogy neki jólesnék.

Egyébként doña María Antonia arcképe nem akart sikerülni. Eddig még nemigen fordult elő, hogy ennyi vázlatot készített egy képhez, eddig még nemigen fordult elő, hogy ilyen bizonytalan lett volna abban, mit is akar voltaképpen csinálni? A tetejébe változtatlanul rossz volt a hallása. Csak akiknek jelenlétében biztonságban érezte magát, csak azoknak az ajkáról tudta könnyen leolvasni a

szavakat; mindabból, amit a marquesa mondott, nem sokat értett. Arról a reményéről is lemondott már, hogy Cayetanával találkozhatik nála.

Martín visszautazott Zaragozába. Helyette azonban most egyre gyakrabban látogatta meg don Miguel, és anélkül, hogy Francisco sokat beszélt volna, megértette talán a gondjait és megzavarodását. Egy ajánlatot tett neki, s ezt olyan színben tüntette föl, mintha szívességet kérne tőle, valójában azonban a megértő jó barát segíteni akart Franciscójának.

Don Manuel és a francia köztársaság követének kapcsolatai változatlanul fagyosak maradtak. A politikai okosság azt kívánta, hogy Guillemardet polgártársat jó hangulatba ringassák, de a príncipe de la paz nem tudta megállni, hogy nyíltan ki ne mutassa ellenszenvét a plebejus iránt, akitől személyes vereséget szenvedett. Señor Bermúdez a maga részéről mindent elkövetett, hogy kiengesztelje ezt a fontos férfiút, és felhasználta minden alkalmat, hogy kedvére tegyen. Guillemardet-t pedig érdekelték a művészet dolgai, és furdalta, hogy Spanyolország legnagyobb festője lefestette Havrét, a royalista követet, miért is célozgatott rá don Miguelnek, hogy örülne, ha señor de Goya róla is készítené arcképet. Ha Francisco elfogadná a megbízást, szolgálatot tenne a spanyol liberálisok ügyének, és talán neki magának is kapóra jönne a munka, mert eltérítene a bajaitól. Csakhogy hamarosan hozzá kellene fogni. A francia türelmetlen ember és ingerült, mert Manuel gyakran szerette megvárakoztatni.

Francisco örült az ürügnek, amivel félbehagyhatja munkáját a marquesa arcképén. A marquesa kedvesen háritotta el mentegetőzését. Biztatta, hogy bármikor lesz hozzá kedve és ideje, folytathatja a munkát.

Akármilyen barátságos volt a marquesa, Goya mégis rosszkedvűen hagyta ott a Palacio Villabrancát. Szégyellte magát a marquesa előtt és saját maga előtt is, hogy nem tudott megbirkózni a portréval. Eddig még nemigen fordult elő vele ilyesmi, és később is gyakran gyöttrődött, ha a befejezetlen képre gondolt.

Annál nagyobb buzgalommal vetette magát az új munkába. Guillemardet-nak hízelgett, hogy Goya azonnal engedett a felszólításának, s ezért igen barátságos volt hozzá. Azt akarta, hogy egyenruhában fesse le, hivatalának minden tartozékával együtt.

– Ne engem fessen meg, tisztelt mester – szólította fel – fesse

meg a Köztársaságot. A Köztársaság – fejtegette neki nagyképű gesztussal – az évek folyamán változásokon ment keresztül. Maga bizonyára hallott már, Goya polgártárs, Arisztotelész *dynamis*-áról és *entelecheiá*-járól, a csíráról, a lehetőségről, mely kezdettől fogva benne foglaltatik minden dologban, és beteljesedésére törekszik. Így érett a köztársaság egyre köztársaságibbá, és vele Ferdinand Pierre Guillemardet egyre inkább Guillemardet polgártárssá.

Francisco nem sokat értett a dagályos francia szavakból. De futólag Davidra, a festőre gondolt, és felfogta, hogy Guillemardet, a királygyilkos és templomrabló, mennyit tusakodhatott és gyötörődhetett, amikor megélte, hogy a köztársaság kisiklott a nép kezéből, és átvették a mohó, üzleties nagypolgárok. Láta, mennyire igyekszik Guillemardet maga előtt is elleplezni ezt a változást. Láta az állandó, megfeszített erőlködést a nagykövet magatartásában, látta a szinte elmebajos büszkeséget a szemében, s felismerte, hogy az önámítás, melybe ez az ember menekült, kell hogy egyre mélyebb tébolyba kergesse.

Goyának kedvére való feladat volt ezt megfesteni, s így anélkül, hogy pontosan megértette volna, azt festette, amit a másik kívánt tőle. Megfestette a győzedelmes köztársaságot, azt, ami egyszerű, és azt, ami színpadias volt benne, hivalkodó, jóformán eszelős elbizakodottságát.

Az, hogy Francisco nem hallott, csak élesebbé tette a szemét. Mivel nélkülöznie kellett a hang csengését, a színnel kárpótolta magát. Úgy festette meg a köztársaság színeit, ahogy soha azelőtt nem festették, megfestette a kék-fehér-piros mámorát.

Itt ül Ferdinand Guillemardet, a kis falusi orvos, most az egy és oszthatatlan köztársaság követe, aki kétszer ítélte halálra XVI. Lajos királyt, és hazája érdekében vazallusi függésbe kényszerítette a spanyol királyságot, itt ül kékesfehér egyenruhájában, kissé felengős tartásban, alakja majdnem egészen profilban, feje azonban teljesen a néző felé fordul. Egészen elől, a nézőhöz legközelebb, világ kardjának markolata, csillog vállszalagjának kék-fehér-piros csomója. Pompás háromszögletű kalapja a kék-fehér-piros tollal és a kék-fehér-piros kokárdával az asztalra hajítva. Egyik keze a szék támláját fogja át, másikat erőteljesen, kacéran és hatásosan combjára támasztotta. De minden fény ott játszik az arcán. Kurtára nyírt, fekete fürtjei ráfésülve széles, jól megépített homlokára, ajka ívelt, orra határozottan előreugrik. Hosszúkás, jól képzett, okos, sa-

ját jelentőségétől áthatott arc. A kellékek, az asztal, a szék, a bojtos asztalterítő bágyadtan, aransárgán, kékes tónussal fénylenek. S a színek minden éles disszonanciája művészien rendezett zűrzavarban játszik egymásba.

Kezdetben Goya embergyűlölő hangulatában még fennhéjázóbbnak, még affektáltabbnak festette a követ arcát és tartását, még élesebb fénybe helyezte az ember és a köztársaság nagyzási hőbortját. De Miguel és Agustín óvatosan beszélt neki Guillemardet céltudatos erélyéről és a köztársaság óriási eredményeiről. És Goya enyhítette azt, ami ezen az emberen gúnyra ingerlő lehetett, és határozottabban festette meg azt, ami erős volt benne.

*

*És a bús-vér Ferdinand Guille-
Mardet állt az ülő, festett
Ferdinand Guillemardet polgár-
Társ előtt. És szembenéztek
Egymással. És elragadta
Önmagának s bazájának
Nagysága, s Franciaország
Nagykövete így szólt: – Hát ez
A köztársaság.
Francisco
Nem jól ballotta e szókat.
De a férfi szemét látta,
Látta ajkait mozogni,
És zengeni kezdett benne
A Marseillaise.*

Az a járvány, mely Madridban annyi gyerek halálát okozta, már majdnem kitombolta magát, amikor megbetegedett doña María Luisa legkisebbik fia, Francisco de Paula infáns. María Luisa nyolc gyereket szült, s a hat közül, aki megmaradt, ez a kis főherceg volt a kedvence. Vörössesszőke volt, kétségkívül don Manuel fiacskája. S a királynőnek ez a kedvenc fia most tehetetlenül feküdt ágyában, lélegzetért zihálva, halállal viaskodva.

Az öreg háziorvos, Vicente Piquer doktor jeges vizet és hideg borogatásokat rendelt. María Luisa arca elsötétedett, és bevonta a tanácskozásba Madrid leghíresebb és leggyűlöltebb orvosát, Joaquín Peral doktort. Ez figyelmesen és udvariasan végighallgatta öreg kollégáját, s aztán olyan módszereket rendelt el, hogy a háziorvosnak tátva maradt a szája az ámuló felháborodástól.

A gyerek jobban lett, meggyógyult.

Doña María Luisa megkérdezte Peral doktort, nem akarja-e tovább ápolni a kis infánst, az infánst, őt magát és egész családját.

A királynő ajánlata nagy kísértést jelentett. Azt jelentette, hogy Peral doktor befolyáshoz jut, amilyen téren csak akar, politikai és személyes kérdésekben, azt is jelentette, hogy az övéi lennének a spanyol királyok csodálatos műgyűjteményei. De ha elfogadja, nem sok ideje marad majd a tudományához és képeihez, és egészen le kell majd mondania gyönyörűségesen keserű, bizalmas kapcsolatáról Cayetana de Albával. Tiszteletteljesen gondolkodási időt kért.

Az egyébként oly tisztafejű, nyugodt úr megzavarodott. Ha elhárítja, nemcsak a szerencse egyetlen, páratlan hívását utasítja vissza, hanem a királynőt is ellenségévé teszi. De nem akarta elveszíteni a duquesitáját.

Senki sem ismerte Cayetanát jobban – még saját maga sem – mint Peral doktor. A hercegnő szemérmetlen tárgyilagossággal százszor is odanyújtotta neki a testét, százszor is rábízta e test bajait, százszor is kérte és elfogadta a segítségét. De a művelt doktor tudta: az antik római kor dámái se viselkedtek másképpen a tudós görög rabszolgákkal, akiket orvosi segítőkül és tanácsadókul vásároltak;

ápolatták velük a szép testüket, de az ügyes gondozó kezekben nem láttak egyebet, mint akár a keféikben és olajos spongyácskáikban. És ha a duquesita úgy is bánt vele, mint barátjával, tanácsadójával, bizalmasával, don Joaquín gyakran kételkedett benne, vajon többet jelent-e neki, mint egy ilyen görög rabszolgaorvos.

Peral doktor szabad szellemnek tartotta magát, mégpedig a legszigorúbb iskola tanítványának. Lamettrie, Holbach, Helvetius voltak a mesterei és mélységesen meg volt róla győződve, hogy az érzések és gondolatok éppen olyan termékei a testnek, akár a vizelet vagy az izzadság. Az emberi test anatómiája mindig egyforma, a kétérzetűek mindig egyformák, a tehént hágó bika érzelmei és Danténak Beatricével kapcsolatos érzelmei között csak fokozati a különbség, és ha valaki a szerelmet alapvetően másnak érzi, mint a megkívánást – ez csak idealizáló babona. Peral doktor anyagelvű hedonistának nevezte magát, kijelentette, hogy az élet egyetlen értelme az élvezet, és szívesen mondta magáról Horatius példájára, hogy „egy malac Epikuros kondájából”.

Cayetana de Albával szemben azonban csődöt mondott a filozófiája. Abban a hiszemben volt, hogy ha komolyan súlyt vetne rá, „megkaphatná” a duquesitáját. De furcsa módon, és alapjában véve meggyőződése ellenére, ez nem volt neki elég. Cayetanától többet akart. Láta, hogyan választja ki magának a férfiakat, és hogy ebben csak egyetlen mértékzsinór vezet: az érzése. Ez az érzés talán csak egy óráig tart vagy még addig sem, de kell hogy fellépjen; Cayetana sohasem csak úgy találomra akart egy férfit, hanem mindig csak azt az egyet. Sajnos azonban, ő sohasem volt éppen az az egy.

S ha már ez volt a helyzet, örültség volna, ha most visszautasítaná Doña María Luisa ajánlatát. Mégakkora szerelmi szolgálata sem fordítja majd feléje Cayetana szeszélyes érzését, viszont ha most visszautasítja a királynő ajánlatát, élete legkedvezőbb alkalmát engedi szélnek. Mégis tudta, vissza fogja utasítani. Élete elveszti minden értelmét, ha nem lélegezhetik tovább Cayetana párokörében, ha nem figyelheti meg tovább közvetlen közelből rugalmas testének kiszámíthatatlan szeszélyeit.

Említette Cayetanának María Luisa ajánlatát: könnyedén, mellékesen beszélt.

– Kötelező udvariasságból – mondta – gondolkodási időt kérttem. Természetesen visszautasítom.

Cayetana utolsó hetei nem teltek jól. Keservesen nélkülözte Franciscót; hogy még Peralt is elveszítse, ezt nehezen tudta volna elviselni. Ellensége, az olasz nő, jól választotta meg a támadás időpontját. De uralkodott magán. Társalgási hangon, akárcsak Peral, azt mondta:

– Tudja, hogy örülök, ha együtt marad velem, de remélem, nem miattam történik, ha visszautasítja – és ránézett nyíltan, nyugodtan, barátságos hidegséggel, magas szemöldöke alatt érces fényű szemével.

Peral világosan látta, mi megy végbe Cayetanában: azt várja, hogy ő most majd kárpótlásul azt kívánja, háljon vele. Talán, sőt valószínűleg meg is tenné ezt neki Cayetana, de a vére idegen maradna tőle, és örökre elveszítené.

*

*S Cayetana így szólt: – Annyit
Bizonyára sejt, hogy bennem
Nincsen bála. – Tudom – vála-
Szolta Peral nyugalommal.
– Ha az ajánlatot el nem
Fogadom, magam miatt nem,
Nem maga miatt. – No, akkor
Jól van, don Joaquín – így szólt
Cayetana s ágaskodva
Mint egy kislány, komoly csókot
Lehelt a lehajló férfi
Homlokára.*

Cayetana azt az életet folytatta, amit azelőtt is élt. Körülötte mindig forгатag, számtalan megbeszélése volt, látták a színházban, a bikaviadalon, társaságot fogadott, társaságba járt, és jóakarátú közösségben élt don Joséval és a marquesával.

De most egy árnyalatnyi ingerültség férközött hármuk jól nevelt együttélésébe.

Amikor a marquesa fiát, Josét, eljegyezte az Alba-lánnyal, a nagy és komor név utolsó és egyetlen hordozójával – mindketten még szinte gyerekek voltak – nem csupán a két család címeit és gazdagságát akarta egyesíteni, hanem vonzotta őt Cayetana erős, akaratos, bájos személyisége is, és azt remélte, hogy José gyöngéd, vékonyka életét táplálja majd a lány telt, gazdag élete. Igaz, Cayetana gyöngé ifjúságától kezdve „chatoyante” volt és kissé különcködő – nagyapja Rousseau szabályai szerint neveltette – de doña María Antonia számított rá, hogy egy Alba-lánynak, bárhogyan is nevelik, biztos érzéke lesz majd a hagyományokhoz és ahhoz, ami illik.

Aminthogy doña Cayetana, minden szeszélyének és érzéshullámának közepette is, dáma módjára viselkedett. Akárhányszor is bonyolódott szerelmi ügyekbe, sohasem állította a marquesát és don Josét az elé a nehéz probléma elé, vajon elismerjenek-e egy fattyút Spanyolország legnagyobb nevének hordozójául? Nem, Cayetana anélkül, hogy kínos kérdésekkel és tanácskérésekkel fordult volna a marquesához, helyes tapintattal meglelte a módját, hogyan kell az ilyen helyzetet elkerülni.

És most egyszerre meglazult. Ő, aki könnyűszerrel és botrányokozás nélkül tudott kikerülni sokkal nehezebb ügyekből is. Senki sem rótta fel egy előkelő hölgynek, ha cortejót tart magának. Senki sem rótta fel Alba hercegnőnek, ha Francisco de Goyát, az udvari festőt választotta cortejójul. De már az, ahogyan az utóbbi időben szenvedélyét közszemlére tette – aligha volt többé illendő. És hogy most ezt a barátságot nem csöndben, és lassanként bontotta fel, hanem ilyen hirtelen félbeszakította, ez meg éppen minden határt túllépett. Most már egész Madrid meglátta, hogy többről van szó,

mint csupán-játékról, és mosolyogva szánakoztak a hercegen. Most már a marquesa kénytelen volt akarata ellenére felnyitni a szemét és észrevenni, milyen mélyre hatolt ez a szenvedély.

A hercegnek hasonló érzései támadtak, mint az anyjának. Cayetana sohasem színlelt neki szerelmet, de őszinte barátságot tanúsított iránta, együttérzést, s így don José egykedvűen fogadta a szélségeit. Most aztán az egyik ilyen érzelmhulláma hirtelen rikitó szenvedéllyé változott, s ez sértette a herceg mértéktartását, előkelőségét. És ez megzavarta, és bármennyire is uralkodott magán külsőleg, ingerlékenyvé vált.

Ebben az ingerlékenységében meglepő és következményekkel terhes döntésre jutott. Kezdetből fogva mindenkifölött szerette a zenét, és szenvedett azoktól a hangoskodó banalitásoktól, ahogy a király a zenéről nyilatkozott, s az otromba tréfáktól, amelyekkel ug-ratta őt. Most már nem bírta tovább. Egy nap, miután végig kellett hallgatnia egy vonósnégyest, melyben don Carlos nyikorogtatta az első hegedűt, kijelentette anyjának, hogy a király durvasága és érzéketlensége megfojtott Spanyolországban minden igazi muzsikát. Ő már nem bírja ki tovább az udvart és Madridot. Elutazik Olaszországba és Németországba, hogy tisztára öblögesse fülét és szívét.

Attól félt, az anyja majd lebeszéli az utazásról. Doña María Antonia valóban nyugtalankodott, ha arra gondolt, milyen megerőltetéssel jár majd a fiának egy ilyen utazás. De azt remélte, a változottság meg a zene majd fölélénkíti; mindenekelőtt pedig, mondta magában, ez az út majd magától megoldja Cayetana problémáját, s az olasz és német férfiak nemsokára elfelejtetik vele a madridi festőt. Tétovázás nélkül és határozott szavakkal jóváhagyta hát don José tervét.

Elhatározták, hogy hamarosan útra kelnek.

– Úgy gondolom – mondta don José – a legszűkebb társaságban utazunk, csak maga, anyám, Cayetana meg én, és csak kis személyzetet viszünk magunkkal.

– És persze Peral doktort – jegyezte meg a marquesa.

– A doktort inkább nem – mondta don José. A marquesa fölnézett rá. – Úgy gondolom – ismételte don José nyájasan, de szokatlanul határozottan – nem vesszük magunkkal Peralt. Túlságosan ért a zenéhez – magyarázta mosolyogva – én pedig magamtól szeretném kitalálni, mi tetszik nekem.

A marquesa is mosolygott. Megértette, hogy amit José most mon-

dott neki, féligazság volt. Igaz, hogy ezen az úton egyedül akart lenni a zenéjével, de mindenekelőtt egyedül akart lenni Cayetanával és nem kellett neki az, aki annyi titkukat ismerte.

– Jó – mondta – hagyjuk itt don Joaquínt.

Cayetana, amikor don José közölte vele szándékát, kínosan elcsodálkozott. Vajon állni fogja-e törékeny szervezete ezt a hosszú és fárasztó utazást, kérdezte óvatosan, nem volna-e okosabb, ha a nyarat Piedrahitában töltenék, vagy valamelyik tengerparti birtokon. De egy új José válaszolt neki, egy életre kapott, céltudatos José, aki barátságos határozottsággal háritotta el az ő ellenvetéseit.

Cayetana minden a terv ellen berzenkedett. Nem tudta az életet elképzelni Spanyolországon kívül; még akkoriban is, amikor két ízben Franciaországban járt, visszavágyódott és siettette a hazautazást. Már azoknak a német városoknak és német muzsikuskoknak a neve is, akiket don José felsorolt, barbárul hangzott a fülében. Francisco meg félremagyarázza majd ezt az utazást, azt hiszi, ő, Cayetana csak azért hagyja ott Madridot, hogy őt kínozza, alkalmat sem ad majd neki Francisco, hogy kimagyarázza magát – örökre elveszti Goyát. De ha nem követi beteges férjét erre az utazásra, akkor ellene fordul az udvar, az egész ország. Nem látott rá lehetőséget, hogy ne kísérje el don Josét.

Doña María Antoniához fordult. A marquesa mindig belátással volt; meg kell értenie, hogy ő, Cayetana most nem mehet el Spanyolországból. Előadta a marquesának, milyen veszedelmekkel járhatnak don Joséra a fáradalmak és behatóan kérte őt, térítse el fiát a szándékától.

De doña María Antonia ezúttal nem volt belátással. Ellenkezőleg, Cayetanának észre kellett vennie sokat tudó, majdnem jószágos arcán egy árnyalatnyi ellenségeskedést, s a marquesa hosszú, keskenyajkú szájának mosolya nem volt éppen barátságos.

Sőt, a marquesa némi kaján diadalt érzett. Ő is élt, tudta, mi a szerelem, megértette Cayetana szenvedélyét, érezte kérésének fontosságát. De José a fia volt, mindene ebben az életben, szerette őt, José pedig nem soká fog élni, és ennek az asszonynak lehetne annyi tapintata, hogy megkönnyítse neki utolsó éveit. Legalább kísérletet tehetne rá, hogy don Joséval elhitesse: fontos neki a férje.

– Nem osztom az aggodalmait, doña Cayetana – mondta nyájas nyugalommal. – Én sok minden jót remélek don Josénak ettől az utazástól.

Ugyanabban az órában közölte a herceg Peral doktorral, hogy hosszabb időre külföldre utazik. Peral megdöbbszent. Cayetana küldi el a herceget? Egyedül akar maradni? Óvatosan kérdezte meg, nem fél-e offensége az utazás fáradalmaitól? Don José könnyedén felelte, hogy azt hiszi, az új emberek látványa, az új zene hatása majd fölélénkíti. Peral még mindig habozva – mert nem tudta, eljön-e a *duquesita* is – megkérdezte, kívánja-e a herceg, hogy elkísérje. A herceg még mindig ugyanazzal a szokatlan, szinte játékos könnyedséggel azt felelte, nagyon köszöni don Joaquínnak, de nem akarja magát elkényeztetni, hanem megkísérli, hogy nélküle is meglegyen.

Peral doktor azonnal a hercegnőhöz sietett. Cayetana nem tudta, hogy a doktort nem akarják elvinni, alig tudta elleplezni kínos megfélemlését. Mindketten tanácstalanok voltak. A doktor megkérdezte Cayetanától, végleges-e az az elhatározása, hogy elkíséri a herceget. Cayetana nem felelt, csak egy apró, lemondó, majdnem vigasztalan mozdulattal, s Peral első ízben érte meg Cayetana szemében a gyászt, a segélykérést. Ez az asszony, a legfüggetlenebb és legbüszkébb Spanyolország főúri hölgyei közt, soha, még amikor sokkal jobban rászorult a segítségére, akkor se árult el neki ilyesfajta megindultságot. Peral doktornak némi sötét elégtételül szolgált, hogy Cayetana de Alba egyedül neki vallja be szorongatottságát.

A hercegnő arcának segélykiáltása csak két kurta pillanatig tartott. De Peral doktor úgy érezte, hogy ezekben a pillanatokban mélysegebb egyetértés volt köztük, mint azelőtt bármikor.

Megtették az előkészületeket az utazásra. Ha az Albák és Villabrancák rangjabeli emberek utazni akartak, habár a legszűkebb kísérettel is, ilyenkor sokféle intézkedésre, felszerelésre volt szükség.

*

*És izzadtak és szaladtak
Intendánsok és kúrirok,
Küldöncök, szolgálk, komornák
És szabók. A bajor, osztrák,
Modenai, toscanai,*

*Parmai nagyköveteknek
Volt mit tenni, üzengettek,
Irogattak. Mert a herceg
Rendkívüli buzgalommal
Sietette őket; gyorsan,
A lehető leggyorsabban
Vágyakozott már ez útra
Elindulni.*

Nem indultak el. Az előkészületek közepette a herceg valamilyen különös elerőtlenedésről panaszkodott. Először csak elhalasztották az utazást, aztán lemondtak róla.

Don José mindig is beteges volt. Most azonban annyira megbénította bágyadsága, hogy alig tudott mozogni. Erősítő italok nem használtak. Az orvosok nem tudták mivel magyarázni az állandó, mélységes fáradtságot.

Don José legtöbnyire székében gubbasztott, bő hálóköntösbe burkolva, véznán, lehunytt szemmel, fájdalmas erőtlenséggel. Ha szeme kinyílt, még nagyobbnak látszott egyre soványabb arcában. Vonásai megkeményedtek, valamiféle szigorúság, szenvedés jelentkezett bennük. Mindenki láthatta, hogyan apad ki életereje.

Doña Cayetana iránt tanúsított magatartásában halk, udvarias, gögös elhárítás nyilvánult meg. Ugyanazt az udvarias, zárkózott idegenséget tanúsította iránta a marquesa. A nyugodtan derűs doña María Antonia most, hogy szenvedett, kezdett jobban hasonlítani a fiára. Egy szóval sem adta értésére, hogy a legutóbbi eseményeket okolja fia életének elhervadásáért, de Cayetana megértette, hogy doña María Antonia soha többé nem lesz a barátnője.

Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy közeledik a vég, don José azt kívánta, hogy vigyék a Palacio Villafrancába. Most már nem szegült ellene, hogy ágyba fektessék. Ott feküdt anyjának, öccsének, Luisnak, sógornőjének, María Tomasának gondozása alatt, belefáradva a fenségségbe és a méltóságba, s Cayetana úgy érezte magát, mint egy idegen.

A Palacio Liria és a Palacio Villabranca előszobáiban névsorokat fektettek fel, s a fenséges beteg hogyléte iránt érdeklődő látogatók följegyezték nevüket. A szomszédos utcákban suttogva gyűlt össze a nép. Don José az ország három első grandjának egyike volt, Alba hercegnő férje, foglalkoztatta a várost. Azt mondogatták, a herceg mindig beteges volt, sohasem volt rá kilátása, hogy magas kort ér meg, de ez a hirtelen vég mégis meglepően következett be. Azt mondogatták, érdekelt kezek játszottak közre különös ellankadásában és elbágyadásában: lassú mérget adtak be neki. Ilyesfajta hí-

resztelések egy-kettőre fölröppentek Madridban, és szívesen adtak nekik hitelt. A leghíresebb Alba, ama fővezér, és királya, a jámbor és sötét II. Fülöp, államférfiúi és istennek tetsző cselekedetnek tartották, ha bizonyos ellenfeleiket csöndben és hatékonyan elteszik láb alól, s azóta a félsziget sok nagy ura enyészett el kétes módon. Azt is mondogatták, don José kényelmetlenné vált Alba hercegnőnek, mert hiszen nem adott-e okot a szóbeszédre szerte az országban sokféle szerelmeskedése?

A vég fényes nappal következett be. A pap elmondta az előírt latin imákat, elmondta a panaszt és megbocsátást, s odanyújtotta a haldoklónak a Megfeszített képmását. Don Josénak nem volt jámbor híre, különben is, úgy látszott, mással van elfoglalva, talán zenét hallgat; de, bár láthatóan erőfeszítésbe került, mégis, ahogy illett, udvariassen és jámboran megcsókolta a feszületet. Aztán a pap aranycsészéből vattagolyókat és olajat vett elő, s megkenste a haldokló szemét, orrát, ajkát, kezét és lábát.

Rögtön don José halála után megkezdődött a gyász ünnepélyes, pontosan szabályozott ügymenete. Arcát kifestették, ferencrendi szerzetesek beöltöztették rendjük ruhájába. A szobát, amelyben meghalt, fekete damaszttal borították, beállítottak három oltárt, rajtuk ősrégi, drága feszületek az Albák és Villabrancák kincstárából, az ágy mellett kétoldalt s az oltárokon arany gyertyatartókban magas gyertyaszálak égtek. Így feküdt ünnepélyesen és szigorúan a halott don José Álvarez de Toledo, XIII. Berwick és Alba herceg, XI. Villabranca marqués.

Megjött a két India pátriárkája, a király elküldte udvari kórusának tagjait, hogy gyászmisét énekeljenek. A szertartáson részt vettek a család tagjai, a király és a királynő képviselői, a legelőkelőbb grandok, a legközvetlenebb barátok. Az énekesek és zenészek igyekeztek kitenni magukért: a halottat kollégájuknak tekintették. Az előkelő vendégek merev, méltóságteljes arccal álltak, ahogyan a szokás előírta. Dermedt ábrázattal térdelt doña María Antonia. Ketten azonban a nők közül hangosan sírtak, ahogyan az illem volta-képpen meg sem engedte. Az egyik doña María Tomasa volt: jó szívvel volt sógora iránt, s amikor együtt zenélt vele, tapasztalta, hogyan tör át a herceg lelke a méltóságán és tartózkodásán. A másik a kis, vézna Geneviève de Havré volt. Most már néhány hét múlva elhagyja ezt a sötét országot. Szörnyűségeket élt itt meg, engedelmese kedett apja óhajának, és Franciaország liliomaiért felál-

dozta magát a bestiális don Manuel vágyainak. Kevés boldog napja volt ezen a félszigeten, s ezekhez tartozott az is, amikor megengedték neki, hogy együtt muzsikáljon azzal a nyájas, jól nevelt férfival, aki itt fekszik a koporsóban.

Később aztán beengedték a tömeget is, hogy elvonuljon a holttest előtt, és egész éjszaka misét mondtak a három oltárnál.

Aztán betették a halottat egy fekete bársonnyal bevont, arany szögekkel bevett és aranszegélyű koporsóba, ezt a koporsót aztán újra bezárták egy másik, művészi díszítésű bronzkoporsóba. Így vitték a halottat Toledóba, hogy ott szokás szerint eltemessék az Alba-hercegek családi sírboltjába.

Az ősrégi, szent székesegyházban majdnem teljes számban ott várták az elsőrangú grandok, számos egyéb grand is, aztán megint csak a királynak és a királynőnek egy-egy képviselője, végül a toledói bíborosérsek, valamint a székesegyház káptalana.

A kórus közepén hatalmas ravatalt emeltek, jobbra is, balra is tizenkét óriási ezüst kandeláber számtalan gyertyával ragyogott. Odaállították a koporsót. S most lefolyt az ünnepélyes, pompás gyásmise az ország első grandjait megillető formák között. Bongtak a harangok, a több mint ezeregyszáz éves, régi templom egész pompája kibontakozott. Aztán lebocsátották don José de Alba y Villabrancát a székesegyház kriptájában a régi Alba-hercegek mellé.

*

*Most csak doña Cayetanát
Illette meg minden címe.
De a Villabrancák ősi
Cimerpajzsát ünnepélyes
Szertartással átvitték a
Halott házából az öccse
Házába, s don Luis María
Ezután magát marqués de
Villabrancának nevezte,
Tizenkettedik volt ő és
Arra várt, hogy sógornője,
Cayeiana megal majd, és
Aztán Alba-hercegnek is
Őt nevezik majd.*

A Palacio Villabrancában a legszűkebb család tagjai fogadták a barátok és ismerősök részvétlátogatásait.

Eljött Goya is. Súlyos sértés lett volna, ha nem jön el.

Hallott róla, hogy Albáék külföldi utazásra készülődnek. Meg volt róla győződve, ez csak azért történik, mert Cayetana meg akarja neki mutatni, hogy semmibe veszi őt. Aztán hallott a herceg halálos megbetegedéséről és azokról a híresztelésekről, hogy nem Istentől való, ami történik. Ez természetesen ostoba fecsegés volt, és szét is foszlott értelme világánál. De nem tehetett róla: ezek a híresztelések, amelyek sehogyan sem akartak elhallgatni, félelmet és védekezést keltettek benne a halk öröm mellett. Ama bizonyos értelmetlen veszekedés óta nem látta viszont Cayetanát. Életében még nemigen érezte magát olyan felkavartan, mint ahogy most a Palacio Villabrancába érkezett.

A nagyterem tükrét és képeit elfüggönyözték. Alacsony székeken mélyfeketében ültek a gyászolók: négyen voltak, a marquesa, doña Cayetana, a halott herceg öccse, don Luis María meg a felesége.

Goya, ahogy a szokás kívánta, mindenekelőtt némán helyet foglalt. Hallgatva és komolyan ült, de belül a félig bevallott, szorongó gondolatok és vad érzelmek zűrzavara. Bizonyos, hogy Cayetana ártatlan a herceg halálában, együgyű híresztelések ezek. De nem is együgyűek. Mindig van valami igazság abban, amit a nép mond, és Cayetanának *van köze* ehhez a hirtelen, rejtélyes, pusztító betegséghez. Ha don Josénak miatta, Goya miatt kellett meghalnia – az borzalmas volna. Boldogító volna. „Véres kéz és éles ész sokadíziglen öröklődik” – futott végig gondolatain a régi mondás, s a félelemnek és a vonzásnak az a különös keveréke, melyet az Alba-név árasztott, elfogta őt a komor teremben.

Felállt, az öreg marquesa elé lépett, meghajolt s hangját lefojtva elmondta a részvét szokványos, semmitmondó szavait. Doña María Antonia összefogott arccal hallgatta. De az önuralomnak e maszkja mögött pontos festőszeme meglátott valami dermedt vadságot, ami régebben soha nem volt meg ebben az archban. És egyszerre meg-

látott más, ijesztő valamit is. A gyászolók székei nem álltak távol egymástól, alig egy méterre talán, de mintha ez az alig egy méter a marquesa és a Cayetana széke között egy egész világ lett volna. Határtalan, néma, jól nevelt ellenségesség volt a két asszony között.

S most odalépett Cayetana elé, és nagyon udvariasan lehajolt hozzá. Cayetana szembe fordította vele az arcát, Goya felülről látta, nagyon kicsi volt, ahogy fehérre mázolván kilátszott a fekete lepelből; a fekete fátyolt szemöldökéig behúzta homlokába, nyakát álláig beburkolta.

Goya ajka a részvét illendő szavait mondta el. Belül azt gondolta: „Te boszorkány, te gyilkos, megrontó, előkelő asszony, te mindenkire szerencsétlenséget hozol. Megölted a gyermekemet, mit tett ellened? Megölted a férjedet, mit tett ellened? Jaj nekem, hogy az öledbe zuhantam! De most megismertelek gyökeredig és most látlak utoljára. Soha többé nem látlak, soha többé nem jövök el hozzád. Nem akarom, megesküdtem magamban és meg is tartom.” És miközben ezt gondolta, tudta jól, hogy élete végéig össze lesz láncolva vele. És gyűlöletével és kétségbeesésével egyszerre vad, közönséges, diadalmas öröm is volt benne, hogy másképpen is ismerte ezt a nőt, mint abban az alakjában, ahogyan most előtte ül. Felidézte magában kicsi, meztelen testének képét, ahogyan megre-meg az ölelésben. Elképzelte magában, hogyan törí majd újra össze karjában ezt a büszke, elérhetetlenül előkelő asszonyt, hogyan marja szét e gögös arc ajkát, hogy szétolvadjon, s ez a pimaszul gúnyos szem ködössé lágyuljon és becsukódjék. Nem simogatni fogja, nem hízogató, csodáló szavakat ad majd neki, hanem magáévá teszi, mint egy utolsó szajhát.

Ezt gondolta és ezt érezte, miközben a részvét és a vigasz ki-mért mondatait elmondta. De szeme uralkodóan merült bele Caye-tana szemébe. Goya annyi emberi lényeket zárt be, halmozott fel, őrzött meg a szemében, hogy ha a tekintetével rajtaütött a másik emberen, az gyakran szolgáltatotta ki magát ennek a vizsgáló, ke-reső szemnek. Most is meg akarta látni, ki akarta fürkészni, mi rejlik ebben a kicsiny, szemtelen, bájos, büszke, erőszakos koponyában.

Cayetana mereven, udvarias idegenséggel nézett rá, legalábbis így kellett látsania a teremben levők előtt. Valójában azonban az ő festett homloka mögött is vad gondolatok kavargtak, ő maga sem fogta fel őket teljesen, s hasonlítottak azokhoz a gondolatokhoz, amiket Goya elképzelt Cayetanáról.

Ed
a töm
nézett
csak
fecseg
kossá
bár b
tok t
Go
mind
örület
ezt al
Né
üzene
hogy
Go
hogy
halála
Ca
csak
arca
cisco
Uta
Cayet
lyosan
ben. I
elhata
eső v
Cayet
-
után,
hozza
neke
lebbi
de né
követ
Vé
„K
José

Eddig ugyanis Cayetana, ha Eufemia elmondta neki, mit fecseg a tömeg José haláláról, alig is figyelt oda. Csak most, amikor bele-nézett Goyának mesterkéltén nyugodt arcába, fürkésző szemébe, csak most derengett neki, hogy nemcsak a csöcselék hisz ennek a fecsegésnek. Megvetette Franciscót, amiért képesnek tartja őt a gyilkosságra, de azért örült is ennek. Diadalt érzett, amiért Francisco, bár borzongva visszariad, mégsem tud szabadulni tőle. Ilyen indulatok töltötték be, s közben jelentéktelen köszönő szavakkal válaszolt.

Goya tehetetlen dühvel távozott. Képesnek tartotta Cayetanát minden gonoszságra a világon, aztán azt mondta magában, hogy ez örület; tudta, hogy mindig is képesnek tartja majd őt mindenre, és ezt akarata ellenére meg is mondja majd neki.

Néhány nap múlva eljött a műtermébe doña Eufemia, azzal az üzenettel, hogy este eljön hozzá doña Cayetana: gondoskodjék róla, hogy senki se legyen útban.

Goya alig tudott válaszolni az izgalomtól. Szilárdan elhatározta, hogy nem beszél sem arról, ami köztük történt, sem pedig don José haláláról.

Cayetana megjött, sűrűn elfátyolozva. Egy szót sem szóltak, még csak nem is üdvözölték egymást. Cayetana kibontakozott fátylából, arca meleg sápadtsága barnásfehéren, kendőzetlenül ragyogott. Francisco magához rántotta, ledobta a heverőre.

Utána sem beszéltek sokáig. Goya már nem is tudta, mit mondott Cayetanának, mikor utoljára együtt voltak, és arra is csak homályosan emlékezett, mit gondolt a Palacio Villabranca gyásztermében. De annyit tudott: minden egészen másképp történt, mint ahogy elhatározta, és ez alapján véve vereség volt. De rendkívül jóleső vereség volt, Francisco kimerültnek és boldognak érezte magát. Cayetana – percek múlva-e? vagy órák múlva? – azt mondta:

– Előre tudtam, hogy kellemetlenségek jönnek. Nem sokkal azután, hogy színházban voltunk, *A megcsalt család*-nál, megint eljött hozzám Brígida, emlékszel még, a halott komorna, és megmondta nekem, hogy kellemetlenségek jönnek. Nem mondott semmi közelebbit, olyan bizonytalan maradt. Nagyon világos tud lenni, ha akar, de néha, hogy ugrasson, homályos marad. Mégis, amikor aztán bekövetkeztek a kellemetlenségek, nem voltam meglepve.

Vékony, kemény hangján nagyon tárgyilagosan beszélt.

„Kellemetlenségek”! Az a borzalmas veszékedés közöttük, don José halálának körülményei, ez neki mind „kellemetlenség”. Elhárít

magától minden hibát, mindent a sors rovására ír. „Kellemetlenségek”! Hirtelen megint feltámadtak benne azok a gonosz gondolatok, amelyekkel a Villabranca-ház gyásztermében körülfonta Cayetanát. Újra látta az öreg marquesát, aki Cayetanától elhúzódva ült, s magára hagyta őt enyhe vérgőzében. De még miközben ezt gondolta, máris azt mondta magában, ez képtelenség, esztelenség. De a nép fecsegése, doña Rosalia kocsmájának fecsegése erősebb volt az eszénél. „Gondold mindenkiről a legrosszabbat, akkor eltalálsz az igazat.”

Cayetana tovább beszélt:

– És még mindig nem múltak el a kellemetlenségek. Csak ritkán találkozhatunk, most kétszeresen óvatosnak kell lennem. Az emberek kiszámíthatatlanok. Hol örömjongással fogadnak, nem is tudom, miért, hol meg gyűlölnek és átkoznak, és azt sem tudom, miért.

„A vér napfényre kívánczik – gondolta Goya – beszélnie kell róla, akár akarja, akár nem. De bármit mond, nem hiszem el neki. Ha azt mondja, nem ő tette, nem hiszem neki, s ha azt mondja, ő tette, azt sem hiszem neki. Mert nincs nő, aki úgy tud hazudni, mint ő, és ő maga sem tudja soha, mi igaz és mi hazugság.”

– Hiszen te magad is tudod és gyakran beszéltél róla – folytatta Cayetana még mindig nyugodtan és tárgyilagosan. – A gonosz démonok lesnek az emberre mindenütt, és ha csak egyiküknek is sikerül, mindnyájan nekiesnek az embernek. Ha nem volnék Alba hercegnő, talán csakugyan föllépne a Szent Hivatal és pörbe fogna, mint boszorkányt. Hát nem te magad is óvtál már az inkvizíciótól, Francho?

„Nem szabad megszólalni – parancsolta önmagának Goya. – Nem bocsátkozom vitába. Megfogadtam magamnak.” De már mondta is:

– A legokosabb az volna persze, ha elküldenéd azt a Peralodat. Ha nem látják többé nálad a doktort, nemsokára abbamarad a szóbeszéd.

Cayetana elhúzódott tőle, kissé fölegyenesedett. Így ült félig fekve, könyökére támaszkodva, meztelenül, haja fekete hullámokban, és nézte Goyát. Itt fekszenek bőr a bőrön, s mindarról, amit ő, Cayetana érez, Francisco nem tud semmit. Úgy látszik, azt kívánja tőle, hogy bűnösnek érezze magát. De ő a leghalványabb bűntudatot sem érezte. Ha Peral, don José ápolása közben, csakugyan elkövetett valamit, hogy megakadályozza ezt az utazást – nem azért

tette, hogy neki segítsen, hanem csak azért, mert don José ezzel az ostoba utazással hosszú időre meg akarta fosztani az ő, Cayetana jelenlététől. Maga don Joaquín annak idején, amikor visszautasította az udvari orvosi állást, határozottan kijelentette, hogy ez saját maga kedvéért történik, nem pedig Cayetana kedvéért. Mennyivel jobban ért don Joaquín az ő mivoltához, mint Francisco, mennyivel büszkébb férfi. Cayetana nem akarta, hogy bárki lekötelezze, nem tűrte a függést, és don Joaquín ezt megértette, s egy hanggal sem jelezte, hogy ezek az együgyű híresztelések valamilyen új együvértartozást hoztak volna létre közöttük. Érintetlenül haladt el a pimasz sügdosódás, a mocskos irigység mellett.

Francho tudatlansága elidegenítően, dermesztően hatott rá. Pedig művész, és mint ilyen, hozzájuk kéne hogy tartozzon, a grandok közé, és Francisco érzései többnyire meg is felelnek ennek, magasan fölötte állnak mindannak, ami közönséges. Aztán hirtelen visszaesik, szűkkeblű és csőcselékszerű, mint egy öszvérhajcsár. Mit képzél róla? Hát ha Joaquín tette, akkor magára hagyja a veszélyben? Úgy érezte, világok választják el Franciscótól. De Cayetana a következő pillanatban ki is nevette magát. Francisco egy majo, ezt szereti benne, márpedig egy majónak féltékenynek kell lennie, és egy majo közönséges is, ha féltékeny.

- Kár, Francho – szólalt meg Cayetana – hogy gyűlölöd don Joaquínt. Ő, azt hiszem, nem gyűlöl téged, és ő a legokosabb ember, akit ismerek. Azért híreszteli róla az inkvizíció, hogy zsidó eredetű, és éjjel-nappal törön és mérgeken jár az esze. Igazán nagyon okos ember. És bátor. Kár, hogy gyűlölöd.

Goya mélységesen megdühödött saját magára. Már megint csak mindent elrontott. Hiába, Cayetana nem tűri, hogy belebeszéljenek a dolgába, ezt végre már neki is tudnia kéne. Cayetana azt tesz, amit akar, azzal beszél és azzal fekszik le, akivel akar. Ő, Francisco meg nem követhetett volna el nagyobb butaságot, minthogy el akarja venni Cayetana kedvét Peral doktortól.

De most legalább abbahagyta a vitát, és békében váltak el.

Az elkövetkező hetekben sűrűn látták egymást. Nem beszéltek sem a nagy veszekedésükről, sem don José haláláról. A ki nem mondott dolgok sötétebbé, vadabbá, veszedelmesebbé változtatták barátságukat.

Goya sokat dolgozott ebben az időben. Agustín a szemére hányta, hogy csak a kezével és szemével dolgozik és nem a lelkével.

Agustín megint mogorvább, házsártosabb lett, Francisco pedig kaján szidalmakkal válaszolt.

Magában elismerte, hogy Agustínnak igaza van. Többször is gyöttrődött, ha az öreg marquesának ama befejezetlen arcképére gondolt. Hajtotta valami, hogy elkészítse már azt a képet.

Megkérdezte doña María Antoniától, hajlandó-e neki még két-három ülést engedélyezni, hogy az arcképét befejezhesse. A marquesa az intendánsával íratott neki, hogy évekig nem lesz ideje, a levél melléklete egy utalvány volt arra az összegre, ami a befejezett arckép előre megbeszélt ára volt.

Ez a levél úgy érte őt, mint egy arculütés. Soha így meg nem bántotta volna a marquesa, ha nem volna meggyőződve Cayetana bűnéről és az ő cinkosságáról.

Még Cayetana is, aki mindig uralkodott magán, elsápadt, amikor Goya ezt elmondta neki.

Néhány nap múlva közhírré tették azokat az alapítványokat és ajándékokat, amikben Alba hercegnő, férje halálának alkalmából, intézményeket és magánszemélyeket részesített. Don Joaquín Peral doktor a Palacio Liria képtárából Rafael *Szent Család*-ját kapta meg.

Márpedig minden idők mesterei közül Rafael Sanzio volt az, akit a spanyolok legtöbbször becsültek, s a szent családnak ezt a köralakú képét a legpompásabb műrecek közé sorolták mindazok közül, amik az ibériai félsziget birtokában voltak. Az egyik Alba herceg hozta el a drága, fatáblára festett képet Nocerából, még amikor nápolyi alkirály volt, s az Alba hercegek ezt a képet tartották azóta legbecsesebb műkincsüknek, s Rafaelnak ez a Szűzanyája a ház úrnőinek védőszentje volt. Ha doña Cayetana a gyanús orvosnak ilyen, valójában királyi ajándékot ad, méghozzá bizonyos értelemben mint férjének hagyatékát – ez csak annyit jelenthet, hogy egész személyével fedezi őt. Ha az orvos bűnös, akkor ő is az.

„Csak nyugalom” – parancsolt magára Goya, amikor Miguel és Agustín Cayetana új, borzasztó cselekedetéről beszélt neki. Érezte, hogyan közeledik feléje a rettegett, óriási, piros és fekete hullám, hogy megsüketítse. Megfeszítette minden akaraterejét. A hullám megtört, még mielőtt elért volna hozzá. Képes volt hallani, amit a többiek mondanak. Ránézett az Atochai Szűzre és keresztet vetett. Ez az asszony, amikor a védőszentjét ilyen pimaszul elajándékozta, kihívja maga ellen az eget. Kihívja a marquesát, a király-

nőt, az inkvizíciót, az egész országot. Mindabból, amit eddig cselekedett, ez volt a legkönnyelműbb, legfennhéjázóbb, legostobább, legnagyobbvalami.

Goya súlyos félelmet érzett Cayetanaért és saját magáért. Nem volt gyáva, sőt bátornak mondták, de tudta, mi a félelem. Arra gondolt, milyen gyakran figyelte meg a kocsmában Pedro Romerót, a toreádort, amikor az nem tudta, hogy nézik, és ilyenkor milyen gyakran vette észre, mennyi félelem van ebben a bátor emberben, a szemében, a szája körül, teste minden ízében. És neki magának is milyen gyakran kellett leküzdenie a félelmét. Minden zúgból, minden sarkon veszedelem les az emberre. A macska, ha eszik, az is mindig körülnéz, nem jön-e ellenség, és a macskától lehet tanulni. Az ember elveszett, ha nem elővigyázatos. Szükség van a félelemre, ha az ember át akar vergődni az életen, ha felszínen akar maradni.

*

Ő azonban, Cayetana
A magashan született, hol
Szabad volt az ember, balgán
S nagyszerűen szabad minden
Félelemtől, mely béklyóba
Verte s meggyötörte azt, ki
Nem született oly magasan.
Goyát irigység, csodálat
Fogta el, hogy Cayetana
Az, aki: ilyen bolondos,
Ennyire ijeszthetetlen.
S úgy érezte, önnön szíve
Szánalmas és szűk e nőnek
Vad és szabad szíve mellett.
Soha ilyen mélységesen
Nem gyűlölte még a gyűlölt
Orvost, ezt a don Joaquínt.
Soha ilyen mélységesen
Nem tudhatta, hogy ettől az
Asszonytól már nem szabadul
Többé.

Madrid népe mindeddig úgy tekintette Alba hercegnőt, mint egy szeretetre méltó, elkényeztetett kislányt, és bárhol mutatkozott, az utcán, a színházban, a bikaviadalon, ünnepelték, mert ilyen előkelő hölgy léteire úgy viselkedett, mint egy maja, és tüntetően megmutatta, hogy szereti a népet. Most azonban, amikor Rafael Madonnáját, ezt a drága, szent műremeket odaajándékozta annak a férfinak, aki a férje gyilkosa – megfordult a nép hangulata. Most egy sorba helyezték az idegen asszonnyal, az olasz nővel, most egyszerre az előkelő dáma lett belőle, aki előjogaira támaszkodva minden szemérmetlenséget megenged magának. Most már semmi kétség, hogy az a Peral doktorja tette el láb alól a szegény, fiatal herceget a fekete mágia segítségével, és mindenki arra várt, hogy a Szent Hivatal majd fényt és tüzet gyújt ebben a sötét ügyben.

– Ki hitte volna ezt doña Cayetanáról, *chérie*? – jegyezte meg don Manuel, miközben Pepával kártyázott. – Ahogyan a mi Francisco barátunkért nevetségessé tette magát, az már sok. *Ce n'est pas une bagatelle, ça.*

Pepa maga is némi csodálatot érzett Alba hercegnő iránt. Imponált neki, ahogyan ez az asszony nyilvánosan és dacosan vállalja szerelmét. Megszemlélte a lapjait, kis ideig gondolkodott, aztán kitétt egyet.

– De – jegyezte meg – a hölgy viselkedése csak akkor lesz igazán nagyszerű, ha méltósággal vállalja a következményeit is, mert bizonyára fel szabad tételeznem, hogy maga elrendeli az eljárást a hercegnő és az orvos ellen.

Hogy ilyen eljárást elrendeljen, ez nem volt don Manuel szándéka. Nem lett volna okos dolog, mert a többi grand valószínűleg védené Alba hercegnőt. Doña María Luisa dolga, akar-e valamit tenni az ellensége ellen vagy sem. Ő, Manuel, nem akar beleavatkozni. Dobott egy lapot, hagyta, hogy Pepa nyerjen, és nem felelt semmit.

De Alba hercegnő azért szüntelenül foglalkoztatta a gondolatait. Ez a pimasz gesztus a Rafaellal újabb bizonyítéka, milyen kimond-

hatatlanul gőgösek ezek az Albák. Pedig éppen most, nem nagyon van rá okuk, hogy így viselkedjenek. A sors gonosz csapásokat mért rájuk. Az a férfi, aki nem tegezte őt vissza, a föld alatt fekszik, és kellemesnek éppen nem mondható doña Cayetana helyzete sem. Nem könnyű lélegezni abban a vérgőzben, ami most körülveszi.

Ingerelte őt, hogy kipróbálja, még mindig olyan mereven, kiélezetten és arrogánsul viselkedik-e a hercegnő.

A mecénáskodást, különösen pedig az érdeklődést a képzőművészet iránt, a grandok kötelességének és előjogának tartották, s a nagyurak és dámák kedvenc foglalatosságai közé tartozott mesterműveket egymás közt csereberélni. Különösen a gyász ideje alatt szentelték magukat a műkincsek gondozásának, hogy így úzzék el a szertartásos unalmat.

Manuel meglátogatta doña Cayetanát. Még egyszer sajnálkozott az őt ért szerencsétlenségen. Aztán rátért látogatásának céljára. Az ő saját műgyűjteménye rosszul áll olasz mesterek dolgában; tanácsadói, don Miguel és a most sajnos távol levő don Diego abbé, osztják ezt a nézetét. De annál gazdagabb az elsőrangú spanyolok tekintetében. Talán doña Cayetana átengedhetné neki egyik vagy másik olasz képét, cserébe egy Grecóért vagy egy Velázquezáért. Lábát keresztbetéve ült, s csinos, kissé elnehezült arcának apró szeme pimasz, győzelemhez szokott kedvteléssel tapogatta végig doña Cayetanát.

Festményeket „cserélni” nincsen ínyére, felelte Alba hercegnő, habár valószínűleg nem járna vele rosszul, mert vannak barátai, akik nagyon értenek művészethez, például a háziorvosa, Peral doktor, meg don Francisco de Goya, az udvari festő. De ő alapjában véve nem műgyűjtő, csak éppen öröme telik a képeiben, és azt sem tudja elképzelni, hogy „tanácsokat” fogadjon el bárkitől is.

– De nagy örömet okozna nekem – fejezte be nyájasan – ha át-küldhetem magának a képtáraidból valamelyik olasz mester művét, és ha egyszer valamilyen szolgálatra szükségem lesz, megengedem magának, hogy revanzálja magát.

Don Manuel megalázottnak érezte magát. A hercegnő tudtára adta, hogy ő, az alulról jött, mint a művészetek pártfogója sem viselkedik grandhoz méltóan. Doña Cayetana gőgösnek mutatkozott olyan helyzetben, amikor minden oka megvolt rá, hogy megszerezze az ő, Manuel jóakarátát. Talán mégiscsak jelezhetné az inkvizíciónak, hogy a Peral doktor ellen indítandó eljárásnak a kormányzat részéről semmi sem áll útjában.

De mielőtt még ebben döntésre jutott, elégtételt kapott.

Doña María Luisa már don José sok meggondolásra alkalmas adó halála után latolgatta, vajon megbüntesse-e Alba hercegnőt s vele az orvost, aki olyan kihívóan visszautasította az ő nagylelkű ajánlatát. Politikai megfontolások tartották vissza. Az Anglia ellen folytatott háború ügye rosszul állt, a morgolódo grandoktól egyre több hadi hozzájárulást kellett kérniök, s ilyen körülmények között a főnemesség kihívásnak tekintette volna, ha a királynő nyilvánosan kimutatja elégedetlenségét az Alba hercegnő rangján álló hölgygyel szemben. Most azonban, amikor a Rafael odaajándékozása a grandok körében is felháborodást váltott ki, a királynőnek nem kellett tartania attól, hogy ellenkezéssel találkozik, hanem leintheti ezt a szemtelen nőt. Doña María felszólította az özvegy Alba hercegnőt, jelentkezék Aranjuezban, ahol ez idő szerint az udvar tartózkodik.

Dolgozószobájában fogadta, egy derűs, világos helyiségben. A falakat fehér damaszt borította, a székeket is hasonló anyagú huzaatok. Az íróasztal az oly szörnyű módon elhalálozott XVI. Lajos ajándéka volt, a híres Pluvinet készítette a legnemesebb mahagóni fából, Dupin díszítette a legválogatottabb faragásokkal, s maga az elhalt király szerkesztette a leleményes zárat. Ennél az íróasztalnál ült hát a királynő, nyárias pompában, vele szemben mélységes feketében Cayetana. A két hölgy jégbehűtött limonádét ivott.

– Egyszer már javasolnom kellett magának, kedves barátnóm – mondta María Luisa – gondoskodjék róla, hogy ne terjedjen maga körül szóbeszéd. Sajnos, semmibe vette az én anyai tanácsomat és egyáltalában nem gondolt arra, milyen vad híresztelésekkel jár majd az a meggondolatlan nagylelkűsége, melyet orvosával szemben tanúsított. – Cayetana nyíltan és ártatlan csodálkozással nézett a szemébe. – A legegyszerűbb az volna persze – folytatta María Luisa – ha elrendelném az alapos vizsgálatot Peral doktor ügyében. Hogy a királyt arra kértem, tekintsen el ettől a vizsgálattól, ez kizárólag maga miatt történt, doña Cayetana. Azaz hogy... őszinte akarok lenni... nem a maga kedvéért, hanem azokért, akik maga után viselik majd az Alba nevet.

– Egy szót sem értek, Madame – felelte Cayetana – de annyit értek, hogy magamra vontam felséged neheztelését.

A királynő, mintha csak a másik asszony nem is beszélt volna, folytatta:

– Maga, kedvesem, nyilvánvalóan nem hajlandó vagy nem képes ezt a nemes nevet úgy megóvni, ahogyan az kötelessége volna. Ezért segítenem kell magán.

– Én nem kérem ezt a segítséget, felséges asszonyom – mondta Alba hercegnő – nem is kívánom.

– Maga mindig készen áll a válasszal, doña Cayetana – felelte a királynő – de látja, az utolsó szó mégiscsak az enyém. – Félretolta limonádés poharát és játszadozni kezdett a tollal, mely a szavát parancssá emelhesse, és azzal szemben nincs több ellentmondás.

– Tehát – jelentette ki – akár kívánja, akár nem, meg fogom oltalmazni újabb híresztelésektől. Elrendelem magának – fejezte be – hogy egy ideig tartózkodjék Madridtól távol. A gyász idejére – tette hozzá magyarázatul.

A gyász idejével Attól a pillanattól kezdve, hogy Aranjuezba rendelték, Cayetana számított rá, hogy száműzetésbe kell mennie. De hogy ez a száműzetés három évig tartson – mert annyira terjedt az özvegy gyászideje egy elsőrangú grandért – ezzel nem számolt. Három év Madrid nélkül! Három év Francho nélkül!

Doña María Luisa még mindig a végzettel teljes tollal játszadozva figyelte, egy egészen picit felnyitotta ajkát, látható volt a gyémántfogak csillogása. Cayetana egy pillanatra elsápadt, de rögtön uralkodott magán, s a másik asszony aligha vehette észre megdöbbenését.

– Három hét ideje van rá, kedvesem, hogy megtegye az előkészületeit – mondta most a királynő, s olyan mélységesen élvezte diadalát, hogy hangja majdnem barátságosan csengett.

Alba hercegnő most látszólag teljesen egykedvűen felállt, mélyen térdet hajtott, elmondta a formulát:

– Köszönöm felségednek a gondoskodást – és előírászerűen megcsókolta a királynő kezét: jól ápolt, húsos, majdnem gyermeket, gyűrűkkel borított kéz volt.

Cayetana közölte Franciscóval, mi történt.

– Látja, igazam volt – fejezte be elbeszélését kissé kényszerezett vidámsággal. – Nem egészen olyan nagyszabású az olasz nő, ahogyan maga festette.

Goya megdöbbsent. Cayetana száműzve! Cayetana Madridtól távol! Ez az esemény szükségszerűen megváltoztatja az ő egész életét. Cayetana biztosan elvárja tőle, hogy elkísérje a száműzetésbe. Vonzó és ingerlő elképzelés volt Cayetanával együtt lenni valame-

lyik birtokán az udvar nyüzsgése nélkül, Madrid nyüzsgése nélkül, körös-körül a fürkésző szemek nélkül. De ő a király festője, az Akadémia elnöke, s ha egyáltalában elmehet, akkor is csak a legrövidebb időre mehet el Madridból. Meg volt zavarodva. És tanácstalanságának, boldogság-várásának, számíttatásának közepette titkos büszkeség töltötte el, hogy végső soron ő volt az, aki ennek a gőgös, előkelő asszonynak a sorsába beavatkozott.

Még mielőtt tisztába lehetett magával, Cayetana már tovább beszélt.

– Úgy gondolom, megvan a jó oldala is, ha egészen függetlenül élhetek. Ha tudhatom, hogy Madrid pletykája csak akkor ér el, amikor már el is felejtették.

Goyának végül mégiscsak meg kellett szólalnia.

– Hova megy? – kérdezte együgyűen.

– Legelőször is itt maradok – felelte Cayetana, s amikor Goya elképedve meredt rá, meg is magyarázta: – Kényszeríteni akarom rá, hogy igénybe vegye a tollát. Küldjön nekem királyi parancsot. Csak ha megkapom a hivatalos rendelkezést, akkor megyek.

Goya elhatározásra jutott.

– Elkísérhetem, Cayetana? – kérdezte félszegen, büszkén a bátorságára. Közben paraszti ravaszsággal telve már meg is latolgatta, hogy fülbaja jó ürüggyel szolgál arra, hogy szabadságot kérjen.

– Persze hogy eljön – kiáltotta Cayetana földerülve.

Goya pedig ujjongott:

– De hiszen ez nagyszerű, erre biztosan nem gondolt María Luisa, hogy szolgálatot tesz nekünk.

De doña María Luisa gondolt rá. Goya szabadság iránti kérvényére azt felelte a főkamrás úr, hogy az akadémiai elnök úr halassza el a szabadságát. A királynak az a szándéka, hogy nagyobb megbízást adjon neki. Meghívják Aranjuezba, őfelségeik majd ott részletesen megbeszélik vele a továbbiakat.

*

*Elhalványult Cayetana,
Amikor ezt meghallotta.
– Aljas szuka! – így kiáltott.
De az esze menten megjött.*

– Egy hónapra vagy kettőre
Megtarthat. Legföljebb akkor
Később jössz – azt mondta. – Sajnos,
Szerencsére van időnk. Jöjj
Gyorsan! Dolgozz jól! Csináld, csak
Hasonlítson rá, fessd úgy! – és
Nagy kajánul mosolyogva
Így fejezte be: – Csináld, csak
Hasonlítson, úgy fessd azt a
Te majádat feketében.

A mint Goya megérkezett Aranjuezba, rögtön Károly király elé vezették. Az uralkodó két legkisebb gyermekének, Francisco de Paula infánsnak és María Isabel infánsnőnek társaságában volt és azzal szórakozott, hogy egy játék hajót úsztasson a La Ria-csatornán. A királynak láthatóan nagyobb öröme telt a játékban, mint a gyerekeknek.

– Nézzen ide, don Francisco – ezzel a kiáltással üdvözölte a festőt – pontos utánzata az én fregattomnak, a *Santisima Trinidad*-nak! Magának a fregattnak most a Dél-Kínai-tengeren kéne cirkálnia, Fülöp-szigeteim mellett. Persze az ember már semmiben sem lehet bizonyos, ahogyan az ügyek ma állnak: ezek az angolok magával az ördöggel szövetekeztek. De ezzel itt, ezzel a mi büszke fregattunkkal minden rendben ment idáig. Átkormányoztuk az egész sziget körül, meg a Tajón és a csatornán keresztül. Maradjon itt és játsszon maga is – szólította fel Goyát.

Miután végre elküldte a gyerekeket, a festőjével sétálgatott a kertben. Nehézkesen cammogott a hájas férfi, Francisco meg egy fél lépéssel mögötte járt. A fasorok beláthatatlanul hosszúak voltak, a magas fák ágai tág, ívelt lombtetőt képeztek fölöttük, csak kicsi napfény szűrődött át rajtuk.

– Figyeljen csak ide, kedvesem – adta elő neki a király – mi a szándékom magávall! Úgy adódik, hogy ebben a szép május hónapban minden szerettem együtt van itt Aranjuezban. És ettől támadt egy ötletem. Le kell festenie minket, don Francisco, mindnyájunkat együtt, egy képre.

Goya jól hallott ezen a napon, és őfelsége hangosan beszélt. De azért azt hitte, rosszul hall. Mert ami itt a király szavaiból kibontakozott előtte, páratlan, mesés szerencse, és Goya attól félt, ha túl mohón utána nyúlt, szétfoszlik a légben.

Ritkán fordult elő, hogy egy királynak kedve volt egész családjával együtt egy festőnek ülni. Királyi vérből való személyiségeknek kicsi a türelme, s ha az egyik ráér, akkor a másik van elfoglalva. Csak nagyon nagyra becsült mesterek készíthettek ilyen csoportképeket, Miguel van Loo óta pedig senki sem.

– En a következőképpen gondoltam ezt – beszélt tovább don Carlos. – Valami szépet kell csinálnia, valami kedélyes és mégis méltóságteljes dolgot, úgy, ahogyan IV. Fülöp képén, ahol a kis infánsnő egy pohár vizet kap, s az egyik fiú megrúgja a kutyát. Vagy a nagyapám, V. Fülöp képén, ahol mindnyájan olyan kényelmesen ülnek körben. Én például az óráimat hasonlíthatnám össze vagy hegedülnék, a királynő olvas, a legkisebb gyerekek bújócskát játszanak, mindnyájan kellemesen foglalatostkodnak valamivel, és mégis bizonyos méltóságteljesség van az egészben. Hiszen érti, don Francisco.

Don Francisco értette. De nem így képzelte. Egy zsánerképet – soha. De elővigyázatos volt, nem akarta elrontani ezt a csodálatos lehetőséget. Köszöni a királynak a bizalmát – felelte tiszteletteljesen – és a rendkívüli kitüntetést. Egy vagy két napi időt kér, aztán majd javaslatokat tesz őfelségének.

– Meg van adva, kedvesem – felelte Carlos. – Nekem sohasem sietős, Aranjuezban meg éppen nem. Ha valami eszébe jut, csak tudassa doña Mariával és velem.

Ezen a napon és a következőn is, a társaságkedvelő Goya került a társaságot. Magábamerülve, szerencséjétől majdnem megszállottan, megszólításokat meg se hallva vagy meg se hallani akarva, járt-kelt a világos, ünnepélyesen derűs aranjuezi kastélyban, kószált a csodálatos kertekben, a Calle de Alhambra és a Calle de los Embajadores íves lomboltzatai alatt, hidakon és hidacskákon át, grották és vízijátékok mellett.

Valami „kedélyeset”? Nem, ettől őfelségének nyilván el kell tekintenie. Van Loo képe, az V. Fülöp családja, azzal a mesterkéltén természetes csoportosítással, ostoba színház volt, suta tákolmány, ilyesmihez nem fog leereszkedni. És Velázquez *Udvarbögyei*, a *Meninas* – igaz, a spanyol festészet ennél magasabbra nem jutott, és Goya csodálta a képet. De idegen maradt tőle a maga megdermedt derűjével. És akárhogyan is, ő senkivel sem akar versengeni, a nagy Velázquezzel éppoly kevésbé, mint a kicsi Van Looval. Csak magával akar versengeni; az ő képe Francisco Goya képe lesz, senki másé.

Második nap homályosan és nagyon távolról látta már, mit akar csinálni. De nem merészt közeledni az elképzeléséhez, nehogy eltűnjön előle. A bizonytalant, a távolian lebegőt maga előtt látva, azon gondolkodva, arról álmodozva feküdt le és aludt el.

Amikor másnap reggel felébredt, már határozottan tudta, mit fog

csinálni. Megfoghatóan maga előtt látta. Bejelentette magát őfelségeiknél. Kifejtette az ötletét, inkább doña María Luisához intézve szavait, mint don Carloshoz. Neki – vélte szerényen – akkor sikerülne legjobban a katolikus királyi család ábrázolása, ha azt hangsúlyozhatná, ami reprezentatív bennük, a felséges személyükből kisugárzó rendkívüli méltóságot. Ő félelmet érez bizonyos keresett fesztelenségtől, amely úgy hathatna, mintha csupán nemes vagy éppen polgári személyekről volna szó. Ezért azt szeretné tiszteletteljesen javasolni őfelségeiknek, adjanak neki parancsot arra, hogy a tervezett családi képet a reprezentatív keretek között tarthassa. A királyi család tagjai úgy álljanak ott, mint azok, akikké Isten kegyelme tette őket, mint királyok és infánsok. Csak álljanak ott egyszerűen, egész ragyogásukban.

Don Carlos csalódást érzett. Nem szívesen mondott le arról az ötletről, hogy kezében az óráival s az asztalon a hegedűjével láthassa magát a vásznon. Talán nem egészen királyi dolog, ha ilyen kedélyesen festeti le magát, de azért menthető, hogy egy uralkodó családi körében magánemberként viselkedik. Másrészt udvari festőjének ajánlata újra és erősebben életre keltett benne egy elképzelést, mely legbelül a legutóbbi hetekben többször is foglalkoztatta. Párizsból bizalmas jelentések érkeztek, hogy ott egy királpárti összeküvés készül, s Manuel arra célzott, hogy talán, ha ügyesen támogatják ezt a mozgalmat, a francia nép neki, don Carlosnak, mint a Bourbonok fejének kínálhatná fel Franciaország koronáját. „*Yo el Rey de las Españas y de Francia*” – gondolta. Ha ott áll majd övéinek közepette, büszke egyenruhában, szikrázó szalagokkal és rendjelekkel, erőteljes testével és méltóságteljes fejével, és ha buzgón azt gondolja magában: „*Yo el Rey*”, akkor ez az udvari festő bizonyára képes lesz rá, hogy ennek a visszfényét a vásznára hozza.

– Nekem úgy tűnik föl, van valami a maga ötletében – nyilvánította ki.

Goya megkönnyebbülten lélegzett fel. A királynő rögtön felfogta udvari festőjének szavait. Ő maga reprezentatív volt, Goya már gyakran így is festette őt, s övéinek közepette bizonyára kétszerte reprezentatívan hat majd. De nem képzei ezt Goya egy kissé túlságosan egyszerűen?

– Hogyan gondolja ezt, don Francisco? – kérdezte nem kegyesség nélkül, de azért még kételkedve. – Mindnyájan egy sorba? Nem lesz az kicsit egyhangú?

– Ha olyan kegyben részesít, señora – felelte Goya – hogy engedélyezi nekem a kísérletet, akkor, azt hiszem, meg lesz elégedve.

Megállapodtak, hogy a király és övéi reggel a Zöld Galériában gyülekeznek, mindnyájan díszben, s akkor majd véglegesen eldöntik, hogyan festi don Francisco IV. *Károly családja*-t.

Másnap aztán meg is jelentek a Zöld Galériában a spanyol Bourbonok valamennyien, ifjak, vének, sőt egy udvarhölgy mereven és óvatosan fogott egy főhercegi csecsemőt, akinek nyilvánvalóan szintén rá kellett kerülnie a festményre. Az uraságok a nagy ablakú terem sugárzó napsütésében álldogáltak és üldögéltek. A legkisebbik infáns és infánsnő, a tizenkét éves Isabel és a hatéves Francisco de Paula kergetőzött. Mindnyájan díszruhában voltak, ez furcsán hatott a délelőtti ragyogásban. A falak mentén nagyszámú kísérlet tolongott. Lármáztak, de egyúttal zavarban is voltak. Ilyenféle alkalomra nem intézkedett a szertartáskönyv.

Doña María vette kezébe az ügy rendezését.

– Hát itt vagyunk, don Francisco – mondta – és most csináljon rólunk valami szepet.

Goya hozzáfogott a munkához. Középen állította föl, két legkisebbik gyereke, a tizenkét éves lány és a hat éves fiú között a királynőt; balra tőle erősen az előtérbe helyezte a nagy tömegű don Carlost. Ez a csoport magától adódott. A második csoport kialakítása is egyszerű volt. Ott volt a szerényen csinos María Luisa infánsnő a csecsemőjével, akit az udvarhölgy mély bókkal nyújtott át neki, jobbán meg a férje, a parmai trónörökös, egy hosszú úr, aki jól kitöltötte a helyét. Kapcsolatképpen e csoport meg a közép között, békésen állt az öreg don Antonio Pascual infáns, a király öccse, aki nevetségesen hasonlított is rá, s a még hátramaradó három Bourbon jól kitöltötte a képnek a nézőtől balra eső oldalát: don Fernando trónörökös, egy tizenhat éves, meglehetősen és semmitmondóan csinos arcú ifjú, az öccse, don Carlos s a nagynénjük, a király legidősebb nővére, az elmondhatatlanul csúnya doña María Josefa. Gyermetegen egyszerű kompozíció volt ez, és Goya előre látta: azzal fogják szidni, hogy ügyetlen; csak hát az ő céljaira éppen ez volt a megfelelő. De:

– Megállni, megállni! – adta ki a parancsot ekkor a király. – Van még két infánsnő, aki nincs jelen – és meg is magyarázta a csodálkozó Goyának: – legidősebb lányom, Portugália uralkodó főhercegnője, meg a nápolyi lány, a trónörökösöm jövőendő felesége.

– Parancsolja felséged – kérdezte Goya – hogy e királyi fenségeket képek után fessek le, vagy leírások után?

– Csinálja, ahogyan akarja – mondta a király. – A fontos csak az, hogy rajta legyenek.

Most azonban don Fernando jelentkezett, az asturiai herceg, a trónörökös.

– Nem tudom – jelentette ki dühösen, érdes, mutáló hangján – helyes-e, hogy a sarokban állok? Végül is én az asturiai herceg vagyok. Miért álljon a kicsi – s rámutatott a hatéves fiúcskára – a középén, én meg a sarokban?

Goya türelmesen, mentegetőzve s inkább a királyhoz, mint a főherceghez fordulva, így válaszolt:

– Úgy gondoltam, művészileg az volna kívánatos, ha felséged és öfelsege között nem egy nagy infáns állna, hanem egy kicsi, hogy öfelsege alakja teljesen érvényesüljön.

– Nem látom be – duzzogott don Fernando – miért nem lehet megóvni az én méltóságomat?

– Mert olyan hosszú vagy – magyarázta meg a király, María Luisa pedig szigorúan megparancsolta:

– Hallgasson, don Fernando!

Goya kissé hátralépett és a laza sorban álló Bourbonokat szemlélte.

– Szabad megkérnem felségeket és a királyi fenségeket, – szólt egy idő múlva – hogy egy másik terembe menjenek? Nekem bal felől van szükségem fényre – magyarázta – nagyon sok fényre, úgy-hogy bal felől és felülről jobbra lefelé essen.

María Luisa rögtön megértette.

– Menjünk az Ariadne-terembe – ajánlotta. – Ott, azt hiszem, megtalálja, amire szüksége van, don Francisco.

A tündöklő sereglet nagy zajjal és dobogással fölkerekedett és átvonult a kastélyon, élükön a testes királlyal s a felcicomázott királynővel, mögöttük a csúnya, öreg infánsokkal és infánsnőkkel és a csinos fiatalokkal, a menetet a kíséret urai és hölgyei zárták be. Terméken és folyosókon át bevonultak az Ariadne-terembe. Ott a világítás természetesen adta a tónusokat, balról a magasból ferdén hullott a fénynyaláb, ahogyan Goyának szüksége volt rá, s a falakon a mitológiai jeleneteket ábrázoló óriási festmények eltűntek a homályban.

Ott álltak a király, a királynő és a főhercegek, s előttük Goya.

Nézegette őket, szeme féktelen mohósággal fogadta magába, ragadta magához őket. Kritikusan, élesen, pontosan nézett, sokáig meredt rájuk, csönd volt a teremben, s a kíséret úgy vélte, hogy ami itt történik, hogy tudniillik egy alattvaló így rámered a királyára és annak családjára – ez illetlenség, szemtelenség, lázadás, és nem szabadna megtörténnie. Hozzá még Goya – maga sem tudta volna megmondani miért – ezúttal az illem és saját szokása ellenére is, munkaköpenyét viselte.

S most még a tetejébe ezt mondta:

– Még két kéréssem volna. Ha ökirályi fensége a kis infáns ragyogó pirosat viselhetne, ez jobban érvényre juttatná öfelségeiket és ökirályi fenségét magát is. Azonkívül a kép javára szolgálna, ha a trónörökös öfensége nem pirosat, hanem világoskéket hordana.

– Ez a piros megegyezik a tábornoki egyenruhám színével – fortyant fel don Fernando – ez a kedvenc színem.

– Kéket veszel – szólt szárazon a királynő.

Don Carlos engesztelően megjegyezte:

– Viszont ha don Franciscónak nincs ellene kifogása, viselhet sz több szalagot és rendjelet, akár az aranygyapjút is.

– A trónörökös ökirályi fensége – mondta csillapítóan Francisco – egészen a fényben áll majd. A szalagok és rendjelek egészen különös ragyogással tündökölnék majd rajta.

Gyors munkában feltette a vázlatot a táblára. Aztán kijelentette, hogy az egyes uraságoktól külön vagy kis csoportokban még néhány ülést kell kérnie. Mindnyájukra együtt már csak egyetlenegyszer lesz szüksége, egy utolsó nagy színvázlathoz.

– Engedélyezve – mondta a király.

Goya ezen az éjszakán sem aludt jól. Nem, ő nem fog olyan idétlen anekdotát festeni, mint Van Loo, és senki se mondhassa el, hogy ami Velázqueznek meg volt engedve, az Goyának nincs megengedve. „Velázquez nagy és halott – gondolta szinte diadalittasan – és ez egy másik kor, és én sem vagyok kicsi, és én élek.” És a sötét-ségben, belül ujjongva világosan látta, mit akar festeni, az egymásnak ellenszegülő színeket, amelyeket kényszerít majd, hogy eggyé váljanak, az egész csillogó-villogó összhangot, s a fantasztikus szikrázás közepette keményen, meztelenül és világosan az arcokat.

Még mielőtt a részletvázlatokhoz fogott, behívták a király intendánsához, marqués de Ariza kamaráshoz. A kamarás don Rodrigo Soler kincstárnok jelenlétében fogadta.

– Néhány közölnivalót kell az udvari festő úr tudomására hoznom – jelentette ki a marqués. Udvariasan beszélt, de csak úgy maga elé a levegőbe, rá sem nézett közben Franciscóra. – Ámbár doña María Antonia offensege, a nápolyi trónörökös főhercegnő, méltán tekinthető don Fernando trónörökös offensege menyasszonyának, a tárgyalások a két magas szerződő fél között nincsenek teljesen lezárva, úgyhogy számolni kell a változások lehetőségével. Ajánlatos volna tehát, ha az udvari festő úr a fenséges menyasszonynak kissé bizonytalan, némileg személytelen arcvonásokat kölcsönözne, úgyhogy más rendelkezések esetén az udvari festő úr által ábrázolt alak egy másik fenséges asszonyt testesíthetne meg. Ért engem az udvari festő úr?

– Értem, kegyelmes uram – felelte Goya.

– Figyelmeztettek továbbá arra – folytatta marqués de Ariza – hogy az ábrázolandó fejedelmi személyiségek száma, beleszámítva a jövőendő parmai trónörököst, értem ezen a csecsemőt, valamint a távollevő fenséges infánsnőket, éppen tízenhármat tesz ki. Az ábrázolandó magas személyiségek természetesen fölötte állnak minden babonának, nem így azonban valamennyi esetleges néző. Ennek következtében azt a javaslatot tették, hogy az udvari festő úr, mint ahogy ez hasonló fajtájú régebbi festményeken megtörtént, magát is elhelyezheti a képen, természetesen tartózkodó modorban. Ért engem az udvari festő úr?

Goya szárazon azt felelte:

– Azt hiszem, értem, kegyelmes uram. Elrendelték, hogy én is rákerüljek a képre, amint az árnyékban festek.

– Köszönet az udvari festő úrnak – felelte a marqués – az udvari festő úr megértett.

Goyát ez erősen foglalkoztatta. Arra gondolt, hogyan ábrázolta önmagát Velázquez a *Királyi család* című képén, nagyszabásúan, magától értetődően, szerénytelenség nélkül, de egyáltalában nem az árnyékban, s akkor Fülöp király sajátkezűleg festette rá a festett Velázquezra a Szent Jakab-keresztet. Ő, Francisco, az árnyékba festi majd magát, de akkor is nagyon látható lesz, és az ő királya is gazdagon megjutalmazza majd, talán kevesebb gráciával, mint don Felipe Velázquezt, de első festővé végre kinevezi; ebben nem lehet kétség, ha már ezt a nagy, nehéz feladatot adta neki. És ő ki fogja érdemelni ezt a címet.

– Hátramarad még a honorárium kérdésének rendezése – mond-

ta udvariasan don Rodrigo Soler kincstárnok, s Franciscóban rögtön felülkerekedett egész paraszti, számító természete, és elhatározta, hogy nagyon jól fog hallani. Néha ugyanis hasonló esetekben alacsony honoráriumot ajánlanak fel, mert feltételezik, hogy a festő kárpótolva érzi magát a megbízás dicsőségében.

– Eredetileg azt gondoltam – magyarázta óvatosan Francisco – hogy az előkészítő munka az egyes magas személyiségek vázlatainak odavetett elkészítésére szorítkozhatik; úgy adódik azonban, hogy az egyes arcképeket is a legrészletesebben ki kell dolgoznom. Különbözőleg négy kisebb arcképcsoport lesz és tíz különálló arckép.

Marqués de Ariza némán állt ott, merő gögös elzárkózás.

– Úgy határozottatott – mondta Soler kincstárnok – hogy nem a ráfordított időt tekintjük honorálásának alapjául. Hanem festményét az ábrázolandó magas személyiségek számához képest honoráljuk. Őfelségeik s fenséges gyermekeik fejeiért egyenként kétezer reált fizetünk önnek, a királyi család többi tagjainak fejeiért egyenként ezret.

Goya azt latolgatta, vajon a távol lévő infánsnők, a csecsemő meg az ő saját fejét is honorálják-e majd – de ezt nem kérdezte meg.

Magában mosolygott. Rossznak nem volt nevezhető ez a honorárium semmiképpen. Ő emelni szokta az árait, ha a megrendelő a kezét is festetni kívánja. Ezúttal nem volt szó kezekről, s már előre az volt a terve, hogy csak nagyon kevés kezet fest rá a képre, legföljebb négyet-hatot. Nem, ez a honorárium nem tisztességtelen, még akkor sem, ha csak tíz fejet honorálnak.

Még aznap dolgozni kezdett az ideiglenes műteremben, melyet az Ariadne-teremben rendeztek be neki.

Itt minden modellt külön-külön pontosan abba a fénybe állíthattott, melyben majd a családi képen is áll, és a legapróbb részletig kidolgozta a vázlatokat. Lefestette don Luist, a parmai trónörökös főherceget, méltóságteljesnek, fiatalnak, meglehetősen csinosnak, kissé butácskának. Lefestette a barátságos, helyes, jelentéktelen María Luisa infánsnőt a kisbabájával. Lefestette az öreg doña María Josefa infánsnőt. Bár el volt rá tökélye, hogy az ő arcát éppen csak kikandikáltatja a trónörökös és személytelen, fenséges menyasszonya egész alakja között, mégis két teljes délelőttöt fordított a vázlatra: lenyűgözte őt az öreg infánsnő ijesztő csúnysága.

Maga a király rendkívül készséges modell volt. Nagyon egyenesen tartotta magát, a hasát-mellét kifeszítette. Azon csillogott a Ká-

roly-rend kék-fehér szalagja, ragyogott a portugál Krisztus-rend piros szalagja, szikrázott az aranygyapjú; bágyadtan fénylett a kabát gesztenyebarna bársonya fölött a szürke szegély, villogott a kard markolata. Mind e pompa hordozója pedig ott állt feszesen, állhatatosan, jelentékenyen, büszkén rá, hogy a köszvényével is milyen jól bírja a hosszú állást.

Ha a királynak mulatság volt így ott állni és pózolni, a szünetek sem szereztek neki kisebb örömet. Olyankor rendszerint letette a kardját, olykor a nehéz bársonykabátot is valamennyi szalaggal és rendjellel, elterpeszkedett a széken, szeretetteljesen hasonlított össze óráit, s csevegett vadásatról, gazdálkodásról, gyerekekről, hétköznapi kérdésekről.

– Hiszen maga is felkerül a képre, don Francisco – jegyezte meg egy nap jóindulatúan. Végigmustrálta és felbecsülte festőjét. – Egész mutatós alakja van – vélte, és: – Ne próbálkozzunk egy kis birkózással? – javasolta váratlanul felélénkülve. – Sokkal nagyobb vagyok, mint maga, az igaz, és valószínűleg sokkal erőteljesebb testalkatú is, viszont sok év nyomja vállamat meg a köszvény is. Hadd nézzem csak a bicepsét – parancsolta és Goyának szabaddá kellett tennie a karját. – Nem rossz – véleményezte. – De tapogassa csak ki az enyémet.

Goya eleget tett a parancsnak.

– Ez aztán igen, felség – ismerte el.

Don Carlos hirtelen rávetette magát. Goya meglepetésében hevesen védekezett. A Manoleriában nem egy majóval kiállt már birkózni, tréfából vagy komolyan. Carlos zihálva tiltott fogásokhoz folyamodott. Goya ezen feldühödve megfedkezett róla, hogy első festő akar lenni, s egy igazi majo-fogással jó fájdalmasan belecsípett a király combjának belső részébe.

– Jaj – mondta hevesen don Carlos.

Francisco megfékezte magát, s ő is zihálva így szólt:

– Legalázatosabban bocsánatot kérek.

De azért eltartott még egy ideig, amíg hagyta, hogy Carlos rászorítsa térdét a mellére.

– Maga aztán ember a talpán – mondta Carlos.

Egyébként mindenképpen kimutatta kegyességét Francisco iránt. Aranjuezban mindig különösen jól érezte magát, s itt gyakran idézte a régi mondást: „Ha Isten nem volna Isten, spanyol király szeretne lenni francia szakáccsal.” Don Carlos tehát nagyon jó kedvében volt,

s a jó kedélyállapotát át akarta vinni Franciscóra is, amivel csak zavarta a munka haladását. Körülvezette a félig kész *Casa del Labrador*-ban, a *Parasztház*-ában, a pompás mellékpalotában, melyet a parkban építtetett, s megígérte Goyának, hogy ott rá is munka vár. Többször elvitte vadászatra. Máskor meg behívatta a nagy zene-terembe, s itt hegedült neki vaskosan a kecses kínai berendezés kö-zepette.

– Nem gondolja, hogy sokat haladtam? – kérdezte. – Bizonyára vannak jobb hegedűsök is a zenekaromban, de a grandjaim között most, hogy a mi derék Albánknak olyan korán kellett eltávoznia, azt hiszem, én vagyok a legjobb zenész.

Goya modelljei között csak egyetlen akadt, aki berzenkedett el-lene: a trónörökös, don Fernando. Goya különösen tisztelettel bánt a tizenhat éves fiúval és megtett minden tőle telhetőt, hogy meg-nyerje magának. De az erőszakos, elbizakodott Fernando konok ma-radt. Tudta, hogy Goya a príncipe de la paz barátja, azt pedig utálta. Szolgálóktól, nevelőnőktől, udvarhölgyektől, akik jó korán bevezették őt a nemi gyönyörökbe, nagyon hamar megtudta a kis főherceg, hogy don Manuel az anyja szeretője, s ezért kíváncsiság-gal, irigységgel és féltékenységgel tekintett rá; ehhez hozzájárult, hogy amikor egyszer a tizenegy éves Fernando sehogyan sem boldo-gult ezredesi egyenruhájának kis kardjával, don Manuel tanácsokat adott neki felnőtt leereszkedéssel, semmiképpen sem alattvalói mo-dorban. Most pedig modellt kell állnia don Manuel barátjának olyan kabátban, amelynek a színét nem szereti, s ez a festő a tetejébe me-részkedik még előtte, a trónörökös előtt, a munkaköpenyét hor-dani.

Doña María Luisa viszont rendkívül alkalmazkodó modell volt. Goya kívánságának megfelelően hol egyedül pózolt, hol meg a két gyerekeivel, hol pedig a két gyereket külön-külön pózoltatta.

Végre Goya odáig jutott, hogy a legalázatosabban megkérhette az uraságokat, még egyszer álljanak neki modellt az Ariadne-te-remben, összességükben és díszruhában a nagy, színes vázlatához.

Ott álltak, Goya nézte és boldogan látta: a széthúzó színek össz-hangja megvolt úgy, ahogy ő álmodta, gazdagon, újszerűen és jelen-tősegteljesen. A részlet alá volt rendelve az egésznek, és az egész benne volt minden részletben. Az egymásnak szegülő színek egy tündökléssé egyesültek, vörössel és arannyal a jobb oldal, a bal pe-dig kézzel és ezüsttel, minden fényben árnyék is volt, csak éppen

különböző fokozatokban, s minden árnyékban fény is volt, s ebben az egész tündöklésben meztelenül, keményen és pontosan álltak az arcok, a közönségesség a rendkívüliben. Goya nem gondolta végig mindezt, nem is tudta volna kifejezni, de érezte.

Nézett mereven, élesen, hosszan, tiszteletlenül, s ezúttal a kíséret komolyan megbotránkozott. Itt állt ez az ember, ez a rangtalan alattvaló a kopott munkaköpenyében, és előtte a királyok és főhercegek egész pompájukban, s ő végignézte őket, végignézett rajtuk, akár egy díszszemlét tartó generális. Ez egyenesen lázadás volt, lázadás, ilyesmi nem lehetett volna lehetséges a francia forradalom előtt, és miért is tűrik ezt a Bourbonok?

Francisco elkezdett festeni gyorsan és sokáig. Az öreg María Josefa infánsnő panaszkodott, hogy most már nem bír tovább állni, és Carlos azzal utasította rendre: ez a kis kitartás a legkevesebb, amit egy infánsnőtől el lehet várni. Goya azonban nem hallotta, igazán nem hallotta, belemerült a munkájába.

Aztán végre szünetet tartott, és mindnyájan nyújtózkodtak és el akartak menni. De:

– Még húsz perc! – kérte őket Goya, s amikor látta a kelletlen arcokat, esedezve könyörgött nekik: – Csak még húsz perc! Aztán nem kell önöket többé fárasztanom, egyetlen egyszer sem. – Beletörődtek. Goya festett. Csend volt, hallották, amint egy nagy légy zümmögve ütődik az egyik ablakhoz. Végre megszólalt Goya: – Köszönöm, felség, köszönöm, felség, köszönöm, királyi fenségek.

Mikor magára maradt, hosszú ideig ült kimerülten, boldogan. Amit látott, az most formává lett, többé nem veszíthette el.

Aztán forrón és hirtelen elfogta a vágyakozás Cayetanára. Abból az erőből, amivel ez megrohanta, érezte, mennyi energiájába került egész idő alatt, hogy legyűrje a rá gondolást.

Okosabb lett volna, az egyetlen okos dolog lett volna, ha itt marad Aranjuezban és tovább dolgozik. De azt kérdezte magában: Madridban lesz-e még? És hosszú ideig vagy rövid ideig még? És

*

*Madridba futárt küldött a
Hercegnőhöz, azt üzente,
Másnap visszatér. Tűnődött,*

Milyen érvet hozzon fel, hogy
Épp a képnek érdekében
Néhány napra most azonnal
Madridba mehessen. Mindez
Örültség volt, tudta, mégis
Ezt csinálta.
S kellő gonddal
Összegöngyölvén a nagy szín-
Vázlatot s hozzá a részlet-
Stúdiumokat, ezekkel
És nagy göggel, sok reménnyel
S óriási gyorsasággal
Madrid felé bajtatott.

Visszatérése után az első éjszaka nála volt Cayetana. Rövidek voltak a nyári éjszakák, és veszéllyel járt, ha reggel rajtakapják, amint Goya házából visszatér a magáéba. De azért virradatig maradt.

Másnap este nagyon korán jött. Goya a munkájáról mesélt neki, megmutatta a színvázlatokat, megkísérelte elmagyarázni, micsoda új, nagyszerű dologra készül. Cayetana azonban alig figyelt esetlen szavaira, ránézett a vázlatokra, az elbizakodott, duzzadt fejek gyülekezetére a pompázó ruhák fölött, s elhúzta száját és nevetett. Hangosan, mulatva nevetett. Goya sértve érezte magát. Ez volt hát a hatás? Megbánta már, hogy megmutatta neki a művet.

Kedvetlensége nem sokáig tartott. Boldog volt, hogy láthatja, hogy érezheti, hogy övé lehet Cayetana. Boldoggá tette minden, amit Cayetanán látott. *Ven ventura, ven y dura*; „jöjj, boldogság, jöjj, maradj hát” – gondolta s zümmögte maga elé újra meg újra.

A hercegnő ezen a második éjszakán is nála maradt. Talán ezek voltak utolsó órái Madridban: holnap lejár a három hét, melyet María Luisa engedélyezett neki. De nem hitt benne, hogy valóban merészeli majd rendelettel száműzetésbe küldeni, és Goya sem tudott ebben hinni.

Másnap délután egy sebtiben írt cédulát kapott Alba hercegnőtől: „Azonnal gyere” – és tudta, hogy Cayetanát kiutasították. Elszaladt hozzá.

A nagy Palacio Liriában látható volt a felfordulás. Az egész személyzet föl-alá rohangált, parancsokat osztogattak, visszavontak, maga a méltóságteljes doña Eufemia sem leplezte izgalmát. Igen, Cayetana megkapta a rendeletet, a király saját kézírásos parancsát.

A hálósobában fogadta Franciscót, éppen arra készült, hogy felöltözik az utazásra, alsóruhában volt, cipő sem volt a lábán. Miközben utasításokat adott a komornáknak, elmondta az egészet Goyának. Még aznap el kell hagynia a várost, és bizonytalan időre valamelyik andalúziai birtokára kell mennie. Nyomatékosan megtiltották neki, hogy az andalúziai királyságot külön engedély nélkül elhagyja.

– Kerülővel utazom – mondta. – Úgy utazom, hogy csak olyan földön éjszakázzam, amelyik az enyém.

Nevetett, ha körülnézett és meglátta az összevisszaságot. A gyapjas, fehér kutyus vakkantott.

Goya arra kíváncszott a szívében, hogy elkísérje Cayetanát, vele legyen most, amikor így kitárta magát előtte s ilyen csodálatos kedvében van. És erről mondjon le, éppen azokban a hetekben mondjon le, amikor Cayetana egészen az övé lenne, egyedül az övé? Nem mond le. Inkább lemond a képről, amelyiket készen hordoz a lelkében, inkább a dicsőségről és a karrierről. Vele akar lenni most, telve van azzal az izzó akarással, hogy ugyanúgy tegyen, mint ő, kihívja az egész világot, mint ahogy ő kihívta azzal a merész, büszke, bolondos, csodálatra méltó ajándékkal, amit annak az ostoba doktor-nak adott. De a következő pillanatban éppen olyan izzóan fellép benne a képének akarása. Parancsoló vágy fogja el a képe után, benne van a kép, az egész színáradata, szikrázva, csillogva, tündökölve, villogva a belőle felmerülő meztelen fejekkel: Goya *Királyi család*-ja, amelyik nem versenyez Velázquez *Királyi családja*-val, de azért minden bizonnyal olyan kép, amelyiket meg lehet nézni. Megszólalt kissé rekedten:

– Elkísérhetem, doña Cayetana? – s rögtön hozzátette kislelkűen: – Legalább az első nap?

Addig a néhány pillanatig, amíg mindez lezajlott benne, Cayetana ránézett azzal az emberismerő szemével, s Goyának az a kényelmetlen érzése támadt, hogy pontosan tudja mindazt, ami lefolyt benne. Most, hogy minden lendület nélkül előhozakodott az ajánlatával, Cayetana nevetett, még csak nem is barátságtalanul. Goya mégis megbántódott. Hát az semmit sem jelent, ha a király festője félbehagyja a művét, amelyik első festővé teheti, s kijelenti, hogy hajlandó elkísérni a száműzetésbe vezető útján a kegyvesztett hölgyet?

– Tudom értékelni, don Francisco – mondta Cayetana – azt, amit felkínált nekem. De maga mégiscsak megfontolt ember, és ezúttal én is az akarok lenni. Ha egy egész napon át a kocsim mellett lovagol és nyeli az út porát, amit a kocsim fölver, csak azért, hogy aztán soha ne legyen magából első festő, akkor ezt majd három nap múlva megbánja, mégpedig egész életére. Hát nem így van? Azokra a szép nevekre pedig gondolni sem akarok, amiket aztán éveken át hallgatólag a fejemhez vág majd, talán még csak

nem is hallgatólag. Szóval: nagyon köszönöm, Francho – és lábujj-hegyre állt és megcsókolta Goyát. Aztán úgy futólag még azt mondta: – Egyébként don Joaquín elkísér, és minden tekintetben jó kezekben vagyok.

Goya feltételezhette, hogy Peral doktor elkíséri, ez magától értetődő volt. De azért mégis fájt neki.

*

*Már a szolgák Cayetanát
Hintájába bívták. – Jöjjön,
Francisco, hamar utánam! –
Vágyakozás csengett át az
Üres szavakon. – Csak fesse
Végig azt a képét, mint a
Fürge Lukács! Hajtasson csak
Andalúziába, mintha
Sarkában a Szent Hivatal
Lovagolna!*

Mi
geté

tam
kat.

A
bolt
egy

hog

bor
gya
kép
meg

aka
mif
emb
lön

nye
váb

tak
sen

ken
tét,

Ari

god

sz
fest

Mindeddig Goya nem adott alkalmat Agustínjának igazi beszélgetésre. De alighogy Cayetana elment, azt mondta:

– No, te savanyú Agustín, most megmutatom neked, mit csináltam – s kigöngyölte és kis szögekkel deszkákra erősítette a vázlatokat.

Agustín előttük állt, hátralépett, aztán újra közelebb ment, nagy, boltozatos fejét odadugta az egyik vázlathoz, majd a másikhoz, nyelt egyet, csámcsogott hosszú, vékony szájával.

– Megmagyarázom neked – kezdett neki Goya. – De:

– Most ne szólj semmit – intette le Agustín – tudom már.

– Semmit sem tudsz – mondta Goya, de hallgatott és hagyta, hogy a másik tovább nézegessen.

– *Carajól!* – kiáltott végül Agustín. Ez pedig valódi, teliszájú, borzalmasan obszcén öszvérhajcsár-káromkodás volt, és abból, ahogyan kitört belőle, felismerte Francisco, hogy Agustín megértette a képet. Francisco mégsem állhatta meg, végre ki kellett mondania, meg kellett magyaráznia, mit akart ezzel csinálni.

– Én nem akarok semmit megkonstruálni – mondta. – Én nem akarom úgy csinálni, ahogyan Velázquez, énnekem nem kell semmiféle bárgyú anekdota, érted? Egyszerűen odaállítom ezeket az embereket együgyűen, gyermeten. – Érezte, hogy a szavak, különösen az ő szavai, túlságosan esetlenek és otrombák ahhoz a kényes, bonyolult valamihez, amit kifejtetni igyekezett, de mégis tovább kellett beszélnie. – A részleteknek persze egészen határozottnak kell lenniök, és közben úgy, hogy egyáltalában ne is lehessen észrevenni. Csak az arcok, azoknak szabad lenézni az emberre keményen, valóságosan, pontosan, úgy, amilyenek. És a háttér sötét, éppen csak hogy sejteni lehet azokat az óriási sonkákat az Ariadne-teremben. Látod már, mit akarok csinálni, érted?

– Elvégre nem vagyok hülye – felelte Agustín és csöndesen, nyugodt diadallal azt mondta: – Hombre! Ebből igazán valami nagyszerű lesz. És valami egészen új. Francho, Francho, micsoda egy festő vagy!

- Csakhogy észreveszed már! - válaszolt elégedetten Francisco.
- Holnapután Aranjuezba megyünk - folytatta. - Téged természetesen magammal viszlek. Hamar elkészülünk. Csak át kell tennem a portrékat. Minden itt van, ami lényeges. Nagyszerű lesz.

- Nagyszerű - mondta meggyőződéssel Agustín. Aggodalmasan várta, vajon meghívja-e Francisco, vajon vele mehet-e, és most gyerekesen örült. S azonnal a gyakorlati dolgokra gondolt. - Szóval holnapután Aranjuezba - mondta. - De előbb még sok mindent el kell intézni. El kell mennem Dacherhoz, feszítőkeretért és vászonért, Ezquerrához festékekért és a firnájszot is meg kell vele beszélnem. - Egy darabig fontolgatta, aztán tétovázva megjegyezte: - Egész idő alatt nem láttad a barátainkat, Jovellanost, Bermúdezt, Quintanát. Most megint hetekre elmegy Aranjuezba. Nem kellene velük összejönnöd?

Goya arca elsötétedett, s Agustín attól félt már, hogy felfortyan. De Goya erőt vett magán. Alig is értette, hogyan tudott olyan sokáig meglenni Agustín nélkül, és nem tudta elképzelni, hogyan tudna dolgozni Aranjuezban e legmegértőbb barátja nélkül - meg kell szereznie neki ezt az örömet. Azonkívül igaza is van Agustinnak: sértés volna, ha nem találkozna a barátaival.

Jovellanosnál ott találta Miguelt és Quintanát.

- Régen nem láttuk egymást, nyakig voltam a munkában - mentegetődzött.

- Mindabból, ami jó a világon - jegyezte meg keserűen don Miguel - a munka az egyedüli, aminek nincs rossz utóíze.

Aztán persze politikáról beszéltek. Spanyolország bajban volt, nagyobb bajban, mint ahogy Goya - aki Aranjuezban nem engedte, hogy a közérdekű dolgok hozzáférközzenek - legbelül tudomásul akarta venni. A flotta, melyet a szövetséges francia köztársaság belekényszerített a háborúba, nem tudott többé magához térni a Sao Vicente foknál elszenvedett súlyos vereségből. Az angolok elfoglalták Trinidadot, elvágták a behozatalt Nyugat-Indiából, sőt a spanyol anyaország partjait is szorongatták. A nagy háborús költségek nyomort s éhséget idéztek elő. A párizsi Direktórium pedig most visszafizette Spanyolországának, hogy olyan sokáig várt a szövetség megkötésével. A köztársaság sütkérezett azokban a diadalokban, amelyeket Olaszországban vívtak ki a seregei, Spanyolországot pedig mindenütt benne hagyta a pácban. Bonaparte tábornok odáig ment, hogy megfosztotta trónjuktól a spanyol királyi ház olasz roko-

nait és bekebelezte országaikat. Igaz, hogy a szövetség Franciaországgal jó politika volt, s most is, akárcsak azelőtt, az egyetlen lehetőség. De ahelyett, hogy minden módon igyekeztek volna rászorítani a köztársaságot, tegyen eleget a szövetségi szerződésből ráháruló kötelezettségeknek – Spanyolország mindenütt engedett. Ez azért volt, mert a királynő és don Manuel a kegyenceivel töltötte be vagy egyszerűen eladta a hivatalokat. A döntő helyeken oda nem való emberek ültek, s ahelyett, hogy Spanyolország érdekeit védelmezték volna, hagyták, hogy a köztársaság megvesztegetse őket. María Luisa maga sem volt hozzáférhetetlen. Ha olykor erőlesen követelő magatartásra szánta rá magát, akkor Párizs drága ajándékokat küldött neki, s az éles sérelmezésből szelíd panasz lett.

Goya mindezt némán, elhárítóan hallgatta. Az udvarhoz tartozik, s alapjánvéve mindezek itt, akik az udvar ellen zúgolódnak, az ő ellenségei. Furcsa, hogy ami Spanyolországnak átok, az neki áldássá lett. A jóindulatú, derűs don Carlos, akit jobban érdekelnék játékhajói, mint az igazi Santísima Trinidad, valószínűleg rossz király, doña María Luisa uralkodása valószínűleg csapás az országra; de ha ez a kettő nem olyan volna, amilyen, neki nem volnának megbízásai. Még az is, hogy Bonaparte tábornok elvette María Luisa fivérétől a parmai nagyhercegséget, még ebből is előnye származott neki, Goyának. Mert ha ez nem kényszerítette volna rá a parmai trónörökösöt meg az infánsnőjét, hogy a nyarat Aranjuezban töltse, ki tudja, eszébe jutott volna-e don Carlosnak az a nagyszerű ötlet, hogy „mindnyájunkat együtt” lefestesse.

Ezek a megfontolások azonban nem tartották vissza attól, hogy ő is ossza a többiek felháborodását Spanyolország önzően rossz kormányzásán. „Ezeknek az uraságoknak átkozottul meg kellett magukat erőltetniök, hogy ilyen áldott országot, mint a miénk, így tönkretegyenek.” Jovellanos e szavai s az, ahogyan elmondta őket, ott maradtak Goya fülében.

De megrázta vastag fejét: neki másra kell gondolnia. Siettetten a visszautazást Aranjuezba.

Josefához alig volt ideje e néhány nap alatt, s ez most nyomasztotta lelkét. Végül is, ha már Cayetanának és Agustínnak is megmutatta, nem akarta előle eldugni a művét. Kissé zavart mosollyal odavezette Josefát a vázlatok elé. Igyekezett megmagyarázni neki, mi a szándéka. Josefa értett annyit a festészethez, hogy a vázlatokból és Francisco magyarázatából kiokosodjék. Elképzelte ma-

gának a kész képet és nem tudta, jó-e. Bizonyosan árad majd a vá-
szonról az a csodálatos, zavarba ejtő csillogás, amiről Francisco be-
szélt, s a királyok és főhercegek arca élesen kiugrik majd. De a
vázlatok kajánul néztek le rá, s a kész festmény elképzelése meg-
dermesztette. Attól félt, valamilyen gonosz szellem rejtőzik benne,
valamilyen eretnek, veszedelmes, lázadó szellem. Igaz, őfelségeik
az életben sem szépek, de Raphael Mengs, Maella meg az ő bátyja
arcképein, sőt Francisco régebbi portréin is, bármennyire hasonlí-
tottak is, mégsem voltak ilyen csúnyák. És hajlandók lesznek ezt
eltérni? Bizonyos, hogy ez a kép szerencsétlenséget hoz majd.

*

— *Mit szólsz hát? – kérdezte Goya.*

— *A király meg a királynő –*

Kérdéssel felelve így szólt

Josefa – és elsősorban,

Az infánsnő-tanti nem túl ... –

Kereste a szót. – Hogy nem túl

Hasonló-e? – segítette

Goya. Ő meg bólintott rá.

Vonzatva s taszítva állt ott

Josefa és végül így szólt:

— *De azért majd bizonyára*

Mestermű lesz, csak ne volna

Olyan meglepő.

A
hog
a l
E
tud
attó
nak
a k
mél
vilá
ga
ver
héja
fest
tett
éksz
e k
gal
C
csal
cisc
—
A
szes
váz
—
— j
ség
gött
C
kor
is k
elre

És még valamit ismert föl Agustín most mélységes örömmel, hogy tudniillik a IV. Károly családja politikai kép lett. De óvakodott attól, hogy ennek a felismerésének hangot adjon. Mert Franciscónak természetesen esze ágában sem volt „politikát” festeni. Ő hitt a korlátlan királyságban, rokonszenvvel tekintette ezt a jóhiszemű, méltóságától eltelt uralkodót meg ezt a doña María Luisát, aki a világnak nevezett tortából csillapíthatatlan étvággyal vágta ki a maga óriási részét. De a Spanyolországot sújtó vad események, a szétvert hajók, a kifosztott államkincstár, a királynő gyöngesége és fennhéjázása, a nép nyomora, mindez ott élt Goya agyában, miközben festett, akár akarta, akár nem. És éppen mert nem gyűlölettel festett, azért szökött mindenki szemébe az egyenruhák, rendjelek és ékszerek büszke ragyogásából, az Isten kegyelméből való királyság e kellékeinek egész szikrázásából meztelen, brutális tárgyilagossággal e királyság hordozóinak szálnalmas kis embersége.

Ők ketten még soha ilyen jól nem dolgoztak együtt. Ha Agustín csak egy árnyalatnyira elfintorította hűséges, mogorva arcát, Francisco máris tudta, hogy valami nincsen rendjén.

Agustín elgondolkodva vakargatta fejét, és Francisco máris összeszorított ajkakát adott a „család” María Luisájának a portrévázlat vastagon mosolygó ajka helyett.

– Antonio infáns tulajdonképpen rettentően hasonlít a királyra
– jegyezte meg Agustín, s Francisco, hogy don Carlos görcsösen fel-
séges arkifejezését kiemelje, máris hasonlóbba tette hozzá a mű-
götte álló infáns-fivér pedánsan méltóságteljes arcát.

Goya kitartó szorgalommal dolgozott. Akárcsak akkoriban, amikor az autodafé után az inkvizíció körüli öt képet megfestette, most is késő éjszakáig dolgozott gyertyafénynél, s a gyertyákat fortélyos elrendezésben úgy erősítette alacsony, cylinder alakú kalapjának fém-

ellenzőjére, hogy megadjanak neki minden fényt, amire szüksége van.

Rendkívül lelkiismeretesen festett, de a mellékes dolgokat szuverén megvetéssel kezelte. Utasítást kapott, hogy a trónkövetelő felséges menyasszonyának arcát – mivel a választás még nem végleges – tartsa meg „anonimnak”: a pompásan felékesített ismeretlen infánsnővel tehát egyszerűen elfordította a fejét. A király legidősebbik lányáról, a távollevő portugál uralkodó főhercegnőről meg egyenesen elfeledkezett az utolsó pillanatig. Agustín emlékeztette rá. Francisco leintette:

– Hagyd csak, azt megcsinálom két perc alatt – és tovább festette don Antonio Pascual infáns kövér, mogorván méltóságteljes fejét. Ebédre hívták, tovább dolgozott. Már kész volt a fej, ekkor másodszor is hívták. – Te ülj csak az ebédhez – mondta Agustínak – én rögtön jövök, csak még lefestem az uralkodó főhercegnőt.

És csakugyan, a leves még meleg volt, amikor az infánsnő kész arca már közönyösen és markánsul semmitmondóan előkukucskált Antonio infáns és a hosszú Luis trónörökös között.

Hogy saját magát ráfesse a képre, ahhoz sem kellett neki egy egész óra. Az eleven Goya ekkor elégedetten és hamiskásan bólintott oda a festett Goyának, aki a sötétből nézett kifelé, kissé árnyékszerűen, ahogy óhajtották, de nagyon felismerhetően és egyáltalában nem szerényen.

Egyébként is Goya, nem úgy, mint Agustín várta, egész idő alatt egyenletesen jó kedélyben volt. A király és a királynő ezúttal is megtették minden tőlük telhetőt, hogy megkönnyítsék a munkáját. Elküldték neki a díszruhákat s az egyes rendjeleket, amelyekre szüksége volt, s Goya olykor nevetve akasztotta Agustín nyakába az aranygyapjas rend keresztjét és szalagját, vagy Agustín zord örömére, valamelyik kövér lakájt belebújtatta Carlos királyi kabátjába, s megparancsolta, hogy ugyanolyan méltóságteljesen álljon ott, mint Carlos. Eljött a nap, amikor felrakta az utolsó fényeket. S ekkor megkérdezte magától is, meg a barátjától is: – Kész?

Agustín nézte. Itt állt a tizenhárom Bourbon. Itt állt a szálmás arcok kemény, kegyetlen igazsága, s örökölt királyságuk varázslatos, kábító színpompája.

– Igen, kész – mondta Agustín.

– Hasonlít Van Loo-nak a *Fülöp családja*-hoz? – kérdezte Goya és vigyorgott.

– Nem hasonlít – mondta Agustín, és még szélesebben vigorgott. – Velázquez *Udvarbölgyei*-hez sem – mondta, s csikorgó nevetése belevegyült Goya tiszta, boldog nevetésébe.

– Talán meg kellene mutatni don Miguelnek – javasolta Agustín; señor Bermúdez Aranjuezban volt don Manuelnál, s Agustín már előre örült a nagy műértő elképedt arcának.

Eljött don Miguel, s ítélete azonnal szilárd volt. A kép legbelül zavarta, visszataszította, minden művészetével együtt is barbár volt. De azért habozott, beszéljen-e. Nem volt-e akkor is bizonyos a dolgában, amikor Lucíáról volt szó, és nem volt-e végül mégis Franciscónak igaza azzal a kétértelmű arcképével? Franciscónak talán ezzel a képével is igaza van, igaza nem a valódi művészi tudásának, hanem ösztöne titokzatos mélységének.

– Szokatlan kép – mondta végül Miguel. – Nagyon más, nagyon sajátos, de... – elnémult. De aztán megint nekilendült. Lehetetlen, hogy évtizedek fáradságos munkájával megszerzett elmélete ennyire csődöt mondhasson. Tartozott annyival a nagy régiek esztétikai bölcsességének, mely két évezred óta a humanizmuson át maradt örökre rá, don Miguel Bermúdezra, hogy most kitátsa a száját ez ellen a barbárság ellen. – Csodálom a színkezelésedet, Francisco – mondta. – A szabályok ellen van, de beismerem, hogy a fényeknek ez a tobzódása, a színeknek ez a megfékezett kavargása magas művészet. De miért rakod meg a szépségedet annyi visszataszító elemmel? Miért kényszeríted a nézőt, hogy ennyi csúnyaságot és utálatosságot lenyeljen? Én aztán igazán nem az vagyok, aki új hatásokat nem tudok értékelni akkor is, ha merészek: de ezt nem értem. Még mást sem értek ezen a képen. Eltérések a szabálytól: isten neki, elfogadom. De itt egyebet sem látok, csak eltéréseket. Én örülök minden egészséges realizmusnak, de a te Bourbonjaid már nem portrék, hanem karikatúrák. És minek ez a túlegyszerűsített, kezdetleges kompozíció? Én nem ismerek olyan művet, sem a régi mesterektől, sem a jelenkoriaktól, amelyekre hivatkozhatnál. Ne vedd tőlem rossz néven, Francisco, csodállak, a barátod vagyok, de ide már nem tudlak követni. – És fensőbbbségesen így fejezte be: – Ez a kép el van hibázva.

Agustín bánta már, hogy megmutatták a képet ennek a tudós szármárnak, akit még a Lucíáért érzett fájdalma sem tett okosabbá. Elkéseredve feszítette előre nagy, boltozatos fejét, felelni készült. De Goya leintette.

– Nem veszem tőled rossz néven, öregem – mondta könnyedén Miguelnek.

Miguel azonban újra nekikezdet:

– Láta a király és a királynő a képet? – kérdezte aggodalmasan.

– Készítettem vázlatokat a részletekről – felelte Goya – azokat megláthatták. Magát a képet azonban nem mutattam meg nekik munkaközben.

– Bocsáss meg, Francisco – mondta don Miguel. – Tudom, tanácsadókra ritkán kíváncsi az ember, de én nyíltsággal tartozom neked és nem tudom visszatartani a tanácsomat. Ne mutasd meg a képet úgy, amilyen most! Kérlek szépen. – És meg nem ijedve attól a dühtől, melyet Goya arcán feltűnni látott, így folytatta: – Nem tudnád legalább a Carlosodat és María Luisádat egy kicsit... – kereste a szót – barátságosabbá tenni? Végül is mindnyájunk között te vagy az, aki a legenyhébben tekinted őket.

– Én nem tekintem őket enyhén – mondta Goya – és nem tekintem őket keményen: én olyannak látom őket, amilyenek. Ilyenek, és ilyenek maradnak. Örökre.

A festmény megszáradt, belakkozták, eljött señor Julio Dacher, a nagy francia keretező, és bekeretezte. Megállapították a napot, amikor a királyi család megsejmelí a képet.

S ekkor Goya utolszor bement az Ariadne-terembe, föl-alá szalagált befejezett műve előtt. Várt.

Felnyíltak az ajtók, beléptek öfelségeik és a királyi fenségek. Sé táltak a kertben, egyszerűen voltak öltözve, csak egészen kevés rendjel volt rajtuk, s kíséretükben volt, ő is igen egyszerűen, a príncipe de la paz. Meglehetősen nagy kíséret jött velük, köztük Miguel is. Don Carlos, mikor belépett, kabátja és mellénye alatt kotorászott, elővett két órát, összehasonlította őket, kijelentette: – 10 óra 22. Június 14, 10 óra 22. Idejében szállította le a képet, don Francisco.

Itt álltak ők, a Bourbonok, nem elrendezetten, mint a képen, hanem szeszélyes összevisszaságban, s nézték magukat, ők, a hús-vér Bourbonok a festett Bourbonokat, mindegyik önmagát és mindegyik mindenki mást. S mögöttük a valóságban s a képen az árnyékban ott állt a festő, aki úgy rendezte el és úgy festette őket.

Csillogott és szikrázott a vászon rendkívül királyi módon, s ők ott álltak a vásznon életnagyságban, több mint életnagyságban: életigazságban; több mint életigazságban: összetéveszthetetlenül bárki szemében, aki csak egyszer is felületesen látta őket.

Néztek és hallgattak, kissé megzavarodottan; olyan nagy kép volt, s még sohasem festették őket ilyen sok vászonra, s még egy-
küket sem vette körül soha ennyi más fejedelmiség.

Don Carlos ott állt a középben terjedelmesen, a képen is, a teremben is. Az egész tetszett neki, ő maga is tetszett magának. Milyen csodálatosan van megfestve a gesztenyebarna díszkabátja, látni, hogy bársonyból van, s milyen pontos a kard markolata és minden rendjel csillaga és minden rendszalag, s ő maga is jelentékenynek hat, szilárdul, rendíthetetlenül áll ott, látnivaló, mennyi erő és velő van a csontjaiban, akármennyi év van is mögötte, és akármilyen közsvény is kínozza. „Mint egy szikla – gondolja – Yo el Rey de las Españas y de Francia – gondolja. – „Nagyon jelentékeny kép.” – Már készül is néhány tréfás-barátságos szót szólni Goyához, de előbb inkább megvárja doña María Luisájának nyilatkozatát.

Ő, az öregedő, csúnya, feldíszítetlen María Luisa, ott áll a férje, barátja meg a gyerekei között, s gyors, éles szeme mustrálja a kép öregedő, csúnya, feldíszített María Luisáját. Sokaknak sok minden nem tetszhetik e festett asszonyban: neki tetszik, ő igent mond erre az asszonyra. Ennek az asszonynak csúnya az arca, de egyszeri arc, kényszeríti az embert, hogy odanézzon, megmarad az emlékezetében. Igen, ilyen ő, Bourbon María Luisa, parmai főhercegnő, a spanyol birodalom királynője, a két India királynője, egy nagyherceg lánya, egy király felesége, eljövendő királyok és királynők anyja, aki elszánt is rá, képes is rá, hogy az életből lefölközzön azt, amit le lehet belőle fölkönni, félelem és megbánás nélkül, mindaddig, amíg ki nem viszik őt az Escorialba, és le a Pantheon des los Reyesbe. Ha ma kellene meghalnia, akkor is elmondhatná, hogy azt csinálta az életéből, amit csinálni akart belőle. És körülötte állnak a gyerekei. Jólesően néz a helyes, kicsi infánsra, akit a festett királynő kézen fog, s a csi-nos kis infánsnőre, akinek a vállát átkarolja. Olyan gyerekei vannak, amilyeneket kívánt magának, eleven, nagyon életrevaló gyerekek, és nemcsak attól a kövér, buta férfitől, akire szüksége volt, hogy neki meg a gyerekeinek örökre biztosítsa az őket megillető rangot, hanem attól is, akit jobban megkívánt, mint bárki mást, s ha az egész világ össze nem omlik, akkor majd ezek a gyerekek is Európa trónjain ülnek. Igen, szép, egészséges, okos gyerekek, a barátjától örökölték a jól formált alakját, tőle meg az eszét. Jó, igaz kép ez, nem édeskés, nem hízog, hanem kemény és büszke. És csak az a kár, hogy az ő Manuelja is nincs rajta a képen.

A hallgatás sokáig tartott. Goya kezdett nyugtalan lenni. Dühösen nézett át Miguelre. Talán ez hozott rá szerencsétlenséget azzal a fanyar, sanyarú jóslatával? Josefa is aggodalmaskodott. Csakugyan úgy találnák öfelségeik, hogy túlságosan barátságtalanul festette őket? Pedig nem voltak tiszteletlen gondolatai, sőt mindig valamilyen tiszteletfélét érzett e jóakarátú király, és rokonszenvet az életvidám asszony iránt, aki egyszerre királynő és maja. Az igazságot festette. Eddig mindig így csinált, és ez mindenkinek tetszett, az ő igazsága, a majóknak, a grandoknak, még az inkvizíciónak is. Ő pedig arra számított, hogy ez a kép majd a király első festőjévé teszi, s most ez az elképzelése újra csak füstbe megy? Miért nem nyitja már fel a száját ez a tökfey meg ez a ringyó?

De ekkor doña María Luisa kinyitotta a száját.

– Ezt jól csinálta, Don Francisco – mondta. – Hű, igaz kép ez, alkalmas rá, hogy az utókornak megmutassa, milyenek vagyunk mi, Bourbonok.

És Don Carlos rögtön, lármásan a szavába vágott:

– Kitűnő kép. Pontosan olyan családi kép, amelyet kívántunk. Mellesleg milyen nagy, milyen magas és milyen széles?

Goya felvilágosítással szolgált:

– 2 méter 80 magas, és 3 méter 36 széles.

– Minden tekintetben nagy kép – jelentette ki don Carlos meglegedetten és hamiskásan, mintha csak don Francisco a tizenkét első grandja közé tartozna, azt mondta: – Cubríos, fődje be a fejét, Goya.

Most mindenki túláradoán gratulált Franciscónak. Don Miguel erősen megszorította a kezét, arca szokatlanul megindult volt. Aggódva várta, hogyan nyilatkozik majd a király. Szívből örült, hogy barátjának ilyen jól végződött ez a kétes ügye, s azonkívül úgy érezte, hogy ő maga is igazolva van: nem csodálható, ha a barbár királynak tetszik a barbár kép.

Időközben a príncipe de la paz a király fülébe súgott valamit, az meg hangosan válaszolt:

– Hát hiszen célozhatunk rá. – És harsányan, széles, tréfás mosollyal fordult Goyához: – Néhány nap múlva, kedvesem, kellemes meglepetés fogja érni.

Manuel pedig megerősítette.

– Hát igen, Franchó, most megcsináltuk.

Bayeu halála óta vágyódott rá Francisco, hogy első festővé ne-

vezzék ki, ez volt a nagy igazolás, ez tette cím szerint is azzá, ami. Két perc előtt még kételkedett benne, hogy így lesz. Most itt a beteljesülés. Nem maradt semmi, ami után kívánczoznia kell. Érezte a tudást, a növekvést és a tökéletesedést, műve sikerült, Agustín elismerte, az értők elismerték, s a buta hatalmasok is elismerték. S a franciák is el fogják ismerni, még a németek is. És a késeiek is. Idioma universal. A fiatal Quintana megtalálta a helyes szót. És ma övé a látható siker és holnap a csodálatos szerető.

Visszautazott Madridba. Előkészítette útját Andalúziába.

Ameddig a *Carlos családja*-n dolgozott, alig gondolt Cayetanára, most égette a vágyakozás, ösztökölte a türelmetlenség. Nem tudott dolgozni, a festékek szaga, már a vászon pusztá látványa is visszataszította. De nem merészt elmenni Madridból, mielőtt kezében nincs a kinevezési okmánya. Nem hitt benne, ameddig írásban és lepecsételve nincs a birtokában. Sok minden állhat egy szó meg a teljesítése közé, Goya félt a mindig lesben álló démonoktól. Azért is, nehogy a démonokat felidézze, senkivel sem közölte a király ígéretét, sem Agustínnal, sem Josefával. Várakozás emésztette és nem merészt útnak indulni.

A korona kincstárosa, don Rodrigo Soler meglátogatta.

– Ami a honorálását illeti, don Francisco – jelentette ki – abban nyilván megegyezünk, hogy hat magas fejről van szó à 2000 réal és öt magas fejről à 1000 réal. Mint látja, számadásba vettem öfensége, a trónörökös-csecsemő fejét is. Másrészt nyilván egyetért abban, hogy a tizenkettedik és tizenharmadik fej, a távollevő magas infánsnők feje nem esik honorálás alá. Hasonlóképpen nem veendő tekintetbe a tizennégyes számú fej, az öné sem.

Goya úgy találta, hogy az elszámolás nem bőkezű, de nem is szűkmarkú.

Megint elmúlt egy nap, egy második, egy harmadik. Egy kinevezés csak akkor vált jogerőssé, ha végigment valamennyi illetékes hivatalon, úgyhogy hanyag vagy rosszindulatú hivatalnokok kedvükre halogathatták. Egészen természetes hát, hogy Goyának várnia kellett. De türelmetlensége betegessé nőtt, hallása romlott. Egyre gyakrabban támadt az a gondolata, hogy azonnal Andalúziába utazik, Cayetanához, bármi lesz is belőle.

Ekkor, négy nappal a kincstárnok látogatása után, fölkereste don Manuel, Pepa társaságában. Egyik piros harisnyás lakája nagy mappával a kezében, szerényen a háttérben maradt.

- Hallottam a képeről, don Francisco - cseverészett Pepa - és don Manuel engedélyével, némileg öfelségeik háta mögött, Aranjuezba utaztam és megnéztem a képet. Nem szokásom az ilyesmi, de tudja, mennyire érdekel a maga művészete. Igazán jó kép, sőt azt lehet mondani: festmény. Nemcsak a legnagyobb, hanem a legjobb is, amit maga létrehozott, néhol persze kissé könnyen vette a munkáját. A parmai trónörökös például kétségkívül túl hosszú. De uagyjában kitűnő kép. És olyan színes.

Don Manuel azt mondta:

- Hivatali minőségben jövők. Kellemes közölnivalóm van magával. - Intett a piros harisnyásnak, az meg átnyújtott neki egy nagy, hivatalos pecséttel ellátott írást. - Én magam jártam közben - jelentette ki - különben még három hétig tartott volna. Így már ma átnyújthatom magának az okiratot. Felolvassam? - kérdezte fontoskodva.

Goya tudta persze, miről van szó, és don Manuelnak joga volt ezért köszönetet várni; de azért alig tudta legyűrni mérgét a nagy-zoló pártfogolás miatt.

- Ma éppen megint nem valami jó a hallásom - felelte. - Elolvashatom én magam az okiratot?

- Ahogy akarja - mondta megbántottan a miniszter.

Goya olvasta:

„Urunk, a király, megjutalmazni kívánja az Ön magas érdemeit s legfelsőbb kegyének bizonyítékát adni, mely bátorításul szolgálhat az Akadémia többi professzorának és megmutathatja nekik, milyen nagyra becsüli öfelsége a festészet nemes művészetében elért mesteri tudást. Urunk, a király, ezokból kinevezi Önt első udvari festővé, 50 000 reál évi fizetéssel, mely máától fogva esedékes. Továbbá utasítja a kincstári hivatalt, hogy Önnek évente 500 dukátot fizessen kocsijának költségeire. Továbbá a kincstári hivatal tárgyalni fog Önnel megfelelő pótlékról, méltó lakás céljaira. Tartsa meg Önt Isten nekünk még sok évig! Don Manuel, príncipe de la paz, első miniszter.”

Goya most őszintén meghatódott, rekedten így szólt:

- Köszönöm magának, don Manuel.

- Nincs mit köszönnie, kedvesem - mondta don Manuel, és árnyalatnyi kedvetlenségét elfújta a festő láthatóan mély öröme. Pepa

pedig szép, zöld, szemérmetlen szemével nyíltan szembenézett Goyával és azt mondta:

– Én akartam az első lenni, aki gratulál neked, Franchó.

Mikor Goya egyedül maradt, még egyszer és újra meg újra elolvasta az okiratot. Mindenekelőtt a lakáshoz való pótlék örvendeztette meg s még jobban az ötszáz dukát a kocsira. Mindig lelkiismeretfurdalásai voltak amiatt a kocsi miatt; most megerősítést kapott, hogy joggal szerezte meg. Néha garasosnak gondolta a királyt, mert olyan sokáig meg akarta takarítani az első festő fizetését. De igazságtalan volt hozzá. Don Carlos nagylelkű és meg tudja becsülni a művészetet. Nem fogja eltérni, hogy a jövőben a barátai szidják a királyt.

Josefa szívből fellélegzett, amikor Goya közölte vele a kinevezését. Istenben megboldogult bátyja újra meg újra kinyilatkoztatta, hogy a festőnek össze kell kapcsolnia az igazat a széppel. Franchó vétett ez ellen az alapszabály ellen, s Josefa az utolsó pillanatig félt tőle, hogy öfelségeik nem értenek majd egyet megszentelt személyüknek ilyen ábrázolásával. Most első ízben volt meggyőződve, hogy Franchója nem az ő, Josefa bátyjának meg a nagy Bayeu-névvel való szoros kapcsolatának köszönheti az emelkedését, hanem saját érdemű és saját jogú festő.

Barátjának, Martín Zapaternek azt írta Goya:

„Sokáig nem írtam neked, de el voltam halmozva munkával. Jó munkával. Ma sem írtatok neked hosszan, mert gyorsan Délre kell utaznom bizonyos előkelő hölgyhöz, sejtéd már, kihez. A király első festőjévé is kineveztek, majd tanácsot kell kérnem tőled, hogyan fektessek be újabb pénzt. Megbízom Agustínomat, küldjön neked egy másolatot a diplomámról. Mutasd meg az anyámnak és a fivéreimnek, s általában mindenkinek Zaragozában, mindenekelőtt a mi öreg Fray Joaquínunknak is Fuendetodosban, mert ő sohasem tudta, becsüljön-e engem valamire vagy sem! Most éppen készülök, hogy beszálljak a kocsimba, melyet egyébként a jövőben a király fizet, 500 dukátot évenként, bála a Szűzanyának! Egészen kimerített a munka meg a szerencsém. Vásárolj néhány vastag gyertyát a Virgen del Pilarnak. Szívem Martinjal! A király meg a királynő versengésének a tárgya

*barátod
Franchó*

Aranjuezba utazott, hogy őfelségeinek kifejezze köszönetét. Külön postakocsit rendelt Dél felé. Rögtön a kihallgatás után átöltözött, díszegyenruháját visszaküldte Madridba, útra kelt egyenesen Andalúziába.

*

*Sietésre, sietésre
Unszolt mindenáron. Csakhogy
Második nap a tapasztalt
Kocsis kerülővel akart
Továbbmenni, mert az ország
Útja tele gödrökkel meg
Banditákkal. Goya tudni
Sem akar most kerülőről.
Egy kerek aranydukátot
Ad az ámuló kocsisnak.
- Ne félj, koma - így buzdítja.
- Kocsidban egy szerencsefi
Utazik most.*

G
Ca
az
me
a g
tyá
ha
ke
fes
azo
lem
C
a s
cső
szó
C
jét,
F
meg
rűtl
mik
ajtó
talál
voln
buk
vac
űzte
éjsza
órák
-
- A
kert
kis p

Goya félig felöltözve ült kényelmes székében s nézte, hogyan issza Cayetana az ágyban a csokoládét. A széles ágy egy alkovban állt, az alkov függőyei szét voltak húzva. Az ágy mindkét oldalán nemes fából faragott, antik istennő, a két istennő mellén gyertyatartó, a gyertyák meggyújtva, pedig már késő délelőtt lehetett. De a gyertyák nem sok fényt adtak, a szoba jóleső félhomályban volt, s csak határozatlanul lehetett felismerni a falakon végigfutó, nevetséges, kerti panorámát nyújtó freskókat. Az alkov falába nagy ablakokat festettek, és a festett ablaktáblákra huncutul kukucskáló lyukakat, azokon át áradhatott be a megálmódott nap, s a szoba hűvösében kellemes volt elképzelni, milyen forró lehet odakint.

Cayetana játékosan és torkoskodva mártogatta édes süteményét a sűrű csokoládéba. A dueña gondterhelten figyelte, nem fog-e lecsöpögni. Goya is nézte, lustán és elégedetten. Senki sem szólt egy szót sem.

Cayetana bevégezte a reggelijét, doña Eufemia elvette a csészéjét, Cayetana lustán nyújtózott.

Francisco vágytalanul boldog volt. Amikor tegnap, késő délután megérkezett, Cayetana kiszaladt az üdvözlésére, rendkívül hölgyszerűtlenül üdvözölte őt, s a mayordomo jelenlétében megölelte. Aztán, miközben Francisco fürdött és átöltözködött, Cayetana a nyitott ajtón át fecsegett vele. Goya egész útján attól félt, hogy vendégeket talál Sanlúcarban; sokáig megvárakoztatta Cayetanát, s nem vethette volna a szemére, ha társaságot hívott volna magához. De senki nem bukkant föl, még Peral doktor sem, egyedül vacsoráztak, igen vidám vacsora volt, fecsegték, gyermeteg és kevésbé gyermeteg tréfákat úztek, egyetlen tüskés szó sem esett köztük, s az egész, hosszú, buja éjszakán egyetlen gonosz gondolat sem kísértette Goyát: csodálatos órák voltak. Cayetana visszahajtotta a takarót, leült az ágyra.

– Nem kell részt vennie a lever-men, don Francisco – mondta. – Aludjon még kicsit, vagy nézze meg a kastélyt, vagy menjen a kertbe sétálni. Fél órával ebéd előtt találkozunk a Belvederénél egy kis promenádra.

Goya korán ott volt a Belvederénél. Szép kilátás nyílt onnan a házra és a tájra. Mint a legtöbb ház itt, Cádiz környékén, ez a kiterjedt épület is mór stílusú volt, a kevés ablakkal megtört falak nagyon fehérek, a lapos tetőről keskeny kilátótorony meredt az égbe. A kertek terasszerűen lejtettek lefelé. Szélesen és tunyán folyt a tengerbe a Guadalquivir. Sanlúcar városa és *Vegá*-ja mint zöld oázis feküdt a homoksisivatagban; a buja szőlőskertektől és olajfaligetekektől mindkét oldalra messzire és sárgásfehéren nyúlt el a lapos táj. A homok közepette ösztövére fenyő- és parafatölgyerdők tengődtek. Dünák hullámzottak. Fehéren csillogtak a szalinák. Goya minden különösebb érdeklődés nélkül nézett végig a tájon. Akár a piedrahítai hegyek szolgáltatják a hátteret, akár a sanlúcari dünák, neki csak az a fontos, hogy egyedül van Cayetanával, távol az udvartól, távol Madridtól.

Peral doktor csatlakozott hozzá. Közömbös beszélgetést folytattak. Peral az előttük fekvő ház történetéből mesélt neki. Olivares gróf építtette, az, akit Velázquez olyan gyakran festett, IV. Fülöp mindenható minisztere; Olivares itt töltötte száműzetésének utolsó, keserű éveit. Aztán unokaöccse és utódja, don Gaspar de Haro építtette tovább a házat, s ő az, aki után a kastélyt *Casa de Haro*-nak nevezik.

Később Goyának nem is kellett kérdezősködni, Peral magától is a legutóbbi hetek eseményeiről mesélt. Nagy estélyeket természetesen nem adhatott doña Cayetana, mivel gyászban van, de sok vendég járt ott, Cádizból, Jérezből, még Sevilából is jöttek. „Jó koncra gyűlnek a kutyák” – jutott eszébe Goyának a régi közmondás. Közben megfordultak Cádizban is, a hercegnő városi palotájában, az ottani Casa de Haróban. Doña Cayetana egyszer elfátyolozva jelen volt egy cádizi *corridá*-n is; aminthogy Costillares, a toreádor, két napot vendégségben töltött a kastélyban. Goya nem remélte, hogy Cayetana egész idő alatt a kilátó tornyán áll majd és ott lesi, nem jön-e már ő, ahogyan Pepa románcaiban teszik a hölgyek, de azért mégis kissé elkedvetlenedett.

Megérkezett Cayetana, kíséretében a dueña, Julio, az apród, María Luz, a néger kislány, Don Juanito, a kutyus és néhány cica. Különös gonddal öltözködött, nyilvánvalóan Goya kedvéért, az megörült is ennek.

– Szerencse – jegyezte meg Cayetana – hogy már nem az a szokás járja, mint a nagyanyáink idején, amikor az özvegynék a haláláig vagy az új házasságáig feketében kellett járnia.

a
er-
on
A
n-
zis
től
o-
ák
bb
ek
os,
ól.
ak.
róf
in-
ke-
pít-
nak

től
ze-
en-
cra
öz-
az
len
két
ogy
nem
zért

ród,
ica.
neg

okás
láig

IV. KÁROLY KIRÁLY CSALÁDJA
(Madrid, Prado)

Goya csodálkozott, hogy ilyen elfogulatlanul tud beszélni Cayetana az özvegyiségéről.

Peral engedélyt kért, hogy visszavonulhasson. A többiek egész kis menetben vonultak át a kerten, kétfelől, fölmeredő farokkal sétáltak a cicák.

– Maga egy kicsit még parancsolóbban nyújtja a mutatóujját, mint régebben, Cayetana – mondta Goya – egyéb változást nem veszek magán észre.

– Maga meg egy kicsit még jobban előrebiggyeszti az alsóajkát, Francisco – felelte Cayetana.

Sok napóra volt a kertben, az egyiken festett árnymutató.

– Olivares gróf – magyarázta doña Cayetana – úgy látszik, egy kicsit különc lett itt a száműzetésben. Valószínűleg arról álmodozott, hogy megállítja az időt, amíg a csillagai szerencsésebb konstellációba nem kerülnek.

Könnyű ebédet ettek. Az ebédlő falán freskó futott végig; egy halovány kert sok oszloppal, füzérrel, egyiptomi motívumokkal. Itt is egy napóra festett árnymutatója mindig ugyanazt az órát jelezte.

Ebéd után Cayetana elköszönt. Goya fölment a hálósobájába, nagyon meleg volt, meztelenül feküdt az ágyra, hosszú sziesztára. Lusta volt és vágytalan. Ez egész életében ritkán történt vele. Mindig tervek foglalkoztatták, nem tudott úgy ágyban feküdni, hogy ne gondoljon a következő napra, a következő hétre, új vállalkozásokra. Most nem így volt. Most nem sajnálta, hogy ráborul az álom, nem sajnálta az elvesztett időt, hanem kedvtelve érezte, hogyan borítja ködbe az álom, hogyan süllyed lefelé a teste. Mélyen aludt, boldogan ébredt.

Ehhez az első naphoz hasonlóan töltötte a többi is, tünyn, boldogan, elégedetten. Cayetana meg ő többnyire egyedül volt. Peral nem nagyon zavart. Eufemia előtt meg Cayetana semmit sem titkolt, semmit sem szégyellt. Egyszer Cayetana meg Francisco félmeztelenül ült az elsötétített szobában, forróság volt, Cayetana legyezte magát. Bejött Eufemia, jeges limonádét hozott neki. Meglátta a legyezőt, elképedt, kiejtette kezéből a limonádés poharat, odaszaladt Cayetanához, kitépte kezéből a legyezőt.

– Csak ne ezzel! – kiáltotta. – Amikor így ül itt!

A legyezőre az Oszlopos Szűz volt festve.

Ilyesféle mozzanat már az izgalmasabb eseményekhez tartozott Sanlúcarban. Francisco és Cayetana mindketten sokat megéltek, s

eddig lefolyt éveikben aligha volt még ilyen csöndes, elégedett idejük, s ennek mindketten örültek.

Goya keveset dolgozott. Vásznonhoz, ecsethez, palettához nem is nyúlt; növendék kora óta ezek voltak az első hetek, amikor nem festett. Viszont sokat rajzolt, de csak a maga kedvére. Felvázolta mindazt, ami Cayetana hétköznapijában megtetszett neki. Egyszer megkérdezte tőle Cayetana, nem akarja-e lefesteni, mint maját.

– Hadd legyünk lusták – kérte Goya. – Én festésben gondolkodom. Hadd ne gondolkodjunk.

– Hány neved van voltaképpen? – kérdezte Goya egy más alkalommal, amikor meglátott egy okmányt, melyen Cayetana címeinek felsorolása több sort foglalt el. Hidalgóknak hat keresztnévük lehetett, grandoknak tizenkettő, de elsőrangú grandok korlátlan számú keresztnévet viselhettek. Sok keresztnévet viselni előny volt: akkor sok védőszent oltalmát élvezhették. Cayetanának harmincegy neve volt, fel is sorolta őket: „María del Pilar Terese Cayetana Felicia Luisa Catalina Antonia Isabel” – és a többi mind. Goya úgy vélte, hogy akármilyen jó az emlékezőtehetsége, ennyi nevet nem tudna megjegyezni, de azt tudja, hogy Cayetanának éppen annyi az arca, mint a neve.

– Sorold csak fel még egyszer a neveidet – szököltötte fel Cayetanát – névről névre, és én mindegyikhez felrajzolom az arcodat.

Cayetana mondta a neveket, Goya rajzolt, a két nő, Cayetana meg a dueña nézte. Gyorsan, szemtelenül, vidáman és élesen rajzolt, s az arcok, bár valamennyi Cayetana arca volt, csakugyan határozottan különböztek egymástól; sok szeretetre méltó volt közöttük, sok meg gonosz és borzongató.

Cayetana nevetett.

– Hogy tetszem neked, Eufemia? – fordult a dueñához.

– Nagyszerű, amit az első festő úr itt rajzol – felelte doña Eufemia – de jó volna, ha nem rajzolna tovább. Nem hozhat áldást, ha valaki mindent a papírra vet.

– Kérem a következő nevet – mondta Goya.

– Susana – mondta Cayetana, és Goya tovább rajzolt. Miközben rajzolt, rá sem nézve a dueñára, megkérdezte tőle:

– Varázslónak tart engem, doña Eufemia?

A dueña óvatosan megválogatta szavait s így felelt:

– Azt hiszem, kegyelmes uram, ha egy művészet az Istentől való, akkor leginkább a szentek ábrázolására kellene használni.

Goya egyre tovább rajzolva, mellesleg így szólt:

– Sok szentet rajzoltam már, számos templomban ott láthatja lógni a jámbor képeimet, doña Eufemia. Csak Borgia Szent Ferencet kilencszer lefestettem Osunáéknak.

– Hát igen – mondta Cayetana – nagyon büszkék a családjuk védőszentjére az Osunák. Nekünk, Albáknak, nincs védőszentünk.

Goya elkészült a rajzával; rendszeretően ráírta a számot és nevet: „24. Susana.” Cayetana kedvesen, gúnyosan, kifürkészhetetlenül nézett a lapról. Eufemia rendkívül helytelenítően fordult úrnőjéhez:

– Jó volna, báránkám – mondta könyörögve és mégis erélyesen – ha ezek közül a lapok közül egynéhány nem is létezne. Ugyan, kérje meg az első festő urat, tépje össze ezt a „Susana”-t és még másokat is. A képek ide vonzzák a démonokat, higgye el nekem. Eltéphetem?

És már nyúlt is a „Susana” után.

– Engeded el rögtön! – kiáltott Cayetana és félig nevetve, félig komolyan fenyegette meg Eufemiát. A dueña a nyakán lógó aranykeresztjét tartotta fel Cayetanával szemben, hogy kiűzze belőle a gonosz szellemet, amelyik, úgy látszik, már belebújt az ő báránkájába.

Dél előtt vagy délután, ha Cayetana aludt, Francisco többször is átlovagolt öszvéren Sanlúcar városába. Ott a *Venta de las Cuatro Naciones*-ben itta a jézei bort, melyet a közelben szüreteltek, s fecsegett a kocsmá vendégeivel, a nagy, fehér, kerek kalapot és nyáron is lila köpenyt viselő férfiakkal. Sanlúcar ősrégi városa – sokan Luciferre vezették vissza a nevét – híres és hírhedt volt, mint olyan ördögös fickóknak a székhelye, akik minden bajból ki tudják hazudni, ki tudják lopni magukat. A régi regények pícarói otthon voltak ebben a városban, s büszke volt az a majo, aki Sanlúcart nevezhette szülőföldjének. A város csempészsézből gazdagodott meg, s most, amikor egy erős angol blokád-flotta horgonyzott Cádiz előtt, virágzott az élet és az üzlet. A Cuatro Naciones kocsmájában mindig lehetett találni öszvérhajcsárokat is, hivatásuk színes, vidám viseletében, s ezek az ország minden tájáról olyan történeteket tudtak elmesélni, amilyeneket különben sohasem hallani. Ezekkel a *muleteros*-okkal és más vendégekkel folytatott hát Goya lomha, mindenféle célzásokkal teli beszélgetéseket, értette a nyelvüket és a módjukat, és ők is értették az övét.

Olykor ellovagolt valamelyik szomszédos kis helységbe, Bonan-

zába vagy Chipionába. Az út ritkás, muzsalytölgy erdőkön és világossárga homokdűnákön át vezetett, mindenütt fehérén csillogtak a szalinák. Egyszer, amikor így a homokon keresztül lovagolt, újra meglátta az „El Yantar”-t, a délkísértetet. Tunyán mászott előre, félig teknősbéke, félig ember, s a néző inkább elszunnyadt, mint megijedt tőle, másik nevének, a „La Siestá”-nak megfelelően. A kísértet lassan és kikerülhetetlenül mászott az útján, de ez nem Francisco útja és iránya volt. Megállította öszvérét és sokáig nézte a kísértetet. Távolról a part felől játszadozó gyermekek lármája hatolt el hozzá, magukat a gyerekeket elrejtették a dűnák.

Amikor visszatért, levél várta Cádizból. Señor Sebastián Martínez három képet akart felajánlani a *Santa Cuevának* és megkérdezte, hajlandó-e az első festő úr elvállalni a megbízatást. Señor Martínez mindenütt ismeretes volt, mint Spanyolország egyik legnagyobb kereskedelmi flottájának tulajdonosa, az Amerikával folyó kereskedelem egy tekintélyes részének ő volt az ura, s bőkezű műpártolónak számított. Az ajánlat kapóra jött Goyának. Magas árat kérhetett señor Martíneztől, s a Santa Cuevának végzett munka kíváncsú ürügyet szolgáltatott neki arra, hogy mentegesse elnyúló „üdülési szabadságát” az udvar előtt. Magában azt is latolgatta, hogy az ilyesféle vallásos munka alkalmas arra, hogy levezekelve azt, ami talán bűnös a szenvedélyében és boldogságában. Elhatározta, hogy személyesen beszéli meg az ügyet señor Martínezzel; néhány óra alatt Cádizba lehetett érni.

Cayetana, amikor Goya elmondotta a szándékát, azt felelte, hogy ez jókor jön, ő amúgy is azt akarta neki ajánlani, jöjjön el vele néhány napra vagy hétre Cádizba. Most, háború idején, nagy élet folyik ott, a színház is jó. Elhatározták, hogy a hét végén odautaznak.

Goya nem tudott aludni ezen az éjszakán. Az ablakhoz lépett. Majdnem telihold volt; Goya kinézett a kerteken át a távol csillogó tengerre.

*

*Cayetana járt a kertben,
Sétálgatott lent a büsben.
Egyedül volt. Menjen ő is
Le, utána? – tétovázott
Francisco. De Cayetana*

Nem nézett föl hozzá, ő meg
Mégse ment le. Néhány macska
Volt körülte. Cayetana
Nesztelenül, furcsán lépdelt
Teraszokon föl-le, enyhe,
Kétes-párás fényben. Goya
Az ablakban állt sokáig,
Nézte, hogy jár Cayetana
A világos éjszakában,
És cicái, farkaikat
A magasba kunkorítva
Ünnepélyesen, vidáman
Elkísérik.

A hercegnő körülvezette Goyát cádizi városi palotájában, a Casa de Haróban. Olivares gróf és Gaspar de Haro, a ház építtetői, nem takarékoskodtak. Míg a városban, mely nem tudott kiterjedni a rendkívül keskeny földnyelv hegyén, a legtöbb ház keskeny volt és magas, ők ketten tágas termeket helyeztek el egy nagy csöndes patio, egy csodálatosan kövezett udvar körül, mely maga is úgy hatott, mint egy tágas terem. E körül az udvar körül a három emelet belső részén folyosók futottak körbe. A lapos tetőről kilátótorony meredt az ég felé.

A tágas házban párás hűvösség volt. Akárcsak Sanlúcarban, itt is volt egy napóra, festett iránymutatóval, hogy megállítsa az időt. Sok volt a márvány, a festmény, szobor, csillár; a *señor antepasador*-ok, az ős urak nem garaszkodtak. De azért a ház most kissé el volt hanyagolva, a falakon a freskók elfakultak és lepattogzottak, a sok lépcső közül néhány már kikopott és megrongálódott. Goya meg a hercegnő kitaposott márványlépcsőkön járt. Pedro, az öreg intéző maga is kissé roskatagon járt előttük, ünnepélyes, merev léptekkel, halkán csörögve kulcsosomójával. Végül megint csak kitaposott, sárgás márványlépcsőkön felmásztak a *mirador*-ba, a kilátótoronyba. A csigalépcső egy elzárt ajtó mellett vezetett el, aztán odafent álltak, a torony lapos tetején, s az alacsony korláthoz támaszkodva lenéztek a városra, mely, akárcsak egy sziget, fehérén ragyogott a kék tenger közepén, s a szárazfölddel csak a rendkívül keskeny földnyelv kötötte össze.

A Casa de Haro magasan feküdt, majdnem a város legmagasabb pontján. Francisco és Cayetana északkelet felé néztek, látták a kikötőt és a sok védelmező erődöt, látták az erős spanyol hadihajórajt s látták a granadai hegységgel határolt andalúziai síkságot. Nyugatra néztek és látták a tág tengert s a láthatáron a kikötőt ostromzároló angol flottát. Délre néztek és látták az afrikai partot. Lábuk alatt terültek el a cádizi házak, kertszerűen, mindenféle növényvel díszített lapos tetőkkel.

– „A babyloni függőkertek”, szokta mondani a nagypja, az istenben nyugvó kegyelmes úr – magyarázta az öreg intéző.

Cayetana és Francisco jóformán egyedül volt a tágas házban. Csak a dueña társaságában utaztak előre; úgy volt, hogy a többiek, Peral doktor, a mayordomo, a titkár, az egész háztartás csak néhány nap múlva jönnek utánuk. Egyedül étkeztek, Pedro meg a felesége szolgáltatta ki őket, majdnem mindig egyedül voltak, tudták, hogy ez nem tarthat sokáig, és élvezték magányukat.

Goya a második napra jelentette be magát megbízójánál, señor Martíneznél. Volt elég ideje, kószált a korlátozott térségre épített, emberekkel teliszűfolt városban. Végigment a szűk utcákon, a magas, fehér, előreugró, lapostetejű házak között, végigment a Calle Ancha macskakövein. Végigment az Alamedán, a bástyasétány szilfái és nyárfái között. Visszament a *Puerta de la Mar*-hoz s örült a lármának és a nyüzsgésnek. A mohamedán baromfikereskedők, akik az igen közeli Afrikából hozták át csirkéiket és kacsáikat; a halászok, akiknek halai és kagylói harsány szagokkal és harsány színekkel feküdtek előttük; a gyümölcskereskedők, s előttük halomban a tarka gyümölcsök; a vízárusok targoncáikkal; a jégárusok hordóikkal; a datolyáik körül buggyos nadrágban, fekete szakállal, hosszú pipákból pöfékelve üldögélő marokkóiak; kis bódéikban a lacikonyhások és csaplárosok; a szentképeket, amuletteket és matrózsapkákat árusító szatócsok; a tücsökárusok, akik rézdrótból készült kis kalitkákban vagy festett házikókban rakták ki vásárra a cirpelő állatkáikat, hogy a cortejók játékot vihessenek a hölgyeiknek: mindez tarkán pompázott, lármázott és bűzlött a derűs ég alatt a spanyol és angol hajóhadat hordozó kék tenger keretében. Feketébe öltözött asszonyok férkőztek Franciscóhoz és vaskos ecseteléssel lányokat kínáltak neki; figyelmeztették rá, hogy *solano* kerekedik, a fülledt, vágyakat keltő afrikai szél, s Francisco majd megbánja, hogy semmibe vette ajánlatukat. „Ilyen formás, ilyen gömbölyű a fara” – magasztalták és le is rajzolták a kezükkel a levegőbe.

Francisco visszament a város szűk utcái közé. Ideje volt, hogy señor Martíneznél jelentkezék.

Goya sokat hallott Sebastián Martínezzről. Haladó embernek számított és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a tengeren túli spanyol birodalomban modernizálják a földművelést és az ipart. Nem érte be azzal, mint más gazdag cádizi kereskedő urak, hogy halmozza a profitot, hanem gyakran veszedelmes körülmények között személye-

sen vezette flottáját Amerikába, s ha kalózhajói összeütköztek az ellenséggel, bátran viselkedett. Mindezek után Francisco elcsodálkozott, amikor señor Martínezt szikár embernek ismerte meg, aki hangsúlyozottan jelentéktelenül öltözködött, s inkább valamely pedáns tudóshoz hasonlított, mint egy nagy kereskedő-fejedelemhez, politikushoz, kalózhoz.

Csakhamar kiderült, hogy híres műgyűjteményét nem is a tekintélye kedvéért szerezte meg, hanem szívével és eszével csüngött rajta. Szeretetteljesen magyarázgatta Goyának a kincseit; hangsúlyozta, hogy ő maga katalogizálta képtárát, és szinte nem is a festményeire és szobraira volt a legbüszkébb, hanem a másolat-gyűjteményére, amelyben megvoltak mindazok a művek, amiket a művészettörténelem fontosnak tartott. Ez a gyűjtemény jóformán teljes, dicsekedett señor Martínezt, páratlan Spanyolországban.

– Ilyesmit marqués de Xerenánál hiába keresne, don Francisco – mondta és kajánul kuncogott; marqués de Xerena volt ugyanis Cádiz városának másik ismert gyűjtője, señor Martínezt nagy vetélytársa. – A marqués egész rendszertelenül jár el – gúnyolódott señor Martínezt. – Egyszer egy Grecót vásárol, máskor egy Tiziánt, ami éppen eszébe jut. Ilyen anarchikus elvekkel nem lehet olyan gyűjteményt összehozni, amelyik művészi és tudományos érvényességre igényt támaszthat. A művészet, az rend, mint ahogy Winckelmann, Mengs és nem utolsósorban a maga megboldogult sógora hangsúlyozni szokta.

Három teremben Cádiz város régiségei voltak kiállítva. Señor Martínezt, mikor látogatójának megmutatta, így szólt:

– Semmit sem adok arra, hogy túl az óceánon néhány királyságunk jólétét növeltem, arra sem, hogy a flottáim többször is megállták helyüket az angolokkal szemben; de arra büszke vagyok, hogy Spanyolország legrégibb városának legrégibb polgárcsaládjából származom. Már Horozco, a történetíró említi egyik antepasadoromat, egy Martínezt, jóval azelőtt, hogy egy marqués de Xerena előfordul.

„Nincs bolondabb a tudós bolondnál” – jutott Goya eszébe a régi közmondás. Hangosan azonban így szólt:

– Ez már döfi, don Sebastián.

Martínezt azonban így felelt:

– Kérem, ne hívjon engem „don”-nak, kegyelmes uram. Én nem vagyok don Sebastián de Martínezt, én egy egyszerű señor Martínezt vagyok.

Most városa címerének legrégebbi ábrázolatát mutatta meg, egy domborművet, mely egy rég nemlétező városkaput ékesített. A domborművön láthatók voltak az oszlopok, melyeket Herkules emelt, amikor idejött az emberlakta világ legnyugatibb országába. *Non plus ultra*, „eddig és ne tovább” – mondta Herkules, és így is állt a címeren. Persze ő nem latinul mondta, hanem görögül: *ukei proso*, és señor Martínez görögül idézte Pindaros szép sorait, melyekből e szavak származtak. Voltaképpen azonban Herkules nem is görögül mondta őket, hanem föníciai nyelven, mert Herkules egyáltalában nem is Herkules volt, hiszen mi, cádiziak, sokkal öregebbek vagyunk Herkulesnél, hanem Melkart, a föníciai isten, az a Melkart, aki a másik városi címerünkön látható, amint megfojtja az oroszlánt. V. Károly császár, ahogy az már szokása volt, bitorolta a büszke címer-jelégét, de a „non”-t törölte. *Plus ultra*, „mindig tovább”, ezt tűzte ki jelégül, és Sebastian Martínez antepasadorai ugyanazt tartották, mint ő, s merész hajóikon mindig nyugatabbra szálltak.

Goya mosolyogva látta, hogyan fiatalodik meg ennek a férfinak az arca, amikor lendülettel és nem is minden grácia nélkül mesél városa antik történeteiből.

– De feltartom az elbeszéléseimmel, don Francisco – szakította félbe önmagát señor Martínez – márpedig üzleti ügyben kérttem ide. Arra kérném, kegyelmes uram – mondta, s most egyszerre nagyon szárazan – dolgozzon ki néhány festményt a Santa Cueva-nak. Szeretnék velük ugyanis üzleti összeköttetésbe lépni, első festő uram. Őszintén megvallva, szívesebben kértem volna, hogy rólam fessen egy arcképet, de ezt talán visszautasította volna. Egy megbízást a Santa Cueva részére nehezen lehet visszautasítani. Igazam van? – és kuncogott.

– Őszinteségért őszinteséget – felelte Francisco. – Hány képről van szó, mekkorák legyenek, és mit fizet értük?

– Canónigo de Mendoza, aki alá a Santa Cueva munkálatai tartoznak – mondta éppolyan tárgyilagosan señor Martínez – három képet óhajt: az egyik az Úrvacsora legyen, másik az ötezer megvendégelése s a harmadik a példázat a házasságról. Középnagyságú képekről van szó; ha kegyeskedik a *canónigo*-val a Santa Cueva-ba menni, könnyűszerrel megegyezhetnek a méretekben. A harmadik kérdésére, engedje meg, hogy bizalmasan közöljek valamit magával. Az a szándékom, hogy néhány hajómmal áttörök az angol blokádon, s ezeket a hajókat én magam vezetem Amerikába és vissza. Az én

kis flottám bizonyos okokból nem futhat ki, sem három hét letelte előtt, sem pedig azután. Mármost én magam szeretném átadni a képeket a Santa Cueva káptalanának, s ezért hát gyors munkára kell kérnem, don Francisco. Másrészt, amennyiben a festményeket három héten belül leszállítja, hajlandó vagyok magának a háromezer reál helyett, amennyit kérni szokott, hatezeret fizetni képenként. Láthatja, kegyelmes uram, a polgár kezéből sem rosszízű a falat – fejezte be kuncogva.

*

Goyát gyakran ingerelte
Grandjainak fennbéjázó
Pompája. De e fehérlő
Cádiz, ezt a buja, gazdag
Várost, a föld legbujább és
Leggazdagabb városát, mely
Gazdagabb a felfuwalko-
Dott Londonnál, ezt polgárok,
Kalmárok, hajósok hozták
Létre. Neki mégse tetszett.
A polgári büszkeséghez
Volt érzéke, neki mégse
Tetszett ez az ember itt, e
Martínez, hiába minden
Pénze, minden rajongása
A művészetért. S amit majd
Festenie kell, Példázat,
Megvendéglés, Utolsó
Vacsora – még az se tetszett
Goyának. De hát a festő
Ritkán válogathat, mit fest,
Kit fest. S hatezer reál, az
Sok pénz. S a kalmár-nagyúrnak
Száras, kinyújtott kezére
Ránézett, s a maga búsos,
Erős kezét belecsapta
És azt mondta: – Topp!

Cayetana arra kérte Franciscót, jöjjön föl vele a miradorba, a kilátótoronyba. Ezúttal azonban a lépcső félmagasságában nem ment el a bezárt ajtó mellett, hanem felnyitotta és behívta Goyát.

A szobácska kicsi volt, nedves levegő csapott ki belőle, belül homály. Cayetana kinyitotta az ablaktáblákat, hirtelen és teljes erőből beáramlott a fény. A helyiség jóformán üres volt, egyetlen kép lógott a falon, közepes nagyságú, fekvő formátumú kép pompás keretben, két kényelmes, kopott szék állt előtte.

– Üljön le, don Francisco – szólította föl Cayetana egészen finom és, Goya úgy látta, huncut mosollyal.

Goya megnézte a képet. Mitológiai jelenetet ábrázolt, erős izmú férfiakkal és húsos nőkkel, úgy látszott, mintha Pieter Pauwel Rubens műhelyében keletkezett volna, és mintha nem is legtehetségesebb tanítványai dolgoztak volna rajta.

– Vannak magának jobb képei is – jegyezte meg kisvártatva Francisco.

Cayetana megnyomott egy gombot a falon. A mitológia elfordult, nyilván egy rugó segítségével, s a néző egy másik festményre látott.

Francisco kiegyenesedett, fölállt, a széke mögé lépett. Arca megfeszült, majdnem elsötétedett a nagy figyelemtől, alsóajka előrebígygyedt. Csupa odafigyelés lett, csupa nézés.

A képen egy fekvő nő volt látható, jobb karjára támaszkodva, tükröben nézte magát s hátát fordította a nézőnek. A nő meztelen volt. Egy kicsi, térdelő szárnyas fiú tükröt tartott eléje, és ebben bizonytalanul láthatóvá vált az arca is. Ezt a meztelen nőt azonban nem külföldi festette, nem Antwerpenben keletkezett és nem is Velencében – néhány ilyen külföldi kép ott lógott a királyi kastélyokban vagy esetleg egyik-másik grand kastélyában is; nem, ezt a képet, amely előtt most Francisco állt, spanyol kéz festette, és csak egy valaki festhette, Diego Velázquez. Ez az a kép, semmi kétség, amelyikről don Antoniό Ponz mesélt neki; Miguel is említette. Ez volt ama merész, tiltott, hírhedt, ünnepezt „Doña Desnuda”, Velázquez *Meztelen asszony*-a, egy Psyche vagy Venus, vagy ahogy

éppen nevezni akarták, és mindenesetre egy nagyon valóságos meztelen asszony. Nem volt rózsás és húsos, nem fehér és túlsordulóan zsíros, nem Tizian olasz nője, nem is Rubens holland nője: csodálatos spanyol lány volt és valóban létezett hát Velázqueznek ez a „Doña Desnudája”, s Francisco Goya most előtte állt.

Megfeledkezett róla, hogy a kép már legalább százötven éves, hogy ő most Cádizban van, hogy mellette áll Cayetana. Úgy nézett kollégájának, Velázqueznek legmerészebb, legtiltottabb képére: a „Doña Desnudára”, mintha éppen most készült volna el.

Az már úgy van, hogy mindenki választ magának egy embert, élő vagy halottat, s annak a példájára akar élni. Ha Francisco Goya kérhetett volna valamit a sorstól, akkor a Velázquez művészete és dicsősége lett volna; a spanyolok között nem ismert el más nagy mestert, csak Diego Velázquezt. A természet után ez a don Diego volt az ő tanítómestere, s egész életében küszködött érte, hogy egészen megértse a festészetét. S most itt volt ez a nagy, új, titokzatos, nagyhírű kép. Goya, aki gyors volt az érzésben és az érzékelésben, gyors a szerelemben, a gyűlöletben, a tiszteletben és a megvetésben, már egy félperccel előbb érezte: csodálja a képet és visszautasítja.

Csodálta, milyen természetesen feküdt ez a nagyon bájos nő, s amellett nem látszott tunyának; az ő, Francisco emberei gyakran a levegőben lebegnek, ahelyett, hogy ülnének vagy feküdnének. Csodálta a fortélyt, amellyel kollégája a nő arcát az elmosódott tükör homályában hagyta, s a néző minden figyelmét a test csodálatos vonalaira irányította, a keskeny csípőjű s erősen fejlett medencéjű, nagyon spanyol, fekvő női test kontúrjaira.

Mindenekelőtt azonban azt csodálta, hogy don Diego egyáltalában vállalkozott e kép festésére. Az inkvizíció tilalma, mely a meztelenség festői ábrázolására vonatkozott, egyértelmű volt és szigorú, és nem volt még egy spanyol mester, aki le merészelte festeni e legcsábítóbb valamit, a meztelen női húst. Don Diegót bizonyára fedezte királyának vagy valamely hatalmas megbízónak a kegye, de bizonyára IV. Fülöp udvarában is volt hatalmuk és befolyásuk a papoknak és álszenteknek, s a nagyurak szeszélyei gyakran változtak. Velázquez lefestette ezt a nőt, mert csábította őt: megmutatni, hogy a meztelenséget másképpen is lehet ábrázolni, mint Tizian és Rubens módján. Magára vállalta a veszélyt, mert nagy művész volt és telítve spanyol büszkeséggel, mert be akarta bizonyítani, hogy mi, spanyolok, ezt is tudjuk.

Bebizonyította. Csodálatos, hogyan folytak egymásba a színek, a hús gyöngyházszíne, a fehérlő fátyolanyag, a tükör zöldesszürkéje, a haj sötétbarnája, a meztelen fiú bordólila szalagjai, szárnyainak enyhe szivárványszínei. Gyöngéden, könnyedén, szigorúan és elegánsan volt festve ez a meztelen nő, nem volt rajta semmi olcsóság, semmi abból a ríktó, hangos gyönyörből, mely az olaszok és hollandok női húsából árad. Sőt inkább egy árnyalatnyi komorság volt a képen, s az anyagnak a feketéje, melyen a nő fekszik, a bordó függöny, a tükör fekete kerete, az egész komoly kolorit minden meghittséget távol tart. Don Diego spanyol volt. Neki a szépség és a szerelem nem könnyed, laza valami volt, hanem komoly, vad dolog, s nagyon gyakran a súlyosság, a tragikum nyitánya.

Francisco nézte és csodálta. Don Diego nyilván azt akarta, hogy nézzék és csodálják. De ha valaki lefest egy nőt, a húsak azokkal a csodálatos színeivel, melyeket a természet adott a nőnek, és úgy festi, hogy az ember csodálja és hideg marad – ez volna az igazi? Rendben van, don Diego elérte azt a gyűlölet és szeretet nélküli mesteri tudást, azt az érdeknélküliséget a művészetben, amelyről annyit fecsegett Winckelmann és Raphael Mengs és az ő halott sógora, azt a páratlan mesteri tudást: de ha neki, Franciscónak, az ördög ma ingyen felajánlaná az ilyen mesteri tudást, neki nem kellene, ő azt mondaná: „*Muchas gracias, no!*” Jó, hogy megvan a világon a meztelen asszonynak ez a csodálatra méltó, ünnepélyesen derűs és komor festménye. De az is jó, hogy nem ő, Goya csinálta. És most boldog volt, nemcsak azért, mert nem fekszik odalent a Keresztelő Szent János-templom büszke kriptájában, hanem egyáltalában, mert ő Francisco Goya, a festő, és nem Velázquez, a festő.

Hirtelen vékony, nyafka hang szólalt meg a szobában.

– Ez a dáma lusta egy dáma – mondta a hang. – Amióta ismerem, itt fekszik a díványon, tükörbe néz és henyél.

Goya felriadva megfordult. Egy nyomorék állt ott, púpos, töpördött öreg, nagyon tarkán öltözve s kitüntetésekkel és nagyon magas rendjelekkel feldíszítve.

– Ne ijessz meg mindig az embert, Padilla – korholta Cayetana, de minden ridegség nélkül, s megmagyarázta Goyának, hogy ez az alak az ő halott nagyapjának az udvari bolondja, Padillának hívják, és itt él az öreg intéző meg a felesége oltalmában félénken, s csak ritkán bújik ki a napfényre.

– Jól teszi, hogy itt lakik Cádizban a doña desnuda – nyafogott

tovább Padilla. – Másutt nem tűrnék el, hogy ott lakjon. Pedig úgy különben olyan előkelő hölgy, igazában egy elsőrangú grand felesége. Százötven év óta a kisujját se mozdította.

Egy grandra ugyanis bármiféle munka szégyent hozott.

– El kell most már menned, Padilla – mondta Cayetana még mindig szelíden – nem szabad tovább zavarnod az első festő urat.

Padilla meghajolt, rendjelei csörömpöltek és elment.

Cayetana a széken ült, felnézett Goyára, s mosolyogva és érdeklődve megkérdezte tőle:

– Azt hiszed, igaza van Padillának? Azt hiszed, igazán egy grand felesége volt? Hogy Tiziannak és Rubensnek nagy dámák ültek meztelenül modellt, ez tény. – És kissé kemény, gyermeteg hangján megismételte: – Azt hiszed, egy grand felesége volt, Francho?

Francisco mind ez ideig csak a festőre gondolt és a képre, és a legparányibb gondolata sem maradt a modell számára. Most, hogy Cayetana megkérdezte, azonnal tudta, mit feleljen; szemének jó emlékezete bizonyosságot adott neki.

– Nem – mondta – nem egy grand felesége volt, hanem egy maja.

– Tán egy maja volt és egy grand felesége – szolt Cayetana.

– Nem – utasította vissza Francisco ugyanolyan biztonsággal. – A *Fonólányok* című képről való – magyarázta – ez nem is lehet kétséges, az a nő, amelyik a fonalat letekeri a motolláról. Gondolj a hátára, a nyakára, a karjára, gondolj a vállára, a hajára, a tartására.

*

– *Maja volt, nem grandnő – mondta
Végül, nem vitázva, csak határozottan.*

Cayetana

*„Fonólányok” című képre
Nem emlékezett. De Francho*

*Bizonyára tudja. És csak
Lódást érzett a hercegnő.*

Szebbnek képzelte, ahogy majd

Áll vele a kép előtt. A

Gombot megnyomta, s a pórc

Istennő elé, a pórc

Fonólány elé nyomult a

Mitológia.

Vacsora közben Cayetana, akit valószínűleg Padillának, az udvari bolondnak felbukkanása ingerelt erre, a múltjából mesélt.

Gyerekkorában több ízben is volt Cádizban nagyapjával, a XII. Alba herceggel. Nagyapját Spanyolország legbüszkébb emberének tartották, az egész birodalomban senkit sem tekintett magával egyrangúnak, csak a királyt, azt pedig, az otromba III. Károlyt, ki nem állhatta. Egy ideig követ volt Franciaországban, s XV. és XVI. Lajos udvarát bámulatba ejtette fényűzésével és szertartásrendjével. Amikor visszatért, kihívta maga ellen az inkvizíciót, mert magas rangjánál fogva minden hagyománytisztelete mellett is megengedhette magának, hogy „filozófus” legyen, szabadgondolkodó, ami pedig mindenki másnak tilos volt. Az inkvizíció börtöneiből előásott egy fiatalembert, akit ott nyomorékká kínoztak, belőle nevelt magának udvari bolondot, és ez ugyanaz a törpe volt, akit ma láttak. Szentelen és lázadó beszédekre uszította, Padillának nevezte, a régi, nagy fölkelés hősről, és a saját kitüntetéseit és rendjeit hordatta vele. Senki sem volt rá méltó, hogy Alba herceggel érintkezzék, csak a bolond. Éppen mert a nagyapa sokat adott a szabadgondolkodására, gyakran és szívesen tartózkodott Cádizban; ennek a városnak, a kereskedelme révén, sok kapcsolata volt a külfölddel, mindig tele volt idegen kereskedőkkel, és a legfelvilágosodottabb város volt Spanyolországban.

– A nagyapám – mesélte mosolyogva Cayetana – Rousseau elvei szerint nevelt engem. Háromféle módomban volt a tanulásra: a természet, a saját szemlélődésem és a szerencsés véletlen.

Goya evett, ivott és hallgatta Cayetanát. Az igazi grandok más-
képpen, még sokkal bonyolultabb módon voltak gögösek, mint ahogy ő elképzelte. Az egyik megállította az órákat és az időt mindaddig, amíg szerencsés korszakába nem jutott. A másik egy elkeseredett udvari bolondot tartott magának, mert senki mást nem érdemesített arra, hogy vele beszélhessen. Aztán itt van ez a Cayetana. Tizenhét üres kastély várja őt és hosszú éveken át egy udvari bolond is, akitől éveken át megfélekezett.

Goya együtt evett vele, együtt aludt vele, Cayetana közelebb volt hozzá, mint ember valaha, és távolabb tőle, mint ember valaha.

Másnap megérkezett Cádizba Cayetana háznépe, és ettől fogva Francisco már csak ritkán volt vele egyedül. Most, a háború alatt, Cádiz egyre inkább az ország fővárosa lett, udvari urak, a korona magasrangú tisztviselői, az indiai tanács tagjai jöttek oda, és mindnyájan tisztelni akartak Alba hercegnőnél.

Francisco is sok madridi barátjával és ismerősével találkozott. Megörült, de nem lepődött meg, amikor egy nap don Manuel képviselőjében felbukkant señor Miguel Bermúdez is.

Miguel persze politikáról beszélt. Don Manuel megint egyszer más irányba lendült, és mivel pillanatnyilag ez a legkényelmesebb, a reakciós főnemességgel és az egyházzal paktál és meggátolja azokat a szabadelvű intézkedéseket, amiket ő maga vezetett be. Új politikáiban bizonytalan. Az új francia követ, Truguet, nyugodt, okos úr. Vele szemben don Manuel még sokkal tehetetlenebb, mint a szétfolyó Guillemardet-val szemben – hol túl agresszív, hol túl szerzvilis.

– Mi lett voltaképpen Guillemardet-ből? – kérdezte Goya.

A követet – számolt be róla Miguel – alighogy Párizsba visszatért, örültekházába kellett dugni. – Goyát ez kínosan érintette: nem festette-e bele annak az embernek a sorsát az arcába? – Guillemardet-nak valószínűleg az vette el az eszét – folytatta Miguel – hogy érezte: képtelenség megérteni és végigcsinálni a franciaországi ügyek gyors átlendülését. A forradalmi radikalizmus átváltását mérsékelt burzsoá demokráciára kénytelen-kelletlen még igazolni tudta maga előtt; de most alkalmazkodni a még sokkal élesebb fordulathoz, a határozott plutokrácia irányába, ez nyilvánvalóan meghaladta erejét.

Aztán, mint a spanyol bank egyik ügyésze, az ifjú Quintana is megjelent Cádizban. Miguellel együtt meglátogatta Franciscót a Casa de Haróban, jelen volt a hercegnő és Peral doktor is.

Quintana felragyogott Francisco láttára, és azonnal áradozni kezdett a *Carlos családja*-ról.

– Maga, don Francisco – kiáltotta – maga Spanyolország megmentője szellemi nyomorúságának idején.

– Hogyhogy? – érdeklődött kíváncsian a hercegnő. Ott ült ragyogó szépségében, fekete ruhájában, nem sértette őt, hogy Quintanát láthatóan jobban érdekelte Goya, mint ő, fesztelenül szemlél-

A FELÖLTÖZTETETT MAJA
(Madrid, Prado)

gette a fiatal urat, akiből ennyi őszinte lelkesedés telt ki; ő maga, Cayetana, támogatta a művészeteket, mert így illett egy főúri hölgyhöz, de érdeklődése nem járt mélyen.

– A mi Spanyolországunk – fejtegette Quintana – egész történelmét és hagyományát, mint egy láncot vonszolja magával. Ha végre jön valaki és felmutatja, mi lett ma az eredetileg nagy intézményekből, ez tettek mondható. Látja, Doña Cayetana – magyarázta buzgón – egy mai király, például a katolikus király még fel van ruházva hatalmának külső jeleivel, de a hivatása üressé vált, a koronából ósdi fejfödő lett, s az uralkodáshoz ma nagyobb szükség van alkotmányra, mint jogarra. És ez láthatóvá lett a *Carlos családja*ban.

– Érdekes, amit mond, fiatalúr – jegyezte meg Goya.

Peral doktor megkérte Quintanát, meséljen nekik még a képről.

– Hát nem ismeri? – kérdezte csodálkozva a fiatal költő. – A hercegnő sem?

– Tudnia kell, don José – felelte barátságosan a hercegnő – hogy nem egészen önszántamból vagyok itt, hanem száműztek Madridból.

– Jaj, hová tettem az eszemet, hercegnő? – mentegetőzött halk, udvarias nevetéssel Quintana. – Persze hogy nem látta a képet, de nem lehet szavakkal leírni, senki sem tudná – és máris leírta, rajongva a színáradatért és a belőle meztelenül, keményen, csúnyán felbukkanó fejek realizmusáért. Úgy beszélt, mintha Goya ott se volna. – Különleges mesterfogása a festőnek – magyarázta – hogy czen a figurákkal gazdag képen csak olyan kevés kezét tüntet fel. Ezáltal kétszerte élesen emeli ki az arcok meztelenségét, az egyenruhák és díszruhák csillogása fölött.

– Ha többet fizettek volna érte – mondta szárazon Goya – több kezét festettem volna. Kezekért magas árat számítok.

A fiatal költő azonban folytatta:

– Mindnyájan azt hittük már, hogy Spanyolország elaggott. Ekkor jött Francisco Goya és megmutatta nekünk, milyen fiatal még Spanyolország. Ő a fiatalság festője, Francisco Goya.

– Ugyan, ugyan – jegyezte meg Goya; karosszékében ült, kövérkésen, kissé ernyedtt vállal, közel az ötvenhez, rossz hallással és egyébként is sokféleképpen megkopva, s kissé furcsa volt, hogy Quintana a fiatalság festőjének nevezi. De senki sem nevetett. És Quintana azt mondta végül:

– Don Francisco utolsó képei bebizonyították: ennek az orszá-

nak megadatott, hogy három örök mestert adjon a világnak, Velázquez, Murillót, Goyát.

Miguel, a fanatikus gyűjtő, magában mosolygott, ha arra gondolt, hogy öt jó Goyája van, és így tréfákozott: – Már látom, hogy III. Károly rendelete, amely megtiltja a Velázquezek és Murillók kivitelét, nem elégséges már: a te nevedet is hozzájuk kell csatolnunk, Francisco.

– Pedig Velázqueznek könnyebb dolga volt – fontolgatta hangosan Quintana. – Szívéből, lelkéből tisztelte a királyt és a nemességet, és ez akkoriban magától értetődő, természetes dolog volt. Legbelül egyet érthetett, egyet kellett értenie királyával és a király udvarával. Hogy a monarchia gondolatát dicsőítse, ezt tartotta a spanyol művész legmagasabb feladatának, neki magának is arisztokratának kellett lennie, odatartozónak kellett éreznie magát, hogy művészi célját elérje. A mi Goyánkban viszont semmi arisztokratikus nincsen, és ma ez a helyes. Éppen olyan éles szemmel nézi a királyát, mint Velázquez, de van benne egy rész majo, egy Velázquez ő a népből és a festészetében van valamilyen üdítő durvaság.

– Remélem, nem veszi tőlem rossznéven, don José – felelte kedélyesen Goya – ha csöppet sem arisztokratikusan, de annál durvábban emlékeztetem a régi közmondásra: „Három hajszálat ki lehetett tépni, de a negyediknél morogni kezdek.”

Quintana nevetett, és másról beszéltek.

*

Cayetana Franciscónak
Azt mondta utána, mind a
Két barátja igen bölcs, de
Nem kívánná egyiket sem
Cortejójának, nem, még az
Ifjabbat sem. – Furcsa – fontol-
Gatta meg naivul, arra
Nem gondolva, hogy tán Goyát
Sérti ezzel – különös, hogy
Nagyon okos emberek, mint
Miguel, a te Quintanád s az
En Peralom, soha engem
Igazán nem vonzanak.

Alba hercegnőnek, Spanyolország leghíresebb asszonyának jelenléte felizgatta a cádiziakat, és mindnyájan versengtek a társaságáért. A hercegnő gyászban volt, s ez kényelmes ürügyül szolgált, hogy tetszése szerint fogadjon vagy utasítson el embereket.

Francisco gúnyorosan vette észre, milyen bizonytalanná váltak a büszke cádizi polgárok doña Cayetana előtt, s mindenkinél jobban megzavarodott – Francisco ezt kaján élvezettel figyelte meg – a merész, tudós, egykedvű señor Sebastián Martínez.

Azzal az ürüggyel, hogy vele akar beszélni a Santa Cuevának készítenő képekről, Martínez többször is felkereste Goyát a Casa de Haróban. Francisco nem kerülhette el, hogy be ne mutassa a hercegnőnek. Señor Martínezt fogadták az udvarnál is, nagyurak iparkodtak elnyerni a kegyét, mérhetetlen gazdagsága s tetteinek dicsőséges híre sok asszony szemében kellemességet kölcsönzött a szikár s inkább csúnya férfinak, sőt vad kicsapongásokról is meséltek, amiket olykor megenged magának. Doña Cayetana azonban láthatóan első pillanattól kezdve kamaszos, romantikus szenvedélyt ébresztett benne, s ha a hercegnőhöz beszélt, az elkényeztetett s egyébként oly tartózkodó úr nem tudta fékezni magát, szeme lángolt, aszott arca kipirult. Cayetana mulatságát lelte ebben, s azzal a szeretetre méltó, alig észrevehető göggel kezelte, mely senki másban nem volt meg, csak benne. Az életben járatos señor Martíneznek be kellett látnia, hogy a hercegnő nem tekinti egyébnek, csak játékszernek, pelelének. De hiába volt minden polgári büszkesége, nyilvánvalóan éppen a főúri hölgynek ez a magától értetődő pimaszsága vonzotta. Goya kajánul szórakozott ezen, s úgy gondolta, hogy ha a pergamenbőrű kalandor beszélhet a hercegnővel, bizonyára tudatában van minden régi, nagy címének, s azoknak a dátumoknak is, melyeken a hercegnő őse, a komor generális megívta csatáit.

Goya a Santa Cueva részére megrendelt képeken dolgozott, gyorsan és ügyesen, különösebb kedv nélkül, de nem új ötletek nélkül. Már a második hét végén közölhette señor Martínezzel, hogy a képek leszállításra készen állnak.

Señor Martínez megsejmelte a maga tizenyolcezer reáljának művét. Nyilatkozatából nem hiányzott a hozzáértés.

– Csak maga, első festő úr – jegyezte meg *Az ötezer megvendé-
gelése előtt* – csinálhatott meg egy embertömeget ilyen kötötten és
mégis ilyen mozgalmasan. – *Az Úrvacsora* előtt meg így vélte: –
Csak egy Francisco Goya engedhette meg magának, hogy az aposto-
lokat elűzze az asztaltól. Ahogy a földre hajította őket, ijedtségükben
az Úr szavai miatt, ez egészen új, ez lázadás, mindenki másnál azt
mondanák: eretnokség.

Señor Martínez kuncogott.

Aztán az elégedett gyűjtő hízelegve és huncutul mosolyogva azzal
folytatta, hogy talán az első festő úrnak volna még ideje és kedve
egy portrét készíteni róla. Sebastián Martínez, cádizi kereskedőről;
mint don Francisco tudja, ő csak a következő héten bocsátja ten-
gerre a flottáját.

– Nem tudom – felelte hűvösen Francisco – lesz-e kedvem a kö-
vetkező napokban a munkához. Üdülni jöttem ide.

– Miféle ár csábíthatná el – kérdezte señor Martínez – hogy üdü-
lését két-három napra félbeszakítsa?

– Huszonötezer reál – felelte habozás nélkül és saját szemtelen-
ségén elcsodálkozva Francisco.

– Rendben van – mondta ugyancsak habozás nélkül señor Mar-
tínez.

Erre azonban kissé félénken megjegyezte, vajon meghívhatja-e a
hercegnőt és Goyát házába egy kis ünnepségre. Alkalom van rá; a
képek a Santa Cueva részére elkészültek, összeköttetésbe lépett az
első festő úrral, megismerte a hercegnőt, és arra készül, hogy Spa-
nyolország nagyobb dicsőségére áttörje az angol blokádot és Ame-
rikába vezesse hajóit.

– Plus ultra – mondta kuncogva. – Mindig tovább előre.

Goya szárazon annyit válaszolt: nincs rá felhatalmazva, hogy meg-
hívásokat fogadjon el a hercegnő részére. Egyébként úgy tudja, hogy
a fenséges asszonynak az elkövetkező két hétre vannak tervei, és
akkor már señor Martínez szerencsésen ügyis tengerre jutott.

Señor Martínez hallgatott egy kis ideig, aszott arca mozgalmassá
vált. Ha abban az örömben és megtiszteltetésben lehet része – je-
gyezte meg aztán – hogy doña Cayetanát és don Franciscót polgári
házában üdvözölheti, akkor úgy bocsátaná tengerre a hajóhadát,
hogy ő maga nem kísérné el. Goya elképedt. Vállat vont.

– Beszéljen a hercegnővel – tanácsolta.

A meghitt barátok körében, doña Cayetana jelenlétében, arról beszéltek, señor Martínez feladta azt a tervét, hogy elkíséri hajóit, és nem másért, csak azért, hogy egy estélyt adjon a hercegnő tiszteletére. Quintana láthatóan helytelenítve, azt mondta:

– Kínos lehet egy asszonynak, ha akárhova megy, mindenütt vágyakat ébreszt.

– Maga nagyon fiatal még, señor – mondta a hercegnő.

Señor Martínez, tekintettel doña Cayetana gyászidejére, csak kevés vendéget hívott meg. Goya legérdekesebbnek azt az urat találta, akit señor Martínez mint señor Bajert mutatott be, malagai hajótulajdonost, üzletfelét és jó barátját. De az idegen úr kiejtésén határozottan megérződött, hogy angol származású. Valószínűleg a körülzáró angol hajóhad tisztje volt; ezek az urak szívesen jöttek álöltözetben Cádizba. Francisco az este folyamán csodálkozva és mulatva értesült róla, hogy az okos señor Martínez azzal biztosította flottájának kifutását, hogy bizonyos megegyezésre jutott angol tisztekkel.

Don Miguel is ott volt. Nagyra becsülte señor Martínezt, megértéssel viseltetett művészettörténeti járatossága iránt s örült haladó magatartásának. A fiatal Quintana azonban nem jött el; nem bocsátotta meg Sebastian Martínezhnek, hogy olyan hazafias vállalkozásról, amilyen a flottájának vezetése, lemondott egy csinos arc kedvéért.

Az egyébként olyan magabiztos Sebastián Martínez igyekezett, hogy ezen az estén is polgárhoz illő magatartást tanúsítson. Ahogy az illet megkívánta, nem sokkal többet foglalkozott a hercegnővel, mint többi vendégével, de azt nem tudta meggátolni, hogy könyörgő, csodáló pillantásai újra meg újra vissza ne térjenek hozzá.

Don Miguel körülményes könyvészeti beszélgetésbe bocsátkozott vele. Señor Martínez könyvtárában megtalálta néhány korábbi kiadását olyan könyveknek, melyek igazhit tekintetében nem álltak minden kételyen felül.

– Vigyázzon, señor – tréfálkozott. – Ha valaki olyan felvilágosodott és gazdag, mint maga, akkor erős kísértést jelent az inkvizíció urainak.

– Hajóim áttörték az angolok vonalait – felelte szerény büszkeséggel señor Martínez – a könyveimet és nézeteimet is át tudom majd kormányozni a Szent Hivatalon.

A hercegnő és Goya azt várták, hogy vacsora után majd a játék-

asztalhoz ülnek, ahogy szokásos. De señor Martínez más valamit gondolt ki.

– Szabad kérnem a színházterembe, doña Cayetana? – szólította fel a hercegnőt. – Serafina táncol a hercegnőnek.

– Serafina? – kérdezte Alba hercegnő őszinte meglepetéssel.

Serafina volt Spanyolország leghíresebb táncosnője, bálványozták, mert nagy diadalt szerzett a spanyol népnek. A toledói bíboros hercegprimáshoz ugyanis sok panasz érkezett, mindenekelőtt külföldi egyházfejedelmektől, hogy a jámbor Spanyolországban eltérnek olyan közönséges és fajtalan táncokat, mint a fandangó meg a boleró. A bíboros hercegprimás végül is egybehívott egy konzisztóriumot, melynek határoznia kellett arról, hogy egyszer s mindenkorra betiltják ezeket a táncokat. A sevillai érsek félt, hogy ilyenféle tilalom nagy elégedetlenséget keltene, mindenekelőtt Andalúziában, s ezért azt javasolta, a tiszteletre méltó egyházi bírák döntés előtt mutattassák be maguknak e táncokat. Serafina és partnere, Pablo, táncolt a konzisztórium előtt. Az egyházfők alig tudtak ülve maradni székeiken s a fandangót nem tiltották el.

Nemsokára rá azonban Serafina eltűnt, az a hír járta róla, hogy férjhez ment, mindenesetre két-három év óta nem látták nyilvánosan táncolni.

– Serafina? – kérdezte tehát jóleső csodálkozással Alba hercegnő. – Azt mondja: Serafina?

– Most Jérezben lakik – világosította fel señor Martínez. – Ottani üzletvezetőmnek, Vargasnak felesége. Nem könnyű dolog señora Vargast rábírní, hogy legbizalmasabb környezetén kívül mások előtt is táncoljon. De magának, hercegnő, táncolni fog.

Átmentek a színházterembe. A helyiséget ügyesen úgy rendezték be, hogy olyan benyomást keltett, mint azok a helyek, ahol a nép táncosai mutatványait előadják. Az egyébként bizonyára nagyon elegáns színháztermet átalakították egy tönkrement nemes mór ház elmocskolódott, lekopott fogadótermévé. Széttaposott, elrongyolódott, valaha nagyon értékes szőnyeget terítettek fel, a falakat piszkos, fehér vászonnal borították, a mennyezetet művészien feldíszítették piros és arany arabeszkekkel. Néhány kopott szék állt csupán a szobában, néhány mécses és gyertya adott csak gyér világítást.

A vendégek leültek, és a színpadról, a lebecsátott függöny mögül már hallatszott is a kasztanyettek éles, vérforraló csörgése. A függöny szétnyílt, a díszlet kezdetlegesen megfestett andalúziai tájat

ábrázolt, a sarokban egy magányos zenész ült egy zsámolyon, árván a gitárjával. A kasztanyettek hangosabbak lettek, a kulisszák mögül balról kilépett a majo, jobbról a maja, egymás felé közeledtek, mint szerelmesek, akik hosszú elválás után rátalálnak egymásra. Tarka kosztümjeik a legolcsóbb anyagból készültek, sok arany és ezüst csillámmal rakottan, a fiú nadrágja, a lány szoknyája szorosan csípőhöz simult, a szoknya vékony anyagból volt, alul bő, de nem hosszú. Nem törődtek a közönséggel, csak egymásra néztek. Fölemelt karokkal táncoltak egymás felé.

Még mindig nem hallatszott semmi más, csak a kasztanyettek halk, felhevítő csörgése. Most már a táncosok egészen közel voltak egymáshoz. A lány ekkor elhúzódott, hátrafelé táncolt még mindig kitárt karral, a fiú követte lassabban, gyorsabban, mindketten kissé nyitott ajakkal, most inkább pantomim volt, mint tánc, egymásra néztek, a földre néztek. A lány tovább menekült, most lassabban csalogatta a fiút, kacérkodott vele; a fiú most követte, még félénken, de fokozódó vágyakozással. Most aztán a lány feléje fordult, a kasztanyettek hangosabbak lettek, megszólalt a gitár, megszólalt a kis láthatatlan zenekar, a táncosok elérték egymást, ruhájuk már összeért, már az arcuk is egészen közel volt egymáshoz. Ekkor hirtelen, ütem közepén elnémult a zene, elnémultak a kasztanyettek, a táncosok mereven földbegyökerezve álltak. A szünet néhány másodpercig tartott: végtelennek érezték.

Ekkor újra megszólalt a gitár, reszketés futott végig a lány testén, merevsége lassan megoldódott, hátralépett, aztán újra előre. Erre a fiú is megmozdult. Tüzesebben repült szembe a lánnyal. A lány most lassabban, de gyöngédebben lebegett hozzá. Mindkettejük mozgatai hevesebbek lettek, pillantásaik kihívóbbak, minden izmuk remegett a szenvedélytől. Most lehunyt szemmel jöttek egymással szembe. De az utolsó pillanatban megint visszarebbentek. S megint olyan vad, izgató, szemérmetlen szünet. De aztán mindketten visszahátráltak, eltűntek a kulisszák mögé s a nézők tudták, hogy most mindjárt megkezdődik az a jelenet, amelyiket Andalúzia illesztett a fandangóhoz, az a nyilván cigányoktól és a legősibb keletről származó szülő, az a magányos tánc, amely Serafinát és előtte már annyi más táncosnőt híressé tett az országban. Már elő is lép a kulisszája mögül, ezúttal egyedül és kasztanyettek nélkül. A színpad mögött pedig felhangzik egy ütemes, egyhangú dobogás és tapsolás és egy magányos, sötét hang banális, örökkémély szöveget énekel.

*Hadd merüljünk
A szerelem
Mély ölébe,
Mert az élet
Itt e földön
Hamar véget
Ér, sokáig
Tart utána
A balál.*

Nemsokára a szavak is kivehetetlenné enyésznek, és amit a magányos hang énekel, nem egyéb immár egy ritmikus, egyhangú, majdnem sirató, lassú, mégis vad és heves *á*-nál és *áj*-nál. És lassú, vad és heves a lány tánca is, mindig ugyanaz és mindig más, egy nyugodtan őrjöngő tánc, az egész test tánca; a táncosnő láthatóan eljártssza, megmutatja szerelmesének, mi minden kéjt, édességet, vadságot tud adni a teste.

Némán ülnek a nézők. Az egyhangú, vad dobogás belelűktet a tagjaikba, de nem mozdulnak, belemerevedtek a nézésbe. A színpadon semmi szemérmertlenség nem történik, szó sincs meztelenségről, de a legmélyebb ártatlanságban és a legapróbb részletekig a minden gerjedelmek legtermészetesebbje adatik elő, a testi vágyakozás, ritmussá oldva.

A nézők már sokszor látták ezt a táncot, de sohasem ilyen tökéletesen. Csodálattal és szakértelemmel tekint a tudós Miguel és az olvasott Martínez a fáradságosan és művészien dolgozó Serafinára. Ilyen asszonyok lehettek, akiket a rómaiak a bűnös Gadesből magukkal vittek a Városukba, hogy ott a minden élvezetekben járatos szenátorok és bankárok gyönyörködjenek a táncukban. Ilyen asszonyok lehettek, akiket a korai egyházatyák szent haraggal telve Herodias táncoló lányához hasonlítottak, de bizonyára igaza van a hagyománynak, amely szerint Telethusa, a gadesi táncosnő, állt modelt annak a szobrásznak, aki a Venus Kallipygost megalkotta.

Serafina táncolt, odaadón, üres arccal, telve magas művészettel, telve veleszületett és megtanult, őrjöngő kéjjel. Az egyhangú dobolás és gajdolás vadabb lett. És most a nézők is csatlakoztak. Ezek a grandok és gazdag urak ütemesen tapsoltak, dobogtak, *olé*-t kiáltoztak, s még señor Martínez üzletbarátja is, a kezdetben megbotránkozott angol tiszt is velük dobogott és velük kiáltozta az *olé*. Sera-

finá pedig táncolt. Helyéből alig elmozdulva, hol a hátát fordította a nézőknek, hol az oldalát, hol az arcát, egyre gyakrabban szaladt végig a remegés a testén, magasba rándult karja reszketett a levegőben, aztán hirtelen megint beállt ama szünet, mely megmerevítette őt és vele együtt mindenkit, s aztán egy utolsó, igen rövid, fülledtségében majdnem elviselhetetlen táncolás, rángás, remegés, kívánczolás következett.

A szólójelenet véget ért, s újra, de ezúttal lélegzet és szünet nélkül, a szerelem ősrégi párviadaláról szóló pantomimot táncolták: a szemérmet, a kívánczóságot, a sötét elszántságot, az új félelmet, a növekvő vágyakozást, az engedést, a beteljesülést, a megoldódást, a bágyadt, tompa elégedettséget.

Ebben a táncban nem volt semmi lazaság, léhaság, csak vad, meggyőző komolyság. Így fogadták a nézők, így adták át neki magukat a táncosok. Ez az éneklés a banális, örökké-igaz szavakkal, ez a zene, amely nem is volt zene, hanem elkábító és magával ragadó gajdolás – nincs művészet, amely jobban kifejezné, mit éreztek, mit éltek ezek a spanyol emberek. E táncsal szemben a számító, fontolgató gondolkodás, a terhes logika semmivé foszlott, itt csak nézni és hallani kellett, sodródni lehetett, és sodródni kellett e hangok hullámozásában, a mozdulatok lebegésében.

Alba hercegnő ugyanazt érezte, mint a többiek. Nem is tudott róla, de apró, magassarkú cipője ütemesen taposta a földet, éles, gyermeteg hangja olét kiáltozott, behunyta szemét, nem tudta már elviselni a gyönyör áramlását.

Francisco tömör arca mélabús volt, komoly, majdnem üres, akár a táncosoké. Sok minden járta át anélkül, hogy szóvá vagy tudattá változott volna. Szeme ott csüngött ezen az andalúziai bolerón, vagy ahogyan ezt a táncot nevezik, ő azonban legbelül a maga bennszülött aragóniai *jotá*-ját táncolta, ezt a már harcias táncot, melyben férfi és nő fenyegeti egymást, ezt a kecsesség és kímélet nélküli, viszatartott szenvedéllyel teli táncot, amelyiket gyakran táncolt már, nagyon egyenesen, ahogy a tánc megkívánja, mintha csak csatába indulnának. S erős keze a többiekkel együtt ütemesen tapsolt és magas hangon olét kiáltozott.

Aztán a tánc véget ért, s a táncosok nem is értek egymáshoz, mégis maguk is végigélték a földi szerelem minden állapotát, és a többieknek is átadták ezt az élményt. Most, miközben lehullt a függöny, együtt hátráltak a kulisszák mögé. A zene abbamaradt. Senki

sem tapsolt. A nézők némán ültek, maguk is kimerülten, üresen.

Señor Martínez így szólt Goyához:

– Boldog vagyok, excellenciás uram, hogy örömet okozhattam önnek.

Volt azonban a szavaiban valamilyen mellékhang, ami mérgesítette Goyát; mérgesítette, hogy mindent le lehet olvasni az arcáról, hogy olyan világosan elárulta, mennyire felizgatta őt Serafina. Cayetana is a gyors szemével bizonyára észrevette, mit érez. Már meg is szólalt Cayetana.

– Nem lehet, hogy olyan embert, mint maga, ne vonzzon Serafina. Magának nagy a híre Cádizban, don Francisco. Ha señor Martínez rábírhatta Serafinát, hogy nekem táncoljon, biztosan el tudja érni nála, hogy szívességet tegyen magának is.

És señor Martínez azonnal közbeszólt:

– Serafina arcképe bizonyára jobban érdekli excellenciádat, mint egy öreg üzletemberé. Señora Vargasnak megtiszteltetésére szolgálna, ha önnek ülhetne, különösen ha átengedi nekem a portrét. Mondtam már önnek, hogy señor Vargas a jézezi üzletvezetőm?

Odajött Serafina. Elárasztották dicsérettel, magasztalással, gáláns bókokkal. Nyugodtan, barátságosan, mosolytalanul köszönte meg: hozzászokott, hogy ünnepeljék.

Goya egy szót se szólt, csak rámeredt. Végül Serafina hozzáfordult.

– Meddig marad Cádizban, első festő úr? – kérdezte.

– Nem tudom – felelte Goya. – Talán még egy-két hétig, aztán még egy ideig itt leszek a közelben, Sanlúcarban.

Serafina azt mondta:

– Én is itt élek nem messze innen, Jérezben. Az volt a szándékom, hogy csak késő ősszel tartom a gála-ágyamat, ma azonban elhatároztam, hogy korábban tartom, és remélem, ön is meglátogat.

Az országnak ebben a részében az volt ugyanis szokás, hogy a kissé módos asszonyok évenként egy-két hétre megbetegedtek, ágyba feküdtek, hagyták magukat kényeztetni, fogadták barátaik és ismerőseik látogatásait és ajándékait; az e célra használatos, pompás ágy hozzátartozott minden, kicsit is rátarti lány hozományához.

Goya nézte, nézte hosszan,
 Nem törődve senki mással,
 Ő pedig a pillantását
 Visszaadta, s a panaszló,
 Egybangúan dobbantó dal
 Visszabangzott kettejükben:
 „Hadd merüljünk, ma merüljünk
 A szerelem mély ölébe,
 Mert holnap már nem leszünk.” Majd
 Goya végül felnyitotta
 Száját, a varázst megtörve,
 Mint a majo a majához,
 Így szólt: – Minek előbb hosszan
 Gála-ágyat nyitni? Köztünk
 Ilyesmire semmi szükség,
 Lefestlek én így is. Nem kell
 Ürügy abhoz, hogy mi ketten
 Lássuk egymást, Serafina.

Két nappal később, este egyedül volt Cayetanával. A solano fúj, a fülledt, afrikai szél; a szélrohamokon át hallani lehetett a két ellenséges hajóhadnak, a közeli spanyolnak és a távolabbi angolnak esti jelzéseit.

Francisco ideges és ingerült volt. Vissza akart menni Sanlúcarba, megint egészen magának akarta Cayetanát. Egyszerre megcsömörlött a cádizi élettől, a sok embertől, akikkel itt együtt kellett lenni. Hát azért nyújtja illetlenül a szabadságát, azért kockáztatja az udvar kegyét, hogy señor Martínezzel és a hozzá hasonlókkal szórakozzék? Cayetanának azonban nyilvánvalóan tetszik ezeknek az embereknek a hódolata. Őt nem akarja megérteni. Miért is nincs benne annyi szív és udvariasság, hogy végre észrevegye: ő, Goya, nem akar tovább itt maradni.

Még végig sem gondolta ezt a gondolatot, amikor Cayetana megszólalt:

– Nem is kell mondanod, Francisco.

– Ugyan mit? – kérdezte Goya színlelt gyanútlanossággal. – Mit nem is kell mondanom?

És Cayetana, mosolyogva:

– Ha kívánod, holnap visszamegyünk Sanlúcarba.

Goya minden kedvetlensége eltűnt, amikor Sanlúcarban megint egyedül volt Cayetanával; sugárzott a boldogságtól, akárcsak az elutazásuk előtti hetekben. Cádiz emléke is megszépült benne. A férfiak ünnepeltek, a nők beleszerettek, olyan árakat fizettek neki, ahogyan festőnek előtte aligha; dicsősége láthatóan bejárta az egész országot. Pedig éppen csak hogy elkezdte megmutatni, mit tud, művésze még növekvőben van. És most itt van egyedül csodálatos szeretőjével, aki minden szeszélyéhez alkalmazkodik. Még fiatal, ezt bebizonyította maga előtt, mindene megvan, amit kíván. „Az élet és a művészet aranyasztalainál ülve” – csengett a fülébe egy versor, amelyiket talán don Miguel idézett neki.

Egyszer az ágyban Cayetana lustán nyújtózkodva megkérdezte:

– Még mindig nem akarsz majának megfesteni?

- Dehogynem - felelte Goya rögtön.

Megfestett egy bájos, vidám képet, amelyen ő, Goya, sétál Cayetana-val. Cayetana maja-ruhában volt, fekete mantillát viselt, ő, Goya, valamivel mögötte, s Cayetana feléje fordult a darázsderekéval, kacéran, hajlékonyan, egyik keze hívogatóan tartotta a kinyitott legyezőt, másik a legyezőre mutatott, felszólítva, parancsolóan kinyújtott mutatóujjal. Ő maga, Goya, pedig udvarias, gáláns tartásban beszélt hozzá, rendkívül elegánsan volt öltözve, egyenesen piperkőc módon, barnás frakkot viselt, drága csipkéket, magasszárú csizmát, a felismerhetetlenségig meg volt fiatalodva és nyilvánvalóan szerelmes volt, mint egy macska.

Cayetana jól látta, hogy Goya még mindig nem akarja őt majának látni, hogy megint csak előkelő dámának festette kosztümben. De azért örömet lelte a képben. Goya csipkelődése ártatlanul féktelen volt, és elvégre saját magából még kamaszosabban űzött gúnyt.

Másnap elmesélte Goyának, hogy megint meglátogatta a halott komornája, Brígida. Megint azt mondta neki, hogy korán fog meghalni, de nem addig, amíg le nem festették mint maját. Goya lustán nyújtózott a székében.

- Akkor most már sajnos, hinned kell ebben - felelte.

- Ne beszélj butákat! - mondta Cayetana. - Jól tudod, hogyan értette.

- Én azt hiszem - válaszolta Goya - hogy ez nagyon szerencsés jövődölés. Egyebet sem kell tenned, csak nem festeted magadat majának, és akkor százötven évig fogsz élni.

- Ha már egyszer elhatároztam, akkor le is festetem magamat mint maját. Ezt Brígida éppen olyan jól tudja, mint mi ketten.

- Egyébként mi volt rajta, azon a te Brigidádon? - kérdezte Francisco.

Cayetana meglepetten válaszolta:

- Hát úgy volt öltözve, ahogy már egy komorna szokott. - De aztán kitört belőle: - Hogy mi volt rajta! Úgy kérdezel, mint az inkvizíció.

Francisco békésen válaszolt:

- Festő vagyok. Ha nem tudok látni valamit, akkor nem is létezik a számomra. Egy kísértet, amit nem tudok lefesteni, az nem igazi kísértet.

Ha Peral doktor már Cádizban is háttérbe vonult, most teljesen megszűnt, valahányszor azt sejtette, hogy nemkívánatos. Egyébként

kitűnően bevált mint vidám és okos társalgó, és gondot fordított rá, hogy Goyának megmutassa, mennyi műértéssel csodálja őt. Francisco alig tudta megérteni, hogy az az ember, aki a herceg halálában olyan sötét szerepet játszott, ilyen egyenletesen derűs és megelégedett. Valószínű, hogy ez a minden nagyképű szerénysége mellett is annyira felfuvalkodott ember rendkívüli magasban érezte magát a nép fölött, azt hitte, tudománya megengedi neki azt, ami az együgyű tömegnek tilos. Ha része volt a herceg halálában – és volt része – akkor azt, amit tett, hűvösen és minden aggályoskodás nélkül tette, s a leghalványabb sejtelve sem volt róla, hogy minden zugban démonok kuksolhatnak és leshetik az embert.

Amikor annak idején Peral kérte rá, Goya gúnyosan visszautasította, hogy arcképet fessen róla. Most csábította őt, hogy a félelmes, és az élesvonású arcával együtt is annyira elmosódott embert megfesse és így tisztábban láthassa. Egy nap nekirugaszkodott és felajánlotta neki. Peral meglepetésében tréfálkozott:

– De én nem tudom megfizetni señor Martínez árait.

Goya mosolyogva felelte:

– Azt írnám rá az arcképre: „*A mi amigo.*”

Márpedig ez volt az a formula, amivel egy festő az ajándékát jelezni szokta, s hogy ilyen portré lehetne a tulajdonában Goya kezétől, ez felmelegítette Peralnak, a szenvedélyes gyűjtőnek szívét. Tartózkodó arca kipirult.

– Maga igazán nagylelkű, don Francisco – mondta.

Goya hosszan és buzgón dolgozott az arcképen, abban az ezüstös-szürke fényben festette, amely az ő kizárólagos sajátja volt, s amely a gyöngédségével hangsúlyozta a sötétséget, amit a festő az orvos nyugodt, egykedvű arca mögött gyanított. Goya nem engedte, hogy don Joaquín bármit is elrejtse: úgy ültette, hogy mindkét keze látható legyen.

– Micsoda? Még a kezemet is nekem ajándékozza? – tréfálkozott Peral.

Goya azonban éppen azt a kezét akarta megfesteni, amelyik Cayetana férjét megölte.

Az ülések egyébként nagyon kellemesen teltek el. Peral beszédes volt és nagyon nyíltan látszott, habár mindig megmaradt körülötte valami titokzatosság, valami talányos elem. Goya mélységes érdeklődéssel figyelte ezt az embert, sőt meg is szerette, bármennyire is visszataszította egy-egy futó pillantása, egy-egy alkalmi mozdulata.

Kettejük között valamilyen furcsa, baráti ellenségeskedés fejlődött ki; kapcsolatot éreztek maguk között, ki akarták egymást fürkészní, mulatságot okozott nekik, ha éles igazságokat mondhattak egymásnak.

Mivel Goya nem beszélt Cayetanáról, Peral sem említette a nevét. A szerelem kérdéseiről azonban úgy általában többször is szó esett. Egyszer megkérdezte az orvos a festőt, hallott-e arról a megkülönböztetésről, amit a régi filozófusok tettek a hedonista meg az erotikus között.

– Én egy tudatlan festő vagyok, doktor – mondta jóindulatúan Goya – maga meg egy *tertuliente*, egy háromszor bölcs Tullius Cicero. Kérem, oktasson engem.

– A hedonista – magyarázta Peral, akinek jólesett a hízélgés – az, aki csak magának akarja megszerezni a legnagyobb élvezetet; az erotikus azonban gyönyört akar adni is, ha gyönyört érez.

– Nagyon érdekes – mondta Goya kissé kényelmetlenül, mert nem tudta, nem Alba hercegnő jár-e Peral eszébe.

– Kleantes, a filozófus – folytatta Peral – azt tanítja: „Jaj annak, aki egy hedonista nő ölébe hull”, és akit ilyesmi ér, annak azt ajánlja gyógyszerül, meneküljön valamilyen nagy közügybe, a szabadságért és hazáért való küzdelembe. Ez jól hangzik, de mint orvos kétlem, hogy segít.

Peral, ezeknek az üléseknek folyamán természetesen művészetről is sokat beszélt. Különösen Franciscónak azt a technikáját csodálta, hogy beszédes szemeket tud festeni.

– De rájöttem erre a trükkjére – mondta. – A szem fehérjét ki-sebbre festi a természetesnél, az íriszt meg nagyobbra. – És amikor Goya csodálkozva fölnézett, meg is magyarázta: – Az írisz szokásos átmérője tizenegy milliméter, a maga embereinek pedig tizenhárom milliméteres íriszük van. Megmértem.

Goya nem tudta, nevéssen-e?

Máskor meg Grecóról beszéltek. Sajnálta, hogy Fülöp király Grecót nem értette meg eléggé. Mennyivel több remekmű született volna, ha Fülöp megtartja kegyében a mestert.

– Én nem nevezném – mondta – mint az a lelkes fiatal költő, Velázquezt, Murillót és Goyát a három legnagyobb spanyol mesternek. Az én szememben a legnagyobbak: Greco, Velázquez és Goya.

Goya nyíltan azt felelte, hogy neki Greco idegen; neki túl modorosan arisztokrata, túlságosan spanyoltalan.

- Valószínű - jegyezte meg - hogy a mi don José Quintanánknak igaza van. Én spanyol vagyok, paraszt vagyok, brutálisan festek.

Aztán elkészült a kép. A vászonról nagy, szkeptikus, kissé szúrós szemmel tekintett le egy okos, sőt jelentős és titokzatos Peral a nézőre. Francisco gondos ecsetvonásokkal szignálta: „*Goya a su amigo Joaquín Peral.*” Peral nézte.

- Köszönöm, don Francisco.

Levél érkezett Jérezből esetlen kézírással; Serafina idézte magát az emlékezetébe.

- Talán elmegyek néhány napra Jérezbe - mondta Goya Cayetanának - és lefestem Serafinát.

- Nem kényelmesebb - felelte Cayetana - ha idehozatod?

Egykedvűen, mellékesen beszélt, de a szavai mögött pajkosan jóindulatú beleegyezés bujkált, s ez feldühítette Goyát.

- Ez csak olyan ötlet, ami megfordult a fejemben - mondta. - Valószínűleg sem én nem megyek oda, sem őt nem hozatom ide. De - tette hozzá kajánul - ő volna az eszményi maja. Ha valaha még egyszer egy maját festek, akkor őt.

Amikor nem sokkal ezután, a szokásos órában Cayetanához ment, a díványon fekve találta, olyan kosztümben feküdt, amelyet gyakran viseltek előző télen jelmezes ünnepélyeken. Vékony, drága, fehér anyagból készült ruha volt, inkább torero-, mint majaviselet, félig ing, félig nadrág; redőzve simult a testhez és inkább leleplezte, mint elrejtette. Cayetana élénksárga bolerókabátot viselt hozzá, csillogó, fekete, pillangó mintájú fémlemezecskekkel díszítve; a ruhát rózsaszín öv fogta össze. Így feküdt, kezét összekulcsolva feje mögött.

- Ha Serafinát majának akarnád festeni - kérdezte - jó póz és jó kosztüm volna ez?

- Hát igen - felelte Goya, és ez nem hangzott se igennek, se nemnek. A díványon fekvő asszony egy ingerlő dáma volt, aki merészen majának öltözködött; de a Manolería kocsmáiban senki sem tartotta volna majának, és Francisco egész jól el tudta képzelni, hogy Cayetanát így festi, de azt már nem, hogy Serafinát is így fesse.

- Ha egy ilyen maját festenél - kérdezte tovább Cayetana - életnagyságban festenéd?

Ő kissé csodálkozva felelte:

- Először fordul elő, hogy technikai dolgok érdekelnek.

Cayetana kissé türelmetlenül azt mondta:

knak
k.
zúrós
a né-
migo

nagát

yeta-

n jó-

ta. -
ide.
alaha

ment,
akran
fehér
félig
mint
llogó,
rózsa-
t.
óz és

k, se
i me-
i sem
zelni,
s így

na -

A MEZTELEN MAJA
(Madrid, Prado)

—
G
N
hasz
ame
hog
mén
ugya
ban
a r
bán
—
lefe
G
Vela
maja
—
Cay
maja
H
rikít
anya
zöld
jobb
öl h
de e
cot
volt
C
Elér
a m
G
szül
nélk
itt a
kell
azér
sok,

– Ma érdekelnek.

Goya mosolyogva világosította fel:

– Azt hiszem, a háromnegyedére kicsinyítve festeném.

Néhány nap múlva Cayetana bevezette Goyát a ház egy kevésbé használt helyiségébe, egy pompás, kissé elhanyagolt hálószobába, amelyik valaha arra szolgálhatott a Casa de Haro egyik úrnőjének, hogy itt tartsa a nyilvános lever-jét. Az egyik falán jelentéktelen festmény lógott, egy vadászjelenetet ábrázoló, hosszúkas kép. Cayetana ugyanolyan berendezés segítségével, amelyet a cádizi Casa de Haróban alkalmaztak, oldalra csúsztatva a képet. Mögötte láthatóvá lett a meztelen fal, egy másik képnek elegendő hely. Goya ostobán állt.

– Nem érted? – kérdezte Cayetana. – Azt szeretném, ha végre lefestenél majának, igazi majának.

Goya rámeredt. Igazán jól érti? Hiszen megmagyarázta neki, hogy Velázquez meztelen asszonya nem istennő és nem grandnő, hanem maja.

– Két portrét szeretnék rendelni önnél, don Francisco – mondta Cayetana. – Az egyik legyen a majakosztümben, a másik az igazi maja.

Ha így akarja, legyen meg az akarata. Goya lefestette őt a drága, rikító kosztümbjében és már most is meztelennek festette az áttetsző anyag alatt. Ott feküdt a gyönyörre előkészített heverőn, halványzöld vánkосokon, karját összekulcsolta feje mögött, bal lába felhúzva, jobb felsőcombja puhán feküdt a másikon, és Goya hangsúlyozta az öl háromszögét. Kis festéket tétetett föl vele és megfestette az arcát, de ez nem az ő arca volt; Goya inkább személytelen, sokértelmű arcot adott neki, amelyet csak ő tudott festeni: egyvalakinek az arca volt és mégis mindenkié.

Cayetana örült a büszke versenynek, amelyikbe belebocsátkozott. Elérte: Francisco őt festette meg majának; Serafina, a *maja majada*, a maja ősképe, hiába hívta a gála-ágyához.

Goya abban a szobában festett, amelyiknek számára a képek készültek. A balról jövő fény volt a felöltözött majának való. A ruha nélkül azonban a kilátótorony, a *mirador* lapos tetején festette; mert itt a mellvédnek az volt a hatása, hogy a fény úgy esett, amint neki kellett. A dueña rendkívül helytelenítően őrt állt; védve voltak. De azért kockázatos volt, amit cselekedtek, mert az ilyesféle vállalkozások, hiába, nem maradhattak tartósan rejtve. Goya konok elkesere-

déssel festett. Érezte, hogy Cayetana megtiltotta neki Serafinát, több akar lenni neki, mint Serafina. Majább is akar lenni, mint Serafina. De ezt nem kaphatja meg. Kaján kedv kerekedett benne felül. Ahogy Alba hercegnő előtte fekszik, most már nem ő a hercegnő peleléje, hanem Cayetana az ő játékszere. Ami itt a vásznán létrejött, az nem egy maja volt. És ha a származás és gazdagság mindent megad Cayetanának, amit Spanyolország adhat, a népből ki van zárva, örökre nyomorult grandnő marad. Alba hercegnőből nem lesz maja, akár-hogyan is mesterkedik. És éppen amikor az utolsó leplet ledobja magáról, akkor legkevésbé az.

Gondolatai elfordultak a hús-vér asszonytól, a művére irányultak. Nem tudta, művészet-e ez még, amit most űz. Mit szólt volna hozzá Luján, a zaragozai tanítója? Luján jól felöltözött gipsz-szobrokat rajzoltatott vele – az inkvizíció cenzora volt. Bizonyos, hogy amit most fest, az mérföldekkel távol esik attól a vágy nélküli, érdek nélküli művészettől, amelyért a Mengsek és Miguelek rajonganak. De carajol Ő nem akar versenyezni a halott Velázquezzel, és az ő doña desnudája az már egyszer ilyen. Ebben a felöltözött és ebben a ruhátlan meztelen nőben megfestett minden asszonyt, akivel valaha lefeküdt ágyban vagy mindenféle zugban. Megfestett egy minden gyönyörre felkorbácsoló testet és hozzá két arcot: az egyik telve vára-kozással és bujassággal, szinte üresen a gerjedelemtől, tekintete kemény, csábító, veszélyes; a másik kissé álmos, a kielégített vágyakozásból lassan ébredő s már szomjas az új kielégülésre. Amit festeni akart, az nem volt sem Alba hercegnő, sem maja. Maga a merő gyönyör volt, a sohasem csillapítható, minden fojtott üdvösségével és veszedelmével.

A képek elkészültek. Cayetana bizonytalanul nézett egyikről a másikra. A torero-kosztümös asszonynak más arca van, mint a mezte-lennek. Mindkét arc az ő arca, és mégsem az övé. Miért nem festette meg Francho az igazi arcát?

– Egyedülálló, nyugtalanító valamit festett, don Francisco – mondta végül. Elfordult a képektől. – De ilyen telt azért igazán nem vagyok – mondta megjátszott incselkedéssel.

S ők ketten meg a dueña
 Mind a két festményt a falra
 Akasztották, és a póre
 Maja előtt volt a másik.
 – Vendégeim már ettől is
 A szemüket meresztik majd –
 Vélte Cayetana. Aztán
 Még egyszer a gépezettel
 Gyermetegen játszogatva
 Megnyomta a gombot, újra
 Láthatóvá lett a póre
 Maja. És az öregasszony
 Feketében, utálattal
 Merevedve szorította
 Össze ajkát. Cayetana
 Mosolyogva betakarta
 Meztelenségét megint a
 Másik maja tarkapompás
 Festményével, s mosolyogva,
 Mutatóujját kinyújtva
 És apró testén a szép és
 Nagy fejét fölszegve, könnyed
 Léptekkel és Goyájának
 Kegyesen jelezve, hogy kö-
 Vesse, Alba hercegnő a
 Teremből kiment.

Sanlúcarba vendég érkezett: don Juan Antonio, marqués de San Adrián.

Goya elkedvetlenedett. Ismerte a marquését régóta, festette is, egyik legjobb portréja lett belőle. Szabad táj elé állította; ott igen affektáltan, egy kőpillérhez támaszkodva állt a fiatalúr – már nem is volt olyan nagyon fiatal, a negyvenes évek elején lehetett, de huszonötnek hatott azzal a csinos, szemtelen, gőgös kisfiú-arcával. Lovaglőltönyben volt, fehér mellényben, szűk, sárga nadrágban és kék kabátban, valamiféle Werther-ruhában. Lovaglőrkorbácsot tartó kezét elegánsan a csipőjére tette, másik, gondosan festett kezében könyv volt – hogy miért, azt sem a festő, sem a modell nem tudta volna megmondani – magas kalapját a kőpillérre helyezte. Goya csöppet sem leplezte el a csinos, rendkívül elkényeztetett úriember pimaszságát. A marqués az udvar legelső grandjai közé tartozott, s már ifjú éveiben kinevezték a nagybefolyású indiai tanács elnökévé. Goya többször találkozott vele Cayetana körében is, azt tartották a marquésről, hogy a hercegnő szeretői közé tartozott. Annyi bizonyos, hogy a királynő egyik kegyence volt; Alba hercegnő valószínűleg azért választotta őt rövid időre a cortejójául, hogy doña María Luisát bosszantsa. Marqués de San Adrián okos volt és rendkívül művelt, sokáig élt Franciaországban, nagyon haladónak tartották, és nyilván az is volt. De ha magas, kissé vontatott kamasz-hangján elmondta egy-egy cinikus, affektált, szellemes megjegyzését, ez borzolta Goyát, akinek nehezeére esett, hogy ne válaszoljon valami górombaságot, otrombaságot.

A marqués természetes kedvességgel viselkedett. Azért jött, jelentette ki, hogy doña Cayetanánál tiszteletét tegye, mert nem tudta tovább elviselni, hogy távol van az udvartól. De látogatásának második, majdnem olyan fontos oka az a komoly kérése, hogy don Francisco most, amikor úgyis Sevilla közelében tartózkodik, fesse le az indiai tanács egy ülését.

– Nélkülözzük magát, kedvesem – mondta éneklő, kissé nyafka hangján. – Hiszen tudja, nekünk sohasem elég abból, hogy portrét

fessenek rólunk, és ha maga elhanyagol minket, akkor olyan derék emberekhez kell fordulnunk, mint Carnicero kollegája, s aztán az arcaink még üresebbek lesznek, mint amilyenek amúgy is.

A marqués vigyázott, hogy ne zavarjon. Részt vett az étkezéseken és jelen volt Cayetana lever-jén; jelenléte inkább szórakoztató volt, mintsem terhes. Cayetana könnyed iróniával kezelte, mintha csak egy tolakodó kamasz lett volna: nyilvánvalóan túl volt már ezen a kapcsolatán. Francisco mindenesetre, akárcsak eddig, most is annyiszor láthatta egyedül Cayetanát, ahányszor csak akarta.

Egy este Goya az asztalnál beszélgetésbe keveredett Perallal művészeti kérdésekről; a másik kettő nem vett részt a társalgásban. De miközben beszélt, felfogta véletlenül Cayetana egy pillantását, amit San Adriánra vetett. Ferde pillantás volt, olyan, amelyet ő festett a majának. Cayetana átszemezett don Juanra, felszólítóan, várakozóan, kívánczítóan. A pillantás két másodpercig sem tartott. Talán csak képzelődik, gondolta Goya. Bizonyos, hogy csak képzelődik; ráparancsolt magára, hogy felejtse el a pillantást. De csak nagy nehezen tudta befejezni megkezdett mondatát.

Éjszaka azt mondta magában, hogy mindez ostobaság, úgy látszik, Cayetana összeolvadt előtte a maga „Doña Desnudá”-jával – ilyesmi megesett vele néha. Később megint azt mondta magában: bizonyosra vehető, hogy Cayetana régebben együtt hált San Adriánnal, és minek is jött volna a marqués, ha nem azért, hogy a régi barátságot fölmelegítse? És bizonyára nem Cayetana beleegyezése nélkül jött. Világos, mint a nap, ő meg a tökfilkó, a pelele. Maga elé képzelte Cayetanát, amint együtt fekszik San Adriánnal, a piperkőccel, a pimasz fráterrel most, éppen most, miközben ő álmatlanul, kínban emésztődik. Aztán megmutatja neki Cayetana a Doña Desnudát, és San Adrián azon az utálatos hangján megállapítja, hogy Francisco mennyi szépséget nem látott meg Cayetanában.

De ez mind ostobaság, ő meg egyszerűen féltékeny bolond. Van oka a félelemre. Öreg és kövér és rosszul hall, a háta kezd görbülni, és ez különösen szégyen egy aragóniaira; fanyar is, és a hangulatain sem tud uralkodni. Cayetana pedig chatoyante, ezt jól látta az öreg marquesa. Még ha ő, Goya, fiatal volna is és tündöklően szép, Cayetanának akkor is talán hirtelen elmenne tőle a kedve, és mást részesítene előnyben. A mostani külseje mellett pedig világos, hogy Cayetana szívesebben fekszik a fiatal, karcsú, szellemes, mindig vidám piperkőccel. „Trágalo, perro.”

Agyrémek. Hát nem csúfolta ki véresen Cayetana a marquését María Luisa miatt? Nem mutatta ki neki világosan, hogy ő, Francisco a cortejója? De ezt a ferde pillantást, azt nemcsak úgy elképzelte, az nem a „Doña Desnudától” jött, az az eleven Cayetana képmény, fémes szeméből jött. Cayetana a következő pillanatban már részvétlenül nézett a világba, de hát ő úgy tudott változni, mint a macska szeme, benne semmi sem valódi, semmi sem megfogható. Nem rajta, Franciscón múlik, hogy Cayetanát nem tudta lefesteni: Velázquez se tudta volna lefesteni, senki se tudná lefesteni. A meztelenségét se lehet lefesteni, még a meztelensége is hazug. A szíve pedig ki van mázolvva, mint az arca. Gyökerében gonosz. Goya fülében fölcsendült egy régi románc verssora, Pepa szívesen énekelte: „A szép kebelben csúnya szív.”¹

Másnap reggel festett. Mert most végre meglátta az igazi Cayetanát. A levegőben repítette őt, s vele, alatta, mintha csak felhők lennének, amik Cayetanát emelik, három férfialak lebegett. Ezúttal azonban semmi személytelen jelleget nem adott az asszony vonásainak. Ez a tiszta, gőgös, tojásdad arc csak egy asszonyé lehetett a földön, Cayetana de Albáé, és világosan fel lehetett ismerni a férfiak arcát is; egyik Costillares volt, a toreádor, a másik San Adrián, az indiai tanács elnöke, a harmadik don Manuel, a príncipe de la paz. A földről pedig egy torz alak nézett vigyorogva fölfelé a repülésre: Padilla, az ösöreg udvari bolond. Mennybemenetel volt az, amit itt Francisco festett, de rendkívül elvetemült mennybemenetel, és semmiesetre sem a menny volt a célja. Az asszony a férfifejek fölött szétvetette lábát széles, libegő, repüléstől felduzzadt szoknyájában. Ezt a lebegő nőt mind a hét főbűnre képesnek lehetett tartani. Erről az arcról könnyen el lehetett hinni, hogy ajkát se mozdította, mégis utasítást adott az ártalmatlan férj megölésére, mert talán mégis zavarhatott volna. Igen, most ő, Goya, végre meglátta, végre megfogta, és ez egyszer s mindenkorra a végső arca, Cayetana igazi, tiszta, gőgös, mélységesen hazug, mélységesen ártatlan, mélységesen bűnös arca, ez a megtestesült gyönyör, csábítás, hazugság.

Másnap Cayetana nem mutatkozott. A dueña kimentette őt az uraknál. A fehér kutyuskája, don Juanito megbetegedett, Cayetana pedig gyászol, senkit nem akar látni. Goya tovább festette a *Mennybemenetel-t*, a *Hazugság-ot*.

Másnapra a kutyus meggyógyult, Cayetana tündöklő kedvében

volt. Goya szűkszavú volt, Cayetana nem vette rossz néven, többször is megkísérelte, hogy bevonja a beszélgetésbe. De mivel Goya nem könnyítette meg a helyzetét, lassanként San Adriánhoz fordult, aki a maga kedves, gyerekesen hízelgő módján beszélt hozzá. Belészólt egy francia idézetet a beszédjébe, Cayetana franciául válaszolt, majd egészen átváltottak a francia nyelvre. Peral káröröm és részvét közt hányódva igyekezett a beszélgetést visszafordítani spanyolra, de azok ketten tovább is franciául beszéltek, pergő franciasággal, melyet Goya nem tudott követni. Cayetana végül Franciscóhoz fordult, még mindig franciául, ritkán használt szavakkal: Goya nem értette. De annyit látott, hogy nevetségessé akarja tenni őt San Adrián előtt.

Vacsora után kijelentette Cayetana, hogy ma nagyon jól mulat, még nem akar lefeküdni, még csinálni akar valamit. Behívátja az embereit, hogy fandangót táncoljanak. Fruela, a komornája, kitűnően táncolt, Vicente, a lovász se rosszul. Többször előfordult, hogy a grandok, ha megunták a maguk társaságát, a cselédségüket táncoltatták.

Belépett öt pár, aki tudott is, hajlandó is volt fandangót táncolni, és még vagy húszan, hogy megnézzék, cselédek, bérlők, parasztok. Elterjedt a híre, hogy fandangót táncolnak, és ezt bárki megnézhetett minden formáság nélkül. Ezek az emberek nem táncoltak se jól, se rosszul, de a fandangó olyan színjáték volt, ami akkor is elragadott mindenkit, ha nem sok művészettel adták elő. A nézők kezdetben komolyan és önfeledten ültek, de aztán a lábukkal verték a ritmust, dobogtak, ütemesen tapsoltak, olét kiáltoztak. Mindig csak egy pár táncolt, de mindig akadt új és új pár, amelyik előlépett, hogy a táncolókat felváltsa.

Cayetana megszólalt:

– Nem akar táncolni, Francisco?

Francisco egy pillanatig kísértést érzett. Aztán eszébe jutott, hogyan akart vele Cayetana menüettet táncoltatni a herceg és Peral előtt, maga előtt látta San Adrián szemtelenül nyájas arcát – tűrje el, hogy Cayetana előtte produkáltassa őt? Tétovázott. De Cayetana máris San Adriánhoz fordult:

– Vagy maga, don Juan?

A marqués a maga nyegle módján azonnal válaszolt:

– Boldogan, hercegnő. De ebben a ruhában?

– A nadrág megjárja – mondta szakértően Cayetana – kabátot

pedig bárki kölcsönöz magának. Készüljön el, mialatt én átöltözöm.

Cayetana visszajött abban a kosztümben, amelyben Goyával lefestette magát, az átlátszó, fehér anyagú, ingnadrágszerű öltönyben, mely a testet inkább leleplezte, mintsem elrejtette, fölötté a játékos, sárga bolerót viselte, a csillogó, fekete fémlemezecskekkel és a széles, rózsaszínű selyemövvvel. Így táncolt San Adriánnal. Nem ez volt az igazi kosztüm, sem az övé, sem a marquésé, nem is volt igazi fandangó, amit táncoltak, Fruela, a komorna, és Vicente, a lovász, jobban táncolták, Seville-ra és Cádizra meg egyenesen gondolni sem lehetett, hát még Serafináral De azért mégiscsak a fandangó póré, egyértelmű színjátéka volt, s volt abban valami mélységes illetlenség és szemérmertlenség, hogy Alba hercegnő és az indiai tanács elnöke a sanlúcari parasztoknak, komornáknak, kocsisoknak előadta ezt a színjátékot, a gerjedelmet, a kívánczóságot, a szemérmert, a beteljesülést. Goya úgy érezte, hogy Cayetana most már akár be is vezethetné mindezeket az embereket az öltözőszobájába, megnyomhatná a gombot és megmutathatná nekik a „Doña Desnudát”. De legjobban az háborította fel, hogy ezek ketten, akik itt táncolnak, csak játsszák a majót és maját, de nem azok. Ez csak szemtelen, buta, léha játék, és így nem szabad játszani, ez megcsúfolása minden igazi eszpañolismónak. Tompa düh fogta el Goyát, düh Cayetana és don Juan miatt, mindezek a grandok és asszonyaik miatt, akik között él, ezek miatt a divatbábok és marionettek miatt. Igaz, ő maga is odaadóan részt vett ebben a buta, hazug játékban, annak idején, amikor a gobelineket csinálta. De azóta mélyebben pillantott az emberekbe és dolgokba, mélyebben élt és érzett és azt hitte, Cayetana is több, mint pusztán egyvalaki azok közül. Azt hitte, hogy kettejük között ez nem játék, hanem valóság, szenvedély, gerjedelem, szerelem, igazi fandangó. De Cayetana hazudott, egész időn át hazudott, ő pedig, a pelele, a paprikajancsi, hagyta, hogy ez a dáma azt csináljon vele, amit akar.

A lakájoknak és komornáknak, a parasztoknak, futároknak, konyhalányoknak, istállófiúknak nagy estéjük volt ez. Érezték, hogyan iparkodik Cayetana hozzájuk tartozni, és ezt sokra is becsülték, de Cayetana is érezte, hogy ez nem sikerült neki, a cselédek pedig fölényben érezték magukat. Verték a taktust a lábukkal, tapsoltak, olét kiáltottak, és anélkül, hogy ezt szavakba vagy világos gondolatokba öntötték volna, úgy sejtették, különbek, mint az a nő ott elől,

és ha Fruela, a komorna ma éjszaka Vicentével, a lovással lefekszik, ez jobb lesz, természetesebb, spanyolabb, rendjénvalóbb, mint ha az a nagy dáma ezzel a ficsúrral fog hálni, vagy a festőjével.

A dueña nem tudta elviselni ezt a színjátékot. Szerette az ő Cayetanáját, Cayetana volt az élete tartalma, de most a báránkjája eltúrte, hogy a festő megbabonázza. Haragosan, mérgesen nézte, ahogyan az országnak ez az első hölgye, a nagy generális unokája így lealacsonyítja magát a *canaille*, a *chusma*, a csöcselék előtt.

Peral ült és nézett. Nem tapsolt, nem olézott. Gyakran megérte Cayetanának ilyen kitöréseit, talán nem egészen ilyen rikítókat, de nagyjában ehhez hasonlókat. Ránézett Goyára, látta, mi megy végbe az arcán, elégtételt érzett, szánalmat érzett.

Cayetana és San Adrián nekihevíült. A zene tüzesebb lett, a kiáltások hangosabbak, ők ketten táncoltak, fáradoztak. „Törjed csak magad – gondolta magában Goya. – Azt úgysem éred el, hogy maja legyen belőled. Hiszen fogalmad sincs a fandangóról. Csak meg akarod fűszerezni az éjszakádat, be akarsz fűteni magadnak, mielőtt ágyba mégy ezzel a pojácával, ezzel a piperkőccel, ezzel a majommal.” Elment, mielőtt még a tánc véget ért.

Ezen az éjszakán is rosszul aludt. Másnap Cayetana nyilván elvárja, hogy Goya ebéd előtt elmegy érte, hogy sétálni vigye, idáig mindig így csinálták. De nem ment el hozzá, hanem azt üzente neki, hogy fáj a feje s nem megy ebédelni. Elővette a képet, a *Mennybe-menetel*-t, a *Hazugság*-ot. Kész volt, egy vonás sem hiányzott belőle. De nem is volt igazi kedve a munkához, gyötörte a solano, s az volt az érzése, hogy megint romlik a hallása. Elrakta a vásznat. Leült az íróasztalhoz, elkezdett egy levelet fogalmazni. Azt gondolta: „Az öreg egy udvari bolondot tartott magának, ő meg az udvari festőjét tartja. De én nem játszom tovább.” Levelet fogalmazott az udvarnagynak, egy másodikat az akadémiának, hogy jelezze visszatérését Madridba. De otthagya a fogalmazványt, nem tisztázta le.

Délután eljött Cayetana, vele volt az a nevetséges kutyája. Úgy tett, mintha semmi sem történt volna, kedves volt, majdnem vidám. Sajnálkozott, hogy Goya nem érzi jól magát. Miért nem kér tanácsot Peraltól?

– Nem olyan baj, amiben Peral segíthet – mondta sötéten. – Küldd el ezt a San Adriánodat! – kérte.

Cayetana azt mondta:

- Légy észnél! Tudod, hogy nem fogom megsérteni csak azért, mert rossz kedvedben vagy.

- Küldd el! - makacskodott Goya;

Cayetana azt mondta:

- Mért akarsz beleszólni a dolgaimba? Tudod, hogy azt nem bírom el. Én sohasem szoltam bele, amit te csinálsz, soha nem mondtam neked: „Tedd ezt, ne tedd azt.”

Ez a hallatlan pimaszság elkésérítette Goyát. Cayetana mindent megkívánt tőle, amit egyik ember a másiktól követelhet, a legszörnyűbb áldozatokat, és most itt áll és ártatlanul kijelenti: „Kértem tőled valaha valamit?” Azt mondta Goya:

- Elmegyek Jérezbe, lefestem Serafinát.

Cayetana nyugodtan ült, ölében a kutyuskával;

- Jókor jön - mondta - hogy most el akarsz menni. Én ugyanis szintén elmegyek néhány napra. Meglátogatom egy-két birtokomat, körmére nézek a bérlőimnek. Don Juan elkísér és kisegít a tanácsaival.

Goya alsóajka erőteljesen előreduzzadt, mélyenülő, barna szeme elsötétült.

- Nem néhány napra megyek el - válaszolta - és miattam nem kell elutaznod. Maradj itt nyugodtan a divatmajmoddal! Én nem zavarlak tovább. Jérezből visszamegyek Madridba.

Cayetana felállt, a kiskutya vakkantott. Cayetana vadul akart válaszolni. De látta Goya tömör arcát, a szeme kilobogott belőle, egészen feketén, alig lehetett látni a fehérjét. Cayetana erőt vett magán.

- Nagy butaság volna, Francisco - mondta - ha nem térnél vissza Sanlúcarba, és én nagyon sajnálnám. - És mivel Goya hallgatott, tovább kérlete: - Légy észnél! Ismersz engem. Ne kívánd, hogy megváltozzam. Nem tudok. Hagyd meg nekem ezt a négy-öt napot, magadnak is végy ugyanannyit. És aztán gyere vissza, és én itt leszek egyedül, és minden úgy lesz, ahogy volt.

Goya még mindig rámeredt, telve gyűlölettel. Aztán megszólalt:

- Igen, ismerlek - és elővette a képet, a *Mennybemenetel*-t, a *Hazugság*-ot és ráhelyezte a képet az állványra.

Cayetana látta magát repülni könnyedén, bájosan, tiszta, mélységesen ártatlan ábrázattal, és ez aztán az ő arca volt. Nem áltatta magát azzal, hogy sokat ért a festészethez, de azt látta: ennél vadabb gyalázatot senki sem szerzett neki, még María Luisa sem,

senki sem. Amellett nem tudta volna megmondani, mi ez a gyalázat. De mégis, már tudta. A három férfi, akit Goya adott neki – éppen ezt a hármát, és miért don Manuelt? Francisco pontosan tudja, mennyire visszataszítja őt ez a Manuel, és éppen ezt adja neki társul a boszorkányszombatra. „És én száműzetésbe mentem miatta – dühöngött magában. – Hagytam, hogy úgy fessen le, ahogy grandnőt soha rongyos festő le nem festett. És akkor így bánik velem.”

Goya dolgozóasztalán hevert egy vakarókés. Cayetana megfogta, még csak nem is gyorsan, és erőteljes mozdulattal ferdén átvágta a vásznat, felülről lefelé. Goya rárohant, egyik kezével megragadta őt, másikkal a képet. A kutyus vakkantva a lába közé szaladt. Az állvány és a kép nevetségesen, recsegve esett a földre.

*

*Mindketten zihálva álltak,
Aztán gögösen, nyugodtan,
Amire csak ő volt képes,
Alba hercegnő megszólalt:
– Sajnálom, hogy tönkrement a
Képe. Kérem, mondja meg, hogy
Mi az ára. Majd... – De többet
Nem beszélt már. Az a bullám,
Az a rettegett roham jött
Goyára. Ernyedten, össze-
Omlottan, bénán a székben
Ült ott, arca már egyetlen
Maszkja csak a pusztulásnak.*

Francisco órákon át ebben a bémult, kétségbeesett tompaságában maradt. Agyában még mindig és újra ugyanazok a lapos mondatok kavargtak: „Így jártam... Bolond voltam, megbolondulok. Most egészen belemártott, a cafat... Így jártam. Most örökre lekerültem.” Aztán elmondta ezeket a szavakat nagyon hangosan. Azt hitte, hallja, de tudta, hogy nem hallja. Odalépett a tükör elé, látta, hogy a szája kinyílik és becsukódik, de nem hallotta, mit mond. Korábbi rohamainál először a magas hangokra süketült meg, csak legvégül a mélyekre. Nagyon mély hangon beszélt és nagyon hangosan. Nem hallott semmit. Korábbi rohamainál a nagyon hangos zörejek után hallott valami halk visszhangot. Egy vázát odavágott a kőpadlóhoz, látta, hogy darabokra törik, de nem hallott semmit.

– Így jártam – mondta. – Becsapott, rászédett, elszédített. Megölte a gyerekeket, tönkretette a karrieremet, ellopta a hallásomat. – Örjögő harag fogta el, halmazta a káromkodásokat. Szétverte a tükröt, amely felfogta Cayetana képét. Riadtan nézte összevissza vágott, vérző kezét. Aztán komor rezignációba süllyedt. „Trágalo, perro, fald fel, kutya” – mondta magában és ottmaradt, kétségbeesett tompaságában gubbasztva.

Eljött Peral. Igyekezett nagyon világosan beszélni, hogy Francisco leolvashassa szájáról a szavakat. De Goya ott ült, mint a konok kétségbeesés szobra. Peral felírta neki: „Adok magának egy csilapítószert. Feküdjön le!”

– Nem akarok! – ordította Goya.

„Legyen esze – írta Peral. – Hosszú alvás után jobban lesz.” Viszszajött a folyadékkal. Goya kiverte a kezéből.

– Nem engedem, hogy engem is megöljenek – mondta ezúttal halkan, de nagyon sötéten, és nem is tudta, mondta-e voltaképpen. Peral ránézett elgondolkodva, nem minden részvét nélkül, aztán elment, nem is válaszolt. Egy óra múlva visszajött.

– Adjam most az orvosságot? – kérdezte.

Goya nem felelt, ott ült, ajkát előretolva. Peral megkeverte neki a folyadékot, Goya bevette.

Lassan, végtelen alvásból ébredve felmerült a saját valóságába. Láta, hogy a keze be van kötve. Láta, hogy új tükör van ott, amelyik még nem mocskolódott be Cayetana hazug képétől. Felállt, föl-alá járt a szobában, kísérleteket tett, hogy tud-e hallani. Egy szék-
ket keményen odavert a kőpadlóhoz. Igen, valami halk zörej jelent-
kezett. Kétségbeesett ijedtséggel vizsgálódott. Igen, egészen bizo-
nyos, a zajok nem határozottak, de nemcsak belülről jönnek. *Tud*
hallani. Van remény, kell, hogy legyen remény. Eljött Peral. Nem
beszélte rá semmire, de közölte vele, hogy elküldött Cádizba egy
orvosért, akit jó specialistának tartanak. Goya vállát vonogatta, tú-
lozta a süketségét. De egész lelkével belekapaszkodott a remé-
nyébe.

Késő délelőtt, abban az időben, amikor egyébként ő szokott hozzá
menni, eljött Cayetana. Goya komoran boldog ijedtséget érzett.
Azt várta, hogy Cayetana elutazik a majmával, ahogy tudtára adta;
nem az az asszony, aki feladja szándékát csak azért, mert ő meg-
betegedett. De most itt van. Beszél hozzá, igyekszik világosan kiej-
teni a szavait. Goya izgatottabb volt annál, semhogy megértette
volna, nem is akarta megérteni. Hallgatott. Cayetana hosszú ideig
ült mellette. Aztán gyöngéden végigsimította a homlokát. Goya el-
húzta a fejét. Cayetana ült még egy darabig, aztán elment.

Megjött a cádizi orvos. Vigasztaló dolgokat írt Goyának, meg is
mondta neki világos ajakmozgással. Gyorsan és sokat beszélt Pe-
rallal. Felírta Goyának, hogy magas hangokat ugyan sokáig nem tud
majd hallani, de mély hangokat igen. Ez megnyugtató volt, és
Goya reménye növekedett.

De a következő éjszaka eljöttek hozzá mindazok a kísértetek, aki-
ket valaha látott kísértetekben bővelkedő életében. Macskafejük
és kutyafejük volt, óriási bagolyszemmel bámultak, irdatlan karmok-
kal ragadoztak, óriási denevérszárnyakkal verdestek. Éjszaka volt
és egészen sötét, Goya lehunyva tartotta szemét, de azért látta őket,
az utálatos arcukat meg az édes arcukat is, és ez még rettenetesebb
volt. Érezte, hogyan kuksolnak körben körülötte, hogyan lehelnek
rá undorító lélegzetükkel, s abban a kábító, halotti csöndben,
amelybe most be volt falazva, a kísértetek fenyegetőbbek voltak,
mint valaha idáig.

Amikor reggeledett és megvirradt az első világosság, süketsé-
gének tudata egész rémületében elfogta őt. Úgy érezte, mintha egy
óriási harang borulna rá, hogy örökre bezárja. Nem elviselhető,

hogy ő, aki örömet és fájdalmát el kell, hogy mondja a többieknek, ezentúl el legyen zárva tőlük. Nem hallhatja többé az asszonyok hangját és a gyerekeinek a hangját, nem hallhatja többé Martin baráti hangját, Agustín gúnyos megjegyzéseit, Josefa aggódó, szerető korholását, nem többé a műértők és hatalmasok dicséretét. Nem hallja többé a *Puerta del Sol* és a bikacirkusz lármáját, és semmi-féle zenét, nem hallja többé a seguidillákat és tonadillákat, nem fecség többé a kocsmákban a majókkal és majákkal. Kerülik majd az emberek; mert ki akar olyasvalakivel beszélni, aki nem hall? Az a végzete, hogy örökké nevetségessé tegye magát és fonáságokat feleljen. Ezentúl mindig résen kell lennie és igyekeznie, hogy halljon valamit, amit pedig nem tud meghallani. Tudta, milyen hideg a világ; eléggé komisz ahhoz is, aki egészséges és képes védekezni, de borzasztó olyasvalakihez, mint amilyen ő lett ma. Az emlékeiből kell élnie, pedig tudja, hogyan torzítják el a démonok az ember emlékeit. Belefűlt magába, hogy barátainak és ellenségeinek meghitt hangjait hallja, és máris bizonytalan volt benne, vajon helyesen hallja-e őket. Erre felkiáltott. Dühöngött.

Odalépett a tükör elé. Szép, nagy, tojásdad alakú tükör volt, pompás, remek faragású, aranyozott keretben. De ami a tükörből szembenézett vele, rosszabb volt az éjszaka rámeredő szörnyeknél. Ez ő maga? Haja körös-körül vadul omlott a fejére, rendetlen szakáll gyűrűzött sötéten és nevetségesen beesett arca meg az álla köré, szeme megnöve és majdnem egészen feketén ült mély üregében, vastag szemöldöke groteszkül szétágazva, cikcakkosan ívelt a homlokába, orrától lefelé és a szája körül vastag ráncok húzódtak, ajkának egyik fele otrombán különbözött a másiktól. Egész ábrázata sötét, tehetetlenül dühöngő és lemondó volt, mint egy rab állaté, olyan ábrázat volt, amilyeneket ő festett képének, a *Bolondokbázár*-nak arcai között.

Leült a székre, hátat fordított a tükörnek, behunyt szemét. Így gunnyasztott tompán egy véget érni nem akaró órán keresztül.

Dél felé vad feszültség keletkezett benne: eljön-e Cayetana? Azt mondogatta magában, hogy Cayetana biztosan elutazott, de ezt mégsem tudta elhinni. Nem tudott nyugton maradni, föl-alá szaladgált. Eljött az óra, amikor találkozni szoktak. Cayetana nem jött. Elmúlt öt perc, tíz is. Goyát határtalan düh fogta el. Ha a kutyájának nincs széke, gyászol, mintha vége volna a világnak, de amikor ő ül itt, sújtottan, mint Jób, akkor elszökik az első útjába akadó

ficsúrral. Esztelen bosszúvágy lobogott föl benne. Meg szeretné fojtani, megtaposni, megrúgni, a földön vonszolni, elpusztítani.

Látja, hogy jön. Egyszerre teljesen megnyugszik. Minden szorongás elmúlik róla, igen, mintha csak fölemelkednék az a nagy harang, amelyik ráborult. Talán a legrosszabbon túl van, talán újra hall. De nem meri megkockáztatni a próbát, nem akarja, hogy Cayetana lássa szomorú próbálkozásainak gyötrelmeit és szenvedéseit, csak a közelségét akarja élvezni, semmi egyebet. Látni sem akarja, csak tudni, érezni akarja, hogy itt van. Egy székbe veti magát, behunyja szemét, hangosan, egyenletesen lélegzik.

Cayetana jön. Látja, hogy Francisco a széken gubbaszt, láthatóan alszik, a férfi, az egyetlen, aki föllázadt ellene újra meg újra, aki megharagította őt, ahogy eddig senki férfi, és akivel össze van kapcsolódva, mint eddig senki más férfival. Mind a nők, akik Goya életében lehettek és még lesznek, semmit sem jelentenek, és a férfiak, akik az ő saját életében voltak és még lesznek, semmit sem jelentenek, és az, hogy ma elutazik San Adriánnal, az sem jelent semmit. Csak ezt szereti, csak őt szerette, senki mást, és ez most már így is lesz. De még ha Goya tönkremegy bele és ő maga is tönkremegy bele, nem fog miatta megváltozni, nem mond le miatta semmiről, amit eltökélt.

Most itt ül és alszik a kimerültségtől és a kétségbeeséstől, ez a nagyon boldogtalan férfi, boldogtalan őáltala, mint ahogy boldog volt általa, és mint ahogy mindig és újra boldog és boldogtalan lesz őáltala.

*

S odalép és szól hozzá, mert
Meg kell már hogy mondja néki
Végre egyszer, úgyse hallja,
Alszik, és ha nem is alszik,
Úgysem hallja. Ő meg mégis
Hallja, hallja gyermekesen
Kemény hangját: – Ó, hiszen te
Oly buta vagy, Francho, és nem
Is tudsz semmit. Mindig téged,
Csak téged szerettelek, te
Kövér, buta, öregember,

*Te vén majo, és te észre
Sem vetted és azt hiszed, hogy
Másokkal pokolra szállnék.
Ó te csúnya, te egyetlen
Ember, milyen buta vagy te!
Csak téged hívnálak, mindig
Téged, te pimasz festő. Csak
Téged és örökké. – Ő meg
Nem mozdul, csak alszik, hangos
Lélegzéssel mindaddig, míg
Cayetana el nem megy majd
A szobából.*

Örű
jól a
An
megi
süket
ta el
tana
El
hoz s
mert
nem
utazo
El
amily
-
-
- Hi
El
kor l
del é
gyell
mert
biza
ben,
egyá
meg
fogja
kezet
kéne
l'Epé
nultá
kat.
-
24

Örült, hogy olyan ravasz volt és tettette magát. Ezen az éjszakán jól aludt.

Amikor másnap fölébredt, ijedten vette észre, hogy most már megint teljesen elvesztette hallását, s végképpen be van zárva a süketség sötét harangjába. Komoran, de egyúttal gyönyörrel gondolta el, hogy az utolsó hangok, amiket ezen a világon hallott, Cayetana szavai, s hogy ez az ő érdeme: az ő ravaszsága csalta ki belőle.

Eljött az óra, amikor Cayetana jönni szokott. Goya az ablakhoz szaladt, kilesett rajta, kinyitotta az ajtót és kilesett a folyosóra, mert hiszen nem hallhatta, ha jön. Elmúlt egy félóra. Nyilvánvalóan nem jön. Elképzelhető-e, hogy azok után, amiket hozzá beszélt, elutazott a ficsúrral?

Eljött hozzá Peral, felszólította, hogy ebédeljen vele. Francisco, amilyen félvállról tellett tőle, megkérdezte:

– Tulajdonképpen elutazott doña Cayetana?

– Hát nem búcsúzott el magától? – kérdezte Peral csodálkozva.

– Hiszen azért ment magához, hogy elbúcsúzzék.

Ebéd után hosszan beszélgettek. Goya elvesztette türelmét, amikor Peral mindig újra megkísérelte, hogy világosan tagolt beszéddel értesse meg magát vele, mielőtt felírja a mondatát. Goya szégyellte nyomorékságát. Fürkészte Peral arcát, melyet olyan jól ismert: a káröröm jelét kereste benne. Nem talált a nyomára, mégis bizalmatlan maradt. A jövőben bizalmatlan lesz mindenkivel szemben, komor, vén fickónak tartják majd, embergyűlölőnek, pedig hát egyáltalában nem az, szereti a jó lármás társaséletert, szereti, ha megoszthatja örömét és bánatát, s hogy a füle el van zárva, ez befogja majd a száját is. Peral felrajzolta neki a fül belsejét és igyekezett megmagyarázni, mi a baja. Sok remény nem marad, s hozzá kéne kezdenie megtanulni a jelbeszédet. Egy francia ember, De l'Epée doktor kitalált egy jó módszert, Cádizban már többen eltanulták, és jó volna, ha Goya hamarosan megkezdene a gyakorlatozat.

– No igen – felelte – dühösen Goya – csupa nyomorékkal érint-

kezzem, süketnémákkal, senki mással, csak nyomorékkal. A normális emberek társaságában már nem néznek jó szemmel.

Éppen az orvos suta vigaszai és írfai mutatták meg neki, milyen rettenetesen szenved majd a jövőben a világ borzasztó némaságától. És egyáltalában, hálhat-e még valaha is asszonnyal? Eddig mindig ő volt az, aki adott; nem bénítja-e majd ezentúl az az érzés, hogy egy nő hozzá, a nyomorékhoz csak kegyelemből ereszkedhetik le? Ó, súlyos büntetést választottak ki neki a démonok, mert rossz szenvedélyében feláldozta a gyermekét és majdnem a művészetét is.

– Mondja csak – kérdezte hirtelen Peraltól – mi az én betegségem igazi oka?

Peral doktor várta már ezt a kérdést, félt tőle és óhajtotta is. Már régóta határozott képe volt Goya betegségéről, és mióta Goya elszenvedte utolsó rettenetes rohamát, Peral azt fontolgatta, ne mondja-e meg neki az igazságot. Kétségben volt. Csodálta Goya művészetét, szerette életerős, túláradó lényét, de irigyelte is tőle azt a képességét, hogy minden embert vonzani tud, irigyelte a bizalmát saját szerencséjében, magától értetődő biztonságát, és amikor végre ennek az embernek is kijutott a maga csapása – ez elégtételt okozott neki. Azt kérdezte magában, hogy ha közli vele a kíméletlen igazságot, vajon valóban csak azért teszi-e, hogy teljesítse emberi, orvosi, baráti kötelességét, nem sokkal inkább azért-e, hogy megboszulja magát azon, akinek a sors jobban kedvezett. De most, hogy Francisco ilyen egyenesen megkérdezte tőle, elhessegette meggondolásait s hozzáfogott a fájdalmas metszéshez. Gondosan és egyszerűen rakta össze szavait, igyekezett őket világosan tagolni.

– Betegségének eredő helye – mondta – az agyban van. Hallásának lassú megszűnése az agyban ment végbe. A baj valamilyen venerikus betegségtől származhatik, akár magának volt, akár valamelyik ősének. Szerencsésnek tarthatja magát, don Francisco, hogy a következmények ilyen módon jelentkeztek. Más esetben, a legtöbb esetben rosszabbul hatnak az agyra.

Goya nézte a másik férfi arcát, a vékony, kifejező ajkat, amely a halálosan kemény szavakat formálta. Belül viharzott. Azt gondolta: „Meg akar mérgezni, alattomos, fölfedezhetetlen, bonyolult módon, úgy, ahogy a herceget megmérgezte, a méregkeverő.” Azt gondolta: „Igaza van, meg fogok bolondulni, már meg is bolondultam. Ő csak azt mondja ki, a maga tudományos szavaival, hogy a

bűn,
ban.

mon
azt m

Pe

csak

örült

gyotl

diad

pont

a fő

Pe

arra,

mag

G

világ

neki

mag

csak

meg

lusai

gyor

arra,

Íg

erőt

sége

vala

mégi

bűn, a megszállottság, a megboszorkányozottság fészkel az agyamban." Így mondta ezt belül a szívében. Ajkával azonban ezt mondta:

– Úgy érti, hogy bolond vagyok. – Először halkán és komoran mondta, de rögtön kiabálva ismételte: – Bolond! Bolond vagyok, azt mondja. Mondja: bolond vagyok?

Peral nagyon nyugodtan és világosan azt felelte:

– Szerencsésnek mondhatja magát, hogy *nem* bolond, hanem csak nagyothalló. Próbálja ezt megérteni, don Francisco.

– Miért hazudik? – kiáltotta válaszul Goya. – Ha nem vagyok örült, majd az leszek. És maga tudja ezt. Nem azt mondta: nagyothalló? – kérdezte. És: – Látja, mennyire hazudik? – folytatta diadalmaskodva, hogy sikerült túljárni a másik eszén. – Hiszen pontosan tudja, hogy nem nagyothalló vagyok, hanem süket, mint a föld, éspedig örökre. Süket és bolond.

Peral türelmesen válaszolt:

– Hogy nagyothalló, ez reményt ad, majdnem bizonyosságot ad arra, hogy ezzel a régi betegség egyszer s mindenkorra kitombolta magát.

Goya sópáncodott: – Miért gyötör így? Miért nem mondja meg világosan: bolond vagy.

– Mert nem akarok hazudni – felelte Peral.

Ezután azonban még több, nagyon őszinte és érdekes beszélgetése is volt egymással a két embernek. Don Joaquín hol vigasztalta a betegét, hol gúnyolta, s úgy látszott, Goya ezt is akarja. Goya meg hol megköszönte a másiknak a gondoskodását, hol meg az volt a fontos neki, hogy megsértse. „Maga még a betegségében is – írta neki például Peral doktor – boldogabb a többieknel. A többieknek magukba kell zárniok veszélyes érzéseiket, mindaddig, amíg olykor csakugyan le nem rontják az értelem falait. Maga, don Francisco, megfesheti ezeket az érzéseket. Maga egyszerűen megfesti a skrupulusait és ezzel kiveti őket a testéből és a lelkéből.”

– Szeretne cserélni, doktor? – kérdezte Goya és gúnyosan vigyorgott. – Szeretne inkább „nagyothalló” lenni, ha képes lenne arra, hogy bizonyos skrupulusait megfesse és így kivesse a lelkéből?

Így tréfálkoztak egymással. Egyszer azonban Goya, amikor baja erőt vett rajta, megragadta a másik férfi karját, tömör fejét ellensége mellére fektette, rázta őt a zokogás, még kellett kapaszkodnia valakiben, aki érti őt, és bár soha nem beszéltek Cayetanáról, Goya mégis tudta: ellensége megérti őt.

Amikor egyedül volt, olykor egyenesen elkábult, ha jövőre életét elképzelte. Néha, mások között kiabálni fog majd, néha sutogni, soha nem tudja majd kimérni a hangerősségét annak, amit mond, gyakran kimondja majd, amit csak gondolni akar és nem tudja, hogy kimondta, az emberek majd csodálkozva rámerednek – mindig tele lesz bizonytalansággal és gyanúval. A büszke férfi elviselhetetlennek érezte, hogy az emberek között részvét tárgya lesz, és gyakran nevetség tárgya is. Persze hogy igaza van Peralnak: elkerülhetetlenül meg kell örülnie.

Szívesen kimondta volna, hogy süketsége büntetés. De ha meggyónja, nem hallja majd a pap válaszát, ha meg Peralnak mondja meg, az csak bolondságának újabb bizonyítékát látja benne.

Peral rendkívül okos orvos. Bizonyára régóta átlátott már rajta, bizonyára már évek óta tud a megbolondulásáról. Hiszen bolond is ő, már öröktől fogva. A dühöngésnek és tébolynak mennyi rohama tört már ki rajta évek óta! Mennyi teljesen kézzelfogható kísértetet és démont látott már, és csak ő látta őket, rajta kívül senki! És ez addig is így volt, amíg a világnak volt még hangja; hát még most hogyan lesz, amikor körülötte csak az elviselhetetlen némaság.

*

*Tudhat-e még különbséget
Érezni a minden ember
Valósága s önmagának
Külön valósága közt? És
Az igazi Cayetana
Melyik bált? Az, akit ő mint
Duquesát festett? Vagy az, kit
Meztelen paráznaságnak?
Akit boszorkánynak festett,
Ártatlanul lebegőnek
Fenn a légből?
Ó, itt vannak,
Újra itt a démonok! Bár
Fényes nappal van, de mindig
Tudta ő, a nappal járó
Szörnyek, ők a legrosszabbak,*

Sokkal veszedelmesebbek,
Mint az éjszakai szörnyek.
Goya álmodik és mégis
Rettentően éber. Égő
Kínban borul az asztalra,
Hogy ne kelljen látni őket,
Mégis látja. Benne vannak,
Vele egyek, és egyszerre
Vannak benn és kinn.

Peral közölte vele, hogy doña Cayetana körülbelül tíz nap múlva visszatér.

Goya előretolta alsóajkát, elsötétedett. Azt mondta:

– Három nap múlva elutazom.

– Doña Cayetana biztosan sajnálni fogja – felelte Peral. – Számít rá, hogy magát itt találja. Mint orvos is lebeszelném róla, hogy már most ilyen hosszú és nehéz utazásra vállalkozzék. Először még hozzá kellene szoknia új állapotához.

– Három nap múlva utazom – felelte Goya.

Peral némi hallgatás után felajánlotta:

– Kísérjem el?

– Maga nagyon kedves, don Joaquín – felelte komoran Goya.

– De keserves dolog volna, ha a jövőben mindig csak ápolókkal és kísérettel utazhatnék.

– Szólok hát, hogy készítsék elő magának a nagy utazókocsit.

– Köszönöm, doktor – felelte Goya. – Nem kell nekem a nagy-kocsi. Külön postakocsi sem. A rendes postakocsi sem. Fogadok magamnak egy öszvérhajcsárt. Elhívatom Gilt, a Venta de las Cuatro Naciones hajcsárát. Az jó ember. Ha *gratificacioncitá*-t, egy kis borralót adok neki, akkor vigyáz rám és tekintettel lesz a bajomra. – És mivel Peral nem tudta elleplezni csodálkozását, Goya ingerülten így fejezte be: – Ne nézzen olyan ámuldozva, don Joaquín. Nem vagyok bolond. Megvannak rá a jó okaim.

Nem tudta elviselni, hogy lássa azt az asszonyt, aki elhagyta őt nyomorúságában. Rögtön el kell mennie Sanlúcarból, ezt tudta. És éppen olyan világosan látta azt is, hogy nem szabad nagy pompával utaznia, mint a király első festőjének. Alkalmazkodnia kell, ebben teljesen igaza van Peral doktornak, az új állapotához. Pontosan meg kell ismernie ezt az állapotot. Az utolsó ízig meg kell kóstolnia nyomoréksága megaláztatásait. Csak akkor, új helyzetének teljes tudatában léphet megint felebarátainak, az udvarnak, kartársainak szeme elé. Ezért utazik mint egyszerű ember az ő Spanyolországán keresztül, így hozzászokik majd, hogy baját kinyilvánítsa és mente-

gesse. „Bocsásson meg méltóságod – mondja majd tízszer is napjában – nem hallok jól, süket vagyok, úgyszólván, mint a föld.”

Nem is fog egyenesen Madridba utazni. Ehelyett még sokkal északabbra megy majd. Madridot elkerülve Aragóniába megy majd, Zaragozába, hogy barátjának, szíve Martínjának előadja egész nyomorúságát. Csak akkor, Zapater tanácsával és vigasztalásaival ellátva, találkozik majd Josefával, a gyerekeivel, a barátaival.

Gil, az öszvérhajcsár, akivel Francisco már a sanlúcari ventában folytatott néhány erőteljes beszélgetést, igazi *arriero* volt, régi spanyol-fajta öszvérhajcsár, aki úgy tudta elüvöltetni a maga *arré*, *arré*-ját, hogy messze visszhangzott a hegyekben. Mivel tudta már, hogy don Francisco igénybe akarja venni a szolgálatait, hivatásának vidám, színes öltözetében jelent meg a Casa de Haroban. Feje köré tarka selyemkendőt kötött, az Alhambra volt ráfestve, csücskei copf-szerűen lógtak le hátul, fölötte pedig a hegyes, széleskarimájú kalapot viselte. Fekete báránybőr kabátja gazdagon volt hímezve s nagy, áttört ezüstgombokkal ellátva. Dereka körül a széles selyemövet viselte, a *faja*-t, abban tartotta kését. Kék bársony térdnadrágján tarka csíkok futottak hosszában, azon is ezüstgombok voltak, sárga csizmája cserzetlen borjúbőrből. Ilyen pompában állt Francisco előtt. Amikor Goya tudtára adta, hogy Madridot elkerülve Zaragozába akar menni vele, ezt egy nagyúr bolond szeszélyének tartotta. Füttyentett egyet a fogain keresztül, kifejezően gesztikulált s megjegyezte:

– Hombre! Ez aztán a nagy utazás.

És bár tudta, hogy Goya jól ismeri az ország szokásait, óriási árat kért tőle, nyolcszáz reált, ami egy juhász ötévi bére volt.

Goya jól megnézte Gilt, az *arrierót*, akivel életének négy hetét meg akarta osztani. E percben már nem a király első festője volt, hanem valaki, aki alulról jött, s így álltak egymással szemben, egyik sok hájjal megkent parasztfi a másikkal. És amikor Goya ilyen hosszan hallgatott s csak nézte őt, Gil végül megszólalt:

– Ilyen átkozottul hosszú utazáshoz két öszvérrre van szükségünk. És magának persze a Garañont kell adnom, a Valerosót, a legcsodálatosabb öszvért egész Spanyolországban. Ősei között van Constanste, a számár, aki annak idején az eretnek Tomás Trebinót levette magáról, amikor a máglyához kellett vinnie, olyan istenfélő számár volt.

Most aztán Goya is kinyitotta száját és azt mondta kedélyesen:

– Biztosan rosszul értettelek. Ugyanis nem hallok jól, azt már észrevehetted a ventában is, most pedig úgyszólván süket vagyok, mint a föld. És igazán nyolcszáz reált mondtál?

Gil még erősebben gesztikulálva azt felelte:

– Minden jót kívánok excellenciádnak. De hogy rossz a hallása, ez sem nekem, sem az állataimnak nem könnyíti meg az utazást. Nyolcszáz reál.

Ekkor Goya elkezdett rettenetesen káromkodni. Olyan tömegben vágta az öszvérhajcsár fejéhez a carajókat, káromkodásokat és átkozódásokat, a hagymát és fokhagymát, *ajos y cebollas*, amelyet Gil még soha meg nem élt, méghozzá Goya nagyon hangosan kiabált. Az öszvérhajcsár visszakáromkodott. Goya nem hallotta, de látta, hogyan igyekszik Gil, és hirtelen, a káromkodás közepette harsogó nevetéssel félbeszakította.

– Ne fáradj ezzel – mondta. – Úgyis mindig én maradok felül, mert te hallasz engem, én meg nem hallak téged.

Ezt belátta Gil, azt is belátta, hogy ezt az urat nem lehet az orránál fogva vezetni.

– Nagy ember maga, don Francisco – mondta. – Hozzánk tartozik. Hát mondjuk: hétszáznyolcvan reál. – Megállapodtak hat-százötvenben. Megegyeztek a pontos útvonalban, szállásköltségben, az étkezésben, az állatok ennivalójában, és Gil egyre nagyobb tiszteletet érzett utasával szemben. – *Por vida del demonio*, amilyen igaz, hogy az ördög él – mondta – excellenciád többet ért hozzá, mint a magunkfajta. – Végül egymás kezébe csaptak és szavukat adták egymásnak.

Goya a lehető legegyszerűbben szerelte fel magát az utazásra, gondoskodott magának fekete, báránybőr kabátról, egyszerű, széles övről és fekete bársonyszegélyű, hegyes kalapról. Nem feledkezett meg a boros tömlőről, a *botá*-ról sem. A nyeregtáskákba, az *alforják*-ba csak a legszükségesebb holmit gyömöszölte be.

Fölkerekedtek. Goya nem gondozta magát, nem borotválkozott, hamarosan torzonborz szakáll nőtt az arca köré. Senki sem tartotta volna nagyúrnak.

Az út hosszú volt, és kurta napi menetekben utaztak. Legelőször a Córdoba-ba vezető útra tértek. Ezen az úton jött annak idején Cayetanához külön postakocsin, hat lóval, a legnagyobb gyorsasággal, telve várakozással, mint igazi szerencsefi. Most végigízlelte, hogy ugyanazon az úton szegényesen, fáradságosan, lassan tér visz-

szá, mint öregedő paraszt, akit gyakran félreért és gyakran kinevet az elnémult világ.

A La-Carlota-i ventában megtudták, hogy Córdoba-ban három nap múlva kivégzik az El Puñalnak, „A Tór”-nek nevezett híres rablót, José de Roxast. Egy rablónak, még hozzá olyan híres rablónak, mint Puñalnak a kivégzése nagy népszínmű volt, csábítóbb a legszebb corridánál, s ha valakit az Isten rendelése ilyen szép kivégzés idején elhozott a közelbe, akkor örültség, sőt bűn volna ilyen színjátékot elmulasztani. A hajcsár azonnal el is kezdte kérlelni Franciscót, hogy hiszen úgyse sietős az útjuk, töltsenek egy napot Córdoba-ban, hogy a nagy látványban részük legyen. Franciscót mindig is csábította, hogy az embereket szerencsétlenségükben megfigyelte; most, hogy ő maga is szerencsétlen volt, ez kétszeresen vonzotta. Elhatározta, hogy ott lesz a kivégzésen.

Gil, a hajcsár, mint az ő foglalkozásában mindenki, mohón habzsolta az újdonságot, a mindenféle anekdotát, és már útközben is számtalan történettel szórakoztatta Goyát. Amit elmesélt, megnőtt, megszínesedett az ajkán; „*en luengas vias, luengas mentiras*, hosszú utazás, hosszú hazudozás.” El Puñalról, a rablóról is sokat tudott közölni. Most, hogy az egész környék tele volt erről a rablóról szóló történetekkel, Gil új vonásokat tett hozzájuk. El Puñal, a rabló, kiváltképpen jámbor és istenfélő rabló volt, szüntelenül két amuletet viselt, egy rózsafüzért és a „Córdobai Fájdalmas Szűzanyának” egy fölszentelt képét, s jövedelmeinek egytizedét lelkiismeretesen leadta abba a perselybe, amely a „*Cristo del Buen Ladrón*”, a „Jó lator Krisztusa” előtt volt fölállítva, hogy ily módon a banditák legalább bűneik egy részét levezekezhessék. A Szent Szűz különös oltalmába is fogadta Puñalt, nem is fogták volna el soha a katonák, ha bandájából egy nyomorult, aki eladta magát a rendőrségnek, nem lopta volna el tőle titkon, mikor aludt, a „Córdobai Fájdalmas Szűzanyá”-t. És bár a lakosság megkönnyebbülten lélegzett föl, most, hogy biztonságban volt már a rablótól, mégis vele rokonszenvezett, és az emberek helytelenítették a hatóságok eljárását. A hatóságok ugyanis arra az esetre, ha Puñal a katonák kezére adja bandáját, kegyelmet ígértek neki és családjának. Puñalnak sikerült is bandáját rábeszélni a megadásra. De a hatóságok kijelentették, hogy a rablók nem Puñalnak adták meg magukat, hanem a vele küldött katonáknak. Puñalt *garroté*-ra, megfojtásra ítélték.

Goya és Gil, amint Córdobaba érkeztek, elmentek a börtönbe meglátogatni a rablót; mert a kivégzése előtti napon mindenki, aki akarta, kifejezhette az elítéltnak utálatát vagy részvétét. A siralom-cella előtt a folyosón ferencrendi szerzetesek jámbor adományokat gyűjtöttek, hogy miséket mondhassanak a bűnös lelkiüdvéért. Ott ültek a perselyeik és tányérjaik előtt, szivaroztak, s olykor lelkesítően kikiáltották a már befolyt összegek nagyságát.

A siralom-cella, a *capilla*, meglehetősen homályban volt. Egy asztal volt benne feszülettel, a Szűz képe, két viaszgyertya. A sarokban egy priccsen feküdt Puñal. A csíkos takarót szájaig felhúzta, csak fejének felső részét lehetett látni, kusza fűrtjeit s gödrében szüntelenül forgó, éles, fekete szemét.

Az örök felszólították Franciscót és a hajcsárt, adják át helyüket, mert mások is akarnak látni valamit. De Francisco arra várt, hogy Puñal felüljön. Nagy borraivalót adott, aztán ott maradhattak.

Puñal egy idő múlva fel is ült. Majdnem meztelen volt, de nyakában csakugyan ott lógott a rózsafüzér meg a „Fájdalmas Szűzanya” amulettje. Az örök elmondták, hogy egy fiú hozta el, annak meg egy ismeretlen adta, felkutatták az ismeretlent is, de az meg egy másik ismeretlentől kapta. Az, aki Puñaltól ellopta „Fájdalmas Szűzanyáját”, nyilvánvalóan mégse akarta, hogy nélküle haljon meg.

Annyi dicsőség és gyalázat után itt gubbasztott tehát priccsén a bandita, majdnem olyan pőrén, mint ahogy világra jött. Csupasz testén viselte a rögtön születése után ráakasztott rózsafüzért s a „Fájdalmas Szűzanya” képét, melyet megszerzett, elvesztett és élete utolsó előtti napján visszakapott, továbbá a béklyókat és láncokat, melyeket az emberek életének vége előtt rátettek. A cellában az emberek gyalázták és szánakoztak rajta. Ő semmit sem válaszolt. Olykor azonban fölemelte fejét és megszólalt:

– Nem az emberek ölnek meg, hanem a bűneim.

Ezt mondta gépiesen újra meg újra, nyilván a szerzetesek tanították meg rá. De Goya látta, hogy a tekintete elvadult, reménytelen és kétségbeesett, úgy nézett maga elé, mint az az ember, aki a tükrökből nézett szembe Goyával.

Másnap reggel nagyon korán, két órával a kitűzött idő előtt, Francisco meg az öszvérhajcsárja megjelent a Corredarán, Córdoba-nak azon a nagy, szabályos terén, melyen a kivégzésnek le kellett folynia. Már sűrű tömeg állt ott, az ablakok, erkélyek, háztetők is tele voltak nézőkkel. Közvetlenül a vesztőhely körül a térséget ka-

tonák zárták el, oda csak kivételezett személyiségeket bocsátottak be, hivatalnokokat, és az előkelő társaság hölgyeit és urait.

– Excellenciád nem akarja elárulni, hogy kicsoda? – unszolta a hajcsár.

De bármennyire megerőltető volt is a tömegben állni lökdösődés és tolongás közepette, és bár a kivégzés színpadát sem lehetett éppen jól látni, Goya inkább a nép között akarta megélni, ami ott elől lefolyik majd. A csapás óta, amely érte, első ízben feledkezett meg a szerencsétlenségéről, és várakozott feszülten, mint a többiek.

Édesség- és virsliárusok tolakodtak a tömegen keresztül, mások Puñal tetteiről szóló románcokat kínálgattak, kis székeket adtak bérbe, amire rá lehetett állni, hogy jobban lássanak. Voltak ott aszszonyok is a csecsemőikkel, jajgattak, hogy mennyire nyomják és lökdösik őket, de ügyet se vetettek rájuk. A tömeg türelmetlensége növekedett; még egy óráig kellett várni, még mindig egy félórát, milyen lassan múlik az idő.

– Neki gyorsabban múlik – kuncogott valaki.

Goya nem értette, mit mondanak az emberek, de kitalálta, mert ismerte a tömeget, együtt érzett vele. Ő is sötéten, kegyetlenül, szánakozva és szórakozva várakozott, mint a többiek.

Végre tízet ütött a székesegyház harangja, most mindenki még jobban tolakodott s a nyakát nyújtogatta. De Puñal még mindig nem jelent meg. Mert Spanyolország jámbor ország volt, s a törvényszék óráját tíz perccel későbbre állították be; hadd legyen a bűnösnek tíz perccel több ideje, talán a megkegyelmezés, és mindenekelőtt a megbánás céljára.

De most elmúlt már a tíz perc is, és megjelent Puñal.

A bűnösök sárga ingébe volt öltözve, ferencrendi szerzetesek vetétek körül, azok támogatták, így járta meg utolsó, kurta, végtelen útját. Egy szerzetes eléje tartotta a feszületet, s Puñal mindig újra megállt, hogy megcsókolja s így meghosszabbítsa életét. Mindenki együtt érzett a halogatásával, szánták is neki, s mégis, legszívesebben előrelökték volna.

Most azonban ott volt már a vesztőhely lépcsője előtt. Szerzetesektől sűrűn körülvéve letérdelt, hogy a tömeg szeme elől elzárva utolszor meggyónjon. Aztán egyetlen, testes, nyájas külsejű szerzetes kíséretében felhágott a lépcsőn.

Odafent szakadozott mondatokban, gyakran kifúló lélegzettel szólt a tömeghez: Goya nem tudta megérteni, mit mond, de jól látta

az arcát s megjátszott egykedvősége mögött határtalan félelmét. Feszülten várta a mondatot, mellyel a bűnös, ahogy a szokás előírta, megbocsát a hóhérnak. Mert a spanyolok mélységesen megvetették a hóhért, s a bocsánat kinyilvánítása, melyet a vallás előírt, nyilván még jobban elkésértette Puñal utolsó perceit. Goya összehúzta szemhéját, úgy nézett Puñal szájára, és sikerült is megértenie a szavakat. Mégpedig azt mondta Puñal:

– A bűnöm öl meg, és nem ez a „kreatúra”.

„Ez a kreatúra” – mondta, „*ese hombre*”, ez különösen becsmérő, megvető fordulat volt, s Goya kielégülést érzett, hogy a rabló eleget tett vallásos kötelezettségének, s ugyanakkor hóhéra iránt is kellő megvetést tanúsított. Most azonban a bandita ki mondta már utolsó szavait:

– *Viva la fé* – kiáltotta – *viva el Rey, viva el nombre de Jesús!* Éljen a vallás, éljen a király, éljen Jézus nevel – A tömeg hallgatta, nem túlságos érdeklődéssel, nem is csatlakozott a kiáltáshoz. Csak amikor Puñal azt kiáltotta: – *Viva la Virgen Santísima* – törtek ki hatalmas ordításban: *Viva la Santísima* – és Francisco is velük kiáltozott.

Időközben a hóhér megtette előkészületeit. Fiatalember volt, ez volt első hivatalos szereplése, mindnyájan feszült kíváncsisággal várták, hogyan válik majd be.

A vesztőhelyen keresztül egy erős cölöpöt vertek a földbe. Előtte egy nyersfazsámoly állt. A hóhér most erre nyomta le Puñalt. Aztán megkötötte meztelen karját és lábát, olyan szorosan, hogy megdagadt és elsötétedett. Ajánlatos volt az elővigyázat: csak nemrégén ölte meg egy bűnös a hóhérát, miközben az éppen hivatását akarta gyakorolni. A cölöphöz egy vas nyakörv volt erősítve. Ezt a vas nyakörvet, a garottét a hóhér Puñal nyakára illesztette. A testes szerzetes pedig egy kis feszületet dugott a megbilincselte kézbe.

Most már minden készen állt. A halálra rendeltetett bűnös ott ült, karja, lába megkötözve, fejét a vas nyakörv hátraszorította a cölöphöz, a kék égre forduló, fogcsikorgató arca telve örült félelemmel. Mellette a szerzetes kissé hátralépett, szemét a vakító nap elől beárnyékolta kezével. A hóhér megragadta a csavar fogantyúját, a bíró jelt adott, a hóhér egy fekete kendőt borított Puñal arcára, aztán mindkét kezével megforgatta a csavart, úgyhogy a vasgyűrű mefojtotta Puñalt. A tömeg lélegzetét visszafojtva nézte, hogyan rángatódzik a fuldokló ember keze, melle hogyan feszült magasba.

Aztán a hóhér óvatosan a kendő alá nézett, még egy utolsót forgatott a csavaron, elvette a kendőt, összehajtotta, zsebébe dugta, elégedetten fellelegzett s lement a vesztőhelyről, hogy szivarra gyűjtson.

Az éles napfényben most mindenki jól láthatta a halott ember arcát, eltorzult volt, kékes aláfutással a kusza szakáll közepette, szeme kifordult, nyitott szájából kilógott a nyelve. Goya tudta, hogy ezt az arcot bármikor újra szeme elé tudja idézni.

A színpadra most egy nagy gyertyát állítottak, a színpad elé fekete ravatalt meg egy asztalt, rajta két nagy tányért, abba dobálhattak az emberek pénzeket, hogy miséket lehessen mondani a halottért. A nézők hevesen vitatkoztak arról, amit láttak. A hóhéron mégis világosan meglátszott, hogy csak most telt le az inaskodása, és végeredményben Puñal sem halt meg olyan bátran, mint ahogy ilyen nagy és híres rablóhoz illett volna.

A holttestet délutánig ott hagyták közszemlére. Legtöbb néző, így Goya meg Gil is, ott maradt. Aztán végre megjelent a hullakordé. Mindenki tudta, hogy a holttestet most kiviszik a város elé, a hegyi erdőbe, egy kis magas fennsíkra, melyet Mesa del Rey-nek neveznek, ott darabokra vágják és a darabokat egy szakadékba hajtják. Az emberek lassan oszladoztak szét. „Farkasnak a testét, ördögnek a lelkét” – énekelték, dúdolták hazafelé menet.

Goya és Gil pedig elhagyta Córdobát s tovább utazott észak felé.

Ahogy az már szokás volt, ha az ember öszvéren utazott, gyakran elkerülték az országutakat s kurtább ösvényeken keltek át a hegyeken és völgyeken. Az országutak mentén *fondá*-k és *posadá*-k, vendéglők és fogadók voltak, de ezeken a mellékösvényeken csak ventákra lehetett találni, nyomorúságos szállásokra, ahol csak kevés ennivaló volt, néhány szalmaágy és sok bolha. Gil nem győzött csodálkozni, hogy a király első festője ilyen szűkös ellátással beéri, de Goya azt felelte: „Legpuhább párna a fáradt ember háta.” – S jól és álom nélkül aludt.

Aztán mindig új tapasztalatokra tettek szert, ha a sívár mellékösvényekről megint bekanyarodtak az országútra. Itt a királyi postakocsikban, a *galerák*-ban, *tartaná*-kban és *carrozák*-ban kereskedők, papok és ügyvédek utaztak, öszvéren és gyalog, diákok, kisárusok, kétes kisasszonyok és házalók utaztak, akik a legközelebbi vásáron akartak szerencsét próbálni. Cádizi kereskedőfejedelmek utaztak modern, elegáns utazókocsikban, grandok régimódi, ara-

nyozott *coche de collerák*-ban ünnepélyes címerekkel, sok előfogattal és libériás inasokkal. Francisco jól ismerte ezeket az utakat, és talán még élesebben látta a tarkaságukat most, amikor a lármájuk elnémult előtte. De tudott erről a lármáról is, ismerte a *chirrió*-t, a kerekek vad csikorgását, mert ezeket csak ritkán kenték, hogy a hatalmas nyikorgás már messziről hirdesse az utazó közeledtét és elűzze a vadállatokat. Ismerte az utazók vidám hangosságát s a kocsisok és hajcsárok teli torokból jövő kiáltozását. Most is látta, hogyan forognak a kerekek, hogyan csapódnak az állatok patái, hogyan nyílik és csukódik az utasok és kocsisok szája, de a hangokat emlékezetből kellett hozzáadnia. Fárasztó játék volt ez, olykor vidám, de többnyire szomorú időtöltés.

Érdekes, hogy mióta végignézte El Puñalnak, a rablónak állati kínjait, saját szenvedése megenyhült.

Egyszer ott állt Giljével a fogadó előtt és sok más emberrel együtt nézte, hogyan fogják be a nyolc lovat a nagy postakocsiba. Most már odáig jutottak, hogy a *mayoral*, az első kocsis kezébe fogta a sok gyeplő szíjazatát, a *zagal*, a segédje fölpattant melléje, a hajcsárok és segédek a fogadó előtt köveket, botokat emeltek, s most a következő pillanatban elindul majd az óriási kocsi. Goya látta, hogyan kiabálnak a lovak ösztönzésére s nem állhatta meg, az ő szája is kinyílt és harsányan csatlakozott a kocsisok és hajcsárok harsány kiáltozásához: – *Qué perrooo! Macho – macho – macho – machoo!*

Aztán Goya meg Gilje megint elfordultak az országról s a mellékösvényekre tértek. Itt, még gyakrabban, mint a nagy utakon, kis kőhalmokra találtak, tetejükön kereszttel és színes, képes táblákkal, emlékezetül azokra, akik ott pusztultak el. Csodálatos volt, hány ember halt meg úton, egész nagy hadsereg telt volna ki belőlük. A táblákon látni lehetett, hogyan zuhannak szakadékba, hogyan hurcolják őket halálba a megvadult lovak, sodorják el a megáradt vizek, hogyan koncolják fel őket karddal a banditák, vagy hogyan éri őket utol az egyszerű gutaütés. A képet mindig kiegészítette egy rímes felszólítás is a jámbor utazóhoz, hogy álljon meg és imádkozzon a szerencsétlenül járt ember lelki üdvösségéért. Gil csodálkozva látta, hogy don Francisco gyakran csupán a kalapját veszi le és keresztet vet.

Egy-egy szakaszon más öszvérhajcsárok csoportjaihoz csatlakoztak, mert ezeken a félreeső utakon jobb volt nem egyedül utazni,

Goya nem tukmálta rá magát másokra, de nem is kerülte őket; nem állotta megmondani nekik, hogy süket. Gil egyre nagyobb baráti tisztelettel nézte az urat, akihez elszegődött, ritkán csapta be, és akkor is csak kis összegekkel. Néha nem állhatta meg, hogy meg ne szegje Francisco tilalmát, s ne tudassa a többiekkel, hogy ki az utasa és milyen baj érte.

Egyszer banditáknak is útjába akadtak. Udvarias banditák voltak, értették a mesterségüket és nem sok teketóriát csináltak belőle. Miközben ketten átkutatták Franciscót, Gil a többiekkel suttogott, nyilván közölte velük, kicsoda Goya. Csakugyan, attól az úrtól, aki a király faliszőnyegein olyan szeretetteljesen ábrázolta a rablók és csempészek életéből vett jeleneteket, nem is vettek el többet, csupán a felét annak a hatszáz reálnak, melyet magával vitt, s amikor elkészültek, felszólították Goyát, igyon a botájukból, tiszteletteljesen lengették a nagy kalapjukat és udvariasan búcsúztak tőle:

– *Vaya Usted con la Virgen!* Vezesse kegyelmességedet a Szűzanya!

*

Goya így vonult kopottan,
Szegényesen, befalazva
Süketisége börtönébe,
Az őszvéren, Valerosón,
Az ő érthetetlen, néma
Spanyolországán keresztül,
Nyomorult volt, mégis elszánt,
Eltökélte, hogy a vállát,
Megkeményíti a démon-
Had ellen, mely rajta gubbaszt
S meg akarja törni őt. De
Most az ördögök megjárták.
Ő, Francisco Goya, festő,
Aragóniai férfi
Egyenesen jár majd. És csak
Erősebb lesz. Uzsorát űz
A nyomorral, ami érte,
Élesebben lát és rajzol
Majd. Harsányan nevetett és

*Gil, az öszvérhajcsár, ámul-
Tan nézett rá és aggódva.*

*Goya könnyedén s dühösen
Vonult Délnek városából,
Hol a boldogságnak teljét
S szenvedése teljét élte,
Észak felé, Zaragoza
Felé, pályakezdetének
Városába.*

HARMADIK RÉSZ

ARMADIK RÉSZ

Ab
ság
„Ne
emb
így
vége
az
egye
dett
A
dalc
sült
kod
kül
a fr
Ideg
alko
elve
hiva
egés
sorá
nak
nép
arra
az i

Abban az időben, a század utolsó öt évében a Francia Köztársaság kormányzata kicsúszott a nép kezéből, átvették az üzletemberek. „Nem él a földön veszedelmesebb lény a prédáját kereső üzletembernél” – hirdette nemrégén Holbach báró, az enciklopédista, és így gondolkoztak a forradalom vezető emberei. Most azonban kivégezték Gracchus Babeuföt és híveit, akik meg akarták alapítani az „Egyenlők közösségé”-t és meg akarták valósítani a jövedelmek egyenlőségét, Franciaország új urai azonban ezt a jeligéjüket hirdették: „Gazdagodjatok!”

Abban a másik országban is, amelyik megkísérelte, hogy forradalommal valósítsa meg a felvilágosodás eszméit, az Amerikai Egyesült Államokban a vezető emberek most a régi eszmékkel kacérkodtak. Elszakadtak ama Franciaországtól, amelynek segítsége nélkül soha ki nem tudták volna vívni függetlenségüket, megsértették a francia követet és hidegháborút folytattak köztársasága ellen. Idegen-törvényt és lázadási törvényt hoztak, mely megtagadta az alkotmány szellemét, felhígították a függetlenségi nyilatkozat alapelveit. Amikor az állam első elnöke, George Washington megvált hivatalától, egy philadelphiai újság így ujjongott: „Az a férfi, akit egész országunk nyomorának bűne terhel, ma leszáll polgártársai sorába és nincs többé hatalma, hogy ezeknek az Egyesült Államoknak szenvedéseit növelje. Minden szív, amely a szabadságért és a nép javáért dobog, ma bizonyára örömteljes megindultságot érez arra a gondolatra, hogy a Washington-név immár nem terjesztheti az igazságtalanságot és nem nyithat utat a korrupciónak.”

Az a szenvedélyes erőfeszítés, hogy legrövidebb idő alatt megteremtsek az emberi lét új rendjét – kimerítette a világot. Minden erőt a végletekig csigázva megkísérelték, hogy a közügyeket és a magánügyeket az értelem segítségével szabályozzák. Most elbágyadtak, és az értelem kápráztató világosságából visszamenekültek az érzelem félhomályába. Most a világon mindenütt a régi konzervatív eszméket magasztalták. A gondolkodás hidegségéből visszahátráltak a hit, a jámborság, az érzékenység melegébe. A viharokból, amiket a szabadság magával hozott, menedéket kerestek a tekintély és fegyelem csöndes kikötőiben. A romantikusok a középkor visszaállításáról álmodoztak, költők arról énekeltek, mennyire gyűlölik a nap fényét, a holdsütötte, bűvös éjről ábrándoztak, dicsőítették a békét és védettséget a katolikus egyház ölében. „A felvilágosodás még a bőrünket sem karcolta meg!” – ujjongott egy bíboros.

De ez tévedés volt. A világos, éles, új eszmék túlonúl sok szellemet hódítottak meg, semhogy csak úgy egyszerűen ki lehetett volna irtani őket. Aláaknáztak mind ez ideig megrendíthetetlen privilégiumokat; abszolútizmus, isten kegyelméből való királyság, osztályok és kasztok elkülönülése, az egyház és nemesség előjogai – mindezt kétségbevonták. Franciaország és Amerika mutatta a nagy példát, s az egyház és a nemesség újra megerősödött ellenállásán keresztül is áttört az a gondolat, hogy az emberi dolgokat a tudományos megismerés eredményei alapján rendezzék, ne pedig régi, szentté avatott könyvekben lefektetett törvények szerint.

A századnak ama utolsó öt évében Franciaországban körülbelül huszonötmillió ember élt, Angliában és Spanyolországban tizenegy-tizenegy millió; Párizsnak kilencszázezer lakosa volt, Londonnak nyolcszázezer, az Amerikai Egyesült Államokat mintegy hárommillió fehér, azonkívül hétszázezer színes rabszolga népesítette be; Amerika legnagyobb városa Philadelphia volt, negyvenkétezer lakossal, New Yorknak harmincezer lakosa volt, Bostonnak, Baltimorenak, Charlestownnak egyenként tízezer. Ebben az öt évben jelentette meg Malthus, az angol közgazdász tanulmányát *A népese-
dés alapelvei*-ről, és állította fel azt a törvényt, hogy az emberiség gyorsabban szaporodik, mint a fenntartásához szükséges táplálékok, és szaporodását korlátozni kell.

Az emberek ebben az öt évben égitestüknek újabb nagy darabját tették használhatóvá. Az Amerikai Egyesült Államok igyekeztek telepeseket magukhoz vonzani, s e célból hivatalokat és társaságo-

kat létesítettek, amelyek hosszú és bőséges hitelre egy dollárért árusították a föld *acre*-jét. Abban az évtizedben kezdte meg Alexander von Humboldt is nagy közép- és dél-amerikai kutatóútját, melynek eredményei a világegyetemet tisztábban megismerhetővé, könnyebben lakhatóvá tették.

Abban az öt évben a világon mindenütt, de legkivált Európában, sok és heves politikai változás ment végbe. Régi országok megdőltek és új államalakulatokká, többnyire köztársaságokká egyesültek. Számos egyházi uradalmat szekularizáltak. A pápát fogolyként Franciaországba vitték, a velencei dózse utolszor jegyezte el a tengert. A francia köztársaság sok csatát nyert a szárazföldön, Anglia sok csatát a tengeren; azonfelül Anglia kivívta a döntő győzelmet Indiában. A század vége felé Anglia majdnem egész Európával szövetséget kötött, hogy megakadályozzák a francia köztársaság további előnyomulását és a haladó eszmék terjedését. Mindent egybevetve, ebben az utolsó öt évben több háború és erőszak történt a világon, mint a század egész folyamán, és ebben az öt évben írta a német filozófus, Immanuel Kant *Tervezet az örök békére* című művét.

A kettéhasadt világ katonai vezetői magánéletükben nem sokat törődtek az újságok fecsegésével. Abban az öt évben vette feleségül Napoleon Joséphine Beauharnais-t, Horatio Nelson tengernagy pedig megismerte Emma Hamiltont és beleszeretett.

Abban az évtizedben szabadultak meg az addigi nehéz, pompázatos ruháktól, és elmosták a határokat a privilegizált és az alsóbb osztályok öltözködése között. Mindenekelőtt Franciaországban Jacques Louis David, a festő hatására népszerű lett a *la merveilleuse*-nek nevezett, egyszerű, antikizáló viselet, továbbá hosszú nadrágot kezdtek hordani, a pantallót, és ez az öltözet gyorsan terjedt el egész Európában.

Abban az öt évben szerkesztette meg Alessandro Volta az első készüléket, mely tartós villanyáramot szolgáltatott, Priestley felfedezte a szénoxidot, Stanhope feltalálta a vasból való nyomdagépet. De az emberek mindenütt szívósan kitartottak örökölt képzeleik és munkamódszereik mellett; azt hitték, az addig fel nem ismert természeti törvények felfedezői és felhasználói az ördög küldöttei, és úgy törték a rögöt, ahogyan már évezredekkel ezelőtt is törték. Abban az öt évben hozta nyilvánosságra Edward Jenner, az orvos, kísérletét, melynek alapján a himlő ellen tehénhimlő beoltását java-

solta – és köznevetség fogadta. De nem nevelték ki azokat, akik megszentelt forrásokban és vizekben fürödtek, ott fertőzést szereztek, sem azokat, akik úgy akarták visszanyerni egészségüket, hogy mindenféle szenteknek beteg tagjaik viasz képmását áldozták; sőt az inkvizíció megbüntetett mindenkit, aki az ilyen eszközök gyógyerejében kételkedett.

Abban az öt évben a világon mindenütt felismerték, hogy Shakespeare az utolsó ezer év legnagyobb költője. Sokan sokféle nyelvre lefordították; August Wilhelm Schlegel megteremtette azt az átültetését, mely az elkövetkező évszázad német nyelvét megváltoztatta és megszépítette. Abban az öt évben írta Goethe *Hermann és Dorottya* című költeményét, Schiller pedig *Wallenstein* című tragédiáját. Alfieri megírta klasszicizáló tragédiáit, a *Saul*-t, az *Antigoné*-t és *A második Brutus*-t, meghalt a színes, szellemes mesejátékok nagy költője, Carlo Gozzi, és hátrahagyott három kötet *Haszontalan emlékiratok*-at. Jane Austen megírta józanul bájos regényeit, a *Pride and prejudice*-t és a *Sense and sensibility*-t; Coleridge kiadta első költeményeit, hasonlóképpen Tegnér is, a svéd költő. Oroszországban Ivan Ivanovics Hemnyicer megírta *A felszabadult Moszkva* című tragédiáját, Vaszilij Vasziljevics Kapniszt verses komédiájában, *A packázás*-ban keserűen kigúnyolta az igazságszolgáltatás megvásárolhatóságát. Millió és millió ember, aki odáig soha egy könyvet se vett a kezébe, most elkezdett könyveket olvasni és élvezni. De az Egyház betiltotta a legtöbb olyan művet, melyet a hozzáértők dicsértek; Spanyolországban a tilalom megszegőit pellengérrel, megkorbácsolással és börtönnel büntették, a Habsburg-monarchiában pedig elbocsátották azokat a magasállású hivatalnokokat, akikre rábizonyították, hogy tiltott könyveket olvasnak.

Abban az öt évben Párizsban a lakosság óriási részvételével, a szabadgondolkodók vezérének csontjait, a kiközösített Voltaire kiközösített csontjait elhelyezték a Panthéonban, és ugyanabban az öt évben, ugyanabban a Párizsban Madame Marie Anne Lenormand megnyitott egy jövőmondó szalont, ahol tolongtak az emberek. Madame Tussaud panoptikumában pedig békésen állt egymás mellett a fejét hóna alatt hordó Szent Dénes képe és az eretnek Voltaire képe.

Abban az öt évben Rosette nevű egyiptomi városban, az arab Residben egy feliratos követ találtak, mely lehetővé tette Champol-

lionnak, a kutatónak, hogy megfejtse a hieroglifákat, Antoine Condorcet megalapította a kollektivistá-materialista történelembölcseletet, Pierre Simon Laplace természettudományos módon magyarázta meg az égitestek keletkezését. De ha valaki nem vallotta azt a hitet, hogy a világot a biblia tudósítása szerint a Krisztus előtti 3988. szeptember 28-tól október 3-ig terjedő hat nap alatt teremítették, akkor sem a spanyol királyságokban, sem a Habsburg-monarchiában nem tölthetett be államhivatalt.

Abban az öt évben írta Goethe *Velencei epigrammái*-ban, hogy minden dolog közül legjobban gyűlöl „négyet: a dohányszagot, a poloskát, a hagymát és a keresztet”, Thomas Paine pedig a racionalizmusnak ama alapkönyvén dolgozott, *Az értelem korá*-n. Ugyanabban az időben írta Schleiermacher a maga könyvét: *A vallásról, Beszédek a műveltekhez a vallás megvetői között*, Novalis pedig *Theodice*-jét, és Châteaubriand, a francia író megtért a romantizáló katolicizmushoz. *A római birodalom hanyatlása és bukása* című könyvet, melyben Edward Gibbon finom szellemességgel és hideg íroniával úgy ábrázolta a kereszténység keletkezését, mint visszacsúszást a barbárságba – általában mint a korszak legjelentősebb történelmi művét ünnepelték; de nem kisebb sikert arattak amaz *Apológiák*, melyekben Richard Watson püspök elegánsan és tartózkodóan igyekezett cáfolni Gibbont és Paine-t.

Abban az öt évben jelentős fizikai, kémiai, biológiai felfedezéseket tettek, fontos szociológiai alapelveket találtak meg és bizonyítottak be, de felfedezőiket és hirdetőiket támadták, gúnyolták, börtönbe csukták. Új tudományos gyógy módokat próbáltak ki, és papok és sámánok démonokat űztek ki a betegek közül, és imákkal és amulettekkel gyógyították őket.

Bölcseledő államférfiak és mohó üzletemberek, csöndes tudósok és szemfényvesztő kuruzslók, hatalomra vágyó papok és paraszt jobbágyok, minden benyomásra érzékeny művészek és tompa, gyűjtogató zsoldosok, mind együtt éltek szűk térre korlátozva, taszigálták egymást, tolakodtak, okosak és buták, voltak, akiknek az agya alig volt fejlettebb, mint az első embereké, és voltak, akiknek agya olyan gondolatokat gondolt, melyeket a sokak csak egy jégkorszakkal később tudnak majd felfogni, voltak, akiknek volt érzékük a művészethez, fogékonyak voltak minden szépségre, s voltak, akik tompák maradtak a megformált szó, hang és kő előtt; igyekvők, szorgalmasak és bárgyúak, lusták, egy levegőt szívtak, egymás bő-

rét érintették, egymás állandó, közvetlen közelében éltek. Szerették és gyűlölték egymást, háborúkat viseltek, szerződéseket kötöttek, megszegtek őket, új háborúkat folytattak, új szerződéseket kötöttek, kínozták, égették, feldarabolták egymást, keveredtek és gyermekeket nemzettek, s csak ritkán értették meg egymást. A kevés számú okos és tehetséges ember előretört, a többiek óriási tömege visszatartotta, megtámadta, megbéklyózta, megölte őket és sokféle módon igyekezett tőlük megszabadulni. És mégis előrejutott ez a kevés tehetséges ember, észrevétlenül persze, sok csellel és sok áldozattal, és magukkal együtt kissé előre kényszerítették, vonszolták a többiek tömegét.

Becsvágyó és korlátolt emberek kihasználták a sokak lomhaságát és butaságát, és igyekeztek fenntartani a rothadó intézményeket. De a francia forradalom friss levegőt lehelt a világba, és Napoleon, a forradalom beteljesítője, hozzákészülődött, hogy sok életképtelen dolgot végérvényesen elsöpörjön.

*

*Pusztá hangzatos szavaknál
Most az emberi jogoknak
Gondolata több volt immár:
Sok országban valóság volt,
Keskeny, ifjú, mégis kézzel-
Fogható valóság, írott
Törvény. És így ez öt év s a
Század végén a világban
Végül is több értelem volt,
Mint mikor e saeculumnak
Napja kelt.*

Fé
ross
Cá
hán
ink
deri
C
mén
díto
dig
jóv
A
tökl
ták,
fran
köv
fegy
csáb
győz
rály
dat
öt,
maj
A
jai
a ro
után
val
gítsé
gárt
hogy
kala
herc

Félórával ezelőtt indult el don Manuel San Ildefonsóból. Lustán és rosszkedvűen dőlt hátra a kocsi párnáiba. Előtte állt a hosszú út Cádizba, ott pedig kellemetlen ügyek vártak rá. Előbb persze néhány nap pihenőt akart magának engedélyezni, most, Madridban, inkognitóban, Pepa társaságában. De még ez a kilátás sem tudta felderíteni.

Caramba! Ezekben az utolsó hetekben egyebet sem tett, csak a mérgét nyelte. Hogy a franciák kényszerítették az Anglia ellen indított népszerűtlen háború folytatására, már ez is elég baj, most pedig még ahhoz is ragaszkodtak ezek a gabachók, hogy könnyelmű, jóvá nem tehető lépéseket tegyen a barátságos Portugália ellen.

Az angol flottának ugyanis támaszpontjai voltak a portugál kikötőkben, s a franciák a szövetségi szerződésre hivatkozva azt kívánták, Spanyolország járja ki Portugáliánál e kikötők elzárását. A francia követ, Truguet polgártárs, újra és újra utálatos logikával azt követelte, hogy amennyiben Portugália vonakodik, Spanyolország fegyveres hatalommal kényszerítse ki a kikötők elzárását. Persze, csábító dolog rárontani a kicsi, védtelen szomszédos országra és ott győzelmet szerezni. De Portugália régens hercege a katolikus király veje volt, s Carlos és María Luisa nem akart saját lányával hadat viselni. Azonkívül Portugália bőkezű ajándékokkal halmozta el őt, don Manuelt; amire aztán Manuel hallgatólagos egyetértéssel majdnem el is altatta az Anglia ellen viselt háborút.

A portugál kérdés nem egyetlen gondja volt. Rég elfelejtett afférai éledtek fel újra kínosan, mint például a sovány Geneviève-nek, a royalista követ, De Havré lányának ügye. A marqués ugyanis, miután kiutasították Spanyolországból, Portugáliába menekült a lányával s ott élt a katolikus király titkos alapjából nyújtott támogatás segítségével. Ez a terhes francia, az ordenáré, tapintatlan Truguet polgártárs ezt megneszelte, és azzal az arcátlan követeléssel lépett föl, hogy Manuel szakítsa meg minden további kapcsolatát a „royalista kalandorral”, sőt ezenkívül járja ki azt is, hogy Portugália régens hercege azonnal utasítsa ki országából.

Így dőlt hátra tehát kocsijában a príncipe de la paz, szájában még a san-ildefonsó-i ügyek rossz utóízével, és Cádizban kellemetlen tárgyalások vártak rá. María Luisa, néhány kegyencét bedugta az ottani hadiflotta vezető állásaiba, ezek az urak nem hoztak magukkal egyebet, csak magas rangjukat s a királynő kegyét, és igen tehetséges tisztak, akiket e kontárok alá rendelték, s akiket ezek a kontárok még akadályoztak is – lemondással fenyegetőztek. Don Manuel körül minden rendkívül kényelmetlenül alakult. Mégse minden. Minél közelebb jutott don Manuel a fővároshoz, annál inkább elpárologtak kínos gondolatai. Elhatározta, hogy egy nappal tovább marad Pepánál Madridban. Elfelejtí majd, hogy a sors az ő vállára rakta a spanyol birodalom vezetését, s e napokban nem államférfi lesz, hanem egy egyszerű, életének örvendő don Manuel.

Másképpen történt.

Pepa mögött az ingerült unalom hetei voltak. Francisco távol volt; hetek, hónapok óta, karrierjét is veszélyeztetve, megosztotta Alba hercegnő száműzetését. Pepa, szívében keserűséggel fontolgatta, milyen forró szenvedélyre képes Francisco, és mennyire sajnálkozás nélkül engedte őt át Manuelnak. Hát maga Manuel? Nagyra van a szerelmével, de legtöbbszörre San Ildefonsóban van vagy Aranjuezban vagy az Escorialban, és egyedül hagyja őt, ha pedig jön, akkor csak lopva. Egy ingerült, duzzogó Pepa fogadta Manuelt.

Pepa felszólította, jöjjön vele a bikaviadalra Pedro Romero corridájára. Manuel sóhajtva felelte, hogy vasárnap már réges-rég úton kell lennie Cádiz felé.

– Már az is sok – kérdezte Pepa – ha arra kérem, hogy két nappal tovább maradjon nálam?

– Az sem ment könnyen, chérie – felelte Manuel – hogy ezt a három napomat szabaddá tegyem magának. Háborút kell viselnem más sürgős ügyek mellett. Kérem, ne kényszerítsen rám még többet.

– Megmondom magának, miért nem akar velem jönni a corridára – válaszolta Pepa. – Szégyell engem. Nem akar velem együtt mutatkozni.

Manuel igyekezett Pepát jobb belátásra bírni.

– Értse meg hát! – kérte türelmetlenül. – Igazán pokolian sok minden van a vállamon. Portugáliát kényszerítsem, hogy szakítsa meg kapcsolatait Angliával... kíméljem Portugália régens hercegét. Hat elhülyült grandot küldjek el a flottától... három elhülyült granddal többet dugjak be az armadába. Hozzá még Truguet a má-

sodik pimasz jegyzéket küldi már: utasíttassam ki Lisszabonból De Havré márkít. Cádizban amúgy is savanyú képet vágnak majd hozzá, hogy két nappal később érkezem, s akkor maga még azt kéri, maradjak itt vasárnapra is! Értse meg hát az én nehézségeimet!

– A maga nehézségei – felelte házsártosan Pepa – mind egy forrásból származnak: a zabolátlan, alantas érzékiségéből. Minden ellentéte Portugáliával és Franciaországgal onnan van, hogy magának le kellett feküdnie még ezzel a szegény párával, ezzel a sovány Geneviève-vel is.

Most már Manuel is mérges lett és így válaszolt:

– Te hajszoltál bele. Ha olyan szerelmet tanúsítottál volna irántam, amelyet magamfajta férfi elvárhat, akkor soha hozzá se nyúlok ehhez a piszkafához.

Pepa végsőkig ingerelten azt mondta:

– És hogy még mindig bemászik az öreg María Luisa ágyába, talán az is az én bűnöm?

Most azonban már elég volt. Manuel eredeti természete, a disznóhizlaló Estremadura tartomány majója áttört. Fölemelte húsos kezét és súlyosan arcul csapta Pepát.

Pepa egy pillanatig vissza akart ütni, karmolni, harapni, fojtogatni akart. Aztán megfékezte magát. Meghúzta a csengőt.

– Conchita! – kiáltotta, és még egyszer: – Conchita!

Manuel látta Pepa nagyon fehér arcán keze lángoló nyomait, látta zöld, egymástól nagyon távol fekvő, felháborodástól szikrázó szemeit. Mentetgetőzve dadogott. Arról beszélt, milyen túl ingerültté tette megfeszített munkája. De ekkor már ott is volt Conchita, szikáran és szigorúan, Pepa visszafojtott hangon azt mondta:

– Kísérd az ajtóhoz a señort, Conchita!

Manuel elfogta a megbánás, betöltötte a vágyakozás, dühöngött saját butaságán, mellyel tönkretette ezeket a vakációs napjait, halmozta a bocsánatkéréseket, meg akarta fogni Pepa kezét, meg akarta ölelni. De:

– Mikor viszed már el innen ezt az embert, Conchita!? – kiáltotta Pepa és a szomszéd szobába futott. Manuel nem tehetett egyebet, mennie kellett.

Azt mondta magában keserűen, hogy a sors a legkisebb pihenőt sem szánja neki az ország javára áldozott fáradságában, és sietve, mogorván, tettere vágyóan utazott Cádizba. Azt remélte, hogy ott az ügyintézők és élvezetek forgatagában megfelelkezik majd balsor-

sáról, s aztán, ha majd visszatér Madridba, ott egy észhezért Pepát talál.

Csakugyan, Cádizban egyetlen üres perce sem volt. Hajótulajdonosokkal tárgyalt, az import- és exportcégek főnökeivel, bankárokkal. Megígérte a flotta szakértő tisztjeinek, hogy véget vet az elhülyült főnemesi admirálisok kártékony tevékenységének. Az angol blokádflootta uraival folytatott titkos megbeszélésen megerősítette azt az íratlan megállapodásukat, mely szerint a két flotta fenyegeti ugyan, de nem támadja meg egymást. És miközben nappalait az országért folytatott tevékenységnek áldozta, éjszakáit Cádiz híres élvezeteinek.

De sem ügyei, sem szórakozásai nem tudták elűzni fejéből Pepát. Mindig újra ott látta arcán kezének nyomát, s ez az emlék megbánással, vágyakozással, gerjedelemmel töltötte el.

Alighogy bevégezte ügyeit, a legkurtább úton visszautazott Madridba. Még útiruhában a Palacio Bondad Reálba sietett. Rendetlenségben találta a házat, a bútorokat a falhoz tolva, a szőnyeget öszszegöngyölve, ládákat látott, becsomagolt bőröndöket. A mayordomo nem akarta beengedni. Conchita, a dueña szigorú, zárkózott arccal állt ott. Manuel három aranydukátot csúsztatott a markába. Conchita kicsit várakoztatta, aztán bevezette Pepához.

– Elmegyek Délre – jelentette ki neki Pepa telt, lassú hangján. – Málagába megyek. Föllépek majd a színházban. Itt volt señor Rivero, dicsérik a társulatát, jó szerződést kínált. Ha a maga flottája egyszer majd megint képes lesz rá, hogy szabaddá tegye a tengeri utakat, akkor visszamegyek a hazámba, Amerikába. Azt mondják, még mindig Limának van a legjobb színháza az egész spanyol világban.

Manuel magában dühöngött. Rendben van, megütötte Pepát, de meg is alázkodott előtte és visszatért, hogy még jobban megalázkodjék. Pepának nem kéne őt rögtön azzal fenyegetni, hogy az óceánt akarja tudni kettejük között. Legszívesebben újra megütötte volna. De fehér bőre tündöklően emelkedett ki a sötét pongyolából, nagy, zöld szemének pillantása komoly és kíváncsi volt, és Manuel beszívta Pepa szagát. Olyan éjszakák voltak mögötte, amiket a minden bűnben gyakorlott, izgató cádizi nőekkel töltött, de tudta: nem nélkülözheti ezt az asszonyt; a gyönyör teljét, az igazi elragadtatást, a mennybélien pokolit, az ember fölött összezsapót csak ő tudta neki adni – most nem szabad hagynia, hogy dühe hatalmába kerítse, most

fel kell használnia egész ravasz rábeszélő tehetségét, hogy megtartsa.

Újra mentegetőzött, viharosan és terjengősen. Most mindenki őt húzza-vonja: a madridi szabadgondolkodók meg a korlátolt grandok és fanatikus ultramontánok, meg Franciaország és Portugália. És annak az ordenaré Truguet polgártársnak meg a hideg, kicsinyes, rókaeszerű Talleyrand-nak semmi érzéke az ő kifinomult, igazán államférfiúi megoldásaihoz. Egészen magára van hagyatva. Az egyetlen, aki megérti őt, Bonaparte tábornok, Egyiptomban harcol. Nem csoda, ha ilyen körülmények között valaki néhány percre elveszti az esztét.

– Büntetést érdemeltem – ismerte el. – De ilyen keményen azért nem szabad megbüntetnie, señora. Ilyen keményen nem szabad megbüntetned, Pepa – és megragadta kezét.

Pepa minden heveség nélkül elhúzódott Manueltól. A madridi élet – jelentette ki – nem elégíti ki őt. Sokáig ő, Manuel volt a vigasztalása. Az ő ereje, viharos kedvessége elcsábította. Azt hitte, Manuel majo és grand egy személyben. De most benne is csalódott. Nincs több keresnivalója Madridban.

Pepa romantikus bánata nem tévesztette hatását Manuelre. Nem engedheti el Madridból, erősködött tüzesen. Ha Pepa megy, ő is odadobja hivatalát és visszavonul, hogy egyik birtokán kizárólag szomorúságának és a filozófiának éljen.

– Spanyolország kedvéért velem kell maradnia, señora – kiáltotta. – Maga az egyetlen boldogsága az én nehéz életemnek. Maga nélkül el sem tudom képzelni az én terhes létemet.

Pepa feléje fordította fehér arcát és furcsa, szemérmetlen módján ránézett. Aztán lassan, azon a rest, telt hangján, mely Manuel véréig hatott, így válaszolt:

– Ha pedig így van, don Manuel, akkor, kérem, ne csak nekem mondja, hanem mutassa meg a világnak! Éppen elég sokáig bele-törődtem abba, hogy a metressze legyek. A feleségével szemben nem követte volna el azt a sértést. Megkívánhatom magától, hogy nyíltan mellém álljon.

Manuel megijedt. Házasodni! Pepát feleségül venni! Valamenynyikaján spanyol közmondás megfordult a fejében: „*Antes de casar, ten casas en que morar*. Előbb, mintsem házasodnál, legyen házad, ahol lakjál.” És: „Aki szerelemből nősül, dühében fordul fel.” De nem akarta megkockáztatni azt a veszélyt, hogy másodszor is dolgavégezetlenül vonuljon el.

Az utolsó hónapokban – jelentette ki – állandóan az volt a szándéka, hogy megkéri Pepa kezét. De ez a házasság nehézségeket jelentene doña María Luisával, az elbocsátását jelentené, veszélyt jelentene Spanyolországra. Mert rajta kívül senki nem tudná sikerrel végigvinni ezt a kötéláncos egyensúlyozást Portugália és Franciaország között.

– Ha a szívemre hallgatok, señora, és feleségül veszem magát – fejezte be – akkor ez háborút jelent vagy Portugáliával, vagy Franciaországgal.

Pepa áthatóan Manuel arcába nézett, s szárazon és hűvösen azt mondta:

– Valószínűleg igaza van. Éppen azért: Isten vele.
Manuelnak kiutat kellett találnia.

– Adj időt, Pepa! – könyörgött. – Adj egy kis időt!

– Három napot – mondta Pepa.

Harmadik nap kijelentette Manuel, hogy megtalálta a megoldást. Feleségül veszi Pepát, csak hogy ennek a házasságnak egyelőre titokban kell maradnia. De amint döntésre viszi a portugál ügyet, magára vállalja a királyi kegyelemvesztés minden veszélyét és hírül adja országnak-világnak a házasságát.

Pepa beleegyezett.

Előkerítettek egy öreg, tiszteletre méltó papot, bizonyos Padre Celestinost Badajozból. A padre, aki szívesen szövögetett kis politikai intrikákat, örömmel ráállt, hogy mindenható földijének szolgálatot tegyen.

*

*A hercegi palotában
Éjjel esküdtek, a házi
Kápolnában, nem sok gyertya
Mellett, Pepa izlésének
Jóleső romantikával.
Don Miguel és a dueña
Volt tanújuk. És a padre
Letétette a nagy esküt
Mindnyájukkal, hogy e nászról
Hallgatnak, akár a sír, s egy
Léleknek sem szólnak róla,
Bárki is legyen.*

A k
felesé
legmé
ember
ringyo
libána
amikk
Manu
becsa
ez a
felség
a kirá
tól. E
szesz
toliku
hóság
elé á
kivég
dok,
telen
tatja.
Tu
OK
nuelj
logta
ébres
zelme
terké
csúny
sát h
sága.
nyol
gána

A királynő, amikor meghallotta a hírt, hogy a príncipe de la paz feleségül vette señora Tudót, gáttalanul átadta magát dühének. A legmélyebb szennyből halászta ki ezt a rongyembert, az ország első emberévé tette, s most szőröstül-bőröstül odaadja magát ennek a ringyónak! Ennek az agy nélküli, hájas női húsdarabnak, ennek a libának és jamonának, ennek adja tovább azokat a ragyogó címeket, amikkel az ő, María Luisa kegyelme ajándékozta meg. Elképzelte Manuelt, amint ágyban fekszik a Pepájával és kineveti őt, az öreg, becsapott nőt. De ő majd megmutatja neki, hogy rosszul számított, ez a hulladék, ez a nulla. Száz válfaja is van a sikkasztásnak és a felségárulásnak, ami miatt pörbe lehet fogni. Lelkiismeretlenül lopott a királyi kincstárból. Megvesztegetést fogadott el idegen hatalmaktól. Elárulta a Szentatyát, Spanyolország legjobb szövetségesét. Összeszúrta a levelet a párizsi Direktórium istentelen embereivel a katolikus király ellen. Mindenkit elárult, jó barátot és ellenséget, mohóságból, hiúságból, elkényeztetett szeszélyből. De most törvényszék elé állítja, a castiliai koronatanács törvényszéke elé, szégyenteljesen kivégezteti nyilvánosan, és mindenki ujjongani fog, a főpapok, a grandok, az egész spanyol nép. Azt a némbert, azt a ringyót pedig meztelen felsőtesttel vezetteti végig a városon, aztán kikorbácsoltatja.

Tudta, hogy mindebből semmit sem tesz meg.

Okos volt, ismerte a világot és az embereket, ismerte az ő Manuelt és saját magát is. Olykor-olykor azzal, hogy okosan megcsillogtatta előtte a maga eszét és hatalmát, érdeklődést és érzelmet is ébresztett Manuelban; talán még az is sikerült neki, hogy ezt az érzelmet időnként élvezetté és szerelemmé változtassa. De milyen mesterkélt, milyen mulandó dolog az ilyesmi! Meddig tarthat meg egy csúnya, öregedő asszony egy ilyen fiatal, kicsattanó fiút? María Luisát hirtelen elfogta negyvennégy évének minden siralma és nyomorúsága. Élete állandó küzdelem volt, ezer és tizezer csinos, fiatal spanyol nővel. Mindig újabb és újabb segítőeszközöket rendelhetett magának, ruhákat Párizsból, festékeket, kenőcsöket, púdereket, a leg-

jobb táncmestereket és fodrászokat, de mindez nevetségessé vált bármelyik ostoba Pasquita, Consuela, Dolores üde bőrével szemben.

És mégis, jobb úgy, ahogy van. Nem sok év kell hozzá, és akkor például Alba hercegnő is olyan idős lesz, mint ő ma, és mi lesz akkor belőle, Alba hercegnőből? Elhervad, vége lesz. De őt, Mariá Luisát, a csúnyasága rákényszerítette, hogy észt fejlesszen magában. Okos lett, mert csúnya volt, és az okossága, az nem múlik el.

Végeredményben még mindig jelent valamit ő, Isten kegyelméből minden spanyol tartomány, a nyugati és keleti Indiák, a világtenger szigeteinek és szárazföldjeinek királynője, Ausztria főhercegnője, Burgundia főhercegnője, Habsburg, Flandria és Tirol grófnője. A világbirodalom már nem egészen fiatal, kezd öregedni, éppen úgy, mint ő maga, és Truguet polgártárs odapimaszkodik, hogy előírásokat ad a katolikus királyoknak. De még mindig, és mindezek ellenére is, ő a világ leghatalmasabb asszonya, mert a világ tudja, hogy nem az együgyű Carlos, hanem ő kormányozza Spanyolországot és a két Indiát és a világtengert.

És ez a tőkfej ilyen asszonnyal szemben egy Pepa Tudót részesít előnyben!

Megszemlélte magát a tükörben. De a tükör csak olyannak mutatta, amilyen most, ebben a mulandó pillanatban, amikor erőt vett rajta a szemtelen hír hatása. Ez nem ő, ez nem az ő igazsága.

Felkerekedett, hogy megnézzze az ő igazságát. Kiment budoárjából. Az első udvarhölgy, a *camarera mayor*, aki az előszobában várt, el akarta kísélni, ahogy a szertartásrend megkívánta. Türelmetlenül leintette. Egyedül ment végig a hosszú termeken és folyosókon, papok és lakájok mellett haladt el, tisztelgő, őrséget álló tisztek mellett, földig hajló udvaroncok mellett. Egyedül állt a pompázó fogadóteremben, a *Carlos családja* előtt.

Ez a Mariá Luisa itt a képen, ez az ő igazsága. Ez a festő ismeri őt, tudja őt, talán ő az egyetlen, aki tudja. Ahogyan itt áll, övének körében, az uralkodó király és a jövődöbéli királyok és királynők körében, mint e kör uralkodónője, ez az ő csúnya, büszke, imponáló igazsága.

Ilyen nő nem tűri, hogy vereséget szenvedjen csak azért, mert egy tőkfej, akibe véletlenül szerelmes, a háta mögött elveszi a ringyját. Nem bünteti meg ezt az embert. Nem éri meg a fáradságot, hogy küzdjön érte, de ő a királynő, és tartozik magának annyival, hogy

elveg
tarta

Jól

Be

a tor

lások

tekke

kell l

teni

—

semm

fel m

—

csapá

kényo

Lu

labrig

a Bo

besor

Ca

—

tiliai

doña

ládho

—

dogu

Luist

rályi

—

— Te

sítást

hozha

—

A

resa i

kelős

kislár

teleni

a sző

elvegye magának azt, amit megkíván, és megtartsa, amit meg akar tartani. Nem tudja még, hogyan, de megtartja ezt a férfit.

Jól aludt a következő éjszakán, és reggelre megvolt a jó terve.

Beszélt Carlosszal a véget nem érő politikai bajokról. Felsorolta a torzsalkodásokat az adóhátralékos cádizi kereskedőkkel, a tárgyalásokat az arcátlan Truguet-vel, a bosszúságokat a lázongó flottatisztekkel. Egyetlen ember az, akinek mindezeket a villongásokat végig kell küzdenie: az első miniszter. Segíteni kell neki, meg kell erősíteni a tekintélyét. Carlos elgondolkodott.

– Szívesen – mondta. – De legjobb akarattal sem jut eszembe semmi. Hol van olyan cím és méltóság, amivel ne ruháztuk volna fel már Manuelt?

– Talán el lehetne intézni – vélte María Luisa – két ügyet is egy csapásra. Úgy gondolom, hogy egyúttal véget lehetne vetni annak a kényelmetlenségnek is, amit a Luis bácsi gyerekei okoznak.

Luis bácsi, III. Károly fivére, volt az az infáns, aki bizonyos Valabriga úrhölgyet vett feleségül, egy egyszerű nemes lányt, gyerekei a Bourbon és Chinchón gróf, illetve grófnő szerény címét viselték s besorolásuk a szertartásrendbe állandó nehézségeket okozott.

Carlos értetlenül bámult.

– Mi lenne – magyarázta María Luisa – ha a két gyerekből „castiliai infánsokat” csinálnánk és a mi Manuelunkat megházasítanók doña Teresával, az infánsnővel? Akkor ő is infáns lenne és a családkhoz tartozna.

– Jó ötlet – helyeselt Carlos. – Csak attól félek, nem az én boldogult atyám szelleme szerint való. Az én boldogult atyám don Luist és doña Teresát excellenciásokká tette, de nem tette őket királyi fenségekkel.

– Változnak az idők – fejtegette María Luisa elnéző türelemmel.

– Te már, kedves don Carlosom, jó néhány esetben adtál olyan utasítást, amely kiegészítette boldogult atyád rendelkezéseit. Miért ne hozhatnál ilyen döntést ebben az esetben is?

– Igazad van, mint mindig – engedett Carlos.

A királynő erélyesen munkához látott. Nem szerette a leendő Teresa infánsnőt. Ez a kisnemes anyától való lány olyan nyugodt előkelőséget tanúsított, amely bosszantotta María Luisát, és az alamuszi kislány, habár természetesen meg se mert mukkanni, bizonyára helyteleníti az ő életmódját. María Luisa mulatságát lelte abban, hogy a szőke, csöndes, apácás Teresát a bika Manuel ágyába kényszerítse.

Még ugyanaznap, amikor elnyerte a király beleegyezését doña Teresa és Manuel házasságához, tudatta Manuellal, hogy beszélni akar vele. Manuel el volt rá készülve, hogy a királynő minden titokzatoság mellett is megtudja majd a házasságát, és kényelmetlen érzés, sőt félelem fogta el a gyülekező vihartól.

De María Luisa egész arca mosolygott.

– Manuel – mondta – Manuelito, nagy, öröndetes hírem van számodra. Don Carlos a Bourbon és Chinchón grófkot castiliai infánsokká teszi, te meg feleségül veszed doña Teresát és részed lesz a címében. Örülök, hogy ilyen módon a közeli kapcsolatok közted és közöttünk láthatóvá lesznek az egész világ előtt.

Manuel, amikor a várt, vad zivatar helyett a szerencsének és kegyelemnek ez a zápora zuhogott rá, eleinte semmit sem értett belőle, ostoba arccal állt ott. Aztán viharos ujjongás fogta el. *Por la vida del demonio!* Ő igazán a szerencse elsőszülött fia. Bármire nyúl, áldássá válik a kezében. És milyen mulatságos és szellemes ez az ő szerencséje! Most mindent visszafizethet ennek a don Luis Mariának, aki olyan pimaszul keresztül mert nézni rajta. Most majd ő, Manuel, együtt alszik ennek a gögös fiúnak a hűgával, és most ő, Manuel, a megvetett Manuelito, csinál egész Bourbonbont a fél-Bourbonból, törvényes herceget a fattyú Luisból.

Ezt érezte Manuel, és tele volt büszkeséggel. Apja joggal nevezte az ő derék bikaborjújának, mert lám a derekaságával tette magáévá ezt a királynőt, s most birtokoló hiúsággal, gyöngédséggel, szeretettel nézett öreg María Luisájára.

A királynő élesen figyelte. Azt várta, hogy a közlésétől Manuel azt sem tudja, hol áll a feje, mélységes megdöbbenéssel áll majd előtte s arra a perszónára gondol, a Pepa Tudójára, meg az esztelen házasságára. Csakhogy a leghalványabb zavar vagy éppen megdöbbenés sem látszott rajta. Ellenben amint ott állt, nagyszerű volt ránézni a ragyogó egyenruhájában, széles, telt, csinos arcáról hálás öröm sugárzott, semmi egyéb. Néhány másodpercig azt hitte María Luisa, hogy az a hír csak hazugság volt s az a szégyenteljes házasság meg sem történt.

Csakugyan, Manuel, szerencséjének áradatában, teljesen megfellelkezett Pepáról és titkos házasságáról. De aztán néhány pillanat múlva eszébe jutott. Carajol – gondolta, és: carajol – ez volt leolvasható az arcáról is. De szerencséjének ez az érzete, amelyikben lebegett, rögtön el is mosta megdöbbenését. Könnyűnek látszott az a

feladat, hogy semmissé tegye házasságát. Nincs is egyébre szüksége, csak egy kis időre.

Miután túlradó köszönetet mondott a királynőnek, s húsos, gyűrűs kezét újra meg újra izzó csókokkal borította, engedélyt kért, hogy boldog kapcsolatát doña Teresával és a királyi családdal csak két vagy három hét múlva adja tudtul az országnak. A királynő magában keserűen és fölényesen mosolyogva, ártatlanul megkérdezte, mi az oka ennek a haladéknak. Manuel titokzatosságba burkolódzott. Kijelentette, hogy tető alá kell még hoznia bizonyos politikai terveket és ebben új, magasabb rangja csak akadályozná.

De minél tovább fontolgatta, annál nehezebbnek látszott előtte, hogy megszabaduljon Pepával kötött titkos házasságától. A házasságot persze egyszerűen le is tagadhatja; csak egy intés kell a főinkvizitornak, s Manuel földije, Padre Celestinos már el is tűnt valamilyen távoli kolostorban. De mit művelne Pepa? Ha megtudja, hogy házasságuk meg se történt, úgy viselkedik majd, mint valamelyik románcának hősnője. Nagyszabásúan megölné magát, vagy más óriási, tragikus esztelenséget követne el, s ez lehetetlenné tenné az ő házasságát az infánsnővel. Természetesen arra is lett volna módja, hogy Pepát örökre eltávolítsa a maga világából, de nem tudta az életét Pepa nélkül elképzelni.

Nem látott kiutat, feltárta gondjait Miguelnek.

Miguel meghallgatta udvariasan érdeklődő arccal, de magában felháborodva. Manuel, szerencséjének fokozódásával, egyre szemtelenebb lett, egyre gyakrabban kezelte őt úgy, mint egy cselédet. Szemérmetlen mohósága, válogatás nélküli bujasága, féktelen hiúsága egyre hevesebben visszataszította Miguel. Amikor Manuel most újabb bajaival hozzáfordult, Miguel kísértést érzett: hagynia kéne, hogy Manuel maga egye meg, amit főzött. A ravasz királynő terve kétségtelenül azt célozta, hogy Manuelt egyszer s mindenkorra elválassa Pepától. De ez az ember nem fog tudni megszabadulni Pepától, doña María Luisa nem tűri majd el ezt az állandó kapcsolatot, s a bosszúszomjas asszony megbuktatja Manuelt, ha ő, Miguel, nem segít neki. Segítsen neki? Ne tekintse inkább szerencséjének, igazi szerencséjének, ha lerázza ezt az embert és az üres pimaszságát? Ha egész idejét a képeinek szentelheti és befejezheti nagy művét, a Művész-lexikont?

De ekkor lelki szemével már látta is magát ott ülni határtalanul magányosan, képei és papírai között, és tudta: amilyen erős ennek

a Manuelnak a kötöttsége Pepájához, éppen úgy az ő, Miguel gondolatai is örökre ott kerengenek majd fájdalmasan Lucía körül. De a nagy államügyek izgató játéka még el tudta téríteni, már nem tudja őket nélkülözni, nem tud lemondani róla, hogy a háttérből kormányozza az országot. Tudta már, hogy ki kell segítenie Manuelt a bajaiból.

Végiggondolta Manuel helyzetét, kieszelt egy tervet s elébe tárta. Manuel mohón kapott utána, átölelte Migueljét, boldog volt.

A királyhoz fordult. Titokzatosan kijelentette: azért jött, hogy egy személyes ügyben tanácsot és segítséget kérjen tőle, mint férfi a férfitől, caballero a caballertól.

– Mi baj? – kérdezte Carlos. – Ha elintéztük Franciaországot, elintézzük majd a te lovagi gondjaidat is.

Ily módon felbátorítva, Manuel bevallotta neki, hogy szerelmi viszonya van egy csodálatos asszonnyal, aki persze nem nemes asszony, bizonyos señora Josefa Tudóval. Ez a kapcsolat immár évek óta tart, és ő most azon töri a fejét, hogyan közölje ezzel az asszonnyal küszöbön álló eljegyzésének hírét. Csak egy utat lát maga előtt. Meg kell magyarázni señora Tudónak, hogy a tervezett házasság az infánsnővel a korona szolgálatában történik, azért tudniillik, hogy az első miniszter személye fényt nyerjen a Franciaországgal, Angliával és Portugáliával folytatandó nehéz tárgyalásokhoz.

– No és? – kérdezte don Carlos. – Miért nem magyarázod meg neki?

– Arra volna szükség – felelte Manuel – hogy tekintélyes helyről magyarázzák meg neki. Csak ha ön, saját maga, Sire, megértetné señora Tudóval, hogy házasságom az ország érdekében történik, csak akkor éli túl azt a rettenetes fájdalmat, amit okozok neki.

A király elgondolkodott. Aztán hunyorgatva, mosolyogva megkérdezte.

– Úgy gondolod, értessem meg vele, hogy tűrjön el téged akkor is, ha elveszed doña Teresát?

– Következésképpen gondoltam el – válaszolta Manuel. – Felségedtől megint egyszer azt a magas kitüntetést kérem, hogy vacsorázzon velem fesztelenül, s a vacsora a señora házában lesz. Felséged jelenléte elkápráztatja majd señora Tudót. Aztán néhány nyájas szót intéz a señorához, olyat, amilyenekkel oly gyakran boldogítani tudja alattvalóit, felvilágosítja őt, hogy az országnak is előnye származik belőle, ha señora Tundo nem szakítja meg kapcsolatait velem,

s ezzel felséged boldoggá tesz engem életem egész hátralevő idejére.

– No, jó – mondta némi megfontolás után Carlos. – Rajtam nem múljék.

Megígérte Manuelnak, hogy szerdán, hat óra negyvenötkor, egyszerű tábornoknak öltözve, megjelenik a Palacio Bonadad Reálban.

Don Manuel megkérdezte Pepát, nála vacsorázhatik-e szerdán és magával hozhatja-e egy barátját.

– Kicsodát? – kérdezte Pepa.

– A királyt – felelte Manuel.

Pepa egykedvű arca megmeredt a csodálkozástól.

– Igen – jelentette ki ünnepélyesen don Manuel – urunk, a király, nagyon szeretné megismerni magát.

– Beszéltél neki a házasságunkról? – kérdezte boldogan Pepa.

Manuel kitérően válaszolt.

– A király fontos dolgot akar közölni veled – felelte.

– Kérlek, mondd meg, miről van szó – követelte Pepa. – Nem akarom, hogy váratlanul érjen, ha egyszer a király kitüntet azzal, hogy az asztalomnál étkezik.

Don Manuel azonban észrevette a jó alkalmat, s durván és kurtán megmondta neki:

– A király államérdekből azt kívánja, hogy vegyem feleségül az unokahúgát, doña Teresát. Ezt akarja veled közölni. Doña Teresát kinevezi infánsnővé, s ilyen módon engem is infánssá tesz. A mi házasságunkat tehát úgy kell tekinteni, hogy meg sem történt.

Amikor Pepa fölébredt ájulásából, Manuel gyöngéd szerető módján foglalatосkodott körülötte. Kiderült, beszélte rá Pepát, hogy azokat a diplomáciai ügyeket, melyeket a korona a haza érdekében kíván tőle, csak akkor vezetheti végig, ha a legmagasabb tekintéllyel ruházzák fel, a királyi család tagjának, egy infánsnak a tekintélyével. Tudja, milyen áldozatot kívánnak Pepától. Éppen azért tünteti ki don Carlos a jelenlétével. Ha ugyanis a király megismerte, akkor helyzete a madridi társaságban egyszer s mindenkorra biztosítva lesz. Nagy ranghoz is jut. Ő Manuel, Castillofiel gróffal tárgyal, egy idősebb úrral, voltaképpen nagyon öreg úrral, aki teljesen eladósodva ül nagy birtokán, Málaga mellett. A gróf hajlandó Pepát feleségül venni. Aztán egészen közeli haláláig ott él majd a gróf Málagaén, miközben ő, Pepa, immár megint *señora de titulo* megtartja madridi lakását.

– De hát már házasok vagyunk, te meg én – vetette ellen Pepa.
– Persze – válaszolta Manuel. – De nem tudom, hogy ezt bizonyítani tudjuk-e. Az egyetlen hiteles tanú ugyanis, Padre Celestinos – jelentette ki leverten – eltűnt. Nyomtalanul eltűnt.

Pepa belátta, hogy a sors nem akarja az ő törvényes kapcsolatát Manuella. Bármilyen szeretettel viseltetett is poétikus dolgok iránt, egészséges érzéke volt a valósághoz is és azt az éjszakai esküvőt sohasem érezte egészen rendjénvalónak: elhatározta, hogy alkalmazkodik.

– Hogy játszik velünk a sors! – mondta álmodozva. – Most hát mégiscsak infáns lesz! Castilia infánsa!

– Egyes-egyedül tőled függ – mondta gálánsan Manuel.

– És a király a jelenlétével szentesíti a mi balkézről való házasságunkat? – kérdezte Pepa.

– Sőt, fel fog szólítani, hogy énekelj – felelte Manuel – majd meglátod.

– És igazán Condesa Castillofiel leszek? – biztosította magának Pepa.

– *Oui Madame* – felelte Manuel.

– De azt mondd – kérdezte kissé gondterhelten Pepa – hogy az öreg gróf nagyon el van adósodva?

– Kérlek, hadd legyen ez az én gondom – felelte lendületesen Manuel. – Condesa Castillofiel úgy fog élni, ahogy illik az ország legszébb hölgyének és Manuel infáns barátnőjének.

– Hajlandó vagyok hát, hogy megsemmisüljek érted – mondta Pepa.

Szerdán hat óra negyvenötkor, Manuel kíséretében, megjelent don Carlos a Palacio Bondad Reálban. Egyszerű tábornoki egyenruhában volt és fesztelenül viselkedett. Jól megnézte Pepát és elismerően kijelentette, hogy az ő kedves Manuelja nemcsak az államügyekhez ért.

*

*És megpaskolta señora
Tudo vállát, megdicsérte
Remek olla podridáját,
S azt mondta, ha a señora
Románcokat énekel, hát*

Neki megnyílik a szíve.
S megígérte, hogy majd ő is
Legközelebb játszik néki
Hegedűjén.

A búcsúnál

Kis beszédet tartott. Így szólt:

– Egy világbirodalomnak

Kormányzása veritéket,

Fáradtságot kíván, és hát

Manuelunknak is bőven

Akad gondja-baja. Lányom,

Legyen maga ezentúl is

Jó spanyol nő s az én kedves,

Jó barátom pibenőit,

Ritka óráit tovább is

Aranyozza be.

Condesa doña Teresa de Chinchónt és Bourbonnt felhívták Arenas de San Pedro-i birtokának magányából az udvarba, San Ildefonsóba. Doña María Luisa a király jelenlétében közölte vele: Don Carlos elhatározta, hogy kiházasítja és ötmillió réal hozományt ad vele. Férjéül első és legjobb tanácsosát szemelte ki, az ő kedves don Manuelját, a príncipe de la pazt. Elhatározta továbbá, hogy ebből az alkalomból felruhazza őt Castilia infánsnőjének címével, hogy ezentúl az egész világ előtt is a királyi családhoz tartozzék.

Doña Teresa alig hallotta már ezeket az utolsó szavakat. A törékeny, húszéves lány, aki még sokkal fiatalabbnak hatott, nagy nehezen tudott csak állva maradni, mélykék szeme mereven pillantott ki világos, e pillanatban teljesen elhalványodott arcából, ajka könnyedén megnyílt. Az az elképzelés, hogy bármilyen férfi csókjait és öleléseit el kell viselnie, ijedelemmel töltötte el, ha pedig erre a don Manuelra gondolt, utálatot érzett.

– Nos – mondta közben elégedetten don Carlos – jól csináltam? Jó unokabátyád vagyok?

És doña Teresa megcsókolta a kezét és a királynő kezét is, és elmondta a tiszteletteljes köszönet illendő szavait.

Don Manuel tisztelgő látogatást tett jövődöbeli feleségénél. Az infánsnő a bátyjának, annak a don Luis Mariának a jelenlétében fogadta, aki annak idején olyan gögösen keresztül nézett a príncipe de la pazon.

Itt állt most ez a don Luis María, főpapi ruhában, karcsún, komolyan, fiatalon. Néhány hét alatt bámulatos rangemelésekben részesült, nemcsak hogy infánssá tette a király, hanem sevillai érseksége helyett megkapta a toledói érsekséget, az ország legnagyobb egyházi tisztségét a bíborosi kalappal együtt. Ismerte persze az összefüggéseket, átlátott don Manuel és a királynő mocskos, aljas játékán. Utálatos dolog volt, hogy fölemelkedését éppen a közönséges Manuel Godoynak köszönheti, és a szívét szorította, hogy gyöngéd, féltékeny testvérét, akit nagyon szeretett, feláldozzák María Luisa minden elképzelést felülmúlóan utálatos szeretőjének. De nem volt rá

lehetőség, hogy ellentmondjon a király szavának. Azonkívül a fiatal egyházfejedelem mélységesen hívő volt és szenvedélyesen hazafi. Nem volt benne nagyravágás, de joggal tartott sokat a tehetségére. Ha most a gondviselés Spanyolország primásává teszi, és alkalmat ad neki, hogy beleavatkozzék a politikába, miközben testvérét feláldozza a közönséges, bugris Manuelnak – ebbe mindkettőjüknek alázattal bele kell törődni.

Don Manuel jövődöbeli feleségét mustrálta. Szőkén, nagyon vékonyan és törékenyen ült előtte, hasonlított kissé ama Geneviève de Havréhoz, aki utólag olyan sok kellemetlenséget szerzett neki. Nem, az ilyen vézna, ízig-vérig arisztokratikus kisasszonyok nem az ő ízlése szerint valók, Pepának nincs mit félnie az ő jövődöbeli feleségétől. És képes lesz-e egyáltalán ez a lány itt, hogy gyereket szüljön neki, egy infánst? De semmit sem árult el ezekből a megfontolásokból, hanem kifogástalanul grandszerű viselkedést tanúsított. Az infánsnőt biztosította boldogságáról és hálájáról, a pimasz kölyköt, don Luis Mariát azzal a tisztelettel kezelte, mely megillette botját és kalapját, habár ő maga volt az, aki az imént megszerezte neki azt a botot és kalapot.

Aztán az Escorial templomában a halott világbíróknak sírjai fölért lefolyt don Manuel esküvője doña Teresa infánsnővel, öfelségeiknek és Spanyolország grandjainak jelenlétében. Ezzel don Manuel nemcsak a castiliai infáns címét kapta meg, hanem a házassága alkalmából a király olyan méltóságot ruházott rá, melyet Columbus Kristófon kívül még senki sem töltött be: kinevezte Spanyolország és az Indiák főadmirálisává.

Körülbelül ugyanabban az időben eskették meg Málagában señora Tudót és Castillofiel grófot. Az új grófnő néhány hétig férjénél maradt Andalúziában, aztán otthagya Málagában, és ő maga visszautazott Madridba.

Don Manuel, híven ígéretéhez, módot adott neki, hogy olyan életet folytasson, ami méltó egy señora de titulóhoz. A hozomány ötmilliójából, melyet az infánsnő hozott magával, félmilliót átutalt Castillofiel grófnőnek. „Félmillió”, ez a szó poétikusan csengett Pepa fülében és szívében, a románcaira emlékeztette; egyedül ült a budóárjában, gitárját pengette és álmodozva dalolta maga elé: „félmillió”, s újra meg újra: „félmillió”.

Kihasználta új gazdagságát, pazar házat vitt, és felszólította barátait, vegyék ki részüket az ő fényéből. Színészeket hívott magához,

akikkel annak idején együtt tanult, kis tiszteket, Tudo tengerészhadnagy idejéből való ismerőseit, valamint idősebb, kissé kétes hölgyeket is, Conchitának, a dueñának barátnőit. Nem hiányzott ama señor Rivero sem, ama színházi vállalkozó, aki nemrégén alkalmazta őt málagai társulatába. Leleményes üzletember volt, kapcsolatai voltak híres csempészekkel és banditákkal, kalózvállalkozásokban is részesedett. Castillofiel grófnő rábízta pénzügyeinek intézését és ebből csak előnye származott.

Sikerének édességébe egy örömcsepp is vegyült: az udvarnál nem fogadták. Doña María Luisa ugyanis nem bocsátotta maga elé kézcsókra az új Castillofiel grófnőt. Egy nemes hölgy pedig csak akkor jutott címének és méltóságának teljes élvezetéhez, ha az udvarnál bemutatták.

Az udvar és a város azonban nem akadt fenn azon, hogy Castillofiel grófnő alapján véve még nem számít az ötszázharmincöt *de titulo* személyiség sorába; leverjéhez tolongtak az emberek. Hittek a befolyásában, és jól is lehetett szórakozni a Palacio Bondad Reálban, grandok és főpapok, színészek, kis tisztek és kétes öreg hölgyek furcsán vegyes körében.

Mindenki feszült kíváncsisággal leste, nem bukkan-e föl ott egy nap az első miniszter is. De távortartotta magát Pepa körétől. Ehelyett a legjobb egyetértésben élt infánsnőjével, több nagy fogadást adott tiszteletére Palacio Alcudiájában és a világ előtt buzgó, jó férjnek mutatkozott. Ha egyáltalában belépett a Palacio Bondad Reálba, akkor csak a hátsó kapun.

De miután eltelt két hónap, ami, úgy hitte, kellőképpen hosszú, illendőségi szünet volt, egy reggel, persze csak pillanatokra, megjelent Pepa leverjén. Másodszor már tovább maradt, aztán egyre gyakrabban mutatkozott. Végül egy dolgozószobát rendeztek be neki a Palacio Bondad Reálban, és az idegen követek nemsokára azt írták udvaraiknak, hogy az államügyeket most többnyire a Palacio Bondad Reálban intézik, Señora Pepa Tudo osztogatja a hivatalokat és méltóságokat, és még Conchitának, a dueñájának is több beleszólása van az államügyekbe, mint don Manuel miniszterkollégáinak.

A királynőt nem lepte meg, amikor erről hallott. Tudta, hogy Manuel nem fog elszakadni ettől a teremtestől. Dühöngött. Önmagát szidta, hogy ő sem tud elszakadni Manueltól. De hát ezt már így rendezte be a természet. Más, nagy uralkodónők is belebolondultak

olyan férfiakba, akikre nem volt okuk büszkének lenni. A nagy Semiramisnak, a levegő lányának is megvolt a maga Menonja vagy Ninója, vagy hogyan is hívták, Erzsébetnek az Essexje, Nagy Katalinnak a Potyomkinja. Nem fogja hát megpróbálni, hogy Manuelját torolja az életéből. De úgy egyszerűen nem tér napirendre a pimaszságán. Persze nem lesz olyan ostoba, hogy jelenetet rendezzen neki a „grófnője” miatt, egy szót sem fog vesztegetni arra, hogy szeretőjének viszonya tovább tart Pepájával: de tehetségtelen első miniszterét megszegyenítve fogja elküldeni. Okot az ilyen kegyvesztésre tömegével lehetett találni, jó, személytelen, politikai okokat. Manuel kudarcot vallott, mindig újra kudarcot vallott, s a korona tekintélyének ártott tehetségtelenségével, hanyagságával, felségárulással határos kapzsiságával.

De amikor legközelebb Manuel szemben állt vele, egész arcátlan férfiasságában, María Luisa megfeledkezett szándékairól.

– Azt hallom – támadt rá – hogy most a katolikus király politikáját ennek a nőszemélynek az ágyában intézik.

Manuel rögtön felismerte, hogy ezúttal nem boldogul tagadással és csititással; ezt a mérközést végig kell küzdenie.

– Amennyiben – válaszolta hidegen, udvariasan és harciasan – felséged elégedetlen szavai Castillofiel grófnőre vonatkoznak, úgy mindenesetre tény, hogy olykor kikérem e hölgy tanácsát. Mindig jó tanácsot ad. Ízig-vérig spanyol és rendkívülien okos.

De María Luisa nem tudta magát tovább türtöztetni.

– Te rongy! – tört ki belőle. – Te kapzsi, hiú, kérkedő, rabló, züllött null! Te parázna, üres, hűtlen, bugris tökfél! Én vakartalak ki a koszból, én dugtalak ebbe a ragyogó egyenruhába, te rakás szerencsétlenség, te, én csináltam infánst belőled. Arra a kevésre, amit a politikából tudsz, arra is én tanítottalak meg, pedig igazán nem volt könnyű, és most van pofád, te söpredék, és szemembe vágod, hogy attól a perszónától kérsz tanácsot!

S gyűrűs kezével keményen és hirtelen jobbról-balról pofon vágta, Manuelnak megeredt az orra vére, és bemocskolta pompás díszegyenruháját.

Don Manuel félkezével megfogta a királynő csuklóját, másik kezével letörölte a vért arcáról. Egy pillanat töredékéig kísértést érzett, hogy visszaüssön és mondjon egyet-mást neki, ami még fájdalmasabban érintené. De eszébe jutott, milyen komisz következményekkel járt az a pofon, amit Pepának adott, és úgy érezte, csak a

megtorlás érte el, amikor most ő is megkapta a magáét. Udvariasan és nyugodtan így szólt:

– Nem hihetem, Madame, hogy ezt komolyan gondolja. Spanyolország királynője aligha rendelt volna első tanácsadójául egy férfit olyan tulajdonságokkal, amilyeneket az imént felsorolni kegyeskedett. Egy pillanatra elhomályosult az ítélete. – És tiszteletteljesen így fejezte be: – A történetek után bizonyára feltételezhetem, hogy további jelenlétemet felséged nem találja kívánatosnak.

Féltérdre creszkedett, ahogy a szertartásrend kívánta, megcsókolta a királynő kezét, aztán hátrafelé lépkedve kiment a teremből.

Hazaérve látta, hogy csipkés ingmellén, kabátján, sőt még fehér térdnadrágján is vérfoltok látszanak.

– Vén szipirtyó! – káromkodott magában dühösen.

Tanácskozott Migueljével, mert számított rá, hogy doña María Luisa most bosszút forral. Señor Bermúdez nem találta aggasztónak Manuel helyzetét. A királynő, úgy vélte, akadályokat állíthat az útjába, elveheti a hivatalait, de ezen túl nem sokat árthat neki. Aligha számúzheti az udvartól Manuel infánst. Egyébként, jegyezte meg don Miguel ravaszul, nem is volna a legrosszabb eset, ha most valaki más lépne don Manuel helyébe. Kínos engedményeket kell tenni Franciaországnak, és talán jó is lenne, ha ezért az utód viselné a felelősséget, don Manuel pedig mint vértanú és hazafi duzzogva félreállna.

Manuel elgondolkodott. Don Miguel megfontolásai bevilágítottak a fejébe. Földerült.

– Manuel Godoy tehát megint csak mindent jól csinált – örvendezett. – És igazán úgy gondolod, kedvesem – kérdezte – hogy nyugodtan várjam ki a végét?

– Én a maga helyén – tanácsolta Miguel – megelőzném a felséges asszonyt. Miért nem megy egyenesen don Carloshoz és kéri az elbocsátását?

Don Manuel elment Carloshoz. A legutóbbi időben – mondta – a királynő és közte, Manuel között a legfontosabb politikai kérdésekben véleménykülönbségek merültek fel, mégpedig olyan élesen, hogy eredményes együttműködés aligha lehetséges már közöttük. Ilyen körülmények között, azt hiszi, szolgálatot tesz hazájának, ha arra kéri a királyt, a jövőben egyedül tanácskozza meg doña María Luisával az ügyek vitelét. És mivel don Carlos láthatóan nem értette meg, don Manuel félreérthetetlenül így végezte szavait:

– Arra kérem, Sire, hadd tessesem vissza tisztségemet felséged kezébe.

Carlos megdöbbsent.

– De hát ezt nem teheted velem, kedvesem – siránkozott. – Én megértem a te spanyol büszkeségedet, de María Luisának bizonyosan nem volt semmi rossz szándéka. Ezt majd én helyreigazítom. Ugyan, édes infánsom, ne légy már ilyen! – És mivel Manuel szilárd maradt, don Carlos, nagy fejét csóválva, azt mondta: – Ez már olyan jól bevált. Este, ha megjövök a vadászatról, eljöttök hozzám vagy mind a ketten, vagy csak te egyedül és elmondjátok, miről van szó, én meg odakanyarítom az aláírástomat. Hogy is legyen bizalmam, ha valaki más jön a helyedre? Egyáltalában nem is tudom elképzelni.

Borongva üldögélt. Manuel is hallgatott.

– De legalábbis – kezdett neki a király kis idő múlva valamivel élénkebben – tanácsot kell adnod, ki legyen az utódod.

Manuel várta ezt a felszólítást, és ki is eszelt magának egy tervet, olyan ravasz, merész és gátlástalan tervet, hogy még Migueljével sem merte megbeszélni, mert Miguelt gyakran erényeskedő aggályok bántották. Manuel ugyanis azt akarta javasolni a királynak, bízza a kormányzat két döntő állását ellentétes politikai irányt képviselő férfiakra. Arra számított, hogy ebben az esetben az egyik mindig megkísérel majd bizonyos intézkedéseket keresztülvinni, a másik pedig ezeket keresztezni igyekszik, úgyszólván ezzel megbénítja a kormány belpolitikáját. Őfelségeiknek akkor majd nemsokára egy megmentőt kell keresniök, megmentő pedig csak egy van.

Manuel tehát azt tanácsolta a királynak, nevezzen ki egy liberálist első miniszterré, igazságügyminiszterré pedig egy ultramontánt; így módon bizonyos lehet benne a király, hogy ezekben a nehéz időkben a két nagy párt egyikének sem szegi kedvét.

– Nem rossz ötlet – jegyezte meg don Carlos. – De egyetért-e majd vele a királynő?

– Egyet fog érteni – nyugtatta meg don Manuel, mert ezt természetesen meggondolta; és meg is nevezte a két férfit, akikre gondolt. Doña María Luisa mindkettőjükkel hált már, mindegyiküket részesítette már jóindulata látható jegyeiben.

Az egyik don Mariano Luis de Urquijo volt, sokáig élt Franciaországban, francia filozófusokkal érintkezett, francia könyveket fordított, nyilvánosan idézte Voltaire-t. Doña María Luisa viszolygott

ugyan a radikális liberalizmustól, de tetszésre talált nála Urquijo merész arca és jó alakja, és amikor a Szent Hivatal eljárást akart indítani ellene, a királynő föléje tartotta védelmező kezét.

A másik don José Antonio de Caballero volt. Sötét, maradi alak volt, politikai nézetei a középkorból származtak, támogatta Róma minden követelését a spanyol egyház haladó részével szemben. Ilyen szélsőséges ultramontanizmussal María Luisa éppoly kevésbé rokon-szenvezett, mint az ellentétével; de señor de Caballero testisége is elnyerte az uralkodónő tetszését: feleségül adta neki egyik udvar-hölgyét, és ő maga is részt vett a lakodalmán.

Szóval ezt a két férfiút nevezte meg Manuel a királynak. Don Carlos bánatosan bólintott. Aztán:

– Hát csakugyan semmit sem lehet csinálni? – kérdezte még-egyszer. – Igazán el akarsz menni?

– Ez szilárd, megrendíthetetlen elhatározásom – felelte Manuel. Don Carlos könnyes szemmel ölelte át.

Aztán leült, hogy egy mélyen átértzett köszönő levelet írjon kedves Manueljának.

*

*„A sok tisztségben, amellyel
Felruháztuk – írta – ön, mint
Államférfi s mint a béke
Jóbarátja, Spanyolország
Színe előtt s a világ és
A történelem szemében
A helyét megállta. Bizto-
Sítom életfogytig tartó,
Mély bálámról.” Gonddal írta.
Önkezével és nagy gonddal
Aláírta: „Yo, el Rey”,
S kacskaringót kanyarított,
A sajátját, a magáét,
Violinkulcsához hasonlót,
S e cirkalmat, „rúbricá”-ját
Most olyan nagy szeretettel
Cirkalmazta, ahogy eddig*

Csak egy ízben, mikor ezt a
„Rubricá”-ját egyenesen
Az Escorialnak írta,
Hogy bevéssék valamennyi,
Spanyolország fölött hajdan
Uralkodott király néva-
Láírása mellé.

Martín Zapater nyáron a város előtt lakott villájában, a Quinta Zapaterben. Megdöbbsen, amikor Francisco meglepetésszerűen megérkezett Gillel, a hajcsárral és az öszvérekkel, s amikor meglátta a nagy kalap alatt barátjának borostás, megöregedett, megkeményedett arcát.

Gil, az öszvérhajcsár beszámolt neki róla, mi történt Franciscoval, közben az utóbbi sötéten állt mellette. Aztán még mielőtt Zapater érdemben hozzászólhatott volna, Francisco parancsolóan rászólt, adja oda a hajcsárnak a gratificacioncitáját, a kis borraavalóját, hogy végre elmelessen egy ventába, mert ezen a napon megérőltető utat tettek meg.

– Adj neki kétszáz reált – rendelkezett, ami „kis borraavalónak” rengeteg volt.

Francisco és Gil még egy utolsót húztak a boros tömlőből, a botából, a muletero megindult arccal ajánlotta rendkívüli gazdáját a Szent Szűznek és minden szenteknek oltalmába, aztán Goya elnézte, hogy hosszú útjának társa a két állatával eltűnik az éjszakában Zaragoza felé.

Francisco égett ugyan a vágytól, hogy elmesélje barátjának a rémségeket, amik vele megestek, s mindenekelőtt azt a szörnyűséget, amit Peral tárt ki előtte, az örület veszélyét – de kezdetben hallgatott. Félt attól, amit Martín fölírhat neki a papírra. Francisco mindig is félt a megformált szó mágiájától; már egy világosan végiggondolt szó is odavonzza a démonokat, még veszélyesebb a kimondott és legveszélyesebb az írott szó.

Az első napokban egyedül laktak a Quinta Zapaterban, Martín öreg bérlője, Tadeo meg a felesége, Farruca gondozta őket. Tadeo mélabús és rendkívül jámbor ember volt; órák hosszat üldögélt hallgatagon, behunyt szemmel, vallásos szemlélődéseibe merülten. Farruca rajongó jámborsága szelídebb természetű volt. *Esclava de la Santísima Trinidad*-nak, „A Szentháromság rabszolgánőjének” vallotta magát, gyóntatóatyja a Szentháromság nevében írásban is megerősítette ezt a nyilatkozatát. Farruca arra kötelezte magát, hogy

szobájában a Szent Szűz viaszszobrát mint komorna szolgálja; szabályosan váltotta a szobor virág- és gyertyadiszitását, a viaszszobor előtt meghatározott órákban, meghatározott imákat mondott el, a szobor ruháit az évszaknak és a nap jelentőségének megfelelően váltogatta, azt sem mulasztotta el, hogy alvás előtt ráadja a szoborra éji köntösét. Egyébként hetenként négy reált kellett kifizetnie gyónatóatyjának, mint a Szentháromság képviselőjének.

Martin nem sokat beszélt, de állandóan Francisco körül volt. Francisco észrevette, hogy Martín erősen és gyakran köhög. Farruca már régóta sürgette, hogy menjen orvoshoz. De Martín nem akarta, hogy a meghülesével sok teketóriát üzzenek, az orvosokat, a „borbélyokat” pedig éppen úgy, mint Francisco, jó spanyol szokás szerint, megvetette.

Francisco ragaszkodott hozzá, hogy Martín ne legyen mindig az ő társaságában, hanem intézze csak üzleti ügyeit a városban. Ha aztán egyedül maradt, rendszerint Farruca jött be hozzá. Farruca nem tudott írni, és Goya nem könnyítette meg neki, hogy megértse őt, de Farruca éppolyan türelmes volt, amilyen beszédes, és kötelességének tartotta, hogy a szerencsétlen, süket úrnak vigaszt és tanácsot adjon. Beszélt neki például Pedro Sastréről. Ez az unokája ama Braulio Sastrénak, a székesegyház lámpagondozójának, akinek annak idején kinőtt az elvesztett fél lába, mert a csonkját egy éven át a señora del Pilar lámpáinak szentelt olajával dörzsölte be. Sastre unokájának is, mesélte Farruca, nagy erő adatott, és már csodálatos gyógyításokat vitt végbe. Csakhogy nehezen lehet hozzáférni, de olyan úrral, mint don Francisco, bizonyára szóba áll majd, és Farruca bátorítóan megmondta neki, hol lakik Pedro Sastre. Francisco még kisfiú korából emlékezett rá, hogy néha félénken elhaladt ennek a Pedro Sastrénak a háza előtt: ez az ember bizonyára nagyon öreg már.

Másnap este abban az egyszerű aragóniai ruhában, amelyet Martintól kölcsönzött, kerek kalapját mélyen a homlokába húzva, Goya egyedül és lopva elindult Zaragoza külvárosába. Minden nehézség nélkül megtalálta Pedro Sastre házát, félretolta az asszonyt, aki fel akarta tartóztatni, és már ott is állt a csodadoktor előtt.

Kicsi, töpörödött emberke volt és mesebelien öreg, ahogyan Francisco sejtette is. Csupa bizalmatlanság volt a heves betolakodóval szemben, aki süket volt vagy süketnek tette magát, és egy érthetetlen nevet mondott. Pedro Sastre tehát, aki állandó félelemben élt az inkvizíciótól, gyanakvással nézett erre az

erőszakos jövevényre. Másrészt meg volt győződve szereinek gyógyítóerejéről, arról, hogy hatnak, már amennyiben a páciensek hisznek benne. Meghallgatta a süket embert, adott neki egy kenőcsöt vadkutyahájából, mert ennek az állatnak különösen jó a hallása, és azt tanácsolta neki, szenteljen a señora del Pilarnak gyertyákat, melyeknek viaszába belekevert egy kicsit a saját fülzsírából. Goya visszaemlékezett a fül belsejének képére, ahogyan Peral felrajzolta neki és azokra a világos magyarázatokra, amiket Peral adott neki, sötétlen nézett Sastréra, köszönetet sem mondott neki, hanem csak tíz reált nyomott a markába. Nevetségesen alacsony tiszteletdíj volt, ezt Pedro Sastre ki is fejezte erőteljes szavakkal, világosan és tagoltan. De Goya nem értette meg és elment.

A hűséges Martín időközben csodálatosan rövid idő alatt megtanulta a jelbeszéd alapelemeit. Ő meg Francisco gyakorolt egymással, s e hosszúra nyúló gyakorlatok közben Francisco gyakran tréfálkozott, de még gyakrabban átkozódott és szidta Martint. Feltűnt neki, hogy most, amikor élesebben kell figyelnie a kezekre és ajkakra, olyan tulajdonságokat vesz észre ezeken a kezeken és ajkakon, melyek azelőtt elkerülték figyelmét. Nekikészült, hogy megfesse Zapater arcképét. Lassan és gonddal festett, belefestette a képbe Zapater egész melegszívű barátságát meg a sajátját is, és amikor elkészült, a Martín előtt fekvő festett levélre ráírta e szavakat: „Zapater barátom, ezt a képet a legnagyobb gonddal festette neked Goya.” Martín pedig újra ott láthatta a képen telt, ravasz, jóindulatú arcát a nagy orrával, látta a szavakat az aláírás előtt, és úgy gondolta, hogy még mindig nem tett eleget az ő Franciscójáért.

Néhány nap múlva, miközben Martín az üzletei után járt Zaragozában, Goya felkerekedett, hogy kipróbálja, mi a sorsa egy süket embernek, aki egyedül szaladgál egy város utcáin. Ugyanabban az egyszerű köpenyben és kerek kalapban, amelyben Sastrét, a csodadoktort felkereste, abban osont Zaragozába. A főutcat, a Corsót elkerülve járkált a meghitt városban.

A régi híd korlátjának támaszkodott, elnézte Zaragozát, s a híres város és nagy folyója, az Ebro kisebb lett és szürkébb. Tarka, eleven város volt ez Goya fejében és szívében, most pedig komoly és fakó. Sőt, szigorú és nyomorú és nyomasztó volt Zaragoza – akkoriban tehát a fiatal Francisco csak saját vidámságát ruházta át a városra?

Itt álltak a templomok, paloták, és szíve éppoly süket maradt előttük, mint a füle. Elment a ház előtt, melyben hosszú éveket töltött

Luján, a festő, a jámbor, tisztos, szorgalmas ember oktatása alatt. Sok évet pocsékolt el nála, de most nem érzett sem mérget, sem megvetést. És elment az Aljafería mellett, ahol az inkvizíció tartotta titokzatos, félelmet ébresztő üléseit, és nem érzett semmi borzongást. És elment a Palacio Sobradíel és az Escolapios-kolostor mellett – ezeknek az épületeknek a falait festette be freskókkal. A remények, győzelmek, vereségek tömege kapcsolódott ezekhez a munkáihoz. De semmi sem hajtotta, hogy megnézzze: ha csak lelki szemével látta őket, már akkor is csalódást érzett.

És itt álltak az ősrégi, százszor szent templomok. És itt állt a Krisztus-szobor, amely felnyitotta száját és beszélt Funes kanonokhoz. És itt állt San Miguel kápolnája; itt történt, hogy a leütött fej odagördült Lope de Luna érsekhez, hogy a szent megbízásából meggyónjon neki és feloldást nyerjen tőle; addig nem akarta a fej, hogy eltemessék. Ez a fej Franciscónak, a kisfiúnak sok rettenetes álmán gördült végig; de a jámbor és sötét hely most se meg nem borzongatta, se meg nem mosolygattatta a süket, öregedő Franciscót.

Ez itt állt az Oszlopos Szűz székesegyháza, ez volt a színhelye Goya legnagyobb reményeinek, első nagy sikerének és legmélysegebb szegycenének, a „sarná”-nak, annak a maró szégyennek, melyben sógora, Bayeu részesítette. Itt volt a kis kórus, itt volt a freskója. „Señor Goya, maga kapja a megbízást” – mondta neki annak idején don Mateo kanonok, ő huszonöt éves volt akkor, december tizenkilencedike volt, ez volt élete legnagyobb eseménye, soha később nem volt még egyszer ilyen boldog, nem, Cayetanával töltött legszebb pillanataiban sem, és akkor sem, amikor a királynő azt mondta neki, hogy a *Carlos családja* mestermű. Persze tudta akkoriban, hogy a dóm káptalanja csak azért adta neki a megbízást, mert Antonio Velázquez túl drága volt nekik; azonkívül megalázó feltételeket is szabtak neki, becstelenül gyors határidőt és azt, hogy vázlatait „szakértő bírálók” vizsgálják felül, de mindezt nem vette figyelembe, tizenötezer reál olyan nagy összeg volt neki, amennyiért egész Aragónia királyságát meg lehet venni és hozzá a két Indiát, és bizonyos volt benne, hogy amit a kis kórus mennyezetére festeni fog, az a század dicsősége lesz majd. És most itt volt a freskó, fércmű volt, szemét, a kontár Carnicero is jobban csinálná. Ez legyen a Szentháromság, ez a bányász, ködös és mégis józan háromszög a héber betűkkel! És micsoda otromba angyalok ezek! És micsoda gyapjas felhők! És az egész micsoda hülye, ízléstelen mocsok!

Átment a Señora del Pilar kápolnájába, a „sarna” színhelyére. Itt voltak a kis kupolák, amelyeket kifestett, itt voltak az ő „Erényei”: a Hit, a Cselekedetek, a Bátorság és a Türelem, azok a festményei, amiket Bayeu és a dóm káptalan főpapja, Gilberto Alué kontármunkának nyilvánított. Nem is voltak jól megfestve ezek az Erények, ebben nyilván igazuk volt az uraknak, de amit a sógor uraság akart és amit maga csinált is, az sem volt éppen örökös jelentőségű. És ha diadala el is párolgott a kórusbeli festményei előtt, a kápolna sarnája ma is éppen úgy égette, mint hajdan.

„Carajo!” – gondolta és megijedt, hogy ez a káromkodás tolatkodott az eszébe ezen a valóban százszor szent helyen. Mert itt volt El Pilar, az oszlop, mely a székesegyháznak nevet adott, az oszlop, melyen a Szent Szűz megjelent az apostolnak, Spanyolország védőszentjének, Santiagónak, hogy megbízza a szentély felépítésével itt, az Ebro partján. Itt volt az ereklyetartó a szent oszloppal, és ebben az ereklyetartóban a nyílás, melyen át a hívők megcsókolhatták az oszlopot.

Goya nem csókolta meg. Nem mintha lázadás ébredt volna benne, nem mintha a Santísimától meg akarta volna tagadni a tiszteletet, de nem érzett kívánságot, hogy a Szent Szűzet segítségül hívja. Hányszor imádkozott szükségében ehhez a Virgen del Pilarhoz, mennyi kétség és küzdelem támadt benne, mielőtt a Virgen del Pilartól átpártolt a Virgen del Atochához. Most minden jámborság nélkül állt a szentségek e szentsége előtt, mely pedig betöltötte egész ifjúságát. Egy darab élet halt ki belőle, és még csak nem is sajnálta.

Elhagyta a dómot és visszament a városba. „Nincsenek többé madarak a tavalyi fészkekben” – gondolta. Valószínűleg tavaly sem voltak benne. Zaragoza képe, amit a lelkében hordott, ez a vidám, eleven kép, ez ifjúkora éveinek képe volt, nem pedig Zaragoza városáé. Zaragoza városa valószínűleg akkor is olyan sivár és poros volt, amilyennek most látta a süketségében. Az elnémult Zaragoza volt az igazi.

Hazament, egyedül ült kopár szobájának fehér falai között a Quinta Zapaterban és körülötte pusztaság és benne is pusztaság.

De aztán megint feltámadt, megint világos nappal az a kétségbeesett álomlátás. Ott gubbasztott, röpdösött körülötte kísértetiesen, macskafejűen, bagolyszeműen, denevérszárnyúan.

Rettenetes erőfeszítéssel összeszedte magát, irónt ragadott. Pa-

pírra vetette őket, a gonosz szellemeket. Itt voltak. És amikor a papíron látta őket, megnyugodott.

Ezen a napon és a következőn és a rákövetkezőn, másodszor, harmadszor és egyre gyakrabban kiengedte őket magából, a kísérteteket, rá a papírra. Így ragadta meg őket, így szabadult meg tőlük. Ha a papíron másztak és repültek, akkor már nem voltak veszedelmesek.

Majdnem egy egész hetet – Zapater nem zavarta – töltött kopár szobájában Francisco, egyedül a kísértetekkel, rajzolva. Nem hunyta le szemét a démonok előtt, nem borult rá az asztalra, hogy fejét eldugja előlük. Arcukba nézett, fogva tartotta őket, amíg egészen meg nem nyilvánultak előtte, s velük együtt a maga félelmét és örületét is rákényszerítette a papírra.

Megnézte magát is a tükörben, úgy, ahogy volt, beesett arcával, vad hajával, kusza szakállával. Az arca persze már teltebb lett, a ráncok már nem voltak olyan mélyek; ez már nem az a végső kétségbeesésbe süllyedt ember volt, aki szembenézett vele a tükörből, akkoriban, Sanlúcarban, az összeomlás után. De még könnyűszerrel vissza tudta idézni akkori arcát s ezt az arcot, legmélyebb szorongatottságának arcát rajzolta meg most.

Cayetana arcát is visszaidézte újra meg újra. Az a kép, persze, melyet Cayetana elpusztított, az a szentségtelen mennybemenetel örökre odavolt, és Goya nem gondolt rá, hogy ezt a képet másodszor is megfesse. Hanem inkább *megrajzolta* Cayetana röptét a boszorkányszombatra, s ez a rajz még élesebb és világosabb lett. Még sok más arcát és alakját is megrajzolta az örökké változó Cayetanának. Itt volt mint csinos lány, aki álmodozva hallgat egy kerítőnőre. Itt volt sok udvarlótól körülvéve, vonakodva és csábítva. Itt volt démonoktól üzve, előlük szökve, velük szemezve. És végül lerajzolta magát a boszorkányszombatot, az *aquelelarré-t*, „a nagy ribilliót, a halálos gaudiumot”. Hátsó lábaira egyenesedve ült itt a mester, a hatalmas kecskebak, óriási lombbal koszorúzott szarvakkal és kerek, nagy, kiduzzadó, tüzes szemmel. Imádva és áldozva táncolták körül a boszorkányok, halálfejeket ajánlottak fel neki, megnyúzott csecsemőket, és ő, a bak, fölemelt első lábával megáldotta gyülekezetét, a boszorkánynépséget. De az egész népség vezetője egy virágzó nő volt: Cayetana.

Így rajzol most Goya napról
 Napra, odavetve mindent,
 Ami csak eszébe ölik,
 Minden álmát szabadjára
 Engedi és hagyja őket
 Fejéből kimászni, szállni,
 Patkányfarkú, kutyaarcú,
 Békaszemű szellemnépet,
 Démonokat, Cayetanát
 Mindig köztük. Vad, dühöngő
 Buzgalommal rajzolgatja,
 Fogva tartja őket, kín és
 Kéj neki, hogy így rajzolja,
 Kellemesebb téboly, szinte
 Mulatságos, nem oly fájó,
 Állatias, mint a téboly,
 Mely mellét, fejét feszíti,
 Ha csak ül és töpreng s nem lesz
 Kész a töprengéssel. Addig,
 Amíg rajzol, bolondozhat.
 Éber, tisztán látó téboly,
 Elvezetettel éli végig
 S rajzol.

M
 val
 pok
 mó
 bes
 elő
 vis
 I
 Cay
 Ma
 újr
 me
 mit
 ezé
 nul
 san
 ért
 eg
 ért
 és
 Ca
 se
 leg
 ért
 rá
 ra
 ho

Martín semmit sem kérdezett tőle, és Goya ezt így találta rendjénvalónak. Nem találta rendjénvalónak. Amit ezekben az utolsó napokban rajzolt, eszköz volt, hogy levegőhöz jusson, valamiféle út és mód, hogy kifejezhesse magát, de *beszélnie* is kellett, határozottan beszélnie arról, ami nyomasztotta, arról, amit Peral doktor tárt föl előtte, arról, hogy fél a megőrüléstől. Nem tudta tovább egyedül elviselni, kellett, hogy még valaki tudjon borzasztó titkáról.

Megmutatta Martínnak a rajzokat. Nem mindet, de a sokalakú Cayetanáról, a hazug, a bájosan ördögi Cayetanáról készült rajzokat. Martint a rajzok megrázták. Az izgalomtól erősen köhögött, újra meg újra. Megnézte az egyes lapokat, félretette, újra felvette, megint megnézte őket. Igyekezett gondterhelt buzgósággal a végére járni, mit akar neki mondani a barátja.

– Nem lehet szavakkal megmondani – magyarázta Francisco – ezért mondtam meg így.

– Azt hiszem, értem – felelte Martín szerényen, kissé bizonytalanul.

– Csak kurázsidd legyen – bátorította Francisco – akkor pontosan érted. Idioma universal – mondta türelmetlenül – mindenkinek értenie kell.

– Értem már – csillapította Martín. – Látom, hogy jött ez az egész.

– Nem látsz te semmit! – mondta dühösen Goya. – Senki sem értheti meg, milyen mélységesen hazug teremtés.

És beszélt neki Cayetana ingatagságáról, örvénylő romlottságáról, és elmesélte neki nagy veszekedésüket, és azt is, hogyan vágta szét Cayetana a képet. Furcsa módon azonban, miközben így beszélt, semmit sem érzett abból a haragos megvetésből, amellyel kérkedett; legbelül inkább Cayetana utolsó szavai zengtek benne melegen és érthetően, az erős, őszinte szerelemnek ama szavai. De nem akart rájuk gondolni, megtiltotta magának, hogy rájuk gondoljon, megint rajzainak haragjával töltekezett és azzal hetvenkedett Martín előtt, hogy most már örökre kitépte életéből Cayetanát, és ez jól van így.

Aztán hozzáfogott, hogy barátjának föltárja gyötrelmes titkát. Megmutatta neki a többi rajzot, a torzképeket és kísérteteket, és újra megkérdezte tőle:

– Érted ezt?

Martín megdöbbsen nézett.

– Félek, hogy értem – mondta, és:

– Csak értsd is! – követelte Goya, aztán megmutatta neki saját képét, a szakállasat azzal a szemmel, amelyből a világ minden kétségbeesése szól. És miközben Martín zavarodottan és ijedten nézett a rajzolt Goyáról az elevenre, aztán újra a rajzoltra, azt mondta Francisco: – Megkísérlem, hogy megmagyarázzam neked – és olyan halkán beszélt, hogy a másik alig hallotta. – Ez valami nagyon fontos, nagyon titkos és nagyon gyötrelmes dolog, és mielőtt válaszolsz, jól és sokáig meg kell gondolnod a válaszodat, és semmilyen körülmények között sem szabad felírnod – és elmondta neki, amit Peral doktor tárt föl előtte, azt, hogy süketsége milyen szorosan határos az őrülettel. Peral doktornak persze igaza van – fejezte be – ő már hosszú ideje részben őrült, s azokat a szörnyeket, amelyeket megrajzolt, azokat valóságosan látta ezzel az őrült szemével, s a bolond Francisco, akit megrajzolt, az az igazi Francisco.

Martín igyekezett titkolni elképedését. De Goya azt mondta:

– No és most fontold meg és aztán beszélj lassan, és kérlek, légy türelmes. Akkor le tudom majd olvasni a szádról, amit mondani akarsz.

De ezt olyan alázattal mondta, hogy Martínnak elnehezedett a szíve.

Hosszú szünet után óvatosan és nagyon világosan válaszolt. Aki ilyen pontosan látja az őrületét – mondta – az értelmesebb az emberek túlnyomó többségénél, és aki az őrületét ilyen világosan ki tudja adni magából, az saját magának legjobb orvosa. Elővigyázatosan válogatta meg a szavait, egyszerűen, de megfontoltan fogalmazta őket, és vigasztalóan hangzottak Franciscónak.

Francisco mind ez ideig nem kereste fel az anyját. Hajtotta ugyan valami, hogy beszéljen vele; anyja hallhatott is arról, hogy Zaragóban tartózkodik, és bizonyára megsértődött, amiért nem ment el hozzá. De nem tudta rászánni magát, hogy meglátogassa: szégyellte állapotát. Most, miután kibeszélte magát Martínnal, erre is készen állt.

Legelőször azonban jobb ruhákat szerzett magának. Aztán elment

a borbélyhoz. Parancsolóan utasítást adott neki, hogy szedje le a szakállát, és a borbély barátságos fecsegésére érdes, nehezen érthető válaszokat adott. A borbély csak lassan fedezte föl, hogy ez a vendég süket. Egyébként Francisco bőre érzékennyé vált, és a borotválás fájt neki.

Amikor aztán a kusza szakáll eltűnt, s a haj rendesen meg volt fésülve, az így előbukkanó arc meglepte a borbélyt. Idegenkedve, kissé félénken nézett arra az úrra, aki olyan ziláltan, elhanyagoltan lépett a boltjába és most olyan előkelő göggel lép ki belőle.

Francisco nem jelentette be magát az anyjánál. Kényelmetlen érzéssel, de várakozással telve köszált az utcákon. Szokatlanul pőrénnek és hűvösnek érezte az arcát, mely közben égett. Lassan, kerülővel ment el a kis házig, melyben anyja lakott, ott állt a ház előtt, még egyszer fel-alá járt az utcán, végül felment az első emeletre, megragadta a kopogtatót. Az ajtó kinyílt, a megsüketült Francisco ott állt anyja előtt.

– Gyere be – mondta doña Engracia. – Ül le – mondta hangszúlyozott tagoltsággal – és igyál egy pohár *rosolit*! – Rosolit kapott Francisco gyerekkorában, ha beteg volt vagy más valami rossz történt vele. – Mindent tudok már – mondta az anyja még mindig tagolva és elővette a rosolis üveget. – Már korábban is eljöhettél volna – duzzogott.

Eléje állította az üveget és a poharakat, hozzá egy kis süteményt, és leült vele szemben. Francisco elismerően szorgolgatta az erős és édes illatú likórt, s töltött magának és anyjának. Ivott egy kortyot, megnyalta ajkát, kis süteményt mártott a rosoliba, bedugta a szájába. Figyelmesen nézett anyja arcába.

– Nagy a fejed és nem férsz a bőrdbe – olvasta le az ajkáról. – Magad is tudhattad, hogy ez nem megy örökké így, és én is mondtam neked, hogy megjön a büntetés. „Legsüketebb az, aki nem akar hallani” – idézte a régi közmondást – te pedig soha nem akartál hallani. Isten irgalmas volt hozzád és csak enyhe büntetéssel sújtott. Képzeld el, ha szegénnyé tett volna, nem süketté!

Olyan gondolat volt ez, amit Francisco jól megértett. Doña Engraciának igaza volt, kezdettől fogva figyelmeztette Franciscót, s emelkedését és ragyogását sértően semmibe vette. Hidalgó lánya volt, joga volt hozzá, hogy doñának nevezze magát, de Francisco apja mellett parasztian szűkös életet folytatott, keményen kellett számolnia, szerényen kellett öltöznie, mindenben a szűk valósághoz kel-

lett alkalmazkodnia. Francisco az apa halála után felhozatta őt magához Madridba, de doña Engracia nem bírta ki ott sokáig, visszakíváncozott Zaragozába. Mindig bizalmatlan maradt Goya szerencséjével szemben, és nem rejtette véka alá, hogy nem hisz ennek a szerencsének a tartósságában. Itt ült hát előtte Francisco, süketen, nyomorékul, és hagyta, hogy megvigasztalja őt a rosolijával, és hagyta, hogy megszidja.

Bólintott a nagy, kerek fejével és hogy örömet okozzon neki, kicsit túlozta a szerencsétlenségét. A hivatásában is – úgy vélte – több nehézsége lesz most már. A nagyurak meg a hölgyek türelmetlenek, és ha rosszul érti, amit fecsegnek, majd kevesebb megbízást kap.

– Le akarsz csípni a háromszáz reálomból? – kérdezte rögtön mérgesen doña Engracia.

– Azt akkor is elküldöm neked – felelte Francisco – ha béna kézzel szemet kéne lapátolnom.

– Még mindig hetvenkedel – felelte az anyja. – Majd még megtanulod, Paco! Most, hogy nem hallasz, majd kinyílik a szemed. Mindig azzal dicsekedtél nekem, milyen nagyszerű barátaid vannak. Mindenkinnek a barátságában azonnal hittél. Olyasvalakivel, aki nem hall, senki sem érintkezik szívesen. Most majd megtudod, kik az igazi barátaid.

De kemény szavaiból kiérezte Francisco, milyen büszke rá az anyja, milyen erősen reménykedik benne, hogy a szerencsétlenségében is megállja a helyét, és mennyire nem akarja őt a részvételével megszégyeníteni.

Amikor Francisco elment, anyja felszólította, jöjjön el hozzá enni, valahányszor kedve tartja. El is ment többször egy héten. Az anyja pontosan emlékezett rá, mit szeretett kisfiú korában, egyszerű, erősen fűszerezett ételt adott neki, sok hagymával, fokhagymával és olajjal, olykor erős *pucheró*-t is, az olla podrida egyszerűsített változatát. Mindketten szűkszávuán, bőségesen és élvezettel ettek. Egyszer megkérdezte az anyját, nem akarja-e, hogy lefesse őt.

– Úgy látszik, mielőtt olyan vevőkkel próbálkozol, akik fizetnek – felelte az anyja – kísérletet akarsz tenni egy engedelmes modellel.

De azért ez hízelgett neki.

Francisco azt ajánlotta, lefesti őt úgy, ahogy van, a mindennapi ruhájában. De doña Engracia azt akarta, hogy a vasárnapi díszében fesse le; Franciscónak egy mantillát is kellett venni neki, és, hogy a kopaszságát elrejthesse, egy új csipkefőkötőt.

Hallgató ülések voltak. Doña Engracia csendesen ült, magas homloka alól öreg, beesett szemmel nézett, ajka a kifejezésteljes orr alatt hosszú volt és vékonyra szorított. Egyik kezében a csukott legyezőt tartotta, másikban meg rózsafüzért. Mindketten örömmel és türelemmel vettek részt a munkában. Végül egy öregasszony nézett le a vászonról, aki sokat megélt, aki természetből okos volt s akit a sors bölcsé tett, aki megtanulta a szerény lemondást, de hajlandó volt élvezni hátralevő éveit. Francisco különös szeretettel festette meg a két öreg, csontos, erős kezét. Doña Engracia elégedett volt az arcképével. Örül, mondta, hogy Francisco nem sajnált ennyi vásznat és ennyi fáradságot egy öregasszony képére, aki semmit sem fizet.

Goya most felkereste fivérét, Tomást, az aranyozómestert. Tomás meg volt sértve, hogy Francisco csak ilyen későn mutatkozik nála. Beszélgetésük folyamán megkérdezte, vajon Istennek ez után az intése után nincs-e Franciscónak az az érzése, hogy voltaképpen többet kellene tennie a családjáért, és azt javasolta Franciscónak, tegye neki lehetővé, hogy átköltözzön Madridba. Francisco azt felelte, hogy igen, holnap vadászni megy Martinnal.

Francisco sógora, Manuel Bayeu, a pap, kifejezést adott annak a véleményének, hogy ha Goya ilyen sokáig tétovázik, mielőtt saját sógoránál keres lelki vigaszt, ez annak a jele, hogy nem értette meg kellőképpen az ég intését. Amikor Goya fölkereste a papot, látta, hogy Bayeu-nek, az elhunyt udvari festőnek az arcképe, amelyet ő, Goya festett, és Josefa elküldött Zaragozába, egy rosszul megvilágított sarokban lóg. Goya egyenesen megkérdezte, milyennek találja sógora a képet. A pap azt felelte, hogy az a művészet, mely ebből az arcképből szól, nagy, de keményszívű. Őszintén sajnálta Francisco szerencsétlenségét, de sajnálkozásába belevegyült egy kis, alig tudatos káröröm is, hogy az istentelen művész gőgjét végre elérte a bukás.

Zaragoza nagy családjai, a Salvadorok, a Grasák, az Aznarok hevesen vetélkedtek Franciscóért. Goya udvarias ürügyekkel visszautasította meghívásaikat. Fuendetodos gróf, amikor Goya a második meghívásának sem tett eleget, Martín révén kérdeztette, vajon ő, a gróf felkeresheti-e Goyát; a beszélgetés nem fog nehezen menni közöttük, mivel megtanulta a jelbeszéd alapelemeit. A kitartó, majdnem alázatos kérlelés meghatotta Goyát; eszébe jutott, milyen félelemmel és tisztelettel viseltetett családja a gróf iránt, aki szülőfalujukban, Fuendetodosban uralkodott.

Még a Del Pilar-székesegyház káptalanjának főpapja is fölkereste.

Ez még ugyanaz a Don Gilberto Alué volt, aki akkoriban, amikor Goya Bayeu-vel veszekedett, olyan rosszindulatúan és gőgösen nyilatkozott Franciscóval szemben. Semmi sem bizonyíthatta láthatóbban, milyen rendkívül magasra emelkedett Goya, mint ennek a tekintélyes, most már aggastyán papnak a látogatása. Don Gilberto rendkívül udvarias volt, kicsi, kecses betűkkel fölírtá Franciscónak, milyen mélységesen sajnálja az érsek, hogy ilyen szerencsétlenül járt az első festő úr, a legnagyobb művész, akit Zaragoza valaha is a világnak adott. Goya szíve pedig telve volt kaján örömmel, hogy most már nem a halott Bayeu Aragónia legnagyobb művésze.

Aztán azt mondta és írta don Gilberto, hogy az érseknek különleges örömet okozna, ha don Francisco hajlandó volna elvállalni bizonyos munkát a székesegyház részére, kisterjedelmű, nem sok időt igénylő munkákat. S a főpap kecsesen és lendületesen rögtön hozzátette, hogy a dóm káptalana huszonötezer reál honoráriumot ajánl föl.

Goya egy pillanatig azt hitte, hogy rosszul olvas, vagy a főpap elírta magát. Pontosan huszonötezer reált követelt akkoriban a világhírű mester, Antonio Velázquez egy több hónapos munkáért, és erre aztán a dóm káptalana nem adta meg neki a megbízást. Most neki, Goyának, ugyanezt az összeget ajánlják fel kéthetes munkáért. „Ne bízd el magad, szívem!” – parancsolt magára és föltette magában, hogy alázattal és szeretettel fog dolgozni és nem kíméli az időt.

*

*De mielőtt még a jámbor
Művet megkezdette, hír jött
Madridból. Don Miguel száraz
Szavakkal közölte, hogy don
Franciscónak Mariano
Fia meghalt, s azt ajánlja,
Hogy Madridba visszatérjen
Josefához Francho.
Goya
Visszautazott. Ezúttal
Gyorspostán és kényelmesen,
Sőt még azt se bánta Francho,
Hogy Martinja elkíséri
S ápolgatja őt.*

Látta Josefát, látta, hogy az ajka mozog, nem értette a szavait. Josefa nagy erőfeszítést tett, hogy elfojtsa ijedelmét ennek a nagyon más Franchónak a láttán.

A kis Marianót már napokkal azelőtt eltemették. Ügyetlen vigasztaló szavakat mondtak egymásnak. De nem volt szükség köztük szavakra. Hosszasan ültek együtt hallgatva és a hallgatásuk beszédesebb volt, mintha szóltak volna egymáshoz.

Francisco összeszedte magát, és kissé görcsös mosollyal odatartotta Josefa elé a vázlatkönyvet, melyet most állandóan magánál hordott, hogy föl lehessen írni neki, amit közölni akarnak vele.

– Ha ezután valamit mondani akarsz nekem – magyarázta – fel kell írnod. Rosszul hallok, mindent ki kell találnom. Ugyanis valóban süket vagyok, mint a föld.

Josefa csak bólintott. Nem akarta kérdezgetni Franchót arról, ami időközben történt.

Josefa még tartózkodóbb volt, mint régebben, teljesen bezárkózott. Francisco mégis mélyebben és világosabban látta őt. Josefát mindig úgy tekintette, mint ami megvan, adva van, amit nem kell találgatni, nem kell megfejteni. Nem sokat töprengett azon, hogyan is gondolkodhatik Josefa az ő, Franchó életének arról a részéről, melyet tőle távol tölt. Az ő rangjabeli férfi megengedhette magának mindazokat a nőket, akikre kedve támadt: ez volt a szokás. Josefa itt volt, ha szüksége volt rá; Francisco ezt így várta el, így kívánta magának és el is érte. Ő, a maga részéről, nem vette tőle rossz néven, hogy a bátyját tartotta a nagyobb festőnek, hogy semmit sem értett az ő művéből, és betöltötte a csendes büszkeség a maga családjára, amely annyival tekintélyesebb volt, mint az övé, Franciscóé. Évtizedekig tartott, amíg Josefa kezdte felfogni, kicsoda Francisco mint művész, és mit ér a világban. De szeretni szerette őt, még mielőtt ezt tudta, kezdettől fogva, különben ő, egy Bayeu-lány nem ment volna férjhez egy Goyához. Ő, Goya pedig feleségül vette, részben mert szerette, részben és nyilván mindenekelőtt éppen azért, mert Bayeu-lány volt. Josefa ezt bizonyára már régóta világosan

látta. És tovább szerette és elviselte Franchót. Francisco mindig tudta, hogy Josefa sokat lenyel, ezért gyakran sajnálta is. Meleg érzés töltötte be és most örült, hogy Josefának is van oka őt sajnálni.

De fiának, Javiernak a láttán indult meg igazán a szíve. Már nem kamasz volt, hanem fiatalember, aki mellett nem sok nő tudott úgy elmenni, hogy a szemét rá ne vesse. Javier elmondta, hogy ezekben az utóbbi hónapokban sokat töprengett, és most el van rá szánva, hogy művész lesz, és reméli, apja elfogadja tanítványául. Goya gyöngédséggel és büszkeséggel telve nézett kedves Javierjára. Hogy ez a fia megvan, erős vigasz volt Mariano elveszte után. Azt kívánta, hogy a fiú útja ne legyen olyan nehéz, mint az ő saját útja volt. A fiú született hidalgó volt, don Javier de Goya y Bayeu. Aragónia törvényei szerint egy hidalgónak joga volt rá, hogy évjáradékot kapjon az apjától, s így ne kelljen munkával meggyaláznia magát. Igaz, hogy most Castiliában élnek, de azért az aragóniai törvény jó törvény. Francisco szívesen követi. Elküldi a fiát külföldre, Olaszországba, Franciaországba. Ő maga is gyarapította a művészetét Olaszországban, de keményen kellett fáradoznia, hogy rizst, kenyeret és sajtot ravaszkodjon ki magának egy-egy étkezéshez. Javiernak könnyű legyen az élet meg a tanulás.

Agustín mogorva arca, amikor viszontlátta Franciscót, megindultan vonaglott. Goya nem akarta a részvét szavait hallani, nyersen azt mondta:

– Sok kalamajka volt, mialatt nem voltam itthon? Sok bajt csináltál? – és elrendelte, hogy Zapaterrel együtt nézzék át a könyveket.

Később azonban azt mondta neki, mutassa meg, mit csinált időközben, és Agustín elébetette a Jean-Baptiste Leprince új módszere szerint készített rézkarcait. Agustín Esteve javított a módszeren, és Goya meglepődött, mi mindent el lehet érni vele.

– Hombre! – mondta többször is, és az elismeréssel annyira fukarkodó Goya erőteljes szavakkal dicsérte barátját és segédjét. – Ezt az eljárást most már Esteve-módszernek kellene hívni – jelentette ki. Megint helyreállt közöttük a régi, mélységes kapcsolat.

És most megmutatta neki Francisco a rajzokat, amiket ő maga csinált Zaragozában. Agustín fel volt dűlva. Mozgatta az ajkát, Goya nem tudta, beszél-e: Agustínnek megvolt az a szokása, hogy ha valami felizgatta, furcsa, nevetséges módon cuppantott és nyelt. Most nézett, nézett és nem tudott eleget nézni. Végül Goya szelíd mozdulattal elvette tőle a rajzokat.

- No, mondj már valamit - szólította fel.

Agustín pedig azt mondta:

- Ez a te igazi művészeted - és ezt nagy, otromba, lelkiismeretes betűvel fel is írta neki.

Az örvendező Goya tréfálkozott:

- Szóval, a festészetem, az semmi?

Másnap jelentkezett Francisco az udvarnál, nem minden kényelmetlen és gondterhelt érzés nélkül. De rendkívüli tapintattal bántak vele, még a pimasz marqués de Ariza is részvétteljesen buzgónak mutatkozott.

Maga don Carlos kedélyességgel igyekezett átsiklani a süket Goya láttára jelentkező elfogultságán. Egészen közel lépett hozzá és retentő hangosan rákiáltott:

- Hiszen nem a fülével fest az ember, hanem a szemével.

Goya kissé megijedt, nem értette, mit mond, mélyen meghajolt és tiszteletteljesen átnyújtotta rajztömbjét és ceruzáját. A király felragyogott, megértette, miről van szó, és megörült, hiszen van rá mód, hogy első festőjével megértesse magát. Felírta hát azt a vigasztaló mondatot, amit az imént rákiáltott. „Nem a fülével fest az ember - írta - hanem a szemével és a kezével”, és ha már egyszer benne volt az írásban, szokása szerint odabiggyesztette az aláírását: „Yo, el Rey”, meg a kacsaringót is. Goya elolvasta és tiszteletteljesen meghajolt. „Mit mondott, kedvesem?” - kérdezte a király. Goya szokatlanul hangosan azt felelte:

- Semmit, felség.

A király a maga nyájaskodó módján folytatta a társalgást. „Hány arcképet festett rólam tulajdonképpen?” - kérdezte. Goya nem tudta pontosan, de udvariatlanság lett volna ezt bevallani. Így válaszolt:

- Hatvankilencet.

„No, nézd csak” - írta fel Carlos és ünnepélyesen, szóval is hozzátette:

- Adjon a Szent Szűz magának is meg nekem is elegendő évet, hogy száz legyen belőle.

A príncipe de la paz magához kérte Goyát. Manuel feszülten várt a találkozásra. Még erősebben, mint régebben, átérezte most a titokzatos összekapcsolódást maga meg a festő között. Nagyon hasonló konstellációban kellett születniök, a sors mindkettejüket meszeszerű felemelkedés után súlyos csapásokkal sújtotta. Ez a Francisco

közvetítette neki Pepa ismeretségét, azt a kapcsolatot, amely anynyira megváltoztatta életét, ő, Manuel pedig jelentősen elősegítette Goya fölemelkedését. Jó barátok voltak, értették egymást, nyíltan beszélhettek egymással.

Amikor meglátta a megöregedett Goyát, őszinte részvét árasztotta el. De vidáman viselkedett, mint legjobb korszakukban. Újra meg újra biztosította, hogy Francisco meg ő összetartoznak. Nem jósolta-e meg, hogy a legmagasabb csúcsra fognak hágni, mindegyik a maga területén? És íme, most Francisco első festő, ő maga pedig castiliai infáns.

– Ez idő szerint néhány felhő van a láthatáron – ismerte el – de én mondom neked, Francho – és egy kézmozdulatával eltörölte a felhőket – ezek a zavarok el fognak múlni, és a csillagaink csak annál fényesebben ragyognak majd. Akiéne, mint mi kettőnknek is, előbb meg kell szereznie a hatalmat és a méltóságot – folytatta fontoskodva és titokzatosan – az sokkal többre becsüli, mint aki azzal született, az ilyen ember nem tágit. Plus ultra! – kiáltotta, és mivel Goya nem értette, felírta neki: *Plus ultra*; ezt a fordulatot legutóbbi cádizi tartózkodásakor szerette meg. Forgatagos időt élt át Cádizban, mesélte. Egyébként azt mondják, Francisco is vad dolgokat művelt ott, jegyezte meg kacsintva, beszéltek ott bizonyos meztelen Vénuszról is.

Francisco elképedt. Cayetana másoknak is megmutatta a képet? Nem félt a szóbeszédtől? Nem félt az inkvizíciótól?

Manuel észrevette Francisco megdöbbenését. Megfenyegette az ujjával.

– Hiszen ezek csak olyan híresztelések – tette hozzá – és én nem kívánom, hogy igazolja vagy lovagiasan megcáfolja őket. Persze én is szívesen rendelnék magamnak egy ilyen Vénuszt magától, van hozzá néhány nagyon kíváncsú modellem. Talán egyszer, később még beszélünk róla. Egyelőre fesse meg nekem az infánsnőmet, hiszen régebben már lefestette őt, még kisgyerek korában, úgy hallom. – Egészen közel húzódott Goyához és őszinte szívéllyességgel közölte vele: – Egyébként tanulom a jelbeszédet, szeretnék gyakran és hosszasan beszélgetni veled, Francho barátom. Adtam is megbízást, hogy dolgozzanak ki egy tervet egy modern süketnéma intézet alapítására De l'Epée doktor alapelvei szerint. És a te nevedet viseli majd, mert terólad jutott eszembe. Hidd el, nem elbizakodottság, ha már ma adok ilyen megbízásokat. Az én nyugalmam ideje

nem sokáig fog tartani. Még magasabbra emelkedem majd. Légy róla meggyőződve, Franchóml – és habár Goya nem hallhatta, mégis érces fényességet vitt bele a sötét tenorjába.

Másnap Andrés egy hölgyet jelentett be. Goya, aki azt az utasítást adta, hogy senkit ne engedjenek be hozzá, mérgelődött. Andrés kijelentette, hogy a hölgy nem hagyja magát elutasítani, és hogy nagyon előkelő hölgy. Goya kiküldte Agustínt. Az visszajött, kissé zavartan. És azt mondta, Castillofiel grófnő van kint, s amikor Goya nem értette, rákiáltott:

– Pepal Pepa az!

Pepának jól ment a sora. Don Manuel átmeneti elhomályosodása még nagyobb fényt hozott Pepára. Senki sem hitt don Manuel kegyvesztettségének tartósságában, és mindazok, akik elővigyázatosságból kerülték magát az infánst, elővigyázatosságból annál többször mutatkoztak Castillofiel grófnő lever-jén. Azonkívül csodálatos módon gyarapodott a vagyona.

Amikor Francisco végzetéről hallott, lelegelőször is elégtételt érzett. Most elérte a büntetés, amiért olyan megvetést tanúsított iránta. De ez az elégtétel nem tartott sokáig. Érezte, hogy Goya szerencsétlensége összefügg a szenvedélyével, és irigyelte őt a szenvedélyéért. Sértette is, hogy nem ő az, aki ilyen szenvedélyt tudott ébreszteni Goyában.

Eljött éreztetni vele, hogy van megtorlás az égben is, a földön is. De aztán látta őt, látta az új, másik Franciscót, megrendült, régi vonzalma felülkerekedett. Beérte azzal, hogy pontosan megértesse vele, milyen nagyszerűen sokra vitte ő, Pepa.

– Másállapotban vagyok – mesélte neki büszkén és bizalmasan.
– Törvényes házasságban született conde Castillofiel lesz a fiam.

Goya észrevette, milyen nagyon öröklődik Pepa, hogy neki meg önmagának is bebizonyítsa: nemcsak ragyogás az osztályrésze, hanem boldogság is. Pedig mégsem boldog, szenved miatta, éppúgy, ahogy ő Alba hercegnő miatt, és Goya a régi, jóindulatú, enyhén sajnálkozó, kényelmes gyöngédséget érezte iránta.

Úgy beszélgettek, mint régi, bizalmas barátok, akik sok olyasmit tudnak egymásról, amiről senki más nem tud. Pepa ránézett a szemérmetlen zöld szemével, Goya könnyen le tudta olvasni a szavakat a szájáról. Azt tapasztalta, csak a közömbös emberekkel esik neheze az érintkezés; azokat, akik fontosak voltak neki, egyébként azokat is, akiket gyűlölt, minden nehézség nélkül megértette.

– Conchita még mindig csal a kártyán? – mondta, és: – Ha megengeded, legközelebb feljövök egyszer vacsorára manzanillát inni.

Pepa nem állhatta meg, hogy ne kérkedjen.

– De előbb be kell magadat jelentened – mondta – különben lehetséges, hogy ott találod nálam don Carlost.

– Melyik don Carlost? – kérdezte Goya.

– Don Carlost, minden spanyol ország és a két India királyát – felelte Pepa.

– Carajo! – mondta Goya.

– Ne káromkodj – utasította rendre Pepa – és különösen ne olyan hölgy jelenlétében, aki nemsokára egy kis gróft hoz világra. – Aztán tovább mesélt Carlostól. – Mint egyszerű generális jön – számolt be – és nem azt akarja tőlem, amire gondolsz. Megmutatja nekem az óráit, meg kell tapogatnom a bicepsét, megesszük az olla podridánkat, játszik nekem a hegedűjén, én pedig néhány románcot éneklek neki.

– De most nekem is kell néhány románcot énekelned – kérte Goya. És amikor Pepa zavartan pillantott rá és láthatóan nem tudta, mire vélje a szavait, Goya azt mondta komor vidámsággal: – Igazad van, süket vagyok, mint a föld, de még mindig jobban hallok, mint a legtöbben.

*

– *Énekelj már! – szólt mogorván.*

Én kísérlek. – Így is tettem.

Ő dalolt, gitáron játszott

Francho. Olyan volt ez éppen,

Mint a románcokban, bús és

Vad és édes, s olykor-olykor

Egyezett is Pepa hangja

S a kíséret.

Martín Zapater tovább maradt Madridban, mint eredetileg tervezte, állítólag üzletei akadtak. Valójában egész idejét barátjának szentelte. Vigyázott rá, hogy Francisco ne menjen egyedül az utcára, mert félt, hogy valami baja történhetik a süket embernek. Francisco gyűlölte, ha bármi módon vigyáztak rá; Martín azonban nagy ravaszsággal úgy intézte, hogy Goya észre sem vette, mégis mindig felügyelete alatt volt.

Francisco megbízásai úgy halmozódtak, ahogy soha azelőtt, és Martín egyre újabbakat szerzett neki, nehogy az legyen a benyomása: a betegsége távol tartja tőle az embereket. Goya kevés munkát vállalt el, a legtöbb megrendelést későbbi időponttal vigasztalta.

Martín igyekezett mindent megtudni, ami Goyát érdekelhette. Cayetanáról is szerzett híreket. Beszámolhatott róla Franciscónak, hogy Alba hercegnő engedélyt kért külföldi útra: olasz rokonaihoz akar utazni és valószínűleg nem fog Spanyolországba visszatérni, amíg az udvartól való száműzetése meg nem szűnik.

– Bárhol van is – vélte Francisco – nem sokat fog törődni egy nyomorékkal.

A gyakran és hirtelen változó madridi levegő láthatóan megerősítette Zapatert. Meglátzott rajta, hogy nem érzi jól magát, sokat köhögött, és örült, hogy Francisco nem hallhatja, milyen csúnyán köhög.

Végül bejelentette, hogy visszatér. A jó barátok hangoskodva búcsúztak egymástól, már ahogy ez szokásuk volt. Igyekeztek nem mutatni érzelmeiket, nyersen vállon veregették egymást, mulattak a korukon meg a betegségükön, aztán Martín visszautazott Zaragzába.

Alighogy elment, Francisco felkerekedett: egyedül és zavartalanul akarta kifürkészni, hogyan fér meg egymással a süket Goya és Madrid városa. Rövid út volt a házatól a Puerta del Solig, a város főteréig. Ott sok főút futott össze, a Calle Mayor, a Calle Arenal, a Calle de Alcalá és még sok más.

Goya tehát megállt a Puerta del Solon a legnagyobb forgalom

idején. Eleinte a Red de San Luis árusainak boltjai és asztalai előtt álldogált, aztán a Gradasra ment, a San Felipe El Real-temp-lom nagy előterére, aztán a Mariblanca-kúthoz. A Puerta del Solt tartották a világ leglármásabb helyének, és Goya nézegette a lár-mát és a tolongást. Lökdösték, szidalmazták, bárhol is állt, zavart valakit, de nem ügyelt rá, hanem csak nézte és élvezte a lármát. Amilyen halottnak látta Zaragozát, olyan elevennek az ő Madridját.

– Friss vizet tessék – kiáltották az *aguador*-ok, a Mariblanca-kút körül álltak, az alatt a különös szobor alatt, amiről senki sem tudta, Vénuszt akarja-e ábrázolni vagy a Hitet, de azért híres szobor volt, mert már annyi mindent látott és hallott, és asszony létére semmit sem fecsegett ki. – Friss vizet tessék – kiáltották az *aguador*-ok – ki iszik, ki akar belőle? Friss, egyenesen a forrásról. – Narancsot tessék – kiáltották a *naranjerá*-k – kettőt egy cuartóért! – Egy kis kocsit, señor! – kínálgatták a bérkocsisok. – Nézze csak, milyen csinos kis kocsim van! Nézze csak, milyen helyes lovacska van! Egy sétakocsizást a Pradóba, vagy ahová akarja! – Alamizsnát – koldult egy nyomorék – a Szent Szűz szerelmére! Egy kis alamizsnát egy bátor veteránnak, aki a háborúban az eretnekek ellen mind a két lábát elvesztette. – Hogy vagy, szép fiú? – kínálgatta magát egy szolgálatkész lányka. – Nem akarsz megnézni a szobácskámat, kicsikém? Nem akarsz megnézni az ágyacskámat? Puha, csinos ágyacska, nincs párja a világon. – Vezekeljetek! – mennydör-gött egy prédikáló barát a padjáról. – Vezekeljetek és vásároljatok bűnbocsánatot! – Hírlap, az új hírlap, a *Diario*, a *Gaceta* – kiáltot-ták az újságárosok – a három utolsó példány!

És a testőrtisztek fecsegték, és a cortejók felolvasták hölgyeiknek a tarka hirdetéseket, és lármáztak a vallón gárda és a svájci gárda katonái, és akiknek folyamodnivalójuk volt a hatóságokhoz, diktál-tak a nyilvános írnokoknak, egy kókler pedig a majmait táncoltatta, a „proyectisták” meg vitatkoztak a javaslataikon, hogyan kell meg-javítani az országot és a világot, és a zsibárosok zavartalanul kí-nálgatták áruikat.

Goya állt és nézett. „A Puerta del Solon – mondja a közmondás – óvakodj a nőktől előtted, az öszvérektől mögötted, a kocsiktól mel-letted, a fecsegőktől előtted, melletted és mögötted!” Goya nem óva-kodott. Állt és nézett. Hallott is, meg nem is hallott, ismert is min-den kiáltást és minden szót, és már nem is ismerte, és mégis jobban ismerte, mint valaha azelőtt.

De aztán volt még ott egy vak ballada-énekesnő is. A madridiak bizalmatlanok voltak a vakokkal szemben, sokan közülük csak azért voltak vakok, hogy annál könnyebben üzhecssék zsebtolvajlásukat, vagy legalábbis azért, hogy több szánalmat keltsenek. A madridiak kegyetlenül meg szokták tréfálni ezeket a vakokat, akár láttak, akár nem, és ezekben a tréfákban Goya is gyakran részt vett. Most azonban a vak lány fájdalmasan ráébresztette süketségének tudatára. Énekelt és gitáron kísérté magát, bizonyára egész jó balladát tákolt össze magának, mert mindnyájan érdeklődéssel és feszülten, félelemmel és örömmel hallgatták, ő azonban hiába nézett élesen a szájára, semmit sem értett belőle. Az énekesnő társa közben képeket mutogatott ahhoz, amit a lány énekelt, tarka mázolzmányokat, és Goyának hirtelen nevetnie kellett: eszébe jutott, hogy ő nem hallhatja a lány szavait, az meg nem láthatja a kísérő képeket.

A ballada pedig nyilván El Maragotóról szólt, arról a vad banditáról, akit Caldiviza, a bátor szerzetes elfogott. El Maragoto nem volt nemes bandita, tompa, állatias, vér- és pénzsomjas gonosztevő volt, s amikor a szegény szerzetes felajánlotta neki egyetlen tulajdonát, a saruját, a bandita le akarta ütni a fegyverével. „A saruddal együtt sem éred meg a golyót” – kiáltotta. De a derék szerzetes rávetette magát, kitepte kezéből a puskát, a menekülő bandita fenekébe lőtt, aztán megkötözte. Az egész ország örvendezett a bátor kapucínusnak, s a Puerta del Sol-i tömeg lelkesen hallgatta, ahogy a ballada-énekesnő elmondta az eseményt, nyilvánvalóan sok színes részlettel. Goya érezte, hogy ebből ki van zárva. Megvásárolta a ballada szövegét, hogy odahaza nyugodtan elolvassa.

Késő délután volt, a harangok szóltak, angeluszt imádkoztak, az árusok kezdték boltjaikat kivilágítani, a házak előtt és a Mária-képek előtt meggyújtották a lámpásokat. Goya elindult hazafelé.

A balkonokon üldögéltek az emberek és örültek a hűs levegőnek. Egy sötét, majdnem ablaktalan, gyanús ház balkonján két lány ült, rágyogóak voltak, csinosak és húsosak, ültükben előredőltek a korláthoz, fontos mondanivalójuk volt egymásnak, de azért leszemezték az elhaladó férfiakra. A lányok mögött azonban mély árnyékban és annyira köpenyükbé burkolózva, hogy arcukat nem is lehetett látni, két fiú állt mozdulatlanul. Goya nézte őket, lassította lépteit, végül egészen megállt. Valószínűleg túl sokáig nézhette őket, a beburkolózott férfiak megmozdultak, csak egy kis mozdulat volt, de veszedelmes mozdulat, tanácsosnak látszott továbbmenni. Igen, ezek a bal-

konon igazi maják voltak a Manolériából, egész csábításukkal és csillogásukkal, és mögöttük, ahogy illett is, árnyék és fenyegetés.

Másnap megkérdezte Agustín, ne kezdjék-e el végre már marqués de Castrofuerte képét. De Goya csak a fejét rázta. Más dolga volt. Azt festette, amit tegnap megélt. Hat kis táblaképen megfestette El Maragoto, a rabló történetét, ahogy a kolostor kapujában a kapucínust fenyegeti, és ahogy az bátran és lélekjelenléttel bénává lövi és elfogja a rablót. Egyszerű, friss elbeszélés volt, benne volt az egész ballada és az egész egyszerű, erőteljes öröm, amit a ballada a Puerta del Solnak okozott.

De aztán megrohanta Goyát annak a másik rablónak a képe, akinek kivégzését megélt a córdobai Corredarán, Puñal képe. És lefestette a halott banditát gyalázatának színpadán, a megfojtott banditát szakállasan, sárga vezeklőruhában, egyedül a kemény fényben.

Még ugyanaznap – és valami hajtotta, hogy ezt a képet ugyanaznap elkezdje – nekifogott, lefesteni a majákat, az igaziakat a balkonon és veszedelmes barátait az árnyékban, és lefestette a kísértést, mely ezekből a nőkből a férfira támad, és mögötte azt a sejtelmes sötétséget, mely csak erősíti ezt a kísértést.

Megmutatta Agustínnak a képeket.

– Inkább marqués de Castrofuertét festettem volna? – kérdezte tőle büszkén és elégedetten.

Agustín nyelt és cuppantott.

– Téged sohasem lehet kiismerni – mondta, aminthogy ez valóban nagyon másféle festészet volt, mint ahogyan Francisco eddig az ilyen jeleneteket csinálta. Mert bandita-jeleneteket és maja-jeleneteket már nagyon korán ábrázolt a király számára készített faliszőnyegeken, de azok derűs és nagyon ártalmatlan képek voltak, ezek itt pedig egyáltalában nem voltak ártalmatlanok, és Agustínnak megdöbbenő, nyugtalanító és boldogító érzés volt, hogy az első udvari festő most ilyen képet fest. Francisco pedig örült és dicsekedett.

– Hallani, ahogy Maragoto fenyegetőzik? – kérdezte. – Hallani, ahogy a lövés eldördül? Hallani, ahogy a maják suttognak? Észre lehet venni, hogy ezt egy süket festette? – És mielőtt még Agustín felelhetett, büszkén azt mondta: – No, látod! Még hozzátanultam! Plus ultra!

– Mihez akarsz kezdeni a képekkel? – kérdezte Agustín. – Osuna hercegnő akart néhány kis képet, bizonyára boldog volna *Maragoto*, a *rabló*-val.

– Ezeket a képeket nem adom el – felelte Goya. – Ezeket a képeket magamnak csináltam. De elajándékozom őket. Te is kaphatsz egyet, a többit meg Josefának ajándékozom.

Josefa elcsodálkozott, de azért elpirult örömeiben. Mosolyogva, meggondolt, kolostorban tanult betűivel felírta: „Köszönöm neked” – és egy keresztet tett hozzá, mint mindenhez, amit írt.

Goya ránézett. Josefa még vékonyabb és még zárkózottabb lett az utóbbi időben. Nem sok volt, amit egymásnak mondhattak, Goya most mégis szívesen csevegett volna vele néha. Annyi barátja megtanulta a jelbeszédet, még idegenek is; sajnálta és bosszantotta is, hogy Josefa nem szánta rá ezt a fáradságot.

Hirtelen az az ötlete támadt, hogy lefesti Josefát. Újonnan látta őt és világosabban, mint azelőtt. Látta azt, ami gyakran türelmetlenné tette vele szemben, hasonlatosságát a bátyjával, hitetlenségét az ő művészete előtt. De látta azt is, amit azelőtt nem akart látni, Josefának szerelemből származó bánatát és gondját az ő gyökerében jámborság nélküli lénye, zabolátlansága, mértéktelensége miatt.

Josefa türelmes, jó modell volt. Ahogyan meghagyta neki, egyenesen ült a székén, drága, kissé merev kendővel a vállán. Goya hangsúlyozta rajta az aragóniai merevséget; büszkeséget, tartást és szigorú bájt adott neki. Szeretettel nézte, nem szépítette, de kissé fiatalította. Itt ül, magasra tartja fejét aranyvörös hajának súlyos fonatai alatt, nagy orra alatt szorosan csukva tartja keskenyajakú száját. Enyhe élesség a hosszú arc vonásaiban, a még rózsásan halvány bőrön látszanak már a hervadás első jelei, kis ernyedtség a lefelé hajló vállban. A nagy, sugárzó szem szomorú és elnéz a szemlélő fölött a messze távolba. A kéz pedig súlyosan fekszik a térdén, szürke kesztyűbe bújtatva, a bal kéz ujjai mereven és furcsán megfeszítve nyugszanak a jobb kéz fölött. Jó, szeretetteljes kép volt, de nem derűs kép. Nagyon más volt, mint az a zaragozai kép, ahol két gyerekével együtt festette őt Goya. Nem volt derűs az a Goya, aki ezt az utolsó képet festette.

Ezt az utolsó képet. Néhány nappal a portré befejezése után Josefa megbetegedett és lefeküdt. Elenyészett, nagyon gyorsan. Halálos kimerültségének oka nyilvánvaló volt. Madrid városának alattomos időjárása volt az oka, a fagyos telek, az izzó nyarak, a vad szelek; no meg a sok terheisége.

Most, hogy végét járta, a hallgatag asszonynak sok mondanivalója volt. És most látta Goya, hogy ok nélkül sértődött meg, amiért Jo-

sefa nem tanulta meg a jelbeszédet. Megtanulta, és ha nem alkalmazta, csupán merevségből nem tette. Most beszélt Goyához a fáradt ujjaiival, de csak két-három napig, aztán túlságosan elnehezedett a keze. Goya látta, ahogy Josefa – ezt is óriási erőfeszítéssel – megmozdította ajkát egy kései üzenetre, és leolvasta róla a szavakat:

– Légy takarékos, Franchó! Ne pazarold el magadat meg a pénzedet.

Így halt meg Josefa, ahogy élt is, csöndesen, minden teketória nélkül, egy intelemmel.

A halott asszony arca a dús, aranyvörös haj alatt kevésbé látszott fáradtnak, mint utóbbi időben. Goya rágondolt mindarra, amit vele élt át, a fiatal lány gyöngéd, karcsú, ügyetlen testére, amely az övé volt először, a panasztalan fáradságra, amellyel gyerekeket szült neki, a hosszú, néma szenvedésre, melyet általa szenvedett, értetlenségére a művészetével szemben, konok szerelmére. Álnokság volt a sorstól, hogy éppen most kellett meghalnia, amikor annyival jobban megismerték egymást.

De nem érzett semmit abból a vad, kétségbeesett fájdalomból, ami máskor olyan hamar elfogta. Inkább valamilyen borongó, tompa kietlenség zsibbasztotta el, a kiüttalan magány tudata.

*

Josefának temetése

Egyszerű volt, nem oly pompás,

Mint amilyet akkor a kis

Elenának rendelt. Aztán,

Alogy jött a temetőből,

Barátait ama régi

Közmondással vigasztalta

Zordul: „Holtakat a sírba,

Élőket asztalhoz.”

Ők meg

Könnyebbedve vették észre

Hogy Franchó az új csapást vad

Roham nélkül tűri, s ő is

Azt gondolta, hogy lerázta

A saját lelkében bűvő

Ellenségét.

Zaragozából váratlanul megérkezett anyja, hogy vigasztalja. Elismerő szavakkal emlékezett meg a halotról. Amikor annak idején Madridban járt, nemigen fért össze Josefával.

Egyedül tette meg az utat. Tomás persze el akarta kísélni, Manuel Bayeu, a pap is. De ettől meg akarta kímélni Franchót, mert mindketten csak arra ösztökélték volna, hogy adjon nekik több pénzt – ilyesmire pedig semmi szükség sem volt. Azt megengedte volna, hogy Martín Zapater elkísérje. De ő, sajnos, most megint beteg volt, a régi köhögés kínozza; ezúttal elég sok vért köpött.

Goya megdöbbsent. Anyja józan szavai babonás félelmet ébresztettek benne: aggódott Martínért. Sok barátja, akit lefestett, meghalt már testében, és immár csak az ő képein élt. Nem éppen most halt meg Josefa? Az arcképe után? Ez már így volt: ha valakit odaadással festett, elvont tőle egy darab életet; mert akit lefestett, akkor már megvolt képben és lélegző létének egy nagy részét elvesztette. Szerencsétlenséget hozott, ő, Francisco, éppúgy, mint Cayetana; valószínűleg éppen ez volt az, ami Cayetanával összefűzte.

A józan doña Engracia jelenléte hozzásegítette, hogy megszabaduljon ezektől a sötét gondolatoktól. Az öregasszony jó erőben volt, és habár Francisco nemrégén festette le, az enyészet leghalványabb jelei sem mutatkoztak rajta.

Kár, hogy unokáját, Javiert, Francisco fiát nem szenvedheti.

– Ez a fiú nem tetszik nekem – mondta a maga nyers módján. – Megvan benne a Bayeu-k minden hibája és a Goyák minden hibája. Fennhordja az orrát, hazug és pazarló. Egyszer világosan kéne beszélned vele, Franchó – és idézte a régi bölcsességet: – *Al hijo y mulo para el culo*, „fiaddal és szamaraddal beszélj a fenekükön át”.

Az előkelő és elegáns Javiernak éppoly kevésbé tetszett az aragóniai, faragatlan nagymama, mint ő annak. Ezzel szemben Francisco barátai, Agustín, Miguel, Quintana versengtek, hogy Franciscójuk anyjához figyelmesek legyenek. Don Miguel azt ajánlotta Franciscónak, vigye el az udvarhoz doña Engraciát és mutassa be

őfelségeiknek; hadd lássa a señora saját szemével, milyen nagyra becsüli az ő fiát a király és María Luisa. De az öregasszony berzenkedett ez ellen.

– Nem való vagyok én az udvarba – mondta – éppúgy, ahogy te sem, Francho. Aki hagymának született, abból sose lesz rózsa.

Nem maradt sokáig, és hiába kérte Francisco, doña Engracia ragaszkodott hozzá, hogy hazafelé is egyedül utazzon. Hát nem egyedül utazott-e Francho is Zaragozába?

– Egy öregasszonynak még mindig könnyebb, mint egy süket embernek – jelentette ki.

Közvetlenül elutazása előtt tanácsokat adott neki, s ezek a tanácsok Josefa figyelmeztetéseire emlékeztették Franchót. Legyen óvatos, legyen takarékos, ne adjon túl sokat a fivérének meg a sógorának, ezeknek a kapzsi hollóknak.

– Hiszen a végrendeletedben tisztességesen megemlékezhetsz róluk – vélte az anyja – de amíg élsz, én nem emelném a járadékukat. És mindenekelőtt inkább kicsinek mutasd magadat, mint nagynak, Paco. Ne bízd el újra magadat, hiszen látod, mi származik abból. „Mennél szebb a ruhád, annál csúnyább a folt, amit ejtesz rajta.”

Goya felültette a postakocsiba. A *mayoral*, az első kocsis meg a segédei elindították a lovakat.

– Macho, macho! – kiáltoztak, és mivel a vezérlő nem feküdt bele rögtön, káromkodtak: – Qué perro!

A kiabálás közepette anyja kihajolt a kocsiból és azt mondta:

– A Szűzanya oltalmazzon, Paco!

Francisco látta a káromkodásokat és látta az áldást, és mindez összekeveredett benne. Aztán elindult a hatalmas kocsi, és Goya tudta: nem valószínű, hogy még egyszer meglátja a nagyon öreg asszonyt.

Hogy doña Engracia meg Javier, az ő fia nem tudták megérteni egymást, ez foglalkoztatta a gondolatait. Ezután is éppen úgy szerette és kényeztette Javiert, mint azelőtt; minden tetszett neki, amit Javier mondott és az is, ahogyan mondta. Javier egyre mélyebben a szívéhez nőtt. Anyjának nincs igaza, nem lehet igaza: ez a fiú megérdemli, hogy kényeztesse.

Lefestette; ez gyakran hozzásegítette, hogy világosabban lássa az embereket. Semmi sem került ki a szemét, nem feledkezett meg azokról a gyarlóságokról, amiket Josefa meg főként az ő anyja Javieron észrevett. Gyöngeségek, amik talán közösek is voltak Ja-

vierban meg a piperkőc marqués de San Adriánban. De belefeszette a képbe egész szeretetét a fia iránt. Egy fiatal divatbábot festett, de telve ironikus gyöngédséggel olyan bájosan piperkőcszerű lénye iránt. Itt áll a fiú, még alig felnőtt, hosszú szárnyú, hiper-elegáns, gyöngyházszerű ruhában, feszes nadrágban, magas, fekete csizmában, lábát divatosan szétveti. Sárga kesztyűt visel, egyik kezében sétabotja és háromszögletű kalapja, a másikat a finom, fehér csipkezsabóba dugja. Mellényéről pazar műtyürekék csüngenek, s a karcsú, hosszú fiatalember lábánál nevetségesen kuporog egy piros szalagos, kövér, fehér, divatos öleb. A fiú arca hosszúkás, kurta, aranyvörös fürtök hullanak homlokába, anyjától örökölt szem alatt és hosszú felsőajka fölött apjának húsos orra. Az egész képet pedig elárasztják a varázslatosan egymásba folyó, gyöngéd, világosabb és sötétebb szürke tónusok.

A kész portré láttán nagyon is megértette Francisco, Javiernak miféle tulajdonságai kedvetlenítették el Josefát meg az anyját. De ő úgy kedvelte Javiert, amilyen volt, és éppen az affektálása tetszett neki, meg fiatalos hajlama az eleganciára és fényűzésre.

Közben azonban egyszerre csak nem tetszett neki a ház, amelyben lakott, a pompásan berendezett ház a Carrera de San Jerónimón. Elena meghalt, Mariano meghalt, egyedül maradt Javierral. A házat is, bútorait is unta, élettelennek látta.

Vett magának egy másik házat, közvetlenül Madrid előtt, de már vidéken, a Manzanares partján, közel a Puente Segoviához. Régi, tágas, kétemeletes épület volt, igazi villa, *quinta*, hozzá sok szabad térséggel. Csodálatos kilátása volt onnan; egyik oldalon a Pradera de San Isidróra látott, amit úgy szeretett és annyiszor festett, azon túl városa, Madrid terült el, a másik oldalon a Guadarrama hegységet láthatta.

A quintát igazán szűkösen rendezte be magának. Kis mosollyal nézte, hogy Javier fiának nem nagyon tetszik ez az új szűkösség, és felbiztatta, hogy saját szobáit rendezze be kedvére való pompával. Átengedte neki a San Jerónimo-i házból való értékes székeket és karosszékeket meg az aranydamasztal behúzott zsámolyokat. A legtöbb festményt is átengedte neki, de visszatartotta Cayetanának azt a portréját, amit nem neki festett, hanem a maga kedvtelésére. Egyébként csak a legszükségesebb holmit állította be saját tágas szobáiba, s míg régebbi műtermének falai gobelinekkel és értékes képekkel voltak díszítve, a quinta falait kopáron hagyta.

Gyakran üldögélt e kopár falak előtt, néha ravasz mosollyal. Az a terv foglalkoztatta, hogy befesti őket. Az ő világából való képek legyenek ezeken a falakon, az ő megfigyelése, az ő képzelete vezesse az ecsetjét, ne legyen érvényes más szabály, csak az ő saját szabályai, és ez az ő belső világa mégis a valóságos világ legyen.

De mielőtt megcsinálhatja, ami most a szeme előtt lebeg, még sokat kell tanulnia. Mert igaz, hogy elért már valamit a művészetében, de ez csak az első magaslat. Mint ahogy, ha az ember megmássza az első hegygerincet, megpillantja mögötte az egész, hosszú felhőtlen hegyvonulatot, úgy most a szenvedésnek, az örületnek, a süketiségnek, a magánynak, a felderengő értelemnek ebben az évében látta meg igazi célját, messze és nagyon magasan. Első ízben megsejtette már homályosan, amikor Pablo Olavide megaláztatásának szörnyű színjátéka után lefestette az inkvizíciót, a bolondokházát és a többi kis képet. Most határozottabban érezte: a külső arcot ki kell egészíteni a belsővel, a világ meztelen valóságát saját agyának álmaival. És csak ha ezt le tudja majd festeni, akkor festi be majd quintájának falait.

Amilyen szűkösen rendezte be házát, olyan nagy fontosságot tulajdonított ruházatának, éspedig most az új, elpolgáriasodott, párizsi divat szerint öltözködött. Udvari viseletben most már csak akkor mutatkozott, ha az előírás megkívánta, különben a *calza*, a térdnadrág helyett hosszú pantallót hordott, s a háromszögletű kalapot felcserélte a kemény, magas kalappal, a *prolifar*-ral, a Bolívar-kalappal. Haját a fülére simította, hiszen úgysem hall már vele semmit. Gyakran látták az emberek, amint így jár-kei tágas, vad kertjében, erőteljesen, méltósággal, oroszlanarccal, nagyon sötéten, magas kalapban és sétabottal. *El sordo en la buertá*-nak nevezték, a süket a kertben, házát pedig *La quinta del sordó*-nak, a süket villájának.

Állandóan kéznél tartott papírt és ceruzát, hogy felírassa magának, amit mondani akarnak neki. Ebbe a felírókönyvbe egyre gyakrabban vetett oda kis, gyors rajzokat, első vázlatokat, belső és külső tájának pillanatképeit. Agustín új eljárását is megtanulta most, sokat dolgozott vele, zavartalanul kért tőle tanácsot.

Mint a San Jerónimo-i házban, a quintában is megosztotta műtermét Agustínnal. Most azonban, amikor arra készült, hogy ezt az ő újdonságát lerajzolja és lemezre vesse, zavarta még a hűség, vele érző segítőtárs jelenléte is. A leglármásabb városnegyedben, a Calle de San Bernardino sarkán egy magas, sűrűn lakott ház-

ban bérelt magának egy helyiséget a legfelső emeleten. Ezt a helyiséget is szűkösen rendezte be; a legszükségesebb bútorzaton kívül csak azokat az eszközeit hozatta be, amikre a metszeteihez volt szüksége, rézlemezeket, sajtót s a többi technikai kelléket.

Itt ült hát Goya, választékos ruházata furcsán elütött a műhely szegényességétől, s olykor-olykor mosolygott magában, ha arra gondolt, hogy most már nincs itt Josefa, aki elhúzná az orrát, ha piszkos munkájához nem veszi fel a munkaköpenyét. Itt ült hát, a szomszédságból, alulról, a nagyon élénk Calle de San Bernardinóról láрма áradt be, de ő ott ült a maga nagy csöndjében, új, merész, erőszakos kísérleteivel foglalkozott, s a kopár műhely kedves cellájává, *ermitá-jává* lett.

Agustín új eljárása új, sose-volt tónusokat tett lehetővé, és ez helyes is volt, mert az a világ, mely betöltötte Goya elméjét, és amit lemezre akart rajzolni, gazdag volt és sokrétű. Itt voltak Fuendetodosban és Zaragozában töltött, parasztian kispolgári fiatalságának emberei, dolgai és tapasztalásai, és itt voltak udvari életének, Madrid és a királyi rezidenciák világának emberei és dolgai. Sokáig azt hitte, hogy a lenti, az elmúlt világ kihalt belőle, s csak az udvaronc Goya maradt meg. Most azonban, megsüketülése óta, Gillel, az öszvérhajcsárral megtett utazása óta észrevette, hogy ez a régi még nagyon eleven benne, s ez kedvére volt. Egy új Goya volt ez, egy bölcsebb Goya, aki tanult a parasztok és polgárok, az udvaroncok, a csöcselék és a kísértetek közt eltöltött életéből.

Amikor fiatal volt, fellázadt és verekedett a világgal. De azt kellett tapasztalnia, hogy aki rá igyekszik magát kényszeríteni a világra, azt fejbe veri a sors. Később alkalmazkodott, vidáman részt vett az udvar dúskáló, kényelmes életében. De azt kellett tapasztalnia, hogy aki lemond önmagáról és egészen alkalmazkodik, azt is fejbe veri a sors: elvészti önmagát és a művészetét. Megtanulta: nem szabad arra törekedni, hogy az ember letörje az éleket, meg kell próbálni hajlítani és kerekíteni a világot is, önmagát is.

Úgy érezte, mintha mindennek, amit megélt, csak az lett volna a rendeltetése, hogy ide vezesse, ebbe a nagy, világos, kopár helyiségbe a Calle de San Bernardinón, és mintha minden, amit eddig festett és rajzolt, csak ujjgyakorlat lett volna ahhoz, amit most csinál. Itt ül az ermitájában és megengedte a világnak, hogy rákényszerítse magát, s ugyanakkor kényszerítette a világot, hogy olyan legyen, amilyennek ő látja.

Így vetette papírra, így karcolta és lavírozta a lemezre. Hombre! Ez aztán más, mint amikor megrendelt arcképet festett és vigyáznia kellett, hogy a másik, a hülye megrendelő is észrevegye, hogy ő az. Itt az igazi igazságot lehet festeni. Hombre! Micsoda gyönyör!

Akár quintájának kopársága, olyan kedvére való volt az az egyszerűség és takarékoság is, melyre új művészetének anyaga kényszerítette. A fény és a szín gyönyörű dolog, gyakran belerészegedett, gyakran fog még belerészegedni. De most néha, magányában, dühösen szidta régebbi képeit. Hiszen azok olyan tarkák, mint egy majomülep! Nem, az ő új, szúrós, keserű és mulatságos meglátásaihoz csak egyvalami volt való, a karcolótt, a becsületes fekete-fehér.

Közölte az akadémiával, hogy nehéz szívvel arra kell kérnie, mentse fel tisztségétől, süketsége kényszeríti erre. Az akadémia tiszteletbeli elnökévé nevezte ki és tisztségétől való megválása alkalmából reprezentatív kiállítást rendezett a műveiből.

A király erre a kiállításra kölcsönadta a *Carlos családjá*-t. Sok szóbeszéd forgott közszájon erről a merész képről. A kiállítás megnyitásán megjelentek nemcsak az udvar tagjai, akik műpártolásukat és Goya iránti barátságukat akarták tanúsítani, hanem mindazok, akik haladónak számítottak Madridban.

Ott lógott tehát az a kép, amelyhez annyi dicsőség, feltűnés és mosolygó suttogás kapcsolódott, s legtöbben, akik először látták, levegő után kapkodtak.

És ekkor az akadémia bizottsága elnökének, marqués de Santa Cruznak vezetésével Goya a felajzott, tiszteletteljes tömeg közepette odalépett a műve elé. Mint zömök, egyszerűen öltözött, koránál idősebbnek ható, összehúzott szemű, előretolt ajkú úr állt ott és nézte Bourbonjait, mögötte Madrid városának udvaroncai, polgárai és művészei. És ahogy a képe előtt látták, egyszerre kitört az óriási tetszés.

– Éljen Spanyolország! – kiáltották és: – Éljen Francisco Goyal – és: – Viva! – és: – Olé! – és erősen tapsoltak.

De Goya ebből semmit sem vett észre. Marqués de Santa Cruz megrántotta a kabátujját és szelíd mozdulattal a többiek felé fordította, és ekkor látta Francisco, mi történt, és komolyan meghajolt.

Don Ramón de Reynoso y Arce főinkvizitor megnézte a képet, melyről azt mondták neki, hogy az Isten kegyelméből való királyság merész kihívása.

*

Úgy találta, hogy nem túlzás,
Amit emberei mondtak.
– Hogyha Károly király volnék –
Szólt latinul – ezt a Goyát
Meg nem tettem volna első
Festőnek, helyette inkább
A Szent Hivataltól kértem
Volna véleményezést, hogy
Nem állunk-e szemben itt a
Rejtett *laesae majestatis*
Főbűnével.

Don Manuel jól számított, amikor a királynak azt javasolta, hogy a liberális Urquijót tegye első miniszterré s a reakciós, ultramontán Caballerót igazságügyminiszterré. De egyvalamire nem gondolt: hogy tudniillik don Mariano Luis de Urquijo több volt önző politikusnál, hogy neki azok a haladó eszmék, amiket vallott, többet jelentettek egy divatos szaloncsevegés kedvelt témájánál. Igaz, hogy a két miniszter küzdött egymás ellen és igyekezett egymás intézkedéseit keresztezni, ahogy don Manuel várta. De Urquijo izzó hazafinak és nagyszabású államférfiúnak bizonyult, akinek a ravasz, haszonleső, korlátolt Caballero semmiképpen sem volt egyenrangú vetélytársa. Hiába voltak Caballero üzelmei, Urquijónak mégis sikerült csökkentenie Róma befolyását a spanyol egyházra, és sikerült a spanyol ultramontánokat kényszerítenie, hogy az eddig Rómába küldött pénzeket a koronának szolgáltassák be; eredménytel járt az a törekvése is, hogy az inkvizíció joghatóságát korlátozza. De mindenekelőtt a külpolitikájában volt sikere Urquijónak. Elkerülte, hogy a francia köztársaságnak olyan engedményeket tegyen, amiket don Manuel elkerülhetetlennek tekintett, sőt ahhoz is értett, hogy a kis dolgokban való okos engedékenységet és a nagy dolgokban tanúsított udvarias ellenállást rugalmasan váltogatva, megerősítse a spanyol korona helyzetét a hatalmas, diadalmas és sok nehézséget okozó szövetséggel szemben.

Don Manuel csalódott. Doña María Luisa egyáltalában nem tárta ki feléje segélyt könyörgő karját, hanem most is, akárcsak eddig, fagyosan elnézett a feje fölé, s helyette az új miniszterelnököt halmozta el elégedettségének és kegyének bizonyítékaival.

Don Manuel a világ színe előtt jó barátságban volt Urquijóval, de százféle intrikát szőtt ellene, hogy a politikáját keresztezze. Ahol csak tudott, segítségére sietett a vakbuzgó Caballerónak, biztatta az ultramontánokat, hogy a templomok szószékeiről meg a sajtóban lármázzanak minél többet az istentelen miniszterelnök ellen, elérte, hogy a castiliai tanács tiltakozott Károly királynál a lazaság ellen, mellyel Urquijo alatt a cenzúrát kezelik.

Don Manuel azonban mindenekelőtt Urquijo külpolitikáját igyekezett akadályozni. A párizsi hatalmasok váratlanul okos, céltudatos ellenfélre találtak az új első miniszterben, és Madridban a megbuktatásán fáradoztak. Manuel a párizsiak szíves emlékezetébe ajánlotta magát és a Direktóriumnak régóta áhított jó ürügyet szolgáltatott, hogy az első miniszter visszahívását követeljék.

Károly király fivére ugyanis, a nápolyi Ferdinánd, Károly titkos örömeire csatlakozott a Franciaország elleni koalícióhoz, a franciák viszont egy gyors hadjáratban legyőzték és megfosztották trónjától. Manuel most azt tanácsolta az uralkodónak, kérje a nápolyi koronát második fia részére. Ez vakmerő követelés volt, mert Károly királynak, mint Franciaország szövetségésének, rá kellett volna vennie fivérét, hogy semleges maradjon. Urquijo ki is fejtette hát a királynak, hogy követelése ellentmond minden politikai okosságnak és a legkínosabb következményei lesznek. De a király Manuel tanácsára szilárd maradt: Urquijónak Párizsban a spanyol királyi herceg számára kellett kérnie Nápoly koronáját. Aggodalmas jóslatai beváltak. A Direktórium arcátlanak és nevetségesnek találta a követelést, élesen válaszolt s felkérte a királyt, bocsássa el a minisztert, aki ilyen sértő igényt támasztott a köztársasággal szemben. Manuel elhitette a királlyal, hogy pusztán Urquijo otromba modora sértette Párizst s idézte elő a kellemetlen jegyzéket. A király doña María Luisa kívánságára és hogy tekintélyét megőrizze, egyelőre ugyan megtartotta hivatalában Urquijót, de kifejezte neki rosszalását s erről a megrovásról értesítette a köztársaság kormányát. „Ez a róka is a burgosi szörmekereskedőnél fogja végezni” – idézte a diadalmaskodó Manuel a régi közmondást.

És most megint olyan szerencsés véletlen lépett közbe, amilyenre don Manuel mindig szilárdan számított, s amilyenben élete valóban bővelkedett. Napoleon Bonaparte visszatért Egyiptomból és első konzullá tette magát. A győzelmektől elkényeztetett hadvezérnek és államférfinak eszeágában sem volt, hogy a spanyol ügyekről a körültekintő Urquijóval tárgyaljon, ehelyett nem rejtette véka alá, hogy örömmel üdvözlőné újra barátját, don Manuel infánst a spanyol kormány élén.

Napoleon nem az az ember volt, aki hagyja, hogy a kívánságai kívánságok maradjanak. Visszahívta Truguet-t, az addigi követet és öccsét, Lucient nevezte ki a helyére. Vele adta a Spanyolország és a köztársaság között kötendő új államszerződés tervét, ez a megállá-

podás okosan számított doña María Luisa családi büszkeségére, és utasítást adott Luciennek, hogy erről az új szerződésről ne Urquijóval tárgyaljon, hanem don Manuellaal.

Lucien tehát titkos megbeszélésen közölte Manuel infánssal, hogy az első konzul Toscana nagyhercegségéből és a pápai birtokokból új országot akar teremteni, Etruria királyságát, s e királyság koronáját Luis parmai trónörökösnek, a spanyol királyi pár vejének szánta kárpótlásul parmai hercegsége elvesztéséért. Előzékenységének viszonzásaképpen az első konzul elvárja, hogy Spanyolország lemond amerikai gyarmatáról, Louisianáról, Franciaország javára.

Manuel rögtön felismerte, hogy ezek az ajánlatok ugyan nem éppen előnyösek Spanyolországra nézve, de kellemesen csengenének doña María Luisa fülében, és megígérte Lucien Bonaparte-nak, az új követnek, hogy legmelegebb ajánlásának kíséretében bizonyosan előadja a királyi párnak. Doña María Luisa nagy veszekedésük óta nem adott alkalmat Manuelnak, hogy egyedül beszéljen vele. Most Manuel bizalmas megbeszélést kért tőle, tisztán politikai ügyben. Előadta neki a tervet. Kifejezést adott örömének, hogy a Spanyolország és a köztársaság között előállott sajnálatos feszültséget, melyet Urquijo otromba viselkedése okozott, most az ő közvetítése kiküszöbölte, mint az az első konzul nagylelkű ajánlatából látható. Másrészt, folytatta, nem lehet rossz néven venni az első konzultól, ha olyan kényes államügyekről, mint egy etrusiai királyság létesítése és a spanyol ellenszolgáltatások, nem kíván tárgyalásokat folytatni olyan faragatlan emberrel, amilyen Urquijo.

Doña María Luisa hallgatta, figyelmesen, érzelmesen, gúnyorosan. Manuel helyébe Fernando Mallo testőrhadnagyot választotta szeretőjéül s megtette a parmai trónörökös első kamarásává. De ez a Mallo buta és otromba volt, a királynő unta már, és most, hogy Manuel hosszú idő óta először állt négyszemközt vele szemben, doña María Luisa érezte, mennyire nélkülözte őt egész idő alatt: egész teste vágyódott utána. Mariano Luis Urquijo persze egészen más szabású államférfi volt, de abban valószínűleg igaza van Manuelnak: az első konzul mégsem akar Urquijóval tárgyalni, hanem Manuellaal.

– Ha jól értem, infáns – mondta – maga feltételezi, hogy azt a szerződést, amelyről beszélt, csak magán keresztül lehet megkötni. Manuel mosolyogva nézte a királynőt.

– Hogy a nagykövet, Lucien Bonaparte, őexcellenciája fivérének

titkos terveit velem beszéli meg – felelte – mindenesetre a bizalom olyan jelének látszik, amelyet nem mindenkivel szemben szoktak tanúsítani. De talán megkérdezhetné, Madame, egyenesen Bonaparte nagykövetet – folytatta szemtelenül.

– Szóval mindenáron első miniszter akarsz lenni megint, Manuelito – mondta álmodozva és édeskésen a királynő – kerülővel, Bonaparte tábornokon keresztül akarsz az lenni.

– Teljességgel téved, Madame – jelentette ki barátságosan don Manuel. – A dolgok mai helyzetében nem tudnám újra átvenni az első miniszter tisztét. Valahányszor a tanácsomat kívánná, arra a szégyenre kellene gondolnom, melyet felséged keze mért rám.

– Tudom – mondta a királynő – nagyon finomérzésű vagy. Mit akarsz megint kizsarolni tőlem, *chico*, kicsikém?

– Meg kell értenie, Madame – jelentette ki don Manuel – hogy nem térhetek vissza a hivatalomba anélkül, hogy elégtételt ne kérjek.

– Nyisd ki már azt a szemtelen szádat – felelte María Luisa – és mondd meg, mit akarsz érte, hogy a lányomból etruriai királynő lesz.

– Tiszteletteljesen arra kérem – válaszolta don Manuel és megzengette sötét tenorját – hogy felséged vegye fel Castillofiel grófot udvarhölgyei sorába.

– Közönséges vagy – mondta María Luisa.

– Becsvágyó vagyok – helyesbítette Manuel infáns – magamért és azokért, akik közel állnak hozzám.

Amikor Pepát marqués de Arizának, az első királyi kamarásnak egy írásbeli közlése őfelségeik nevében felszólította, hogy a király születésnapján jelenjék meg *besamanos*-ra, kézcsókra az Escorialban – egész arca sugárzott. Ahogyan terhessége előrehaladt, egyre elégedettebbnek érezte magát. Hogy az udvarnál bemutatják a nyolc nagy dísznap egyikén, ez új, csodálatos szerencse volt. Ott lesz Manuel, ott lesznek mindnyájan, az egész udvar. Francho is ott lesz; a király születésnapjáról nem szabad hiányoznia az első festőnek. És szembenáll majd a királynővel, az emberek összehasonlítják őket, mindnyájan összehasonlítják őket, az egész udvar, Manuel is, Francho is.

Örömmel és buzgalommal tette meg előkészületeit. Legelőször is külön futárnak kellett Málagába mennie, hogy a vén hülyét, férjét, a grófit Madridba cipelje, mert az nem hiányozhatik az ő be-

mutatásán. Nehézségeket fog támasztani, néhány ezer reálba kerül majd, de az ügy megéri. Jó, hogy Párizsból, Mademoiselle Odette szalonjából éppen most érkezett meg az új, zöld estélyi ruha, amit Lucía rendelt neki. A derekát kibővített, akkor éppen jól áll majd a terhességéhez. Hosszasan megtanácskozta a változtatásokat a Puerta Cerrada-i Mademoiselle Lisette-tel. Továbbá fáradhatatlanul tanulmányozta *A szertartásrend kézikönyvé*-t. A könyv nyolcvanhárom nagy alakú oldalt tartalmazott; nyilvánosan nem árúsították, hanem csak az udvarmesteri hivatal bocsátotta ki olyan személyiségeknek, akiket az udvarnál bevezettek.

A fogadás napján nagy pompával hajtott be rozoga grófjának oldalán a kastély főkapujához. Ezúttal nem hátsó ajtón lépett be az Escorialba, hanem a ház urának meghívására. Ellépkedett a halott királyok sírjai fölött épített termeken és folyosókon keresztül, el a tisztelgő testőrök és mélyen meghajló lakájok előtt; mert a nyolc nagy dísznapon a király egész háznépe szolgálatban volt, a vallón gárda és a svájci gárda, valamint az egész magasabb és alsóbb személyzet, összesen 1874 ember.

Pepát a *camarera mayor* fogadta, marquesa de Monte Alegre, rá hárult az a feladat, hogy előkészítse az őfelségeiknek bemutatandó hölgyeket. Ma tizenkilenc hölgy volt, többnyire nagyon fiatalok. Mindnyájan izgatottnak látszottak az előttük álló feladat miatt, egyetlenegy volt köztük teljesen nyugodt, Castillofiel grófnő: amikor színészetet tanult, sokkal nagyobb szerepekkel kellett megbirkóznia.

Amikor a *camarera mayor* kis nyájával megjelent a trónteremben, a grandok, főpapok és követek már összegyűltek. A kisebb nemesek és a magasabb rangú udvari hivatalnokok népsége a nagyterem oldalán és a karzatokon helyezkedett el. Pepa belépte feltűnést keltett. Zavartalanul nézett körül, ismerősöket keresett. Sokan ünnepelesen köszöntötték, ő nyugodt derűvel, barátságosan, könnyed biccentéssel válaszolt. A karzaton felfedezte Franciscót, élénken fölintegetett neki.

Az előteremből kis trombiták hangzottak fel, parancsszavak, az őrtállók alabárdjai felcsörrentek. Aztán a második mayordomo hármat koppantott botjával és kihirdette:

– *Los reyes católicos.*

És most a mélyen meghajlók sorfala között bevonult a katolikus királyi pár, mögöttük a királyi család tagjai, köztük Manuel infáns

az infánsnőjével. Ófelségeik helyet foglaltak trónszékeiken. A mayordomo mayor jelentette: az ország grandjai összegyűltek, hogy a katolikus királynak ezen a szerencsés napon átadják a nemesség jókívánságait.

– Adjon a Szent Szűz a katolikus királynak hosszú életet Spanyolország és az egész világ üdvére! – kiáltotta.

Mindnyájan ismételték a kiáltást, a kastélyban mindenütt trombiták harsantak fel, megkondultak a nagytemplom harangjai.

Miközben az ünnepi láрма tompítva ért el az óriási, sötét pompájú terembe, legelőször is a tizenkét elsőrangú grand közeledett feleségestül a királyi párhoz besamanosra, kézcsókra. Aztán megkezdődött a tizenkilenc hölgy bemutatása, rang szerint állították sorba őket, Castillofiel grófnő volt a hetedik. Amikor marqués de Ariza kikiáltotta Pepa nevét, a marqués de la Vega Inclán elismételte, akármilyen tartózkodóan viselkedtek is az egybegyűltek, feszültség és kíváncsiság hullámozott végig a termen.

Az első kamarás a királyhoz vezette Pepát; Carlos, amikor Pepa megcsókolta a kezét, nem tudott elfojtani egy árnyalatnyi, apaian huncut mosolyt.

Castillofiel grófnő María Luisa elé lépett. Ez volt az a perc, amelyre mindenki várt. Ott volt don Manuel Godoy, az infáns, a príncipe de la paz, az a férfi, akinek a királynőre és Spanyolország sorsára gyakorolt befolyásáról Európa valamennyi kancelláriájában figyelemmel, reménnyel vagy aggodalommal beszéltek, az a férfi, akinek szerelmi kalandjait az egész világon mesélgették, utálkozva vagy szemhunyorgatva. És itt állt egymással szemben két ágyasa, az uralkodónő, aki tőle, és a népből jött asszony, akitől meg ő nem tudott elszakadni, és don Manuel törvényes felesége nézte a jelenetet, és doña María Luisa törvényes férje is nézte, és Pepa Tudo törvényes férje is nézte.

María Luisa ott ült súlyos damasztból való királyi palástjába öltözve, ékszerekkel borítva, fején a diadémmal, mint egy bálvány. Pepa Tudo előtte állt bájos teltségében, éretten és virágzó fiatal-ságban, bőre sugárzóan fehér volt aranyvörös haja alatt. Szépségében nyugodt biztonság. Térdet hajtott, terhessége miatt nem egészen olyan mélyen, ahogyan előírás volt, megcsókolta doña María Luisa kezét, aztán fölegyenesedett. A két asszony szembenézett egymással. A királynő kicsi, éles, fekete szeme végigmérte a bemutatott asszonyt, egykedvű udvariassággal, ahogyan illett. Belül vihar-

zott. Ez a perszóna szebb, mint gondolta, bizonyára okosabb is, ez a perszóna legyőzhetetlen. Pepa szeme azonban sugárzott; nyugodtan kiélvezte, hogy a hatalom nélküli hatalmas asszonynak bemutatják. Két másodpercig, ahogyan előírás volt, nézett Castillofel grófnő a királynő arcába. Aztán az asturiai herceg, a trónörökös magas széke felé fordult.

Goya a karzaton állt, jól láthatta a két asszony arcát. Mosolygott. „Tyúk nem való a székesegyházba” – de most beleváló volt a székesegyházba ez a Pepa, az ő jamonája, elérte. Señora de título volt, írásban megvolt a nemesi rangja; a gyerek, akit a hasában hord, született *conde* lesz. Vacsora után Pepa részt vett a királynő kártyajátékában. Doña María Luisa barátságosan közönyös szavakat intézett hol ehhez, hol ahhoz. Pepa várt rá, hogy őt is megszólítsa. Sokáig várt.

– A grófnő nyer? – kérdezte végül dallamos, nem kellemetlen hangján doña María Luisa. Elhatározta, hogy barátságos lesz ehhez a nőszemélyhez, ez még a legokosabb.

– Nem nagyon, Madame – felelte Pepa.

– Mi is a keresztnéve, grófnő? – kérdezte a királynő.

– Josefa – felelte Pepa – María Josefa. Madrid népe *condesa* Pepának nevez, vagy néha egyszerűen Pepának.

– Hát igen – jegyezte meg a királynő – fővárosom népe barátságos és bizalmas.

Pepa elcsodálkozott ezen az arcátlanságon: María Luisát, „az idegen nőt, az olasz nőt, a ringyót, a tolvajnőt” gyűlölték, s ha Madridban kikocsizott, a rendőrségnek körülményes rendszabályokat kellett foganatosítania, hogy tüntetéseknek elejét vegye.

– Andalúziában van birtoka, doña Josefa? – kérdezte tovább a királynő.

– Ott, Madame – felelte Pepa.

– De szívesebben tartózkodik Madridban? – kérdezte María Luisa.

– Szívesebben, Madame – felelte Pepa. – Úgy van, ahogy mondja, Madame, fővárosának népe barátságos és bizalmas. Hozzám.

– És a *conde*, a férjeura – kérdezte María Luisa – éppen olyan örömmel vesz részt a madridi életben?

– Hogyne, Madame – felelte Pepa. – Sajnos azonban egészségi állapota megköveteli, hogy az év legnagyobb részét Andalúziában töltsen.

– Értem – mondta María Luisa, és; – Maga áldott állapotban van, doña Josefa? – érdeklődött tovább.

– Hála a Szent Szűznek – felelte Pepa.

*

– *Mondja bát, milyen idős a
Conde, kedves férje? – kérdi
Barátságosan, fölényel
A királynő. – Hatvannyolc múlt –
Mondja Pepa. – De remélem,
Sőt bizonyos vagyok benne,
Hogy az Atochai Szent Szűz
Részesít majd a szerencsés
Gyermekágnak kegyelmében
És erős és egészséges
Fiúcskával áld meg. – És a
Királynő szemébe nézett
Ártatlan, sugárzó szemmel,
Nyíltan.*

Doña María Luisa méltósága megőrzésének kedvéért el akarta kerülni azt a látszatot, mintha Bonaparte konzul előírhatná neki a tisztségek betöltését. Urquijo elbocsátását halogatta egy ideig.

Don Manuelnak ez kapóra jött. Kezdetől fogva felismerte és Miguel kényszerítő erejű logikával kielemezte neki, hogy annak a szerződésnek, amit Lucien javasolt, csak hátrányai vannak Spanyolországra nézve. Ha Franciaország doña María Luisa vejének adományozza Etruria koronáját, az ilyen emelkedés táplálja ugyan María Luisa hiúságát, de Spanyolországnak kell fizetnie érte. Manuelnak csak kellemes lehetett, ha másvalaki van hivatalban, amikor ilyen szerződést aláírnak. Úgy van, nem is kívánhatott volna magának jobb szereposztást: ő tárgyal Lucien Bonaparte-tal, övé a dicsőség a királynő szemében, Urquijo fejt ki a királynőnek a megállapodás ellen szóló érveket, a királynő hiúságból nem hallgat rájuk, Urquijónak kell végül majd aláírni a szerződést és Urquijót éri miatta gáncs. Don Manuel bizonyos volt benne, hogy akkor buktathatja meg Urquijót, amikor kedve tartja, és ebből a tudásából kifolyólag barátságosan viselkedett vele. Még amikor el is jutott a fülébe, hogy Urquijo rosszindulatúan és megvetéssel beszél róla, még azután is tartotta magát ehhez az elhatározásához. Mosolygott és azt mondta magában: „Adj nekem jó ellenségeket, Virgen del Pilar, és hosszú, édes bosszút!”

Don Manuel kielégült volt, boldog és jó hangulatban, és azt akarta, mások is részesedjenek örömeiben. Az ő jó, öreg, okos María Luisája nagyon tisztességesen viselkedett, ő meg hálásnak mutatkozott, énekelt neki, s igyekezett kevésbé nyilvánosan folytatni a barátságát Pepával. Pepának kifejtette, hogy a gyerek iránt, akit Pepa magában hord, már most is a leggyöngédebb érzéseket táplálja, s el akarja kerülni, hogy a gyerek körül a gyanúnak árnyéka is felmerüljön. Ez okból rábírta Castilofiel grófot, hogy Pepa lebetegedésének idejéig maradjon Madridban; ő maga, Manuel pedig, bármilyen nehezére esik is ez, illendőség okából a terhességnek ezekben az utolsó hónapjaiban ritkábban látja majd Pepát. Pepa ebbe könnyen beleegye-

zett: ő is azt kívánta, hogy a kis Castillofiel gróf a lehető legméltóságosabb körülmények között jöjjön világra.

Don Manuel még infánsnőjével, Teresával is érezte derűs, hálás hangulatát és részvevő, otromba vonzalmat tanúsított iránta. Spanyolország királynője szült neki gyerekeket, de ezek, sajnos, nem az ő nevét viselik; az az asszony, akit szeret, szül majd neki gyereket, de az, sajnos, másnak a nevét fogja viselni. De ez a királyi vérből való infánsnő olyan fiút fog neki világra hozni, aki az ő nevét viseli. Voltaképpen nem is tételezte fel erről a csont és bőr kecskéről, hogy terhes is lehet. Meg akarta neki mutatni, hogy becsüli teljesítményét, figyelmes akart lenni iránta. Tudta, mennyire elvágyódik az infánsnő Madridból. A lebetegedésének persze bizonyos okokból Madridban kellett lefolynia. Egyelőre azonban doña Teresa nyugodtan eltölthetett két-három hetet vidéki kastélyának, Arenas de San Pedrónak magányában, melyet annyira szeretett.

Továbbá – ez is bizonyára örömet okoz majd neki – Francisco végre fesse le neki az infánsnőt.

Franciscónak nem volt kedve ellenére, hogy Arenasba menjen, ennek a helynek neve jó emlékeket ébresztett benne.

Jovellanos ajánlására annak idején, amikor Francisco még ismeretlen volt és alacsony sorban élt, doña Teresa apja, az öreg don Luis infáns elhívta Arenasba, hogy ott lefesse őt meg a családját. Goyára mély benyomással volt s felforgatta a világról való nézeteit, hogy ez a vérbeli herceg, a király fivére nem tartotta magát többre, mint bármely Pablo vagy Pedro Madridban és Zaragozában. Francisco egy teljes hónapig maradt Arenasban, s Luis infáns meg a családjá úgy bánt vele, mint hozzájuk hasonlóval. Abban a boldog arenasi időben ismerte meg és festette doña Teresát, aki akkor még kisgyerek volt, félénk gyerek, de hozzá bizalma volt.

Goya most még sokkal jobban megértette, mint akkor, milyen bölcs, melegszívű ember volt az infáns. Neki, don Luisnak a Bourbon örökösödési jog szerint igénye lehetett volna a koronára, de lemondott róla, hogy elvegyen egy alacsonyabb születésű nőt, az aragóniai Vallabriga kisasszonyt. Szívesebben élt arenasi birtokán azzal az asszonnyal, akit szeretett, s a gyerekekkel, akiket az szült neki, szívesebben szentelte magát a gazdálkodásnak és a vadászatnak, képeinek és könyveinek. Goya alapjában véve akkoriban kissé bolondnak tartotta. Most jobban megértette, habár ő az infáns helyén ma sem mondana le.

Doña Teresát másodízben is lefestette, akkoriban tizenhét éves volt és a szülei régen meghaltak. Teljesen a szülei lánya volt, elégedett csendes életével, távol az udvar rikító, nevetséges pompájától. És most az elvetemült María Luisa ezt a szeretetre méltó, ártatlan kislányt a romlott, ordenáré Manuel kezére játszotta, annak díjául, hogy Manuel ezután is időnként María Luisa ágyába mászik. Manuel pedig elfogadta doña Teresát, mint kínos ráadást egy áhított címhez, melyet nem kaphatott meg másképp, csak rajta keresztül.

Amióta Francisco maga mélyen alámerült a szerencsétlenségbe, jobban értett a mások szerencsétlenségéhez. Láttá doña Teresa szomorú terhességét. Láttá, milyen mélységesen szenved annak a helyzetnek botrányos fonákaságától, amibe belerántották, és ami sértette egész lényét. És a legnagyobb gonddal és kényes tapintattal festett. Pártfogójának lánya iránt érzett egész részvétét belefestette az arcképébe.

Rendkívül gyöngéd kép keletkezett így. Ott ül a kis hercegnő. A gyermek, törekeny, terhes testet fehér, levegős, a melle alatt megkötött ruha burkolja, nyaka és válla gyöngéden emelkedik ki a ruhából, fölötte, a szőke haj sűrűje alatt hosszúkasan emelkedik magasba a nem szép, de vonzó arc. A terhes kislány egész feldúlt kedélye látható ezen az arcon: nagy, szomorú, megdőbbent szem néz bele egy világba, melynek utálatosságát nem érti.

Don Manuel elképedt, amikor meglátta a portrét: fogalma sem volt róla, milyen meghatóan gyöngéd arca van az ő infánsnőjének. Majdnem jámbor érzés fogta el, valamelyes vékony büntudat is, és hangoskodva így kiáltott:

– Por la vida del demonio! Úgy festetted meg nekem az infánsnőt, Francisco, hogy végül még majd beleszeretek.

Csak hogy don Manuel nem azért jött, hogy megnézzé doña Teresa portréját, hanem azért, hogy visszavigye Madridba. Az ő gyermekének Madridban kell megszületnie. Az udvarnak részt kell vennie a gyerek keresztelőjén. Mindketten, doña María Luisa és don Manuel is meg akarták mutatni a világnak, hogy újra kibékültek.

Október tizenötödikén don Manuel egy külön futárja érkezett az Escorialba és közölte a királynővel, hogy az infánsnő egészséges lánygyereknek adott életet. Doña María Luisa azonnal átment don Carloshoz és azt kívánta, az udvar szakítsa félbe escoriali tartózkodását, hogy a kis hercegnő keresztelőjét a madridi kastélyban lehessen megtartani, a király termeiben. Don Carlos aggodalmaskodott.

Igaz, hogy egy ilyen madridi utazás megkímélte volna egy kényelmetlen látogatástól az ősök kriptájába az Escorialban; de az egyes kastélyokban való tartózkodás időtartamát a szertartásrend pontosan megállapította, és az ő boldogult apja életét kockáztatta, nehogy ezt a szabályt megsértse. Csakhogy doña María Luisa kijelentette, Manuel infáns olyan rendkívüli szolgálatokat tett a királynak és az országnak, hogy ezt a legkedvesebb kívánságát teljesíteni kell; a királynő szilárd maradt, és a király engedett.

Behívatta az első kamarást és kiadta az utasítást. A megdöbbszent marqués de Ariza tiszteletteljes ellenvetéseket tett: *A szertartásrend kézikönyvének* előírása egyértelmű, és egy negyed évezreden át senki sem sértette meg. Doña María Luisa hűvösen megjegyezte:

– Egyszer csak el kell kezdeni.

A király nagy fejét csóválta és azt mondta a marquésnak:

– Hallod, drágám.

Marqués de Ariza, marqués de la Vega Inclán és marqués de Monte Alegre összeült, megzavarodottan és felháborodva. Marqués de Ariza, aki soha életében semmiféle izgalomnak nem adta tanújelét, kipirult arccal jelentette ki:

– Legszívesebben sajátkezűleg kitépném a kézikönyv ötvenkettődik oldalát, és aztán visszavonulnék a birtokaimra.

Az etikett megszégése óriási feltűnést keltett. Valamennyi követ jelentette kormányának az eseményt, mint biztos jelét, hogy don Manuel megint kezébe vette Spanyolország sorsának korlátlan irányítását.

Úgy intézkedtek, hogy a királyi pár csak harminchat óráig tartózkodjék a fővárosban. De minden miniszternek, udvari tisztséget viselőnek, a király, valamint a királynő minden magasabb és alacsonyabb szolgálattelvőjének, az udvari énekhar tagjainak, a királyi pár és az infánsok egész háznépének el kellett kísérniök ő katolikus felseégeiket.

A keresztelő olyan ünnepélyes külsőségek között folyt le, amelynek egyébként csak a trónörökös keresztelőjével járnak. A camarera mayor a svájci gárda egy szakaszának kíséretében elment a Palacio Alcudiába, hogy don Manuel gyereket a királyi kastélyba vigye. A dajka egy királyi hintóban követte. A keresztelőt a katolikus király termeiben tartotta don Ramón de Reynoso y Arce főinkvizitor. A gyereket Carlota Luisa névre keresztelte. Aztán don Carlos kívánságára neki is átnyújtották a csecsemőt. Óvatosan, nehogy sok

rendjelével megsértse a gyereket, ide-oda hintáztatta, arca elé tartotta az ujját és azt mondta:

– Tatata. Csinos gyerek – hozta meg ítéletét – erős, egészséges hercegnő, becsületére válik majd a Bourbon-háznak.

Aztán a camarera mayor, ezúttal a vallon gárda kíséretében, visszavitte a kis infánsnőt don Manuel palotájába.

Egy órával később ő katolikus felségeik maguk is elmentek don Manuelhoz. Első ízben kocsiztak abban a díshintóban, melyet három héttel azelőtt kaptak ajándékba a francia köztársaságtól; a lefejezett XVI. Lajos istállójából származott, de kissé átalakították.

Don Manuel díszbédet adott. Részt vett rajta a királyi pár és majdnem minden magas méltóság, a francia követ, Lucien Bonaparte is. Kiállították a kis hercegnőnek adott ajándékokat; két termet töltöttek be; Lucien Bonaparte az első konzul megbízásából egy arany csörgőt nyújtott át. Mária Luisa éles, fekete szemével mustrálgatta az ajándékokat, két-három millióra becsülte értéküket. Ő maga az általa alapított „Nemességért, Erényért, Érdemért, *Nobilitati, Virtuti, Merito*” rendjelet adományozta a kis infánsnőnek.

Don Manuel infáns pénzt szórattott a tömeg közé, ötvenezer reált. A csőcselék, a *populacho*, a *chusma* mégis szitkozódott.

Néhány hét múlva Pepa betegedett le. A kis Castillofiel grófot a cuencai püspök Luis Mária és egy egész sor más névre, köztük Manuelra és Franciscóra keresztelte. Az ünnepélyes szertartás a Palacio Bondad Reálban folyt le.

*

*Don Manuel részt vett rajta
S a katolikus király ne-
Vében egyik kamarása
Mint a király ajándékát,
Ritka, csodatévő ékszer
Nyújtott át, Szent Izidornak
Egy fogát, aranyba foglalt
Műkincs volt, és viselőjét
Felruházta oly erővel,
Hogy magát az emberek közt
Kellemessé tudja tenni
S barátjául nyeri őket.*

Lucien Bonaparte előtte való napon, hogy az udvar a kis infánsnő keresztelőjére Madridba utazott, politikai ügyekben felkereste Urquijo első minisztert. Amikor az urak elváltak, a követ mellékesen megjegyezte, hogy hiszen holnap valószínűleg amúgy is látják egymást Madridban. Urquijo azt válaszolta, hogy nem érzi jól magát és nem utazik Madridba. Mire Lucien Bonaparte kissé csodálkozva és ironikusan azt felelte:

– Igen sajnálatos véletlen, excellenciás uram, hogy éppen holnap gyengélkedik.

Aminthogy aztán Urquijónak ez a betegsége volt bukásának oka. Az első miniszter az utóbbi hetekben egyre gyakrabban tett megvető kijelentéseket don Manuelról; hogy az infánsnő keresztelőjéről távol maradt, egyenesen kihívás volt. Don Manuel elfogadta a kihívást. Elég sokáig vártak: doña María Luisával egyetértésben elhatározta, hogy a következő alkalommal ennek az arcátlan embernek az elbocsátását fogja kérni Carlostól.

Az alkalom nemsokára bekövetkezett. Pius pápa egy bizalmas, kézzel írt levelében keserűen panaszkodott bizonyos filozofálgató kijelentések miatt, melyek a Szentszékhez rendelt spanyol követtől származtak. A követ azonkívül bejelentett bizonyos reformokat is, melyeket Urquijo első miniszter tervez, olyanszerű reformokat, melyek súlyosan sértik a Szentszék régi jogait. A pápa könyörgött a katolikus királynak, ejtse el ezeket a reformokat, és ne csatlakozzon ő maga is a szorongatott egyház üldözőihez, inkább vigasztalja és védelmezze az egyházat.

A pápa megbízta a nunciust, hogy ezt az írást a király saját kezébe adja át. A nuncius tudott don Manuelnak Urquijo ellen táplált ellenséges érzelmeiről és érintkezésbe lépett vele; Manuel elérte, hogy Carlos az ő meg a királynő jelenlétében fogadja a nunciust.

A prelátus átadta a királynak az írást s a Szentatya megbízásából arra kérte, hogy azonnal olvassa el. Carlos elolvasta és megdöbben. Azok a reformok, melyek miatt a pápa panaszkodott, Urquijo kifejezése szerint azt célozták, hogy feltegyék a koronát Urquijo nagy

vállalkozására, tudniillik, hogy Spanyolországot Róma alól felszabadítsa, és ő, Carlos két héttel ezelőtt írta alá az ediktumot, mely törvényerőre emelte ezeket a reformokat. Sokáig habozott, de Urquijo egyszer négy szemközt kapta s olyan alattomos ravaszsággal fejtette ki neki az ediktum előnyeit és állítólagos jogszerűségét, hogy Carlos végül beleegyezett. Sőt, amikor Urquijo arról beszélt, hogy az ultramontánok ezúttal bizonyosan rettenetes zajt és jajt csapnak majd, Carlos még határozottan védelmet is ígért neki a *frailucó*-k, a csuhások támadásai ellen. Most aztán benne van a pácban.

A király zavartan mentegetőzve dadogott, s legmélysegebb tiszteletéről, legmélyebb együttérzéséről biztosította a Szentatyát. A nuncius azt válaszolta, hogy ezt az üzenetet továbbítja a Szentatyának, de fél, hogy a Szentatyát ez kevésbé fogja kielégíteni.

Miután a prelátus eltávozott, Manuel és María Luisa elkezdte rábeszélni Carlost. Urquijo, a róka becsapta őt, ördögi ékesszólásával kicsalta a gyanútlan királytól az istenkáromló ediktumot. A király megbánása haraggá változott Urquijo ellen. Manuel és María Luisa kihasználta a dühét. Urquijót azonnal felelősségre kell vonni.

Urquijo ágyban feküdt, betegen. Föl kellett kelnie és sebtében felöltözve meg kellett jelennie a királyi pár és Manuel, a legelkeseredettebb ellensége előtt.

– Mire vetemedtéll! – förmedt rá a király. – Csúnyán becsaptáll! Viszályt kavartál a Szentatya közt és köztem és fejemre idézted Isten haragját! Te eretnek!

– Előadtam felségednek az érveket és ellenérveket, ahogy a köteleltségem volt – felelte a beteg miniszter. – Ön meghallgatta az érveimet, Sire, és helyeselte őket, mielőtt aláírni kegyeskedett. Sőt, mi több, Sire: védelmet ígért nekem az ultramontánok várható támadásai ellen.

– Micsoda pimasz hazugság! – ordított don Carlos. – Védelmet ígértem neked a csuhások, a *frailucó*k ellen, de nem a nuncius és a Szentatya ellen. Te vagy felelős, csak te egyedül, ha most jóformán háborúba keveredtem Rómával. És aztán még rám akarod tolni a bűnt. – És hogy ez a jó haragja el ne párologjon, így kiáltott: – Pamplonába, az erődbel – És csak nagy nehezen lehetett visszatarítani, hogy el ne kezdje Urquijót ütlegetni.

Amikor a miniszter elment, holtápadtan, de méltóságteljesen, doña María Luisa azt gondolta, voltaképpen mégiscsak kár, hogy elvesztette. Carlos azonban fejcsóválva így szólt:

— Érdekes. Ma reggel még eléggé rokonszenves volt nekem, most
pedig bűnös, és be kell zárnom.

*

— *Ne gondoljon rá tovább, Sire -*
Csittitotta a királyt don
Manuel. — Sire, nyugodjék meg,
A továbbit rábízhatja
Szent Inkvizíciójának
Buzgalmára!

Manuel infáns tanácsára Károly király, hogy barátságát és tiszteletét tanúsítsa az első konzul iránt, a nagy párizsi festőtől, Jacques Louis Davidtól rendelt egy festményt, amely Bonaparte tábornokot dicsőítse. David az *Átkelés a Szent Bernát hágón*-t ajánlotta témául. A művész nem volt olcsó, negyedmillió reált kért és hozzá azt a jogot, hogy három másolatot készíttessen a képről csekély változtatással. De fontos volt, hogy jó kapcsolatokat tartsanak fenn az első konzullal, az udvar megadta a megbízást, David megfestette, a kép megérkezett, kiakasztották Aranjuezban, s Francisco Goya, Miguel Bermúdez és Agustín Esteve urak megnézték.

Tekintélyes kép volt, több mint két és fél méter magas, majdnem két és fél méter széles. Napoleon egy vad, hegyi táj közepén győzedelmesen ül tüzesen ágaskodó lován, körülötte apró és árnyékszerű katonák és ágyúk mozognak; sziklafalakon halvány betűk emlékeztetnek arra a másik két nagy háborús hősre, aki átkelt az Alpokon: Hannibálra és Carolus Magnusra.

Miguel hosszú hallgatás után elsőnek mondta ki ítéletét.

– A lángelme dicsőítése – jelentette ki – felségesebben alig is lehetne elgondolni. Az óriási alpesi világ eltörpülve hat Napoleon nagysága előtt. És az egész mű antik monumentalitása mellett is a festő portrészzerű hasonlóságot ad hősének.

– Negyedmillióért egész nyugodtan adhat az ember egy kis portrészű hasonlóságot – jegyezte meg tárgyilagosan Goya.

– A lóban nincs portrészű hasonlóság – vetette közbe szárazon Agustín – ez a ló egy természeti csoda.

– Hát igen – helyeselt Goya – akkor már a te lóseggeid jobbak. Miguel kioktatta Agustínt.

– Maga nem tudja megbocsátani Davidnak – korholta – hogy nem ment guillotine-ra a forradalomért. Én a magam részéről boldog vagyok, hogy ez a nagy művész megmaradt nekünk. Arról pedig szó sem lehet, hogy netán megtagadta volna magasztos mintaképét, az antik Rómát. Mint római bizonyára... és miután már a köztársaság lehanyatlott, joggal... Augustus császár pártjára állt

sz-
ues
kot
ul.
jo-
ás-
lső
kép
uel

em
ze-
erű
tez-
on:

g is
eon
s a

ort-

zon

ak.

ogy
bol-
pe-
nta-
ar a
állt

JOSEFA BAYEU, GOYA FELESÉGE
(Madrid, Prado)

vol
csoc
nye
C
-
A
-
C
-
L
épp
nev
nag
fest
kép
rék
fog
A
-
men
-
fon
ban
fog
az
ejtv
ma
Ké
C
Ō
mi
vol
tan
C
L
m
hiá
L
tér

volna. Amikor közölték vele az első konzul államcsínyének hírét, csodálatos mondása volt. Kijelentette: „Nem voltunk eléggé erényesek egy köztársaságra.”

Goya nem értette.

– Mit mondott David kolléga? – kérdezte.

A terem nagyon nagy volt, Miguel harsogva válaszolta:

– Nem vagyunk eléggé erényesek a köztársaságra.

Goya beérte azzal, hogy így felelt:

– Látom.

Látta, hogy ez a David most a fiatal tábornok vásári kikiáltója, éppen úgy, ahogy régebben a forradalom vásári kikiáltója volt. Ezt nevezi ő „erényesnek”, és valószínűleg őszintén. Ő maga, Francisco nagyon fiatalon, amikor Parmában járt, egy pályázat során szintén festett egy alpesi átkelést, Hannibálét. Sok katonai pompa volt a képen, felfegyverzett harcosok, elefántok, vezéri zászlók. David takarékosan dolgozott és mesteri technikával, de az ötvenéves David felfogása nem mélyebb, mint annak idején a húszéves Goyáé.

Agustín folytatta a gúnyolódást.

– Amilyen hajlékony David a politikájában – folytatta – olyan merev maradt a művészetében. Lassú festő, de gyors politikus.

– Maga nagyon is az érzelmei befolyása alatt áll, don Agustín – fontoskodott újra Miguel. – Aki politikai dolgokról nyilatkozik, abban ne legyen gyűlölet. Aki eredményesen akar politikai dolgokkal foglalkozni, akár cselekvően, akár szemlélően, annak legyen érzéke az igazságosság iránt! Egyébként – fejezte be félvállról, de tagoltan ejtve a szavakat – hamarosan több hiteles részletet is megtudunk majd Monsieur Davidról. Doña Lucía küldetése Párizsban véget ért. Két hét múlva várom haza doña Luciát.

Goya látta, mi megy végbe Agustín arcán. Akkor hát jól értette. Ő maga is felindult. Ez a nő most visszatér hát Miguelhez, mintha mi sem történt volna, ő meg visszafogadja, mintha mi sem történt volna. És mi lett az abbéből? Lucía először elhagyta az egyiket, aztán a másikat. Ilyenek ők, a Cayetanák és Luciák.

Csakugyan, két hét múlva doña Lucía Madridban volt.

Legközelebbi barátait tertuliára hívta. Ugyanaz a társaság volt, mint azon az estén, amikor Manuel először látta Pepát, csak az *abate* hiányzott.

Lucía olyan elfogulatlan volt, mintha kurta vidéki tartózkodásról tért volna haza. Goya alaposan megfigyelte. Jó az arcképe, a mai

Luciához talán még jobban illik, mint a régebbihez. Itt ül kissé maszkszerűen, valamilyen furcsa huncutsággal, nyugtalanító nyugalommal. Kifogástalanul előkelő hölgy volt, mégis a kaland légköre még sűrűbb lett körülötte. Volt valami közös közöttük, Francisco meg e között a Lucía között. Mindketten vitathatatlanul azokhoz tartoztak, akik fent vannak, de mindkettejükben tovább élt az a *lent*, ahonnan jöttek.

Lucía Párizsról mesélt, de arról nem beszélt, amit mindnyájan mohón szerettek volna hallani, az abate sorsáról. És a dámaszerű, szeretetre méltó hűvössége távol tartotta tőle a bizalmas kérdéseket.

Később aztán Lucía meg Pepa együtt ült, bizalmas barátnők voltak, mint régen, telve valamilyen egyetértéssel, amely mindenki mást kizárt. Meg lehetett látni rajtuk, hogy halkan és kajánul a férfiak alulmaradásán szórakoznak. Annyi biztos: ha Lucía valakinek elárulta, mi történt közte és az abate között, akkor az Pepa volt.

Franciscóval keveset beszélt Lucía. Nem szokott nagyon világosan beszélni, talán túl nehézkesnek érezte a társalgást a süket férfival. Talán azt is érezte, hogy Goya jobban ismeri, mint a többiek, és óvatos volt. Goya meg nem vette tőle rossz néven.

De kellemes meglepetés érte, amikor az elkövetkező időben Lucía gyakran eljött hozzá a quintájába. Ott ült nála és Agustínnál a műteremben. Ezután sem volt semmi tekintettel a süketiségére, nem beszélt világosan, és ha Goya valamit nem értett, nem szánta rá a fáradságot, hogy felírja neki. De szemlátomást szívesen volt nála és nézte, hogyan dolgozik.

Néha mind a ketten eljöttek, Lucía meg Pepa. Ilyenkor egymással fecsegték, vagy esetleg csak némán és lomhán ültek.

Agustínt, akármilyen tiszteletet és barátságot is érzett Francisco iránt, a két szép asszony láttán ugyanaz a régi, irigy elkeseredés fogta el. Itt van ez a Francisco öregén és süketen, és még mindig szaladnak utána a nők. Őt magát egy pillantásukra sem méltatták. Pedig többet ért művészethez, mint bárki más Spanyolországban, és nélküle Goyából sose lett volna Goya. Azonkívül Francisco világosan kimutatta, mennyire nem fontos neki ez a két asszony. Alapjában véve még mindig csak arra az előkelő nőre gondol, aki szerencsétlenségbe taszította, az ő portréja volt az egyetlen kép, amit visszatartott magának; Alba hercegnő most felülről nézett le a két asszonyra, azok meg túrték.

Agustín, ha Luciát így Alba hercegnő képe alatt látta ülni, seho-

gyan sem értette, hogy valaki, aki egy Luciát is megkaphatott volna, hogyan érthette be egy Alba hercegnővel. Cayetana de Alba mindig és minden álruhában csak nevetséges hercegnő marad, még egy Goya művészete sem alakíthatta át majává; bizonyára a szegény Francisco előtt is gyakran bújt ki belőle a grandnő és éreztette vele a csillagtávolságot egy alacsonyrendű festő meg Alba hercegnő között, s ezzel Goyát bizonyára fekete dühbe hozta. Ebből a Luciából azonban igazán előkelő dáma lett, s közben igazi maja maradt. Valójában független a világ véleményétől. Elmegy az abbéjával Párizsba, ha úgy tetszik neki, és ha megint Madridra érez kedvet, éppen olyan nemtörődomséggel tér vissza ahhoz a tudós, számár férjéhez.

Egyszer, amikor Lucía Pepa nélkül volt kettejükkel a műteremben, váratlanul azt mondta:

– Azt hittem, jó barátságban van a mi abbénkkal. Nem érzem baráti dolognak, hogy egyetlen egyszer sem érdeklődött iránta.

Csak úgy félvállról beszélt, nem volt világos, kit illet a szemrehányása, Goyát vagy Agustínt. Goya tovább festett, nyilvánvalóan nem ügyelt Lucía ajkára. Agustín, némán és bután a csodálkozástól, végül felajánlotta:

– Ha kívánja, felirom neki, amit mondott.

– Miről van szó tulajdonképpen? – kérdezte az állványa mellől Goya.

– Az abbéről – mondta nagyon világosan Agustín.

Goya abbahagyta a festést és figyelmesen ránézett Luciára.

– Nemsokára visszatér – közölte egykedvűen Lucía.

Agustín leült. Goya letette ecsetét és palettáját s fel-alá járt.

– Hogy csinálta ezt, doña Lucía? – kérdezte.

Lucía ránézett fátyolos, enyhén gúnyoros szemével.

– Megírtam neki, hogy térjen vissza – mondta.

– De az inkvizíció! – kiáltott Agustín. – Hiszen ez a máglyát jelenti ennek az embernek!

– Ezt a Szent Hivatal soha és semmiképpen nem tűrheti el! – kiáltott Goya is.

– Pepa meg én – magyarázta kissé vontatott hangon Lucía – beszéltünk don Manuella, ő pedig beszélt a főinkvizitorral. Némi keletlenlést persze magára kell vállalnia az abbénak. Hajlandó magára vállalni. Mert akkor legalább Spanyolországban van.

Doña Lucía odavetve beszélt, nem árult el semmiféle büszkeséget. De Francisco és Agustín megdermedt. Majdnem gyűlölettel gon-

dolták el, micsoda diadalt érezhet ez az asszony. Most a férje fölöttesénél kijárta, hogy a szeretője hazatérhessen. Az pedig visszatér, és hajlandó magára vállalni a veszélyt és áldozatot, csak hogy vele egy ország levegőjét szívja. És Reynoso főinkvizitor bizonyára nem valami olcsó árat alkudott ki magának azért, hogy lemondjon a főeretnek megégetéséről. Amit don Manuel Reynosoval „beszélt”, az valószínűleg nem egy ember sorsát érinti majd. És itt ül ez az asszony és minderről nyugodtan, dámásan, félvállról beszél, mintha egy új tertuliáról vagy egy új frizuráról lenne szó. Franciscónak hirtelen megint arra a pradói mandulaárusító lányra kellett gondolnia, aki, igazi maja, akkoriban *ajos y cebolas*, „fokhagymát és hagymát” kínált a tömegnek, arra a közönséges, csibészes Luciára, meg hogy milyen gyönyörűségét lelte a szemtelen válaszokban és durva tréfákban. Most az első miniszterrel, a főinkvizitorral, az egész országgal űzi tréfáját.

*

*Egyébként úgy látszott, hogy még
Túl korán volt győzelmével
Dicsekedni. Hetek múltak,
Múlt egy hónap, még egy hónap,
És még mindig nem ballottak
Semmit arról, hogy az abbé
Visszatérhet.*

Goy
és dol
nyi sz
mosso
Egy
vizíció
valam
mutat
is tett
vényt,
„Dics
Go
és üre
Tudta
boszo
tett,
akkor
het m
találn
lébe
hogy
király
kezeb
Ne
most,
fenek
évber
bad,
Ne
sát. E
merte
táma
Pepa,

Goya a Calle de San Bernardinó-i műtermében ült, az ermitában, és dolgozott. Szünetet tartott, eltolta a lemezt és a vésőt, s árnyalatnyi szórakozott mosollyal nézett piszkos kezére. Fölkelt, hogy kezét mosson.

Egy ember állt a szobában, talán már régóta, egy nuncio, az inkvizíció zöld küldöncei közül. Az ember udvariasan meghajolt, szólt valamit, Goya nem értette, az ember átadott egy elismervényt és rámutatott egy lepecsételt írásra, Goya tudta, hogy alá kell írnia, meg is tette gépicsen, de nagyon gondosan, az ember átvette az elismervényt, átadta az írást, meghajolt, szólt valamit, Goya azt felelte: „Dicsértessék a Szent Szűz” – és az ember elment.

Goya csak ült még mélyebbé vált magányában, kezében az írással és üresen meredt a pecsétre s rajta a keresztre, kardra és virgácsra. Tudta, hogy az inkvizíció jó anyagot szerzett ellene. Cayetana, a boszorkány, a megrontó, másoknak is megmutatta a képet, amit festett, Cayetana meztelenségének a képét; ha don Manuel tud róla, akkor az inkvizíció is tud róla. Sok kijelentését filozofálgatásra is lehet magyarázni, ha valaki rosszakaratú; a képein is lehet egyet-mást találni, amit eretnekségnek nevezhet, aki éppen rosszakaratú, és fülébe jutottak a főinkvizitor kijelentései, amelyek azt bizonyították, hogy nem nézi jó szemmel őt meg a festészetét. De azt hitte, hogy a király kegye és saját dicsősége biztonságot nyújt neki. Most itt ült, kezében a meghívóval a Szent Törvényszék elé.

Nehezen lélegzett, tébolyult félelem szorította össze mellét. Éppen most, amikor a pusztulás mély örvényeiből bukkant föl és ismeri a feneketlenségét, nem akar újra alámerülni. Csak ebben az utolsó évben tanulta meg, mi az élet, mi a festés, mi a művészet. Nem szabad, hogy az inkvizíció most érte nyúljon szörnyű kezével.

Nem bírt erőt venni magán, hogy felnyissa a Szent Hivatal írását. Ehelyett tétlen töprengésbe merült. Ilyen sokáig vártak, nem mertek eljárást indítani ellene: hogy lehet, hogy most egyszerre rátámadnak? Eszébe jutott, ahogy azok ketten együtt ültek, Lucía meg Pepa, csábítóan, csibészesen és veszélyesen, mint a maják a balko-

non. Talán az ő bőrére is megalkudott Lucía az abbé visszatérése érdekében. Mióta Cayetanával kapcsolatban olyan sokat tapasztalt, azóta tele volt gyanakvással: mindenkiről mindent fel lehet tétellezni.

Felnyitotta az írást.

A tarragonai inkvizíciós törvényszék meghívta, vegyen részt egy auto partikuláron, melyen ítéletet mondanak az eretnek Diego Perico, volt abbé, a madridi Szent Törvényszék volt titkára fölött.

Goya egy pillanatra megkönnyebbült. Aztán mélységes bosszúság fogta el, hogy az inkvizíció ilyen alattomos meghívást küld neki. Őt, a süketet, aki elvégre semmit sem érthet az ítélet felolvasásából, arra kényszeríti, hogy vállalja magára a megerőltető, hosszú utazást a legtávolabbi Aragóniába. Szentelen követelés. Sötét fenyegetés, éppen, mert ilyen követelés.

Ha Franciscót nem akadályozta volna a betegsége, valószínűleg közölte volna gondjait Agustínnal vagy Miguellal. De így szégyellte magát. Mert erről a veszélyes ügyről csak célzásokban lehetett beszélni, félig kimondott szavakkal, s ő nem értette volna a válaszokat, azt pedig nevetségesnek és nyomasztónak érezte, hogy vissza kelljen kérdeznie. Ha pedig a barátai felírták volna válaszaikat, ez csak még fenyegetőbb közelségbe hozta volna a démonokat. Többször is fontolgatta, ne tárja-e fel magát fiának, Javiernak. Az előtt nem szégyenkezett volna. De Javier még túl fiatal volt.

Így tehát Goya egyedül hordozta magában nyomasztó tudását, ide-oda hányódva félelem és remény között. Hol bizonyos volt benne, hogy a főinkvizitor most, hogy hatalmában van az abbé, maglyára küldi, tekintet nélkül don Manuelra, őt, Goyát pedig letartóztatja. Aztán megint azt mondta magában, don Manuel ravasz, Lucíanak kígyócsze van, biztosan kezességet szereztek, hogy a pör nem lesz egyéb sötét komédiánál; hogy őt meghívták, az meg csak üres fenyegetés.

Az inkvizíció időközben, habár a szokás titoktartásra kötelezte volna, híreket terjesztett a küszöbön álló autodaféről, s az abbé visszatértét dicsőséges győzelemnek magyarázta. Isten, mondogatták, fölébresztette az eretnek lelkiismeretét, úgyhogy önként visszatért Spanyolországba és jelentkezett a Szent Hivatalnál.

Amikor Agustín ily módon értesült a küszöbön álló autodaféről, megrendült. Igaz, hogy az abbé szenvelgő tudakossága, mesterkéltan szellemes lénye visszataszította és határtalanul féltékeny volt, amiért

Lucia belebolondult ebbe az emberbe; de csodálta don Diegót, hogy Lucia kedvéért visszatért az inkvizíció torkába. Elég okos és becsületes volt ahhoz is, hogy elismerje don Diego haladó szellemét, és dühítette az inkvizíció diadala éppen e fölött az ember fölött.

Ellentétes érzelmek közt őrlődve megkérdezte Goyát:

– Tudja-e, hogy az abate csakugyan visszatért? Hallott az autodaféről?

– Hallottam – mondta Goya és megmutatta neki a Szent Törvényszék meghívását.

Agustín ijedelmében is büszkeséget érzett. Ennyire félnek hát az egyházi bírók ettől a süket, magányos embertől, olyan hatásosnak tartják a művészetét, hogy ilyen figyelmeztetést küldenek neki. De ezekből a gondolatokból Agustín semmit sem szólaltatott meg. Hanem éppen úgy, mint Goya, dühbe menekült, amiért megkövetelik ezt a fáradságos utazást.

– Aljasság – szitkozódott – hogy ilyen fáradságot rónak magára.

Goya örült, hogy Agustín így fogta fel a meghívást. Most egyikük sem az inkvizíciót szidta és nem Lucíát, hanem a megerőltető utazást.

– Magától értetődik, hogy elkísérlek – mondta kisvártatva Agustín.

Goya titokban játszott már azzal a gondolattal, hogy megkéri Agustínt, kísérje el, de ez nehezére esett volna, mert bátorság kell hozzá, hogy valaki a fenyegetett embert elkísérje arra a helyre, ahol a figyelmeztetésben részesítik. Most, hogy Agustín maga ajánlkozott, Goya kissé visszautasítóan mormogott, hálás volt neki és elfogadta a kíséretét.

A főinkvizitor, miután a kormány nyilván nem egyezett bele, hogy magában Madridban tartsák az autodafét, alapos megfontolással választotta Tarragona városát. E város neve ugyanis minden spanyolnak felidézte az inkvizíció egyik legnagyobb diadalát.

1494-ben történt. Akkoriban pestis dühöngött Barcelonában, és a barcelonai inkvizitor, de Contreras, hivatalnokaival együtt Tarragonába menekült. A hatóságok megjelentek a városkapunál és előadták az inkvizitornak, hogy ha *neki* megengedik a városban tartózkodást, a király hivatalnokai is azt kívánnák, hogy kivétesse a vesztegzár alól. Az inkvizitor azt felelte, hogy három Misesere elmondásáig tartó gondolkodási időt ad az uraknak. Ha ak-

kor sem nyílnak meg a kapuk, kiátkozza és kiközösíti a várost. Háromszor elimádkozta a Misererét és megparancsolta a Szent Törvényszék jegyzőjének, kopogtasson a városkapun. Amikor ez nem nyílt fel, visszavonult a közeli dominikánus kolostorba, ott megírta a kiközösítés okmányát és felszögeztette Tarragona kapuira. Egy hét múlva Tarragona közölte az inkvizitorral, hogy a város nyitva áll előtte. Most azonban azt kívánta a megsértett pap, hogy a város minden előjárója és vezető polgára ünnepélyesen vezekeljen. A városnak engedelmeskednie kellett. Katalónia alkirályának jelenlétében Tarragona hatóságai és valamennyi tekintélyes polgára megjelent a székesegyházban a trónoló inkvizitor előtt szégyenköntösben, kezükben a gyertyával s ily módon kitörülhetetlen gyalázatot vettek magukra és utódaikra.

Hogy ezt az eseményt valamennyi bűnös emlékezetébe idézzék, azért szemelte ki az inkvizíció Tarragona városát az abate autodaféjának helyéül.

Hosszú, körülményes utazás után Goya és Agustín igen jókor megérkezett Tarragonába. Egy egyszerű posadában szálltak meg, és Francisco jelentkezett az érseki palotában, a Palacio del Patriarcában. De csak egy káplán fogadta. Közölte vele, hogy az autodafét holnapután tartják az érseki palota nagy tanácstermében, és hozzátette, hogy a királyi első festő úrnak bizonyára hasznára válik, ha részt vesz a színjátékban.

Francisco még sohasem volt Tarragonában. Agustínnal megnézte a várost, a hatalmas falakat, a ciklopi bástyákat, melyeket jóval a római kor előtt építettek, a számtalan római régiséget és a gyönyörű ősrégi székesegyházat, keresztfolyosóival és kapuival, római oszlopaival és pogány szobraival, melyeket naivul kereszténnyé faragtak át. Goya örömet lelte azokban a tréfákban, amelyeket ittott valamely régen elporladt szobrász üzött. Hosszan és mosolyogva állt annak a macskának faragott története előtt, amelyik halottnak tetteti magát és hagyja, hogy az egerek sírba vonszolják, hogy aztán, amikor kellőszámú egér gyülekezett össze, rájuk vesse magát. A történetnek annak idején, amikor a régi művész kőbe véste, valószínűleg megvolt a maga nem is éppen ártalmatlan hátsó értelme. Goya elővette jegyzetfüzetét, felrajzolta a maga módján a macska történetét.

Elment Agustínnal a kikötőbe, a rakodóházakba. Tarragona meszsze földön híres volt borairól, diójáról, marcipánjáról. Egy óriási

helyiségben válogatták a lányok a diót, elkülönítették a jókat meg az odvasakat, az odvasakat az asztal alá dobták, az épeket az ölükben tartott kosárba. A munkát gépiesen és rendkívül gyorsan győzték, fecsegték, nevettek, daloltak, sőt dohányoztak mellette. Lehetek vagy kétszázan, a nagy helyiség nyüzsgött az élettől, Goya megfélemedezett az autodaféról, rajzolt.

Másnap aztán reggel megjelent a Palacio del Patriarca tanács-termében. A terem nagy volt, modern és józan. Úgy látszott, hogy a meghívottak közül a legtöbb Tarragonából való vagy Katalonia közeli fővárosából, Barcelonából. Hogy Franciscót a távoli Madridból ideidéztek, ez fenyegetőnek látszott, az emberek riadt kíváncsisággal szemlélték, senki sem szólította meg.

A törvényszék bevonult. A zászló, a zöld kereszt, a papi bírák komor talárai, az egész sötét pompa furcsán elütött a terem modern berendezésétől, és a vendégek józanul korszerű öltözködésétől.

Bevezették az abatét. Goya azt várta, hogy majd a sárga bűnösinget viseli, a sambenitót de – nyilván ez is engedmény volt, amit a kormánynak kellett tenni – don Diego párizsi divat szerint szabott polgári ruhát viselt és láthatóan igyekezett, hogy egy elegáns, nyugodt úr tekintélyes benyomását keltse. Mégis, amikor a vádlottak emelvényére vezették és bezárták az alacsony farácsok közé, ekkor a komor pompának és saját szégyenének láttán az abate arca vonaglani kezdett, elpetyhüdt, szétoldódott, s a cinikus úr, fakerítésébe zárva, s a nagyszerűen veszélyes törvényszék színe előtt, hétköznapi ruhájában éppen olyan szánalmasan hatott, mintha sambenitoba bűjtatták volna.

A dominikánusok perjele megkezdte prédikációját. Goya nem értette, nem is igyekezett követni, csak nézett. És habár ez a törvényszék sokkal kevesebb pompát és hatalmat fejtett ki, mint annak idején az Olavide fölött ítélkező bíróság a San Domingo El Real-templomban, nem kevésbé volt sötét és szorongató. Mert bármiben is állapotodott meg Lucía és Manuel a főinkvizitorral, és akár enyhe, akár szigorú büntetésre ítélik is don Diegót, itt is – az abate arca ezt eléggé ki is nyilvánította – tönkretettek egy embert. Ilyen rettenetes megaláztatásból, amelyet ez az ember itt megél, senki sem tér magához, bármennyi kétellyel, értelemmel, bátorsággal vértetzi is fel a szívét. És ha majd egyszer, évek múlva szabadon bocsátják, magán viseli az elítélt eretnek szégyenfoltját, s a spanyolok utálattal fordulnak el tőle.

Időközben elkezdtek az ítélet felolvasását. Ezúttal is sokáig tartott. Goya lenyűgözve és borzalommal nézte, ahogyan az abate arca egyre inkább szétbomlott, ahogyan lehullott róla a világfias, szellemes maszka, s ahogy mögötte láthatóvá lett a megaláztatás, a kétségbeesés, a teremtmény kínja.

Ez az abate annak idején végignézte Olavide megsemmisítését a San Domingo-templomban, most ő állt bezárva a Palacio del Patriarca szégyenszínpadán, és ő, Goya nézi végig: nem fog-e majd egyszer ő is ott állni ilyen zöld kereszt előtt, ilyen gyertyák előtt, ilyen ünnepélyesen fenyegető törvényszék előtt, egy fakalitkában? Goya érezte, ahogy a démonok újra közelednek hozzá, feléje nyúlnak. Szinte testi szemével látta, mi megy végbe a meghajszolt abate homloka mögött. Ott már egyetlen gondolat sem volt a szeretett asszonyról, egyetlen gondolat sem a jövőben lehetséges boldogságról, a véghezvitt és még ezután véghezvivendő teljesítményről, itt nem volt más, csak a pillanat szálnalmas, feneketlen, örökös nyomorúsága. Hiába mondta magában Goya, hogy ami itt végbemeleg, nem egyéb ostoba színháznál, kicsináltan enyhe befejezésű kísérteties bohózatnál. Úgy érezte magát, mint kisfiú korában, amikor kétségbe vonta a Cocót, a mumust, a fekete embert, és nyomasztó ijedelem fogta el, amikor a fekete ember mégis megjelent.

És most az abate esküvel megtagadta bűneit. Az a látvány, ahogy ez az ember elegáns, modern öltönyében térdelt a feketével borított kereszt előtt, keze a felnyitott biblián, még borzasztóbb volt, mint annak idején a bűnös-ruhában vezeklő Olavide színjátéka. A pap előre mondta neki a szöveget, s az abate ismételte a rettenetes, megalázó formulákat.

Mielőtt észrevette volna, a szent aktus véget ért, a szegény bűnöst elvezették, a vendégek eltávoztak. Goyát veszedelmesen magára hagyták. Kissé imbolygó léptekkel, sükettségében bizonytalanul, furcsa elfogódottsággal ment ki a terem félhomályából.

Agustín a posadában ült, szokásától eltérően egy üveg bor mellett. Megkérdezte, milyen büntetésre ítélték az abatét. Goya nem tudta, nem értette volt. De a fogadós már közölhette: don Diegót három évi kolostorba-zárásra ítélték. A fogadós titkos liberálisnak látszott, telve tisztelettel az első festő úr iránt, buzgó volt, de ő is furcsán riadt, majdhogynem részvétteljes. Elmesélte, hogy van neki egy rendkívüli jó bora, tizenhárom éves, már csak hét palackja van belőle, magának és különösképpen megbecsült vendégeinek

tette el, ebből hozott egy palackkal. Goya meg Agustín hallgata-
gon ittak.

A hazafelé-úton sem sokat beszélgetett. Goya csak egyszer
tört ki váratlanul, amikor dühös elégtétellel így szólt:

– Látod, mi a vége, ha az ember politikával foglalkozik. Ha
én is úgy csináltam volna, ahogyan ti akartátok, már régen elro-
hadtam volna a Szent Hivatal börtöneiben.

*

*De szívében már tervezte:
A Szent Törvényszéket éppen
Most lefesti műhelyének
Csöndjében, az ermitában,
És az inkvizíciót majd
Lerajzolja éppolyannak,
Amilyen valóban, benne
A barátok, a frailucók,
Amint kielégítetten
Kéjelegve végignézik,
Hogy a bűnös törbeesve
Mint vergődik kínban. És a
Garrotén megfojtott embert,
Azt is megrajzolja újra,
Megrajzolja igazabban.
A Cocót is megrajzolja,
A kísértetet, a gyermek-
Rémet, a lidércet, azt a
Sötét embert, aki nincs és
Mégis létezik.*

Amikor megérkezett Madridba, fia, Javier elmondta, hogy Alba hercegnő küldött érte. Megint a Palacete Buenavistájában lakik, Moncloában; Goya új háza pedig, a quinta, nagyon közel volt ehhez a kis vidéki kastélyhoz. Francisco nem tudta, értesült-e és menyire értesült Javier az ő Cayetanával való kapcsolatairól. Erőt vett magán, nyelt egyet és a lehető legmellékesebben így szólt:

– Köszönöm, fiam.

Azt hitte, vége fölötte Cayetana végzetes uralmának; csak képek maradtak, álmok, jó és fenyegető álmok, de mindig az értelem láncán. Ez így is volt, ameddig Cayetana Olaszországban járt, és tengerek választották el tőle. De most, hogy egy kurta sétával elérhette, elszakadt a lánc, amellyel az álmokat megkötözte.

Nem jelentkezett Cayetanánál. Majdnem mindig az ermitában volt, magányos műtermében. Megkísérelt dolgozni. De a tarragonai arcok elhalványodtak. Csak a sanlúcari rettenetes álmok voltak jelen. Tehetetlenül, nyomorult vágyakozással ült némaságának burkában.

Hirtelen doña Eufemia állt előtte. Feketén és méltóságteljesen állt ott, változatlanul, telve udvarias gyűlölettel, és kortalan külsejével is ösöregen.

– A Szent Szűz oltalmazza excellenciádat – mondta – nem könnyíti meg az embernek, hogy egy üzenetet adjon át – és helytelenítően nézett körül a szegényes, rosszul takarított műteremben.

Goya nem tudta, jól értette-e: túlságosan izgatott volt.

– Föl kell írnia, amit mondani akar nekem, doña Eufemia – válaszolta rekedten. – Ugyanis még rosszabbul hallok, mint azelőtt, úgyszólván süket vagyok, mint a föld.

Doña Eufemia fölírt neki az üzenetét; miközben írt, megjegyezte:

– Mindig mondtam magának, első festő úr, nem lehet jó vége, ha annyi ördögi képet csinál.

Goya nem felelt, figyelmesen elolvasta az üzenetet. Azt felelte, hogy akkor holnap este fél nyolcra várja doña Cayetanát.

– Itt a műteremben, a Calle del San Bernardinón – mondta nagy hangosan.

Különös gonddal öltözött erre az estére és kigúnyolta saját magát. Nevetséges az elegáns öltözéke ebben a műteremben, amely rendetlenül és szűkösen van bútorozva, akárcsak szegénysége idején, ebben a csak munkára és kísérletezésre való teremben. Miért éppen ide rendelte Cayetanát? Otromba, kamaszos kihívás volt, tudta jól, doña Eufemia arcán is láthatta, és mégis megtette. S eljön-e egyáltalában? Tudja-e, tisztában van-e vele, hogy ő meny nyire megváltozott? Nem mondja-e meg majd neki a dueña, hogy süket, fanyar, hóhortos álmokba kuszálódott öregember lett belőle?

Fél nyolc volt, aztán el is múlt tíz perccel. Aki nem jött, az Cayetana volt. Goya azon tűnődött, milyen is lehetett az élete a közbeeső időben, a reménytelenül szerelmes, némán ostromló Perrallal, a spanyoloknál is léhább olasz gavallérokkal. Odaszaladt az ajtóhoz, kinézett az ajtó elé, talán ott áll és kopog és elfelejtette, hogy ő nem hall, mert hiszen Cayetana mindig csak saját magával van elfoglalva. Kissé nyitva hagyta az ajtót, hogy kiszűrődjön a fény. Nyolc óra volt, és Cayetana nem volt ott és most már biztosan nem is jön.

Öt perccel nyolc után megjött, késve, mint mindig. Némán levette fátylát, előtte állt, teljesen változatlanul, tiszta, tojásdad arca csodálatosan világított kicsi, karcsú, feketébe öltözött teste fölött. Álltak és néztek egymásra, és olyan volt ez, mint amikor Goya meglátta őt az emelvényen, és még nem történt meg a nagy veszekedés.

A következő napokban, hetekben, hónapokban is minden olyan volt, mint régen. Talán kevesebbet beszéltek, de hát nem érthették-e egymást kezdettől fogva arckifejezéseken és mozdulatokon keresztül jobban, mint a szavakkal? A szavak mindig csak bajt okoztak. Goya egyébként könnyebben megértette őt, mint bárki mást, mindent le tudott olvasni az ajkáról, úgy érezte, mintha hívebben megőrizte volna az ő gyerekes, kemény hangjának emlékét, mint mindenki másét; bármikor lelki füle elé tudta idézni ama utolsó szavainak pontos csengését, amikor beszélt hozzá és nem tudta, hogy ő hallja.

Elmentek a színházba, habár Goya már csak láthatta a zenét és a párbeszédet, elmentek a Manolería kocsmáiba, ahol szívesen látták őket, akárcsak régen. „El Sordo, a süket” – mondták róla mindenütt. De nem zavarta az embereket azzal, hogy a hibáját mo-

gorván elpanaszolja, együtt nevetett a többiekkel önmagának egy-egy sajátságos félreértésén, és ember kell, hogy legyen a talpán, különben Alba hercegnő nem tartana ki mellette.

Az emlékei nem haltak meg, tudott Cayetana alattomos örvényeiről, de az álmait jól láncra verte. Éppen most, miután le kellett merülnie a lélegzetrabló mélységbe, most élvezte, hogy újra itt van a fényben. Soha még nem gyönyörködött Cayetanában olyan elragadtatással, mint most, Cayetana pedig viszonzta mámorát.

Nem érzett többé kívánságot, hogy fesse Cayetanát, s Cayetana se kérte tőle már többé. A nagy portrék, amiket róla készített, nem voltak igazak, csak a felületet adták vissza, de Goya tudta már, hogy azt is meglátta, ami az alatt van, s nyomorúságában és magányában lefestette és lerajzolta, és ez volt az igazság, ez volt az ő gyógyszer és gyógyulása. Cayetana a legkeserűbben vétett ellene, ahogyan ember csak másik ember ellen véthet, telve ártatlan alattomosággal és bűnös tudatlansággal, de megadta neki azt a szert is, ami nemcsak orvosság volt, hanem erősebbé tette Goyát, mint azelőtt volt.

Ebben az időben sok arcképet festett Goya, könnyű kézzel, nem éppen lomposan, de úgy, ahogy már évekkor ezelőtt is festhette volna, s ő meg Agustín tudta, hogy most már többre is képes. Sok szép asszonyt festett derűs érzékiséggel, ami még jobban felsugározta szépségüket. Festette az udvar, a hadsereg urait, festett gazdag polgárokat, s mindnyájan jelentősebbnek látszottak anélkül, hogy Goya eltitkolta volna gyöngéiket. Arcképei új dicsőséget és új pénzt szereztek neki, s az udvar és a város meg volt róla győződve: nincs Európában nagyobb festő a süket Francisco Goyánál.

Fiát, Javiert továbbra is elkényeztette. Szenvedélyesen foglalkoztatta mindaz, amit a fiatalember csinált. Ramón Bayeu iskolájába járatta, nehogy az ő saját tanítása alatt modorossá váljon. Komo-lyan vette Javier művészi ítéleteit. Gyakran, amikor Cayetana meglátogatta tágas, kopár házában, a quintában, hagyta, hogy Javier is jelen legyen. Nagy órák voltak ezek Javier számára. Cayetana félig úgy bánt vele, mint fiúval, félig, mint egy fiatal lovaggal. Észrevétlenül és kedvesen irányította, mit tegyen és mit ne tegyen. Félkezte azt a vágyát, hogy feltűnően öltözködjék. Ajándékokat hozott neki, csecsebecsüket, kesztyűket, gyűrűt, ránevelte, hogy nemesebb, ízlésesebb holmira cserélje azokat a pompázó, rikító dol-

gokat, amiket viselni szeretett s amikkel szerette magát körülvenni. Javier kiélvezte azt az előnyt, hogy befogadják az ország legelső dámájának körébe, s Alba hercegnőnek nyíltan tanúsított, szoros barátsága apja iránt még jobban meggyőzte őt apjának kimagasló művészi jelentőségéről.

Ebben az időben Sebastián Martínez, a hajótulajdonos, Cádizból Madridba érkezett és felkereste Goyát. Írásban érintkezett Goyával; Francisco lenyűgözve nézte, milyen gyorsan jönnek létre a nagykereskedő fürge ujjai alatt a hosszú, fordulatos mondatok, és szinte sajnálta, hogy nem fordított több gondot e kéz ábrázolására.

Végül felírta neki señor Martínez: „Azt hallani, hogy Cádizban és Sanlúcarban nemcsak a Santa Cuevának festett képeket. Egy Vénuszról is hallani. Szerénytelen vagyok, ha arra kérem, csináljon nekem egy másolatot erről a Vénuszról?” Kuncogott, miközben írt, aztán odatartotta Goya elé, amit leírt.

– Szerénytelen, señor – felelte Goya.

Señor Martínez fürgén tovább írt: „50 000-t ajánlok fel. Egy másolatért.” Aláhúzta a másolat szót, odatartotta az írást Goya elé, de mielőtt még Goya válaszolhatott volna, visszahúzta, és sebesen hozzátette: „Még mindig szerénytelen vagyok?”

– Szerénytelen, señor – ismételte Goya.

„100 000” – írta Martínez – a nullákat nagyon nagyra rajzolta, az egyet még nagyobbra és megint gyorsan hozzátette: „Még mindig szerénytelen?”

– Még mindig – mondta egyszerűen Goya.

Señor Martínez leverten vont a vállát s megjegyezte, ezúttal nem írva, hanem tagoltan beszélve:

– Excellenciád nagyon nehéz ember.

Señor Martínez tisztelgett Alba hercegnőnél. A hercegnő meghívta egy estélyre. Az estély sokáig tartott. Közben a *desmayo*-t táncolták, az epedés és ájulás táncát, amiközben először a táncos, aztán a táncosnő esik elernyedten, odaadással, behunytt szemmel partnere mellére. Később előadták a *marcha chiná*-t. E „kínai induló” közben a táncosok előbb négykézláb másznak át a termen, aztán a táncosnők „kínai falat” képeznek. Egymás mellett állva előrehajolnak, míg kezük a földet érinti, s a táncosok a női karok sora alatt másznak át, aztán a táncosnők a férfikarok alatt.

Cayetana mindkét táncban részt vett; a *desmayo*-t marqués de

San Adriánnal táncolta, a marcha chiná-t señor Martínezzal. Francisco végignézte az utálatos színjátékot, s az *aquelarré*-ra kellett gondolnia, amit megrajzolt, az óriáslármára, a halálos gaudiumra, a boszorkányszombatra, melyen a hatalmas kecskebakot ábrázolta, amint hátsó lábára ereszkedve guggol, megáldva a táncoló boszorkánycsürhét, s a csürhe virágzó vezetője Cayetana.

De az a zavaros kedvetlenség, amely Franciscót eltöltötte, távol volt már attól az esztelen dühtől, amit akkoriban érzett Cayetana fandangójánál. Most, amikor látta, ahogyan Cayetana, San Adrián, Martínez és Cayetana többi barátja milyen otrombán és alantasan mászik a földön, felismerte, sokkal mélyebben, mint a pusztá értelmével, érezte egész lényével, milyen ellentmondó tulajdonságok laknak egyszerre egy emberben, minden emberben. Ez az asszony – Goya ezt ismerte, megélte már – tudott csupa odaadás lenni, gyöngéd és szenvedélyesen önzetlen, mint senki más. „Mindig csak téged szeretlek” ezt úgy tudta mondani, hogy az ember semmivé vált tőle; ez a szava áthatott Goya némaságának harangján – és most itt mászik összevissza a földön, ordenárén, trágár tréfalkozással, nevetésének csiklandós élességét annyira látja Goya, hogy ez a nevetés hegyesen átfúrja a süketségét. Hiába, Cayetana ilyen. Mindenki ilyen. Ő maga is ilyen. Felszállt a legtisztább mennybe és alámerült a legmocskosabb mélységbe. Világosan és tisztán elragadtatásba esik a színek varázsos tónusaitól, aztán elhajítja az ecsetet, ki se mossa, hanem forró gerjedelemmel ráveti magát egy ringyóra. Az ember így van teremtvé. Olla podridát zabál, lelkeseedik Velázquezért, felizzik saját művészetében, aztán egy piszkos ágyon hentereg egy ötreálos nővel, és lerajzolja a démonokat, és megfontolja, kérjen-e ezer reállal többet Dávilától az arcképért. Element az estélyről, ki az éjszakába, az ermitájába.

Itt az óriási csöndben, a végsőn túl is utoljára, szembenézett Cayetana de Albával, tudván, hogy ő az egyetlen, akit szeretett és valaha szeretni fog.

A gyertyák a nagyterem egyre újabb részeit vonták be bizonytalan fényükbe, s a falon táncoló, növekvő, összezsugorodó árnyakból Alba hercegnő arcai lettek Goya szemében. Alba hercegnő minden gonosz arcát, amit valaha látott, újra látta, a gúnyosan vigyorgókat, a boszorkányosokat, a megrontókat, de a többit is, a szerelemben odaadókat, a szenvedélyben feloldódókat, és ráparancsolt magára: „Ne felejtse el! Ne felejtse el a többit!”

ran-
lett
nra,
olta,
zor-

avol
ana
ián,
asan
ér-
gok
ony
nni,
csak
nivé
és
zás-
ez
yen.
ybe
el-
az
egy
ese-
tkos
és
El-

zett
tett

ony-
yak-
gnó
osan
s, a
ran-

ÁLOM A HAZUGSÁGRÓL ÉS ÁLLHATATLANSÁGRÓL
(Metszet)

Ig
is a
Ő m
lenn
lánc
benn
tudt
Így
tekb
Bríg
Gya
B
rajz
ságá
C
assz
át, s

Igyekezett, hogy igazságos legyen hozzá. Nem lehetnek meg neki is a maga démonai? Nem lelhet örömet ezekben a démonokban? Ő maga, Goya, akarna-e a démonai nélkül élni? Az élet unalmas lenne nélkülök; az ember olyan lenne, mint Miguel. Ő, Francisco, láncon tartja a démonait, ő le tudja rajzolni, ami gonosz és ordenáré benne. Cayetana nem tartja láncon a maga démonait, még le sem tudta írni Brigidát, a halott komornáját, hát még papírra vetni. Így hát mindazt, ami gonosz és képtelen benne, szavakban és tettekben kell szabadjára bocsátania, azt kell tenni, amit a halott Brígida súg neki. Ezért kellett desmayót és marcha chinát táncolnia. Gyakran Cayetana, de aztán megint Brígida.

Behunyta szemét és egybe látta őket, Cayetanát és Brigidát. És lerajzolta őket, a végső igazságukat, meg az ő, Francisco végső igazságát. Lerajzolta az álmot, a hazugságot, az ingatagságot.

Ott hevert Cayetana bájosan, és két arcot adott neki, az egy asszonynak. Egyik arca egy férfi felé fordul, aki önfeledten karolja át, s ez a férfi félreismerhetetlenül az ő, Francisco vonásait viseli.

*

*De a másik arca – szép volt
Az is, csak uralkodói –
Kemény szemmel kívánczokra
Más irányba nézett és más
Férfiakkal szemezett. A
Kétarcú nő fél kezét az
Egyik férfiúnak önként
És egészen odaadja,
A szerelmes férfiúnak,
De a másik keze éppen
Titkos híradást vesz át egy
Kettős arcú Brigidától,
Közben meg egy másik, vaskos
Brígida most buncut arccal
Ajkára illeszti ujját.
És a fekvő nő előtt és
Körülötte csúszik-mászik
A kigyózó, leskelődő*

*Fajzat, áspisok, varangyok,
Szélesen vigyorgó démon.
De magasan, messzeségben,
Könnyeden, elérhetetlen
Tündöklött egy légi kastély,
Nyilván a bolond szerelmes
Almaiból épült.*

Vo
a ki
nak
szat
omla
Ven
rette
nes
de
don
anna
felel
F
bizz
olya
tor
lenü
—
dent
erős
tam,
Sz
gyar
gyill
F
vissz
ábrá
A
feren
gető
kedi
ja k
törté

Volt a Manzanares-völgyben, a Casa del Campo közelében, ahol a király vadászni szokott, a Floridában, egy Pádúai Szent Antalnak szentelt kis templom. Útjába esett a királynak, amikor vadászatról megtérve esti ájtatosságát akarta végezni. De most már omladozott, és don Carlos, aki szívesen építkezett, megbízást adott Ventura Rodríguez építésznek, hogy építse át. Señor Rodríguez szerette a derűs, pompás épületeket, amilyenek a hatvanas és hetvenes években szokásosak voltak. Azt javasolta, csináljanak az Ermita de San Antonio de la Floridából egy pompás kincsesládikát, és don Carlos ezzel rögtön egyet értett. Francisco Goya készítette annak idején azokat a csinos, vidám gobelineket; éppen ő a megfelelő ember a kis templom kifestésére.

Francisco örült a feladatnak. Hogy a jámbor király éppen őt bízta meg kedvenc temploma ékítésével és éppen most, amikor olyan fenyegetően meghívták az autodaféra – ez jó pajzs a főinkvizítor további támadásai ellen. Másrészt mindig kissé kényelmetlenül érezte magát, ha vallásos képet kellett festenie.

– Persze – mondta Cayetanának – aki érti a mesterségét, az mindent tud festeni. De hiába, szentek festésében nem vagyok a leg-erősebb. Az ördögöt nagyszerűen tudom portretírozni, gyakran láttam, de a szenteket ritkán.

Szent Antal egyik főcsodáját kellett ábrázolni. Ártatlan embert gyanúsítottak egy gyilkossággal, és a szent életre keltette a meggyilkoltat, hogy tanúságot tegyen a vádlott ártatlansága mellett.

Francisco súlyos kedvetlenségek és csapások korszakából tért vissza a derűs, könnyed életbe, s gyilkosságok és magasztosságok ábrázolása nem vonzotta. De talált egy megoldást.

A csodát merészen belefestette a kupola boltozatába. Ott áll ferencrendi csuhájában Szent Antal, szikáran a szürke ég előtt, sürgető mozdulattal hajol előre, s merevségéből borzalmasan emelkedik föl a félig elenyészett holttest, s jámboran és boldogan tárja ki karját az ártatlan. Ez a csoda azonban számtalan néző előtt történik, őket, a nézőket – ez volt a megoldás – különös szeretet-

tel festette Goya. A szent, a halott és az ártatlan ember rekvizitumok voltak a számára, egész érdeklődése a néző tömeg felé fordult. Ebbe a tömegbe festette bele azt a hangulatát, amelyben most élt, új, vidám, de érett tudású, tapasztalt fiatalságát.

Nem Szent Antal kortársai azok, akiket Goya megfestett, inkább madridiak a saját környezetéből, igazi madridiak, sokan közülük nyilván a Manoleriából. A csoda nem is éppen jámbor érzéseket ébreszt bennük, inkább úgy tekintik, mint egy nagyszerű bikaviadalt, mint elsőrangú auto sacramentalt. Ezek a nézők kényelmesen egy *manton*-nal pompásan beborított mellvédnek támaszkodnak, sőt, néhány csibész összevissza mászkál és nyargal a korláton. Egymással fecsegnék ezek a madridiak és figyelmeztetik egymást az eseményekre. Némelyikük izgatott és szakértően nézi, csakugyan megéled-e az enyészetnek indult ember, mások meglehetősen részvételenek, flörtölnek s olyasmit mesélnek egymásnak, ami nem okvetlenül függ össze a csodával. Az ártatlan emberrel pedig senki sem törődik.

A bejárati boltozatba, a kupolaívekbe és az ablakmélyedésekbe azonban kerubokat és más angyalalakokat festett Goya. Szokatlanul csinos női angyalok ezek, telt, élveteg arccal, nagyon fel vannak öltöztetve az inkvizíció előírásai szerint, de igyekeznek testi előnyeiket láthatóvá tenni. Ezeket az angyalokat, nagy gyönyörűséggel festette Goya. A szárnyakon kívül semmi angyali vonást nem adott nekik, annál inkább adott nekik olyan anoním és mégis nagyon felismerhető arcokat, amilyeneket csak ő tudott festeni, neki és másoknak is nagyon meghitt női arcokat.

Goya, miközben az Ermita de San Antoniót kifestette, visszaváltozott azzá a gondtalan, elbizakodott Goyává, aki az udvarnál töltött első években volt, amikor határtalan kedvvel vett részt a körülötte folyó, könnyed életben. A süketséget nem érezte egyébként, csak nem nagyon zavaró kis bosszúságnak, megint egy udvaroncna öltözött, hangos, színes, kérkedő étellel teli majo volt. Derűs, gondtalan múltjának utolsó csilláma ragyogott rá. Ennek az ermitának a freskói új gobelinek lettek, de olyasvalaki festette őket, aki már sokkal többre volt képes, és sokkal többet tudott a színről, fényről, mozgásról.

A kis templom közel volt Goya quintájához és közel a Palacete Buenavistához. Cayetana gyakran átjött birtokáról, hogy nézze Goyát munka közben. Javier is gyakran eljött, Agustín majdnem

mindig ott volt, Goyának még más barátai is eljöttek, grandok és grandnők éppúgy, mint a Manolería kocsmáinak vendégei. Goya keze alatt égett a munka. Mindnyájan vidám csodálattal nézték, milyen frissen és fürgén mászkál Goya az állványokon és néha még a hátán fekve is fest. Elképesztő élmény volt végignézni, ahogy a semmiből létrejön ez a hangos, tarka tömeg, megszületnek ezek a kicsattanó, vidám kerubok, ezek a gyönyörűségekre ingerlő angyalok.

Két nappal azután, hogy Goya jelentette, kész a mű, a király, kíséretével vadászatról jövet, megnézte új templomát.

Ott álltak ezek az urak és dámák vadászruhában, a kicsi, nem éppen jó világítású templomban, amelyet mégis világossá és vidámmá tett Goya szárnyas és szárnyatlan madridi lakosainak derűs forgataga. A grandokat és grandnőket kissé csodálatba ejtette a szent esemény rendkívül világias ábrázolása. De hát nem ábrázoltak-e olykor magasztos eseményeket igen tarkán és derűsen más mesterek is, persze külföldiek? Nekik maguknak, az előkelő nézőknek sok gondjuk volt az utóbbi hónapokban; tetszett nekik, hogy ez a süket, öregedő ember ilyen lendülettel vallja az élet örömeit. Kellemes volt visszamerülni azokba az évekbe, amikor ők maguk is úgy viselkedtek, mint ezek az angyalok és ez a vidám nép. Aztán meg alapjában véve boldog egy esemény is volt, ami ezeken a freskókon végbement, eléggé ritkán történt meg, hogy egy ártatlanul elítéltet megment egy szent közbeavatkozása, örvendetes volt ilyen derűs csoda nézői közé tartozni, és talán velünk is tesz a jó Isten ilyen csodát és megment a háborútól, a franciáktól és az örökös pénzügyi bajoktól.

Így gondolkoztak és szívesen dicsérték volna a képet. De várakoztak az uralkodó megnyilvánulására és hallgattak. Sokáig kellett hallgatniuk és nem hallatszott egyéb, csak a nyitott templomkapun át a gyülekező tömeg fojtott zaja és a kapáló lovak nyerítése. Carlos nem siette el a dolgot. Voltaképpen nem tudott eligazodni, mit szóljon ehhez a festészethez. Ő nem éppen sanyarúvendel, szereti a tréfát, még a jámborságát és az imáját is úgy szereti, ha nem túl komor, elvben nincs kifogása ellene, ha vidám arcokat és ruházatokat lát vallásos dolgok ábrázolásában, és hát nem ő maga rendelte el, hogy a temploma derűs legyen? De mégis, nem túlságosan profán és léha dolog, amit az első festője itt csinált? Ezek az angyal-lányok egyáltalában nem is olyan angyszerűek.

– Hiszen ezt ismerem, ezt itt az összezsukott szárnyakkal –

mondta egyszerre. – Hiszen ez a Pepa! És ez meg itt, de hiszen ez a Rafaela, az, akinek előbb Acrosszal volt viszonya, aztán meg az ifjabb Colomero tartotta ki, és most olyan gyakran előfordul a rendőri jelentésekben. Kedves don Franciscóm, nekem nem tetszenek az ilyen angyalok. Tudom én, a művészet mindent meg nemmesít, de a Rafaelát, ezt itt, nekem legalább úgy tűnik fel, maga nem nemesítette meg eléggé.

A király harsány hangja betöltötte a kis templomot és mindenkinek a fülében zengett, mint a vihar, csak éppen Francisco fülében nem, mert ő nem hallotta. Odanyújtotta a királynak a füzetét és azt mondta:

– Alázatosan bocsánatot kérek, Sire, de nem kegyeskednék legmagasabb elismerésének szavait felírni?

Doña María Luisa beavatkozott. Persze, igaz: ez az angyal a behúzott szárnyakkal arra a perszónára hasonlít, Pepára, és a másik, a kifeszített szárnyakkal, az meg a városszerte ismert Rafaelát juttatja az ember eszébe – Goya más modelleket is kereshetett volna magának. De végül is ezek nem portrék, ezek csak olyan hasonlóságok, az ember a freskók égi és földi népe között annyi hasonlóságot fedezhet fel, amennyit akar, hiába, Goyának ez a módja, és voltaképpen kár, hogy nem vette be a freskóba őt magát, doña María Luisát is. De Pepa most legalább a ringyó Rafaela mellett áll. Azonkívül María Luisát a falfestmény Correggióinak egy parmai, hasonló képére emlékeztette, és mindig szívesen gondolt az ő kedves Parmájára.

– Hát itt megint mesterművet csinált, don Francisco – mondta nagyon tagoltan. – Igaz, a maga angyalai és a nézői között néhány férfi és nő kissé nagyon is vidáman viselkedik, ebben csak helyeselhetek a királynak, de hát az angyalok meg a tömeg éppen mámorosak a csoda láttán.

Miután María Luisa elismerte a művet, don Carlos is azonnal lecsitult. Barátságosan vállon veregette Goyát.

– Ez megerőltető lehetett – így vélte – örökösen odafent mászkálni és festeni. De hát én tudom, magának van velő a csontjaiban.

És most mindnyájan, a grandok és a papok, dicsérték Francisco művét.

Odakint időközben összegyűlt a nép a Manzanares-völgyből, hogy láthassa, amint a király és a kísérete elhajtat onnan. Üdvözölték

a királyt és éljeneztek neki. Goya a legutolsók között volt, akik elhagyták a templomot, sokan felismerték és újabb, nagy kiáltásba törtek ki a láttára. Goya látta, hogy éljeneznek, tudta, hogy szeretik őt az ő Madridjában, észrevette, hogy az utolsó kiáltások neki szólnak. Díszöltözetben volt, háromszögletű kalapja a hóna alatt. Föltette és újra levette, ahogy szokásos volt, hogy viszonozza az üdvözléseket, és látta, hogy a tömeg még hangosabban kiáltoz felé.

Előállt a kocsija, megkérdezte szolgáját, Andrést, hogy ugyan, mit kiabálnak az emberek. Andrés, aki Goya megsüketülése óta kevésbé mogorva lett és sokkal buzgóbb, igyekezett a szavait nagyon világosan tagolni. Mégpedig azt kiabálták: „Éljen Szent Antal! Éljen a legszentebb Szűz és az ő mennyei udvartartása! Éljen Francisco Goya, Szent Antal udvari festője!” A következő napokban egész Madrid kiutazott a Floridába, hogy megnézze Goya freskóit. Csak úgy esőzött rá a dicsőség. Az emberek rajongva beszéltek és írtak Goya új alkotásáról. „Két csoda látható a Floridában – írta Iriarte, a műkritikus – egyik Szent Antal csodája, másik Francisco Goyáé, a festőé.”

Föltöttébb helytelenítette azonban Goya festészetét Reynoso főinkvizitor. Ők meghívják az eretneket Tarragonába és tessék, most még pimaszabb, mint azelőtt.

– Ha szenteket fest – mérgelődött a bíboros-inkvizitor – velük együtt lefesti a hét főbűnt is, és vonzóbbnak festi őket, mint az erényeket.

Legszívesebben elfogatta volna a bűnöst és becsukatta volna a templomot. De ez a Goya nagyon ravasz. Semmi meztelenség nem látható, semmi kézzelfogható erkölcstelenség, és sajnos, sem a királynak, sem a tömegnek nincs szeme a bűn és az istentelenség finomságaira.

Igen, a madridiak örömeiket lelték a freskókban. A majók a kocsmákból, Goya barátai, a Manzanares-völgy kisparasztoi és mosónői látták elsőül, elterjesztették a dicsőségét, és most kijött Madrid egész népe, hogy megszemlélje a közkedvelt szent csodáját. Egynek érezték magukat a korláthoz támaszkodó tömeggel: pontosan így viselkedtek volna ők is, ha tanúi lettek volna a csodának. Ilyennek szerették a vallásukat, elevennek, izgatónak, látványosnak; mint azok a korlátnál, azt érezték ők is a nagy körmenetekben és autodafékon, ízig-vérig egyek voltak azzal a vidám, szí-

nes nyüzsgéssel, amellyel festőjük betöltötte a templomot. Őket, magukat festette meg – hálásak voltak érte.

A következő napok egyikén, déltájban, amikor a Florida-templomban a forráság miatt nem voltak látogatók, odament Goya, hogy zavartalanul megnézze a freskókat. Egy sötét sarokba állt, onnan nyílt a legjobb rálátása a festménynek arra a részére, amelyiket meg akart szemlélni. Egy öregasszony lépett a templomba s nem vette észre Goyát. Megnézte a freskókat, jól hátrahajtott a fejét, hogy megnézze a csodát a kupolában, elégedetten bólintott, derűs áhítattal telve csoszogott körül, ide nézett, oda nézett. Végül megint középre állt és minden oldalra hajolt nagyon mélyen. Márpedig a szent a feje fölött volt, úgyhogy nyilván nem ő volt az, aki előtt meghajolt, hanem csakis a vidám angyaloknak és a nézők közönséges népének szólhatott a tisztelete.

*

*Goya ámult. – Mit csinálsz itt,
Anyám? – kérdi. – S mért csinálod?
De hangjának erősségét
Nem tudta lemérni. Mint a
Mennydörgés, úgy visszhangzott a
Templomban s az öregasszonyt
Jól megijesztette. Az meg
Körülnézett s az idegen
Urat észrevette. – Hát te
Mit csinálsz itt, anyám? – Ismét-
Telte. – Mért hajlongsz a festett
Népség előtt? – mosolyogva
Kérdi. De az öregasszony
– A szavait leolvassa
Az ajkáról Goya – így szól
Nagy komolyan: – Ha az ember
Ilyen szépet lát, meg kell ha-
Jolni.*

Ameddig Párizsban a Direktórium volt hatalmon, a spanyol kormány újra és újra elodázhatta a kínos portugál kérdés elintézését. Most azonban Napoleon Bonaparte első konzul volt, és nem az az ember, aki lenyeli a kibúvókat és ígéretéseket. Határozott formában azt kívánta, Manuel infáns egy határidős ultimátum révén azonnal kényszerítse Portugáliát, hogy szakítsa meg kapcsolatait Nagy-Britanniával: amennyiben Portugália vonakodnék, akkor a szövetségesek spanyol és francia csapatokból álló seregének el kell foglalnia Lisszabont. Követelésének megerősítésül Leclerc tábornok vezényletével egy francia hadtestet vonultatott fel a spanyol határon, és utasította Leclerc-t, hogy tíz nap múlva, bármit is intézkednek vagy nem intézkednek Aranjuezban, bocsássa rendelkezésére saját magát és csapatait Károly királynak *spanyol földön* a portugáliai hadművelet támogatására.

Lucien Bonaparte nagykövet megjelent a duzzogó, panaszos Manuel előtt. Előadta, hogy megérti, milyen nehezére esik ő katolikus felségeiknek eljárni a rokon portugál királyi család ellen. Egy javaslatot akar azonban előterjeszteni az első miniszternek, amely egyelőre persze csak saját agyának szüleménye, de fivére, Napoleon is tud róla, és valószínű, hogy ez a javaslat megkönnyíti a királynőnek azt a nehéz elhatározást, hogy hadműveletet indítson Lisszabonban székelő lánya ellen. Az első konzul ugyanis nem várhat utódot hitvesétől, Joséphine-től és belátható időn belül elválik, hogy új házasságot köthessen. Ő, Lucien, elragadtatással figyelt föl doña Isabel infánsnő bájaira; az infánsnő ugyan csak gyerek még, de azért rövid időn belül nyilván el lehet már jegyezni; ő tett már ilyen célzást bátyjának, a konzulnak, és Napoleon ezt a célzást nagy érdeklődéssel fogadta.

Doña María Luisa legkisebbik lánya, Isabel infánsnő – mint a hasonlóság is tanúsította – az ő, Manuel gyereke volt, és egy pillanatra Manuel megrendült attól a boldogságtól, hogy lányát ilyen magaslatra szánják. De rögtön azt mondta magában, hogy amit Lucien fecseg, csak olyan lódítás. Akárhogyan is, boldog volt, hogy

megőrizte önuralmát. Ünnepelesen azt válaszolta, hogy ilyen körülmények között azt hiszi, Isten és saját lelkiismerete előtt magára vállalhatja a felelősséget a Portugáliának küldendő kívánt ultimátumért; ő katolikus felségeiknek ajánlani fogja azt az eljárást, amit az első konzul tanácsol.

Aztán burkolt szavakban megegyezett még egymással a két úr, hogyan osszák meg maguk között a Portugáliától követelendő hadi kárpótlásból rájuk eső személyes jutalékot.

Bonaparte tábornok ajánlatai nem tévesztették el hatásukat doña María Luisára. Habár önmegtadadásába került, hogy a Portugáliában uralkodó, jólelkű, engedelmes lányát, Carlotát megbántsa és háborút hozzon a nyakára, de Napoleon egy korábbi esetben megtartotta a szavát: másik lányát, María Luisát, Etruria királynőjévé tette. Nagyon is lehetséges, hogy Napoleon hajlandó sógorságba kerülni a Bourbon-családdal, hajlandó María Luisa lányát, Isabelt Versailles-ba hozatni, és ott vele együtt uralkodni. Akkor majd megint mi, Bourbonok, ülünk Európa valamennyi trónján.

Rábeszélte don Carlost, törődjön bele abba, ami elkerülhetetlen. A király nehéz szívvel magához hívatta Lucien Bonaparte-ot és kijelentette neki, hogy elküldi Portugáliának az ultimátumot.

– Most láthatod, kedves követem – mondta könnyekkel a szemében – milyen szívfájdalommal járhat, ha az ember koronát visel. Ahogy az én kedves vőmet ismerem, nem fog engedni, és akkor el kell majd küldenem a hadseregemet a saját lányom ellen, aki nem vétett ellenem, és azt sem tudja, miről van szó tulajdonképpen.

Portugália régenshercege valóban visszautasította az ultimátumot, és egy spanyol hadsereg don Manuel vezényletével bevonult Portugáliába. Ez május tizenhatodikán történt.

A védtelen Portugália már harmincadikán békét kért. A tárgyalásokat Badajozban folytatták, a portugál határon, Manuel szülővárosában. A szerződés meglepő gyorsan létrejött. Manuel, akit dús ajándékokkal tisztelt meg Portugália, nagylelkű feltételeket szabott a megvert ellenségnek. Lucien Bonaparte, ő is kellő jutalék és bőséges ajándékok birtokában, aláírta a szerződést Franciaország nevében.

A príncipe de la paz megint csak becsületet szerzett a nevének és dicsőséges háborús sikerek után is nagylelkű békét kötött a legyőzött ellenséggel. A „badajozói békét” mindkét országban megünnepelelték. Károly király egy rendelete engedélyezte, hogy a győzelmes Manuel infáns diadalmenetben vonuljon be Madridba.

Csak hogy Napoleon, aki éppen az imént Marengónál döntő csapást mért az osztrákok fejére, egy éles hangú jegyzékben kijelentette, hogy Lucien követ túllépte felhatalmazását; neki, az első konzulnak eszeágában sincs, hogy elismerje ezt az ostoba „badajozói békét” és ezután is éppúgy, mint eddig, hadiállapotban levőnek tekinti önmagát Portugáliával. S hogy semmiféle félreértésnek ne adjon helyet, újabb francia „segédcapatokat” vonultatott be Spanyolországba.

Manuel infáns szemét elhomályosította az a tömjén, melyet hazája hintett elébe. A Napoleonénál nem kevésbé határozott hangú jegyzékben azt követelte, hogy a francia kormány azonnal vonja vissza Spanyolországból immár fölöslegessé vált seregeit: addig nem is veszi fontolóra a „badajozói béke” revízióját. Napoleon azt felelte, hogy Manuel vakmerő szavait nem tudja másképpen értelmezni, csak úgy, hogy ő katolikus felségeik belefáradtak a kényelmetlen trónolásba és arra kíváncsiak, hogy megosszák a többi Bourbon sorsát.

Manuel a spanyol nép, sőt a királyi pár előtt is eltitkolta, hogy az első konzul tiltakozást jelentett be a „badajozói béke” ellen, s az udvar és a város nem szűnt meg hozsannával ünnepelni az infánst. Don Manuel az ujjongástól még mindig teljesen elkápráztatva neki-készült, hogy Napoleon arcátlánságát kellőképpen visszautasítsa. Megfogalmazott egy méltó választ, melyet Manuel nevében a párizsi spanyol követnek, Azarának kell majd egy rövid beszédben Bonaparte tábornok tudtára adni. Ebben a feleletében Manuel felhívta rá a felkapaszkodott törtető figyelmét, hogy nem az első konzul, hanem a mindenható Isten dönti el az államok sorsát, és rámutatott, hogy egy fiatal, csak az imént kormányra jutott államfő könnyebben veszti el újra hatalmát, mint a fölkent felség, akinek ősei egy évezred óta viseltek koronát.

Miguel, amikor átolvasta a fogalmazványt, kényelmetlenül érezte magát. A minden fronton győzedelmeskedő Napoleonnak ilyen jegyzéket küldeni, tébollyal volt határos. A titkár kifejtette Manuelnak, hogy az első konzul ilyen üzenetre azzal válaszol majd, hogy katonai intézkedéseket foganatosít Madrid ellen. A miniszter sötéten nézett Miguelre, de a köd felszakadt előtte, és hirtelen tudta már, hogy Napoleon nem a teketóriák embere. Mogorván így szólt:

– Akkor hát hiába csináltam az egész beszédet?

Miguel azt ajánlotta, küldjék el Párizsba Manuel szép és méltó válaszát, de azzal az utasítással, hogy Azara nagykövet csak a legvégső esetben adja át. Manuel elkedvetlenedve, de beleegyezett.

Időközben azonban megérkeztek Madridba Napoleon végleges feltételei a Portugáliával kötendő békéhez. Kemény feltételek. Portugáliának le kell mondania egyik gyarmatáról, Guyanáról Franciaország javára, alá kell írnia egy Franciaország számára igen előnyös kereskedelmi szerződést, százmillió hadikárpótlást kell fizetnie és magától értetődően meg kell szakítania minden kapcsolatát Angliával. E feltételek betartásának biztosítására egy francia hadsereg az Angliával kötendő békéig spanyol földön marad. Az egyetlen pont, amiben az első konzul spanyol szövetségesének kedvezett, az volt, hogy ezt a békét is Badajozban köthessék meg.

Don Manuel sértődött és konokul válaszolt. Erre Napoleon utasítást adott öccsének, Luciennak, hogy ne tárgyaljon tovább Manuellaal, s elküldött neki egy sajátkezűleg írt levelet, melyet anélkül, hogy erről Manuelt értesítené, közvetlenül doña María Luisának kell átnyújtania. Az első konzul parancsa olyan egyértelműen szigorú szavakkal volt megfogalmazva, hogy Lucien nem tehetett mást: engedelmeskednie kellett. Napoleon Bonaparte e személyes levelében pedig, melyet Spanyolország királynőjéhez intézett, ez állt:

„Felséged első minisztere kormányzásomnak e legutóbbi hónapjaiban a sértő jegyzékek egész sorát küldte nekem, és ezen túl, vakmerő hangon nyilatkozott rólam. Elegendem van ebből az ostoba és illetlen viselkedésből. Kérem felségedet, vegye tudomásul, hogy ha még egyetlen ilyen természetű jegyzéket kapok, lesújtom villámmal.”

A megijedt María Luisa azonnal maga elé rendelte Manuelt.

– No, itt a te Bonaparte barátod! – mondta és odadobta eléje a levelet. Nézte Manuelt, miközben olvas. A máskor oly magabiztos férfi zsiros arca megzavarodott, vastag teste elpetyhüdt. – Kérem a tanácsát, első miniszter úr! – mondta gúnyorosan.

– Attól félek – válaszolta leverten Manuel – ha azt akarjuk, hogy Bonaparte ratifikálja a badajozói békét, akkor Carlotádnak mégiscsak oda kell adnia Guyanát.

– És a százmilliót – egészítette ki dühösen María Luisa.

Újabb békét így kötöttek
Badajozban, s ezt az első
Konzul neve díszítette.
De ennek csak neve volt egy
A korábbi badajozzi
Békével.

A spanyolokkal
Részben közölték csupán az
Új pontokat, és tovább is
Ünnepelték Manuelt. De
A francia katonák még
Ezután is ott maradtak
Spanyol földön, és még hozzá
Spanyolország költségére.

Goya Aranjuezban don Manuel új portréján dolgozott. Hiába volt a hangos dicsőség, sokan átláttak rajta, milyen rothadt a „badajozói béke”, az okos Francisco bizonyára szintén, és Manuelnak fontos volt, hogy megnyerje magának őt, akivel, úgy érezte, annyira összebogozódott a sorsa. Elhalmozta apró, válogatott figyelmességgel, együtt étkezett, együtt sétakocsizott vele.

Gyakran alkalmazta a jelbeszédet, de még gyakrabban egyszerűen csak beszélt, beszélt, sokszor olyan gyorsan és homályosan, hogy Goya csak keveset értett belőle. Olykor azt kérdezte magában Francisco, akarja-e Manuel, hogy megértse? Láthatóan hajtotta valami, hogy kibeszélje magát, de okosabbnak vélte, ha olyasvalakinek beszél, akinek felfogóképessége akadályokba ütközik. Mert Manuel kényes dolgokról nyilatkozott. Késérű szavakkal fakadt ki az első konzul ellen és iróniája nem kímélte doña María Luisát és a királyt sem.

Don Manuel felszólította Goyát, fesse őt reprezentatíván, a generalissimus tartozékaival; olyasmi lebeg a szeme előtt, jelentette ki, mint David festménye Bonaparte tábornok alpesi átkeléséről. Goya ennél fogva ragyogó egyenruhában ábrázolta don Manuelt, csatatéren, a kivívott győzelem után, egy gyepes dombocskán, pihenve, egy jelentéssel a kezében.

Az ülések közben gypágyul egy kényelmes pamlag szolgált. Azon terpeszkedett fecseggve az infáns. Goya nem érzett többé semmi elnézést hatalmas pártfogója iránt, észrevette, hogy nemcsak arca és teste, hanem a lelke is elzsirosodott. Arra a durva közömbösségre gondolt, amivel Manuel széttörte doña Teresa infánsnő életét, rágondolt arra az aljas bosszúra, amit ellenségén, Urquijón állt, amiért az bizonyult a külön embernek. Mert a volt első minisztert Pamp-lona erődjének egy nedves, sötét cellájában tartották elzárva, nem adtak neki elegendő táplálékot, megtagadták tőle a papírt és a tintát. Minderre gondolva Goya ugyan megfestette a generalissimus egész ragyogását, de lomhaságát és elzsirosodását, mogorván közönyös gögjét is. „Minél magasabbra mászik a majom, annál jobban látni a fenekét” – jutott eszébe a régi közmondás.

Néha Pepa is jelen volt az üléseken. Otthon érezte magát Aranjuezban, a királynő udvarhölgye volt, jó viszonyban volt vele, még jobb viszonyban Carlosszal, aligha maradt már olyan csúcs, amelyre felmászhatót volna, körülötte semmi más, csak a kéklő magasság. Hogy Goya megfestette angyalnak a Florida-templomban, ez, úgy érezte, megerősítése annak a szerepnek, amit még mindig játszik Goya érzelmeiben. Felszólította Goyát, nézze meg a kisfiát. Francisco örülni szokott a gyerekeknek, rámosolygott a kicsikére, odaadta az ujját játszani. Pepa azt mondta:

– Bizalma van magához, don Francisco. Nevet az egész arca.
– És: – Nem gondolod, hogy hasonlít rád? – kérdezte hirtelen.

Don Manuel képe elkészült, ő meg Pepa megnézte.

Ott ült don Manuel, hátradőlve a kis földdudorodáson, hadi felszerelésének teljes díszében, csillogott az aranytól, a Krisztus-rend szikrázott a kard szíjáról. Bal oldalán petyhüdtlen lobogott egy meghódított portugál zászló; a háttérben lovak és katonák mozogtak árnyszerűen. Manuel mögött kicsinyített alak, a hadsegéde, conde Tapa. Így ült a hadvezér ólomszínű, tragikus égbolt alatt, láthatóan fáradt volt a győzelemtől és enyhén unott arccal olvasta a jelentést; jól lehetett látni ápolat, húsos kezét.

– Olyan természetellenesen ül – nyilatkozott Pepa – de különben nagyon hasonlít. Igazán meghíztál egy kicsit, infáns.

Manuel erre nem válaszolt. Ez a kép egy embernek és sikerének a festménye. Csak olyan ember ül így, öltözködik így, néz így, akinek hatalma van.

– Kiváló kép – dicsérte. – Igazi Goya. Sajnos, nincs időm, hogy egy második képhez is üljek magának, kedves festőm és barátom. De – sóhajtott – a kormányzás most egész napomat igénybe veszi.

Csakugyan sok dolga volt. Mivel ugyanis Bonaparte tábornok megakadályozta abban, hogy Európának megmutassa a hatalmát, legalább a spanyolokkal akarta éreztetni. Meg akarta nekik mutatni, hogy most más ember ül a kormányruznál, mint Urquijo, olyan ember, aki nem tűri, hogy az istentelen Franciaország beleszóljon a politikájába. Don Manuel tehát a liberálisok ellen kormányzott és egyre jobban közeledett a reakciós nemességhez és az ultramontán klérushoz.

Miguel Bermúdez a maga szelíd módján igyekezett őt fékezni, hízelgésekkel, okos, csendes érvekkel óvta őt. Manuel azonban nem akarta meghallgatni, sőt, észrevétette vele, hogy terhesnek érzi a ta-

nácsait. Manuel kapcsolata Miguellel megváltozott. Kínos zavarai-
ban kellett segítséget kérnie Migueltól és nem akarta, hogy erre em-
lékeztessék. Hogy a titkára most a Lucía-ügyben olyan férfiatlanul
viselkedett, ez megadta az infánsnak a titkos ürügyet, hogy adós ma-
radjon neki a köszönettel.

Miguelnek minden egykedvősége mellett is nehezebbre esett elvi-
selnie, hogy Manuel kisiklott a keze közül. Miguel élete amúgy is
tele volt nyugtalansággal és gonddal. Lucía visszatérése a várt ki-
elégülés helyett csak új megzavarodást hozott neki. Lucía most még
Miguellel kapcsolatban is intrikákat szőtt s ezekből kizárta őt, mert
tudnia kellett, hogy helyteleníti ezeket a cselszövéseket. Az abate
enyhe büntetése kétségkívül arra volt visszavezethető, hogy Manuel
gyanús megállapodásokat kötött a főinkvizitorral, és az is kétségte-
len, hogy e mögött az egész ügy mögött Lucía és Pepa rejtőzött.

Miguel azt látta, hogy egyre jobban kiszorul abból a bizalmas vi-
szonyból, ami közte és don Manuel között volt. Manuel az ő taná-
csát semmibe véve egyre hevesebben elnyomta a liberálisokat és
most készült ellenük a legkeményebb csapásra.

Reynoso főinkvizitor ugyanis egyetlen ellenszolgáltatást kért azért,
hogy enyhén bánjon Diego Perico abatével: a fő eretnek és rebellis
Gaspar Jovellanos kegyvesztéssel járó elbocsátását. Manuel viszoly-
gott attól, hogy olyan ember ellen indítson eljárást, akinek ő maga
járta ki a megkegyelmezését és új fölemelkedését. Szívében azonban
kedvére való volt, hogy megszabaduljon ettől a savanyú moralistá-
tól, akinek már a pusztja jelenlétét is örökös szemrehányásnak érezte.
Némi tétovázás és alkudozás után belement tehát a főinkvizitor fel-
tételleibe. Most úgy látta, elérkezett a kellő időpont arra, hogy tel-
jesítse a szerződést.

Kényelmes ürügy hamarosan adódott. Jovellanos megjelentetett
egy új, merész könyvet, s a Szent Hivatal egy szigorú iratában azt
követelte, hogy a kormány azonnal tiltsa be az istentelen és lázadó
művet, szerzőjét pedig vonja felelősségre.

– Soha nem jön meg az esze ennek a te don Gasparodnak –
mondta don Manuel sóhajtván Miguelnek. – Félek, ezúttal el kell
járnom ellene.

– Csak nem akarja eltűnni, hogy a könyvet betiltsák? – kérdezte
Miguel. – Hadd fogalmazzak én egy választ Reynosónak – kérte –
valami csillapító, ígérető választ.

– Félek, ezúttal ennyivel nem vergődünk zöldágra – jegyezte

rai-
em-
nul
na-
vi-
is
ki-
nég
ert
ate
uel
gte-

vi-
ná-
és

ért,
ellis
oly-
aga
ban
istá-
ezte.
fel-
tel-

etett
azt
zadó

k -
kell

lezte
te -

vezte

MANUEL GODOY
(Madrid, Academia de San Fernando)

MÉG ÍGY SEM ISMERI FEL
(Los Caprichos, 7.)

me
szo

sít
me
kin

Hu
Do
va
ma
így
kül
ora

an
tud
me
mín
tot
eng

és
álln
hog
tér
abb
sora
Hiv

gue
úzn
meg
pést

Ma
kem
rális
elké

meg Manuel és ránézett Miguelre nyíltan, tiszta szemmel, de látott rajta, hogy valami rosszra készül.

– Csakugyan arra gondol, hogy Jovellanost megrovásban részesíti? – kérdezte most már komolyan megriadva Miguel. Nem tudta megőrizni fehér, négyszögletes, tiszta homlokú arcának megszokott kimértségét.

– Félek – felelte Manuel – hogy ezúttal az sem lesz elegendő. – Húsos kezét előkelően unott és visszautasító mozdulatra emelte. – Don Gaspar egyre újabb vizzályba kever a főinkvizitorral és Rómával, és semmiképpen sem akar a szép szóból érteni. – És most már maszk nélkül, gonosz indulattal, felfortyanva, mint egy dacos kölyök, így fejezte be: – Elegem van már az örökös nyűglődésből, visszaküldöm az Asturiájába, megkérem a királyt, küldjön neki egy *carta orden-t*.

– Ezt nem teheti! – kiáltotta Miguel. Felállt. Fölébredt benne annak a hosszú küzdelemnek keserű emléke, amelynek árán vissza tudta hívni Jovellanost száműzetéséből. Francisco, Pepa, Manuel meg az ő saját sorsát is megváltoztatta ez a küzdelem, és most mindez az áldozat és nehéz fáradozás hiábavaló legyen? – Bocsánatot kérek, don Manuel – mondta. – De ha most így, feltétel nélkül enged a főinkvizitornak, az a jövőben csak annál vakmerőbb lesz.

– Légy szíves, emlékezz rá, don Miguel – válaszolt neki szelíden és gúnyosan Manuel – hogy ha arra kerül sor, nagyon is helyt tudok állni a pápával és a főinkvizitorral szemben. Ki látott már olyasmit, hogy valaki, aki egy elítélt eretneket megszöktet a határon át, visszatér és életben marad? Nos, kedvesem, én ezt véghez vittem. A mi abbénk itt van, itt Spanyolországban, nincs rossz sora és még jobb sora lesz. Ismerd el, don Miguel: súlyos csapást mértünk a Szent Hivatalra; igazán méltányos, hogy egy kis szívességet tegyünk neki.

– Egy kis szívességet! – kiáltotta alig fékezett hangon don Miguel. – Jovellanost, ennek az országnak legnagyobb emberét száműzni! Ilyen vereségből soha többé nem térünk magunkhoz! Gondolja meg kétszer is, don Manuel – könyörgött neki – mielőtt ilyen lépést tesz!

– A te tanácsaid, kedvesem – felelte feltűnő nyugalommal don Manuel – az utóbbi időben kissé a terhemre vannak. Hidd el nekem, egész jól tudok magam is gondolkodni! Én úgy látom, ti liberálisok, ti mindnyájan túlságosan elbízátok magatokat, túlságosan elkényeztetettek benneteket. – Felállt. Húszosan, hatalmasan, tekin-

télyesen állt a szikár Miguel előtt. – Mindent meggondoltam – mondta. – Don Gaspar barátod megkapja a carta ordenjét.

Sötét tenorja harsogott, alattomosan és diadalmasan zengett.

– Kérem az elbocsátásomat – mondta don Miguel.

– Te hálátlan kutya! – kiáltotta don Manuel. – Te ostoba, vak, hálátlan kutya! Még mindig nem érted az összefüggést? Nem tudtad magad összekombinálni, hogy ez az ára az abbéok visszatérésének? Ezt nem árulta el neked a Luciád? Hiszen megbeszéltem vele és Pepával. És egy ilyen tökfej akar nekem tanácsot adni!

*

*Don Miguel don Manuelnak
Nem árulta el, hogy reszket
Egész teste. Legbelül már
Tudta rég, de nem akarta
Tudni, önmaga elől is
Eltitkolta. – Köszönöm bát –
Mondta száraz ajkkal – ezt a
Felvilágosítást. – Kinnal
Mondta ezt is. – Ennyi volna
Az egész. – Aztán kimérten
Meghajolt és elment.*

Don Manuel, Miguellel történt összetűzésének hatására, lemondott róla, hogy Jovellanos királyi dekrétummal küldje száműzetésbe. Ehelyett egy személyes megbeszélés során kijelentette neki, hogy jelenléte Madridban állandó kihívása a Róma-barát klérusnak és a főinkvizitornak, s veszélyezteti urunk, a király politikáját. Azt ajánlja tehát don Gaspárnak, vonuljon vissza szülőföldjére, Astúriába, éspedig elvárja a korona, hogy két héten belül induljon útnak Gijónba.

Don Miguel, akit nyomasztott, hogy Luciát terheli a fő bűn Jovellanos balsorsáért, rábeszélte don Gaspárt, menjen Astúria helyett Franciaországba. Ő maga is, miután Manuellaal történt viszálykodása után nem volt tanácsos tovább Spanyolországban maradnia, legszívesebben Párizsban keresett volna menedéket. De nem tudta rászánni magát, hogy Lucía szemében gyávának tűnjön fel. Egész ékesszólását latba vetette, hogy legalább nagyrabecsült barátját rábírja: utazzon a határon túlra. De:

– Mit képzél rólam! – háborgott Jovellanos. – Már a Pireneusok gerincén úgy érezném a hátamban ellenségeim nevetését, mint valami gonosz szelet. Az a rongy Manuel ne diadalmaskodjon a hátam mögött: „No, itt a hőstök, kereket oldott, túl van a hegycen.” Nem, don Miguel, én maradok.

Előtte való napon, hogy don Gaspar másodszor is, beláthatatlan időre, száműzetésbe vonult, maga köré gyűjtötte barátait. Ott volt Miguel és Quintana, Goya, Agustín és furcsa módon Peral doktor is.

Az öregedő Jovellanos azt a méltóságos közönyt, megrendíthetetleniséget tanúsította balsorsában, amit el is vártak tőle. Érthető, vélte, ha don Manuel azon igyekszik, hogy külpolitikai kudarcait erőszakos belpolitikával leplezze. De sokáig már nem húzódhatik el a békekötés Angliával, s akkor ez a szánalmas, ingatag törtető bizonyára megkísérli majd, hogy újra kiengesztelje a polgárságot és a szabadgondolkodókat. Az ő száműzetése nem fog sokáig tartani.

A többiek zavart arckifejezéssel hallgatták don Gaspar bizakodó

kijelentéseit. Senki nem tartotta indokoltnak a reményeit: Manuel-nak az a kegyetlensége, mely kiderült abból, ahogyan Urquijóval elbánt – Jovellanosnak sem ígért semmi jót.

Zavart hallgatás után Peral doktor vette át a szót. Nyugodt, józan módján kifejtette, hogy Manuel most, miután az első lépést megtette, aligha riad vissza a továbbiaktól. Ezért nyilván mindnyájan szívesebben látnák tisztelt házigazdájukat Párizsban, mint Gijónban. A többiek siettek helyeselni az orvosnak. Legélénkebben az ifjú Quintana.

– Nemcsak saját magának, hanem Spanyolországnak tartozik azaz, don Gaspar – jelentette ki buzgón – hogy biztonságba vonuljon ez elől a bosszúszomjas gazember elől. Maga nélkülözhetetlen a szabadságért és művelődésért folytatott küzdelemben.

Úgy látszott, barátainak egyértelmű tanácsa, mindenekelőtt Quintana rábeszélése – mert az ő lángolását és erényét nagyra becsülte – hatással van a merev don Gasparra. Elgondolkodva nézett hol egyikre, hol másikra. De aztán majdnem mosolyogva így felelt:

– Azt hiszem, barátaim, túl sok gondot okoznak maguknak énmiattam. De még ha el is pusztulnék Astúriában, ez előnyösebb lenne a haladás ügyének, mintha Párizsban ülnék, tétlenül fecsegő menekültként. Még senki sem halt meg hiába, aki a szellemért folytatott küzdelemben bukott el. Juan Padillát legyőzték, de ma is él és ma is harcol.

Francisco, ha nem is értett minden szót, de felfogta az értelmét annak, amit don Gaspar kinyilvánított, és nehezebbre esett, hogy elfojtsa fanyar mosolyát. Igaz, Padilla ma is él, de úgy él, mint Cayetana elfelejtett udvari bolondja, mint a cádizi Casa de Haro törpeszerű, megnyomorított Padillája.

Peral doktor Bonaparte tábornokról beszélt. Bonaparte kétségkívül őszintén igyekszik a felvilágosodás ügyét támogatni mindenütt Európában. Sajnos azonban don Manuel politikája arra kényszeríti, hogy Spanyolországban mindenekelőtt katonai biztosítékokat szerezzen. Ez rossz vért szült, és az első konzul aligha akarná a spanyol nép elégedetlenségét azzal növelni, hogy az ibériai félszigeten is pártfogolja a civilizációs reformokat. A mostani helyzetben Napoleon bizonyosan nem fogja le az első miniszter kezét, ha a szabadgondolkodókra támad.

– És ezért – ismételte Peral a rá jellemző makacssággal – a maga helyében, don Gaspar, nem maradnék Spanyolországban.

A többiek, különösen don Miguel, azt várták, Jovellanos mennydörögve utasítja majd vissza a konok tanácsadót. De don Gaspar uralkodott magán.

– Minden keserűség nélkül gondolok vissza utolsó száműzetésem idejére – mondta. – A rám kényszerített nyugalom javamra vált. Vadászhattam, kedvemre olvashattam, tanultam és írtam egyet-mást, ami talán nem egészen értéktelen. Ha most a gondviselés visszaküld a hegyeimbe, arra meglehetnek a maga jó okai.

A többiek udvariasan hallgattak, de megmaradtak kételyükben. Minthogy a fogoly Urquijótól megtagadták a tintát és papirost, valószínűleg don Gasparnak sem engednék meg, hogy Astúriában még egy olyan könyvet írjon, mint a *Kenyér és bikák*.

– Nem szabadna – vigasztalta őket Jovellanos – hogy a vereség, amit elszenvedtünk, elfeledtesse magukkal, barátaim, mit ért el a nemes és bátor Urquijo. Végre is kivívta a spanyol egyház függetlenségét. Végre is azok az óriási összegek, amiket régebben Rómának adóztunk, most itt maradnak az országban. Mit számít ilyen eredményekkel szemben az a kis kényelmetlenség, amit magamra kell vállalnom?

Erre azonban Agustín felnyitotta száját és sötéten azt mondta:

– Ha arra vetemednek, hogy magát Madridból elküldjék, don Gaspar, akkor attól sem riadnak vissza, hogy az ediktumot visszavonják.

– Azt nem merészelik! – kiáltotta Jovellanos. – Nem engedhetik, hogy Róma újra ránk vesse magát és kiszívja utolsó csepp vérünket. Én mondom maguknak, barátaim: ezt nem merészelik! Nem vonják vissza az ediktumot!

A többiek szívesen hallgatták a vigasztaló szavakat, de magukban aggasztotta őket Jovellanos naivitása. Még Francisco is, aki nem sokat törődött politikai ügyekkel, tisztán látta, milyen gyerekesség, hogy don Gaspar ennyi rossz tapasztalat után még mindig ennyire nem tételez fel gonosztságot a világról.

Megnézte az arcképet a falon, amit akkor festett, amikor Jovellanos még nem volt öreg, ő maga pedig nagyon fiatal volt. Rossz portré. Ha ma kellene megfestenie, akkor éreztetné, hogy don Gaspar egész banálisán patetikus lényével is inkább megható, semmint nevetséges. Most hát csakugyan itt vesztegel majd hatalmas ellenségének kezégyében, ahelyett, hogy gyorsan maga mögött hagyná a Pireneusokat. Még mindig nem tanulta meg, hogy ha az ember egy

célért harcolni akar, mindenekelőtt életben kell maradnia. És mégis, Jovellanos butasága nem megvetendő butaság; sőt Goya szinte csodálta azt a merevséget, mellyel don Gaspar végigéli a maga erkölcsét.

Hirtelen észrevette, hogy Jovellanos hozzá beszél.

– Most magán a sor, don Francisco – mondta – hogy itt Madridban átvegye az én helyemet. A mai hatalmasok furcsán megvulkanak a maga képei előtt és nem veszik észre, hogy ezek a képek mit visznek véghez a sötét bigottok és kizsákmányolók ellen folyó harcban. Ki kell használnia a királynak és grandjainak vak kegyét. Nem szabad meglapulnia, Goya. Tükröt kell tartania az elzúllott kor elé. Csak akarnia kell, s maga lesz ennek az udvarnak és ennek a városnak a Juvenalisa.

Mi sem állt távolabb Goyától. Erős ingert érzett, hogy don Gaspar fennhéjázó mondatait, arcátlan követelését erőteljes szavakkal utasítsa vissza. De meggondolta, hogy ez az öregedő ember bizonytalan sors elé megy, s hogy aki maga ilyen sokat vállal magára, annak joga van másokkal szemben is követeléseket támasztani.

– Félek, don Gaspar – válaszolta udvariasan – túlbecsüli a művészetem hatását. A kormány tudja, milyen kevés befolyásuk van az én képeimnek, azért nem avatkozik közbe. És ha a király és a grandok eltűrik, hogy olyanoknak fessek őket, amilyenek, ezt csak gögből teszik. Olyan nagyra tartják magukat, hogy semmiféle igazság sem kicsinyítheti őket, akár egy udvari bolond mondja meg, akár egy udvari festő festi le nekik.

De Quintana viharosan közbekiáltott:

– Igazságtalan önmagához, don Francisco! Mi, írók, nem adhatunk egyebet, csak csiszolt castiliai nyelvet, ami kellemesen cseng néhány művelt ember fülében. De a maga *Carlos családja*, a maga freskója a Floridában, mindenkinek a szívéhez elér. Idioma universal.

Francisco barátságosan nézett Quintanára, de nem felelt semmit. Arra se fordított többé fáradságot, hogy kövesse, amit a többiek mondanak. Inkább megint a maga Jovellanos-képét nézegette, és sajnálta, hogy don Gasparnak el kell mennie és nincs már idő, hogy új arcképet fessen róla.

*Most értette csak meg ezt az
 Embert. Ennek nem az fontos,
 Nem a győzelem: a harc a
 Fontos. Ő az örök harcos.
 Sok volt benne Don Quijote
 Lényéből, de spanyol ember
 Van-e, kiből nincs belőle?
 Ég ebben a don Gasparban
 Mohó vágy az igazságért
 Megbarcolni. És ha látott
 Jogtalanságot, hát rögtön
 Oda kellett sújtania.
 Nem látta, hogy kéklő eszmény
 Csak az igazságosság, hogy
 Oly elérhetetlen, mint a
 Don Quijote célja. Mégsem
 Tehetett mást. Don Quijote
 Nem tehet mást, muszáj neki
 Lovagolni.*

A metszetek, amiket Francisco az utóbbi hónapokban csinált, voltaképen a sanlúcari boldog idők vázlatainak átdolgozásai voltak. De az akkori ártatlan, derűs rajzok más értelmet kaptak az új formában, gazdagabb, élesebb, kajánabb értelmet. Cayetana már régóta nem Cayetana volt. Eufemia, a dueña mögül kikandikált Brígida, a halott komorna. Fruela, a komorna, Serafina, a táncosnő sok alakban jelentek meg, mint madridi maják. És ő maga, Francisco is sok alakban jelent meg: hol esetlen széptevő volt, hol veszedelmes majo, de majdnem mindig a rajongó, a megcsalt, a pelele, a bolond.

Így keletkezett egy kusza, vad képeskönyv, amelybe mindent följegyzett, ami ennek a Madrid városának nőivel történik, sok rossz és némi jót is. Férjhez mentek utálatos külsejű, gazdag férfiakhoz, ártatlan szerelmeseket csábítottak, kizsákmányolták, aki hagyta magát kizsákmányolni, és őket is kizsákmányolták az uzsorások, ügyvédek, bírák. Szerettek és szerelmeskedtek, csábító ruhákban feszelegtek és még ha aggnők lettek is, és olyan volt az arcuk, mint a halotti maszkoké, akkor is a tükör előtt ültek s festették és díszítették magukat. Pompázva sétálgattak és kocsizgattak és nyomorúságosan kuksoltak a szegény bűnös ruhájában az inkvizitor előtt, kétségbeesve heverték a börtönben, álltak a pellengéren, meggyalázva, félmeztelenül vezették őket a vesztőhelyre. És körülöttük mindig az elegáns kéjencek, durva rendőrök, erőszakos majók, sunyi dueñák és kerítők raja.

Démonok is voltak körülöttük, nemcsak a halott Brígida, hanem a kísértetek egész hada, sok közülük kedélyes, sok borzongató, a legtöbb groteszk és hóbotosan furcsa. És semmi sem volt egyértelmű, minden elfolyt és átváltozott a néző előtt. A nászmenetben lépegető menyasszonynak második, állati arca is volt, mögötte az öregasszony utálatos majomnősténnyé vált, a félhomályból sokat tudó nézők vigyorogtak. S a férfiak, a gerjedelmek, a kérők, madár alakban repdestek körös-körül, felismerhetően kivéhetetlen arccal, lehullottak, a szó szoros értelmében megkopasztották, s miután

ált,
isai
az
nár
kált
snő
an-
ve-
ele,

föl-
osz-
fér-
aki
zso-
ák-
cuk,
k és
nyo-
itor
neg-
ttük
nyi

nem
ó, a
egy-
net-
ötte
okat
ma-
arc-
után

MILYEN BETEGSÉGBEN HAL MEG ?
(Los Caprichos, 40.)

me
elő
látt
a m
elő
Ser
I
oda
a l
bes
Mi
Puc
nem
ság
ma
öre
dör
bát
dév
M
nue
ked
nag
és
taln
nem
érte
meg
I
egy
játs
sére
mán
tak
páz
szer
C
egy
lera

megkopasztották, kihajították őket. S a vőlegénynek bemutatták az előkelő, halott ősök makulátlan jegyzékét, azt tanulmányozta és nem látta meg, még nem látta meg az élő menyaszony majom-arcát. Maga a menyasszony sem látta meg. Mindenki álarcot viselt, és maga előtt is annak látszott, ami lenni akart, és nem annak, ami volt. Senki sem ismert föl senkit, senki sem ismerte föl saját magát.

Ilyeneket rajzolt tehát Francisco ezekben a legutóbbi hetekben, odaadással, zord lendülettel. De Jovellanos búcsúja óta elpárolgott a lelkesedése. Tétlenül ült az ermitájában, a don Gaspárnál lefolyt beszélgetés nem hagyta nyugton, szellemében vitázott a másikkal. Mit akarnak tőle voltaképpen? Álljon oda a proyectisták közé a Puerta del Solon és mutasson az embereknek lázító képeket? Hát nem értik meg ezek a Jovellanosok és Quintanák, hogy a vértanúság hiábavaló? Háromszáz éve nyúztatják, kínoztatják, öletik meg magukat ugyanazért a célért, és mit értek el? Üljön csak vesztig az öreg az astúriai hegyeiben és várja meg, míg az inkvizíció zöld küldöncei eljönnek érte és elviszik: ő, Francisco nem engedi, hogy albatársággal homályosítsák el az eszét. *A tuyo túl* Törődj a magadéval!

Mégsem tudta lerázni, amit Jovellanosnál beszéltek. Don Manuelra gondolt, ahogy lustán, torkig lakva és arrogánsan terpeszkedett a csatamezőt jelentő díványon, az infánsnőre gondolt, ahogy nagy szemével az érthetetlenül ocsmány világba meredt gyöngéden és törékenyen. Egyszerre alsóajkát előrebígyesztve, megint az asztalnál ült és rajzolt. De ezúttal nem nőket, nem előkelő dámákat, nem petimetrákat és majákat és kerítőnőket, nem is rejtelmes, sokértelmű figurákat, hanem most egyszerű rajzokat, amiket mindenki megérthet.

Itt egy nagy, öreg számár méltóságteljes buzgalommal tanított egy kisebb, fiatalabb számarat az ábécére; itt egy majom gitáron játszott egy elragadtatott, vén számárkancának, s a számárkanca kísérete lelkesen tapsolt; itt egy előkelő számár őseinek sorát tanulmányozta, mégpedig ezek egy évezredre visszanyúló számarak voltak. Itt egy kis igyekvő, ügyes majom lefestett egy büszke, pompázó számarat, s a vászonnál lenézett egy fej, amelyben volt portré-szerű hasonlóság is, és mégis inkább oroszlán volt, mint számár.

Goya megvizsgálta, amit csinált. Túlságosan derék, túlságosan egyszerű dolog volt, túlságosan barátainak szája szerint való. És lerajzolt két nagy, nehéz számarat, amint két mélyen meggörnyedt

férfi hátán ülnek. Kajánul mosolygott. *Tú que no puedes, llévame a cuestras.* „Amíg végül fel nem fordulsz, cipelj engem pocakostul.” Ez már jobb. Itt látni, ahogy a nemesség és a papság a türelmes spanyolok hátán terpeszkedik.

Politikai hatást remélni ilyesféle krikszkraksztól, ez persze ostobaság. De jólesik, jó mulatság ilyesfélétet följegyezni.

A következő időben sokat volt az ermitában, csöndes hévvel dolgozott. Eddig nem adott nevet a rajzainak és metszeteinek, most *sátiras*-nak, szatíráknak nevezte őket.

Nőket is rajzolt újra, de most már több kajánsággal és kevesebb részvétellel. Volt köztük egy szerelmeskedő pár, s a szerelmesek lábánál két apró, dívatos öleb ugyanazzal foglalkozott, mint a szerelmespár. Ott volt egy óriási kötömeg előtt egy szerelmes férfi, kétségbeesve halott kedvesének láttán. De csakugyan halott? Nem hunyorog, hogy örömet lelje a férfi kétségbeesésében? Most már a fölrajzolt életbe egyre jobban belejátszottak a démonok. Az emberi, a mennyei, az ördögi zavarbaejtően egymásba folyt, s a bizzarr egyvelegben lépkedett, táncolt Francisco, Cayetana, Lucía és mindez merész, nagyszerű játékká lett.

Lerajzolta a játék gyönyörét. Lerajzolt egy szatírt, aki egy golyón, nyilván a földgolyón hever, s a kecskelábú fickó, egy nagy, kedé-lyes démon, egy kis akrobatikával mulatja az időt. Álmatag, élvezte-ge, gyermeteg arccal tart a magasba egy büszke egyenruhájú, sok-rendjelű embert, ez az ember óriási, füstöl- gő, lángoló parókát visel, és a kezében is füstöl- gő, lángoló fáklyákat tart. A földgolyó másik oldalán pedig lezuhan valaki: a szatír nyilvánvalóan belerúg, hogy vele játsszon, a lezuhanó ember szétvetett lába és fenéke groteszkül mered a semmibe. A másik oldalon is zuhan valaki fejjel lefelé az üres világűrbe, széttárt karral és lábbal, ő is a szatír elhasznált játékszere.

Francisco örült, hogy milyen sokértelmű, amit csinált. Mosoly- gott a füstöl- gő paróka és a füstöl- gő fáklyák láttán; mert az a szó, hogy *bumear*, „füstöl- ni”, annyit is jelent: „nagyzol- ni, pöffeszke- dni”, és örült annak a boldog, kérkedő po-jácának, a pelelének, akivel a kecskelábú játszik, és aki még nem tudja, milyen gyorsan fog utána- zuhanni a két elhasznált játékszernek. És azt kérdezte magában, vajon don Manuel a gyermete- gen játszó szatír vagy az elégedett játékszer, a po-jáca. Annyi bizonyos: ebből a rajzból a legeggyű- zőbb embernek is meg kell látnia, hogy a szerencse nem csinos, szeszélyes

nőszemély, hanem egy nagy, nyájas, kedélyes és hülyeségében rendkívül veszélyes szatír. Saját magára is gondolt Francisco, a maga *subir y bajar*-jára, a maga föl-le-játékára. De ő már nem járhat úgy, mint az a füstölgő pojáca. Elhajítani lehet őt, de meglepni már nem hagyja magát semmiféle kecskelábútól és semmiféle más démontól. Belőle már nem lehet bolondot űzni. Mindenre el van készülve.

Nemsokára kiderült, hogy bizakodása balga kérkedés volt. A szatír bolondot űzött belőle is, mint a többiekből.

Zaragozából híre jött: Martín Zapater meghalt.

Francisco senkinek sem beszélt a bajáról, elszaladt az ermitába. Egy ideig kábultan ült. Egy darab élet megint elszakadt, elveszett, elmerült. Most már senki sincs, akivel a régvoltról beszélhetne, nevetethetne a fonákságokon, akinek megmutathatná, ha valami boszszantó semmiség miatt határtalanul dühbe gurul, senki, aki előtt szíve szerint „füstölöghetne és nagyozhatna”. Martín halott! A nagyorrú, az ő szíve-Martínja.

– Hogy ezt tetted velem, te gazember! – Azt hitte, csak gondolja, de hangosan mondta. És hirtelen, egyedül a műtermében, táncolni kezdett. A rézlemezek, prések, papírok, ecsetek, vésők, a nagy és kicsi melegítőtálak rendetlenségében lépkedett, táncolt, vadul és mégis mereven. A *jota* volt ez, az a méltóságteljes, dühös haditánc, az ő és Martín szülőföldjének, Aragóniának tánca, ez volt a búcsú, a gyászünnepe Martínért.

Estefelé eszébe jutott, hogy találkozója van Cayetanával. „Hol-takat a sírba, élőket asztalhoz!” – mondta magában zordul. Szokásától eltérően rendetlenül volt felöltözve, a kocsit sem rendelte meg, és hosszú volt az út fel, Moncloába. Gyalog tette meg. Cayetana elcsodálkozott, amikor Francisco olyan porosan és elhanyagoltan érkezett meg, de nem kérdezett tőle semmit, és Goya se szólt neki semmit Martín haláláról. Sokáig maradt Cayetanánál ezen az éjszakan s vadul és erőszakosan vette birtokba.

Másnap az ermitában teljes erővel rátört a régi téboly. Ő a hibás Zapater halálában, az ő arcképei a hibásak. És ezúttal nem mert szembeszállni a szellemekkel. Belevágták karmukat, hallotta néma nevetésüket.

Sokáig gubbasztott félelemtől szétmorzsoltnan. Aztán hirtelen háttartalan düh fogta el. Először saját maga ellen. Aztán Martín ellen. Ez a Martín hozzáfért a közelébe, belopta magát a lelkébe, amíg már nem tudta nélkülözni, és amikor már nélkülözhetetlen volt,

elhagyta és elárulta őt. Mindenki az ellensége; akik leginkább híveinek mutatják magukat, azok a legroszabbak. Ki ő tulajdonképpen, ez a Martín? Egy ravasz tökfej, egy bankár, valaki, aki annyit ért művészethez, mint Juanito, a kutyuska, egy senki. És milyen szörnyűségesen csúnya. Hogy szabad valakinek ilyen orral belopódzni, beszimatolni a titkaiba?! Felmérgesedve odarajzolta Martínt, amint egy tányér leves előtt ül és zabál, és a nagy orra egyre nagyobb lett, és hirtelen a mohón csámcsogó, szürcsölő, szimatoló fickó arca valami rendkívüli trágár dologgá változott. Nem arc volt ez már, hanem egy férfi szeméremrsze.

Háborgás és megbánás rázta meg Franciscót. Így vétkezett a halott ellen! Amit itt lerajzolt, az a saját romlottsága, saját feneketlen aljassága. Mert Martín a legjobb barátja volt és mindent megtett érte, azért, irigységből a jóságára, beléje rajzolta a saját rossz, disznó gondolatait. Martínban áldott együgyűség volt, azért nem férhettek hozzá a démonok. Bezzeg hozzá, Franciscóhoz, odaférkőzhetnek, és bolond volt, amikor azzal áltatta magát, hogy ő a démonok ura.

Itt ültek körülötte borzalmasan kézzelfoghatóan, süketségébe behatolt a károgásuk, morgásuk, rikácsolásuk, érezte rettenetes lehetüket.

Hatalmas erőfeszítéssel rákényszerítette magát, hogy egyenesen üljön, ajkát összeszorította, egyenesre simította kabátját, füléről hátrasimította haját. Ő, Francisco Goya, a király első festője, az akadémia tiszteletbeli elnöke nem hunyja be szemét, nem rejti el arcát a kísértetek elől, rájuk néz most is, miután megölték szíve Martínját.

Végez ezzel a fajzattal, papírra kényszeríti őket.

Rajzol. Lerajzolja saját magát asztalra borulva, arcát karjába rejtve és körülötte gubbaszt az éj vad nyüzsgése, a macskafajzatok, madárfajzatok, szörnyek, baglyok és denevérek óriásian, szorongatóan. Közvetlen közelről szorongatják: nem a hátán gubbaszt-e már az egyik szörny? De csak hozzáférhetnek, beléje már nem hatolhatnak. Mert az egyik vad, visszataszító madárszellemnek egy vésőt, egy metszőkést kényszerített a karmába. Rákényszeríti őket, a kísérteteket, hogy szolgáljanak neki, nekik maguknak kell átnyújtaniok a szerszámot, a fegyvert, amellyel megfegyvelmezi, a papírra ígéri őket, oda, ahol már nem árthatnak.

Ettől fogva nem félt többé a kísértetektől. Hajtotta valami, hogy

megverekedjen velük, teljesen leteperje őket. Hívta őket és lám, eljöttek, meg voltak szelídítve. Mindenütt megjelentek előtte. A felhők váltakozó alakja, ha útközben látta őket, a fák ágazata, ha kertjében sétált, a víz véletlen hajszálereződése a homokban, ha a Manzanares partján járt, a foltok az ermita falán, a nap gyűrűi – a szemében mindebből annak körvonala és alakzata lett, amit legbelül hordott.

Fiatalkora óta foglalkozott a démonok természetrajzával és többet ismert közülük, mint Spanyolország legtöbb más művésze és költője, többet, mint akár a démonológusok, az inkvizíció hivatásos szakértői. Most legyűrte félelmét és azokat is magához kényszerítette, akik addig távol maradtak, s nemsokára ismerte mindjüket. Ismerte a lidérceket, földi emberkéket és félbabákat, a lemurokat, boszorkányfattyúkat és emberfarkasokat, a gnómekat, szellemkéket és manókat, a vámpírokat és fúriákat, a hárpiákat és baziliszkuszokat. Ismerte a *soplón*-okat is, a fülbesuttogókat, az éjjeli sugdosókat, akik valamennyi kísértet közül a legutálatosabbak voltak, és joggal nevezték őket ugyanúgy, mint a rendőrség és a Szent Hivatal spicilijeit. De ismerte a duendéket és *duendecitó*-kat is, azokat a helyre koboldokat, akik hálásan és szolgálatkészen elvégzik éjszaka önkéntelen vendéglátó gazdáiknál a házi munkát.

A kísértetek közül sokan emberi vonásokat viseltek, kuszán vegyítve jó barátok és ellenségek ismertetőjeleit. Egy és ugyanazt a boszorkányt most olyannak látta, mint Cayetanát, most olyannak, mint Pepát, most olyannak, mint Lucíát, egy és ugyanaz a ripők szellem hol don Manuel volt a szemében, hol meg don Carlos.

Gyakran és szívesen jöttek kísértetek egyházi öltözetben, mint szerzetesek, mint a Szent Törvényszék bírái, mint főpapok. Szívesen majmolták az egyház szertartásait is és szívesen osztottak utolsó kenetet. Egy boszorkány úgy jelent meg neki, hogy egy szatír vállán gubbasztott és éppen letette az engedelmességi fogadalmat; üdvözült szellemek püspöki ornátusban lebegtek a magasban, a boszorkány elé tartották a könyvet, amelyből a fogadalom szövegét olvasta, s egy tó mélyéről novíciák nézték dalolva.

Elvesztette ijedelmének utolsó maradványát is a kísértetek előtt, s mélységes, gúnyosan dühös részvétet érzett azokkal, akik egész életüket félelemben töltötték a szellemjárás, a téboly miatt. Ábrázolta őket is, a tömeget, amely áhítattal imádja a Cocót, egy fickót, akit egy szabó ruházott föl kísértetnek. Ábrázolta a népet, a kizsákmá-

nyoltakat, a lelki szegényeket, amint vakon és végtelenül türelmesen táplálják és ápolják elnyomóikat, a chinchillákat, az óriási patkányokat, a grandokat és papokat, az agy nélküli lajhárokat, akiknek szeme összeragadt, fülüket óriási lakatok zárják el, s tagjaikat merev, ősrégi, drága, túlságosan hosszú köntösök borítják, amelyekben meg sem tudnak mozdulni. Ábrázolta a lentiek, a leigázottak lomha, árnyszerű tömegét, ahogy ott kuksolnak, bután, tompán, mozdulatlanul, miközben egy elcsigázott ember végső erejével veti neki vállát egy óriási kőlemeznek, amelynek a következő pillanatban le kell dőlnie, hogy szétmorzsolja őt és az egész tömeget.

Egyre merészebbek lettek fantáziájának szüleményei, egyre többértelműek. Többé már nem nevezte ezeket a lapokat szatíráknak, hanem „ötleteknek, ideáknak, szeszélyeknek, caprichóknak” nevezte őket.

Megleste a kísérteteket legbizalmasabb foglalatosságaik közben, amikor berúgtak, amikor toalettet csináltak és levagdosták egymás szőrét és karmát. Meg kellett, hogy mutassák neki a kísértetek, hogyan lovagolnak a boszorkányszombatra, az aquelarréra, ahogy csecsemőszelletekkel gerjesztik tűzüket, amin levesüket főzik, be kellett avatniok abba a szertartásba, amit a besamano, a nagy kecskebak kézcsókjának alkalmára írtak elő, fel kellett neki tárniok azokat az eszközöket és ráolvasásokat, amiket akkor alkalmaztak, ha egy embert állattá, kecskebakká vagy macskává változtattak.

*

*Gyakran elbozta magával
Ebédjét az ermitába,
Sajtot, kenyeret meg egy kis
Manzanilla bort. Ilyenkor
Néba odainvitálta
A kísértetek hadát is,
Jól tartotta őket sajttal
És kenyérrel, egy asztalnál
Ült velük. „Mi amigo”-nak,
„Barátomnak”-nak szólította
Azt a kecskelábut, másik,
Óriási ördögöt meg*

A „chico”-nak, „kicsikém”-nek,
És csevegett, viccelődött
A szörnyekkel, tapogatta
Karmaikat, sarvaikat,
Farkukat megbúzta. Ponto-
San megnézte mind a durva,
Ostoba, gonosz pofákat,
Látta a vad, mulatságos
Arcokat s a maga belső
Csöndjében fölbabotázott.
Nevetett a démonokon.

Goya megtiltotta, hogy az ermitában keressék fel, kivéve sürgős ügyben. Csak egyvalaki jöhetett mindenkor: Cayetana.

Soha nem kérdezősködött Goya munkájáról. Egy nap azonban azt mondta:

– Mostanában majdnem mindig csak itt lehet téged megtalálni. Mit csinálsz voltaképpen?

– Néhány ötletet rajzolok fel – válaszolta Goya – szeszélyeket, játékokat. Ez az új akvatinta-eljárás különösen alkalmas erre. De mondom, csöppet se fontos, csak olyan agyrémek, caprichók.

Bosszankodott saját magán, hogy a munkáját így kicsinyelte. Remélte, Cayetana nem szólítja fel, hogy mutasson neki valamit, és várta, hogy felszólítsa.

Nem szólította föl. Ekkor Goya, nem akarta, mégis azt mondta:

– Ha akarsz, megmutatom neked egyiket-másikat.

Megmutatta neki a lapokat, válogatás nélkül, úgy, ahogy voltak; félretolta azokat, amik Cayetanára céloztak, vagy rá lehetett volna érteni, Cayetana megnézte a lapokat, némán és gyorsan, ahogy szokta. A nagyon csúf vénségre, aki a tükörben nézi és cicomázza magát, meglegegedetten ezt mondta:

– Ezt nem szabad megmutatnod neki, a te doña María Luisának.

A többi rajzról nem nyilvánított véleményt.

Goya csalódott. Átnyújtotta neki azokat a lapokat, amiken maga Cayetana is megjelent. A hercegnő ugyanazzal a barátságos, személytelen érdeklődéssel nézegette őket. Az édelgő, gálánsan társalgó párról, amely ő és Goya maga volt, lábuknál a két szeretkező kutyussal, megjegyezte:

– Ennek nem fog örülni a te Pepád és don Manuel.

Goya egy fél pillanatig meglepődött. De hát nem ő maga rajzolta-e: „Senki sem ismeri saját magát?”

A kísértetes lapokat hosszabban nézegette, mint ahogy különben képeket nézni szokott.

– Brigidát jól eltaláltad – mondta. De a legtöbb lap előtt hűvös

TANTALUS
(Los Caprichos, 9.)

AMIG VÉGÜL FEL NEM FORDULSZ, CIPELJ ENGEM POCAKOSTUL!
(Los Caprichos, 42.)

mar
ítél
kics
amu
zeté
nak
szób
G
el a
rak
ség
vül
- ez
may
varj
ják
N
látn
a la
tana
-
-
vissz
M
egye
kezn
szem
kap
az ó
bont
majo
Mig
nuel
a ra
hata
N
del
mat
meg
33

maradt, és láthatóan megütközött. – Érdekes – mondta ki végül az ítéletet. – Játékok, hiszen te magad is mondtad. Őszintén bevallva, kicsit vidámabbnak képzeltem a játékaidat. *Nous ne sommes pas amusées* – idézte egy árnyalatnyi kaján mosollyal. Aztán Goya füzeteért nyúlt és felírta neki: „Őszintén szólva, némelyiket durvának, barbárnak tartom”. – És sokat ízléstelennek – egészítette ki szóban, nagyon világosan tagolva.

Goya elképedt. Azt várta, hogy Cayetana borzadva fordul majd el a rajzoktól; azt se csodálta volna, ha felháborodik. De barbárak? Ízléstelenek? Itt feküdt Cayetana előtt ennek a boldog és kétségbeesett öt évnek a megismerése és gyümölcse. Ő, Goya, rendkívül veszedelmes utazás után fölfedezte Amerikáját. És: „ízléstelen” – ez minden, amit hozzászól. Egy grandnő ítélete. *Neki* szabad desmayót táncolnia. *Neki* meg szabad ölnie az urát, ha egy kicsit zavarja. De ha ő, Goya, felidézi és legyőzi a kísérteteket, akik el akarják őt pusztítani – akkor ez ízléstelen.

Néhány pillanat múlva már lenyelte mérgét. Előre kellett volna látnia Cayetana idegenségét, nem lett volna szabad megmutatnia a lapokat. „Idioma universal” – villant át a fején. „A fiatal Quintana tévedett.” Goya mosolygott.

– Min mosolyogsz? – kérdezte Cayetana.

– Azon, amit csináltam – felelte, összerakta a caprichókat és visszahelyezte őket a ládába.

Másnap új rajzot csinált. Egy férfit meg egy asszonyt rajzolt, akik egymáshoz és egy fatörzshöz vannak kötve és kétségbeesve igyekeznek egymástól eloldani magukat; fejük fölött azonban egy óriási, szemüveges, kitárt szárnyú macskabagoly egyik lábával a facsonkba kapaszkodik, másikkal az asszony hajába. És Jovellanos és Quintana az óriási, szemüveges, éji baglyot valószínűleg a házasság szent felbonthatatlansága fölött örökődő egyháznak és törvényeinek tartják majd. És Manuel a baglyot annak a végzetnek tartja majd, amelyik Miguelt Lucía-hoz köti, és Miguel azt hiszi majd, hogy a bagoly Manuelnak Pepá-hoz való kötöttségét ábrázolja; ő azonban tudta, hogy a rajz ábrázolja mindezt és hozzá még Cayetana és a maga felbonthatatlan kapcsolatát.

Néhány nap múlva Peral doktor váratlanul ellátogatott a Quinta del Sordóba. Goya, aki természettől bizalmatlan volt és még bizalmatlanabb a süketsége óta, rögtön azt gondolta, hogy Peral Cayetana megbízásából jön. Ez hát az ő új művészetének a hatása! Egész rö-

vid ideig úgy érezte, hogy a fekete hullám újra feléje gördül. Aztán tréfára vette Cayetana viselkedését. Hiszen nem titkolta el, hogy vélekedik a lapokról és ha egyszer saját magát Pepának tartja, mért ne tartsa őt bolondnak?

– Vallja csak be, doktor – mondta görcsös vidámsággal – maga doña Cayetana megbízásából jön. Utána kéne néznie, milyen állapotban vagyok.

Peral ugyanolyan vidáman azt felelte:

– Igen is, meg nem is, don Francisco. Igaz, hogy doña Cayetana sugallta a látogatásomat, de nem a volt paciensemhez jövök, hanem Goyához, a festőhöz. Olyan régóta nem láttunk magától új művet. Most pedig azt meséli nekem a hercegnő, hogy az utóbbi időben egész tömeget alkotott, rajzokat, metszeteket. Tudja, milyen mélységesen csodálom magát. Boldog és büszke volnék, ha láthatnék valamit az új munkáiból.

– Legyen őszinte, don Joaquín – felelte Francisco – Cayetana azt mondta magának, hogy bezárkózom és bolond dolgokat csinállok. Azt mondta – folytatta, de most hirtelen mégis haraggal – megint bolond vagyok, búskomor, hóbortos – egyre dühösebben beszélt – meghibbant, habókos, csajbókos, eszelős, örült, őrjöngő, tébolyult! – Most már kiabált. – Hiszen sok tudományos megjelölésük, osztályozásuk, rendszerezésük és rovatuk van erre. – „Uralkodnom kell magamon – gondolta – különben joggal mondhatja Cayetanának, hogy bolond vagyok.”

Peral doktor nagyon nyugodtan válaszolt:

– Doña Cayetana furcsának találta a rajzait. De én az olaszországi utunk közben és már azelőtt is azt tapasztaltam, hogy a hercegnő ítélete művészet dolgában önkényes.

– Hát igen – mondta Francisco – a boszorkányoknak saját művészetelméletük van.

Peral, mintha meg se hallotta volna, folytatta:

– Azt meg maga is tudja, mennyi előítélet ellen kell küzdenie annak a mesternek, aki valami újat hoz létre. Nem szeretnék tala-
kodni, de kérem, ne tartsa ostoba kíváncsiságnak és orvosi érdeklődésnek sem, ha izgatott kíváncsiság fogott el, hogy mit csinált!

Cayetana ostoba fecsegése és kényeskedése után csábította Franciscót, hogy meghallja ennek a mértéktartó, műértő úrnak a véleményét. Azt mondta:

– Jöjjön el holnap délután a városi műtermembe, tudja, a Calle

de San Bernardinón! Vagy ne is, ne holnap – helyesbítette önmagát – holnap kedd, az szerencsétlen nap. Jöjjön szerdán délután. De nem ígérhetem bizonyosra, hogy én is ott leszek.

Peral eljött szerdán, Goya meg ott volt. Megmutatott néhányat a rajzai, a szatírái közül. Láta, milyen műértően mohó szemmel nézi don Joaquín a lapokat, megmutatott neki többet is, most már néhány caprichót is. Érezte, milyen gyönyörrel lélegzi be Peral a belőlük felszálló tömjént és kénsszagot, és megmutatta neki a férfiak feje fölött boszorkányszombatra repülő Cayetanát. És örült a Peral szemében felcsillanó kaján diadalnak.

*

*S megkérdezte: – Doktor, én hát
Örült volnék? Mindez téboly,
Amit megrajzoltam? – És a
Másik tisztelettel így szólt:
– Ha van köztük, amit nem jól
Érték, ez csupán azért van,
Mert annyiaval kevesebbet
Tudok önnél. Ön a poklot
Nékünk úgy mutatja, mint ha
Ott járt volna, és én szédü-
Lök, miközben mindext nézem. –
Francisco azonban így szólt:
– De én benne jártam, doktor,
A pokolban, és ha ember
Tudja ezt, hát maga tudja.
Én is szédültem. S ha mások
Szédülnek, no látja, épp ezt
Óhajtottam. Így van jól ez,
Doktorom. – És kamaszosan,
Élvezettel veregette
Vállát.*

Elhanyagolta az arcképekkel kapcsolatos munkáját, a megbízók türelmetlenkedtek. Agustín emlékeztette, hogy conde Miranda képét már három héttel azelőtt le kellett volna szállítaniok; duque de Montillano is figyelmeztette őket. Amennyit ő, Agustín dolgoztott a két arcképen, azt megtette; most már Franciscón a sor, hogy befejezze őket.

– Ugyan már, fejezd be őket te – felelte Goya félvállról, unottan.

– Ezt komolyan gondolod? – kérdezte mohón Agustín.

– Hát persze – felelte Goya. Amióta Cayetana megnézte a caprichókat, még kevésbé törődött főnemesi modelljeinek véleményével.

Agustín nekifeszülten dolgozott, tíz nap múlva mind a két kép elkészült. Conde Miranda nagyon meg volt elégedve, duque de Montillano nem kevésbé.

Ettől fogva Goya egyre gyakrabban ráhagyta Agustínjára, hogy befejezzon olyan képeket, melyeken ő maga alig festett többet, mint az első felrakást. Senki sem vette észre. Francisco mulatott a nézők hozzá nem értésén.

Azt mondta Agustínnek:

– Doña Cayetana új portrét akar. Ha én festem, túlságosan személyesre sikerülne a kép, ezt érzem. Te pontosan tudod, hogyan akarom: próbálkozz meg vele egyszer te magad! Tanulmány és kép van hozzá több is, mint amennyire szükséged van. Én aztán majd hozzáadok néhány ecsetvonást és a szignatúrát, és ezzel megőrizzük a külszínt.

Agustín elképedve, gyanakvóan nézett rá. Francisco kihívóan azt mondta:

– Ennyire nem bízol magadban?

Agustín azt gondolta, hogy ez veszedelmes tréfa, és ha rossz vége lesz, akkor neki, Agustínnek kell meginni a levét.

– Tudnod kell – mondta bizonytalanul – mennyire otthonos a hercegnő a művészetben.

– Éppen olyan otthonos, mint a többi – mondta Francisco.

Agustín megfestette a képet. Sikerült. A lefestett hölgy Alba hercegnő volt; az ő tiszta, világos, makulátlan szép tojásdad arca volt ez, az óriási szemmel, a gögös szemöldökkel, az izgatóan fekete hajjal. De e mögött a homlok mögött nem kísértett semmiféle halott Brígida; erről az asszonyról senki sem tételezte volna fel, hogy meggyorsíthatta férje halálát, vagy pedig pusztá szeszélyből, gögből, ördögösségből pokoli kínokat hoz azokra, akiket szeret. Francisco alaposan megnézte a képet. Aztán hozzátett néhány ecsetvonást, szignálta. Egy utolsó pillantást vetett rá. Megmaradt Agustín Esteve képének.

– Kitűnő – mondta ki az ítéletet Goya. – Meglátod, örömet okoz majd Cayetanának.

*

*Igy is történt. Cayetana
Örvendett a csöndes, tiszta,
Büszke arcnak, mely a vászon-
Ról nézett szemébe. – Tán már
Jobb képet is készítettél
Rólam – így szólt – nekem mégis
Ez a legkedvesebb. – Aztán:
– Nincs igazam, don Joaquín? –
Kérdi. Az meg elképedve
Áll, mert sejti, hogy itt Goya
Mérges tréfát űz. – E portré
Méltón gazdagítja majd a
Gyűjteményét. – Goya látta
És hallotta, s nem vigyorgott.
Lekvittelte Cayetanát.*

Azon az estén, amikor a jó barátok utoljára voltak együtt Jovelanossal, Agustín komoran és biztosan megjósolta, hogy don Manuel visszavonja majd Urquijo merész ediktumát a spanyol egyház függetlenségéről. De don Gaspar fanatikus ellentmondása – „Azt nem merészelik!” – hatott rá és rációfólia eszére, reményeket keltett benne. Most azonban don Manuel csakugyan királyi rendelkezéssel visszaállította a spanyol egyház régi, keserű és költséges függőségét Rómától, s ez az esemény, bármennyire várta is, egy új csapás erejével sújtotta Agustínt.

Valami űzte, hogy kiöntse a szívét Franciscónak. Hogy Francisco olyan nagy részt juttatott neki maga-szignálta festményeken, ezt Agustín újabb, szorosabb barátsága bizonyítékának látta. De öröme nem tartott sokáig. Már hetek óta nem adott neki alkalmat Goya a baráti kibeszélésre, és most, amikor olyan sürgető szüksége volt rá, most sem volt ott Goya. Lassanként egész dühe Francisco ellen fordult.

Tudta, hogy semmi sem hozza ki annyira a sodrából, mintha az ermitában zavarják. Elszaladt hát az ermitába.

Goya, mikor Agustín belépett, bosszúsan tolta félre a lemezt, amin dolgozott, úgyhogy Agustín nem láthatott semmit.

– Zavarlak? – kérdezte nagyon hangosan.

– Mit mondtál? – kérdezte haragosan Goya s odatartotta neki az írókönyvét.

„Zavarlak?” – írta fokozódó ingerültséggel Agustín.

– Zavarsz! – felelte mennydörögve Francisco. – Mi a csoda történt?

– Manuel visszavonta az ediktumot! – közölte felháborodva és nagyon világosan Agustín.

– Miféle ediktumot? – kérdezte Goya.

De Agustín most már nem tudta magát tovább türtőztetni.

– Azt te egész pontosan tudod! – kiáltotta. – És te is éppen eléggé hibás vagy bennel!

– Te bolond, te hülye, te számár a négyzetten! – mondta Fran-

cisco vészes halszággal. De aztán ő is elkezdett kiabálni. – És ezzel merészséged zavarni! – mondta. – Nem értem volna rá megtudni éppen úgy este is? Hát mit képzelsz te tulajdonképpen? Azt hiszed, most majd egyenesen odaszaladok és leszúrom don Manuelt? Vagy mi a fenét!

– Ne kiabálj így! – mondta dühösen Agustín. – Ilyen veszedelmes ostobaságot, még hozzá teli tüdővel kiabálsz ki. – És felírta neki: „Ennek a háznak vékonyak a falai, nem kell még több feljelentést provokálnod magad ellen.” S fojtottan, keserűen és világosan tovább beszélt: – Itt kuksolsz és a magán limlomaidon babrálsz. És ha egy barátod hozzád rohan, mert túlcserél a szíve, akkor rákiabálsz, hogy hagyjon békében! Hát mit csináltál egész idő alatt, miközben ezek Spanyolországot lenyomták a büzös éjszakába? Manuelt festetted, a bűnösök vezérét, mint Caesart, Nagy Sándort és Nagy Frigyeszt egy személyben. Ez volt minden mondanivalód. Francisco! Ember, hát egészen eltespedtél és elpenészedtél?

– Ne kiabálj így – válaszolta nyugodtan Goya. – Nem magad konstataáltad éppen, milyen vékonyak a falai ennek a háznak?

Tökéletesen lecsillapodott. Majdnem mulattatta, ahogyan Agustín handabandázott. Van-e még valaki, aki ezekben a keserves hónapokban olyan sötét világossággal látta az ország nyomorúságát, mint ő, Francisco Goya? Volt-e még valaki, aki láthatóvá tette az ország nyomorúságát? És ez a derék Agustín itt áll a caprichók közelében és vaksággal, restséggel, vastagbőrűséggel rágalmazza őt.

– Nekem még most is megdobogtatja a szívemet – csaholt, dohogott tovább Agustín – ha Jovellanosra gondolok, ahogy a lelkedre beszélt: „Spanyolország! Spanyolország! Dolgozzon Spanyolországért! Fessen Spanyolországnak!” Már csak a művészeted kedvéért sem lett volna szabad behunynod a szemedet. De neked csak te magad vagy fontos. Az első festő úrnak tekintettel kell lennie. Öccsellenciájának semmit sem szabad megkockáztatni, ami elkedvetlenítheti a jól öltözött csöcseléket. Ilyen lakászerűség, ilyen szolgalelkűség! Qué vergüenza!

Francisco nyugodt maradt, sőt mosolygott. Ez Agustínt még jobban kihozta sodrából.

– Persze, az a nő a bűnös mindenben! – mondta. – Őérte kockáztattál valamit, ezzel megmutattad a kurázsidad, és most elheversz nála. És mosolyogva válladat vonogatom arra, amit egy Jo-

vellanos mond neked, és mindenféle kacattal pepecselsz, miközben Spanyolország ebek harmincadjára kerül.

Goya kihallotta Agustín vádjaiból tehetetlen dühét doña Lucía miatt.

– Te kétségbeejtő bolond – mondta majdnem szánakozva. – Te örök diák! Művészetről van valami sejtemed, de a világhoz, az emberekhez, hozzám nem is konyítasz. Fejedbe vetted, hogy mind-ezekben a hónapokban itt gubbasztottam lustán, büszkén és a romantikus hangulataimon ábrándoztam. De nem, te hétokos, te lélek-búvár! Egészen másvalamivel pepecseltem itt.

És felnyitotta a ládát, kivett belőle egy csomó rajzot és egy csomó metszetet, és feltornyozta Agustín elé.

Agustín lelkét felkavarta Goya gúnyorossága. De a mohóság, hogy szeme elé kerül, amit Francisco egész idő alatt csinált itt – az hevesebb volt a sértődöttségénél.

Ott ült hát és nézett. S vadul és hirtelen rontott rá a caprichók új, hatalmas világa, a hallatlan, valóságosan valóságon túli élményeknek ez a gazdagsága. Sokszor és újra meg újra megnézett minden egyes rajzot, nem tudott megválni tőle, félretette, mert azért mohó volt már az újabbra. Megfeledezett magáról, megfeledezett dion Manuel ediktumáról. Belevetette magát, beleélte magát az új világba. Egyik-másik lapban, amit Francisco már régebben megmutatott neki, érzett ugyan valamit e rajzok vidámságából, borzongató vadságából; de ami most feltárult előtte, ez teljesen új volt a maga komor bőségében. Egy új, ismeretlen Goyát tárt fel, aki egy új világot fedezett fel, mélyebbet minden réginél. Agustín nézett, cuppantott, arca meg-megremegett. Goya nem sürgette. Nézte, hogyan néz Agustín, és erős igazolást érzett.

Végül lenyűgözve, megrendülve, úgy, hogy csak nagy nehezen tudott beszélni, és Goya alig tudta leolvasni a szavakat ajkáról, azt mondta Agustín:

– Minket pedig hagytál beszélni! Eltűrted a nagyképű, okoskodó fecsegésünket! Hiszen olyanok lehettünk a szemedben mindnyájan, mintha bolondok és vakok lettünk volna! – És mivel látta, hogy Goya nem érti jól, elkezdte a jelbeszédet alkalmazni, heves mozdulatokkal, de ezt csak lassan győzte és visszaesett rajongó fecsegésébe és cuppantgatásába: – Ez benned volt, talán már kint is volt belőled, minket pedig hagytál beszélni. – S mindig újra elővette a lapokat, képtelen volt elszakadni tőlük és ujjongva, csodálva

szitkozódott: – Aljas kutya vagy, itt ülsz titokban és ezt csinálod. Sunyi vagy, alattomos vagy. Most, most lepipáltad őket. Mindet, a maiakat is és a régieket is! –

Bárgyún, boldogan nevetett, átkarolta Goya vállát, gyerekes volt, Francisco meg boldog.

– Végre belátod – kérkedett – miféle fickó a te Goya barátod. Egyebet sem tudsz, csak szidni. Semmi bizalmad sincs hozzám. Be kellett törnöd az ermitába, mert nem tudtál várni vele. Szóval elzüllöttem, ugye? Eltespedtem és megpenészedtem, ugye? – és újra meg újra hallani akarta: – Mondd meg magad, hát nem mulatságosak a rajzaim? Vittem valamire a technikádat?

Agustín, akinek szeme megakadt egy különösen furcsa rajzon, azt mondta, majdnem alázatosan:

– Ezt a lapot nem fogom fel jól, még nem, de az egészet értem. Hiszen ezt mindenkinek értenie kell, olyan iszonyú és olyan boldogító. Meg *kell* érteniük. – Mosolygott. – Idioma universal.

Goya, mikor ezt hallotta, furcsán elfogódott. Olykor ugyan azt kérdezte magában, hogyan is hatnának ezek a lapok másokra, és egyáltalán megmutassa-e a művét másoknak; de az ilyen megfontolásokat rögtön, szinte félénken elhárította. Amióta pedig még Cayetana is olyan bosszantóan idegenül állt a rajzok előtt, dühösen elhatározta, hogy más szem nem pillanthatja meg többé e lapokat. Az iszonyú és nevetséges harc a kísértetekkel a saját, teljesen személyes ügye marad. A caprichókat megmutogatni annyi volna, mintha meztelenül futna végig Madrid utcáin.

Agustín leolvasta barátja arcáról a szorongást, és lefordította a maga realista gondolataira. Tudatára ébredt, amit persze Goyának is tudnia kellett: hogy tudniillik ezek a lapok veszélyesek, halálosan veszélyesek. Ha valaki ilyen rajzokat visz az emberek szeme elé, akár egyenesen odamehet az inkvizícióhoz és följelentheti magát mint főeretnek. Ezt gondolta meg Agustín, és teljes dermedtségében átérezte Francisco barátjának magányát. Ez az ember ezt a groteszk szörnyűséget kikényszerítette magából, egészen egyedül, volt hozzá bátorsága, hogy lerajzolja, és a nélkül a remény nélkül, hogy valaha mások is részesülhetnek nagy, rettenetes látomásaiban.

Francisco, mintha csak Agustín hangosan gondolkodott volna, azt mondta:

– Okosabb lehettem volna. Talán jobb lett volna, ha még a te szemed sem látja meg ezeket a rajzokat.

Összeszedte a lapokat. Agustín ráhagyta, nem mert neki segíteni. De amikor Goya mogorván visszaszabadta a rajzokat a ládába, Agustín kitepte magát kábultságából. Elképzelhetetlen, hogy ezek a lapok itt maradjanak fekvé a ládában, látatlanul, hosszú időre, talán örökre.

– Legalább a barátainknak meg kell mutatnod – kérte – Quintanának, Miguelnek. Ne légy olyan gőgös és zárkózott, Franchó. Hiszen egyenesen kényszerítet az embert, hogy azt higgye rólad, már eltompultál.

Goya mogorva arcot vágott, káromkodott, aggodalmaskodott. De szívében kíváncsított rá, hogy barátainak megmutassa művét.

Meghívta Miguel és Quintanát az ermitába. S fiát, Javiert is felszólította, hogy jöjjön el.

Első ízben történt, hogy kettőnél többen voltak az ermitában, Goya szinte megszeptségtelenítésnek érezte. Barátai zavartan üldögéltek, és Javier kivételével mindnyájan sután viselkedtek, furcsa feszültséget éreztek. Goya bort hozatott, húsos kenyérekéket, sajtot; noszogatta őket, hogy vegyenek. Ő maga nyers volt és szófukar.

Végül körülményesen, megjátszott nehézséggel elővette a lapokat a ládából.

A vendégek sorba átnyújtották egymásnak a rajzokat. S az ermita hirtelen megtelt ezeknek a valóság fölötti embereknek és szörnyeknek, ezeknek a félállatoknak és félördögöknek a nyüzsgésével. A jó barátok nézték őket és látták, hogy hiába van ezeken az alakokon álarc, mert az álarcon át is meztelenebb az arcuk, mint a hús-vér embereknek. Olyan emberek voltak ezek, akiket ők is ismertek, de Goya kegyetlenül lefosztotta róluk a látszatot s egy más, sokkal gonoszabb látszattal ruházta fel őket. S e lapok nevetséges és rettenetes démonai azok a torz szörnyetegek voltak, amik, alig megfoghatóan, őket magukat is fenyegették, bennük magukban rejtőztek szánsalmasan, tudatlanul, s telve aggasztó tudással, közönségesen, alattomosan, jámboran és buján, vidáman, ártatlanul és elvetemedetten.

Senki sem szólalt meg. Végül azt mondta Goya:

– Igyatok már! Igyatok és egyetek! Tölts, Javier! – és mivel még mindig hallgattak, azt mondta: – Caprichóknak nevezem ezeket a lapokat, ötleteknek, ideáknak, fantáziáknak.

Tovább hallgattak. Csak az ifjú Javier mondta:

– Értem.

Végül Quintana összeszedte magát.

– Caprichos! – kiáltotta. – Maga megteremti a világot és azt mondja rá: „Caprichos!” – Goya előrebígyesztette alsóajkát, szája sarkát egy szemernyi mosolyra vonta. De Quintana lelkesedését nem lehetett többé megfékezni. – Maga kétvállra fektetett, Goya! – kiáltotta. – Milyen esetlen kontárnak érzem magamat az én szegényes verseimmel. E lapok előtt megint az a kisfiú vagyok, aki először megy iskolába és kavarog a feje a sok betűtől, amit a táblán lát.

Miguel azt mondta:

– Nem kellemes a művészetkutatónak, ha jön valami új és felborítja egész elméletét. Előlről kell kezdenem a tanulást, Francisco. De azért gratulálok. – Torkát köszörülte. – Remélem – folytatta – nem veszed tőlem rossz néven, ha néhány lapon régebbi mesterek hatását fedezem fel, például Bosch bizonyos, Escorial-beli képeinek hatását, az ávilai és toledoi székesegyház bizonyos padfaragásainak hatását, és persze a zaragozai Pilar-templom faragásainak hatását.

Javier megjegyezte:

– A legnagyobb művész is egy másiknak a vállán áll.

Nagyképűsége zavarba hozta a jóbarátokat; Goya azonban elnézően, helyeslő mosollyal tekintett fontoskodó fiára.

Miguel töprengett:

– A legtöbb lap értelme világosnak látszik. De egyet-mást, bocsáss meg, Francisco, sehogy sem értek.

– Ezt igazán sajnálom – felelte Goya. – Egyet-mást ugyanis magam sem értek, és azt reméltem, te meg tudod majd magyarázni.

– Én is éppen így gondoltam – helyeselt megörvendő és kotnyelesen Javier. – Az ember semmit sem ért és mindent megért.

Agustín ekkor kiborította borospoharát. A bor kifolyt az asztalon és bemocskolt kettőt a rajzok közül. A többiek úgy néztek maguk elé, mintha Agustín szentségtörést követett volna el.

Quintana kissé ingerülten fordult Miguelhez.

– Ha egyik-másik lap érthetetlen is marad magának – mondta – azt mégis el kell ismernie: az egésznek értelme mindenki számára hozzáférhető. Idioma universall! Maga is meg fogja érni, don Miguel: a nép megérti majd ezeket a rajzokat.

– Csalódik – felelte Miguel. – A nép biztosan nem fogja meg-

érteni ezeket a lapokat. Még a műveltek tömege sem fogja megérteni. Csak az a kár, hogy a maga állítását nem lehet bizonyításnak alávetni.

– Hogyhogy nem? – kérdezte harciasan Quintana. – Maga talán amellett van, hogy ez a csodálatos mű elzárva maradjon itt az ermitában, a Calle de San Bernardinón?

– Hát mi egyebet akar? – felelte Miguel. – Máglyára akarja vinni Franciscót?

– Ha ezek a lapok az emberek közé kerülnek – szólt bele tompán Agustín – akkor olyan tüzet gyújt az inkvizíció, amihez képest minden régebbi autodafé szomorú kis faggyúmécssé zsugorodik. De hiszen ezt maga is tudja.

– Az a ti átkozott óvatosságotok! – kiáltott keserűen Quintana. – Mindenkit el akartok gyávítani!

Agustín rámutatott néhány metszetre.

– Ezt nyilvánosságra hozni? – kérdezte. – És ezt?

– Egyet-mást persze el kéne hagyni – ismerte el Quintana. – De a legtöbbet ki lehet állítani. Ki kell állítani.

– A legtöbbet nem lehet kiállítani – válaszolta élesen Miguel. – Annyit egyáltalában nem is lehet elhagyni, hogy az inkvizíció közbe ne lépjen s a tetejébe még a király bírósága is. – És mivel a többiek sötéten és tanácstalanul hallgattak, udvariasan vigasztalta őket: – Ki kell várni a kellő időt.

– Mire a maga „kellő ideje” eljön – mondta Quintana – addigra már semmi szükség ezekre a rajzokra. Addigra már csak művészetté válik... és fölöslegessé.

– Hát ez már a művész sorsa – jegyezte meg elgondolkozva az ifjú Javier.

Quintana azonban kitartott a maga álláspontja mellett:

– A művészetnek nincs értelme, ha nincs hatása. Don Francisco láthatóvá tette a félelmet, azt a mélységes, titkos félelmet, amely az egész országot nyomasztja. Csak meg kell mutatni és már el is foszlik. Csak le kell tépni a Cocóról, a fekete emberről a ruháit, és már nem is veszedelmes. Hát Goya csak mi ötünknek csinálta ezt a remekművét, senki másnak? Nem, az nem lehet!

Így váltogatták az érveket és ellenérveket, mintha Goya ott se volna. Goya hallgatta őket némán, egyiknek szájáról a másik szájára nézett, és ha nem is értett meg mindent, eléggé ismerte mind-egyiküket ahhoz, hogy össze tudja illeszteni az érvelésüket.

Végül aztán kimerítettek minden érvet és ellenérvet, Goyára néztek és váraakoztak. Ő ravaszul és elgondolkozva kijelentette:

– Amit te mondtál, Miguel, annak van füle-farka, de amit maga mondott, don José, amellet is sok szól. De mivel egyik a másiknak merőben ellentmond, mindezt jól meg kell fontolnom. Még valamit meg kell gondolnom – folytatta mosolyogva – voltaképpen nem engedhetem meg magamnak, hogy ennyit dolgozzam ingyen. Pénzre van szükségem.

Összecsomagolta rajzait és metszeteit és bezárta őket a ládába.

*

*Elfogódva nézte mind, hogy
Süllyed el az új, varázsos,
Vad világ. E házban, itt e
Hangos bétköznapiságban
Hevert ócska láda mélyén
Észrevétlen – nagyszerűbbet
Spanyol kéz Velázquez óta
Nem teremtett. Itt beverték
Ládamélyben, elfogottan,
Megfékezve Spanyolország
Démonai.*

*De valóban
Megfékezhették-e őket,
Ha mutatni sem merészlik?
Hatalmuknak van-e ennél
Bizonyítóbb jele? Itt a
Láda mélyén ami fekszik,
Az nem éppen bátorító.
És mikor a jó barátok
Elementek az ermitából,
Bámulva meg lelkesedve,
Mégis félve és nyomottan,
Már utánuk ott lopózott
A kísértetek csapongó,
Borzadályos, sok vad árnya,
S náluk is borzongatóbban
Embereknek árnai.*

Goya szeretett tanulni abból a hatásból, amit művei másokra tesznek. Mivel barátai, akik pedig jóakaratók voltak és fogékonyak – sokat nem értettek a caprichók közül, nekifogott, hogy a túlságosan homályosakat, a túlságosan személyeseket kivegye közülük, és a többieket áttekinthető sorrendbe rakja.

Azokat a lapokat tette előre, amelyek könnyen érthető helyzeteket és anekdotákat rögzítettek meg. E „valóságból vett” lapok után helyezte a kísérteteket és kísérteties hatásokat ábrázoló metszeteiket. Az ilyen elrendezés könnyű utat nyitott a helyes megértéshez, a valóság világa a démonok világára utalt, és ez a második csoport, a kísértetek csoportja magyarázta az elsőt, az emberek világát. Saját története is, ahogy a caprichókban megrajzolta, szerelmének, fölemelkedésének, szerencséjének, csalódásainak ez a kusza álma ilyen elrendezésben megfelelő értelmet nyert. Mindnyájuk történetévé, Spanyolország történetévé vált.

Miután különválogatta, egymásra rakta és elrendezte őket, hozzáfogott nevet adni az egyes lapoknak, mert végül is egy jó rajznak éppen úgy meg kell hogy legyen a maga neve, mint egy jó kereszténynek. Goya nem volt író, gyakran sokáig kellett keresnie a megfelelő szót, de éppen ez okozott neki mulatságot. Ha egy metszet nevét túl laposnak érezte, olyankor rövid magyarázatot írt hozzá. Végül minden lapnak megvolt nemcsak a címe, hanem a kommentárja is. Néha az elnevezés derekas és erényes volt, a magyarázat viszont annál csípősebb, néha a cím volt kényes, kárpótlásul meg a tolmácsolás naiv és épületes. Közmondásos szólások, dühös tréfák, ártatlan paraszti regulák, ironikusan jámbor tanítások, huncutul borsos és alattomosan bölcs mondások – mindez összhangba olvadt.

„Tantalus” – írta az alá a rajz alá, amelyik a kétségbeesett szerelmezt mutatja meg a halott, de azért egy szemernyi hunyorító szerető előtt, s magát kigúnyolva így kommentált: „Ha lovagiasabb volna és nem olyan unalmas, a nő újra életre támadna.” És: „Senki sem ismeri magát” – írta az álarcosbál alá, az öregasszony alá

pedig, aki tükre előtt körülményesen és költségesen cicomáztatja magát hetvenötödik születésnapjára, ezt írta: „Mindhalálíg.” Azt a rajzot, ahol a maját díszítik föl, miközben Brígida, a kerítőrózsafüzért imádkozik, így kommentálta: „Imádkozik érte – és nincs igaza? – hogy Isten adjon neki szerencsét és szabadítsa meg a bajtól és a felcserektől, orvosoktól és ítéletvégrehajtóktól, hogy alkalmas legyen, és fúrge, és mindenkinek szolgálatára, akár a boldogult édesanyja.” Ahhoz a laphoz azonban, melyen a szegény ringyó a Szent Törvényszék titkára előtt ül és ítéletét hallgatja, ezt írta: „Egy derék asszonnyal, aki egy darab vajaskenyérért minden embert olyan serényen és foganatosan kiszolgált – így elbánni, csúful!” Azt a metszetet pedig, amelyiken a boszorkány a szatír vállán guggol s az üdvözült szellemeknek leteszi az istenkáromló fogadalmat, azt így kommentálta: „Esküszöl, hogy tanítódnak és előjáróidnak engedelmeskedel és tiszteled őket? Kisöpröd a pajtát? Csörgeted a csörgőt? Vonítasz, visítasz? Repülsz, kenegetsz, vért szopsz, fújtatsz, sütsz? Megteszel bármit, bármikor is bízzák rád? – Esküszöm. – Jól van lányom, ezennel boszorkány vagy. Fogadd szívélyes szerencsekívánatainkat.”

Hosszan fontolgatta, melyik lapot tegye az elejére. Úgy döntött, hogy azzal a rajzzal kezd, amelyiken ő maga volt látható, amint asztalra borul és szemét elfödi a kísértetek elől. S így nevezte ezt a lapot: *Idioma universal*. De aztán ezt a címet túl kérkedőnek érezte s így nevezte a rajzot: *Az ész álma*. És meg is magyarázta: „Amíg az ész alszik, az álmodó képzelet szörnyeket szül. De a képzelet az ésszel egyesülve, a művészet minden csodálatos művének anyjává lesz.”

A caprichók befejezéséül pedig egy új rajzot készített.

Ezen, vakrémületben rohanva jön egy óriási, rendkívül csúnya, kísérteties barát, mögötte egy második, elől pedig tátott szájjal áll ama agynélküli kísérteties grandok, a lajhárok, és chinchillák egyike, és ott áll még egy negyedik kísértetalak is, egy kiáltózó, szerzetesi kísértet. S a lap aljára írta Goya a kiáltást, mely a négy szörnyű, óriásira tátott torokból hangzik:

*

„Ya es hora. Itt az óra,
Az idő lejárt.” És itt már
Mindenkinek látni kellett:
Itt van, itt az óra. Vége
A kísérteteknek. El kell
Tűnni a csavarra mozgó
Grandnak s minden cinkosának,
Prelátusnak, szerzetesnek.
Ya es hora. Így van rendjén:
Ez a rajz jó, ezzel kell a
Caprichókat befejezni.
Ya es hora!

LAS CHINCHILLAS
(Los Caprichos, 50.)

AZ ÉSZ ÁLMA SZÖRNYEKET SZÜL
(Los Caprichos, 43.)

M
ann
gyal
E
tana
Goy
a pi
is é
s G
—
É
—
vers
Q
lott

M
is m

Mióta Goya megmutatta barátainak a caprichókat, nem ügyelt annyira, hogy megóvja az ermita csöndes szigorúságát. Barátai gyakrabban is eljöttek, minden szertartásosság nélkül.

Egy nap, amikor hármasan jöttek, Agustín, Miguel és Quintana, Miguel mosolyogva mutatott rá a fiatal költőre és felírta Goyának: „Hozott valamit neked.” És amikor Goya kérdően nézett a piruló Quintanára, Miguel így folytatta: „Írt egy ódát, ami téged is érdekel.” Quintana vonakodva vette elő mappájából a kéziratot s Goya felé nyújtotta. Agustín azonban unszolta:

– Ugyan, olvassa fel a verset, kérem.

És Goya csatlakozott hozzá:

– Úgy van, kérem, olvassa fel, don José! Szeretem nézni, ahogy verset olvas fel. Legnagyobb részét értem.

Quintana elkezdte felolvasni, zengő verssorok voltak. „Széthullott”, kezdte olvasni,

*Széthullott a világbirodalom –
Eljátszották. De az a láng, amely
Velázquezben és Murillóban égett,
Az ég tovább. Goyánkban ég tovább!
A valóság az ő varázslatos
Fantáziája előtt elsötétül.
Eljő a nap, s hamar jó, amikor,
Goyal neved előtt a földkerekség
Meghajlik majd, ahogy ma Rafaelnak.
Minden országból elzarándokolnak
Spanyolországba és rajongva állnak
Művészeted előtt,
Te Goyal Spanyolország glóriája!*

Mosolyogva és meghatottan néztek a többiek Goyára, aki maga is mosolygott, kissé zavartan, de azért ő is megindultan.

Si, vendrá un día.

Vendrá también, oh, Goya! en que a tu nombre

El extranjero extático se incline –

ismételte Quintana sorait, és mindnyájan csodálkoztak, milyen jól megértette őket. Quintana még jobban elpirult.

– Enyhe túlzás, nem gondolja maga is? – kérdezte mosolyogva Goya. – Ha azt költötte volna, hogy különb vagyok, mint Jacques Louis David kollégám, már az is ért volna valamit. De rögtön nagyobb vagyok Rafaelnél, nem túlzás ez kissé?

De Quintana viharosan így felelt:

– A magasztalás legmagasabb szava is túl gyöngé még arra az emberre, aki ezeket a rajzokat alkotta!

Goya tudta, milyen gyerekesen naiv Quintana, s milyen gyerekesen naivak a versei, azt sem kellett neki bizonygatni, hogy Velázquez óta ő Spanyolország legnagyobb festője, mert ugyan mit is jelent ez? De azért a boldogság hulláma öntötte el. Ilyen büszke, himnikus verseket írt hát ez a fiatalember az ő „durva, barbár, ízléstelen” lapjaira. Éspedig még akkor, amikor nem voltak elrendezve és nehezen lehetett őket megérteni.

Goyát hajtotta valami, hogy megmutassa barátainak a caprichókat úgy, ahogy most vannak, és a lehető legmellékesebben azt mondta:

– Akarjátok még egyszer megnézni a rajzokat? Tudniillik helyes sorrendbe raktam őket és címeket adtam nekik. Egyébként kommentárokat is írtam hozzájuk – tette hozzá furfangosan – az ostobáknak, akiknek szükségük van magyarázatra.

A többiek egész idő alatt mohón vágytak rá, hogy még egyszer megláthassák a lapokat, csak nem merték erre kérni ezt a külön embert. Most, amikor másodízben tárult fel előttük a caprichók világa, lenyűgözte őket a látvány. Igen, az a sorrend, melybe most Goya a lapokat elrendezte, csak az adta meg az igazi értelmüket. Még a józan Miguel is azt mondta, majdnem tiszteletteljesen:

– Amit itt csináltál, Francisco, ez a te legjobb, legnagyobb portréd. Most megrajzoltad egész Spanyolország arcát.

A fiatal Quintana azt mondta:

– Én ugyan felvilágosult vagyok, de ettől fogva boszorkányokat és démonokat látok majd minden zugban.

Agustín pedig sötéten és célzatosan megjegyezte:

– És még vannak, akik Jacques Louis Davidot művésznek tartják!

Elérkeztek az utolsó laphoz, a menekülő, kiáltozó, szerzetesi szörnyek metszetéhez.

– *Ya es hora!* – kiáltott Quintana. – *Cierra, España!* Rajta, Spanyolország! – kiáltotta sugározva és lelkesedve a régi csatakiáltást.

Miguel elgondolkozva jegyezte meg:

– Az aláírások érdekesek, némelyik kitűnő. Az a céljuk, ha jól értem őket, hogy a rajzok tartalmát ártalmatlannak tüntessék fel. De gyakran csak még élesebbé teszik őket.

– Igazán? – kérdezte huncut csodálkozással Goya. És: – Persze, tudom – folytatta – az én otromba spanyolságom nem elegendő ahhoz, hogy visszaadjam, ami előttem lebeg. Hálás lennék a tanácsaidért, Miguel, és magának is, don José, és neked is, Agustín.

Barátait megtisztelte és mulattatta, hogy Goyát nagy művében segítsék. Miguel rögtön talált egy alkalmas aláírást arra a rajzra, melyen a vén fősvény eldugja kincseit, mégpedig egy Cervantes-idézetet: „Mindenki olyan, amilyennek Isten teremtette, de rendszerint még sokkal rosszabb.” A többieknek is voltak ötleteik. Megértették, mit akar Francisco: az aláírások legyenek népszerűek, élesek és izeseek.

– A csiszolatlanságot meg kell hagyni – jelentette ki Miguel.

– Persze – mondta Francisco – mert hát én már ilyen vagyok.

Mindnyájan együtt dolgoztak, kellemes buzgalommal, létrejött egy egész sor új cím és kommentár, az ermitát betöltötte a tréfálkozás és nevetés.

Miguel azonban mind e vidámság közepette nyugtalankodott. Vajon a nehézkes szavú Francisco miért szánta rá magát arra a fáradságra, hogy kigondolja mindezeket a címeket és kommentárokat? Akkor hát mégis azzal a veszélyes ötlettel játszik, hogy nyilvánosságra hozza a caprichókat? Minél tovább gondolkodott ezen Miguel, annál mélyebben nyomasztotta a gond. Goyát, ezt a lángeszű tökfeket, kétségkívül megfertőzte Quintana bárgyú fanatizmusa. Miguel egyre azon töprengett, mit kéne tennie, hogy barátját visszatartsa ettől az ártalmas meggondolatlanságtól.

Egyvalaki volt, aki ezen segíthetett: Lucía.

Miguel kapcsolata Luciához most is, mint eddig, homályos volt. Amikor közölte vele, hogy elbocsátását kérte, mert nem tud tovább részt venni don Manuel ártalmas politikájában, Lucía vigasz-

talgatta megértően, udvariasan, minden melegség nélkül, Valószínűleg már értesült róla Pepától, talán magától Manueltól.

Lucia őszintén sajnálta, hogy Miguel és Manuel összeveszett, hiszen ebben ő volt a hibás. Azt tervezte, hogy kibékíti kettejüket. De csak későbbi időben. Mert a következő hónapokra volt Manuelnek tapasztalt, hazafias és megbízható tanácsadója: az abate.

Igen, a főinkvizitor és az első miniszter paktumát betartották, az abatét kiengedték a kolostorból. Nem mintha a Szent Hivatal hatályon kívül helyezte volna az ítéletet, de az inkvizíció familiárisai meg se látták őt, a *Santa* zöld küldöttei elmentek mellette, és ha nem is merészkedhetett a királyi székhelyek közelében mutatkozni, Manuel mégis biztosította róla, hogy amíg az udvar nem tartózkodik Madridban, titkon eljöhét a fővárosba. Éppen most, amikor Manuel meg volt fosztva Migueljétől, szüksége volt olyan képességű emberre, mint az abate.

Miguel, persze, pontosan értesült mindezekről. Mélységesen szenvedett, mert Lucia és Manuel kikapcsolták s az abbéval pótolták őt.

Most, gondban Goyáért, kapóra jött neki az ürügy, hogy Lucíával bizalmas beszélgetést folytasson. Miután szakértően magasztalta neki a caprichók újdonságát és megrázó nagyszerűségét, beszámolt neki Goya eszeveszett szándékáról, hogy nyilvánosságra hozza ezeket a lapokat, és ékeesszóló szavakkal panaszkodott neki az emberek, s különösen az okos emberek butaságáról. Lucia buzgón helyeselt. Végül Miguel kérésére megígérte, hogy igyekszik majd Goyát eltéríteni a bolondságától.

Elment hozzá.

– Hallom – mondta – csinált egy sorozat érdekes metszetet. Nem kedves magától, hogy régi barátnője elől eltitkolja.

Goya felháborodott Miguel gyöngeségén és fecsegésén. De hát nem mutatta meg maga is, jobb meggyőződése ellenére is, Cayetanának a metszeteket?

Lucia egyenesen megkérdezte tőle, mikor láthatja a caprichókat. Egyébként nem egyedül jön, magával hozza egy közös barátjukat, Goya gyanakvóan megkérdezte:

– Kit?

Azt gondolta, Pepáról van szó, neki pedig nem akarta megmutatni a caprichókat. De Lucia azt mondta:

– Az abbéval együtt szeretném megnézni az új métszeteit.

Goya a csodálattól ostobán megkérdezte:

- Don Diego itt van? Hát ez...?

- Nem - felelte Lucía - nincs megengedve. De itt van.

Goya megdöbbsen. Ha megengedi, hogy egy elítélt eretnek, aki nek autodaféján maga is részt vett, átlépje a küszöbét - nem hívja ki ezzel maga ellen a Szent Hivatalt? Lucía látta a megzavarodottságát. Keskeny, ferde szeme egyenesen Goya arcába nézett, árnyalatnyi, mély, nagyon gúnyos mosoly látszott hosszúkás ajka körül.

- Az inkvizíció kémnőjének tart? - kérdezte.

Goya egy pillanatig csakugyan azt gyanította, hogy Lucía az inkvizíció kezére akarja őt játszani. Vagy nem hajszolta-e Jovellanos is áldatlan szeszélyből a nyomorúságba? De ez persze képtelenség. Képtelenség az ő habozása is, hogy az abbával találkozzék. Ha az abate Madridban mutatkozhatik és nem tartóztatják le, akkor aligha vethetik az ő, Francisco szemére, hogy nem mutat neki ajtót. Mindig így jár Lucíával: éppen az ő jelenlétében fogják el kicsinyes, nevetséges pillanatai; így volt ez a pradóbeli első találkozásuk óta. És most is úgy adódott, hogy őt, aki legyőzte saját félelmét és a nagy spanyol félelmet, őt, aki megcsinálta a caprichókat, meglepheti Lucía pillanatnyi, értelmetlen gyávasági rohamában. „Carajol” - káromkodott magában.

Közben csábította őt, hogy megmutassa Lucíanak a caprichókat. Mindig ellenséges óvatosságot érzett Lucíával szemben, de azért valamilyen homályos módon mindig vonzotta. Valamilyen közösség volt köztük: Lucía - és ez volt az ereje - a lenti világot ugyanúgy magával hozta a magasba, mint ő. Bizonyos, hogy megérti majd a caprichókat, mélyebben, mint minden más nő, akit ismert. Sőt, úgy érezte, mintha megbosszulná magát Cayetanán, amikor megmutatja Lucíanak a caprichókat.

- Kérem, doña Lucía - mondta szárazon - adja át don Diegónak üdvözetemet, és tiszteljen meg azzal, hogy vele együtt meglátogat csütörtök délután három órakor, műtermemben, a Calle del San Bernardinón.

Az abbén, mikor Lucíával eljött, nem sok változás látszott. Egyszerű, nagyon elegáns öltönyt viselt a legutolsó francia divat szerint, igyekezett könnyednek, fölényesnek, szellemesnek, kissé cinikusnak látszani, mint ahogy már megszokták tőle. De Goya észrevette, milyen erőfeszítésébe kerül ez, s ettől maga is bizonytalanná vált. Sietett megrövidíteni a bevezető beszélgetést, s kivette a lábából a metszeteket.

Doña Lucía meg az abate megnézte a caprichiókat. Úgy történt, ahogy Goya előre látta. Lucía arcáról lehullt a maszkyszerűség, valamiféle fanatikus igenlés jelentkezett rajta. Egész vadságával beszívta és visszasugározta a lapokból áradó, heves életet. Az abate a metszetek első csoportja, a „valóságos” metszetek előtt annak a jóítéletű műértőnek mutatkozott, aki volt, s okos megjegyzéseket tett a technikai részletekre. Később azonban, amikor a lapok egyre merészebbek és fantasztikusabbak lettek, elnémult, s lassanként az ő arcára is kiült az a fölgerjedt elmerültség, ami Lucía arckifejezésében jelentkezett.

Most mindketten arra a metszetre hajoltak, melyen az egymáshoz kötözött szerelmespár hajába mélyeszti karmát a végzet baglya – Goya így nevezte a rajzot: „Hát senki sem oldoz el bennünket?” – és Francisco mélységes elégedettséggel nézte, milyen mohón mered Lucía és az abate erre a lapra meg a sorsukra. És ettől fogva, miközben Lucía és az abate a többi caprichiót szemlélte, hármuk között szavakba nem fogható kapcsolat jött létre. Végül örömét durvaság mögé rejtve, így szólt Goya:

– Úgy, no most már elég – és kezdte összerakni a rajzokat.

– Ne, ne! – kiáltotta gyermeketeg önfeledtséggel az abate, és Lucíanak se volt eszeágában sem, hogy letegye kezéből a lapot.

– Azt hittem – mondta Lucía – én átlátok ezen a sőpredéken. De csak maga mutatja meg igazán az embernek, milyen iszonyúan egymásba folyik itt a butaság és az aljasság. – Megrázkódott. – *Mierda!* – mondta, és furcsa volt ezt a durva káromkodást e hölgy hosszú, nemesívvű ajkáról hallani.

Az abate az oldalszámozásra mutatott és így szólt:

– Hogy ez hetvenhat rajz? Dehogy! Ezer! Az egész világ! Az egész spanyol nagyság és az egész spanyol nyomorúság!

Most azonban Francisco véglegesen elrakta a metszeteket: elsüllyedtek a ládában.

Az abate vad, kusza tekintettel meredt a ládára. Goya megértette, mi megy benne végbe. Hiszen ott látta térdelni a tarragonai ítélőszék előtt. E caprichókban benne volt minden megtaposott ember bosszúja, az abate bosszúja is; a caprichókban ő is arcába vágta a pimasz hatalmasoknak gyűlöletét és megvetését. És most valóban meg is szólalt az abate, halkán, lassan és hevesen:

– Megfoghatatlan, hogy ez itt van a világon és mégisincs a világon,

Goyára pedig átragadt az abate forró vágyakozása, hogy egész világ előtt látható legyen az elvetemedettek póré arca, azoknak az arca, akik ma Spanyolország fölött uralkodnak, úgy, ahogyan ő visszatükrözte őket e lapokon, itt, ebben a ládában. Minden eddiginél erősebben érezte a kísértést, hogy a caprichókat kiküldje a világba.

– Kiküldöm őket a világba – döntött rekedten.

De ekkor az abate kitépte magát elmerültségéből, vissza e műteremnek és e Madrid városának valóságába. És egész könnyedén, társalgó hangon azt mondta:

– Tréfál persze, don Francisco.

Goya figyelmesen az arcába nézett, s az elegáns maszk mögött felismerte az ábrázatot, egy halotti arcot. Igen, ez az ember halott. Itt jár-kel titkon, meg nem engedve, kiközösítve, ugyanabban a Madridban, ahol hozzászokott, hogy minden szalonban ott ragyog és minden megmozdulásban benne van a keze, s most csak annak az asszonynak szánalmából és kegyelméből él, akinek kedvéért magára vállalta a megsemmisülést. Egy halott ül Goya előtt, aki igyekszik könnyedén, szellemesen társalogni. Goya szemében felmerült egy capricho: egy félig elenyészett ember elegánsan egy zongorának dől és szivarozik.

Valamiféle riadt tiszteletet érzett ez iránt az ember iránt, aki úgy jár a világban, mint az eleven, és mégis halott.

– Nem értettem – mondta Goya kissé bárgyún.

Lucia Goya arcába nézett bosszúsan, de minden gúny nélkül.

– Az abate úgy gondolja – mondta nagyon világosan – hogy okosabb is lehetne.

Goya egyszerre felismerte az összefüggést. Megértette: Lucia azért hozta el hozzá az abatét, hogy saját szemével lássa, mi a mártírok sorsa. Lucia figyelmeztetése helyénvaló. Ő, Goya olyan, mint egy gyerek. „Spanyolország glóriája” – Quintana versétől gőzölt a feje, a hiúság leteperte a józan eszét. Kezével akarta érinteni a „glóriáját”. Megérdemelte Lucia szigorú pillantását, rendreutasítását. Lucia okos volt, amikor elhozta don Diegót, hogy az ő látványa helyrecsavarja öreg és még mindig olyan meggondolatlan fejét.

És azt mondta egyszerűen:
- Igaza van, doña Lucía -
És don Diegónak így szólt:
- Igazat adok magának. -
Indulás előtt Lucía
A ládára mutatott, mely
Goya dicsőségét rejt,
S minden szótagot tagolva
Tisztán, bangosan kimondta:
- Köszönöm magának, Goya.
Most, hogy a világon vannak
E lapok, nem szégyelek már
Spanyol nőnek lenni. - Aztán
Don Diego szemeláttán
Megcsókolta Goya száját
Forrón, szemérmetlenül.

Peral doktor felkereste Goyát az ermitában. Francisco rögtön meglátta, hogy fontos ügyben jön.

– Közölnöm kell valamit magával – mondta csakugyan néhány bevezető szó után Peral. – Haboztam, hogy beszéljek-e, és talán valóban helytelen, hogy beszélek. De maga megengedte nekem, hogy doña Cayetanát a maga szemével lássam a caprichókban, és hagyta, hogy tanúja legyek, amikor doña Cayetana ítéletét próbára tette azzal a portréval. Talán feltételezhetem, hogy maga meg én közeli barátai vagyunk a duquesitának.

Goya hallgatott, tömör arca zárkózott volt – várakozott. Peral tétovázott, aztán nekidurálta magát és tovább beszélt. Hogy észrevette-e Goya a legutóbbi időben Cayetanán egy kis változást, kérdezte. „Aha – mondta magában Francisco – Cayetana észrevette azt a csínyt Agustínnal, és a doktor azért jött, hogy figyelmeztessen.”

– Igen – mondta – úgy láttam, hogy doña Cayetana kissé megváltozott a legutóbbi napokban.

Peral mesterkéltén félvállról beszélve, így válaszolt:

– Csakugyan megváltozott. Terhes.

Goya azt kérdezte magában, vajon jól értette-e, de már tudta is, hogy jól értette. *Está preñada, Palabra preñada*, jelentőséggel terhes szó – gondolta bolondos módon Goya. Minden forrongott benne, igyekezett erőt venni rajta. Peralnak nem kellett volna beszélnie, Francisco tudni sem akart ezekről a dolgokról, nem akarta, hogy beavassák Cayetana romlott intimitásaiba. De Peral folytatta kéretlen bizalmaskodásait; sőt még föl is írta őket. „Régebben hasonló esetekben – írta – doña Cayetana idejében gondoskodott róla, hogy állapotát megszüntesse. De ezúttal az első hetekben nyilván hajlandó volt a gyereket világra hozni és csak később gondolta meg magát. Aggasztóan későn, mert ha megmarad az elhatározása mellett, ez nem lenne veszélytelen.” Goya elolvasta.

– Miért közli ezt velem? – kérdezte haragosan.

Peral nem felelt, csak ránézett, és Goya tudta, amit már azonnal

megértett: hogy tudniillik az ő, Francisco gyerekéről van szó. Az ő gyereket akarta Cayetana a világrahozni – és most már nem akarja.

Peral felírta: „Jó volna, don Francisco, ha rá tudná beszélni doña Cayetanát: ne kívánja, hogy a beavatkozás megtörténjék.”

Goya azt mondta, rekedten és nagyon hangosan:

– Nem az én dolgom, hogy beavatkozzam a hercegnő elhatározásaiba. Ilyesmit sohase tettem és nem is fogok tenni. – Azt gondolta, teljesen értelmetlenül: „*Preñada. Palabra preñada.* Megölte a férjét, megölte az én Elenámat, meg fogja ölni ezt az én gyereke-met is.” Azt mondta, nagyon hangosan: – Nem beszélek vele, egy szót sem beszélek vele erről.

Peral egy kissé elsápadt. Felírta Goyának: „Kérem, értse meg, don Francisco, nem veszélytelen dolog a beavatkozást megejteni.” Goya elolvasta. Vállat vont.

– Nem tudok beszélni vele, doktor – mondta meggyötörten.

Peral doktor többé nem szólt semmit és nem is írt fel semmit. Kitépte a cédulákat a füzetből és apró darabokra tépte őket.

Goya azt mondta:

– Bocsássa meg a heveségemet, don Joaquín. – Elővette a caprichókat a ládából. Kikeresett két lapot, azt, amelyik Cayetanát úgy ábrázolja, amint a három férfifej fölött a felhőn elvetemedetten mennybe vagy pokolra száll, és azt a másikat, a kétarcú Cayetanával, a megszállt szerelmessel, körös-körül a szörnyek fajzatával és a varázskastéllyal a levegőben. – Akarja czekeztet a lapokat, doktor? – kérdezte.

Peral mélyen elpirult.

– Köszönöm, don Francisco – mondta.

Néhány nap múlva üzenet érkezett Peraltól: Goya jöjjön azonnal Moncloába. Goya kihajtatott, látta Peral arcát, tudta, hogy már nincs remény.

Az elsötétített szobában, ahol Cayetana feküdt, parfümöt fecskendeztek a levegőbe, de az se fojthatta el egészen az alkovból jövő, árnyalatnyi, édeskésen rossz szagot. Az alkov függőnyeit lebocsátották. Peral intett Franciscónak, hogy vonja szét a függönyt, aztán eltávozott. Francisco kinyitotta a függönyt. Oldalt az ágyon szikáran, mereven, megkövülve ült a dueña. Francisco az ágy másik oldalához lépett.

Cayetana viaszsárga arccal feküdt, mélyen beesett szemét lehunyva. Francisco gyakran úgy látta az asszony magas szemöldökét, mint

óriási kapuívекet, de hogy mi megy végbe a kapuk mögött, soha nem tudta felismerni. Most forrón kívánta, nyíljon ki a lecsukott, viaszos szemhéj. Ismerte gazdag, eleven nyüzsgést sejtető s a legkisebb biztonságot meg nem engedő szemét. Most az egyszer, most utoljára, ha kinyitná a szemét, Goya meglátná az igazságot.

Nagyon tisztán, olyan tisztán, mintha megtestesülve ott állnának a szobában, úgy éltek benne az utolsó szavak, melyeket a beszélő világból magával vitt süketségébe, Cayetana szavai: „Mindig csak téged szerettelek, Francho, mindig csak téged, te buta, öreg, te csúnya, egyetlen ember. Mindig csak téged, te pimasz festő. Mindig csak téged.” És közben tudta Cayetana, hogy a Goyához való szerelme hozza rá a pusztulást; megmondta neki a halott Brígida és az élő Eufemia. Tudva ment bele szerelmébe és a halálos veszélybe. Ő pedig, akárhányszor kérte is Cayetana, mégcsak le sem festette. Nem tudta lefesteni. De talán csak azért nem festette le, mert nem akart rá veszélyt hozni. És most mégis itt fekszik és meghal.

Zavaros gondolatokkal telve meredt Cayetanára. Nem is lehet elgondolni, hogy meghal, nem lehet elképzelni, hogy ez a forró, szeszélyes, fennhéjázó szív megszűnik dobogni. Magában megparancsolta Cayetanának, hogy mozduljon meg, nyissa fel végre szemét, ismerje fel őt, beszéljen hozzá. Erőszakos türelmetlenséggel várt rá. Magában szidta, hogy már megint szeszélyes. De Cayetana nem nyitotta ki a szemét, nem beszélt, csak a saját gyöngeségével volt elfoglalva, a széthullásával, a halálával.

Az óriási egyedüllét, az óriási idegenség érzése maradt Goyában. Össze voltak kötve, Cayetana meg ő, szorosabban már nem is lehetnek összekötözve emberek, és milyen idegenek voltak egymásnak. Mennyire nem ismerte Cayetana az ő valóságát, a művészetét, és mennyire nem ismerte ő Cayetanát. A „Tantalus”-a hazudott: Cayetana nem hunyorgott, Cayetana meghalt.

Doña Eufemia ájtótt hozzá keményen, ellenségesen. Felírta neki: „Most el kell mennie. Marquesa de Villabranca jön.” Megértette a dueñát: ő, Goya mindezekén az éveken át meggyalázta Alba hercegnőt, most hagyja legalább méltóságban meghalni. Goya majdnem mosolygott. Ehhez az utolsó Alba hercegnőhöz az illetett volna, hogy szemtelen, merész, gúnyos szóval az ajkán távozzon. De itt fekszik gyöngén és rossz szagban, és az elmúlása akkor sem lesz méltóságosabb, ha a Villabranca család jelenlétében folyik le, nem az övében. A dueña elkísérte az ajtóig.

– Maga ölte meg, első festő úr – mondta határtalan gyűlölettel a szemében.

Peral az előszobában állt. A két férfi meghajolt egymás előtt, mélyen, szótlanul.

Az előcsarnokon át siető méltósággal lépkedett a pap az utolsó szentséggel. Goya letérdelt a többiekkel együtt. Cayetana ezt a látogatást épp oly kevésbé fogja észrevenni, mint a Villabrancáékét, vagy az övét.

Madrid népe nem ment a szomszédba egy kis szóbeszédért, és ezúttal is rögtön azt mesélgették, hogy mérgezés történt, és pedig az idegen nő, az olasz nő, a királynő mérgeztette meg vetélytársnőjét. Az a rágalmazási kedv, amellyel Alba hercegnőt a herceg halála óta nézték, most részvétté, szeretetté, tiszteletté változott. Megható anekdoták kerültek forgalomba, milyen egyszerűen beszélt mindenkivel, büszkeség nélkül, minha csak rangjabeli lett volna, hogyan játszott bikkaviadalt az utcai gyerekekkel, milyen szívesen és bőségesen adott minden nélkülözőnek, aki hozzá fordult segítségért.

Egész Madrid ott volt a temetésén. Kifejtették mindazt a pompát, ami illeti ilyen főrangú hölgy gyászünnepeéhez, a Villabrancák nem takarékoskodtak, de nem is igyekeztek meghatottságot tanúsítani. Csak a jólelkű doña María Tomasa sajnálta Cayetanát, aki olyan szép volt s akinek olyan korán és olyan rémesen kellett elmúlnia. Az öreg marquesa megvetéssel nézett le a nép őszinte elszomorodottságára. Cayetana szerette a csöcseléket, a csöcselék meg szerette őt. Doña María Antonia arca kemény és gögös volt. Most hát ugyanaz a kéz, amellyel ez a kisiklott, elvetemült nő az ő kedves fiát megölette, őt magát is eltette az útból. Az öreg marquesa alig mozgatta ajkát a halott lelkiüdvösségéért mondott ima közben, s amit szólt, az sem jámbor kívánság volt.

Alba hercegnő a végakaratóban nagy hagyatékot szánt Eufemiának, a dueñának, Fruelának, a komornának, meg sok jószágá nagy számú személyzetének, nem feledkezett meg Padilláról, az udvari bolondról sem. Szeszélyes végrendelet volt. Pénzösszegekkel, némely esetben igen magas pénzösszegekkel emlékezett meg olyan emberekről, akiket csak felületesen ismert, diákokról, akik egyszer útjába kerültek, egy félhülye, kolduló szerzetesről, akit befogadott egyik birtokára, egy lelencgyerekről, akit egyik kastélyában találtak, több színésről és toreróról. A király első festőjének, Francisco de Goya y Lucientesnek doña Cayetana csak egy egyszerű gyűrűt ha-

gyott, semmi egyebet, Goya fiának, Javiernak egy kis évjáradékot. Orvosa viszont, Joaquín Peral doktor egy félmillió reált kapott, hozzá még egyik andalúziai birtokát s egy csomó válogatott festményét. Doña María Luisát bosszantotta, hogy azok az ékszerek, amikért úgy irigyelte Alba hercegnőt, most cselédekre és mindenféle csöcselékre maradnak ahelyett, hogy ő kapná meg őket; mert a szokástól eltérően Cayetana semmiféle birtokát, tulajdonát nem hagyta rá ő katolikus felségeikre. Don Manuel is csalódott. Azt remélte, hogy a főörökösnél, marqués de Villabrancánál előnyösen cserélhet majd festményeket Alba hercegnő képtáraiból. Most ezek a képek az utálatos Peral doktor tulajdonába kerülnek, az pedig hírhedt a konok-ságáról.

A királynőnek is, az első miniszternek is kapóra jött, amikor don Luis María, marqués de Villabranca, most már XIV. Alba herceg megtámadta a végrendeletet. Doña Cayetana hiszékeny volt és nem értett a gazdasági ügyekhez. Kézenfekvő a gyanú, hogy bizonyos hagyatékokat, különösen az orvos, a dueña és Fruela, a komorna képtelenül nagy hagyatékait kétes módon csalták ki az örökhagyóból. Gyanús a hercegnő hirtelen halála is. Kézenfekvő az a feltevés, hogy a kapzsi, művészetrajongó orvos, miután kiravaszkodta helyét a végrendeletben, a hercegnőt félretette az útból, hogy így gyorsabban jusson a hagyatékok birtokába.

A királynő azon a véleményen volt, hogy az orvos ellen indított per gyorsan elnémítja majd azokat az ostoba híreszteléseket, melyek az ő szentséges személyét összeköttetésbe hozzák Cayetana halálával. Megbízta don Manuelt, személyesen gondoskodjék róla, hogy teljes világosságot derítsenek első udvarhölgyének halálára és végrendeletére.

Vádat emeltek Peral doktor, a dueña, Fruela, a komorna ellen, mindenekelőtt *captación de herencia*, örökséghajhászás miatt. A vádlottakat letartóztatták, a hagyatékokat zárolták. Gyorsan bebizonyosodott, hogy az örökhagyó megengedhetetlen befolyásolás hatására cselekedett. A végrendeletet érvénytelennek nyilvánították. Az eljárás tovább folyt a három letartóztatott ellen.

Az érvénytelennek nyilvánított hagyatékokat hozzacsapták az örökség főrészehez, mely az új Alba herceget illette. Ez pedig felkérte don Manuelt, válasszon ki az elhunyt képtáraiból néhány festményt s fogadja szívélyesen, viszonzásul fáradozásáért az örökség rendezésével kapcsolatban; az infánsnak fontos festmények közül persze jó

néhány rejtélyes módon eltűnt. Doña María Luisát, aki oly kegyesen iparkodott fényt deríteni doña Cayetana titokzatos halálára – az új Alba herceg tiszteletteljesen felkérte, kegyeskedjék a drága elhunyt hagyatékából néhány ékszert emlékül elfogadni.

*

*S*nemsokára Cayetana
Képeiből jónéhány az
Infáns képtárában lógott.
S a királynő nyaka, karja,
Két keze is csillogott a
Halott Alba hercegnőnek
Világbirű kincseiből
Szerzett ékszertől: gyűrűktől,
Karkötőktől.

Barátai nem tudták rávenni Goyát, hogy beszéljen velük Cayetana haláláról. Már attól féltek, visszaesik fekete tébolyába. De ezt elkerülte.

Sötéten, szűkszavúan járt föl-alá, vagy üldögélt a quinta kopár termeiben. Igyekezett visszaidézni magának Cayetanát. Nem sikerült. Csak a viasszerű, haldokló nő maradt benne, aki bezárkózott saját magába és a rossz szagába. Végső alattomoságával ellenszegült, nem nyitotta ki a szemét. Goya haragja Cayetana lényének örvényei fölött meggyöngült az utolsó hónapokban, hirtelen halála előtt; most, hogy már Cayetana nem volt, ez a harag új hevességgel rohanta meg.

Tágas kertjében sétálgatott, méltóságteljesen, bolivárját mélyen fejébe húzva, szép nádpálcájával, egyenes, aragóniai tartással, komoran töprengett. Cayetana már nincs, egyszerűen nincs – ezt tudta. Nem hitt a papok egében és poklában, az ő ege és pokla itt van, ezen a világon. Ha Cayetana nincs már itt ezen a földön, nincs már itt sehogyan sem.

Semmi sincs már belőle, és ez az ő hibája. Az ő portréi szegényes, szomorú árnyak, semmit sem mondanak Cayetana gyönyörűségéről; még Agustín kontárszerű képe is többet mond róla. Az ő, Francisco művészete, kudarcot vallott. Még az maradt meg leghatározottabban, amit a caprichókban megrögzített belőle. De ezekben csak a boszorkányszerűségét rögzítette meg, a ragyogásából, a varázslatosságából semmi sincs a rajzaiban és semmi sincs a képeiben.

„A halottak nyitják fel az élők szemét” – mondják az emberek. A halott Cayetana nem nyitotta ki az ő szemét. Nem értette őt, most sem érti, sohasem értette. És Cayetana sem értette őt soha. Ilyen idegenül asszony még nem állt az ő művészete előtt. „Ízléstelen és barbár.” Talán éppen a caprichók bírták rá, hogy megmásítsa elhatározását és megölje az ő gyermekét, még mielőtt a világra hozza.

Igyekezett igazságos lenni Cayetanához. Igaz, Cayetana első pillanattól fogva gyűlölte őt, de az első pillanattól fogva, attól a perctől fogva, amikor meglátta az emelvényen, ő is gyűlölte Cayetanát. Soha nem járt a végére és soha nem fog a végére járni. Mindig, a

legizőbb pillanatokban is gyűlölettel keveredett a szenvedélye. Cayetana elmondta neki a szerelem szavait, mikor azt hitte, hogy alszik; ő még a halottnak sem tudta megmondani, hogy szerette.

Goya sirt, gördülő, szemérmetlen, méltatlan könnyeket sirt önmagáért, meg érte. De a könnyek nem mostak el semmit, semmit a gyűlöletéből és semmit a szerelméből.

Aljasság tőle, hogy a halott, a védtelen asszonyt káromolja. Keresztet vetett magára az Atochai Szent Szűz faszobra előtt, az előtt, amelyiket Cayetana azon az első éjszakán eltakart a mantillájával, hogy a Szentséges Szűz ne lássa üzelmeiket. Goya imádkozott: „És bocsásd meg neki vétkét, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.” Még az imái is aljasak, mert nem bocsátott meg Cayetanának.

Kopárság volt benne is, mint a quintában. Élete eddig csordultig tele volt a mindig újonnan tóduló kívánczossággal és dologgal. Most először érezte az unalmat. Semmi sem érdekelt, semmiféle gyönyör, sem az asszonyok, sem az evés-ivás, semmilyen becsvág, semmilyen siker. Még a munka sem; a festékek, a vászon pusztá szaga is elkedvetlenítette.

Végzett mindennel, a művészetével éppúgy, mint Cayetanával. Ami mondanivalója volt, azt elmondta. A caprichók ott fekszenek ládájában, készen, elintézve.

Nem végzett Cayetanával. Borzolta őt az az igazágtalanság, amit a királynő és don Manuel a halottal szemben elkövetett. Ha rágon-dolt, hogy a doktor és a dueña börtönben ül, hogy Cayetana emlé-két vad híresztelésekkel gyalázták meg – elfogta a düh. Ő lehet igazágtalan a halottal, senki más.

A caprichókkal sem végzett. „A művészetnek nincs értelme, ha nincs hatása” – mondta Quintana. Ebben van valami. Ha az ember elrejtí művét a néző elől, az olyan, mintha egy asszony születés előtt megfojtja gyermekét. Játszadozott magában azzal az elképzeléssel, mi történnék, ha nyilvánosságra hozná a caprichókat. Olykor, ha valaki egészen óriási merészségre vetemedik, ettől megdermednek és megbénulnak azok odafent. A korai Goyát, a fiatal Goyát éppen a nagy kockázat csábította volna. És ha most az egész világnak megmutatná, mit tart Cayetana meggyalázóiról, nem volna ez engesztelés azért is, amivel ő maga megbántotta? Nem volna halotti áldozat? Akkor talán majd ő is észreveszi, mik is ezek az „izléstelen” caprichók és a halott Brigidájával együtt törheti rajta a halott koponyáját.

MENNYBEMENETEL
(Los Caprichos, 98.)

NEM SZÖKHETSZ MEG
(Los Caprichos, 72.)

A
észne
nyíto
dett,
elfásu
egy v

Ab

-

a qui

A

mert

Né

csőn

tásai

dát,

is me

torny

dühö

nem

dent

hogy

Lá

máso

nyáju

-

Talán

Cá

nos.

excel

latos

zett

nak a

szerű

celler

nem

műér

elbor

-

lapot

35

A caprichókat nyilvánosságra hozni, ez persze ellentmond a józan észnek; ezt valóban bebizonyították neki a többiek, valóban bebizonyította ő saját magának is. De hát úgy megöregedett és elvértelenedett, hogy most már csak a józan ész szerint cselekszik? Belőle is egy elfásult Miguel lett? Nem méltó saját magához, hogy gyáván, mint egy vénasszony, eldugja a caprichókat az ermitában.

Abbahagyatta Agustín munkáját.

– Befogattam – mondta. – Velem jössz. Áthozzuk a caprichókat a quintába.

A megdöbbsent Agustín látta Goya sötét, elszánt arcát és nem mert kérdezősködni.

Némán hajtottak a Calle de San Bernardinóra, felmentek a lépcsőn az ermitába és fáradságosan, a ház lakóinak csodálkozó pillantásai közepette levitték a lemezeket, a rajzokat, a metszeteket, a ládát, végül a súlyos prést is az utcára, berakták a kocsiba. Többször is meg kellett járniuk a szűk, meredek lépcsőt, mielőtt mindent feltornyoztak a carrozában. Andrés, a szolga is segíteni akart, de Goya dühösen visszautasította. A hazafelé-úton is némán és sötéten ült, nem tévesztve szeme elől a ládát. Aztán Agustín segítségével mindent felvitt műtermébe, a quintába. Ott úgy állította falhoz a ládát, hogy mindenkinek a szemébe kellett tűnnie.

Látogatók jöttek, Osuna hercegnő, marqués de San Adrián és mások, akik feltételezhették, hogy közel állnak Goyához. Goya mindnyájuk kíváncsiságát felszította.

– Ugye, szeretnék tudni, mi van ott a ládában – gúnyolódott. – Talán egyszer majd megmutatom maguknak. Érdemes.

Cádizból is érkezett látogató, Sebastián Martínez, a hajótulajdonos. Fürgén felírta Franciscónak: „Mindketten sokat veszítettünk, excellenciás uram. Öfensége, a hercegnő – nagy dáma volt, csodálatos dáma, a régi Spanyolország utolsó virága” – és részvételt nézett Goyára. „Siralmas – írta tovább – ahogy ennek a nagy dámának a hagyatéka szétszóródik és eltűnik. Egy egész csomó kép egyszerűen nincs már meg. Az a titokzatos meztelen Vénusz például excellenciád kezéből: nyomtalanul és sajnálatosan eltűnt. Egy ajánlat: nem volna lehetséges, hogy most egy megbízható, áhítatos, jól fizető műértő legalább egy másolatot kapna belőle?” Goya elolvasta, arca elborult. Señor Martínez gyorsan azt mondta:

– Semmi, semmi, egy szót se szóltam – s fogta és eltépte a papírlapot.

Érdeklődve és kíváncsian fürkészett körül a kopár műteremben, s szeme mindig újra visszatért a ládához. Végül megkérdezte, megtudhatja-e, mit alkotott az első festő úr ezekben a legutóbbi hónapokban. Goya rövid gondolkodás után mosolygott és kegyesen azt mondta:

– Ilyen hozzáértő és jól fizető műgyűjtő érdeklődése megtisztel.

Elővett néhány lapot a ládából: legelőször a számársorozatot, aztán néhány lapot a maják történeteiből. És amikor látta, milyen műértően, mulatva és elragadtatva szemléli señor Martínez a metszeteket, elszánta magát és megmutatta neki „Cayetana mennybe menetelét”-t is.

Señor Martínez szuszogott, kuncogott, elpirult. Azt mondta:

– Ezt meg kell kapnom! Mindent, ami a ládában van, meg kell kapnom. A ládát egész tartalmával együtt meg kell kapnom!

Kapkodott, dadogott, sebtiben írt, aztán az is túl lassú volt neki, visszatért a beszédhez.

– Látta a gyűjteményemet, don Francisco – beszélte és írta is.

– El kell ismernie, hogy ez a csodaműve a Casa Martínezba való. Plus ultra! Ez volt mindig a Martínezek jelszava. Plus ultra! Ez a mottója a maga művészetének is, don Francisco. Magasabbra ért fel még Murillónál is! Adja el nekem a ládát, excellenciás uram! Nem talál nálam méltóbb, rajongóbb vevőt és műértőt.

– „Caprichos” – így nevezem ezeket a metszeteket.

– Remek cím – mondta gyorsan és lelkesedve señor Martínez.

– „Az első festő úr fantasztikus ötletei.” Csodálatos! Bosch és Breughel és Callot egyben, és mindez spanyol, tehát vadabb és nagyobb.

– De hát mit akar vásárolni, señor? – kérdezte barátságosan Goya. – Hiszen a gyűjteménynek még csak néhány lapját ismeri. Ötször, hatszor ennyi van a ládában. Tízszer ennyi.

– Mindet megveszem – jelentette ki señor Martínez. – Minden lemezt és nyomatot és hozzá a ládát is. Ez kötelező ajánlat. Mondja meg az árát, excellenciás uram!

*

*Jó nagy árat mondjon, én nem
Garasoskodom, ha Goya
Kezeművéről van szó. Csak
Ez az én szegény, balandó
Szemem lássa, senki más e
Csodaművét! – Ha netán a
Caprichókat kinyomatnám
S kiadatnám – mondta Goya –
Még az első nyomatokból
Küldök önnek. – De: – Az elsőt:
Könyörögte rábeszélve
Señor Martínez. – A három
Elsőt! A lemezt is! – így kö-
Nyörgött. – Mindet! Mindet! – Goya
Alig tudta a felizgult
Señor Martínezt kitenni
A quintából.*

Azon a tavaszon rossz hírek érkeztek don Gaspar Jovellanos sor-
sáról. Manuel infáns immár nem tagadta meg az inkvizíciótól azt
az engedélyt, hogy eljárjanak Jovellanos ellen, s egy éjszaka az öreg-
embert gijóni birtokán álmából fölkeltve letartóztatták. Az eretneket
Barcelonába vitték, a hosszú úton megbilincselve közszemlére tették,
aztán Mallorca szigetére szállították és kolostorba zárták, egy ablak-
talan cellába. Megtagadták tőle a könyvek és a papír használatát és
minden érintkezést a külvilággal.

– Ya es hora, itt az ideje – mondta Goya Agustínnak. – Vég-
érvényesen befejezem a caprichókat. Te gondoskodik papírról, és
együtt kinyomjuk. Azt hiszem, kezdetnek megteszi háromszáz nyo-
mat.

Agustín ezekben az utóbbi hetekben aggódva figyelte, milyen gon-
dot fordít rá Francisco, hogy látogatóinak a láda titokzatos tartal-
mára célozgasson.

– Igazán azt akarod, hogy ...? – dadogta megdöbbenően.

– Ezen csodálkozol? – gúnyolódott Francisco. – Hát ki volt az,
aki elrohant hozzám az ermitába és összevissza ordibált: „Eltesped-
tél, elpenészedtél, elzüllöttél”? Akkoriban csak száműzték a te don
Gasparodat: most megkötözve, levegő és fény nélkül kuksol egy
pincében.

– Megőrültél, Franchó! – tört ki Agustín. – Ezt nem teheted ve-
lünk! Nem szerezhetsz ilyen örömet az inkvizíciónak.

– Kinyomjuk a háromszáz példányt! – parancsolta Goya. – Ba-
rátaim közül lesznek néhányan, akik épp ezt tartják majd helyesnek,
sőt az egyetlen lehetséges dolognak. Bizonyos Quintana például.

– Tudtam – panaszkodott keserűen Agustín. – Quintana tömjéne
fejedbe szállt, ez a bárgyú óda a halhatatlanságodról.

– Szarok a halhatatlanságra – mondta nyugodtan Goya.

– Micsoda ocsmány hazugság! – felelte dühösen Agustín.

– Ne szitkozódj – mondta még mindig feltűnő önmegettartóztatás-
sal Goya. – Eleinte a legkisebb alkalommal is rábeszélte, hogy poli-
tizálnom kell a művészetemmel. És most, amikor don Gaspart ha-

lálra kínozzák, most hallgassak. Ilyenek vagytok ti politikusok és projectisták. „Tudósé a fecsegés, bátoré a tett.”

– Tiszta téboly volna – heveskedett Agustín – a caprichókat most útrabocsátani a ládából. Háborúban vagyunk, a *Santa* azt teheti, amit akar. Térj észhez, Francisco! Ha valaki megöli az apját, az még talán kiszabadulhat; de aki ma ilyen metszeteket terjeszt, az öngyilkos.

– Ezt kikérem magamnak! – kiáltotta Goya. – Spanyol vagyok. Spanyol ember nem lesz öngyilkos.

– Pedig ez öngyilkosság – makacszkodott Agustín. – És ezt te tudod is. És nem is a helyes viselkedés miatt, és nem is a politika miatt csinálod. Amióta az az asszony elment, mindent kopárnak látsz és ki akarod színezni az örült vakmerőségeddel. Itt van a kutya eltemetve. Az az asszony a hibás mindenben. Még a halála után is szerencsétlenségbe dönt!

*

*De most Francisco dühöngött.
– Tartsd a szádát! – kiabálta,
És ha nem segítesz mégse,
Majd találok mást helyetted.
– Rajtál Csak keress! – kiáltott
Don Agustín. – Én vagyok csak
Olyan örült, hogy kitaratok
Nálad! – S ment is a szobából,
A quintából elment, és bár
Goya nem hallhatta úgyse,
Az ajtókat jól bevágta.*

Erőt vett a viszolygásán és Luciához szaladt. Ő volt az egyetlen, aki annak idején ki tudta verni Francisco fejéből azt a bolond ötletet, hogy megjelenteti a caprichókat.

Elpanaszolta Luciának, hogy señor de Goya nyilván legutóbbi vesztesége következtében most mégis elszánta magát a metszettek ki nyomására és elterjesztésére.

– Kérem, segítsen, doña Lucía! – könyörgött neki. – Kérem, señora, ne hagyja, hogy a szerencsétlenségbe rohanjon! Spanyolország legnagyobb embere.

Lucía, miközben Agustín ilyen tehetetlenül és megzavarodottan beszélt összevissza, figyelmesen az arcába nézett. Láta, mi megy benne végbe. Agustín szerelmes belé, de szívében azzal vádolja, hogy tönkretette az ő barátait, az abatét, Miguelt és mindenekelőtt Jovelanost. Biztosan csavarja az orrát, hogy éppen hozzá kénytelen könyörögni.

– Maga hű barát, don Agustín – mondta Lucía. – Megteszem, amit tehetek.

Lucía úgy érezte, megérti, mi hajtja Franciscót, hogy most mégis megjelentesse a caprichókat. Hogy kitépje magát gyászának ürességéből és bénaságából, Goyának veszélyre van szüksége és kockázatos játékra. Másrészt azonban aragóniai paraszt, aki hozzászokott, hogy a merészséget óvatossággal kösse össze: ha maga-választotta kalandba veti magát, akkor sem fogja a jó védőfegyverzetet semmibe venni.

Lucía látott egy lehetőséget, hogy megvédje Goyát az inkvizíciótól. De terve előkészületet igényelt. Az a fontos, hogy Franciscót elhamarkodott lépésektől visszatartsa. Elment hozzá.

– Maga persze tudja – mondta neki – milyen veszélyes a szándéka.

– Tudom – felelte Goya.

– Van rá mód – jelentette ki Lucía – hogy a veszélyt csökkentjük.

– Nem vagyok már kisfiú – mondta Goya. – Szívesebben nyúlok a parázshoz fogóval, mint pusztá kézzel. De hol itt a fogó?

– Az amiens-i béketárgyalások – magyarázta Lucía – nem haladnak egészen úgy, ahogy don Manuel személyes kívánságainak megfelelőnek. Szüksége volna ott egy megbízható ügynökre. Ha most don Miguel hajlandónak mutatkoznék don Manuellaal újra együtt-dolgozni, akkor talán tudna egyet-mást tenni a haladás ügyéért és egy olyan emberért, aki közel áll szívéhez. – Goya figyelmesen nézett doña Lucía ajkára, az meg folytatta: – A legközelebbi időben tertuliát adok, csak legmeghittebb barátaimnak. Ott lesz Manuel infáns, Pepa, és remélem, don Miguel. Számíthatok magára és don Agustínra is?

– Biztosan eljövök – mondta Goya és meleg hangon folytatta: – Maga nagyon nagy erőfeszítést tesz, doña Lucía, hogy engem megóvjon butaságom következményeitől. Ezért még néhány záradékot is hajlandó becsempészni a békeszerződésbe.

És Goya egész arca mosolygott.

– Most jobban hasonlít a rókára, mint az oroszlánra – mondta Lucía és ő is mosolygott.

Lucía otthonos volt politikai ügyekben, a helyzet pedig kedvező volt. Az amiens-i konferenciának, ahol Anglia, Franciaország és Spanyolország tárgyalt az európai békéről, egész sor olyan kérdést kellett eldöntenie, amely – ezt világosan látta Lucía – közletről és személyesen érinti Manuel infánst. Előnyöket akart nyerni a pápa számára, akitől nagyon magas kitüntetést remélt. Volt rá oka, hogy bebizonyítsa a királynőnek nélkülözhetetlenségét, és kedvező feltételeket akart elérni azoknak az itáliai országoknak, amelyeknek fejedelmei rokonságban álltak a királynővel. Mindenekelőtt nyilván azt kívánta, hogy a nápolyi királyság területét növelje, és kiszorítsa ebből az országból Bonaparte tábornok csapatait, a gabachókat. Mert ha ez sikerül neki, el van hárítva az akadály, mely a nápolyi trónörökös és doña María Luisa legkisebbik lánya tervezett házassága útjában áll; ez a lány pedig, Isabel infánsnő – ezt don Manuel sohasem titkolta Pepa előtt, sem előtte, Lucía előtt – az ő gyereke, és bizonyára szívügye, hogy királyi koronát tegyen a lánya fejére. Don Manuel érdekei tehát nem mindig voltak azonosak Spanyolország érdekeivel, és mivel Azara, a követ, az ország képviselője Amiensben, nem volt éppen barátja az infánsnak, Manuelnak szüksége volt a konferencián egy ügynökre, aki megértéssel viseltetik az ő, don Manuel saját érdekei iránt is. Miguel magas árat kérhet azért a hajlandóságáért, hogy mint az infáns képviselője Amiens-be menjen.

Doña Lucía meghívta Manuelt a tertuliájára és elégedetten látta, hogy ragyog fel Manuel arca, amikor elmondta neki, hogy Miguel részvételére is számít. Miguel maga egy kissé keltette magát, de ő is láthatóan örült az alkalomnak, hogy az infánssal találkozhatik.

Doña Lucíanál ugyanaz a kis kör gyűlt össze, mint azon az estén, amikor barátnőjét, Pepát első ízben hozta össze don Manuella; csak persze az abbénak kellett hiányoznia.

A falakon, fent is, lent is még sűrűbben lógtak Miguel festményei, mint akkoriban. Köztük Goya portréja doña Luciáról. Csak a legutóbbi időben ismerte fel Miguel fájdalmasan-mélyen e kép egész varázslatos hűségét. Francisco ijesztő előrelátással sejtette meg Lucía lényét és további sorsát; a hús-vér Lucía immár teljesen belenőtt a vásznon élő asszonyba.

Miguel arca világos és barátságos maradt ezen az estén is, amikor don Manuelt ilyen kedvező körülmények között láthatja viszont; de lelkében zűrzavar volt. Meg akarta győzni önmagát, hogy a szerencsés emberek közé tartozik. Nagy életműve, a Művész-lexikon a legutóbbi hónapok kényszerpihenője következtében kedve szerint előrehaladt, már majdnem elkészült. És itt, szeretett műkincsei között ül az asszony, akit szeret; a bajok véget értek köztük. És ha el is vesztette azt a kedves hivatalát, hogy az árnyékból irányítsa Spanyolország sorsát – most arra kerül sor, hogy aki megsértette, annak kell majd állhatatosan kérnie, vegye át újra hivatalát. Várakozásába és örömébe mégis a szorongatottság érzése vegyült. A föld megrendült lába alatt, szép biztonsága odavolt. Igaz, hogy magának is, másoknak is még a régi határozottsággal tudja mondani: „Ez jó, az rossz”; de most már csak a hangja tekintélyt parancsoló.

Agustín Esteve szívét viszont ezen az estén olyan meglegedés töltötte be, amelyet már régóta nem érzett. Semmit sem tudott Lucía tervének részleteiről, de világos volt előtte; Lucía azért rendezte ezt a tertuliát, hogy Franciscón segítsen. Már az, hogy Miguel és Manuel megint barátságosan találkozik, éspedig Francisco jelenlétében – már ez sokat jelent. Agustín dicsérte önmagát, amiért legyőzte viselkedését doña Luciától, és hasznos lépéseket tett, hogy Franciscót megóvja butaságának következményeitől. Saját jövőjét is derűsebbnek látta most, hogy ez sikerült neki. Talán mégiscsak elsőrangú festő lesz belőle. Tudta magáról, hogy lassú és nehézkes, de éppen azok, akik lassan fejlődnek, néha elérik a legmagasabb csúcsoakat. És ha ezt a célt sohasem is éri el, akkor sem panaszkodik. Megadott

neki, hogy hathatós segítője legyen Franciscónak, és már ez teljesülés.

Luciának magának is öröme volt a tertuliájában. Vendégei, mióta első ízben gyűltek össze nála, sok fordulatot értek meg, neki is része volt ezekben a fordulatokban, és éppen azon volt, hogy még inkább formálja a sorsot, az ország sorsát és a körülötte levők sorsát is. Kár, hogy don Diego nem lehet itt. Ő fenéig ízlelné a tréfát, amint most Manuel maga fogja elősegíteni, hogy a világ mindörökké megőrizze a caprichókban az ő, Manuel alantasságának képét.

Manuel azzal a szilárd elhatározással jött, hogy visszanyeri Miguel. A príncipe de la paz éppen nekikészült, hogy új dicsőséget szerezzen annak az alapelvének: „Egy uncia béke többet ér egy tonna győzelemnél.” Az arany- és ezüstflották megint akadálytalanul befutnak majd Amerikából, pénz és örömujjongás lesz mindenütt Spanyolországban, és övé lesz az érdem. Ilyen körülmények között nem fog nehezebbre esni, hogy nagylelkűséget tanúsítson Miguel iránt; hiszen ha Miguel megrázza az amiens-i fát, még sokkal remekebb gyümölcsök potyognak majd le róla.

Alighogy megcsókolta tehát doña Lucía kezét, odaviharzott a nagyon egyenesen álló Miguelhez, megveregette vállát és igyekezett átkarolni.

– Mennyire örülök – kiáltotta – hogy megint láthatom egyszer az arcodat. Úgy rémlik, hogy utolsó együttlétünkör egyet-mást nyíltan, sőt egyenesen gorombán megmondtál nekem, és valószínűleg én sem fejeztem ki magamat nagyon diplomatikusan. Én elfelejtettem ezt az ostobaságot. Felejtsd el te is, Miguelito!

Miguel elhatározta magában, hogy fékentartja érzéseit – e célból hosszan olvasta Machiavellijét. Mégis, most bezárkózott és mereven azt mondta:

– Volt azért valami értelme annak az ostobaságnak, ami akkor elhangzott.

– Hiszen magad is tudod – folytatta a rábeszélést az infáns – milyen kényszerhelyzetben voltam. De a helyzet megváltozott. Legyen csak béke előbb, akkor majd megéled, milyen gyorsan visszaszorítjuk a csuhásokat, a frailucókat. Ne vágj ilyen savanyú képet, Miguel! Szükségem van rád Amiens-ben. Nem tagadhatod meg ezt a szolgálatot tőlem és Spanyolországtól.

– Én nem kétlem, don Manuel – válaszolta Miguel – ön ma el van rá szánva, hogy liberális politikát űz. De bármilyen lesz

is a béke, félek, végeredményben majd mégiscsak a pápának, a főinkvizitornak és néhány bestiális grandnak válik javára.

Don Manuel lenyelte bosszúságát Miguel ellenállásán és bizalmatlanságán. Azokról a nagyszerű, haladó vállalkozásokról beszélt, amiket létesíteni szándékozik. Végrehajtja majd a régóta tervezett folyamszabályozásokat, mezőgazdasági mintatelepeket hoz majd létre és nagy laboratóriumokat. Három új egyetem alapítására is gondol. Magától értetődik, hogy a cenzúrát meglazítja, talán egészen el is törli majd.

– Hozz haza jó békét – kiáltott – és meglátod, hogy felvirágzik majd Spanyolország a felvilágosodás napja alatt.

Megzengette sötét tenorját. Mindenki odahallgatott.

– Csodálatos tervek – mondta Miguel. Szárazon beszélt, tárgyilagosan, a gúnyt alig lehetett kihallani belőle. – Félek, don Manuel – folytatta – lebecsüli az ellenállást, amellyel meg kell küzdenie. Hiszen nyilván arról sincs egészen világos elképzelése, milyen arcátlanná vált ezekben az utolsó hónapokban a Szent Hivatal. Ma még egy Francisco Goya is meggondolja, nyilvánosságra bocsáthat-e bizonyos csodálatos rajzokat.

Manuel meglepetten fordult Goyához.

– Igaz ez, Francisco? – kérdezte. És:

– Miféle rajzok ezek? – szólt bele Pepa.

Manuel jóindulatú duzzogással folytatta:

– Miért nem jöttél hozzám, te alattomos fickó? – s átfogta Goya vállát és az asztalhoz vezette. – Ezekről a rajzokról többet is kell nekem mesélned – mondta.

Pepa nem állhatta meg, hogy hozzájuk ne üljön.

Goya észrevette, milyen ügyesen állított Miguel csapdát Manuelnak, és örült annak az óriási tréfának, amelyben most majd a veszedelmes kalandnak végződnie kell.

Öröme nem sokáig tartott. Manuel ugyanis bizalmasan megbökte Goya bordáját, és Pepára hunyorítva így szólt:

– Ügy, kedvesem, és most valld be: megint egy meztelen Vénuszt festettél? – és egész arca vigyorgott.

Goyának eszébe jutottak señor Martínez célzásai annak a két képnek a sorsáról, amiket akkoriban Sanlúcarban festett. Most megtalálta a megfejtést. Manuel faunszerű arcáról és Pepa tunya, enyhén gúnyoros arcáról is leolvashatta, mi történt a képekkel. Nyilvánvalóan megtalálták a hagyaték leltározásánál, felfedezték a fel-

öltözött Cayetana mögött a meztelen Cayetanát, ez a kép most valószínűleg Manuel birtokában van, aki arra magyarázza Miguel szavait, hogy ő, Francisco újabban valami hasonlót rajzol, s innen a félelme az inkvizíciótól.

Elképzelte, ahogy ezek ketten, Manuel és Pepa a kép előtt álltak, aljas szemmel tapogatva Cayetana testét, s ezzel a látvánnyal szították saját kényüket. Harag töltötte el fejbúbjától a talpáig. Nagy fáradságába került, hogy világgá ne kiáltssa.

Pepa félelemmel és örömmel látta, ahogy Goya tekintete elsötétül. Manuel azonban félremagyarázta kedvetlenségét.

– Úgy van, don Francisco – ugratta otromba kujonkodással – beleláttunk a kártyáiba. Hát ez van a maga füle mögött! Nincs francia, aki ezt jobban megcsinálná. De nem kell félnie. A képek egy műértőhöz kerültek, és olyan emberhez, akinek van hozzá hatalma, hogy megvédje magát az inkvizíciótól. Mindkét hölgy, az elülső is meg a hátulsó is ott lóg most az én képtáramban, éppen úgy, ahogy a Casa de Haróban lógott.

Francisco nagy erőfeszítéssel megfékezte dühét, sőt majdhogynem mosolygott. Arra gondolt: ennek a mocskos tőkfejnek az a rendeltetése, hogy most rögtön feltolja magát a caprichók protektorául és ő maga eszkábálja össze a színpadot, melyen az ő aljaságát állítják majd közszemlére. Ő, Francisco, megőrzi nyugalma és nem rontja el ezt a sötét, édes bosszúját.

Pepa ott ült, szép volt, fehér és nyugodt, tetőtől-talpig Castillofiel grófnő. Idáig hallgatott. Most azonban áttört az az öröme, hogy Francisco az ő kegyére van utalva.

– Miféle rajzok azok, don Francisco – érdeklődött barátságosan – amiket most csinált? Biztos vagyok benne, hogy az infáns megvédi magát, ha nyilvánosságra hozza őket.

Manuel pedig mohón megkérdezte:

– Olyasféle rajzok, mint a Vénusz?

– Nem, fenség – felelte szárazon Francisco. – Csak igen kevés erotikus természetű lap van a gyűjteményben.

Manuel őszinte csodálkozással, kissé csalódottan megkérdezte:

– Dehát akkor miért fél?

– Barátaim – magyarázta Francisco – lebeszélnek a megjelentetésükről, mert a metszetek közül néhány olyan kísérteteket ábrázol, akik csuhát és reverendát viselnek. Azt hiszem, a gyűjtemény egészében véve nagyon mulatságos. Én caprichók-nak nevezem.

– Magának mindig ilyen érdekes ötletei voltak, don Francisco
– jegyezte meg Pepa.

Goya, mintha Pepa meg se szólalt volna, folytatta:

– Reynoso főinkvizitor nem barátja az én művészetemnek.

– Engem sem állhat az a Reynoso – mondta lármásan Manuel.

– Nekem is háttérbe kellett helyeznem miatta néhány tervemet. De nemsokára vége lesz annak az időnek, hogy ilyesfélére tekintettel kell lennünk. – Felállt, mindkét kezét az asztalhoz támasztotta, fölhevült és kijelentette: – A mi Goya barátunknak nem kell már soká várnia, hogy a világnak megmutassa csuhás kísérteteit. Csak el kell hoznod nekem az amiens-i szerződést, Miguel, akkor itt lesz az ideje. Megértetted, Francisco? – kérdezte harsogva a süket embert.

Francisco figyelmesen nézett a szájára.

– Megértettem: itt az ideje, ya es hora!

– *Si, señor* – felelte csengőn nevetve Manuel. – Ya es hora. És Agustín elégedetten, csikorgó nevetéssel ismételte:

– Ya es hora.

– De most már szeretnénk mi is megnézni ezeket a veszedelmes kísérteteket, don Francisco – kérte Pepa. És:

– Igen, most már igazán kíváncsi vagyok – csatlakozott hozzá Manuel. Francisco vállára vert és lármásan kijelentette: – És vedd tudomásul, a kísérteteid és caprichóid *meg fognak* jelenni, akkor is, ha megráncigálják a főinkvizitor piros köpenyét. Én eléd állok, és akkor majd meglátjuk, ki merészkedik a lábadra lépni. Csak egész rövid ideig kell még várnod, néhány hónapig, talán csak néhány hétig, amíg meglesz a béke. Ez itt meggyorsíthatja, csak akarnia kell – mondta, és Miguelre mutatott.

*

*És felállt s vonszolta Goyát
At Miguelhez s átölelte
Mindkettőjük vállát. – Ez ma
Pompás este – így kiáltott.
– A békére igyunk egyet.
Te, Miguel, mégy Amiens-be.*

És te majd a caprichókat
Megmutatod a világnak,
Francisco, dacolva minden
Pappal és kísértetekkel,
S jó spanyol művészetünknek
Dicsőséget szerzel. Én meg
Föléd tartom két kezemet
Védőn.

Amikor Pepa meghallotta Alba hercegnő halálát és a vele kapcsolatos érdekes körülményeket, legelőször fájdalmas diadalt érzett és vigasztalogatásra akart menni Goyához. De Lucía többször is járt az ermitában, őt, Pepát meg egyszer sem szólította fel Goya, hogy odajöjjön, Castillofiel grófnő pedig nem tukmálja rá magát senkire.

Később aztán Manuel odavezette őt a szemérmetlen képek elé, megmutatta neki a hercegnőt az arcátlan torero-öltözetben, utána pedig, mögötte a meztelen hercegnőt. Alba hercegnő és az istentelen Franchó trágárságai visszataszították Pepát, de valami mindig újra a kép elé hajtotta, és gyakran, hosszan és műértően megnézte vetélytársnője testét. Nem, nem kell visszariadnia az összehasonlítástól: senki sem fogja megérteni, hogy Franchó előnyben részesítette vele szemben ezt a buja, szemérmetlen, affektált nőt.

Lucía tertuliáján aztán, sajnos, nem volt alkalma, hogy őszinte szót váltson Franchóval. Most azonban Franchó az ő és Manuel segítségéhez folyamodott metszeteinek megjelentetése érdekében, és mivel Manuelnak egy szabad percet sem hagyott gondja az amiensi tárgyalások miatt – Pepa vállalta magára, hogy megnézi ezeket a veszélyes caprichókat.

Kikocsizott a quintához, bejelentetlenül, feszült érdeklődéssel, nem minden elfogódottság nélkül. Elmagyarázta Franciscónak látogatása okát, Goya pedig udvariasan hallgatta.

Szerencsés véletlen volt, hogy don Agustín nem volt jelen. Így hát ő meg Franchó megint együtt voltak, mint a régi napokban, és mivel úgy látszott, Goya nem nézi rossz szemmel, hogy Manuel nélkül jött, Pepa helyénvalónak tartotta, hogy néhány kedves őszinteséget mondjon Franchónak.

– Nem vagy olyan jó színben, Franchó, ahogy szeretném – kezdte. – Ez az ügy alaposan megviselt téged. Nagyon sajnáltam, amikor a szerencsétlenségről hallottam. De mindig tudtam, hogy nem fog neked szerencsét hozni a te hercegnőd. – Goya hallgatott. Alba hercegnő portréja, az egyetlen festmény a kopár te-

remben, felingerelte Pepát. – Lefesteni sem tudad – folytatta. – Egészen természetellenes, ahogy itt áll. És ahogy a mutatóujját előrenyújtja, az meg majdnem nevetségesen hat. Ez mindig így volt: ha közted és a modelled között nem volt minden rendben, akkor nem is tudtál igazi portrét csinálni.

Goya előrebígyesztette alsóajkát. Megint látta lelki szeme előtt, amint ez a buta, arcátlan liba ott áll a meztelen Cayetana előtt azzal a tökfejjel, a kitartójával együtt. Heves vágy fogta el, hogy megragadja Pepát és lehajtsa a lépcsőn. De jó oka volt, hogy viszatartsa magát.

– Ha jól értettem, grófnő – mondta – azért jött, hogy az infáns megbízásából megnézze a metszeteimet.

Nagyon udvariasan beszélt. Castillofiel grófnő érezte, hogy rendreutasították.

Goya előhozta a caprichókat. Pepa megnézte őket és Goya rögtön látta: meg is értette őket. Most éppen az arisztokratikus szamarak sorozatánál tartott. Arca gögössé vált. Goya veszélyt szimatolt. Pepának nagy hatalma van Manuel fölött; csak rajta áll, hogy összekülönböztesse őt Manuella, tönkretegye őt, s a caprichókat örökre eltemesse a ládába. De:

– Te voltaképpen emberfölöttien pimasz vagy, Francisco – ez volt minden, amit Pepa mondott; a gög eltűnt arcából, szép fejét alig észrevehetően, majdnem mosolyogva mozgatta egyik válláról a másikra.

Neki, Goyának mégiscsak jó érzéke volt annak idején, amikor összeállt Pepával.

Nagy örömet okozott Pepának a *Hasta la muerte*, „Mindhalálig” című lap, amelyiken a vénasszony volt látható, amint a tükör előtt ékíti magát; nyilvánvalóan fölismerte a királynőt. Amennyiben a száználmas és buján feszelőgő maják és petimetrák egyikében-másikában felismerte önmagát – ezt sikerült eltitkolnia. De azt kinyilvánította, hogy Alba hercegnőt felismerte.

– Kegyetlen is vagy te, Francisco – mondta. – Én tudtam. Ezek a metszetek nagyon kegyetlenek. A nőknek nem jó melletted. Valószínűleg neki sem volt jó melletted.

Nyíltan az arcába nézett zöld, tunya, szemérmetlen szemével, és Goya látta: akármennyire nem is volt jó a nőknek mellette, Pepa hajlandó volna még egyszer megkísérelni vele.

Voltaképpen tetszett neki Pepa, ahogy itt ült előtte, húsában

pompázón. Az is tisztességes dolog volt tőle, hogy vele tartott Ma-nuella szemben.

Goya újra érzett valamit régebbi, egyiküket sem kötelező ösz-szetartozásuk rest, langyosan kényelmes gyönyöréből. Nem volna kellemetlen egyszer újra ágyába kapni ezt a fehér, sima, telt, jó-zanul romantikus Pepát. De viszolygott a fölmelegített éte-lektől.

– Ami elmúlt, elmúlt – mondta bizonytalanul; Pepa érthette arra is, amit ő maga mondott Francisco kegyetlenségéről Cayetanával szemben.

Pepa, látszólag összefüggéstelenül rosszindulatú kedvességgel azt mondta:

– Mit akarsz csinálni, Franchó? Kolostorba mégy?

– Ha megengeded – felelte Goya – nemsokára elmegyek hozzád és megnézem egyszer megint a kisfiadat.

Pepa újra a caprichókhoz fordult. Álmatagon nézegette a sok lányt és asszonyt. Ez Alba hercegnő, ez ő maga, ez Lucía, és van itt még sok más, akit Franchó nyilván szintén nagyon pontosan is-mert, vagy azt hiszi, hogy ismert. És Francisco mindet szerette és gyűlölte. És mindnyájukban és mindnyájuk köré odahelyezte a kí-sértő ördögöket. Franchó nagy művész, de a világból és az emberekből, s különösen az asszonyokból semmit sem ért. Csodálatos, mi mindent nem lát, és csodálatos, mi mindent lát, ami nem is létezik. Szegény, megszállt Franchó – kedvesnek kell vele lenni és bátorítani kell.

– *Elles sont très intéressantes, vos Caprices* – dicsérte őket. – Kiváló helyük lesz az *oeuvre*-ödben. Azt merném mondani, hogy kimagaslók, *remarquables*. Csak egy kifogásom van ellenük: túlzottak, nagyon is szomorúak és pesszimisták. Én is sok rosszat meg-éltem, de ennyire igazán nem sötét a világ, azt elhiheted nekem, Franchó. És te magad sem láttad ilyen szomorúnak régebben. Pe-dig akkoriban mégcsak nem is voltál első festő.

„Túlzottak – gondolta Goya – pesszimisták, barbárok, ízléstele-nek. Nem könnyű az én rajzaimnak, az élők miatt sem, és a holtak miatt sem.” Pepa azt gondolta: „Hiába, boldog csak addig volt, ameddig velem volt. A metszetekből látni, milyen nyomorúságos sora volt annál a másiknál.” Hangosan azt mondta:

– Hogy romantikus volt, azt meg kell neki hagyni. Persze az em-ber lehet romantikus anélkül is, hogy csak bajt szerezzen maga kö-

Ma-

ősz-
olna
jó-
éte-

arra
ával

azt

zád

sok
van
a is-
e és
ki-
rek-
mi
ezik.
tani

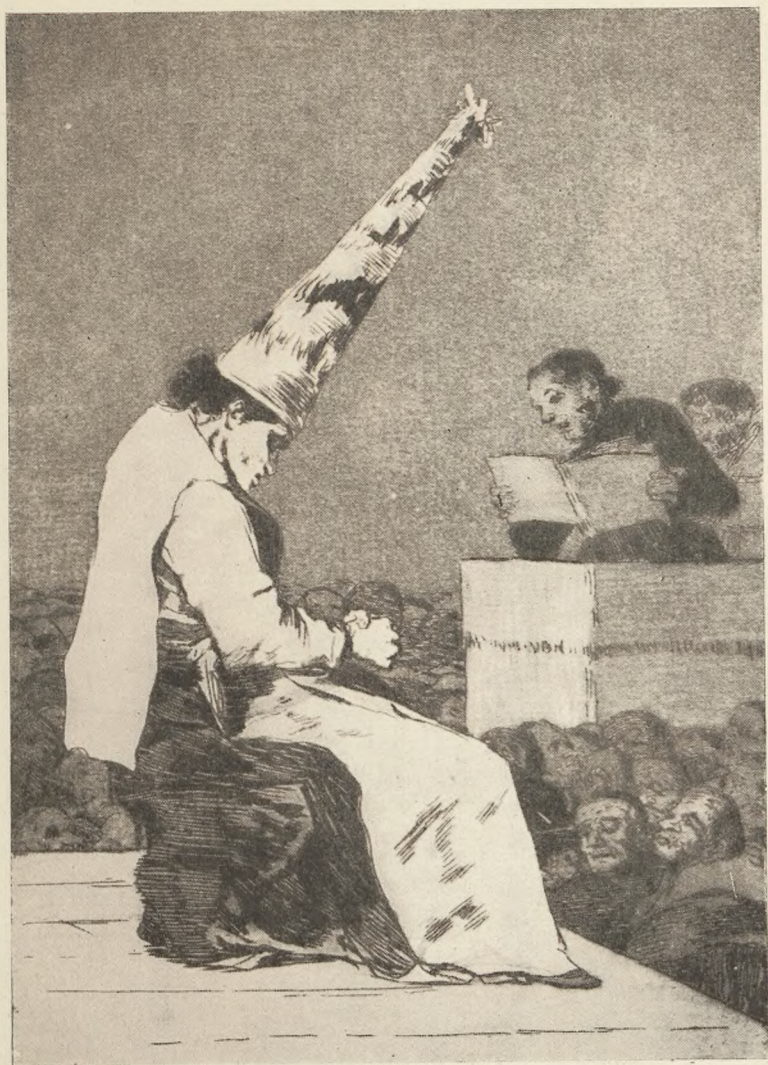
t. -
hogy
túl-
neg-
tem,
Pe-

tele-
ltak
vult,
ágos

em-
kö-

MIT NEM TEHET EGY SZABÓ!
(Los Caprichos, 52.)

EGY DERÉK ASSZONNYAL ÍGY ELBÄNNI!
(Los Caprichos, 23.)

rül. – És mivel Goya hallgatott, Pepa meg is magyarázta: – Mindenkire szerencsétlenséget hozott. Még az a pénz, amit az orvosra hagyott, az is szerencsétlenséget hozott neki. És azt sem tudta soha, ki a barátja és ki az ellensége. Különben nem hagyta volna a doktort.

Goya hallgatta, nem értett meg mindent, és megmaradt békülékeny hangulatában. Pepának a maga szempontjából igaza van. Gyakran mérgecségetett őt, Franciscót a buta fecsegésével, de szerencsétlenséget nem hozott rá, és ha segíthetett neki, hát segített.

– Amit az emberek Peral doktorról összeviszsa beszélnek – mondta Goya – az nem igaz. A valóság gyakran más, mint amit a te csinos, romantikus fejed elképzelsz.

Pepát kicsit elkedvetlenítette, hogy Franchó még mindig úgy bánik vele, mintha valami kis ostoba jószág volna. De hízelgett neki, hogy Franchó beszél vele azokról a dolgokról, amik közelről érintik. Még megvan valami a régebbi bizalmasságukból.

– Hát hogy is volt azzal az orvossal? – kérdezte Pepa. – Megölte a hercegnőt vagy nem ölte meg?

Goya, melegen és meggyőződéssel, így felelt:

– Peral éppen olyan bűnös, mint én, és éppen olyan ártatlan. És jó cselekedet lesz, ha ezt bizonyos embereknek megmagyarázod.

Pepa büszke volt és boldog, hogy Francisco – első ízben történt ez – leplezetlenül szolgálatot kér tőle.

– Szívességet tennék vele neked, Franchó? – akarta tudni és nyíltan ránézett.

Goya kissé szárazon válaszolt:

– A te szívednek éppen olyan jól kéne esni, mint az enyémnek, ha egy ártatlan embert megmentesz.

Pepa sóhajtott.

– Soha nem akarod elismerni – panaszkodott – hogy egy kicsit fontos vagyok neked.

– Fontos vagy nekem – ismerte el Francisco kissé gúnyorosan, de azért nem gyöngédség nélkül.

Pepa mondja indulóban:

- Lovon ülve még mindig nem

Festettél le. - Én lefestlek -

Szól rá - ha te úgy kívánod.

Csakbogy lebeszéllek. - Erre

Pepa: - Még a királynő is

Jól hat lovon ülve. - Jól hat -

Szárazon csak így szól Goya -

Ő jól. - Pepa panaszlóan:

- Mindig olyan átkozottul

Őszintén megmondod, Francho.

- S nem ez ér legtöbbet, mondd, a

Mi barátságunkban - Goya

Így szól - hogy az igazságot

Egymásnak megmondjuk?

Señor Miguel Bermúdez elment Franciscóhoz, hogy elbúcsúzzék tőle.

– Amit don Manuel meg a királynő saját magának szeretne – magyarázta barátjának – azt valószínűleg el lehet érni Amiensben. De jó békét nem hozhatok haza. A legtöbb, amit Spanyolországnak elérhetek, a barátságos megfogalmazás, hogy legalább a látszat-tekintélyünket megőrizzük. Nem szívesen veszek részt ezeken a nem éppen örömdetes tárgyalásokon; csak azért teszem, hogy megerősítem helyzetemet Manuel infáns mellett. A sötétség fiai térjenek vissza megint a homályba és – itt felderült – legalább egyvalakinek legyen haszna az amiensi-i békéből: Francisco Goyának.

– A művészeti nézeteiddel nem mindig értek egyet, Miguel – mondta Francisco – de jó barát vagy. – Föltette nagy kalapját és levette Miguel előtt. – Mit gondolsz, meddig tart a konferencia? – kérdezte később.

– Két hónapnál semmiesetre sem tovább – felelte Miguel.

– Addig – fontolgatta Goya – kényelmesen elkészülök. Három nappal a békekötés után meghirdetem a caprichókat, egy héttel később bárki láthatja Madridban. És megveheti, ha van rá pénze – fejezte be elégedetten.

Miguel kissé habozva azt mondta:

– Szívesen megnéztem volna a caprichókat végleges formájukban, mielőtt világgá bocsátod őket. Nem várnál, ameddig Amiens-ből visszatérek?

– Nem – mondta egyszerűen Goya.

Miguel kérlelte:

– Legalább a manueles rajzokat meg azt, a királynővel, kétszer is meg kéne nézned, mielőtt megjelenteted.

– Kétezerszer is megnéztem – válaszolta Goya. – Amikor a *Carlos családja*-t festettem, akkor is sötét próféciaikat károgott valaki. Egyébként – folytatta ravaszul – egy részletes prospektusban világosan megmagyarázom, hogy a caprichók nem egyes esetekre céloznak és nem meghatározott személyiségekre.

- Legalább a számársorozatot kihagynám - unszolta Miguel. Francisco ezt is visszautasította.

- Aki a caprichókat elfogulatlanul nézi - felelte jókedvűen - az elfogadja őket olyanoknak, amilyenek. Aki meg rosszindulatú, az a legártatlanabb metszetbe is belemagyaráz valami rosszat.

- Ne légy túl merész, Francisco! - kérte még egyszer Miguel. - Ne feszítsük túl a húrt!

- Köszönöm, Miguel - felelte Goya könnyű szívvel - s ne aggodj miattam! Tartsd szabadon a fejedet Franciaország számára! Csak csináld ott jól a magad dolgát! Én itt a magam dolgát biztosan nem csinálom rosszul.

A következő napokban még egyszer és utoljára megfontolta, mit tartson meg a caprichókból, mit hagyjon el belőlük. De nem azt gondolta meg, hogy mi sértheti Manuelt vagy doña María Luisát, nem törődött az udvarral, sem a politikával, hanem csak azt kérdezte magában: „Igazságos vagyok Cayetanához?” - és meghagyta a szentül bűnös *Mennybemenetel*-t, de kihagyta az *Álom a hazugságról és állhatatlanságról* rajzát.

Egyre személyesebb ügye lett a caprichókból. A naplója volt bennük, saját életének krónikája.

Most zavarta, hogy az első lap az a Goya, aki az asztalra borul, kísértetektől körülvéve. Ennek a lapnak valahol később kell helyet találni, talán a második rész, a kísértetsorozat előtt; de hogy az egész művet bevezesse, arra nem alkalmas. Ennek a metszetnek a Goyája idealizálva van: túlságosan karcsú és túlságosan fiatal. Mindenekelőtt azonban méltatlan dolog és mindenképpen illetlen, hogy az első lap Goyája eltakarja ábrázatát. Ha valaki ilyen harcos mű szerzője, mint a caprichók, annak meg kell mutatnia arcát. Annak oda kell állnia műve elé, hogy mindenki fölismerje. A caprichók első lapján Francisco Goyát kell látni, éspedig világosan. És a mai Goyának kell lennie. Annak a Goyának, aki mellől elhalt Josefa, Martín, Cayetana, aki alámerült a mély, rettenetes örvénybe és újra fölmerült belőle. Annak a Goyának, aki kényszerítette fantáziáját, hogy engedelmeskedjék az értelemnek és ne szörnyeket szüljön, hanem művészetet.

Sok önarcképet festett és rajzolt már; egy fiatal Goyát, aki szerényen és mégis bizakodva néz az árnyékból egy hatalmas pártfogóra; egy valamivel idősebb Goyát, egy szemtelen, pimasz Goyát torero-öltözetben, aki tudja, hogy övé a világ; aztán egy udvari,

piperkőc Goyát, aki gálánsan legyeskedik egy Cayetana körül; aztán egy Goyát, aki megint az árnyékból fordítja fejét – de ezúttal fölényesen – a királyi család felé; és legvégül megrajzolt egy szakállas, kétségbeesett, minden gonosz démontól megszállt Goyát.

Most hát a mai Goyát kell megcsinálni, azt a Goyát, aki végigjárta a megismerés gyötrelmes útját, és megtanulta, hogyan kell beleilleszkedni a világba úgy, hogy mégse ismerje el a világot.

Gondosan a fülére fésülte haját, és hosszasan fontolgatta, mit vegyen föl. Éppen a caprichók előtt egy reprezentatív Goyának kell állnia, egy méltó Goyának, aki nem kókler és tréfacsináló, hanem a király első festője. Felkötötte a magas, állig zárt nyakraválót, bebújt a nagy, szürke szalonkabátjába, s büszke cilinderét, a széles karimájú bolivárt föltette súlyos, kerek fejére.

Így, profilban rajzolta le magát és kíváncsi volt, mi fog belőle kisülni.

*

*Elcsodálkozott a rajzán,
Mikor kész lett. Ez a mérges
Öregúr, ez volna ő? Ez?
Odvából a szem kajánul,
Élesen fürkész le arra,
Aki nézi. Alsóajka
Morcosan előrebígyed.
Ráncai keményen futnak
Le az orrtól vékony, ívelt
Felsőajka szegletéig,
A kerekded orozslánfej
Hatalmasan, szigorúan,
Elutasítóan nézett
A világba s még hatalmas-
Sabbnak látszott a hatalmas
Bolivár-kalapban.
Kusza
Érzésekkel nézte Goya
Ezt a rajzát. Hát valóban
Ilyen mordnak, ilyen vénnek
Látszik? Vagy már jó előre*

Megrajzolta önmagának
A jövő magányát, ember-
Gyűlölő magányát?

Zordul

Nézett föl. Aztán a rajzra

Ráírta nevét: „Francisco

Goya y Lucientes, festő.”

És így kommentálta: „Nézzé,

Milyen méltóságos. Am ha

Levenné a nagy kalapját

S felnyitná a koponyáját

Akkor ön csak állna majd és

Bámulhatna, hogy alatta

Mit lát.”

Madrid minden harangja megszólalt. A katolikus király és Nagy-Britannia királyának teljhatalmú megbízottai Amiens-ben aláírták a szerződéseket: itt a béke. Nagy volt az örömujjongás. Vége a nyomornak. A tengeren túli országokból megint befutnak majd a hajók. A két India kincseinek termékeny esője lezuhog majd Spanyolország aszályára. Az élet egyetlen, szakadatlan gyönyörűség lesz.

Goya nem remélte, hogy ilyen gyorsan eredménnyel járnak a tárgyalások. De ő már készen állt, a caprichók háromszáz példányra ki volt nyomva, a kísérő prospektus meg volt írva.

Egy héttel a békeszerződés közzététele után a *Diario de Madrid* hirdette a caprichókat. Señor Francisco de Goya – ez állt a hirdetésben – elkészített egy sorozat metszetet, amelyeknek témái *asuntos caprichosos*, „fantasztikus dolgok”. A szerző a társaság sokféle extravaganciái, a szokás, tudatlarság és haszonhajhászás által szentesített számos előítélet és csalás közül azokat ragadta ki, amelyek a legjobb anyagot nyújtották neki a mind tanulságos, mind fantasztikus ábrázoláshoz. Señor de Goyának semmiképpen sem az a szándéka, hogy határozott személyeket és eseményeket támadjon vagy gúnyoljon, hanem az a célja, hogy tipikus jellemeket, általános természetű bűnöket és visszasságokat ostorozzon. Ezeket a caprichókat señor Fragola boltjában, Calle de Desengaño 37 alatt lehet megnézni és megvásárolni. A mappa 76 metszetet tartalmaz, ára egy uncia arany, azaz 288 réal.

A Calle de Desengaño csendes és előkelő utca volt, señor Fragola kis, meghitt boltja csinosan és drágán volt berendezve. Válogatott parfümöket lehetett ott vásárolni, nemes francia likőröket még XV. sőt XIV. Lajos korából, valenciennes-i csipkéket, burnótszelencéket, régi könyveket, nippeket és kínai csecsebecskéket, mindenféle ritkaságot és régiséget, finomművű ereklyéket és szentek csontocskáit, és ehhez hasonlót. Agustín és Quintana lebeszélték Goyát, hogy a metszeteket ezen a fényűző és választékos helyen állítsa ki. De Goya ragaszkodott hozzá, hogy a caprichókat éppen itt

tegyék közszemlére, mint drágaságot a drágaságok között; eleve se úgy nézzék, mint a politikai propaganda eszközt, hanem mint művészeti alkotást. Visszaemlékezett arra is, milyen gyakran járt Cayetanával a Calle de Desengaño-i boltban, amikor Cayetana megnézte ott a ritka és furcsa dolgokat, amiket a leleményes señor Fragola összeszedett. Mindenekelőtt azonban az utca jelentőségteljes neve csábította Franciscót. Mert *desengaño*, ez a szó kétfélét is jelent: jelenti a csalódást, a varázslat megszűnését, a kiábrándulást, és jelent okulást, kiokosodást, megismerést. A Calle de Desengaño, ez a kellő utca a caprichóknak. Ő maga is megjárta ezt az utcát, járják meg most mások is.

A többiek azonban, az emberek, akik eljöttek megnézni a caprichókat, nem merítették belőlük megismerést, és amennyiben csalódottak voltak, úgy épp a metszetekben csalódtak. Átlapozták a mappát és meghökkentek. A bírálatokban is kevés volt a melegség és megértés. Csak Antonio Ponz, a kritikus dicsérte a mű újdonságát és mélységét, és azt írta: „Négy szem egyszerre nem látott még kísértetet – mondja a közmondás. Goya meghazudtolja ezt a közmondást.”

Quintana azt várta, hogy a caprichók fellázítják majd a várost, – és most elkeseredett. Nem úgy Goya. Tudta, ilyen műnek, mint ez, időre van szüksége, hogy megtalálja igazi közönségét. Bizakodó volt. Már rövid idő múlva növekedett az érdeklődés és egyre több ember kereste fel a Calle de Desengañót.

*

*Mert sok ember e lapokban
– Bárhogy magyarázta Goya –
Vakmerő karikatúrát
Látott, célzást legmagasabb
Alakokra, sőt egyházi
Intézmények gúnyolását.
Suttogás volt, csiklandósan
Kéjes sugdolódás. Mind több
Szent Hivatal-béli úr is
Egyre gyakrabban jött señor
Fragolának üzletébe.*

Hirtelen, titokzatosan, ott állt Goya előtt a zöld küldöttek egyike. Surranva jött, surranva ment. Goya bizonytalan ujjakkal felbontotta a levelet. Másnapra hívták a Szent Hivatal elé.

Lelke mélyén már régtől fogva tudta, hogy így lesz, attól fogva, hogy a San Domingo templomban részt kellett vennie Olavide autodaféjén. Figyelmeztették őt, többször és nagyon behatóan. A meghívás mégis lesújtó csapásként érte.

A józan eszét hívta segítségül. De a főinkvizitor nem a Coco volt, nem a fekete ember, akit irónnal és vésővel le lehetne győzni. Dehát nincsenek-e Franciscónak még más fegyverei is? Barátai biztosították védelmükről, és most, hogy a háború végetért, don Manuel minden nehézség nélkül visszaverhette a Szent Hivatal támadásait.

De hiába voltak ezek a latolgatások, a félelem egyre új, sötét hullámokban borította el Franciscót. Ott gubbasztott székében, petyhüdt arccal és petyhüdt testtel, s ebben a félelemverte kreatúrában senki sem ismerte volna fel azt a Goyát, aki méltóságteljesen szokott járni-kelni szürke szalonkabátjában és bolivárjában.

Barátai közül senki sem tartózkodott Madridban. Miguel és Lucía Franciaországban volt, Manuel és Pepa az Escorialban, az udvarnál, Quintana az Indiai Tanácsnál, Sevilleben. Legalább Agustínnal kéne beszélnie vagy Javierral. De túl mélyen ült a csontjaiban a megriadtság a sötét büntetésektől, melyekkel megfenyegették azt, aki vét a titoktartás parancsa ellen; az a borzongás volt benne, amely a kisleányt is elfogta, amikor évenként kihirdették a vallásediktumot.

Mindenkire szerencsétlenséget hoz. Szegény fia, szegény Javier. Most őt is kiközösítik, neki is vége.

Másnap feltűnés nélkül öltözve, ahogy illett, megjelent a Santa Casában. Egy kis hétköznapi szobába vezették. Bejött a bíró, csöndes, szemüveges úr, papi ruhában, egy titkár követte. Egyszerre akták kerültek az asztalra s a caprichóknak egy mappája is. Azok közül az első mappák közül való volt, melyeket a próbanyomatok

számára készítettett. E mappák közül hármat kapott señor Martí-nez, egyet Osuna hercegnő, egyet Miguel. Semmi értelme számítani és töprengeni, hogyan szerezte meg az inkvizíció ezt a mappát, ki árulta el őt. Itt fekszik a mappa, csak ez számít.

A kis szobában némaság volt, mélyebb és nyomasztóbb némaság, mint amit a süket ember valaha érzett. Senki sem mozgatta ajkát. A bíró felírta, amit kérdezni akart, amit leírt, azt odaadta a titkárnak, hogy jegyzőkönyvbe vegye, aztán átnyújtotta neki, Goyának. A bíró aktái között ott volt Goya kommentárja a caprichókhoz. Odatartotta Goya elé. Ez volt az első másolat, Agustín készítette, ő maga javította. A bíró megkérdezte: „Az ön rajzai csak azt akarják kifejezni, ami ebben a kommentárban áll, vagy ezen túl még egyebet is?” Francisco ostobán nézett maga elé. Nem tudta összefogni gondolatait; hiába nem akarta, mindig csak azt kérdezte magában: Kitől kapták a mappát, kitől a kommentárt? Hogy összeszedje magát, élesen megnézte a bíró arcát és kezét. Csendes, hosszúkás, haloványbarna arc volt, a szemüveg alól mandulaalakú, kifejezéstelen szem nézett, keze sovány, jóformájú volt. Végül sikerült Goyának magához térnie. Óvatosan azt mondta:

– Egyszerű ember vagyok és nem értek a szavak megválogatásához.

A bíró várt, míg a titkár jegyzőkönyvbe veszi ezt a választ. Aztán kivette a mappából az egyik caprichót és odatartotta Goya elé. A 23. számú capricho volt; a ringyó volt látható rajta bűnös-ruhában, a Szent Törvényszék egy titkára felolvassa neki az ítéletet, miközben egy jámbor és csiklandósan kíváncsi tömeg fej fej mellett meredve néz és hallgat. Goya ránézett a lapra, melyet a sovány kéz eléje tartott. Jó rajz. Ahogy a szegény bűnös óriási sapkája az üres térbe mered, ahogy az asszony arca és tartása nem egyéb, mint por és mocskok és megsemmisülés, ez remek, és a hivatásszerűen tompa, buzgón olvasó titkár, aki pontosan olyan, mint ez, aki itt vezeti a jegyzőkönyvet, és a kíváncsian buja és mégis áhítatosan tompa fejeknek ez a tengere – mindez nagyon jó, nem kell szégyellnie ezt a rajzot. A bíró visszatette a rajzot az asztalra és továbbra is kimért mozdulatokkal odatartotta Goya elé a kommentárt. Ehhez a 23. számú caprichóhoz ezt írta Goya: „Egy derék asszonnyal, aki egy darab vajaskenyérért minden embert olyan serényen és foganatatosan kiszolgált – így elbánni, csúful!” A bíró megkérdezte: „Mit akart ezzel mondani? Ki bánik csúful ezzel az asszonnyal? A Szent

Törvényték? Vagy ki más?” A kérdés ott állt Goya előtt, megtesztülve, kicirkalmazott, világos betűkben, hallatlanul veszedelmesen. Vigyáznia kellett a feleletére, különben elveszett. És nemcsak ő, hanem a fia is és annak a fiai is, egészen a legtávolabbi jövőig.

„Ki bánik csúful ezzel az asszonnyal?” – ez állt még mindig előtte, ez nyúlt utána.

– A sors! – mondta Goya.

A sima, hosszúkás arc mozdulatlan maradt. A sovány kéz ezt írta: „Mit ért sorson? Az isteni gondviselést?”

Goya válasza nem volt válasz. A kérdés még mindig előtte állt, csak más ruhában, udvariasan, vigyorogva, fenyegetve. Választ kell találnia, jó, hihető választ. Görcsösen kereste, de nincs válasz. Törbe ejtették. A szemüveg a bíró nyugodt szeme előtt csillogott, villogott. Francisco gondolkodott és keresett, keresett és gondolkodott. Sem a bíró, sem a titkár nem mozdult, és a villogó szemüveg nem tágitott róla. „Legszentebb Atochai Szűz – imádkozott lelkében Goya – engedd, hogy választ találjak! Engedd, hogy jó válasz jusson eszembe! Ha rajtam nem könyörülsz, könyörülj a fiamon!”

A bíró, irónjának egy egész apró mozdulatával, rámutatott az írásra. „Mit ért sorson? Az isteni gondviselést?” – kérdezte a kéz, és az irón és a papír.

– A démonokat – mondta Goya és tudatában volt, hogy a hangja rekedten kong. A titkár jegyzőkönyvbe vette.

Még egy kérdés, és még egy, és még tíz, és mindegyik kérdés kint pad volt, és minden szünet a kérdés és a válasz között egy örökkévalóság.

Örökkévalóságok és újabb örökkévalóságok után véget ért a kihallgatás. A titkár most hozzáfogott, hogy a jegyzőkönyvet aláírás céljából elkészítse. Goya ott ült és nézte, ahogy a kéz ír: ügyes, de otromba és közönséges kéz volt. A szoba hétköznapi helyiség volt, egy hétköznapi asztal állt benne aktákkal, az előtt egy jólnevelt úr ült papi ruhában, csöndes, szemüveges, udvarias arccal, és egy hétköznapi kéz írt nyugodtan és egyenletesen. De Goya úgy érezte, mintha a szoba egyre sötétebbé válna, sírhoz egyre hasonlatosabbá, mintha a falak egyre szorosabban közelednének feléje, mintha kinyomná őt a szobából, és mintha kiesne az időből és világból.

A titkár elviselhetetlenül lassan írt. Goya várta, hogy a jegyzőkönyv elkészüljön, és mégis azt kívánta, bár minél lassabban írna

a titkár, bár ne készülne el soha. Mert ha elkészül, akkor majd eléje teszik a jegyzőkönyvet aláírásra, neki majd alá kell írnia, és amint aláírta, jönnek a zöld emberek, őt elvonszolják, s örökre eltűnik majd a pincékben. A többiek megkérdezik, hová lett, együtt ülnek majd és nagy szavakat mondanak. De tenni nem fognak semmit, ő pedig elrohad majd a pincében.

Ott gubbasztott, várt, érezte minden tagjának súlyát. Nagyon nehezére esett, hogy ülve maradjon a székén; a következő pillanatban elájul majd és oldalt lecsúszik a székről. Most már tudta, mi a pokol.

Az írnok elkészült. A bíró átolvasta a jegyzőkönyvet, lassan, pontosan. Aláírta. Átnyújtotta Goyának az iratot. Most kell aláírnia? Félelemmel telve nézett a bíróra. „Olvassa el” – szólította fel a bíró, és Goya, mivel még nem kellett aláírnia, föllélegzett.

Olvasott, gyötrelmes olvasás volt. Ott voltak a bíró kérdései, a kegyetlenül ravasz kérdések, közülük mindegyik külön csapda, ott voltak az ő buta, tehetetlen válaszai. Mégis lassan olvasott, minden másodperc nyereség. Elolvasta a második oldalt, a harmadikat, a negyediket. Az ötödik csak félig volt tele. Most végigolvasta. A titkár átnyújtotta neki a tollat, rámutatott az aláírásnak szánt helyre. A csendes szem ránézett, a pápaszem villogott. Aláírta merev, nehéz ujjakal. Szerencsés ötlete támadt. Bárgyún, hamiskásan, mosolyogva ránézett a villogó pápaszemre.

– A rúbricát is? – kérdezte.

A bíró bólintott. Goya újra időt nyert. Odarajzolta a rúbricát lassan, gondosan. És most végleg aláírta.

*

*Aztán semmi nem történt. Már
Mehetett is. Fokról fokra
Ment le a lépcsőn. Kilépett
A szabadba. Jólesett a
Levegőt beszívni – fájt is
Ugyanakkor. Minden lépés,
Mig hazáig ért, nagy kín és
Fáradtság volt, mintha súlyos,
Hosszú kór után az ágyat
Túl korán elhagyta volna.*

*Kimerülten asztalához
Ült le s Andrésszal ebédet
Hozatott. De mire megjött
A legény, már alva lelte
Goyát.*

A fiatal señor Javier de Goya csodálkozva vette észre, hogy barátai, az aranyifjak már nem hívják meg, és az ő meghívásait különböző ürügyekkel elutasítják; valószínű, hogy a grandok és a főpapok közül egyik-másik megbotránkozott a caprichókon.

Javier szeretett volna erről apjával beszélni. Goya azonban a legutóbbi napokban megint olyan hallgató és rosszkedvű lett, hogy Javier minden kamaszos meggondolatlansága mellett is félt, most még az ő saját ügyeivel is terhelni az apját. Csakhogy neki vidámságra, barátságra, elismerésre volt szüksége maga körül. Nem érezte már jól magát Madridban, és mivel apja amúgy is megígérte, hogy tanulmányútra küldi külföldre, most legszeretetre méltóbb hangján emlékeztette rá.

– Eppen jókor hozod eszembe – felelte váratlanul barátságosan Goya. – Rögtön mindent előkészítünk.

Agustín Esteve is növekvő szorongással vette észre az úrt Goya körül. Arisztokraták, akik régebben buzgón udvaroltak egy arc-képert, most átlátszó ürügyekkel visszavonták megbízásukat. Señor Fragola egyszerre nem tudott elhelyezni egy példányt sem a caprichókból. Ha csak a nevét említették Goyának, az emberek már zavarba jöttek. Az a szóbeszéd járta, hogy a Szent Hivatal eljárást készít elő Goya ellen; a híresztelések forrása, úgy látszik, maga a Santa Casa volt.

Agustín föllélegzett, amikor megtudta, hogy a Bermúdez-házaspár a legközelebbi napokban hazatér.

Igen, don Miguel szerencsésen elvégezte küldetését Amiens-ben és doña Lucíával együtt hazatérőben volt. Tudatában volt ugyan, hogy a béke, melyet létrehozott, nem szerzett előnyöket a birodalomnak. De legalább don Manuelnak és a királynőnek várakozást meghaladó sikereket ért el. Az olasz országok területét növelték, Parma hercegségét helyreállították, Franciaország kötelezte magát, hogy megszálló hadseregeit rövid időn belül kivonja a pápa tartományaiból, valamint a nápolyi és az etruriai királyságból. Azonkívül az infáns nagy elégtételül don Miguel elérte, hogy Spanyolország képviselői néhány

nappal előbb írhatták alá a békeszerződést, mint a francia köztársaság megbízottai. Annyi bizonyos, hogy Miguel igényt szerzett az infáns hálájára és el volt rá szánva, hogy követelését behajtja a haladás, a civilizáció, a szabadság hasznára.

Nagyon elégedetten utazott hát Madridba. De alig érkezett meg oda, máris a megzavarodott Agustín Esteve állított be hozzá és beszámolt neki a Francisco körül tapasztalható, aggasztó eseményekről.

Don Miguel azonnal elment señor de Linareshez, a rendőrfőnökhöz, hogy megbizonyosodjon róla, milyen alapja van Agustín vakrémületének. Señor de Linares, akinek megvoltak a kémjei a Santa Casában, jól tájékozottnak bizonyult.

Amit Miguel megtudott, rendkívüli aggodalommal töltötte el.

Don Ramón de Reynoso y Arce, Burgos és Zaragoza érseke, a két India patriarchája, a negyvennegyedik főinkvizitor kijelentette, hogy a Francisco Goya pokoli művészetéből áradó kísértés veszedelmesebb Jovellanos minden könyvénel és beszédénél. Máskor meg kijelentette, hogy a caprichókból a pokol kénzaga bűzlik. Ilyesféle kijelentést többet is tett a főinkvizitor, laikusok előtt is, nyilvánvalóan a célból, hogy szavait továbbadják. Reynoso kétségkívül el van rá szánva, hogy eljárást indítson a caprichók és szerzőjük ellen. Azt mondják, az első festő urat máris kihallgatták.

Don Miguel köszönetet mondott a rendőrfőnöknek és tanácskozott Luciával. A főinkvizitor jó politikus, aki bizonyára régóta felismerte, hogy a békekötés mennyire veszélyezteteti hatalmát és nyilvánvalóan rögtön sorát akarja keríteni az erőpróbának, erre pedig a caprichók kedvező alkalmat nyújtanak neki. A veszély nagy, a gyorsaság ajánlatos.

Céltalan volna előbb hosszan vitatkozni Franciscóval. Miguel és Lucía kigondolt egy tervet, hogy az inkvizíció támadásait csírájukban megfojtsák. Miguel még aznap az Escorialba utazott.

Egy lármásan boldog Manuelra talált ott. Az infáns újfent megbizonyosodott róla, hogy ő a szerencse legkedvesebb fia. Először is, eddigi méltóságaihoz egy új, csodálatos méltóságot sorolhatott. A pápa hálás elismeréssel azért, amit Amiens-ben elértek, kinevezte Manuelt Principe di Bassanónak; azonkívül ezt az okiratot éppen a sógorának, don Luis María infánsnak, Spanyolország hercegprimásának kellett neki átnyújtani, ugyanannak, aki valamikor úgy elnézett fölötte, mintha levegő lenne. Azután meg újra bebizonyíthatta doña

María Luisának, hogy don Manuel, az államférfi, a királynő családjának sorsát minden viszontagságon keresztül mindig új győzelmek felé kormányozza. Harmadszor elérte, hogy Isabel infánsnőből, doña María Luisa meg az ő kedvenc lányából királynő lesz, a független s a gabachóktól felszabadított Nápoly királynője. Ezenfelül pedig – és talán ez volt don Manuel legnagyobb büszkesége – az ő képviselői írták alá elsőként a békeszerződést. Igen, új dicsőséget szerzett nevének: ő és nem a gőgös Bonaparte tábornok adta vissza Európának az áhított békét. Most az ő, a príncipe de la paz nevét minden spanyol országban tisztelettel telve magasztalják majd, rögtön a Szent Szűz neve után. Őszintén örült, hogy viszontlátja Miguelt, nem felejtette el neki, hogy neki is része volt az amiens-i sikerekben és meglepetéseket tartogatott a számára: a katolikus király sajátkezü köszönőlevelét, ehhez új rangokat és méltóságokat, valamint tekintélyes pénzajándékot.

Sajnos azonban don Miguel megzavarta első együttlétük örömét. Goya szorongatott helyzetére terelte a szót.

Egy kis árnyék borult don Manuel arcára. Idejét kitöltötte új fényének mutogatása, s nem sok ráérése maradt, hogy Goyával törődjön. Igaz, hallott róla, hogy Reynoso homlokát ráncolta a caprichók miatt. De hát nem látták-e ezt előre? S egy homlokráncolástól az autodaféig még hosszú az út. Nem, Miguel ebben túl sötétben lát, a főinkvizitor beéri majd néhány rosszalló kijelentéssel. S az infáns egy világfias kézmozdulattal el akarta törülni don Miguel aggodalmait.

Miguelt azonban nem elégítette ki ezzel. Señor Bermúdez kijelentette, hogy a főinkvizitor a Goya-esetből második Jovellanos-esetet akar csinálni – ez bizonyos. Ha nem fogják le rögtön a kezét, akkor Francisco talán már a legközelebbi napokban a Szent Törvényszék egyik pincéjében ül. Onnan kihozni sokkal nehezebb, mint ma egyértelmű, hatásos intézkedéseket tenni.

Az infánsnak kínos volt, hogy az általános örömujjongás közepette összeütközésbe kerüljön a Santa Casával, de belátta, hogy valamit tennie kell.

– Igazad van – jelentette ki. – Azonnal közben kell járnunk a mi kedves Franciscónkért. Meg is tesszük. A királyi család kettős menyegzőjét még sose látott pompával akarjuk megünnepelni. Barcelona város teljes egészében az ünnepség színhelye lesz. És tudod, kit ajánlok majd az ünnepségek legfelsőbb irányítására? Francisco

id-
nek
ña
len
dig
vi-
ett
pá-
len
a
em
és
ezü
in-

ét.

fé-
ód-
ók
az
át,
ans
al-

je-
se-
ak-
ny-
ma

tte
nit

a
tős
ar-
od,
sco

ITT AZ ORA !
(Los Caprichos, 80.)

MINDHALÁLIG
(Los Caprichos, 55.)

Goyát. Hát Nagy Fülöp hasonló alkalommal nem tüntette-e ki Velázquezet hasonló megbízással? – Egyre jobban felélénkült. – Ismerd el, megtaláltam azt, ami a leghelyesebb. Ily módon megmutatjuk az egész országnak, milyen magasan áll Francisco ő katolikus felségeik kegyében. Már holnap beszélek doña María Luisával. Aztán majd meglátjuk, merészeli-e Reynoso továbbra is zaklatni a mi Goyánkat.

Miguel bőbeszédűen dicsérte az infáns szerencsés ötletét. Csak attól fél, folytatta, hogy a legmagasabb kitüntetés sem elegendő ahhoz, hogy a főinkvizitor fanatikus gyűlöletét elriassza. Olyan intézkedéseket kell kitalálni, amelyek közvetlenül a caprichókkal fűggenek össze. Ügyszólván áthághatatlan falat kell emelni a caprichók köré. Manuel ugyan rosszkedvűen fintorgatta arcát, de Miguel nem tágított.

– És mi volna – fejtette ki – ha Francisco barátunk a boldog kettős menyegző alkalmából ajándékot nyújtana át öfelségeiknek? S ha ajándékol a caprichók lemezeit választaná, úgy hogy a jövőben a király műnyomdája állítaná elő és adná ki a caprichókat?

A meglepett Manuel nem tudott erre rögtön felelni. Csak futólag nézte át a caprichóknak azt a dedikált példányát, melyet Francisco elküldött neki. Feltámadt benne a gyanú árnya, hogy Goya pimaszsága helyenként órá magára céloz; de mielőtt ez a sejtelem alakot nyerhetett, már el is mosta Manuel szerencséjének és jelentőségének érzése. Doña María Luisa karikatúráin mosolygott az infáns és nem sokat gondolkodott rajtuk. A művet egészében meglehetősen szemtelen, de alapjában véve ártalmatlan művész-tréfának látta.

Most, hogy Miguel előhozakodott ezzel a merész javaslatával, az infáns újra érezte azt a kis gyanút; tartott attól is, hogy María Luisa kellemetlenkedhetik, ha így egyenesen felhívják a figyelmét a caprichókra. De, maga sem tudta pontosan, miért, ezzel a kifogásával nem hozakodott elő. Ehelyett kurta hallgatás után megkérdezte:

– Hogy képzeled ezt? Hiszen a caprichók már megjelentek, úgy szólván meg vannak fosztva szüzességüktől. Lehet ilyesmit ajándékol felajánlani a királynak? Egyáltalában, érnek még valamit a lemezek, miután a rajzok már kint vannak a piacon? Doña María Luisa kitűnően számol. Nem tartja majd sértően szegényesnek az ilyen ajándékot?

Don Miguel előkészült erre a kifogásra.

– Señor Fragola – felelte – az inkvizíciótól való félelmében már néhány nap múlva beszüntette az eladást. Úgy értesültem, még két-

száz példány sem került el a közönséghez. A lemezekről öt-hatezer nyomatot lehet készíteni, az érdeklődés óriási, egy uncia aranyat lehet kérni példányonként. Láthatja, don Manuel, az ajándék, amit señor de Goya a királyi párnak felajánl, méltó a nagy alkalomhoz.

Don Manuel magában számolni kezdett. Megkapta a végeredményt: 1 500 000 réal. Fütttyentett a fogán keresztül.

– A királynő – folytatta Miguel mosolyogva – inkább azt fogja kérdezni, miért ad neki Goya ilyen rendkívül drága ajándékot és kitalálja majd, hogy Goya meg akarja magát védeni a Szent Hivattaltól. De ez csak értékesebbé teszi az ajándékot a királynő szemében: bizonyára nem húzódozik attól, hogy a főinkvizitornak borsot törjön az orra alá.

– Az érveid elfogadhatóak – vélte az infáns. – De – és most, hiába, mégsem rejthette véka alá valódi aggodalmát – ha jól emlékszem, van köztük néhány lap, amelyik aligha tetszik majd doña María Luisának. A királynő néha nagyon érzékeny.

Don Miguel erre az ellenvetésre is felkészült és minden habozás nélkül azt felelte:

– A királynő bizonyára maga is meggondolja, hogy nem merésznék neki felajánlani a művet, ha bizonyos lapok rá vonatkoznának. Ha meg éppen a királynő maga jelenteti meg a művet, akkor biztosan senkinek sem jut majd eszébe, hogy bizonyos lapokat rá vonatkoztasson.

Ettől fény gyúlt Manuel fejében. Nagy államférfi legkönnyebben azzal tehet ártalmatlanná egy gúnyiratot, hogy ő maga terjeszti. Nem Bonaparte tábornok akasztatott lejjebb egy becsmérlő falragaszt? Vagy Frigyes volt, a porosz király? Akárki is volt, don Manuel és doña María Luisa nem marad el mögötte. Az az ötlet, hogy a caprichókat a király műnyomdája adja ki – egyre jobban tetszett don Manuelnak.

– Beszélek majd doña María Luisával Goya tervéről és ajándékaról – ígérte.

– Köszönöm önnek, infáns – felelte don Miguel.

Beszámolt Lucának megbeszélésük eredményéről. Lucía fölkereste Goyát.

Goya telve volt keserű haraggal, hogy Miguel ilyen hosszú távollét után tovább utazott az Escorialba és őt meg se látogatta. Ilyennek a barátai, ilyen népség: most, hogy bajban van, halottnak tette-tik magukat.

Földerült, amikor most Lucía eljött hozzá.

– Azt hallom – kezdte Lucía – hogy az inkvizíció nincs nagyon meglegedve a caprichókkal. Maga is hallott róla?

Goya küzdött a kísértéssel, hogy beszéljen, hogy egész kétségbeesését szabadjára bocsássa, de csak azt mondta szárazon:

– Hallottam.

– Különös ember maga, don Francisco – mondta Lucía. – Miért nem fordult hozzánk? Nem emlékezett az ígéreteinkre?

– Ígéretekl – mondta Goya és kifejezően vonogatta vállát.

Lucía azt mondta:

– Elhatározták, hogy az infánsok kettős menyegzőjét Barcelonában ünneplik meg. Magát, don Francisco, elhivatják majd az Escorialba, s ünnepélyes audiencián megkapja a megbízást, hogy az ünnepségeket megtervezze, és rendezésükre felügyeljen. Mint annak idején Velázquez.

Goya elgondolkodott.

– És ez elegendő? – kérdezte tárgyilagosan. – Egyébként éppoly kevés kedvem van ilyesféle ünnepségeket rendezni, mint szenteket festeni.

Lucía azt mondta:

– Elvárják, hogy ajándékot nyújtson át a király családjának a kettős menyegzőre. Barátai úgy gondolják, hogy a caprichók lemezei nem volnának alkalmatlanok erre a célra.

Goya azt hitte, nem hallotta jól.

– Ezt föl kell írnia nekem, doña Lucía – mondta. Doña Lucía felírta, s ahogy most itt ült, nyelvének hegye a szája sarkában és buzgón írt, hirtelen megint visszaváltozott a pradóbeli mandulaárus lánnyá. Goya elolvasta. – Nem hajítanak le majd – kérdezte – az Escorial lépcsőjén? Nagyon meredek lépcső.

– Barátai – válaszolta Lucía – kiszámították, hogy a caprichók, ha a királyi műnyomda adja ki őket, másfél millió hasznot hozhatnak. Barátai igyekeznek ezt az udvarral megértetni.

Goya elgondolkodott és egyre derűsebb lett.

– Magától származik ez a terv, Lucía? – kérdezte.

Lucía nem felelt. Ehelyett azt mondta:

– Egy lapot elhagynék a maga helyén, ha öfelségeiknek ajándékozna a caprichókat: a *Hasta la muerte*, „Mindhalálig” című lapot.

– Az öregasszonyt, aki cicomázza magát? – kérdezte Goya.

– Azt – felelte Lucía. – Öregedő hölgyek néha érzékenyek.

De Goya hangosan és vidáman kijelentette:

– Semmit sem hagyok el. Az öregasszony benne marad a map-pában. Mindhalálig. – És: – Ha a férfi gyáva, a puska is hiába – idézte a régi közmondást.

Lucia láthatóan mulatott.

– Sokat kockáztat – jegyezte meg. – De maga tudja, mit ér ma-gának ez a tréfa.

Goya szándékos félreértéssel azt felelte:

– Igaza van. Ilyen drága ajándékot nem adhat egy egyszerű festő a katolikus királynak. – Elgondolkodott, hirtelen földerült az arca. – Hiszen maga olyan ügyes, doña Lucía – latolgatta hangosan – és don Miguel olyan jó diplomata. Régóta tervezem, hogy Javieremet tanulmányútra küldöm Olaszországba és Franciaországba. Nem le-het úgy forgatni, hogy a király legalább ezt megfizesse?

*

*Goya most nevetni látta
Luciát, s ez ritkaság volt.
– Nem is rossz ajánlat – vélte
Lucia. – Ha tán az udvar
Tétováznék elfogadni
Ezt a maga ajándékát,
Mert túllontúl drága, akkor
Azt lehetne javasolni
A királynak, részesítse
A fiát tehetségéhez
Illő ösztöndíjban, így majd
Útrakelhet. És miért ne
Gyakorolja műértését
Don Carlos, ha az apán is,
A fián is? – És a Prado
Gyümölcsárus lánya és az
Aragón parasztfiú egy-
Másra nézett és nevettek.*

Don Carlos és doña María Luisa magas, trónszerű széken ült. Mögöttük állt Manuel infáns, Castillofiel grófnő meg több úr és hölgy. A király első festője, Francisco de Goya féltérddel a trón lépcsőjére ereszkedett és átnyújtotta ajándékát, a mappát a caprichókkal.

Miközben térdelt, fenéig ízlelte azt a kaján tréfát, ami itt végbemegy. Ügylehet, ez a legvadabb tréfa vad tréfákban amúgy sem szegény életében, olyan capricho, melynek sötét komédiája felülmúlja a mappa valamennyi caprichóját. Íme, itt az Escorial, a fenséges, a pompázatosan komoly, íme, itt ez a kedélyes királyi tökfes s buja és büszke királynője, és íme, ő maga a szemtelen metszeteivel, méltóságos számaráival, majomkodó szajháival, elaszott vénasszonyával meg a kísérteteivel. S legpimaszabb szeszélyének teremtményeit most majd kegyesen megköszönik ő katolikus felségeik, védelmet biztosítanak neki a Szent Hivatal támadása ellen, s megígérik, hogy ezeket a gúny-alakzatait megmutatják az egész világnak. S mindezt a régi királyoknak, a világ urainak, az inkvizíció alapítóinak és gyarapítóinak kriptája fölött! Goya szeme előtt ott lebegett egy capricho, melyen ezek a halott királyok csontkezükkel igyekeznek fölemelni ezüst koporsóik nehéz födelét, hogy véget vessenek a káromló kísértetjárásnak.

Öfelségeik nézegették a caprichókat.

Lapozgatták a metszeteket, átnyújtották egymásnak, hosszadalmasan nézegették, s Goya szívéből lassanként elszállt a kajánul derűs elbizakodottság. Kényelmetlen érzés fogta el. A királynő talán minden megfontolásra rációfólv, elveszti a méltóságát, ha megpillantja majd a *Hasta la muerte* lapját, lába elé hajítja majd ajándékát s átengedi őt az inkvizíciónak.

Manuel is, Pepa is csiklandós feszültséggel néztek doña María Luisára. Biztosan elég okos hozzá, hogy a kérdéses lapokat jól lássa; de elég okos-e hozzá, hogy ne lássa meg, hogy semmibe vegye őket?

Egyelőre csak don Carlos nyilatkozott. Mulatságot talált a caprichókban. Különösen a számársorozat tetszett neki.

– Sokat látok itt a grandjaim közül – mondta elégedetten. – Né-

melyiknek ezek között a szamarak között a legszívesebben rögtön azt mondanám: „Cubrios”. És milyen egyszerű eszközökkel hozta ezt létre, kedves don Francisco. Voltaképpen könnyű dolog karikatúrát rajzolni. Az ember a hosszú orrot még hosszabbra csinálja, a sovány lábszárat még soványabbra, és már meg is van a művészet. Legközelebb magam is megpróbálom.

Doña María Luisát ezekben a hetekben derűs izgalom töltötte el. Kívánságai megint egyszer dicsőségesen beteljesültek. Megvédte a maga tulajdonát a prédaszomjas, ordenaré francia tábornokkal szemben; helyreállította gyerekeinek trónját; Portugália, Nápoly, Etruria királysága, Parma hercegsége szilárdan a dinasztia birtokában maradt; hajói újra akadálytalanul járnak be a hét tengert, hogy minden világrész kincsét a lábához rakják.

Ilyen hangulatban nézte meg a caprichókat. Hát igen, az ő festője, Goya, derűs, elvetemült szemmel néz a világba. Milyen megvesztegethetetlenül világosan mutatja meg a férfiakat, belelátott viharos és mégis olyan üres mélységükbe. És milyen pontosan ismeri a nőket, mennyire szereti, gyűlöli, megveti és csodálja őket – igazi, férfias férfi. Ahogy ez a Francisco mutatja, úgy kell küzdenie az embernek – ha ásszony. Cicomázkodnia kell az embernek és vigyáznia, hogy a fésű jól üljön a hajában, a harisnya feszüljön a lábán, számítani kell, hogyan lehet a férfiakat megkopasztani, és védekezni, hogy ők ne kopasszák meg az embert, elővigyázattal kell élni, hogy semmiféle álszent főinkvizitor ne prédikáljon az ember ellen és ne taszít-hassa le a trónjáról.

Ez, aki itt mennybe száll, vagy talán pokolra – nem Alba hercegnő ez? Persze, hogy ő. Sok más lapon is ott kísért, büszke és szép, de mégiscsak boszorkány. Szemmel láthatóan Franciscóval, a szeretőjével is csúnyán elbánt; rokonszenvesnek nem mondható ezeken a lapokon, akármilyen szép is. Most mindenesetre ott fekszik a mauzóleumában, a San Isidróban, elrothadva, már elfelejtve, és sem örömet, sem bosszúságot nem lelhet ezekben a caprichókban. Gyalázatban és botrányok közepette kellett lelépnie a színről a szép, szemtelen, gögös vetélytársnőnek. De ő, María Luisa még mindig virágjában van, még mindig hatalmas étvágya van az életre, és még sok, nagyon is földi útja lesz a végső mennybe- vagy pokolramenetele előtt.

Goya rámeredt doña María Luisa kezére, amelyik most az ő metszeteit lapozza át, arra a húsos, mohó kézre, melyet olyan gyakran

megfestett. És sok gyűrűt látott ennek a kéznek ujjain, és köztük Cayetana kedvenc gyűrűjét is. Gyakran látta, tapintotta, festette a régi, furcsa, keresett ízlésű gyűrűt, gyakran bosszankodott rajta és gyakran nagyon szerette. Hogy most ezen az ujjon látta, a szíve túlsordult a keserűségtől. Jól tette, hogy megrögzítette a királynő zabolátlan, buja csúnyságát a caprichiókban; megérdemelte, már csak azért is, amiért olyan aljas volt Cayetanához.

A szemlélő, hallgató királynő arca kemény, figyelmes, fegyelmezett volt. S Goyát egyszerre, s az előbbinél sokkal hevesebben, félelem fogta el. Élesen és világosan tudatára ébredt, milyen óriási vakmerőség volt az ő „ajándéka”. Bolond volt, hogy Lucía tanácsát semmibe vette és benne hagyta a mappában a *Hasta la Muerte* lapját. A királynő biztosan felismeri saját magát. Biztosan felismeri Cayetanát. Biztosan felismeri, hogy Goya ezeken a lapokon tovább harcolja annak a nőnek, az ő halott, gyűlölt ellenségének küzdelmét.

És most odaért. Most az öregedő, felcicomázott María Luisa nézte a cicomázkodó, elaszott aggnőt.

Ő maga egyáltalában nem volt aszott, inkább telt, és legfeljebb félig olyan öreg, mint ez az aggnő. Nem akarta elhinni és mégis rögtön tudta: ez a majomszerű, ízléstelen vénasszony ezen a lapon – ez ő. A lélegzete elállt ettől a sértéstől, a legorcátlanabb sértéstől, melyet megbántásokban oly gazdag életében elszenvedett. Gondolatlanul nézte a lap számát: 55. *Cincuenta cinco* – gondolta gépiesen – *cinquante-cinq* – többször is elmondta magában. Itt áll ez az ember a csőcselékből, ez a rakás ganaj, akit ő emelt föl, ő tett első festővé, itt áll férjének, a katolikus királynak jelenlétében, barátainak és ellenségeinek jelenlétében, és orra alá tartja ezt az alattomos lapot. És mindenki, Manuel és a Pepája, és mind örül ennek. Hát a föld legbüszkébb királynőjének semmi hatalma, csak azért, mert elmúlt már negyven éves és mert nem szép?

Gépiesen, hogy önuralmát el ne veszítse, újra meg újra elolvasta és elismételte magában: *Hasta la muerte, cincuenta cinco, cinquante-cinq*. Eszébe jutott az a sok kép, amit ez a Goya készített róla. Azokon is megfestette a csúnyságát, de az erejét, a méltóságát is. Tudta magáról, hogy ragadozó madár, nem szép madár, de éles a szeme és erős a karma, olyan madár, aki magasra tud repülni, gyorsan meg tudja látni és biztosan megragadni a zsákmányát. Ezen az 55. lapon ez az ember mindent elsikkasztott, ami jó benne, csak a csúnyságát rajzolta meg, de sem a büszkeségét, sem az erejét.

Egy másodperc töredékéig őrjöngő mohóság ágaskodott benne, hogy ezt a fickót megsemmisítse. A kezét sem kell megmozdítania hozzá. Csak valamilyen ürüggyel vissza kell utasítania ezt az „ajándékot”; az inkvizíció aztán majd gondoskodnék a többiről. De tudatában volt, hogy ezek itt körülötte azt lesik, mit fog most tenni. Ha nem akar hosszú, hosszú ideig gúnyt érezni maga körül, akkor nyugodtan, csúfondáros fölénnel kell szembenéznie ezzel az ordenaré pimaszsággal.

Hallgatott és nézett. Manuel és Pepa növekvő aggodalommal várokoztak. Mégiscsak túlságosan messze merészkedtek? Goyát magát elborította a félelem új, hatalmas, lélegzetelállító hulláma.

María Luisa végre kinyitotta száját. Egykedvűen, barátságosan mosolyogva, úgy hogy gyémántfogai villogtak közben, huncutul megfenyegette Goyát:

– Ez az iszonyú vénasszony a tükre előtt... kedves Franciscóm, nem bánt el itt nagyon is csúnyán a mi derék Osuna hercegnőnk anyjával?

Mindhárman, Goya, Manuel, Pepa világosan látták: ez az asszony tudja, hogy a *Hasta la muerte* órá magára céloz. De keményen állta, pillája se rezzent. Rajta nem lehet kifogni.

María Luisa még egyszer, felületesen átlapozta a caprichókat. Viszszatette őket a mappába.

– Jó rajzok – jelentette ki – szemtelen, féktelen jó rajzok. Lehet, hogy a grandjaink közül néhány duzzog majd. De volt Parmában egy közmondásunk: „Bolond haragszik a tükörre, ha képét mutatja.” – Visszalépett, fel a lépcsőn, leült magas székére. – A mi Spanyolországunk – mondta pátosz nélkül, de nem méltóság nélkül – öreg ország, de, bizonyos szomszédaink bosszúságára, még nagyon eleven ország. El tud viselni egynémely igazságot, különösen, ha művészetrel és fűszeresen adják elő. Mindazonáltal a jövőben talán óvatosnak kéne lennie, don Francisco. Nem mindig az ész uralkodik, és jöhet egy nap, señor, amikor maga is bolondoktól függ majd. – Cayetana gyűrűjét viselő ujjával birtokbavevően rámutatott a caprichókra. – Ajándékát elfogadjuk, don Francisco – mondta. – Gondunk lesz rá, hogy rajzai messzire elterjedjenek, országunkon belül és kívül is.

Most don Carlos is lelépett a trónról, erőteljesen hátonveregette Franciscót, s nagyon hangosan és mintha egy gyerekhez beszélne, azt mondta a süket embernek:

– Kitűnőek a karikatúrái. Szórakoztunk vele. Muchas gracias.

María Luisa azonban még folytatta:

– Elhatároztuk egyébként, hogy fiának három évre ösztöndíjat utalunk ki hosszabb tanulmányútra. Én magam akartam ezt közölni magával. Csinos ifjú a fia, Goya, vagy pedig magára hasonlít? Ugyan küldje el már hozzám, mielőtt külföldre megy! Maga pedig csinálja jól a dolgát Barcelonában! Előre örülünk gyerekeink és országunk e nagy, ünnepi napjainak.

Ófelségeik visszavonultak, Goya, Manuel és Pepa nem tudtak hova lenni örömükben, hogy minden a kívánságuk szerint folyt le. De úgy érezték, mintha nem ők üztek volna tréfát a királynővel, hanem a királynő velük.

María Luisa az öltözőszobájába vonult; a mappát a caprichókkal maga után hozatta. Udvarhölgyei hozzáfogtak, hogy átöltöztessék. De alighogy levették róla a díszruhát, utasítást adott, hogy hagyják egyedül.

Öltözőasztalkája Marie-Antoinette hagyatékából származott, drága, művészi, cikornyás darab volt. Sok válogatott holmi és holmicška állt rajta, dobozok és szelencék, tégelyek és üvegek, fésűk, pomádék, mindenféle púder és kence, Franchipana-parfüm, *sans-pareil*, szultána-, ámbr- és rózsaillat, valamint más ritka illatszerek, amiket orvosok és a kozmetika művészei pároltak. Doña María Luisa türelmetlen kézzel tolta el magától ezt az egész limlomot, és elővette a caprichókat.

Itt heverték ezek a metsző, pimasz, felforgató rajzok e léha, finomkodó kacatok közepette, a vérpadon lefejezett Marie-Antoinette drága asztalán. S doña María Luisa most nekikészülődött, hogy ezeket a lapokat nyugodtan, magányosan megnézegebbe.

Persze, hogy ez a Francisco nem azért nyújtotta át neki a mappát, hogy megbántsa vele, hanem hogy megmeneküljön a főinkvizitortól. Ez a Reynoso pedig ezzel jó üzlethez segítette őt, doña María Luisát. A caprichók szenttelenek, mulatságosak, csiklandósak, sokan megveszik majd a mappát. Manuel kifejtette neki, hogy kerek egy milliót lehet belőle kihozni. Úgy kell ennek a festőnek, megérdemli azt a büntetést, hogy ő, María Luisa takarítja be az egymilliót, nem pedig Francisco Goya.

Ránézett az utolsó lapra, a vakrémületben menekülő, kísérteties barátokra és grandokra. *Ya es hora*, „Már üt az óra” – ez állt alatta. Hirtelen egész forróságában felfogta ennek a lapnak teljes pimasz, lázadó jelentését. „Ya es hora” – igazán azt hiszi Goya? Akkor csa-

lódik ez a lentről jött fickó, az első festő úr. Az óra még nem ütött. Nem is fog ütni egyhamar. És neki, María Luisának eszeágában sincs kereket oldani. Mindhalálíg sem.

Odaért újra a *Hasta la muerte* lapjához. Aljas, arcátlan lap. És micsoda banális, egymilliószor elismételt tréfa, kinevetni egy öregedő, kacér nőt. Rangos festőnek nem szabadna ilyen olcsónak lennie.

Lehet, hogy a lap ötlete olcsó, a rajz mégiscsak jó. Ahogy ez az öregasszony mohón ül a tükör előtt, az nem moralizálás, nem útszéli tréfa: ez a nyugodt, szomorú, meztelen, kopár igazság.

*

*Akinek a pillantása
Ilyen mélybe vág – veszélyes.
De ő nem fél tőle. Nem, mert
A kutyák ugatnak és a
Karavánok csak haladnak
Útjukon. María Luisa
Szinte boldog, hogy e festő
A világon van. Mert ő még
Megengedhet annyit is, hogy
Egyvalaki belelásson
Mélységébe. Ő is ismer
Minden démont. Ő, a festő,
S ő, spanyol királynő, össze-
Tartoznak, és cinkosságban
Vannak; egy fajtából jöttek,
A merészek fajtájából
Mind a ketten.*

*És a mappát
Félretolja. Belenéz most
A tükörbe. Nem öreg még,
Nem, nem. Ő még semmiképpen
Nem öreg, még nem basonlít
Goya aggnőjével Mert ő
Boldog! Mindent, amit ember
Itt elérhet, azt elérte!*

tt.
acs
Es
ló,
az
éli

És egyszerre zokogásba
Tör ki, mérges és keserves,
Tebetetlen könnybe, egyre
Elvadultabb könnybe, míg a
Sírás görcse rázkódtatja
Testét.

És egy mozdulattal
Összerántja önmagát, szí-
Pákol, könnyeit letörli,
Gyorsan púdert rak pirosra
Sirt orrára. Egyenesen
Ül már. Csönget. És az udvar-
Hölgyeknek, kik a szobába
Lépnek, a királynő újra
A királynő.

Amikor Goya visszatért Barcelonából, fáradtan és új kitüntetésekkel elhalmozva, megállapította, hogy ügyei Madridban is jól állnak. A király műnyomdája Agustín irányításával magas példányszámú kiadásban megjelentette a caprichókat, és előkészületben volt már egy második kiadás is. Az ország minden nagyobb városában meg lehetett vásárolni a mappát. A fővárosban most hét könyvesboltban és műkereskedésben ki volt állítva.

Francisco néha elment a Durán-féle könyvkereskedésbe, hogy megérdeklődjön, mit szólnak az emberek a caprichókhoz. A szép könyvkereskedőnő, señora Felipa Durán megörült, valahányszor meglátta Goyát, s buzgón és elégedetten számolt be neki. Tömegével jöttek az emberek, mindenekelőtt idegenek, külföldiek is megnézni a caprichókat s a mappát, bár magas ára volt, könnyűszerrel el lehetett adni. Goya észrevette, hogy doña Felipa magában csodálkozik ezen; mert nem nagy megértéssel viseltetett a caprichók iránt.

– Milyen vad álmai vannak magának, don Francisco! – mondogatta fejét csóválva és kacéran. Goya jóindulatú mosollyal viszonozta pillantását: tetszett neki señora Durán.

A caprichók, úgy látszik, a legtöbb embert megdöbbenették. A közízlést – mint Goya megállapította – megrontotta kollegájának, Davidnak klasszicizmusa. Mert ha sokan jöttek is, és le is tették a 288 reáljukat az ő caprichóiért – csak azért, mert őt és művét sok pletyka és érdekesség vette körül. A caprichók minden alakja mögött meghatározott modellt kerestek és nyilván hallottak arról a földalatti küzdelemről is, amit Goya az inkvizícióval folytatott.

Néhányan persze, mindenekelőtt a fiatalabbak közül, a caprichókban többet is láttak, mint pikáns és szenzációs karikatúrák gyűjteményét: megértették és megcsodálták a caprichók új, merész, egyéni művészetét is. Franciaországból is és Olaszországból is érkeztek megértő és tisztelő levelek. Quintana diadalmasan jelentette ki, hogy verse máris valóravált: Európa hangos már Goya dicsőségétől.

Sok látogató érkezett a quintába, csodálók és kíváncsiak. Goya csak kevés látogatót engedett be magához.

Egy nap meglepetésszerűen megérkezett Joaquín Peral doktor.

Igen, szabadon bocsátották. De értésére adták, hogy két héten belül el kell távoznia, s a jövőben nem szabad mutatkoznia ő katólikus felsége országaiban. Azért jött Goyához, hogy búcsút vegyen tőle és köszönetet mondjon neki, mert, úgy vélte, don Franciscónak bizonyára része volt benne, hogy elnyerte szabadságát.

Goya örült, hogy Pepa „megtette neki ezt a szívességet”.

– Nem volt nehéz – mondta – tenni valamit a maga érdekében. Miután már a zsákmányt szétosztották, senkinek sem állt érdekében, hogy magát fogva tartsák.

Peral azt mondta:

– Szívesen hagytam volna magának emléke egyik-másik képet a gyűjteményemből. De sajnos, minden tulajdonomat elkobozták. – Aztán Goya csodálkozására kiszámolt 288 reált az asztalra. – Van egy kérésem magához, don Francisco – magyarázta. – A caprichóknak azok a nyomatai, amiket a boltokban kapni lehet, kissé halványak. Lekötelezne, ha át tudná adni nekem a korai, friss levonatok egyikét.

Goya egy árnyalatnyi mosollyal azt felelte:

– Az én Agustín Estevém majd átadja magának a legjobb nyomatot, amink egyáltalában van.

Peral is mosolygott, s arca hirtelen sokkal fiatalabbnak látszott.

– Talán – jegyezte meg – a határon túlról elküldhetem magának hálám valamelyes jelét. Minthogy már a legutolsó tapasztalatom előtt is sok rossz tapasztalatot gyűjtöttem, előkészültem bizonyos fordulatokra. Most Szentpétervárra utazom, és ha nem minden ügyem intéződött visszásan, ott újra rátalálok majd gyűjteményem néhány kedves darabjára. Valamennyi Goyámra, don Francisco, köztük a caprichók egy lapjára is, amely nincs fölvéve a végleges kiadásba. – Bár négy szemközt voltak, egészen közel lépett Goyához s nagyon tagoltan ezt súgta neki: – Azt remélem, megtalálom ott Velázquez egy festményét is, egy dicsőséges, de igen kevésbé ismert festményét, Vénuszt a tükörrel.

– Maga körültekintő ember, don Joaquín – mondta elismerően Francisco. – Ennek a Velázqueznek az árából gondtalanul élhet.

– Azt gondolom – felelte Peral – nem kell majd eladnom a Velázquezt, nem lesz nehéz dolgom a cár udvarában; megbízható

barátaim vannak ott, és csábító ígéreteket tettek nekem. De nagyon fog hiányozni nekem Spanyolország. És maga, don Francisco.

Peral felbukkanása felkavarta Goyát. Vele együtt feltörték a mélyből nagyon boldog és nagyon nyomorult évek emlékei. A tompa üresség érzésével nézte Goya, hogy most elmegy ez az ember is, a baráti ellenség, aki mindenki másnál többet tudott és többet értett meg az ő meg Cayetana fájdalmas és boldog összekötöttségéből. Nemsokára rá megtörténtek az utolsó előkészületek Javier elutazására is. Úgy tervezték, hogy sokáig tartózkodik majd Olaszországban és sokáig Franciaországban is: alapos tanulmányútnak tervezték. Goya fia – így kívánta apja – úgy utazott, mint egy nagyúr: szolgálával és sok málhával. Francisco ott állt Javierral a kocsinál, miközben az utolsó bőröndöket felrakták.

– Erősen bizakodom – mondta Javier. – Fiaid úgy fog visszatérni, mint művész, akire büszke lehetsz. Igen, az a halk reménység él bennem, hogy egyszer majd úgy tudok festeni, mint te, apám. A caprichókat persze – mondta elismerően – azokat senki sem csinálja utánad.

*

*S összefogta divatosan
Bő, esetlen köpenyét, egy
Ezüstcsat tartotta össze
Gallérjánál, ezt még Alba
Hercegnő ajándékozta,
S a kocsiba könnyű lábbal
Ugrott. Arca nevetett, hogy
Az ablakból kalapjával
Intett. Ostor pattogott és
Ló indult, kerék nyikorgott.
Aztán Javier is elment.
Mint utolsó képét, apja
Ezt őrizte meg belőle:
Csinos, ifjú, gondolatától
Nem háborgatott, mosolygó
Arc, lengő kalap, lebegve
Egy köpeny, gallérján ott van
Cayetana csatja.*

Goya tovább élt a Quinta del Sordóban, egyedül Agustínnal meg a képeivel, a megfestett és a meg nem festett képekkel.

Éveinek számát tekintve még nem volt öreg, még tele volt tudással és arcokkal. Kényszerítette a kísérteteket, hogy szolgáljanak neki, de a kísértetek azért megmaradtak lázadóknak. Ezt még nemrég tapasztalhatta, akkoriban, az inkvizíció bírója előtt, amikor az a borzalmas félelem megragadta és fojtogatta. Bárhogyan is üzzék vele játékukat a démonok, az élettől már nem vehetik el a kedvét; éppen az, hogy a bíró előtt azt a félelmet érezte, éppen ez bizonyította, mennyire csüng az életen.

Doña Felipára gondolt, a szép könyvkereskedőnőre. Doña Felipa szívesen látja őt, ehhez nem is fér kétség, habár süket már és nem fiatal. Ha señora Durán azon erőlködik, hogy fölkeltse a vevők étvágyát a caprichók iránt, ezt nem a metszetek kedvéért teszi, hanem az ő kedvéért. „Milyen vad álmai vannak, don Franciscó!” Señora Durán kissé gyakran kísért az álmaiban. Legközelebb lefesti; akkor majd kiderül, mi lesz a folytatása.

Fogta nagy kalapját és sétabotját. Kiment a szabadba. Lassan felkapaszkodott a kis magaslatra, a ház mögött. Odafönt egy támlanélküli fapadot állíttatott fel. Leült, nagyon egyenesen ült, ahogy aragóniai emberhez illik.

Előtte terült el a vidék, szélesen és laposan, ezüstösen a késő reggeli fényben, a vékony ragyogású puszta mögött a Guadarrama-hegység emelkedett hófödte csúcsaival. Ez a látvány máskor gyakorolta megörvendeztette szívét – ma észre sem vette.

Gépiesen rajzolt botjával a porba, karikákat, aztán kusza ábra lett belőlük, alakok és arcok. Enyhe csodálkozással látta: megint olyasmit csinált, mint a nagyorrú Martín barátjának arca.

Mostanában sok halott látogatta. Több halott barátja volt már, mint élő. „A halottak nyitják ki az élők szemét.” Akkor neki nagyon tágra nyílhatott a szeme. Szert tett már némi megismerésre. Tudta például, hogy az élet, bármennyiszer is elátkozza még, megéri a fáradságot. Mégis megéri. És mindig is meg fogja érni.

Ya es bora – ezt persze nem kiálthatja el egyhamar. De ha nem is fog soha ütni az óra, ő vár rá és hisz benne, utolsó sóhajáig.

Üres pillantással meredt maga elé, az üres pusztaságra és mögötte a hegyekre. Magas nyeregre ért föl, de ezen a magaslaton szorongva látta, milyen magas a legközelebbi csúcs és milyen iradatlan magas a legvégső. *Plus ultra* – ezt könnyű mondani. A gyötrelmes út egyre meredekebb lesz, egyre kövesebb, s a vékony, ritka levegőtől eláll az ember lélegzete.

Újfent a homokba rajzolt, játékosan. Ezúttal egy alakzatot, amely gyakran felrémlt előtte, egy gubbasztó, pihenő, ostobán álmodozó óriás körvonalai, fejénél keskeny, nevetséges holddal. Hirtelen mozdulattal abbahagyta a rajzolást, arca megfeszült, megke-ményedett. Valami újat látott meg. Ezt az újat vászonra vagy papírra kényszeríteni, átkozottul sok fáradságába kerül majd. Nagyön vad, kesernyésen hideg magaslat ez, amelyikre fel kell másznia. És sohase látott színeket és tónusokat kell majd találnia, hogy a sohase látottat láthatóvá tegye. Valami olyasmit, mint feketés fehéret és barnát, mint piszkos szürkészöldet, valami fakó, tompán izgató tónust. És: „Hát ez még festészet?” – kérdik majd. Festészet lesz. Az ő festészete; ha valaki megfestené a caprichókat, ez volna az egyetlen lehetséges festészet. S a festett caprichókhoz képest a capricho-metszetek ártalmatlan gyerekjátékok lesznek.

„Milyen vad álmai vannak, don Franciscó!” A méltóságteljes úr szélesen és kajánul mosolygott méltóságteljes bolívarja alatt. Fölállt. Visszament a házba.

Bement a hálósobájába. Letette szürke szalonkabátját, kényelembe helyezkedett. Fölvette munkaköpenyét, melyet régóta nem viselt; újra mosolygott: Josefa örömét lelné benne.

Munkaköpenyben lement az ebédlőbe. Leült a kopár falak közé.

Ahhoz az újhoz, amit most meglátott, ahhoz nem alkalmas semmiféle vászon. Nem való keretbefeszítésre, nem való ide-oda cipe-lésre. Az ő világának egy része az, és maradjon is meg ennek. Nem való semmiféle vászonra, arra való, hogy ideidézze és megrögzítse az ő saját falára.

Rámeredt a kopár falfelületre, behunyta szemét, kinyitotta, újra mereven, élesen, és mégis üres pillantással bámult. Új erő futott végig az erein, titokzatosan és boldogítón.

Az ő új óriása, ez az igazi, ami az ő falára való. Ez valami egész más, mint az az óriás, akit eddig olyan gyakran látott és megmosoly-

gott és belefirkált a homokba. Ez az új óriás is bamba óriás lesz, de mohó és veszedelmes óriás, talán az, aki felfalja Odisszeusz társait, vagy az a másik, az a Saturnus, vagy hogy is hívják, az idő démona, aki saját gyerekeit kebelezi be.

Igen, ilyen emberevő óriás való ide, ebédlőjének falára. Régebben találkozott olykor a délkísértettel, El Yantarral és félt tőle és kitért az útjából, pedig ez egy szelíden vigyorgó, kedélyes démon volt; most már odáig jutott, hogy El Jayántól, a buta és veszélyes gyilkostól se fél. Ellenkezőleg, hozzá akar szokni, mindig a szeme előtt kell, hogy legyen az *Ogro*, a *Coloso*, a *Gigante*, a zabáló, faló, rágó, őrlő óriás, aki végül felfalja majd őt magát is. Ami él, az mind zabál, azt mind megzabálják. Ez jól van így, ez kell, hogy legyen a szeme előtt, amíg neki magának megadatik még, hogy zabáljon.

És ott kell, hogy legyen annak a néhány barátjának a szeme előtt is, akit odaenged az asztalához. Aki az ő óriására néz, az kétszerte harapósan és vidáman érezze, hogy életben van még. Mind meg fogja őket zabálni az *Ogro*, mindet, *Miguelt* és *Luciát*, és *Agustínt*, és *doña Felipát*, a szép könyvkereskedőnőt. De egyelőre az ember maga zabál és él. Erő fut végig a testén. Érzí, hogy ezerszerte fölényben van azzal a bamba óriással szemben ott a falon. Átlát rajta a mindenhatóságában és tehetetlenségében, veszedelmes gonoszságában és nevetséges szánalmasságában. És a bambaságát és nagyétűségét és alattomoságát ugrathatja, gyalázhatja, gúnyolhatja, ameddig az ember még maga is asztalnál ül és zabál. És ezt az ostoba *Ogrót* az ember a saját halálán túl is kinevetheti azzal a képpel a falon.

*

*Árnyszerű kép egyelőre
A gigásza, colosó-ja,
Zöldesharna, feketével,
Tompán, mégis csillogóan,
Szörnyű szájában az apró
Emberkével. De az árnyék
Test lesz majd és élet, élet.
A sötétségből Francisco
Goya majd ez óriását*

A nappalba húzza, csakhogy
Ez a nappal nem lehet nap,
Csak fakó fény. Oda kell hogy
Jusson ez az óriása,
Fel a falra!

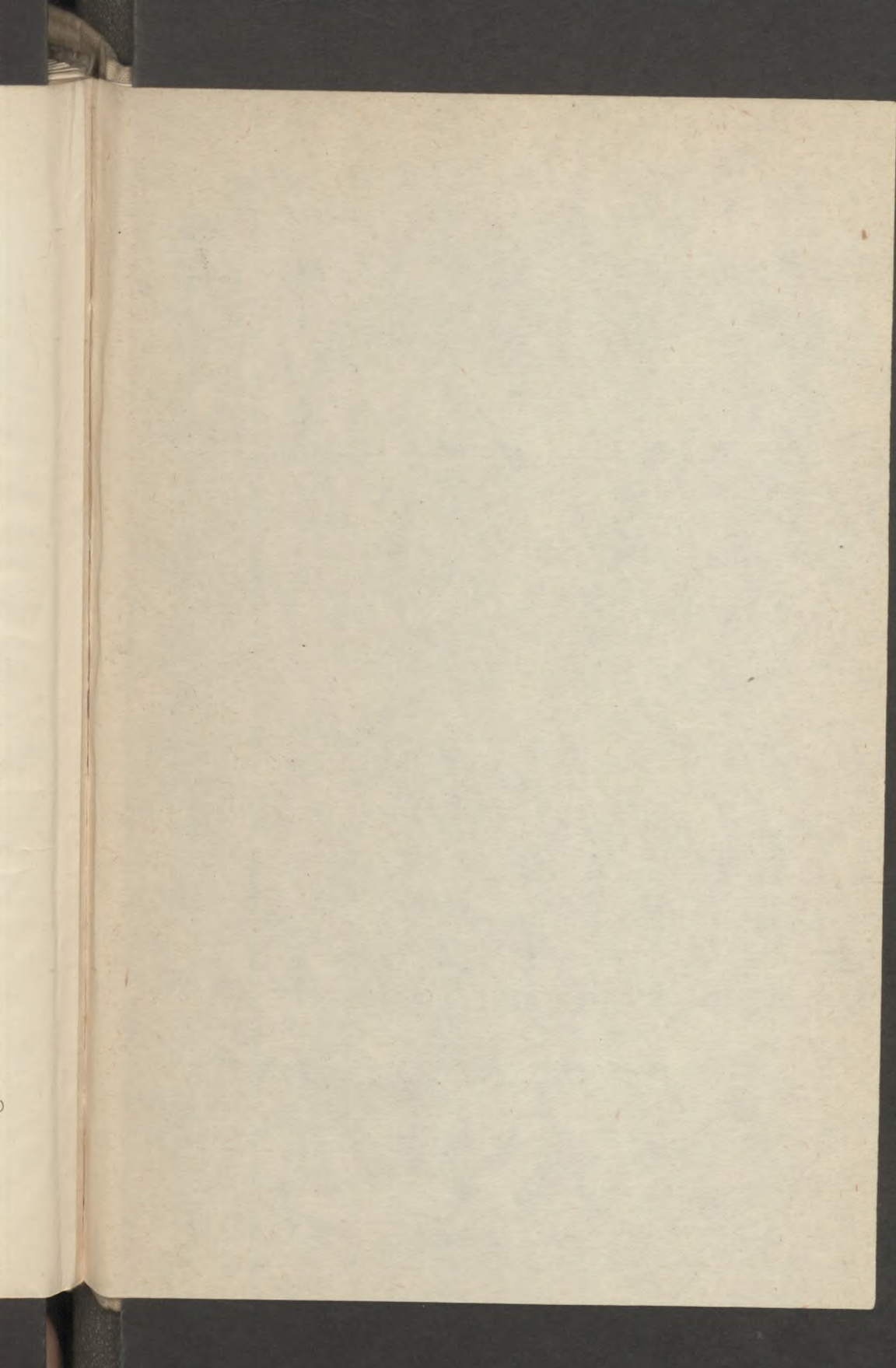
S fölkelt Goya.
S így szólt: – Holtakat a sirba,
Élőket asztalhoz! – És az
Asztalhoz leült. Még ép volt
Minden foga s az étvágya
Pompás.

Jön Agustín. Látja
Munkazubbonyban barátját.
Elcsodálkozik. De Goya
Mosolyogva, vad örömmel
Kijelenti: – Úgy van, most már
Újra festek. Újat festek.
Nézni sem bírom a puszta
Falakat. Festek magamnak
Valamit. Jó fűszereset,
Étvágygerjesztőnek. Holnap
Kezdek festeni.

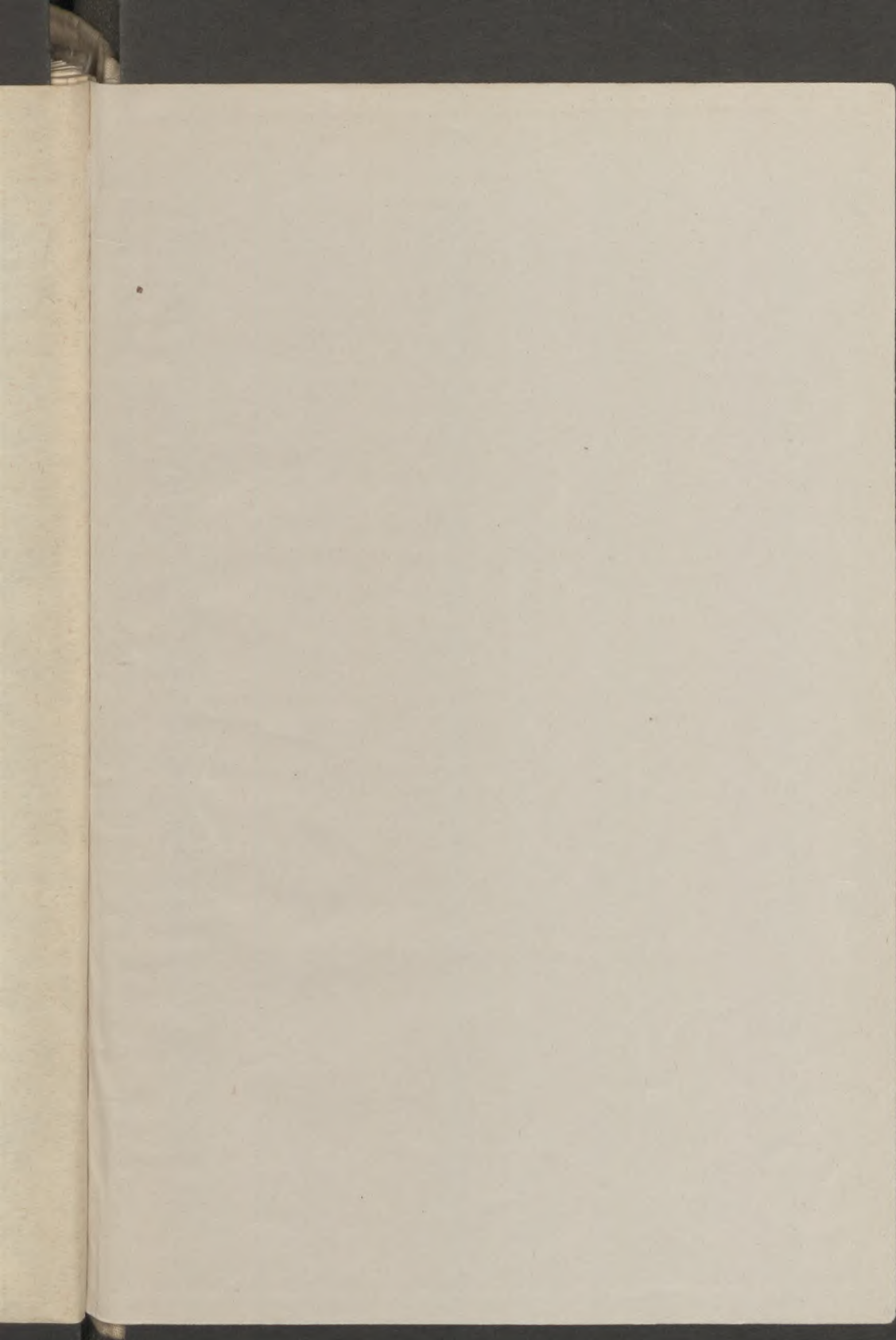
Itt fejeződik be az első regény Francisco Goyáról,
a festőről.

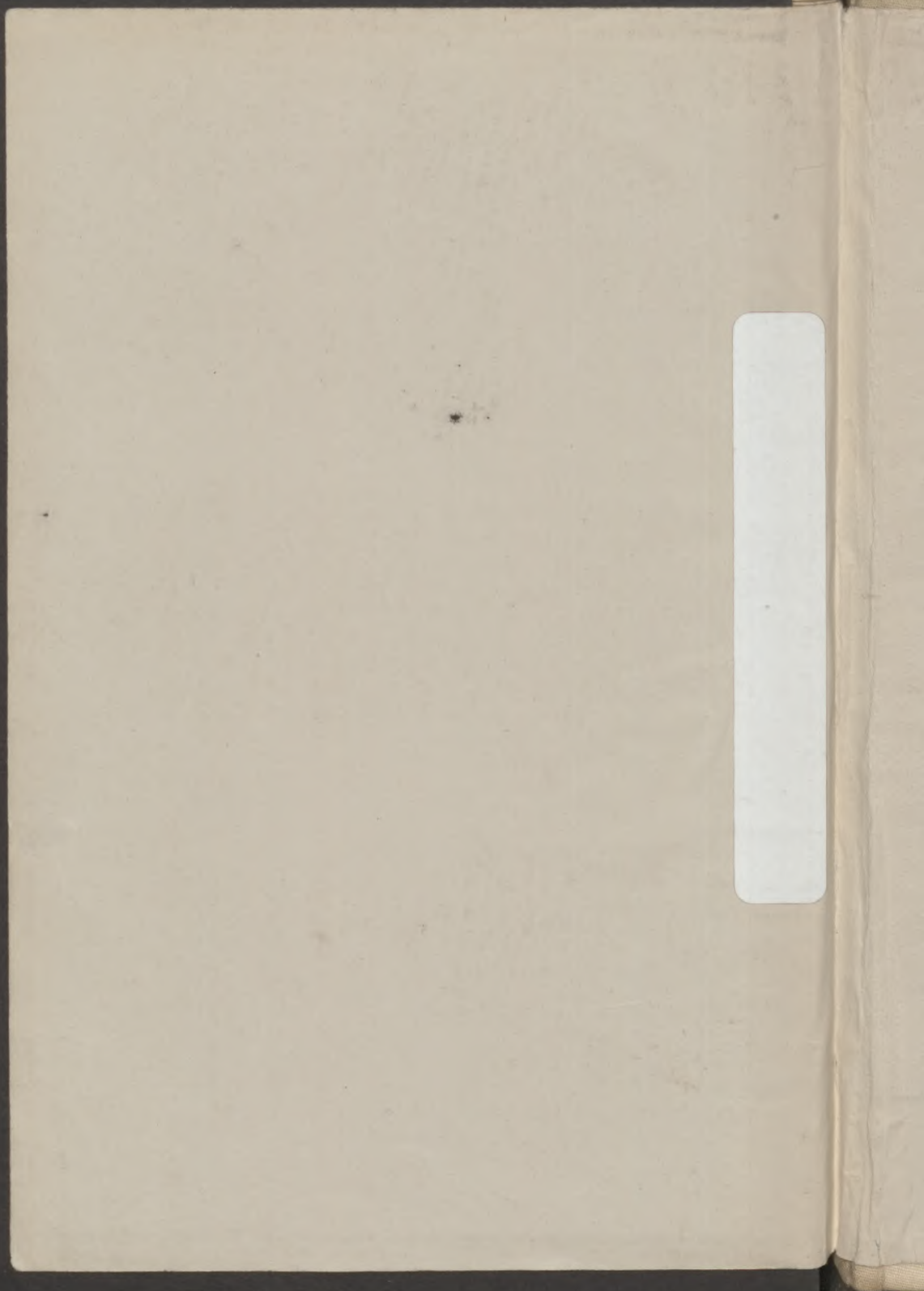

ÖNARCKÉP
(Los Caprichos, cím lap)

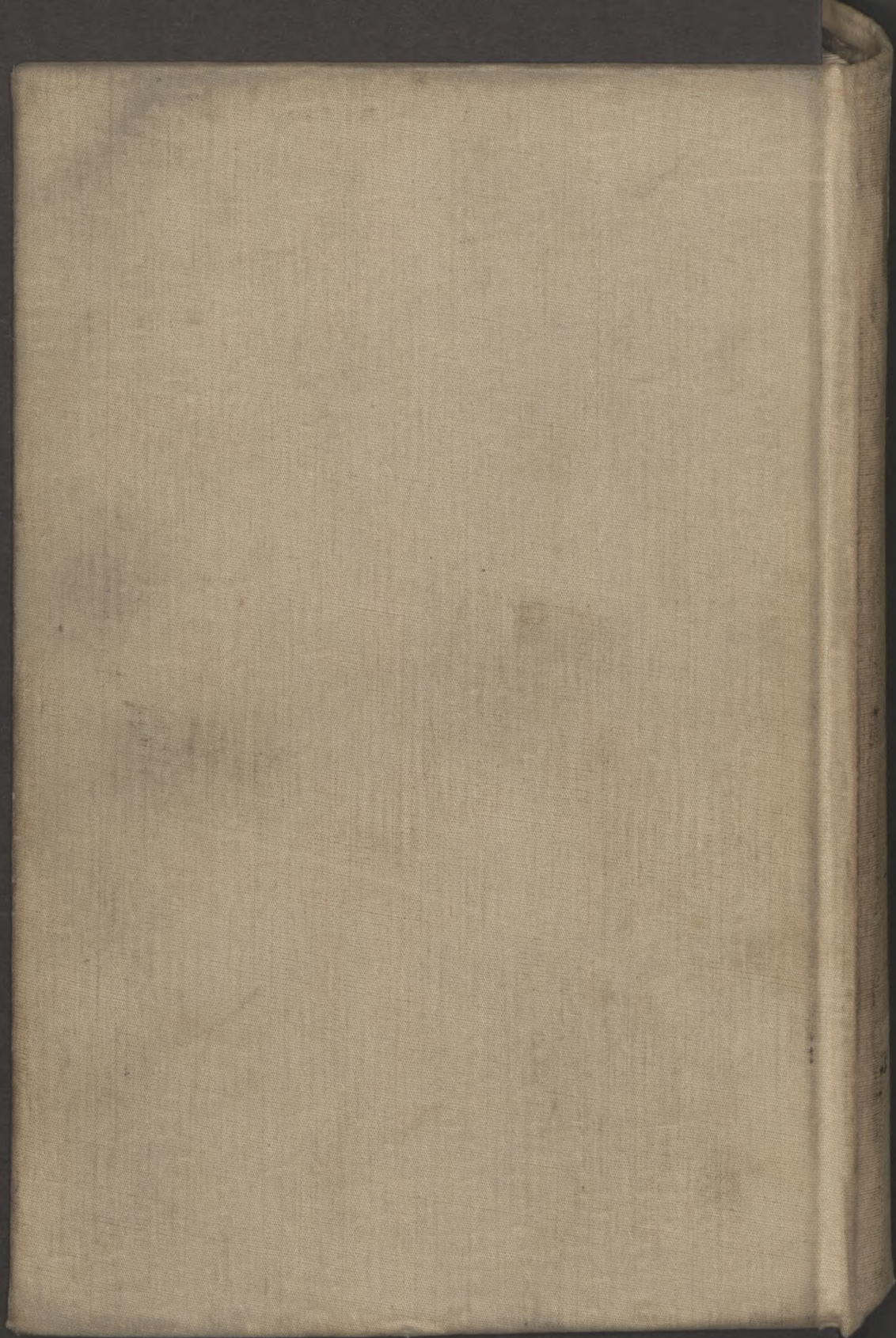

Készült 500 példányban, a Magyar Népköztársaságban, a Román Népköztársaság
és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében.

.....MB.....
17.341 OSZK

FEUCHTWANGER
GOYA